VILJAN ATT VETA OCH VILJAN ATT FÖRSTÅ

Kön, makt och den kvinnovetenskapliga utmaningen i högre utbildning

SOU 1995:110

UTBILDNINGSDEPARTEMENTET

A: Ref KB
Occ SOU
51

Statens offentliga utredningar
1995:110
Utbildningsdepartementet

Viljan att veta och viljan att förstå –

Kön, makt och den kvinnovetenskapliga utmaningen i högre utbildning

Slutbetänkande av Utredningen om
insatser för kvinno- och jämställdhetsforskning
Stockholm 1995

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningskontor.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Fax: 08-20 50 21
Telefon: 08-690 90 90

Svara på remiss. Hur och Varför. Statsrådsberedningen, 1993.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:
Regeringskansliets förvaltningskontor
Arkiv- och informationsenheten
103 33 Stockholm
Fax: 08–790 09 86
Telefon: 08–405 24 81

Illustration: Sara Nilsson

NORSTEDTS TRYCKERI AB
Stockholm 1995

ISBN 91-38-20075-9
ISSN 0375-250X

Innehåll

Del A

Sammanfattning 7

1 Kris i utbildningsfrågan 15

2 Pengarna eller forskningen 33

3 En allvarsam lek med ord
Maud Eduards 55

4 Varför ska kvinnoforskning främjas? 65

5 Om kvinnor får samma resurser som män forskar de lika mycket – Medicinsk kvinnoforskning och forskning om kvinnors hälsa
Ann Almegård 85

6 Teknikvetenskapliga utmaningar inom kvinnoforskningen
Lena Trojer 105

7 Organisering av kvinnoforskning i Norden – med utblick mot Europa
Solveig Bergman 119

8 Ansettelsesprosessen i Akademia – barrierer for kvinnelige søkere
Elisabeth Fürst 141
Kommentar
Ulla Riis och Leif Lindberg 158

9 Förslag till åtgärder 165

Del B

Inledning 183

Kvinnor i utbildningslandskapet – en utbildningsforskares reflektioner
Inga Elgqvist-Salzman 185

"Skaffa dig krokodilhud, men se till att viktiga erfarenheter sipprar in mellan pansarplåtarna!"
– Konferens på Sigtuna-stiftelsen den 5–6 april 1995 med professorer emeritae 201

"Kvinnoforskning bör vara fundamental grundforskning som helt ritar om hela kartan, hela bilden."
– Konferens på Van der Nootska palatset den 18 april 1995 med etablerade kvinnoforskare 277

"Det är akademiskt korrekt att vara man – och det är genom det som utgallringen till högre nivåer sker..."
– Konferens på Hasselbacken den 25 augusti 1995 med kvinnliga studenter och doktorander 317

Är det akademiskt korrekt att vara man?
Ingrid Anderbjörk 341

"Hur ska vi få universitetet till kvinnorna? Jag menar att verksamheten som den fungerar är kvinnofientlig."
Makt, kön och arbetsorganisering i Akademia
Inledning av *Hans Christian Sørhaug.*
– Konferens med manliga professorer m.fl. på Rosenbad den 1 september 1995 345

Bilagor

Bilaga 1 Direktiv 397

Bilaga 2 Författningsförslag 401

Till statsrådet Carl Tham

Enligt regeringsbeslut den 26 januari 1995 om tillsättandet av utredningen "Insatser för kvinno- och jämställdhetsforskning" (U 1995:01) tillkallades Ebba Witt-Brattström som särskild utredare.

Den 1 februari förordnades som experter i utredningen Kristina Lundgren samt Gertrud Åström. Kommittén har antagit namnet KVINS. Direktiven (Dir. 1995:8) redovisas som bilaga 1.

Vi har sett som vår uppgift att som första utredning fullt ut tillämpa kvinnoforskningens maktanalytiska perspektiv på det utbildningspolitiska området. Det är vår bedömning att tiden nu är mogen för mer systematiska åtgärder från statsmakternas sida vad gäller den inneboende könsdiskrimineringen inom högre utbildning.

Till vår hjälp har vi haft en rad experter på området; Maud Eduards, t.f. professor i statsvetenskap vid Stockholms universitet, Ann Almegård, psykolog som doktorerar på ett projekt om kvinnliga medicinares karriär och forskningsmöjligheter vid Uppsala universitet, Lena Troijer, t.f. professor i genus och teknik vid Högskolan i Luleå, Solveig Bergman, fil. lic. i sociologi vid Åbo akademi och f.d. nordisk koordinator för kvinnoforskning, Elisabeth Fürst, fil. dr i sociologi vid Oslo universitet, Ulla Riis, professor i pedagogik vid Linköpings universitet, Leif Lindberg, docent i pedagogik vid Umeå universitet, Inga Elgqvist-Saltzman, professor emerita i pedagogik vid Umeå universitet, Ingrid Anderbjörk, ordförande på SFS samt Hans Christian Sørhaug, forskare vid Arbeidsforskningsinstituttet i Oslo. Sara Nilsson har illustrerat betänkandet. Sist, men inte minst, har vi haft en ovärderlig hjälp av Marjut Torpo vid Utbildningsdepartementet, för framställandet av denna digra SOU.

Vi tackar alla övriga deltagare, ett hundratal personer, som avsatt tid och intresse för att ge sin insats i förändrandet av den ålderdomliga struktur som ännu härskar i den akademiska frihetens namn. Särskilt vill vi nämna våra rapportgrupper, professorer emeritae, kvinnoforskare, studenter och doktorander samt manliga professorer m.fl. som tar till orda i del B.

Härmed överlämnar kommittén sitt slutbetänkande Viljan att veta och viljan att förstå – kön, makt och den kvinnovetenskapliga utmaningen i högre utbildning (SOU 1995:110). Kommitténs uppdrag är nu slutfört.

Stockholm i november 1995

Ebba Witt-Brattström

Kristina Lundgren

Gertrud Åström

Sammanfattning

Utredningen om hur kvinno- och jämställdhetsforskningen ska främjas i Sverige, KVINS, har arbetat i 10 månader och överlämnar nu sitt slutbetänkande. Uppdraget regeringen gav oss var, förutom att ge förslag till att främja villkoren för underrepresenterat kön, framförallt att undersöka "hur uppgifterna att utreda, skapa opinion och dela ut bidrag för att främja kvinno- och jämställdhetsforskningen bäst kan utformas". Å ena sidan skulle detta ske "förutsättningslöst" och å andra sidan med hänsyn tagen till befintliga resurser och institutioner, såsom Forskningsrådsnämnden, centra och fora för jämställdhet och kvinnoforskning vid universitet och högskolor, Kvinnohistoriska samlingarna vid Göteborgs universitetsbibliotek samt Utbildningsdepartementets s.k. JÄSTgrupp, men också i samråd med det nya Högskoleverket.

Direktiven beskriver ur ett ovanifrån perspektiv, ett jämställdhetspolitiskt perspektiv, en struktur som finns eller är under framväxt. Men utbildningsväsendet är inne i en förändringsfas. Vi har därför utökat antalet samråd till instanser som nätverket "Kvinnliga forskningsbyråkrater", Arbetsgruppen Kvinnliga Studerande (AKS), Föreningen Forum för kvinnoforskning i Stockholm, professor Ulla Riis, jämställdhetshandläggarnas strategigrupp, doktorandföreningen vid KI, det kvinnliga professors- och docentnätverket i Umeå, Nordiska nätverket för tekniker och ekonomer, Kvinnovetenskaplig Tidskrift, Nationellt Resurscentrum, m.m.

Det finns alltså många nätverk och sammanslutningar av kvinnliga forskare som förutom ämnesbaserat samarbete också bedriver ett utåtriktat informationsarbete till avgränsade målgrupper. Efterfrågan på föreläsare och medverkan från kvinnoforskare är mycket stor såväl av universitet och högskolor som från exempelvis de under NUTEKs ledning framväxande regionala resurscentra för kvinnor. Då det idag inte finns någon samlad organiserad information om pågående kvinnoforskning och verksamma kvinnoforskare blir dock ett fåtal kvinnor extremt belastade av att ständigt tvingas representera kvinnoforskningen i Sverige. Lokala efterfrågare av typen jämställdhetshandläggare, fortbildare och kompetensutvecklare vet inte vart de ska vända sig.

Detta förhållande, bristen på koordinering och samlad information, har så gott som alla instanser vi samrått med framhållit som ett stort

problem. Våra förslag till insatser för kvinno- och jämställdhetsforskning, liksom till bättre villkor för underrepresenterat kön, följer därför två huvudlinjer; en strukturell förstärkning av resurser i alla led samt inrättandet av en instans som svarar mot hittills icke tillgodosedda behov av exempelvis koordinering och information.

Kvinnoforskningens användbarhet motiverar särskilt stöd. I högre grad än annan forskning bygger den på ett samspel mellan forskare och olika grupper och institutioner i samhället. Den kvinnoforskning som redan finns måste få ta sin plats och erkännas som det efterfrågade och på många områden väl utvecklade forskningsfält det faktiskt är idag.

Direktiven tar som utgångspunkt att anledningen till att få kvinnliga forskare får medel och ännu färre får medel för genusforskning beror på att de kvinnor som i meriteringshänseende är berättigade till det är alltför få. "Det ringa antalet kvinnliga professorer, lektorer och forskarassistenter innebär att endast en liten del av de totala forskningsmedlen går till kvinnliga forskare. En ännu mindre del går till kvinno- och jämställdhetsforskning (genusforskning)." För att pröva detta påstående mot verkligheten har vi gjort en preliminär kartläggning av hur fördelningen av anslag med offentliga medel ser ut idag (se kap 2). Situationen ger upphov till många reflexioner.

Vi har också valt att ställa frågan om "det ringa antalet" kvinnor på högre tjänster i högskolan ytterst beror på att kvinnliga studenter, trots att de idag utgör majoriteten av de som avlägger grundexamen, inte uppmuntras att gå vidare i samma utsträckning som manliga forskarbegåvningar. Med andra ord så tar vi strukturens passiva hållning till kvinnliga studenter och doktorander på allvar. Det kan tyckas självklart att se till basens behov när man diskuterar ett utbildningssystem, men denna koppling mellan grundutbildning och forskning är inte bruklig i utbildningspolitiska sammanhang. För att poängtera att vår hållning är underdog-perspektivets har vi engagerat den unga tecknaren och studenten Sara Nilsson att illustrera betänkandet med olika typsituationer ur den kvinnliga studentens vardag. Av samma anledning har vi också bett SFS ordförande Ingrid Anderbjörk att reflektera kring de vittnesmål som studenter och doktorander givit oss (Se del B).

I svenskt utbildningsväsende har man hittills nöjt sig med att konstatera den synliga delen av den bristande jämställdheten, toppen på isberget. Många är de utredningar och rapporter som om och om igen analyserar och slår fast att universitetsstrukturen är könsdiskriminerande. Vi har sett det som vår uppgift att föra diskussionen lite längre genom att rikta uppmärksamheten på några av de mekanismer som gör denna komplexa struktur så extremt kvinnoavstötande.

Den bristande jämställdhet som man har konstaterat under de senaste tjugo åren har man från statsmakternas sida valt att åtgärda genom att i särskilt trängande fall skjuta till extra s. k. "öronmärkta medel". Ett exempel är när man i proposition 1992/93:169 Högre utbildning för ökad kompetens, föreslog åtgärder på 5 miljoner kronor, inom ramen för Rådet för grundläggande högskoleutbildning. Medlen avsågs att användas för att "korrigera studenternas tidigare felval", med vilket man menade att kvinnor inte går till tekniska och naturvetenskapliga utbildningar. Åtgärden kom till mot bakgrund av en konstaterad försämring i förhållande till riksdagens fyra år tidigare formulerade mål om minst tio procent på utbildningar där underrepresenterat kön var fem procent, utom på det tekniska området, där man trodde sig kunna uppnå 30 %.

Ur ett maktanalytiskt perspektiv ter sig denna adderande strategi ofullständig och konserverar dessutom bilden av kvinnan som ett problem i högre utbildning. Vi har därför valt att inte låta vår undersökning begränsas till ett snävt representationsmål utan går vidare och låter demokratiaspekten bli styrande. Då blir den grundläggande frågan: ska vi även fortsättningsvis ha en offentligfinansierad utbildning som diskriminerar kvinnor, både i utbildning och forskning? Nej, menar våra experter inifrån högskolevärlden,betänkandets fyra referensgrupper (se del B), vare sig de består av manliga forskningsledare, kvinnliga emeritaprofessorer, eller etablerade kvinnoforskare och studenter och doktorander från hela landet. Utifrån denna samlade akademiska erfarenhet, utifrån vårt könsteoretiska perspektiv och utifrån de nordiska, internationella och ämnesmässiga överblickarna som finns samlade i detta slutbetänkande, har vi valt titeln "Viljan att veta och viljan att förstå – kön, makt och den kvinnovetenskapliga utmaningen i högre utbildning."

De senaste årens utbildningsprogram har, särskilt under föregående regering, gått in för att diskutera kvalitet i högskolan. Detta har man försökt göra utan någon systematisk problematisering av könets roll i utbildningen. Kvalitet och kön har på det sättet kunnat ställas emot varandra, vilket också har skett i debatten. KVINS har valt en annan väg. Istället för att som exempelvis JÄST-gruppen, som tillsattes av förre utbildningsministern Per Unckel, lägga rättviseaspekten åt sidan för att koncentrera sig på att skapa respekt, förankra, ta hänsyn till attityder samt försöka vidga kvalité-begreppet att även gälla kvinnor, har vi valt att ta fasta på demokrati- och rättviseaspekten. Vi anser inte att Sverige ska ha ett högre utbildningssystem – eller en forskning – som finansieras med offentliga medel men som – i mindre eller högre grad – missgynnar halva befolkningen. I detta vårt synsätt bygger vi på en

stabil grund av jämställdhetspolitiskt tänkande inom utbildningspolitiken, framförallt det av kvinnoforskare skrivna betänkandet Om hälften vore kvinnor (SOU 1983:4).

Under processens gång insåg vi att KVINS var i färd med att skapa en ny kontext. Det blev uppenbart att man, genom att sätta ribban lite högre, och utgå från ett demokratiperspektiv tillåter att vissa saker kan sägas som annars brukar stanna mellan skål och vägg på institutionerna. Denna diskurs är såpass ny att studenter och doktorander, av rädsla för repressalier från sina institutionsledningar inte vågat sätta ut sina namn, såpass ny, att några kvinnoforskare på tröskeln till professur inte velat deltaga. Det finns all anledning att fråga sig vad det är för en maktstruktur som ställer så fullständiga krav på kvinnors lojalitet att man måste spela rollen av "snäll flicka" för att få fortsätta att verka inom den.

I riksdagsdebatten (7.6.95) om Jämställdhetspropositionen (1994/95:164) citerade JÄST-gruppens ordförande Margitta Edgren ur ett brev hon hade fått av en kvinna som överklagat en tjänstetillsättning där en disputerad man fått gå före fem disputerade kvinnor. "Det blev helt plötsligt alldeles tyst omkring mig. Kolleger slutade hälsa och vände ryggen till för att slippa ta ställning till om de skulle hälsa eller inte, och jag blev utesluten när det gäller information. Jag tror att vi måste bli mycket mer medvetna om hur svårt det är i sådana här organisationer att gå emot makten när makten är tydlig och tyrannisk. /---/Kanske måste vi låta männen ha sina organisationer i fred om vi anar att deras motstånd kommer att bli mycket stort. Den personliga risken är alltför stor."

I denna utrednings kontext kan dylika "portförbjudna" erfarenheter utsägas. Detta som "alla vet" men som aldrig kommer upp på dagordningen, och som därför i enlighet med det borträngdas tvångsmässiga mekanism deformerar den skenbara objektiviteten i det akademiska systemet (se kap 1, Kris i utbildningsfrågan).

Internationellt finns en mycket utvecklad forskning kring kvinnor och utbildning. I juni i år samlades vid Umeå universitet ett stort antal internationella kvinnoforskare inom området till konferensen "Gender and education". Där diskuterade man, förutom mer traditionella utbildningsfrågor även demokrati och jämställdhet i ett utbildningspolitiskt perspektiv. Konferensen kom till stånd på initiativ av Sveriges expert på området, Inga Elgqvist-Salzman, som vi har bett skriva en inledande kommentar och teckna en historisk bakgrund till emerita professorernas akademiska livshistorier i vårt betänkande (del B).

Det unika med vår utredning är inte att vi har samlat experter kring problemet med kvinnor och högre utbildning. Det har skett tidigare, men

under helt andra förutsättningar. Så sammankallade exempelvis förre utbildningsministern Per Unckel ett antal kvinnliga professorer och rådsforskare i Rosenbad 15.6.1993 för att få deras synpunkter på vilka specifika hinder som förelåg för kvinnor i universitetsstrukturen. Den lilla rapporten (Ds 1993:84), ger vid handen att ingen ny kunskap framkommer om man inte ställer nya frågor. Kvinnorna fortsätter att vara bärare av sitt eget problem: "Vissa saker har ändå skett, bl a har vi fått genomgå en kurs i kvinnligt ledarskap" (sid. 34). Eller så förutsätts underordningen av vetenskapliga utmaningar till följd av ett könsperspektiv: "Kvinnoforskning skall absolut finnas men den hör inte hemma i diskussionen om vad regeringen skall ha för punkter i fråga om jämställdhet" (sid. 30).

KVINS har vinnlagt sig om att skapa förutsättningar för en diskurs där man vågar tala klarspråk. När mångfalden av erfarenheter för första gången får samspela, frambringas en kunskap som får begränsade punktinsatser att te sig överspelade, vare sig det gäller 30 "thamprofessurer" eller någon extra miljon till teknikutbildning för kvinnor. Vad som nu borde stå främst på handlingsprogrammet är ett helhetstänkande kring utbildning som inbegriper ett könsanalytiskt perspektiv. Den norske socialantropologen Hans Christian Sørhaug menar i sin inledning till KVINS manliga professorskonferens att kön är en existentiell kategori som genomsyrar allt vi gör och därför genererar även andra typer av skillnader där den ena polen utan ifrågasättande överordnas den andra. (se del B) Det faktum att man inom högskolan låtsas som om kön inte är relevant blockerar analysen och går ut över den vetenskapliga stringensen i stort.

Det häpnadsväckande sker att vår nya kontext inte bara släpper fram kvinnliga forskares tidigare bortträngda eller avvisade erfarenheter, utan också visar sig tillåta manliga professorer att formulera en svidande inifrån kritik av "muggiga broderskapsstrukturer". Överhuvudtaget är medvetenheten om att det existerar en seg diskriminering av kvinnor i det akademiska systemet mycket stor hos denna grupp män på höga akademiska poster.

Vi har tolkat våra direktiv så, att vi som första utredning har haft i uppdrag att tillämpa kvinnoforskningens analysredskap och kunskap på det utbildningspolitiska området. Hur fastställs där riktlinjerna för kvinnoforskning? Redan direktivens vacklande användning av grundläggande begrepp på forskningsfältet visar på behovet av ett mer analytiskt förhållningssätt. Vi har därför bett statsvetaren Maud Eduards att diskutera begreppen (se del A, kap 3).

Utbildningspolitiken är full av paradoxer. En är att man å ena sidan håller en jämställdhetsdiskussion gående, noga avskild från den

"allmänna" utbildningspolitiska retoriken om ökad kompetens och investeringar på framförallt områden där det manliga tolkningsmonopolet dominerar (jfr. tillväxtpropositionens förslag till 30 000 nya högskoleplatser med tonvikt på naturvetenskap och teknik). En iögonenfallande dimension är frånvaron av sammankopplingar mellan forskning om sociala, kulturella och värdeskapande fenomen med forskning som gynnar näringsliv och industriell utveckling. Ändå är det i den tvärvetenskapliga ansatsen som det produktiva och nyskapande elementet i en framtida dynamisk forskningspolitik finns, vilket kvinnoforskningen ofta påminner om. Att undvika att ta ställning till kvinnliga forskare som bärare av ett förändringsbehov i nutida stelbenta strukturer blir därför ett sätt att slippa ta ställning till framtidens forskningsbehov. Sålunda rör sig diskursen om den högre utbildningen och forskningen ständigt runt sin egen brist, ett hål i diskursen som man låtsas inte "finns".

Sett ur ett jämställdhetspolitiskt perspektiv är också den oreflekterade satsningen på områden där män, snarare än kvinnor, traditionellt befunnit sig, anmärkningsvärd. Det är lätt att konstatera att fördelningspolitiken också på detta område har valt att se mer till mäns behov än till kvinnornas. Utan att diskussionen om vilka områden en offentligfinansierad högskola bör satsa på ens har varit uppe på dagordningen, har man sedan 1960-talet ökat resurserna på de områden där män befinner sig och samtidigt fryst, dvs. de facto minskat resurserna på de områden där kvinnor finns. (se kap 3) Detta avspeglar sig även i löneskillnader mellan områden där kvinnor finns, t.ex. humaniora, och de där män dominerar, framför allt teknik, som en färsk SULF-rapport visat (DN 9.11.95).

Trots många gruppers uttalade starka önskan om strukturförändringar, så borgar denna traditionalistiska automatik för att så gott som ingenting faktiskt sker. Samtidigt avslöjas gång på gång grava missförhållanden. Den kvinnovetenskapliga analysen och kompetensen har nu nått dithän att kvinnliga forskare inom såväl teknik som medicin kan peka på hur strukturbristerna slår mot kvinnor. T.ex. har medicinforskarna Christina Wennerås och Agnes Wold visat att kvinnliga forskare måste vara fem gånger mer meriterade än män för att ha en chans att få en tjänst (DN 26.2.1995).

I detta betänkande har vi bett Ann Almegård som forskar om kvinnliga medicinares forsknings- och karriärmöjligheter att skriva ett kapitel om det område där många kvinnor finns och där kvinnoforskningen är i stark utveckling men där män har det totala problemformuleringsprivilegiet (se kap 5). Ett annat område med ett starkt manligt tolkningsperspektiv är det tekniska. Lena Trojer, innehavare av

en genustjänst i teknik vid högskolan i Luleå skriver i detta betänkande om den teknikvetenskapliga utmaningen inom kvinnoforskningen (se kap 6).

Kvinnoforskningen i Sverige har trots knappa resurser lyckats skapa sig ett namn, t.ex. är den svenska samhällsvetenskapliga kvinnoforskningen kring arbete och välfärd internationellt välrenommerad. Nordiska kvinnohistoriker organiserade sig tidigt i ett inomdisciplinärt nätverk; kvinnoforskningen inom historieämnet i Sverige har vid utvärderingar getts mycket goda omdömen (Historia i belysning, HSFRs rapportserie Brytpunkt, 1988). Den nordiska kvinnolitteraturhistorien är ett annat exempel på det samarbete inom kvinnoforskningen som sedan länge funnits med nordiska kollegor (Nordisk kvinnolitteraturhistoria 1–5, 1993–96).. Vi har bett den förra nordiska koordinatorn Solveig Bergman att utifrån sitt övergripande perspektiv skriva om kvinnoforskningsmiljöerna i Norden, med utblickar mot Europa (se kap 7).

Från vårt grannland Norge kan vi också hämta mycket kunskap om hur universitetsstrukturen kan fungera i ett diskrimineringsperspektiv. Det stora antalet undersökningar och rapporter som utkommit där under de senaste tjugo åren har varit en viktig teoretisk referensram för vårt arbete. 1988 publicerade sociologen Elisabeth Fürst studien *Kvinner i Akademia – inntrengere i en mannskultur?* som påvisade att det förekom indirekta och icke-erkända former för diskriminering av kvinnor som under 80-talet sökte fasta vetenskapliga tjänster vid universitet och distriktshögskolor i Norge. Boken vållade stor debatt och det manliga forskarsamhället stod upp som en man för att tillbakavisa denna kritik av skenbart objektiva tjänstetillsättningsförfaranden. Då det efter vårens debatt om den belagda diskrimineringen vid MFR och rabaldret kring Jämställdhetspropositionens förslag om tjänster till underrepresenterat kön, fanns anledning att förmoda att samma problem kunde föreligga även här i Sverige har vi bett Elisabeth Fürst att sammanfatta och dra ut konsekvenserna av sina resultat (se kap 8).

JÄSTgruppen har gett professor Ulla Riis och docent Leif Lindberg i uppdrag att pröva Fürsts resultat mot svenska förhållanden. Undersökningen, som ännu inte är publicerad, har till skillnad från Fürsts undersökning huvudsakligen en kvantitativ inriktning. Det innebär att jämförbarheten mellan de båda undersökningarna är metodiskt begränsad. Vi har ändå bett Ulla Riis att för utredningens räkning ge en kommentar till Fürsts slutsatser utifrån sina och Leif Lindbergs resultat. (se kap 8)

Det har varit ett problem för utredningen att det, särskilt i jämförelse med norska förhållanden funnits så begränsad kvalificerad forskning om "Akademia" i Sverige. Trots att ett rejält anslag – för närvarande upp-

gående till nio miljoner per år – funnits sedan 1988 för forskning om universitet och högskolor, först administrerat av UHÄ och sedan 1992 av Rådet för forskning om universitet och högskolor, lyser problematiken kvinnor och högre utbildning med sin frånvaro i rådets projektsammanställningar. Vi efterlyser ett större forskningsprogram som belyser genusteoretiska problemställningar relevanta för rådets verksamhetsområde och anser inte att de två, i och för sig intressanta men disparata, medelssnåla projekt om sjuksköterskor respektive blåstrumpor, som hittills finansierats på dessa medel tillfyllest svarar mot kända behov.

1 Kris i utbildningsfrågan

"För oss kvinnor, – för oss, som så nyligen fått tillåtelse att studera, är det absolut inte så, som ni säger", replikerade hon, helt uppslukad av sin sak; "för oss innebär det ingen askes och ingen skrivbordsexistens. Hur skulle det kunna vara så! Genom studierna träder vi in i kampen, – om vår frihet, om våra rättigheter, – mitt in i livet! De av oss som ger sig hän åt studierna gör det inte bara med huvudet, med intelligensen, utan med hela viljan, med hela människan! Vi erövrar inte bara kunskapen, utan ett stycke liv vibrerande av sinnesrörelser. Vad ni säger om vetenskapen låter som om ni menade att den förgubbade, att den bara lämpar sig för utlevade människor. Men kanske är det bara ni som är gubbiga. Hos oss skapar vetenskapen begeistring hos de starka, de unga, de friska!" [1]

I den rysk-tyska författarinnan Lou Salomés kortroman Fenitschka från 1898 är det den första generationen studentska som för ordet. Mot den cyniske unge advokat som upplevt sina studier som en enda lång och uttråkande "fronttjänstgöring" ställer hon denna vision av vad det innebär för kvinnorna i hennes generation att äntligen ha fått tillgång till högre studier. Hennes entusiastiska tro på kunskapens möjligheter att förändra kvinnors villkor kan tyckas oss rörande utopisk idag, nära hundra år senare. Ändå är steget inte alltför långt till de – grusade – förhoppningar om universitetet som "ett intellektuellt paradis med kunskapsdiskussioner", ett "Sanningens hus" som kvinnliga studenter och doktorander i detta betänkande uttrycker. "Jag ville ha en kvalificerad utbildning, intellektuell stimulans, uppskattning och stöd för det jag gjorde. Inget av detta har uppfyllts" säger en luttrad doktorand, och en annan förklarar varför hon hoppat av sina studier med orden: "Det skulle inte falla mig in att gå på de destruktiva seminarierna på universitetet. Jag har kontakt med andra kvinnoforskare och jag tycker

[1] Lou Andreas Salomé, Fenitschka. Eine Ausschweifung. 2 Erzählungen. Neu hrsg. Ullstein 1993.

att det är vad jag behöver. Jag har så mycket emot mig ändå – varför ska jag utsätta mig för det akademiska motståndet också?" (se del B).

Tar man dessa onekligen skarpa omdömen på allvar tvingas man konstatera att det högre utbildningsväsendet har misslyckats sedan det förelades att släppa in kvinnorna på 1870-talet. Anmärkningsvärt, och lite hoppfullt, är dock att unga kvinnor ännu hundra år efter Fenitschka kan besjälas av samma kunskapstörst och tro på att kunskap innebär makt att förändra sitt liv till det bättre. Men varför tillvaratar inte den högre utbildningen idag dessa unga kvinnors fulla kapacitet? Vad är det som har gått fel? Och kan man av det sluta sig till att kvinnorna och utbildningssystemet är repellerande storheter? För KVINS är detta nyckelfrågor, och vi ska i det följande utveckla vår analys av det systemfel som vi menar utmärker utbildningsväsendet, ett systemfel vars iögonenfallande symtom blir desillusionerade kvinnliga studenter, doktorander och nydisputerade som, trots sin forskarbegåvning väljer att söka sig bort, eller stöts bort eller, om de lyckas hålla sig kvar på universitetet, förvandlas till mer eller mindre uppgivna timlärare, lektorer och deltidsforskare. Som vi strax ska visa säger argumentationen kring problemet "kvinnor i högre utbildning" mycket om skälen till att man – medvetet eller omedvetet – undviker kraftfulla åtgärder för att införliva kvinnorna med strukturen.

I resonemanget måste man betänka den korta tradition kvinnorna har i en formaliserad typ av högre utbildning, jämsides med männen. I Sverige har lärosätena haft till uppgift att utbilda präster, klerker, tjänstemän till statsbyråkratin, och forskning i avancerad mening bedrevs inte i nämnvärd utsträckning vid universiteten förrän i vårt århundrade. Här finns alltså en lång, ideologiskt betingad kvinnouteslutartradition som idag fortfarande spelar under täcket i form av uteslutning av kvinnan som akademiskt subjekt, i läromedel och karriärhierarkier såväl som på grundnivån, dit kvinnorna förpassats. Besinna att kvinnorna utgör nära 60 procent av alla studenter, men att det vid 88 procent av landets 800 institutioner som har minst en professur, endast finns manliga professorer. Ämnet företräds sålunda av uteslutande män vid ca 700 institutioner. Lägg därtill att drygt 90 procent av landets prefekter är män, och man får redan här, i den flagranta bristen på rollmodeller, ett möjligt svar på varför så många kvinnor inte känner att det är önskvärt eller kanske inte ens möjligt att de fortsätter på forskarnivån.

Under den korta tid som KVINS verkat har vi utsatts för en anstormning av kvinnliga akademikers eländeshistorier, ofta väl dokumenterade i sakkunnigutlåtanden, överklaganden och andra klagoskrifter. Mot bakgrund av detta slumpvis inkomna, men oerhört talande material, är det svårt att inte göra bedömningen att den

jämställdhet som man bekänner sig till i propositioner och jämställdhetsplaner är oerhört svår att förverkliga i korridorer, seminarierum och framförallt på tjänstetillsättningsnivå. Många är de sakkunnigutlåtanden som vi fått ta del av, där man efter att ha skrivit ner den eller de kvinnliga sökandens kompetens, och, såvitt vi kunnat bedöma, upp de manligas kompetens, avslutar med den moderna tidens brasklapp: "Jämställdhetsaspekten har beaktats". Uppfinningsrikedomen när det gäller att utdefiniera kvinnor till förmån för manliga professorskandidater är utan gräns. Så kan man exempelvis utan vidare underlåta att klassa en kvinnlig sökandes – internationellt erkända – forskning om "sociala nätverk och kvinnors stress och ohälsa" som "faktorer i samhället som påverkar hälsan", vilket var kravet för att komma ifråga till en professur i samhällsmedicin.[2]

Också det praktiska arbetet för jämställdhet tycks svårgenomförbart när det kommer till kritan. En jämställdhetsansvarig kvinnlig lektor på ett mindre universitet i landet beskriver sina svårigheter att öppna dialog med personalchefen så här: "Det var hans uppfattning att om jämställdhetsarbetet utfördes så att det irriterade så blev det inget bra arbete. En hel del prefekter hade uttryckt till honom att det hade irriterat dem. Det har pågått ett jämställdhetsprojekt, sa han. När jag gång efter annan talade om att det *pågår* höjde han rösten och klargjorde att han inte ville bli korrigerad."

Egon Hemlin, JÄSTgruppens sekreterare, sammanfattar problemet så här i sin utmärkta skrift *"För att vara tjej är hon riktigt duktig"*:[3] "Men som framgått av vad jag förut redovisat är intresset för jämställdheten dåligt bland det stora flertalet lärare och studerande. Förklaringar – eller kanske snarare ursäkter – av skilda slag kan sökas till detta. En del argument är av mera ideologisk art, andra företrädesvis praktiska. Till den förra kategorin hör uppfattningen att jämställdheten inte utgör något egentligt problem, eftersom alla studievägar i högskolan är öppna på lika villkor för både kvinnor och män. Detsamma gäller olika typer av tjänster; de kan på lika villkor sökas av såväl kvinnor som män. Formellt förekommer alltså ingen diskriminering i högskolan. /---/ Positiv särbehandling på könsmässiga grunder framställs mot den bakgrunden snarast som negativt. Men realiteten pekar på att likställig-

[2] Det gällde tillsättningen av professuren i samhällsmedicin vid Huddinge sjukhus, utlyst i oktober 1994. Bland de sakkunniga, alla män, fanns belagda jävsamband med de "mest meriterade" kandidaterna, alla verksamma vid socialmedicin Kronan.

[3] Ds 1992:30.

heten ofta är en chimär. Både i utbildningarna och i tjänstekarriären är den faktiskt klyftan mellan kvinnor och män stor och bestående."

"Blame the victim"-resonemanget

I många fall satsar universitetsledningarna på lösningar som antyder att man uppfattar att kvinnors problem med att avancera i den akademiska hierarkin ligger utanför systemet, framförallt i deras hemförhållanden. Ett "blame the victim" -resonemang som väl illustreras av exempelvis den postdok-grupp av professorer som 1995 bildades av rektorn för vårt största lärosäte i syfte att "lokalisera svårigheter, som kvinnliga disputerade forskare möter". Den huvudåtgärd man har föreslagit är att undersöka möjligheten att få kommunalt finansierade barnpassare för sjuka barn till kvinnliga forskare. Ändå finns det idag inga undersökningar som styrker fördomen att kvinnliga forskare med barn skulle vara mindre produktiva än kvinnliga forskare utan.[4]

Man tvingas alltså konstatera att jämställdhetsinitiativ ute på universiteten och högskolorna ofta konserverar attityden att kvinnor har sig själva att skylla – p.g.a. familj, barn, dåligt självförtroende, eller, det faktum att de väljer ämnesområden där trängseln är störst vad gäller tjänster och forskningsanslag. Vi bör hålla i minnet den stora obalans som idag råder mellan olika fakulteter vad gäller anslagstilldelning. 1993 hade humaniora/teologi endast 173 professurer och samhällsvetenskap 240, medicin hade 521 professurer medan teknik hade 502 och naturvetenskap 284. Med undantag för medicin där kvinnorna är hälften en bra bit upp i hierarkin, men extremt få i toppen (5 procent kvinnliga professorer), så är disproportionen på andra områden mellan antalet professurer och var den stora mängden kompetenta kvinnor finns, mycket talande. Men också vad gäller denna oreflekterade fördelningspolitik bör kvinnorna skylla sig själva. Så påstår exempelvis avdelningsdirektören vid Stockholms universitet Ulf Lindgren och universitetslektorn i fysik vid Uppsala universitet, C G Ribbing i ett inlägg i debatten kring de trettio "Thamprofessurerna" att anledningen till att så få kvinnor i Sverige är professorer är att de inte söker mer än "en fjärdedel

[4] Uppseendeväckande nog tycks det förhålla sig så att det visserligen är de gifta kvinnorna utan barn som har störst produktion, men de som har barn producerar inte mindre än de ogifta kvinnorna utan barn! Se Cole, Jonathan R & Zuckermann, Harriet, "Marriage, motherhood and research performance in science" I Scientific American, 1987, vol 256.

till hälften av utlysta professurer". [5] Eftersom kvinnorna där blir professorer i samma utsträckning som de söker, lyder Lindgrens och Ribbings slutsats att kvinnor inte har något att klaga över. Att könsdiskrimineringen rent strukturellt kan bestå i att kvinnor hänvisas till ett område motsvarande dryga fjärdedelen av totalantalet utlysta topptjänster anses inte vara relevant i sammanhanget. Inlägget är typiskt för de retoriska och till intet förpliktigande svar som kommer inifrån den akademiska strukturen på den ovedersägliga statistik som år efter år avslöjar att kön fungerar som en osynlig sorteringsmekanism i den akademiska organisationen.

Jämställdhet ingen fråga för högskolan

Föreställningen att jämställdhetslagen kränker högskolans krav på "akademisk frihet" är utbredd i universitetsvärlden. En utomstående betraktare som den av Utbildningsdepartementet inkallade experten Peter Scott[6] förvånas över att jämställdhet är en fråga som i den svenska högskolan anses vara ett externt, politiskt problem snarare än en internt akademisk angelägenhet. Men den kortsiktiga "vinsten" med detta förhållningssätt är avsevärd, menar KVINS efter att ha studerat frågan ur olika synvinklar. Genom att upprätthålla de vattentäta skotten mellan "vetenskapssamfund" och samhälle, genom att omsorgsfullt undvika att ta ställning till hur man ska kunna integrera kvinnorna och kvinnoforskningen, slipper man att ta itu med frågan om huruvida den akademiska verksamheten som den ser ut idag, verkligen är framtidsduglig. Systemets inbyggda ovilja att sakligt identifiera problemet skulle kunna ses som en försvarsmekanism som tjänar funktionen att låta allt bli vid det gamla också i den vetenskapliga diskussionen. Hur förblindande en dylik försvarsmekanism fungerar är statsvetaren Mats Lundströms inlägg i vårens debatt om Jämställdhetspropositionen ett av många exempel på.[7] "Strängt taget har inte en jämn könsfördelning i sig något med jämställdhet att göra. Det viktiga är om den är resultatet av individers fria val enligt regler som gäller lika för alla".Utifrån vetenskapssamhällets idealbild av att forskare är "individer och inget könskollektiv", menar Lundström att positiv särbehandling av kvinnliga

[5] Svenska dagbladet 21.5.95.

[6] Higher Education in Sweden – A Look from the Outside, 1991.

[7] Uppsala nya 3.4.95, SvD 14.5.95

forskare, som alltså är de enda som har ett kön, skulle innebära en "genuskorporativism". Om man börjar misstänka att forskarsamhället inte har ett "fungerande könsneutralt meritvärderingsystem", så har man slutat "tro på forskning som ett rationellt samtal."

Lundströms resonemang är inte ovanligt när det gäller att hålla fast vid den förenklade självbild som fortfarande råder på våra universitet, en självbild som rämnar direkt när man för in frågor om makt och kön. Feministiska undersökningar sätter frågetecken vid att det skulle finnas ett "fungerande könsneutralt meritvärderingssystem" i den akademiska världen. Tvärtom menade Elisabeth Fürst, i sin studie av tjänstetillsättningar i Norge att "det starka inslaget av godtycke vid kompetensvärdering är till systematisk nackdel för kvinnliga sökande."[8] Också Mona Eliasson och Irini Karubi noterade en sådan tendens i sin undersökning av tjänstetillsättningar i Uppsala.[9] Däremot har Ulla Riis och Leif Lindberg, i de tjänstetillsättningsärenden de undersökt, inte funnit något dylikt. Villkoret för att finna de subtila nyanser som ligger i de sakkunnigas användande av språket till fördel för manliga och till nackdel för kvinnliga sökanden, tycks vara att man gör en kvalitativ analys. Om man, som Riis och Lindberg huvudsakligen håller sig till en kvantitativ undersökning som endast räknar in två kategorier av värdeomdömen, "negativa" eller "positiva", där s.a.s. "begåvad" (kvinna) och "genial" (man) är likvärdiga omdömen så finner man inget.[10] Deras slutsats motsägs dock av KVINS referensgrupper med professorer emerita och med manliga professorer och högskoleledare. Bägge grupperna är av åsikten att en mer objektiv och systematisk dokumentation av de sökandes kvalifikationer är önskvärd. Rättvist behandlade blir kvinnorna först när "kriterierna för excellens är väl specificerade", förtydligar en manlig professor (se del B).

---

[8] Elisabeth Fürst, Kvinner i Akademia - inntrengere i en mannskultur? - Om ansettelseprocessen ved universitet og distriktshögskoler, NAVF:s sekretariat for kvinneforskning, Norges allmenvitenskapelige forskningsråd, Oslo 1988

[9] Eliasson, Mona & Karubi, Irini, "Kan det vara bättre att vara man än kvinna vid akademiska tjänstetillstättningar?" Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning, Uppsala universitet, 1989.

[10] Se Ulla Riis och Leif Lindberg, Kommentar till Elisabeth Fürst i detta betänkande

Kollisionen mellan jämställdhet och forskningspolitik

Dagens yrvakna diskussion kring huruvida könsdiskriminering förekommer i högskolan tenderar att skymma dess förutsättning, den ojämlika forskningspolitiska fördelningspolitik som ostört fått operera under de senaste trettio åren. Ett "gentlemen's agreement" på politisk nivå som inneburit att man redan under 60-talet bestämde sig för att frysa, och alltså i realiteten minska, anslagen till de ämnesområden – framförallt humaniora – där kvinnor fanns representerade. Samtidigt skedde en utbyggnad av de sektorer där män dominerade – som teknik och naturvetenskap. Elisabeth Fürst menar utifrån sin feministiska analys av den norska forskningspolitiken att man där kommit "på kollisionskurs med jämställdhetspolitiken". Hon påpekar att prioriteringen av traditionella mansämnen på bekostnad av kvinnoämnen har inneburit en systembetingad men icke erkänd diskriminering av kvinnor. "Kanske kan man påstå att vi står inför en systembetingad tendens till *maskulinisering* av vetenskapen". Anledningen till att denna snedprioritering till förmån för de traditionellt maskulina ämnena aldrig har kommit upp på den utbildningpolitiska agendan kan vara att starka intressen finns av att bevara ett manligt monopol på den symboliska koppling mellan makt och auktoritet som utgör den vetenskapliga självbilden. Områden där det finns många kompetenta kvinnor kan upplevas som ett hot mot denna symboliska makt.

Vetenskapsfilosofen Lorraine Code slår utifrån en diskussion om hur kunskapen konstruerats i västerlandet fast att kvinnorna ännu inte har uppnått kognitiv auktoritet i vetenskapssamhället.[11] När deras manliga kolleger anses besitta "auktoritet och kunskap", så besitter kvinnor "erfarenhet". Men erfarenhet, liksom emotionalitet och subjektivitet är egenskaper som inte anses höra hemma i vetenskapens värld.[12]

Det är viktigt att lära sig genomskåda retoriken för att kunna förstå hur den manliga hegemonin i den vetenskapliga mästardiskursen kan bibehållas. Med vilka termer för dagen tilldelas kunskapen, men inte erfarenheten, auktoritet? Varför anses de utesluta varandra? Och vad innebär det för kvinnor som akademiska subjekt att de inte anses besitta

---

[11] "Credibility – A double standard", i Code, Lorrain, What can She Know? Feminist theory and the construction of knowledge, 1991.

[12] Se Carolyn Gilligan, In a Different Voice. Psychological Theory and Women's development, 1982.

professionell auktoritet i samma utsträckning som män? Det hela kompliceras av att varje tid har sin terminologi och sina anpassliga strategier. Som vi strax ska visa tillskrevs kvinnor i utbildningsminister Per Unckels Agenda 2000-satsning uteslutande en "social" kompetens, vilket är ett annat sätt att säga att kvinnors enda funktion är att vara bärare av utomvetenskapliga värden.

Hotbilden i den akademiska självförståelsen tycks idag vara att det ska bli tydligt att det redan idag finns ett stort antal ämneskompetenta men förfördelade kvinnor. Tendensen att – i detta symboliska syfte– hålla nere kvinnorna när de kommer i trupp kan styrkas av det oroväckande faktum att antalet kvinnliga professorer i humaniora och juridik, där den kvinnliga kompetensen är relativt hög, minskade under perioden 1990–1993 (från 17 till 15 procent i humaniora och från 18 till 16 procent i juridik). Det enda område där kvinnorna ökade på topptjänsterna (från sju till nio procent), var i samhällsvetenskap där enligt Ulla Riis och Leif Lindberg professurerna fördubblades under 1981–1995 i samband med det generella tillskottet på 54 procent av det totala antalet professurer, från ca 1000 till 1.600. Agneta Stark rekommenderar skärpt vaksamhet inför tron på automatisk progression när det gäller kvinnor och högre utbildning. Hon finner att kvinnorna mellan 1990–1993 endast gjort framsteg på ett område, "det pyttelilla 'övriga områden' som omfattar 56 professurer i tvärvetenskap, lärarutbildning, vid datacentraler, bibliotek, mindre högskolor m m. Där hade antalet kvinnor gått från 5 till 18 professorer, eller till 32 procent."[13] Mot denna dystra bild av en struktur som har så uppenbara problem med att integrera kvinnor som ämnesföreträdare på lika fot med män kan man med fördel ställa den hallstämplade definitionen på jämställdhet – "att kvinnor och män skall ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter inom alla väsentliga områden i livet".

Kunskap och kompetens för nästa århundrade – men utan kvinnor

Egon Hemlins slutsats 1992 löd: "Fakta synes nu tala för att man måste flytta fram jämställdhetsarbetets positioner i olika avseenden, om man verkligen menar allvar med gjorda politiska ställningstaganden och vill ge verksamheten på området ett reellt innehåll. Eljest kommer sannolikt

[13] SvD 15.3.95

det mesta att förbli som tidigare och, vad värre är, efter hand som tiden går riskerar orealiserade beslut att uppfattas som uttryck för en 'låtsaspolitik' och som inslag i en välmenande men till intet förpliktigande fraseologi".

Man kan inte med bästa vilja i världen påstå att Egon Hemlin blev bönhörd när förre utbildningsministerns jättesatsning *"Agenda 2000. Kunskap och kompetens för nästa århundrade"* sjösattes 1994. Kvinnan lyser med sin frånvaro som akademiskt subjekt i denna skrämmande homogena textmassa om inte mindre än 17 rapporter från forskarsamhällets olika instanser. Som akademiskt objekt förekommer hon på ett par ställen, där det oavsiktligt belyses hur föga "könsneutralt" tänkandet kring forskning och utbildning är. Exempelvis föreslår Vetenskapsakademien under den betecknande rubriken "Ett kvinnoproblem" att flickor ska tvingas att välja naturvetenskap och matematik i skolan. Enligt *Agenda 2000* har kvinnor endast en specifik kompetens och det är den "sociala", som berörs flyktigt i samband med den brännande frågan hur man ska öka andelen studerande på tekniska utbildningar.

I linje med en instrumentell människosyn som neutraliserar kunskap till teknologiskt intensiv kompetens ligger degraderingen av de ämnen där kvinnor är relativt väl representerade, som humaniora och samhällsvetenskap. De omnämns i *Agenda 2000* som "kulturvetenskap" och reduceras till "komplement" och "inslag" i de viktigare utbildningarna i naturvetenskap, teknik och medicin. *Agenda 2000* reproducerar okritiskt föreställningen om att det finns en värderingsfri, neutral, objektiv forskning. En sådan hållning är möjlig bara om man ignorerar hur makt skapas och därmed hur ojämlikhet uppstår. Denna moraliska position kan endast upprätthållas genom att kvinnovetenskaplig eller annan systemkritisk forskning som visat hur viktigt ett granskande – humanistiskt och samhällsvetenskapligt – perspektiv som prövar naturvetenskap och teknik mot vår kulturella världsbild är för en demokratisk samhällsutveckling, förtigs.

En systembetingad men icke erkänd diskriminering av kvinnor

Diskursen om "problemet" kvinnan och högre utbildning är oroväckande homogen. Oavsett vilken regering som har suttit vid makten så har i stort sett alla jämställdhetssatsningar inom den högre utbildningen de senaste tjugo åren inriktat sig på att locka kvinnor till de områden där

de (ännu) inte vill vara; områden som behöver kvinnor som reservstudenter därför att männen börjar dra sig därifrån. Senaste Tillväxtpropositionen 1995/96:25 föreslår i denna anda en ökning på 30.000 studieplatser inom naturvetenskap och teknik. Elisabeth Fürsts ord om "en systembetingad tendens till maskulinisering av vetenskapen" är på sin plats även i Sverige. Annorlunda uttryckt är det en systembetingad men icke erkänd diskriminering av kvinnor. De straffas indirekt som bärare av värden som omsorg, samhällsengagemang, språkintresse, estetiska intresse, etc, intressen som härrör från deras socialisering till flickor. Det är anmärkningsvärt att man ingenstans i den allmänna utbildningspolitiska retoriken reflekterar över varför man aldrig ställer frågan hur man ska få männen att gå till humaniora? Indirekt handlar det om att man menar att män aldrig är "fel", och att det är där de befinner sig som det är "rätt" att vara.

Problemet är att strukturomvandlingen från "huva" till "hatt" har skett under en täckmantel av progressivitet. Genom att göra dyrbara, men i det stora hela misslyckade, satsningar på framförallt kvinnor och teknik har man kunnat två sina händer vad gäller jämställdheten i forskarvärlden i övrigt. Ja, värre ändå, man har kunnat bortse helt ifrån det djupt odemokratiska i att framförallt humaniora har kunnat tömmas på resurser i takt med att resurserna har ökat på det naturvetenskapliga, tekniska, medicinska och samhällsvetenskapliga området.

Kvinnorna finns där köerna är längst, dvs konkurrensen stenhård. Det gäller inte bara när kvinnor söker professurer utan också när de söker utbildning på grundnivån. Att idag som student ta sig in på ett humanistiskt ämne som litteraturvetenskap och historia, kräver toppbetyg, medan det motsatta gäller för de allt mindre attraktiva tekniska utbildningar. På de ur studentsynpunkt mest attraktiva utbildningarna i humaniora och samhällsvetenskap dras anslagen ner, medan de ökas på de idag mest oattraktiva, som tekniska utbildningar. Redan i gymnasiet är det betydligt svårare att komma in på typiskt kvinnliga linjer. Enligt de preliminära intagningsbeskeden för 1995 krävdes ett snittbetyg på 3,0 för att gå de tio mest populära "tjejlinjerna" medan 1,6 räckte för de tio mest populära "killinjerna". Man kan fråga sig om en dylik styrning från statsmakternas sida ens är förenlig med jämställdhetslagen.

De informella strukturernas makt

I KVINS mer tillåtande kontext har det varit möjligt att inreflektera den medvetenhet om förhållandet mellan makt och kön i universitetsvärlden som existerar också hos manliga ämnesföreträdare, låt vara parallellt med att systemet obekymrat reproducerar sig själv. De manliga professorer och högskoleledare som vi inbjöd till Rosenbad i september visade sig vara fullt medvetna om att systemet präglas av akademiskt informella "broderskapsstrukturer". Flera kallade det rentut en "svampaktig maffiaordning med en kulturkod mellan 'gudfäder' och 'klienter' av typen 'hjälper du mig så hjälper jag dig'". Några påtalade det stora problemet med den "manliga perspektivdominansen" och bekymrade sig över detta perspektivs "snävhet". Påfallande är att man generellt oroade sig över hur man ska "få med flickorna", dvs de kvinnliga studenterna, en "begåvningsreserv" som finns med i deras diskussioner på ett sätt som inte är vanligt i diskussioner om forskarsamhället. "På frågan om varför vi ska ha kvinnor i det akademiska livet finns det i min värld ett genant enkelt svar, nämligen 'kvalitet'. Det är ju så att som det nu är så tar vi in väldigt många mediokra män istället för briljanta kvinnor." För att detta ska ske måste undervisningen förändras radikalt, menar man. Betona allvaret och samhällsnyttan, tona ner spel-, lek- och självändamålsaspekterna, så visst kommer kvinnorna också till de tekniska utbildningarna. "Vi kan se att kvinnor är klart mer positiva till problembaserad inlärning." Ingen menar att kvinnor ska skolas om, istället är det "de idag verksamma männen" som måste förändras, gärna genom "aha-upplevelser" av hur systemet idag tenderar att premiera medelmåttiga män på begåvade kvinnors bekostnad, eller genom genuskurser i fortbildande syfte, som flera ställer sig positiva till.

Denna kritiska medvetenhet om hur grundläggande såväl kvinno - diskrimineringen som motståndet mot en god vetenskaplig utbildning där spel- och lekmomentet tonas ner till förmån för samhällsaspekter, är i det akademiska systemet, kan med fördel ställas mot debattsidornas tal om opartiskhet, rationalitet och akademisk objektivitet. Ställer man sedan vår manliga chefgrupps upplysta uttalanden om hur kvinnor motas bort av strukturerna mot olika högskoleinstansers mekaniska förläggande av problematiken till kvinnors "felval" eller familjeansvar, så inser man att det finns ett utrymme för utveckling. Kanske är det hög tid att erkänna att den oreflekterade kopplingen mellan makt och kön, som resulterar i ett manligt tolkningsprivilegium på alla nivåer är en grundbult i vetenskapssamhällets självförståelse.

Redan Aristoteles försvarade klasskillnaden genom en könsmetafor. (Själen står över kroppen liksom mannen står över kvinnan, och herren över slaven.) I vårt betänkande säger arbetslivsforskaren Hans Christian Sørhaug att när vi tänker kön så tänker vi makt. Kön, menar han, är något grundläggande existentiellt som genererar andra typer av skillnader där den ena polen oreflekterat överordnas den andra. I det akademiska systemet, som bygger på att man aldrig behöver översätta exempelvis den informella rekrytering av män som sker under sken av en formell objektivitet, drabbas mest kvinnor, eftersom den informella sektorn både förvaltas och utformas av män ("på torsdagar badar vi bastu" som en manlig handledare sa till sina doktorander, se del B). Eftersom könssegreringen är total när det gäller kontrollen av makt och auktoritet i "Akademia", menar Sørhaug, stör kvinnorna denna intimitet mellan män genom sin blotta närvaro som det andra könet. "Män kan inte möta kvinnor på intim och saklig basis samtidigt av fruktan för att bli 'missförstådda'– både av sig själva och av andra. De personliga relationerna får helt ofrivilliga sexuella konnotationer. På så sätt för kvinnorna med sig skammen in i vetenskapens rena och ärliga värld".[14] Sørhaug menar också att vi befinner oss i en djup kulturell maktkamp, en kris i utbildningsfrågan som mindre handlar om antalet kvinnliga anställda på högre nivåer på universiteten än om "fundamentala sammanhang och motsättningar i en världsbild". Det är kanske i detta ljus som den anmärkningsvärda höga frekvens av sexuella trakasserier som har uppmätts vid många lärosäten i Sverige bör betraktas. Och kanske bör också motståndet mot att integrera kvinnoforskningens rön i den ordinarie undervisningen placeras centralt i denna könskodade kulturkamp. Sanningen är kanske den att erkännandet av könet som komplicerande faktor, som är kvinnoforskningens kärna, hotar något så fundamentalt som vetenskapssamhällets "ära"?

Om vi utgår från att kön genomsyrar hela vår verksamhet som akademiker, framstår också de kvinnliga studenternas misstro mot systemet som mer begriplig. Den danska psykologen Dorte Marie Söndergaard skriver om könets betydelse i en akademisk kvalificeringskontext[15] och påpekar att det i det akademiska betydelsesystemet finns en inbyggd association mellan kön som klyvnad och den typ av klyvnader som kännetecknar den akademiska koden. "Kvinna/kvinnlig/

---

[14] Se H.C.Sørhaug, "Mannlig forskningskultur – bidrag till en metadebatt". I Veiet og funnet for lett – og for tung– Kjönn og vitenskapelig bedömmelse, Arbeidsnotat 1/91, NAVF:s sekretariat for kvinneforskning.

[15] Utbildningskultur og kjönn, Skriftserie 3/92, Universitetet i Trondheim.

feminin associeras med den ena sidan i nämnda splittringar, nämligen med kropp, känsla, personlig erfarenhet, intresse för praxis och empiri etc. Det innebär, att de studenter som bär detta märke på sin kropp, som hänvisar dem till kategorin kvinna, måste vara särdeles påpassliga med att visa, att de rent faktiskt kan balansera rätt i klyvnaden. Betydelsesystemet levererar ju som orienteringsredskap grundlag för en misstanke om, att de /kvinnliga studenterna/ kunde vara benägna att navigera för långt mot den kvinnoassocierande sidan i klyvnaden, det vill säga för långt mot det, som i den akademiska världen är icke värdesatt, underordnat och nedprioriterat."

Söndergaard pläderar för att man ska se förhållandena mellan könen i en akademisk kontext som ett slags pågående förhandlingar, som tvingar kvinnorna till ständiga kompromisser.

Svarta hål i någon annans universum

Kvinno-, köns- och maktperspektivet är bortträngt ur den vetenskapliga diskursen. Den får existera vid sidan om, i den lilla sektor som kallas kvinnoforskning. Men i de allmänna akademiska sammanhangen marginaliseras och osynliggörs kvinnliga erfarenheter systematiskt, blir till det socialantropologen Edvin Ardener har kallat "svarta hål i någon annans universum"[16]. Han upptäckte fenomenet när han diskuterade varför hans manliga kolleger så ofta lämnade kvinnliga erfarenhetsmönster därhän när de studerade primitiva kulturer– vilket snedvred förståelsen av dessa kulturer i stort. Förklaringen, menade han, är att man tenderade att se kvinnorna genom en dominerande manlig struktur. Då framstod kvinnorna som oartikulerade representanter för det som föll utanför, för kaos, det vilda, naturen, det icke sociala. Det kvinnor stod för blev en anomali som visserligen kan uppfattas genom sinnena, men som inte gick att begreppsliggöra med den dominerande kulturens begreppsapparat. Alltså förblev det overkligt, avvikande, vilt.

Det är onekligen dystert att Ardeners analys, som bygger på primitiva kulturer, till stora delar går att tillämpa på universitetssystemet idag. I en undersökning från härom året om doktorandernas arbetsförhållanden på ett av våra största lärosäten, återfinns som enda reflektion kring kön, ett konstaterande att "könsbalansen är god vid en tredjedel av institutionerna". I det osynliga "svarta hålet" hamnade det faktum att

[16] Se "Belief or the problem of women", i Ardener, Shirley (ed) Defining females, 1978.

könsbalansen var dålig vid två tredjedelar av institutionerna, samt en diskussion om vad man borde göra åt det. Samma svarta hål talar i dåvarande juridiska fakultetens dekanus konstaterande vid en paneldebatt att doktorander och handledare i hans ämne "lever i symbios". "När vi antar doktorander till doktorandtjänsterna, ser vi redan de framtida professorerna framför oss". Vi-et är i huvudsak manliga professorer som i mer än två tredjedelar av fallen antar manliga doktorander. Vad denna oreflekterade "homosociala" attityd leder till talar våra kvinnoforskare om i detta betänkande. "Seminarierna var en plåga, för jag vågade aldrig säga något. Och eftersom jag aldrig vågade säga något så gick det så långt att jag till slut inte läste underlaget, PM:en heller – för då blev det ju än värre, att ha fått någon idé, en tanke, och sen inte våga säga den." Så upplevde en av våra i dag ledande kvinnoforskare doktorandseminarierna (se del B). När feminister öppnar munnen för att kräva utrymme i en dominerande manlig struktur hamnar vi ofelbart i det vilda, svarta hålet. Därför talar kvinnor mindre än män på seminarierna, vilket betänkandets manliga professorskonferens påtalade som ett bekymmer. Alla kvinnor som har genomgått högre utbildning vet hur det känns att sitta på seminarier där det pågår en dialog mellan professorn och de manliga påläggskalvarna, och där kvinnornas funktion är att närvara som en tyst och gärna klädsam utfyllnad. Dristar man sig till att säga något känns det om att det ska gå fort så att det överordnade tankeutbytet mellan männen kan få fortsätta. Också emeritae -professorerna påtalar att seminariernas karaktär måste förändras "från avrättningsplats till verkliga diskussionsfora" (se del B).

Kvinnor som bärare av systemkritisk vetenskaplig förnyelse

Feminismens mest uppfordrande epistemologiska insikt ligger i kopplingen mellan kunskap och makt. Feminismen uppstår som politisk rörelse i kampen för rätten till utbildning och rätten att få formulera problemen, ställa också de obekväma frågorna som utmanar att normen för människa är mannen. Därigenom punkterar feminismen föreställningen om att det endast skulle kunna finnas en sanning, en rättvisa. Tillämpat på det akademiska området beror allt på om man ser det från det överrepresenterade eller från det underrepresenterade könets synvinkel och samhälleliga position.

Könsdiskrimineringen mot kvinnor på alla nivåer i det akademiska systemet kan endast diskuteras i samband med frågan om vilken

utbildning och forskning vi vill ha i framtiden. På så vis hör kvinnor och systemkritisk forskning samman. Det handlar om att våga ställa de nya frågorna, att radikalisera vetenskapen. Kvinnor, oavsett om de är kvinnoforskare eller "snälla flickor" är bärare av förnyelse, särskilt när de blir många. I den traditionella kontexten blir detta en "hotbild" som man vill förpassa utanför systemet- därför att den manar till reflektion av den position man själv innehar i den akademiska hierarkin.

Våra emeritaeprofessorer tillhör en "maskotgeneration". De var få, och blev inte betraktade som ett reellt hot mot den symboliska makten. "Jag var ju liten till växten, jag var ensam flicka och alla var mycket snälla mot mig". "Jag hade aldrig någon olägenhet av att vara kvinna utom möjligen att det ställdes för stora anspråk." Någon poängterar att hon blev "väl behandlad". En annan talar om "kvinnliga bananskal", att vara "ömsom maskot, ömsom alltiallo". De äldres råd till kommande generationer kvinnliga forskare är att det krävs ett massivt stöd, exempelvis i form av en propedeutisk kurs i hur man lär sig att tala så att männen förstår en, dvs hur man träder lättare in i den roll som kvinnor förväntas spela i det akademiska systemet. En rekommenderar uttryckligen att man ska låtsas som att systemet är reko: "Jag tror till och med att det inte skadar att ha en vis godtrogen naivitet och ett förlåtande sinnelag gentemot den rådande strukturen. Till en viss gräns. Tills makten visar sitt rätta ansikte. Då får vi inte släppa fram den primitiva känslan av underordning och ducka inför en imposant kropp och en grov röst." Föreställningen om att det "blev så" att man blev professor, kan förklaras med att många fått specialtjänster, som de varit ensamma om att vara meriterade till. "Jag kände mig inte dålig som kvinna eller som medlem av en minoritet förrän jag började konkurrera om tjänster." De framhåller icke-valet, slumpens betydelse. Men mellan raderna vittnar de om hur svårt det har varit. "Skaffa dig krokodilhud men se till att viktiga erfarenheter sipprar in mellan pansarplåtarna."

Hur får vi universitetet till kvinnorna?

Låt oss avslutningsvis pröva hypotesen att det inte är fel på kvinnorna, utan på systemet, eller för att citera en av våra manliga professorer: "Hur får vi universitetet till kvinnorna?" Det måste bygga på en förståelse av att kvinnor vill vara där det finns en "kvinnlig" kunskapstradition snarare än i "maskulina" utbildningar, där de inte bara riskerar att vara i minoritet, utan också utplånas som kunskapssökande subjekt genom ett tilltal som, om de har otur, kan bygga på att första uppgiften

är att konstruera en handgranat. Innan man har ändrat på detta tilltal och låter människa och samhälle stå i fokus för tekniken, får man inte kvinnorna att komma.

Man kan inte förstå kvinnors envisa val av de förkättrade humanistiska, samhällsvetenskapliga eller medicinska utbildningarna, det som kallas "att välja fel", om man inte inser att kulturell identitet och positionering är oerhört mycket viktigare som ständig, bekräftande process för det kön som är underordnat, än för det kön som är överordnat och vars könsidentitet bekräftas s.a.s. automatiskt, via strukturen. Det underordnade könet, som i den vetenskapliga diskursen är bärare av sin egen brist och underordning, per definition "fel sort", måste hela tiden förhålla sig till denna brist, argumentera mot den, aktivt fråga sig var hon kommer in i läromedel som på varje sida tycks utplåna henne socialt, historiskt och kulturellt. Kvinnor anknyter till en kunskapstradition som inte, ur ett akademiskt perspektiv sett, finns. Detta är anledningen till att de väljer utbildningar som leder till omsorgs- eller serviceyrken som anses vara en förlängning av den traditionella kvinnligheten, och ge en "semi-professionalism".

Ingenstans problematiseras det manliga akademiska subjektets val. Ingenstans möter vi frågan varför männen väljer mansdominerade utbildningar, eller ställer man sig frågande inför den dolda läroplan som, något tillspetsat, socialiserar in flickor i att – för låga löner på en könssegregerad arbetsmarknad – plåstra om och reparera det som pojkar lärs upp i att – för höga löner – orsaka; som teknik utan miljöhänsyn eller medicin utan människokunskap. Innan man börjar diskutera könens dolda läroplan, och på allvar ställer frågan om hur man uppnår könsbalans på samtliga utbildningar, de tekniska, såväl som de humanistiska, har man inte kommit problemets lösning närmare än idag.

Svaret på de nyckelfrågor som KVINS ställde i början av detta kapitel är att universitetsväsendet måste betecknas som till stora delar ett rent karriärsystem för i första hand manliga akademiker. Förståelsen och ansvaret inför vad det innebär att vara ett utbildningssystem för studenter där nära 60 procent är av kvinnligt kön, är ingen aktiv drivkraft, varken på lednings- eller seminarienivå. Det är svårt att inte dra slutsatsen att anledningen till att kvinnan som kön inte integrerats i högskolan är att hon är helt systemfrämmande. Kvinnan förekommer i diskussionerna huvudsakligen som ett "problem" som kan åtgärdas genom att med jämställdhetsmedel fösas över i utbildningar hon inte primärt vill gå. Det paradoxala inträffar, att vi idag sitter med en oändlig retorik kring högre utbildning, kompetens, kvalité och jämlikhet som faktiskt utesluter kvinnan som ett aktivt kunskapssökande, akademiskt subjekt. Hon är det eviga undantaget med en slags institutionaliserad

dispens att befinna sig i strukturer som bygger på ett manligt monopol på kunskap. På dagordningen kommer hon endast när regeringen skjuter till extra medel. Då blir hennes funktion att fylla ut de tomma platserna på tekniska utbildningar, att "hålla käften och vara söt".

Detta är en begraven hund i den utbildningspolitiska diskursen, oavsett partifärg på regeringarna. Ett slags gånge hatt till och huva från-strategi som ingen talar om men alla tar för given. Det är hög tid att den kommer upp den på den politiska dagordningen. Som vi har visat i detta kapitel handlar det lika mycket om vetenskapens framtida kvalité i ett demokratiskt samhälle, som om jämställdhet och frågan om vi verkligen bör ha ett offentligfinansierat system som missgynnar kvinnor på alla nivåer.Är det vidare acceptabelt i en demokrati att vi ska veta så mycket mindre om kvinnor än om män? En mansdominerad forskning gagnar varken män eller kvinnor som vill leva ett gott liv i fred med sin omvärld och efterlämna ett fungerade samhälle till sina barn och barnbarn. Detta slogs redan fast i Jämställdhetskommitténs betänkande om kvinnorna i forskningen, *Om hälften vore kvinnor*, 1983.[17] Där påpekades att den forskning som idag högprioriteras vad gäller anslag har drag av den gamla sciencefictiondrömmen om att kunna kontrollera och manipulera naturen. Däremot lågprioriteras historisk, social eller psykologisk forskning utförd av kvinnor på könsrelationernas betydelse för samhällsutvecklingen. Men vi behöver bägge perspektiven, helst i dialog med varandra.

Det är hög tid att den begravda hunden kommer upp på dissektions-bordet. Fram till sekelskiftet går en hel generation universitetslärare i pension. Vill vi ha fler kvinnor på högre poster så måste de tillsättas nu. I beräkningen måste vi vidare ta motståndet mot den dokumenterade kompetens som alltfler kvinnor kan uppvisa. Männen kommer inte att lämna ifrån sig makten frivilligt.

Det hoppfulla är att kvinnorna har en lång, historiskt intressant men föga utforskad tradition i kampen för rätten till utbildning. Det är i denna tradition man ska se de kvinnliga studenternas tro på vetenskapen, på att kunskap är makt – och inte bara över det egna livet, utan också makt att förändra samhället, som inledde detta kapitel. Feminismen som politisk rörelse och kampen för rätten till utbildning är blodssystrar och ropen på människovärde i detta avseende ekar genom seklerna och avsätter tydliga spår i skrivande kvinnors verk. Så skaldade en av våra stora lärda kvinnor, Hedvig Charlotta Nordenflycht redan i mitten av 1700-talet under rubriken "Ur Fruentimbers plikt at upöfva deras vett":

---

[17] SOU 1983:4.

”Dumma lag, du blinda sed,/ Som af nedrig afvund ljuder,/När du Evae Kön förbjuder,/ At Parnassen komma ved.” Nordenflycht gör bedömningen att kvinnor förbjuds att bilda sig därför att männen vill behålla sitt monopol på kunskapen, och hennes slutsats är rykande aktuell i dagens kris i utbildningsfrågan: ”At du först har fått din fart/Ur en svag och manlig hjerna,/Som sit välde velat värna,/ Är väl, utan tvifvel, klart”.

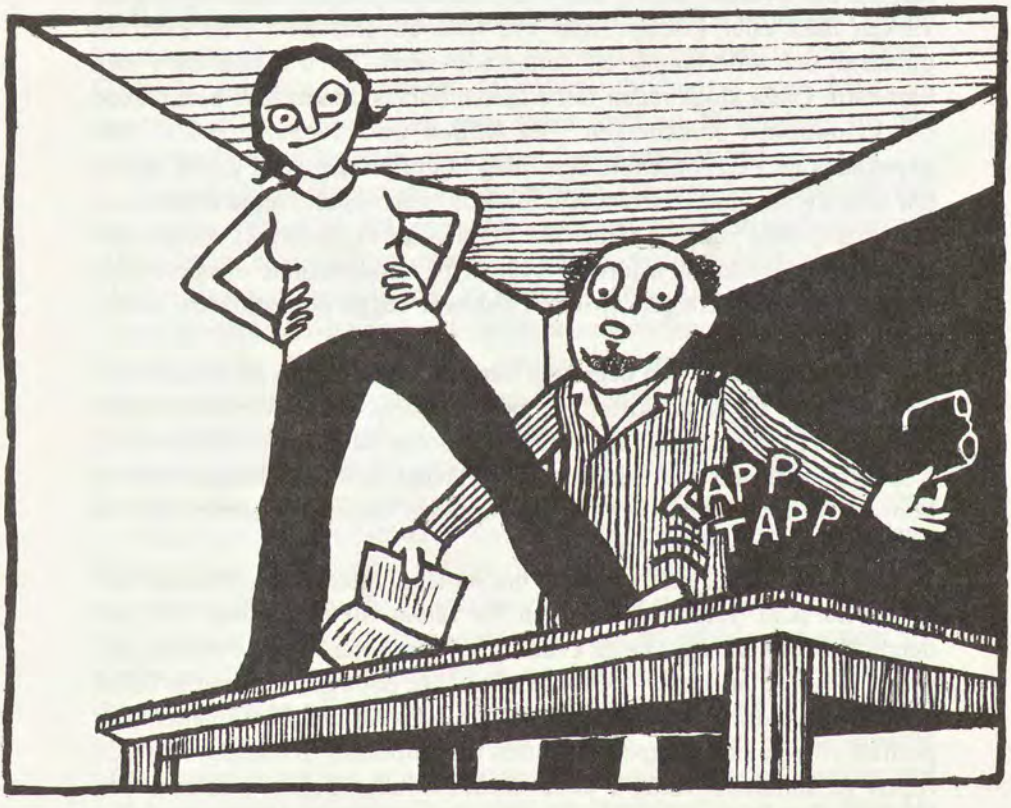

2 Pengarna eller forskningen

"Kvinnor har mycket svårare än män att få anslag till forskning."
"Kvinnor söker inte forskningsanslag i lika stor utsträckning som män."
"Kvinnor slutar forska efter doktorsexamen."

Detta är vanliga påståenden i debatten om kvinnors villkor inom högre utbildning och forskning, men hur är det i verkligheten? Är det kvinnornas eget fel? Eller är det egentligen bara pengar det handlar om? Skulle kvinnor inte ha några problem i forskarsamhället om vi hade obegränsade resurser till anslag och tjänster? Är det mer en fråga om plats och utrymme än olikheter i (synen på) kompetens? Man kan frestas tro det, att döma av det stora antal kvinnliga forskare som nu förs fram som kompetenta professorskandidater när Forskningsrådsnämnden (FRN) och forskningsråden håller på att förbereda det nytillskott av tjänster som regeringens proposition om "Jämställdhet mellan kvinnor och män inom utbildningsområdet" (Prop. 1994/95:164) innebär.

Vid Umeå universitet tillsattes i september i år 14 nya professurer i samband med universitetets 30-årsjubileum. Alla dessa var män. Sedan tidigare har universitetet 160 professorer och av dessa är 11 kvinnor. I en intervju i Västerbottens-Kuriren den 16 september kan vi läsa följande: "Det är väldigt trist men jag är ändå hoppfull inför framtiden, säger rektor Sigbrit Franke. Ska man få fram kvinnliga professorer måste de kvinnliga forskarnas vardagsvillkor förändras, menar hon. Visst hade jag önskat att vi fått se några kvinnliga professorer vid installationen. Men det här är ett arbete som tar tid."

Men det tog inte så lång tid. En månad senare, den 19 oktober, kan vi läsa i samma tidning, Västerbottens-Kuriren, att Umeå universitet föreslår 15 nya professurer ur det specialanslag som FRN och forskningsråden har i uppdrag att fördela över landet. 8 av dem är föreslagna med namns nämnande, övriga sägs finnas som kompetenta kandidater inom universitet. Hur har Umeå universitet lyckats med detta? Har man på en månads tid hittat 15 nya kvinnliga professorer utan vardagsvillkor som barn och familj, eller är det så att alla de här professorskompetenta kvinnorna fanns i Umeå även i september men då inte tilläts konkurrera med de 14 män som skulle förgylla 30-årsjubiléet?

Vid tidpunkten för framläggandet av detta betänkande (SOU 1995:110) pågår fortfarande FRNs och forskningsrådens arbete med att ge förslag för de nya professorerna. Till sitt förfogande har de fått en lång lista med förslag på kompetenta kvinnliga professorskandidater – det har vi fakulteternas och universitetsförvaltningarnas ord på – och vi har "plötsligt fått" den kvinnliga kompetens som länge efterfrågats för såväl professurer som för sakkunniguppdrag och handledartjänster. Kommer då allting därmed att ordna sig till det bästa? Är problemet med den skeva könsfördelningen inom forskning och högre utbildning på väg att lösas?

Nej, naturligtvis inte. Vi lever inte i den bästa av världar med obegränsade ekonomiska resurser för att rätta till orättvisorna. Tvärtom har en åtstramning av anslagen till forskning och utveckling aviserats av statsmakterna, bla på grund av det stora medelstillskott som de nya forskningsstiftelserna står för. Eftersom dessa inte är öppna för samhällets insyn blir problemet med andra ord än mer akut; nödvändigheten att fördela de medel som står till buds på ett rättvist och jämlikt sätt blir än mer uppenbart.

Vad finns då att fördela, och hur fördelas det idag? Vilka resurser får den kvinno- och jämställdhetsforskning som alltmer efterfrågas av samhället – av regering, riksdag och arbetsmarknadens parter, av skola och sjukvård, av näringslivet och av allmänheten själv? Vilka möjligheter har kvinnliga forskare att söka anslag för sin forskning, oavsett inriktning?

Sveriges samlade forskningsmedel

Svenska staten satsade budgetåret 1994/95 18,5 miljarder kronor på forskning och utveckling, vilket innebär att Sverige kom på tredje plats efter USA och Frankrike vid en jämförelse med OECD-länderna. Ungefär en femtedel av pengarna gick till förbättring av försvaret, drygt hälften eller 9,5 miljarder kronor gick till allmän vetenskaplig utveckling – 0.13 procent av den totala summan gick till kvinno- och jämställdhetsforskning.

En något större andel av de samlade resurserna gick naturligtvis till kvinnliga forskare – alla kvinnliga forskare är inte kvinnoforskare – men trots de olika satsningar som skett på området alltsedan början av 80-talet då de första Forum- föreningarna för kvinnliga forskare fick ett försiktigt ekonomiskt stöd från dåvarande UHÄ, har utvecklingen inte gått nämnvärt framåt. Vi citerar ur våra egna utredningsdirektiv: "Det

ringa antalet kvinnliga professorer, lektorer och forskarassistenter innebär att endast en liten del av de totala forskningsmedlen går till kvinnliga forskare. En ännu mindre del går till kvinno- och jämställdhetsforskning (genusforskning)."

I absoluta tal handlade det året 94/95 om 10,5 miljoner kronor att fördelas av FRNs jämställdhetskommitté, 4 miljoner till dåvarande Arbetsmiljöfondens genusprojekt och 5 miljoner till Rådet för grundutbildning för jämställdhetsinsatser.

Mer fasta resurser finns i form av sk öronmärkta medel för de centra/fora för kvinnoforskning som växte fram under 80-talet. De fick 820 000 kronor vardera (Uppsala, Lund, Göteborg, Stockholm, Umeå, Linköping) under 94/95, med undantag för Örebro och Luleå som fick ungefär hälften. Medlen används som regel för 1 (hel eller halv) forskartjänst vid varje centrum/forum; resten av pengarna går till administration och undervisning.

Under innevarande budgetår har en viss ekonomisk uppräkning skett, och i Göteborg har Centrum-enheten omvandlats till en reguljär institution, med professuren i kvinnohistoria förlagd dit.

Vid Högskolan i Karlstad har enheten där, Jämställdhetscentrum, fått ändrad status till att bli en mer institutionsliknande arbetsenhet med såväl forskning som grundutbildning i sitt uppdrag. Det omfattar också "att aktivt arbeta med att utveckla högskolans jämställdhetsprofil och vara andra enheter behjälpliga med högskolans interna jämställdhetsarbete" enligt Högskolestyrelsens protokoll i juni 1995.

Vid Kvinnohistoriska Samlingarna i Göteborg finansieras 1 tjänst av Utbildningsdepartementet, för det nationella behovet av service.

Kvinnovetenskaplig Tidskrift finansieras delvis med 370.000 kronor från Humanistiska-Samhällsvetenskapliga forskningsrådet.

Till dessa resurser kommer de jämställdhetstjänster som Humanistiska-Samhällsvetenskapliga forskningsrådet finansierar – 1 gästprofessur, den s.k. Kerstin Hesselgren-professuren, 6 forskarassistenttjänster med krav på docentkompetens samt en doktorandtjänst. Dessa tjänster har haft betydelse för kvinnoforskningens utveckling och integrering inom olika ämnesdiscipliner, och borde därför ha fått efterföljare vid samtliga forskningsråd.

Via fakultetsanslag finns också 4 lektorat med inriktning mot kvinnoforskning i Uppsala, Umeå och Linköping.

I Lund finns därtill en professur i nationalekonomi, särskilt kvinnoforskning, och i Uppsala finns en professur i sociologi, särskilt kvinnoforskning. Under budgetåret 95/96 skulle en genusprofessur i teknik ha tillsatts vid Luleå Högskola, men så har inte skett. Den

planerade genusprofessuren i allmänmedicin är inte heller tillsatt ännu, efter flera års utlysning.

Detta är vad som finns av medel direkt riktade mot kvinnoforskningens område. Observeras bör att de resurser som här betecknats som fasta i motsats till projektanslag (ca 15 miljoner kronor) dock inte är fasta så att de ingår i den löpande budgeten, utan specialdestineras för varje budgetår. Det innebär att området kvinnoforskning som helhet bedrivs under betydligt osäkrare former än annan forskning.

Jämställdhetsprojekt eller forskning?

Vi har tidigare berört glidningen mellan begreppen kvinno- respektive jämställdhetsforskning. Det finns vad vi vet inga forskare som säger sig hålla på med jämställdhetsforskning, däremot finns det många personer som på olika sätt bedriver en mängd jämställdhetsprojekt. Det kan därför vara på sin plats att jämföra resurserna för kvinnoforskning med de resurser som gått till utvecklingen av jämställdhet, i form av projekt finansierade med offentliga medel.

Från och med budgetåret 1993/94 har ett särskilt anslag i forskningspropositionen om 8 miljoner kronor per år utgått för "Åtgärder för jämställdhet inom universitet och högskolor".

I rapporten "Kartläggning och utvärdering av jämställdhetsprojekt inom universitet och högskolor"(Ds1994:130) räknar prof. Harriet Ryd till 946 jämställdhetsprojekt under åren 1985–1994. Kostnaden för dessa projekt framgår inte (ej heller finansieringen), däremot konstaterar Harriet Ryd att bara en tiondel av projekten utvärderas, projekten har sällan klart definierade och mätbara mål, och resultatredovisning saknas för 2/3 av projekten.

Samma invändningar kan göras mot flera av de projekt som sedan införandet av jämställdhetslagen 1980 har kunnat bedrivas med medel från departementen, framför allt från det departement under vilket samordningen av jämställdhetsinsatserna har vilat under resp. regeringsperiod. Ser vi till de senaste åren betalades t.ex. 8,5 miljoner kronor ut från Civildepartementet i projektstöd under budgetåret 1992/93. FRNs jämställdhetskommitté hade samma år 3,2 miljoner kronor att fördela till kvinnoforskning. Under budgetåret 93/94 uppgick summan för jämställdhetsprojekt till 5 miljoner kronor, och på den nivån har den i stort sett legat kvar, medan FRNs anslag för jämställdhetsforskning ökat från 5,6 miljoner kronor 93/94, till 8 miljoner kronor 94/95 och till 10,5

miljoner kronor 95/96. Detta kan ses som ett tecken på att insikten om behovet av forskning med könsperspektiv har ökat.

Antalet ansökningar till dessa FRN-pengar har dock ökat betydligt mer – för budgetåret 95/96 inkom ansökningar för 128 miljoner kronor! Det kan då i sin tur rimligen tolkas som att antalet verksamma (kompetenta) forskare inom området kvinnoforskning har ökat väsentligt mer än medelstilldelningen. Här döljer sig dock ett mörkertal av projekt som rätteligen hör hemma inom forskningsråden och andra anslagsgivande instanser. T.ex. finns det ett stort antal ansökningar med medicinsk inrinriktning som handlar om forskning på kvinnokroppen som den andra halvan av den mänskliga populationen, ("Uppföljning av kvinnor som haft graviditetshypertoni", "Missfall hos kvinnor med yrkesmässig barnkontakt", "En långsiktig uppföljning av tonårsflickor med gynekologiska besvär", "Riskfaktorer för kranskärlssjukdom hos kvinnor i Stockholm" m.fl.). Denna forskning bör naturligtvis finansieras via det medicinska forskningsrådet. Det faktum att den medicinska forskningen försummat kunskapsinhämtandet när det gäller kvinnor får inte innebära att de öronmärkta medlen för kvinnoforskning urholkas för att medicinforskningen ska få möjlighet att komma ikapp sig själv.

Den här problematiken gäller inte enbart medicinsk forskning, men den är tydligast där, eftersom medicin är ett av de områden där intresset för kvinnoforskning nu växer starkt; allt fler medicinska forskare uppmärksammar de kunskapsluckor som finns. Detta leder i sin tur till att allt fler kvinnliga medicinska forskare går vidare och vill problematisera könsförhållanden inom medicin, hälsa och sjukvård. De vill ägna sig åt medicinsk kvinnoforskning, men tvingas nu konkurrera med såväl basal medicinsk forskning som kvinnoforskning inom "alla" discipliner om en helt otillräcklig summa pengar från FRNs genusforskningskommitté. (T.ex. har FRN sett sig nödsakat att till det medicinsk-tekniska området ge anslag för utvecklandet av en röstprotes med syntetiskt kvinnligt tal för kvinnor som opererats för struphuvudcancer – standardmodellen är försedd med manlig röst! Ett exempel på utvecklingsprojekt som borde ha finansierats av t. ex. NUTEK)

Göteborgsforskarna Agnes Wold och Christina Wennerås har med sin undersökning av MFRs anslagsgivning initierat en debatt om forskningsrådens ansvar för kvinnliga forskare som varit av oerhörd betydelse för att få det som tidigare betraktats mer eller mindre som kvinnligt gnäll accepterat som ett giltigt problem. Wold och Wennerås har nu fått erkännande i form av ett mindre ekonomiskt bidrag för fortsatta undersökningar (50.000 kronor) ur det särskilda anslaget för Åtgärder för jämställdhet inom universitet och högskolor som den förre ut-

bildningsministern Per Unckel anslog som en treårssatsning 1993/1994 (se ovan).

Svårigheterna för kvinnliga forskare att få anslag gäller dock samtliga forskningsråd, och därmed är vi tillbaka till påståendet i inledningen till detta kapitel: "kvinnor har mycket svårare än män att få anslag till forskning". Hur ser verkligheten ut bakom detta antagande som de flesta är beredda att hålla med om idag?

1993 publicerade fil.dr. Anita Nyberg, Tema Teknik och social förändring vid Linköpings universitet, en statistisk undersökning av fördelningen av anslag till kvinnor och män under åren 1990 och 1991 vid fem forskningsråd, ("Varför beviljas så få kvinnor forskningsbidrag?", FRN, 1993). Undersökningen gjordes på uppdrag av Forskningsrådsnämnden och var den första i sitt slag. Märkligt nog har den inte fått någon större uppmärksamhet, trots att den visar på tydliga skevheter i anslagssystemet.

Under de två år som undersöktes beviljades 356 forskningsprojekt föreslagna av kvinnor och 2665 föreslagna av män med medel från Socialvetenskapliga forskningsrådet (SFR), Humanistiska-Samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR), Medicinska forskningsrådet (MFR), Naturvetenskapliga forskningsrådet (NFR) och Teknikvetenskapliga forskningsrådet (TFR). Uttryckt i procent fördelades medlen med 12 procent till kvinnliga forskare och 88 procent till manliga forskare.

Hur var då förhållandet bland de sökande? Skillnaden var inte så stor, kvinnorna utgjorde 13 procent av de sökande och männen således 87 procent, men den enda procenten i skillnad mellan sökande och beviljade kvinnor innebar samtidigt att endast 38 procent av de sökande kvinnorna beviljades medel jämfört med 44 procent av männen.

1985 utgjorde kvinnor 17 procent av samtliga forskarutbildade i landet. Anita Nyberg menar därför att "Den låga andelen forskarutbildade kvinnor är således den främsta förklaringen till att så få kvinnor beviljas medel." /...../Men det förefaller också som en lägre andel bland kvinnorna än bland männen ägnar sig åt forskning, eftersom andelen kvinnor som söker medel är lägre än andelen forskarutbildade. Därtill kommer att andelen beviljade ansökningar från kvinnor är lägre än ansökningar från män." (s.6)

Anita Nyberg presenterar en mängd resultat, men vi ska här nöja oss med att citera några konklusioner: "Inom forskningsråden sammantaget, inom samtliga forskningsråd för sig och inom de fyra statuskategorierna /professorer, docenter, disputerade och övriga/ beviljas en lägre andel av kvinnorna än av männen medel." (s.20) "Om det finns ett positivt samband mellan status och beviljad andel och andelen professorer är lägre bland kvinnor än män och andelen disputerade högre kan detta

förklara en lägre andel beviljade bland kvinnor." (s.39) Om kvinnor beviljas medel i samma utsträckning som män för de fem forskningsråden tillsammans ökar antalet /kvinnor/ till 415 (45 procent) och efter status till 380 (41 procent) och efter forskningsråd och status tillsammans till 385 (42 procent). Skulle kvinnor beviljas medel i samma utsträckning som männen inom vart och ett av de olika forskningsråden med nuvarande sökbeteende skulle antalet öka från 356 till 398 (43 procent) och med lika fördelning mellan olika statuskategorier till 383 (41 procent). Genomgående är således att antalet kvinnor som beviljas medel skulle öka, om de beviljas medel på samma sätt som männen." (s. 41)

Dagens medelstilldelning

Sedan 1985 har andelen kvinnor av samtliga forskarutbildade i landet stigit till 20 procent år 1994, av nyutexaminerade forskare utgör kvinnor 31 procent (Utbildningsregistret, SCB). Ser bilden annorlunda ut idag? Har den ovan nämnda undersökningen lett till en ökad medvetenhet hos de ingående forskningsråden? Och hur är förhållandena vid övriga anslagsgivande instanser? Forskningsanslag kan sökas på många olika ställen; universiteten har stora donationsfonder, stiftelser och stipendier tillkommer kontinuerligt men vi ska här begränsa oss till de anslag som utgår med offentliga medel. När utredningen började sitt arbete i februari i år fann vi det angeläget att få en bild av hur tillgången till forskningsanslag ser ut idag, och vi gick därför ut med en enkät till alla offentliga anslagsgivande instanser, där vi frågade efter antal sökande och beviljade kvinnor resp män, forskningsbudget samt bedömningskommittéernas sammansättning med avseende på kön.

Att finna dessa instanser var förvånansvärt nog ingen lätt uppgift; det finns idag ingen riktig överblick eller ens förteckning över hur de offentliga medlen kanaliseras. Forskningsråd och sektorsorgan är lättidentifierade, men i övrigt är det en något vildvuxen snårskog av forskningsinstitutioner, där vissa statliga verk och institut utlyser anslag, medan andra enbart administrerar/utför forskning. Den nu pågående Forskningsfinansieringsutredningen har till uppgift att kartlägga hela fältet, och till den vill vi rikta uppmaningen att också ta reda på hur anslag fördelas med avseende på kön.

Avsevärt mer förvånade blev vi över hur många instanser som inte hade dessa uppgifter i sin statistik, dvs uppgifter på antalet sökande och

antalet kvinnor/män, utan sa sig vara tvungna att gå till arkiven och räkna manuellt.

Detta betyder att de uppgifter vi har fått in ser ut på lite olika sätt, och det är bara för ett av de tre begärda åren som uppgifterna är någorlunda fullständiga. Vi redovisar därför här bara totalbilden för 1994/95, och vi upprepar att uppgifterna inte är helt jämförbara. Det ska också understrykas att avsikten med vår kartläggning inte är att jämföra olika instanser med varandra, dvs utse några särskilda syndabockar, utan fastmer att ge en bild av hur möjligheterna för kvinnor och män att få forskningsanslag faktiskt är idag 1995, tolv år efter att Arbetsmarknadsdepartementets jämställdhetskommitté framlade sitt betänkande Om hälften vore kvinnor... Kvinnor i forskningen (SOU 1983:4) med slutorden: "Instruktionerna för forskningsråden, styrelsen för arbetarskyddsfonden, styrelsen för internationell utveckling (SIDA) och styrelsen för teknisk utveckling (STU) bör innehålla krav på att de i sin anslagsbeviljande verksamhet skall beakta att forsknings- och utvecklingsarbete skall främja jämställdhet."(s.271) De föreslog bland mycket annat också att "forskningsråden beaktar möjligheterna att inrikta forskartjänster mot jämställdhetsforskning (s.243). Resultatet blev de sex forskarassistenttjänsterna vid Humanistiska-Samhällsvetenskapliga forskningsrådet; i övrigt har förhållandena inte förändrats i någon större utsträckning som vi kan se av tabellen nedan över forskningsrådens anslagsgivning (rådstjänster och postdokstipendier är alltså ej medtagna):

Diagram 1. Forskningsråden. Antal sökta och beviljade anslag fördelat på kön. 1994-95

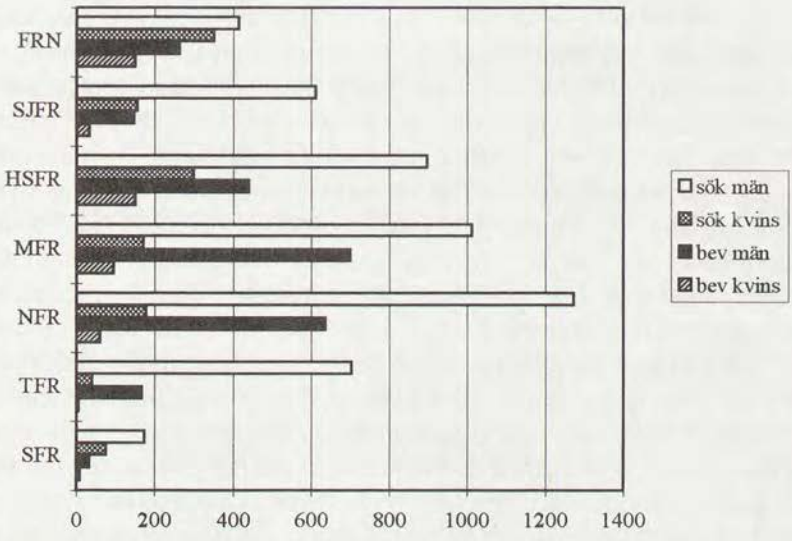

För HSFR, SFR, MFR, NFR och TFR, dvs. de fem forskningsråd som ingår i Anita Nybergs studie, utgör kvinnornas andel av de sökande 16 procent, och av beviljade anslag fick kvinnorna 14 procent under budgetåret 1994/95

Lägger vi till uppgifterna för Forskningsrådsnämnden (FRN) och Skogs- och Jordbrukets Forskningsråd (SJFR) stiger kvinnornas andel av beviljade projektanslag till 18 procent; av de sökande utgjorde kvinnorna 20 procent. Denna ökning kan antagligen till stor del förklaras med att FRN har ansvaret för den särskilda satsningen på

genusforskning med ett stort antal sökande och beviljade kvinnor, men också att SJFR som enskilt forskningsråd tilldelat "sina" kvinnor 19 procent av beviljade medel; av de sökande till SJFR utgjorde kvinnorna 20 procent.

Detta förhållande förtjänar ett påpekande av att det som bekant går att visa upp olika bilder utifrån samma siffermaterial, beroende på hur man jämför. Från de uppgifter vi arbetar med här går det att få fram tre olika procentsatser för kvinnornas andel – beviljade kvinnor av det totala antalet beviljade, beviljade kvinnor av det totala antalet sökande samt beviljade kvinnor jämfört med andelen sökande kvinnor. Den sistnämnda jämförelsen har t.ex. MFR och SFR tagit fasta på i sina egna redovisningar. MFR kan då säga i sin skrift "Forskartjänster samt projektanslag utdelade vid Medicinska forskningsrådet 1988–1995", trots debatten om deras anslagsgivning, att beviljningsgraden för kvinnor och män är relativt jämn med vissa ämnesbundna variationer; SFR kan i sin "Årsredovisning för 1994–1995" visa att under perioden 1991–1995 har kvinnor haft i stort sett samma möjligheter som män att få anslag från SFR, i genomsnitt har 53 procent av kvinnorna och 55 procent av männen fått anslag. Hur kan det bli så "bra" siffror? Jo, SFR har i likhet med flera andra anslagsgivande organ ett tvåstegsförfarande med skisser, varav de bästa får gå vidare till det riktiga ansökningstillfället. Genom att under fyra år redovisa genomsnittet av hur många kvinnor som beviljats anslag jämfört med de kvinnor som fanns kvar vid steg två får man fram dessa jämna siffror, 53 resp. 55 procent. Jämför vi istället antalet beviljade kvinnor med det totala antalet fullständiga ansökningar i steg två för det enskilda året 1994/95 sjunker kvinnornas andel till 37 procent. Och jämför vi antalet beviljade kvinnor med det totala antalet sökande från början sjunker andelen kvinnor till 4 procent! Kvinnorna utgjorde dock 31 procent av samtliga sökande från början detta år.

Som framgår av ovanstående sifferexercis är ingen av slutsatserna felaktig, men beroende på vilken man väljer att framhålla som den fundamentala jämförelsen blir bilden avsevärt annorlunda.

Går vi vidare utanför forskningsråden till de stora fonderna och sektorsorganen finns inga tidigare siffror att jämföra med, men så här såg förhållandena ut under samma år:

Diagram 2. Fonder och vissa sektorsorgan. Antal sökta och beviljade anslag fördelat på kön. 1994-95

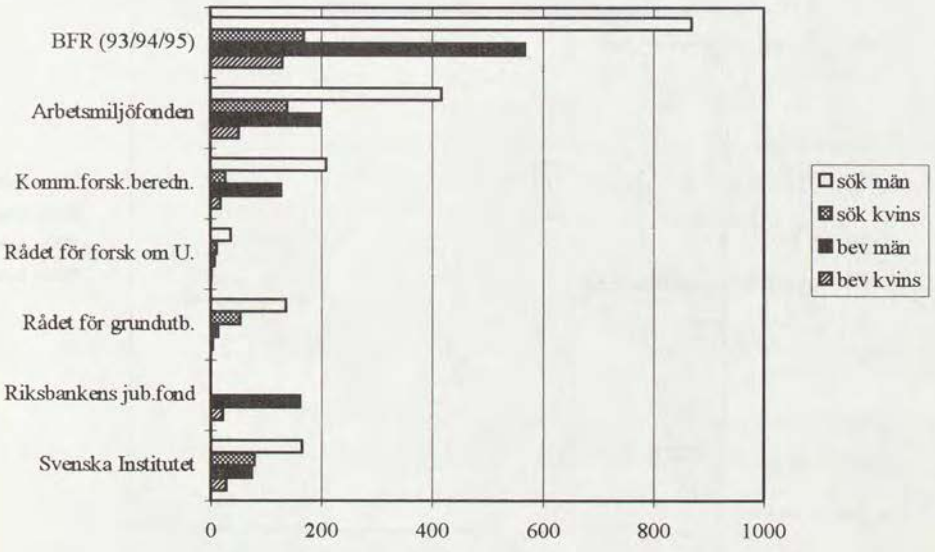

Siffrorna blir här de samma; av det totala antalet beviljade utgjorde kvinnor 18 procent. Antalet sökande finns inte särredovisat hos alla uppgiftslämnarna, varför vi inte kan ge någon jämförelse av hur många kvinnor som sökte, men av det totala antalet sökande beviljades 8 procent av kvinnorna medel – samma siffra som för forskningsråden.

Ser vi slutligen på hur vissa institut och statliga verk fördelar sina anslag blir bilden så här för året 1994/95:

Diagram 3. Forskningsinstitut och anslagsgivande verk. Antal sökta och beviljade anslag fördelat på kön. 1994-95

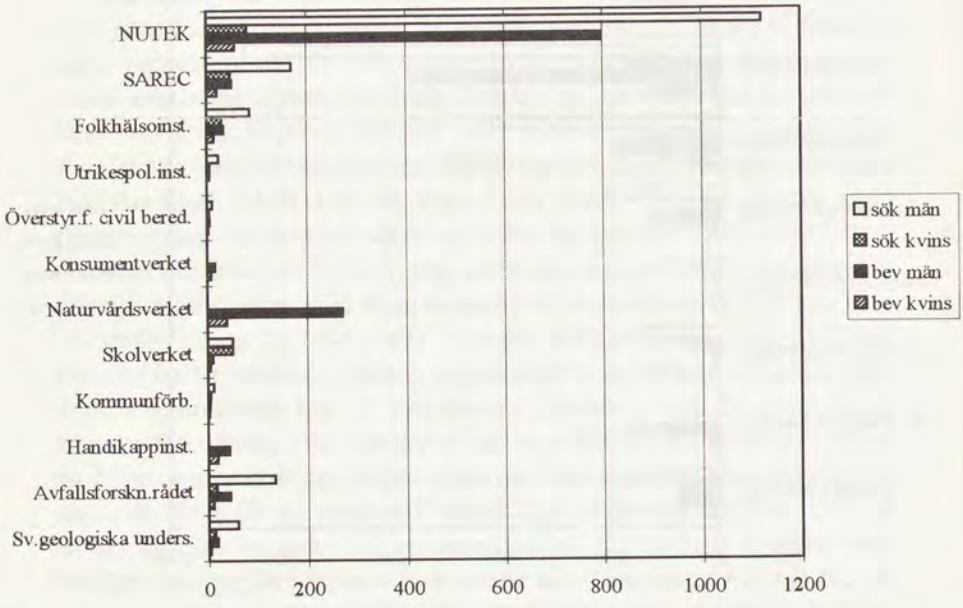

Av de forskningsbedrivande sektorsorganen utgjorde kvinnornas andel av de som beviljades anslag 13 procent. Tyvärr saknas uppgift om antalet sökande från flera instanser här, varför vi ej kan redovisa någon siffra för relationen mellan beviljade och sökande.

Totalt ser bilden över alla anslagsgivande instanser ut så här (med reservation för att vi kan ha missat någon enskild instans i vårt detektivarbete):

Diagram 4. Totalt antal sökta och beviljade anslag fördelat på kön. 1994-95

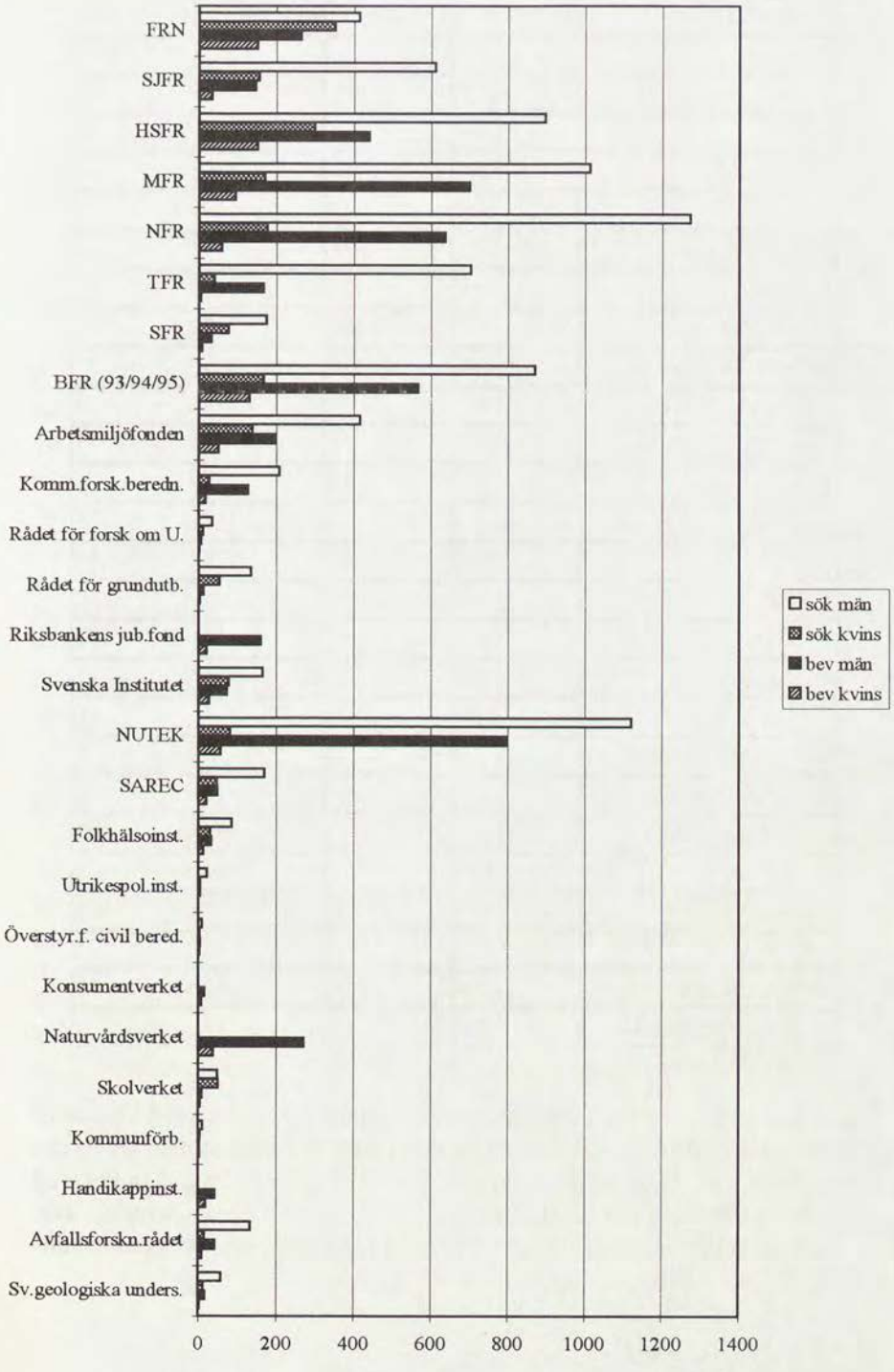

Totala antalet sökande resp. beviljade kvinnor och män

Anslagsgivare	sök män	sök kvins	bev män	bev kvins
FRN	416	353	265	152
HSFR	898	300	441	152
MFR	1014	171	701	96
NFR	1274	178	638	61
TFR	704	41	168	7
SFR	176	78	34	10
SJFR	613	157	148	35
BFR (93/94/95)	871	169	568	131
Arbetsmiljöfonden	418	139	200	52
Komm.forsk.beredn.	209	28	128	19
Rådet för forsk om U.	37	12	8	3
Rådet för grundutb.	137	55	15	5
Riksbankens jub.fond			162	23
Svenska Institutet	166	80	75	29
NUTEK	1123	83	798	58
SAREC	171	49	51	22
Folkhälsoinst.	88	31	35	15
Utrikespol.inst.	24	6	7	1
Överstyr.f. civil bered.	11	5	6	4
Konsumentverket			17	9
Naturvårdsverket			273	40
Skolverket	51	52	11	7
Kommunförb.	13	6	5	4
Handikappinst.			44	21
Avfallsforskn.rådet	135	18	45	11
Sv.geologiska unders.	60	14	19	5

Ser vi till samtliga anslagsgivande instanser kommer vi tillbaka till siffrorna 16 procent för andelen kvinnor som beviljats anslag. Det tycks motsvara en andel på åtta-nio procent av totala antalet sökande (med reservation för vissa ofullständigheter i uppgifterna om sökande), dvs. att trots vissa små variationer för enskilda anslagsgivare tycks samstäm-

migheten i bedömningarna vara förvånansvärt stor. Mot bakgrund av att forskningsråden är de mest prestigefyllda anslagsgivarna skulle man kunna tro att svårigheterna för kvinnor vore störst där, men så tycks inte vara fallet. Kanske är det i stället så att forskningsråden, just i kraft av sin prestige, utgör mallen för hur alla andra anslagsgivare gör sina bedömningar. Det betyder i så fall att forskningsrådens ansvar för att vara vägledande i en förändring mot bättre villkor för kvinnliga forskare är mycket stort. Det betyder också att förändringar i ansökningsförfarandet måste ske i strukturen rakt över för alla offentligt finansierade forskningsmedel.

Med manlig underskrift

Nu måste det påpekas att alla dessa tabeller lider av en stor begränsning, nämligen det faktum att sifforna avser den person som står som huvudsökande eller projektledare. Flera av uppgiftslämnarna påtalar den trubbighet i materialet som döljer att det bakom en manlig professor som projektledare kan stå fem kvinnliga forskare, vilka alltså är de egentliga mottagarna av det ekonomiska anslaget.

En anslagsgivare, NUTEK, har gått in djupare i materialet på den här punkten, och kan utifrån sina årliga uppföljningar av de forskargrupper som NUTEK finansierar jämföra antalet projektledare med forskande personal; under året 1993/94 bestod då den forskande personalen totalt (professorer, disputerade, doktorander) av 749 kvinnor och 2.191 män, dvs. kvinnorna utgjorde 25 procent. Jämför man denna siffra med antalet projektledare, dvs. de som beviljats anslag, utgör antalet kvinnliga sådana 6 procent!

Från KVINS ser vi dessa påpekanden som ett tydligt tecken på att det ansökningsförfarande som idag tillämpas av så gott som alla anslagsgivande instanser rent strukturellt missgynnar kvinnliga forskare genom att det premierar kända (manliga) namn inom forskarvärlden och därigenom återskapar situationen med ytterligt få etablerade kvinnliga forskningsledare – jmfr direktivens ord om att "Det ringa antalet kvinnliga professorer, lektorer och forskarassistenttjänster innebär att endast en liten del av de totala forskningsmedlen går till kvinnliga forskare".

Som tabellerna ovan visar innebär detta att det även inom områden som traditionellt sägs vara befolkade av en majoritet kvinnor ändå är flest män som söker och får anslag. Inom det humanistiska området utgjorde t.ex. kvinnor 55 procent av de nyantagna till forskarutbildning,

och 50 procent av de examinerade enligt Högskoleverkets årsrapport för universitet och högskolor 1993/94. Jämför vi med sökande till HSFR samma år beviljades 137 kvinnor och 449 män forskningsmedel!

Än mer anmärkningsvärt blir detta när vi ser att det även vid ansökan till de anslag som är specialinriktade på kvinno- och jämställdhetsforskning är män som är huvudsökande för det arbete som ska utföras av kvinnliga forskare. T.ex. skriver handläggaren vid FRNs jämställdhetskommitté angående 1995 års ansökningar att cirka 35 procent av de huvudsökande är män. Tidigare har det varit omkring 25 procent, medan antalet aktiva manliga forskare under dessa år har varit fem till åtta procent! Ett liknande förhållande påtalar bitr.prof. Elisabeth Sundin ang. ansökningarna till AMFO:s prioriterade område "Genusforskning i arbetslivet" våren 1995, när hon skriver att "För kvinnor söker kvinnorna själva (i 14 fall) men också för andra kvinnor (i sex fall) och i ännu högre utsträckning män (i tolv fall). Ansökningsstrategierna är ett uttryck för hur det akademiska systemet är strukturerat – många män i toppen och kvinnor på lägre positioner".

Förhållandet mellan sökande och utförare borde bli föremål för en särskild utredning t.ex. avseende alla forskningsråden, för att vi med större säkerhet ska kunna uttala oss om andelen kvinnor och män i anslagsfinansierad forskning. Socialvetenskapliga forskningsrådet nämner också detta i brev till KVINS 1995-09-21, nämligen att "rådet har för avsikt att närmare studera i vad mån av rådet beviljade anslag går till manliga respektive kvinnliga forskares eller forskarstuderandes löner./..../ Även om flertalet etablerade forskare som söker anslag är män, kan det tänkas att andelen kvinnor är större bland de från anslagen avlönade medarbetarna." Vi anbefaller varmt denna ambition, och föreslår att ansökningsförfarandet breddas så att fler kategorier forskare kan söka själva, ev. i kombination med att en kvotering införs för de olika kategorierna. Det system som Svenska Institutet använder, där den enskilde forskaren (doktorand eller disputerad) söker själv men med referenser från mer etablerade forskare borde också prövas av fler instanser.

En annan fråga som borde uppmärksammas mer systematiskt är hur stora anslag kvinnliga forskare får jämfört med manliga. En snabb genombläddring av projektkatalogerna ger en antydan om att det kan finnas en skevhet även i denna fördelning, till de manliga forskarnas förmån. De anslag vi här diskuterar motsvarar en summa av nästan 3 miljarder kronor, dvs. en tredjedel av anslaget till allmän vetenskaplig utveckling. Hur stor del av denna summa kommer kvinnliga forskare till del?

Kvinnovänliga sektorsorgan?

Vid våra samtal med de anslagsgivande instanserna, i samband med att vi begärde in uppgifter om fördelningen på kvinnor och män, framförde flera av sektorsorganen åsikten att det finns en större öppenhet gentemot kvinnliga forskare (och kvinnoforskning som då oftast omtalades i termer av mer samhällsrelevant forskning) inom sektorsforskningen än vid forskningsråden; dvs. att kvinnor skulle ha större möjligheter att hävda sig inom tillämpad forskning än inom grundforskning, eller uttryckt med andra ord; att motståndet mot kvinnor avtar med avståndet från den rena akademin. Detta lät ju mycket uppmuntrande och skulle kunna ha en rimlig förklaring i just forskningens inriktning mot tillämpning, i kombination med att könsstrukturen är mest konservativ inom universitetsväsendet (jämför kap. 1)

Tyvärr kan vi dock inte finna fog för denna uppfattning vid sammanställningen av vårt siffermaterial (se ovan). Möjligen kan man se en svag tendens till att kvinnor i relation till sin egen grupp (dvs. kvinnliga sökande) får anslag i högre utsträckning än män hos 5 av de tillfrågade instanserna. En sådan utmärker sig speciellt, Sveriges Geologiska Undersökning (SGU), som i brev till KVINS 1995-09-16 påtalar den traditionella dominansen av män inom geovetenskaplig forskning. SGU har därför under 1980–90-talet strävat efter att åstadkomma en jämnare könsfördelning, med resultatet att trots att kvinnor utgjorde endast 14 procent av de sökande, var de representerade med 20 procent bland dem som beviljats anslag från SGU under den senaste treårsperioden!

För Byggforskningsrådet (BFR) gäller att 131 av 169 sökande kvinnor fick anslag jämfört med 568 av 871 män (Obs. att åren 93/94/95 är samredovisade). Vid Kommunikationsforskningsberedningen (KFB) fick 19 av 28 sökande kvinnor anslag jämfört med 128 av 209 sökande män under året 94/95, och från SAREC fick 22 av 49 sökande kvinnor anslag medan siffrorna för män var 51 av 171 sökande. Slutligen beviljade Överstyrelsen för civil beredskap under sitt första anslagsår 94/95 anslag till 4 av 5 sökande kvinnor medan endast 6 av 11 sökande män fick medel. Männen dominerar fortfarande totalt sett, men kanske är det så att inom vissa ämnesområden (här byggande, kommunikationer, u-land och krig/fred) börjar kvinnor kunna hävda sig mer därför att deras forskningsinriktning efterfrågas.

Landstingsförbundet redovisar en liknande tendens vad gäller sambanden mellan ämne och kön; de redovisar inte sin forskning på samma sätt som de rena anslagsgivande instanserna, men i en flerårig

forskningssatsning fördelad på de tre huvudområdena "Ledarskap i landstingen", Landstingen och den regionala utvecklingen" och Rehabilitering" har en tredjedel av medlen gått till kvinnliga forskare. Den procentuella fördelningen varierar dock mycket mellan de olika områdena; inom området Hälso- och sjukvårdsekonomi dominerar männen helt, inom vårdforskningen utgör kvinnorna 65 procent och bland ledarskapsprojekten finns det enbart kvinnliga forskare. (FoU i landstingen, nr 3/1995)

Kommunförbundet redovisar också något bättre siffror för kvinnor; budgetåret 94/95 fick 4 av 6 sökande kvinnor anslag jämfört med 5 av 13 sökande män.

Fortsätter vi att pröva tanken att ämnesområdet styr fördelningen mellan kvinnor och män, kan vi notera att Handikappinstitutet under samma år gett anslag till 21 kvinnor och 44 män – antalet sökande saknas dock i redovisningen.

Ett område där det traditionellt funnits ett stort kvinnligt intresse och deltagande är den utrikespolitiska bevakningen. Inom pressens historia dominerade kvinnorna utrikessidorna vid sekelskiftet och lång tid framöver, bl.a. beroende på att de kvinnliga journalisterna haft och har bättre (språk)utbildning. När det gäller forskningen skriver dock chefen för Utrikespolitiska Institutet, Rutger Lindahl, i sitt svar till enkäten att "Utrikes- och säkerhetspolitik har under lång tid varit ganska klart mansdominerade områden. Inom Utrikespolitiska Institutet har det dock ständigt funnits relativt många väl kvalificerade medarbetare som i skrift och tal deltagit i 'det offentliga samtalet' i denna typ av frågor. Idag är sju av tio redaktörer (med akademisk utbildning) kvinnor."

Detta konstaterande för oss över till ett annat påstående som framförts från sektorshåll, nämligen att vid forskningsinstitut och statliga verk finns det en betydande andel kvinnor anställda, på fasta tjänster eller i projekt. Vi gick då ut med en ny förfrågan till ett antal forskningsutförande institut och verk, med följande resultat, som alltså ej är heltäckande, men ger en antydan om förhållandena.

Anställda forskare/handläggare

Institut och motsvarande	kvinnor	män
Arbetslivsinstitutet	84	108
Folkhälsoinstitutet	3	5
Institutet för framtidsstudier	6	40
Institutet för metallforskning	16	45
Institutet för rymdfysik	6	29
Institutet för psyk.soc.miljöm.	13	22
Institutet för social forskning	18	32
Institutet för verkst.tekn.forsk.	10%*	90%*
Institutet för väg o transp.forsk	30	95
Handikappinstitutet	9	8
Naturvårdsverket	26	21
NUTEK	128	133
Träforskningsinst.	15	51
Sthlm Environm. Inst	6	8
Utr.pol.inst. (redakt.)	7	3

*Exakt antal saknas

Vi kan då se att ämnesområdet tycks spela en stor roll; vid Institutet för arbetslivsforskning och Institutet för socialforskning utgör kvinnorna en större andel än männen, med en stor reservation för att männen framförallt återfinns bland disputerade/professorer – kvinnorna bland doktorander och forskningsassistenter.

Inom ämnesområden som traditionellt kallas manliga kan vi ändå notera att Institutet för metallforskning har 16 kvinnor och 45 män anställda – alltså en större andel kvinnor än vad som avspeglas vid t.ex. anslagsgivningen från TFR och NFR. Institutet för Väg- och transportforskning (VTI) har också en relativt bättre könsfördelning med 30 kvinnor och 95 män – här kan man fundera över det påpekande som många kvinnliga forskare gjort under utredningens gång, nämligen betydelsen av enskilda drivande personer i ledande ställning. Under flera år leddes VTI av en kvinnlig generaldirektör med intresse för jämställdhetsfrågor.

Vid Naturvårdsverket arbetar 26 kvinnor och 21 män vid forsknings- och utvecklingsavdelningen – siffrorna inkluderar dock 9 personer som arbetar med mer administrativa göromål, och förmodligen är flertalet av dessa kvinnor. För NUTEK är arbetsuppgifterna handläggare/forskare

något svävande, men där arbetar 133 män och 128 kvinnor. Om chefsposterna adderas blir det 176 män och 140 kvinnor.

Att inställningen från sektorsorganen ändå så entydigt talat om att kvinnor har lättare att hävda sig där, tolkar vi som att andelen kvinnor traditionellt har varit så låg, att varje nytillskott betraktas som en avsevärd förändring i relationen kvinnor och män. Det är fortfarande så att kvinnor tycks avvika så mycket från normalsituationen, att enbart ett fåtal frambringar intrycket att de är många.

Samma inställning tycks siffrorna för hur bedömningskommittéerna är sammansatta med avseende på kön, vittna om. Variationen är stor, vissa kommittér består enbart av män, men flera har en andel kvinnor på mellan 20 och 25 procent, med en topp för SFR som har 45 procent kvinnor i sina vetenskapliga kommittéer, följt av FRN och dåvarande Arbetsmiljöfonden med vardera ca 30 procent kvinnor (varav både FRN och Arbetsmiljöfonden har särskilda genusprojekt). Något förvånansvärt är då att HSFR endast har 18 procent kvinnor i sina kommittéer med tanke på de många kvinnor som utgör humanioras och samhällsvetenskapernas rekryteringsbas. Några enkla samband mellan bedömningskommittérnas utseende och könsfördelningen vad gäller anslag tycks alltså inte finnas. Detta betyder dock inte att det är mindre angeläget att även bedömningskommittérna tillsätts på ett mer balanserat sätt. Vikten av detta långsiktiga arbete påtalar också flera av uppgiftslämnarna.

Ett annat problem som inte direkt har med finansieringen att göra men väl med styrelsernas och kommittéernas sammansättning, är att den forskning av kvinnor som faktiskt får anslag ändå marginaliseras och glöms bort på olika sätt. T.ex. har det under våren 1995 förts en livlig diskussion inom handikappforskningen angående en forskningsöversikt, beställd av Socialvetenskapliga forskningsrådet, som utelämnade flertalet kvinnliga forskare (se Margareta Ahlström, " En kritisk genomgång av 'Svensk forskning om handikapp. En översikt med socialbeteendevetenskapliga perspektiv'", 1995, utredningens arbetsmaterial). Väl att märka är då att det inom området handikappforskning finns många kvinnor med en humanvetenskaplig, kvalitativ inriktning på sin forskning i motsats till den etablerade kvantitativa, naturvetenskapligt inriktade forskningen. Genom att bortse från de kvinnliga forskarna utelämnas också en mer tentativ forskningsinriktning, och vice versa.

Under utredningens arbete har samtidigt flera viktiga förslag lagts genom den i våras av riksdagen antagna propositionen om "Jämställdhet mellan kvinnor och män inom utbildningsområdet". Arbetet med att föreslå professurer och forskarassistenttjänster med inriktning mot genusforskning pågår nu vid FRN.

Från och med den 1 juli i år har FRN och forskningsråden samt Rymdstyrelsen fått ett tillägg i sina verksamhetsmål om att verka för att antalet kvinnliga forskare ökar, samt att i årsredovisningen för 1995/96 redovisa hur sökande respektive beviljade bidrag och stipendier fördelats med avseende på kön. Detta är en viktig markering från statsmaktens sida om att alla forskningsinstanser har ett ansvar för kvinnliga forskare, men det måste konkretiseras för att ha någon reell innebörd i praktiken. Forskningsråden har visserligen fått medel för gästprofessurer för kvinnliga gästforskare och post-doktorala stipendier för kvinnliga forskare avsedda att finansiera vistelser vid utländska forskningsinstitutioner, men vi rör oss här fortfarande inom den adderande strategin med särskilda medel. Nu måste ansvaret för de kvinnliga forskarna tas in i forskningsrådens totalbedömning av den egna verksamheten. Diskussioner om hur detta ska ske kunde vi se ansatser till på flera håll redan under våren -95, då den stora uppmärksamheten kring MFR efter Wennerås och Wolds resultat satte fokus på ett problem som tidigare inte erkänts av forskarsamhället med dess tro på honnörsorden objektivitet och akademisk frihet.

Vi kan också notera flera initiativ syftande till självreflektion över den verksamhet man bedriver som anslagsgivare. T.ex. har Naturvetenskapliga forskningsrådet för egen del tagit fram ett ambitiöst åtgärdsprogram för ökad jämställdhet. Det har som övergripande mål att stimulera kvinnor att satsa på en egen forskarkarriär (doktorand, postdoktorstipendium, forskarassistent) och nämner som åtgärder dithän att i ansökningsanvisningarna uppmuntra till självständiga forskningsansökningar, att rådet ska var öppet för de ämnesområden eller nya inriktningar som kvinnor föreslår, att endast de "forskningsaktiva" åren ska beaktas vid meritvärdering, mm. I åtgärdsprogrammet finns också en detaljerad genomgång av hur rådets medel fördelas på projektanslag, forskar- och doktorandtjänster samt postdoktorstipendier med avseende på kön, vilket resulterar i en rad uppfordrande frågor till rådets ledamöter: "Prioriterar rådet manliga handledare?"; "Finns det en tendens att värdera männens kompetens högre eller bedöms de föreslagna ämnesområdena vara vetenskapligt intressantare?". Som synes grundläggande frågor som borde ligga till grund för samtliga råds sätt att arbeta med sin medelsfördelning.

Ett annat exempel på goda initiativ är Naturvårdsverket som i juni i år antagit en arbetsplan för jämnare fördelning mellan kvinnor och män i Naturvårdsverkets miljöforskning. I målen anges bl a att kommittéer och arbetsgrupper ska bestå av minst en tredjedel ledamöter av det underrepresenterade könet, att könsfördelningen för sökta och tillstyrkta ansökningar ska vara representativ och särskilt redovisa/

motivera stora avvikelser i relationerna kvinnor/män, riktad information och utbildning för att stimulera fler kvinnor att söka medel från Naturvårdsverket, av externa forskartjänster ska minst en tredjedel innehas av kvinnliga forskare, samt och inte minst viktigt, internutbildning. "Mycket av den ojämlikhet som råder är omedveten. Ett första steg är att informera och utbilda oss, ledamöterna i våra kommittéer och projektgrupper, innehavarna av forskartjänster m.fl." står det skrivet i det strategidokument som är grunden för arbetsplanen. Denna inriktning, att börja med utbildning av den egna organisationen, menar vi är oerhört viktig och nödvändig för att några avgörande förändringar ska ske.

Den punktvis ökade insikt i hur forskarsamhället förstärker och återskapar könsskillnader i samhället som beskrivits ovan är glädjande och hoppfull. Den visar på att en öppen diskussion om forskningens skilda villkor för kvinnor och män tvingar dem som har fördelningsansvaret och pengarna i sina händer att förhålla sig till den ojämlikhet som råder. Därmed är ett steg taget i en längre process mot målet att kvinnor och män ska ha samma möjligheter att ta del av och bidra till kunskapsutvecklingen i vårt samhälle – en process som dock har pågått under lång tid utan att en avgörande förändring har skett. Erfarenheterna från höstens arbete med att föreslå kandidater till de nya professurerna visar samtidigt att pengarnas dragningskraft är mycket stor. Med ökade ekonomiska resurser i sikte finns det inte längre några svårigheter att peka ut den kompetens som saknades så sent som i våras. Vi menar därför att de framsteg vi nu ser och som vi beskrivit ovan, inte är tillräckliga för att tillförsäkra framtidens studenter en utveckling mot full jämställdhet mellan könen inom forskning och utbildning. Vi föreslår därför förändringar i strukturerna för medelstilldelning och anslagsgivning, som ett tvingande stöd i den process det innebär att ta till sig och införliva de perspektiv på forskning och utveckling som kvinnliga forskare har och som borgar för en kvalitativ vetenskaplig utveckling på lång sikt.

3 En allvarsam lek med ord

Maud Eduards

Utredningen har haft i uppdrag att "föreslå åtgärder som främjar kvinno- och jämställdhetsforskning (genusforskning)". Citatet uttrycker att kvinna, jämställdhet och genus är olika saker som måste hållas isär. Samtidigt är innebörden att dessa olika fenomen lätt kan kopplas ihop med hjälp av bindestreck och parenteser. Det tycks både vara noga och inte så noga med vad orden betyder och hur de går i varandra. Men tanken bakom direktiven är säkert inte så sofistikerad. Det viktiga är antagligen att ta ett så brett grepp att ingen på forskningsfältet ska hamna (eller känna sig) utanför. Ändå är det värt en särskild fundering varför dessa tre, men inte feministisk forskning, nämns i direktiven.

Vi står här inför de fyra vanligaste termerna: kvinnoforskning, jämställdhetsforskning, genusforskning och feministisk forskning. Vad betyder de? Vad förenar och vad skiljer dem åt? Hur förhåller de sig till varandra? Här finns naturligtvis inga enkla svar. Tolkningar och användning varierar mellan forskare, som inte sällan känner starkt för den ena eller den andra beteckningen. Olika ämnen har också olika traditioner, liksom det finns variationer över tid och mellan länder. Det är inte mitt syfte att rita tydligare gränser mellan de olika företeelserna. Jag ska heller inte skriva en forskningsöversikt. Däremot vill jag försöka teckna bakgrunden till och diskussionen kring innebörden i de olika termerna, främst i vilken utsträckning de bygger på *teori* samt hur sambandet mellan forskning och *politik* ser ut. Vilka associationer får vi när vi hör kvinnoforskning, jämställdhetsforskning, genusforskning respektive feministisk forskning? Vad har orden för teoretisk och politisk valör?

Först till den teoretiska dimensionen. Lite grovt kan man säga att alla fyra betecknar ett forskningsfält, som, brett definierat, lyfter fram kvinnor som analytisk kategori. Kvinnoforskning kan betraktas som en samlingsbeteckning för detta fält. Man talar ibland också om kvinnovetenskap, som i Kvinnovetenskaplig tidskrift eller Kvinnovetenskapligt forum, och om kvinnostudier (jfr women's studies), men däremot ytterst

sällan om kvinnoteori.[1] Det betyder att kvinnoforskning fokuserar kvinnor, men utan att bygga på någon specifik teori.

Om kvinnoforskning är ett brett begrepp så är jämställdhetsforskning desto snävare. Det är närmast beteckningen på politiskt initierad forskning under de senaste 20 åren i Sverige. Inte heller här talar man i termer av teori. Det finns inget som kallas jämställdhetsteori. Det tycks heller inte vara många som kallar sin forskning jämställdhetsforskning, än mindre betecknar sig själv som jämställdhetsforskare. De flesta talar om sig själva som kvinnoforskare. Genusteori förekommer emellertid, liksom könsteori och feministisk teori. Här är kvinnor inskrivna i teoretiska föreställningsramar av mer eller mindre utarbetad karaktär, som överlappar varandra i olika hög grad.

För att få fram den politiska dimensionen i termerna kan man pröva om de går att kombinera med "rörelse". Det finns kvinnorörelser, men inget som går under beteckningen jämställdhetsrörelse. Däremot kan man vara jämställdhetsarbetare och medlem i Jämställdhetsarbetarnas förening. Det existerar heller inga genusrörelser, men väl feministiska rörelser. Poängen med denna ordlek är att peka ut forskningens upphov och ursprungliga förankring i kvinnors krav.

Forskning för jämställdhet

I slutet på 1970-talet träffade jag en norsk forskare som undrade varför vi i Sverige höll på med jämställdhetsforskning och inte med kvinnoforskning som andra länder. Hon misstänkte att jämställdhetsforskningen var ännu ett utslag av den offentliga jämställdhetspolitiken och därför mindre ifrågasättande än vad radikal kvinnoforskning var. Jämställdhetsforskning lät som ett uppdrag från statsmakterna.

Kritiken hade säkert fog för sig, men bör sättas in i ett lite bredare sammanhang. Närheten mellan kvinnoforskningen och den fristående kvinnorörelsen var förvisso större i både Norge och Danmark än i Sverige. Men det finns en klar intressegemenskap mellan politiker och forskare på det här området i alla tre länderna. I Sverige satsade den socialdemokratiska regeringen tidigt på att bygga upp kvinnoforskningsmiljöer vid universiteten, både genom stöd till organisationer såsom Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning, öronmärkta pengar

[1] Ett undantag är Anna Jónasdóttirs bok "Kvinnoteori – några perspektiv och problem inom kvinnoforskningens teoribildning", Högskolan i Örebro, skriftserien 32, 1984.

till jämställdhetsforskning samt speciella forskartjänster. Humanistisk-Samhällsvetenskapliga forskningsrådet fick medel till fem tjänster i olika ämnen "med inriktning mot jämställdhetsforskning". Den senaste satsningen i raden är den nuvarande utbildningsministerns beslut om professurer "med inriktning mot genusforskning". Här har emellertid beteckningen ändrats från jämställdhetsforskning till genusforskning, och ett försök till begreppsutredning görs:

> "Kvinnoforskning är närmast forskning i ett kvinnoperspektiv men används ibland om all forskning om kvinnor. Jämställdhetsforskning innefattar inte endast kvinnor utan syftar till ett bredare anslag utifrån en jämställdhetsaspekt. Genusforskning har en motsvarighet i det engelska ordet 'gender research' och arbetar utifrån ett könsteoretiskt perspektiv. Genus betecknar här kön och könsroller inte som biologiska utan som kulturella, sociala eller historiska grundbegrepp." (Prop 94/95:164 s. 27)

Som exempel kan nämnas att biståndsorganet SIDA har gått andra vägen. De har sedan länge diskuterat i termer av bistånd ur ett kvinnorespektive genderperspektiv. Kvinnoprojekt har varit satsningar till förmån för kvinnor, medan gender har stått för ett analytiskt perspektiv, där biståndets effekter på kvinnor och män lyfts fram. Myndigheten har också haft en genderenhet som handlagt dessa frågor. De behöll alltså den engelska termen, vilket möjligtvis var lite förvirrande. Sedan sommaren 1995 betecknas emellertid denna form av uhjälp för jämställdhetsbistånd. Det kan tolkas som en "försvenskning" av dessa insatser på bekostnad av ett mer öppet analytiskt perspektiv.

Jämställdhet är en svensk företeelse, som från början myntades av folkpartiet, men som nu är en allmänt använd beteckning på just målet att uppnå jämlikhet mellan kvinnor och män. Jämställdhetspolitik är arbetet för ökad jämställdhet mellan könen, en politik som förs på sin egen arena, skild från jämlikhetsdebatten. Jämställdhetsforskning borde vara forskning *om* jämställdhet, med betraktas vanligtvis som forskning *för* ökad jämställdhet. Var och en inser att en historisk studie av kvinnors reproduktiva villkor på 1730-talet i Värmland, en analys av Camille Claudels konstnärliga relationer till Auguste Rodin eller en statsvetenskaplig systematisering av argumenten för kvinnlig rösträtt inte har någon direkt bäring på jämställdheten i Sverige idag. Över huvud taget är det svårt att se hur annat än möjligtvis delar av samhällsvetenskapen skulle kunna kallas jämställdhetsforskning. I den meningen är termen jämställdhetsforskning både begränsande och missvisande.

Den instrumentella och tidsbundna politiska innebörden har också irriterat många i forskarsamhället, särskilt motståndarna. Jämställdhetsforskning andas politisk nytta och utredning på ett alldeles eget vis. Ingen skulle på motsvarande sätt komma på idén att beteckna studier av arbetarrörelsen som jämlikhetsforskning. Här görs en terminologisk boskillnad mellan den vetenskapliga problemformuleringen och eventuella politiska visioner.

En allians – mellan vilka, om vad?

Den viktigaste frågan är naturligtvis om forskningens innehåll styrts och hämmats av uppdragsgivarens terminologi och underliggande intentioner. Vad har kvinnoforskning med jämställdhetspolitik att göra, undrade Karin Widerberg i en artikel för snart tio år sedan.[2] Hennes grundtanke var att jämställdhetspolitiken – med nödvändighet – har ett ovanifrånperspektiv, medan kvinnoforskningen utgår från de styrda kvinnornas erfarenheter och tolkningar av verkligheten, dvs ett underifrånperspektiv. De två synsätten är oförenliga men kan, med Helga Hernes terminologi, ingå en allians som är befruktande.[3] Jämställdhetspolitiska initiativ och resurser möjliggör och legitimerar kvinnoforskning.

Frågan om statsmakternas olika forskningspolitiska åtgärder har styrt forskningens inriktning är emellertid svår att besvara. Det är viktigt att komma ihåg att det finns en part till i processen som bär ett ansvar: universitet och högskolor, kvinnoforskarnas arbetsgivare. Dessa, som tagit emot resursförstärkningarna, har gjort en hel del för att försvåra integreringen av den "specifika" kvinnoforskningen i de "allmänna" disciplinerna. Som bäst betecknas kvinnoforskningen som en subdisciplin, i värsta fall är den helt marginaliserad. Utan tvivel är det så att statsmakternas öronmärkta pengar till jämställdhetsforskning skapat förutsättningar för en forskning som annars inte skulle kommit till stånd. Enskilda universitetsinstitutioner har bevisligen också uppskattat resurstillkotten. Men motståndet mot kvinnoforskningen har också kunnat formuleras som en principiell kritik mot påbud uppifrån. Tanken är att forskarsamhället självt ska bestämma sin agenda.

---

[2] Kvinnovetenskaplig Tidskrift nr 3/86.

[3] Hernes, H: Women and the Welfare State. Essays in State Feminism. 1987.

Vad man kan konstatera om den samhällsvetenskapliga kvinnoforskningen är att den stått väl i samklang med de frågor som varit prioriterade på den politiska dagordningen, främst (förvärvs)arbetets villkor i vid mening, men också omsorg och lag/rätt. Folkhemmets och välfärdsstatens normer har, inte förvånande, sipprat in i seminarierummen. Man kan också notera att svensk kvinnoforskning gjort sig mer känd för sin praktiska än sin teoretiska karaktär samt att i grund kritiska perspektiv varit sällsynta. Jämställdhetspolitikens förtröstansfulla hållning återspeglas i forskningen: vi är på väg åt rätt håll. En del kvinnoforskare tar klar ställning mot vad de kallar eländesbeskrivningar av kvinnors villkor och söker istället anlägga ett optimistiskt perspektiv på utvecklingen. Här kan urskiljas en närhet i argumenteringen mellan det jämställdhetspolitiska och det vetenskapliga samtalet.

Det kanske mest centrala problemet med beteckningen jämställdhetsforskning är att den, liksom jämställdhetspolitiken, underförstår att fredsplikt råder mellan könen. Jämställdhet handlar om relationen mellan kvinnor och män, men säger inte rent ut vem som är den förfördelade parten eller vem som ska få förmåner i reformarbetet. Det är i praktiken oftast kvinnor, men utesluter inte att det också kan vara män. Denna politiska ambition, att förhålla sig neutral i ett komplicerat och ojämlikt förhållande, har emellertid inneburit att man byggt in konflikter och motstånd i jämställdhetsarbetet. Män kan både dra fördel av jämställdhetspolitiken och bli föremål för jämställdhetsforskning på ett sätt som knappast leder till ökad jämställdhet mellan könen.

Den koppling mellan politik och forskning som jag hittills pekat på har gällt politikens påverkan på och legitimering av vissa delar av kvinnoforskningen. Men det omvända förhållandet bör också lyftas fram, nämligen att satsningen på s.k. jämställdhetsforskning har skänkt legitimitet åt jämställdhetspolitiken. Politikerna har dessutom, med relativt begränsade medel, skaffat sig en mer vederhäftig grund att stå på. Kvinnoforskningen har använts på olika sätt i jämställdhetsarbetet. Utredningen "Varannan damernas" (SOU 1987:19) om könskvotering är ett utmärkt exempel på denna typ av allians mellan kvinnliga politiker och kvinnoforskare, där forskningsresultat nyttiggjorts på ett intressant sätt. Forskningen på området gav utredarna argument för deras sak, att kvinnors intressen förbises om inte kvinnor själva är närvarande i den politiska processen.

Är det inte bra att forskningsresultat tas till vara, frågar sig säkert någon. Naturligtvis är det så, i princip. Men om forskningen ska ha relevans – i betydelsen bidra med nya idéer måste den stå så tankemässigt fri som möjligt från dagens jämställdhetspolitiska målsättningar. Statsmakterna har inte bara makt att fördela resurser utan också att

benämna företeelser i samhället, sätta etiketter på vad som sker. Ord är inte tomma på innehåll. Det är heller ingen tillfällighet att den forskning som bedrivs om kvinnors liv och villkor (jämfört med mäns), relationerna mellan kvinnor och män, könsmaktordningen och samhällelig förändring kallas jämställdhetsforskning från offentligt håll. Det kan tolkas som ett sätt att knyta upp forskarsamhället i vissa tankebanor. Här måste forskarna göra klart att det är deras uppgift att formulera de problem som ska studeras, att vidga vår föreställningsvärld, att sätta nya ord på gamla företeelser.

Om jämställdhetsforskning är en uppifrån initierad och föga adekvat term, vad skulle ett annat språkbruk betyda? Skulle forskningen bli mer självständig och konstruktiv om statsmakterna slutade tala om jämställdhetsforskning?

Kvinna, kön och genus

I ett kronologiskt perspektiv var termen kvinnoforskning först på plan i Sverige, därefter jämställdhetsforskning och sist genus- och feministisk forskning. Bakom den terminologiska förändringen ligger en växande forskning och en tydligare teorimedvetenhet; en större vetenskaplig självständighet, om man så vill. En annan tolkning av denna utveckling är att det är akademikerna snarare än aktivisterna som definierar kvinnors villkor, att forskarna tappat kontakten med "vanliga" kvinnors levnadsöden. Den närhet mellan kvinnoforskning och kvinnorörelse som fanns tidigare, men som aldrig varit stark i Sverige, är idag än mer försvagad. Oavsett den enskilda forskarens hållning i denna fråga är det värt att påpeka att utan den moderna kvinnorörelsens krav hade kvinnoforskningen som helhet antagligen varit försumbar vid universiteten. I den bemärkelsen är även den uppifrån lanserande jämställdhetsforskningen ett resultat av kvinnors agerande. Men här har den politiska ingenjörskonsten fjärmat forskningen från de ursprungliga kraven.

Kvinnoforskningens första uppgift var att synliggöra och problematisera kvinnors villkor, vilka förbisetts i de etablerade disciplinerna. En viktig utgångspunkt var att ge kvinnor tolkningsföreträde, dvs. låta deras levnadsförhållanden och definitioner av verkligheten få en plats i forskningen. Problemet med ett förutsättningslöst synliggörande av kvinnor är emellertid att denna upplysningsverksamhet inte räcker i längden. Forskningen bör inte nöja sig med att visa *att* kvinnor har det si eller så, utan också analysera *hur* deras villkor skapas och *varför* de har det sämre än män. Här finns en stor spännvidd i kvinnoforskningen,

som rymmer allt från enkla beskrivningar till avancerade genusteoretiska och feministiska ansatser.

Från att enbart ha hållit till i den dammiga grammatikboken har genus, i betydelsen "socialt kön", fått stor spridning i forskningen. Lanseringen av ordet, som ligger cirka 20 år tillbaka i tiden och brukar tillskrivas socialantropologen Gayle Rubin, föranleddes av behovet att lösgöra tänkandet kring relationen mellan könen från biologins tunga hand. Det är den sociala ordningen snarare än den genetiska koden som gör oss till "riktiga" kvinnor och män. I korthet kan man säga att genus betyder konstruktion och relation, medan kön kommit att symbolisera oföränderlighet och åtskillnad. Könsforskning används numera också ibland för att beteckna forskning som har biologiskt kön som den yttersta förklaringen, dvs att de genetiska skillnaderna mellan kvinnor och män är avgörande. Att särskilja genus från kön är i huvudsak en snillrik idé, men konserverar samtidigt traditionella uppfattningar, som att det går en obönhörlig gräns mellan (föränderlig) kultur och (oföränderlig) natur. Kritiken som anförts är att det ligger en falsk klarhet i distinktionen. Vissa forskare låter därför genus få en symbiotisk betydelse, där sociala och biologiska aspekter vävs ihop.[4]

Genus är ett begrepp som vuxit fram i universitetsvärlden. Det är närmast ett brett analytiskt perspektiv utan några tydliga teoretiska ramar. Det kan förvisso inbegripa föreställningar om en maktrelation mellan könen, men behöver inte göra det. Många forskare uppfattar genusperspektivet som mer öppet problematiserande än ett feministiskt perspektiv. Andra hävdar att det positiva med genusteori är att begreppet är tillräckligt luddigt för att inte oroa någon. Här finns en likhet mellan jämställdhetsforskning och genusforskning: båda termerna är könsneutrala.

Kvinnoforskning, men framför allt feministisk forskning, talar ett annat språk. Här står kvinnor, kvinnors underordning och kvinnors krav på förändring bokstavligen i centrum. Men i konkret forskningsinriktning har genusteori och feministisk teori klara beröringspunkter, främst i synen på kön som en social konstruktion. Yvonne Hirdmans genussystem, där könen hålls åtskilda och där den manliga normen har överhöghet,[5] skulle av andra forskare kunna betecknas som ett patriarkalt system eller en könsmaktordning.

---

[4] På svenska hade termen kön tidigare denna dubbla betydelse.

[5] SOU 1990:44 "Demokrati och Makt i Sverige", kap 3.

Flera universitetsinstitutioner har bytt namn på sina högre seminarier, från kvinno- till genusseminariet. Tanken har varit att bryta en isolering, som bygger på föreställningen att kvinnoforskning bara angår kvinnor, inte män. Genus däremot går ej att skära ut ur litteraturen, historien, konsten, ekonomin eller medicinen. Genus betyder att det är relationen mellan kvinnor och män som studeras, inte kvinnor i sig. Män pekas ut som delaktiga i skapandet av samhällets genusordning. Ett argument mot namnbytet som förts fram är att kvinnor och kvinnors villkor försvunnit ur fokus.

Feministisk forskning

Ordet feminism har en relativt kort – och ifrågasatt – historia i vårt land. Det gäller både dess politiska och akademiska uttryck. Men det är två saker som förändrat språkbruket under senare år, dels att termen feminism blivit mer rumsren, dels att forskningen utvecklats i mer feministisk riktning. Det betyder att spännvidden inom svensk kvinnoforskning ökat och därmed oenigheten om vad som är god vetenskap på området.

Den feministiska forskningen är intimt förknippad med handling och social förändring. Målet är att teori och praktik ska stå i ständigt samspel. Teori får inte bli teori för dess egen skull, inte isoleras från levande – och döda – kvinnors erfarenheter. Men denna tanke är föga tolererad i forskarsamhället. Samma typ av kritik som riktas mot den uppifrån formulerade jämställdhetsforskningen riktas också mot den underifrån sprungna feministiska forskningen, dvs att den är för politisk. Men en viktig skillnad är att underifrånperspektivet dessutom får klä skott för att vara alltför ideologiskt. Det är uppenbarligen definitionsmässigt mer normativt att utgå från kvinnornas än från etablissemangets perspektiv. Den rådande könsordningen framstår som befriad från normer, medan de som ifrågasätter denna ordning ständigt kritiseras för ensidighet, förutfattade meningar och bristande objektivitet.

Feministisk teori är inte en sammanhållen teori, men de olika inriktningarna förenas av begrepp som kvinnors underordning, makt, manssamhälle/patriarkat och frigörelse. Den feministiska forskningen undersöker inte längre om kvinnor är underordnade. Man anser att de senaste 20 årens internationella forskning (be)visar att så är fallet. Nu handlar det om att undersöka hur könsmaktordningar konstitueras, vilka uttryck kvinnors underordning tar sig i olika kulturer och tidsepoker samt hur brott mot ordningen iscensätts av kvinnor.

Utgångspunkten att kvinnor *är* underordnade män har kritiserats för att vara axiomatisk. Utgångspunkten att kvinnor *inte är* underordnade skulle däremot bygga på ett mer öppet förhållningssätt. Det låter bestickande, men grundar sig i ett felslut. Naturligtvis finns det ingen principiell skillnad mellan de två utgångspunkterna. Däremot är den senare tanken mer allmänt och officiellt omhuldad, vilket emellertid inte betyder att den är mindre axiomatisk.

Det är kvinno- och feministrörelsen som satt problemen såväl på den politiska som den vetenskapliga kartan. Det pågår ett ständigt samspel mellan politik och forskning/teori, som kan exemplifieras med våldsproblematiken. Kvinnorörelsen var först med att ta upp problem med kvinnospecifika förtecken, som kvinnors kroppsliga integritet och mäns våld mot kvinnor. Det tog tid att få politiskt gehör för kampen mot det sexualiserade våldet, än längre att få problemet på den vetenskapliga dagordningen. Men sedan ett antal år finns det etablerad forskning kring frågan om våld mot kvinnor, mycket tack vare påtryckningar från kvinnojourrörelsen. Statsministern hävdar nu att "ytterligare åtgärder mot våld mot kvinnor kommer att presenteras av regeringen".[6] Vi skådar här en allians, om än bräcklig, mellan aktivister, forskare och etablerade politiker. Men de drabbade kvinnorna var först på plan.

Forskningens kritiska mandat

Avslutningsvis vill jag sammanfatta resonemangen om de olika forskningsbeteckningarnas politiska och teoretiska innebörd i en förenklad tablå.

Forskning	**Politik**	**Teori**
Kvinnoforskning	Kvinnorörelse	–
Jämställdhetsforskning	Jämställdhetspolitik	–
Genusforskning	–	Genusteori
Feministisk forskning	Kvinno-/feministrörelse	Feministisk teori

[6] Regeringsförklaringen 3 okt 1995; SvD 4 okt 1995.

Kvinnoforskning är samlingsbeteckningen på ett forskningsfält, som har sina rötter i kvinnorörelsen, och som ställer kvinnor i fokus. De teoretiska utgångspunkterna kan vara av olika karaktär och inbegripa såväl genusteori som feministisk teori. Men här ryms också mer traditionella och beskrivande ansatser, där kön inte är något annat än en variabel. Jämställdhetsforskning, å andra sidan, är nära förbunden med ett offentligt politiskt mål. Det visas i att termen jämställdhet varken kan kopplas till orden rörelse eller teori. Trots detta kan jämställdhetsforskningen i praktiken ändå innehålla en mängd inriktningar, främst beroende på att enskilda forskare gått sina egna teoretiska vägar.

Genusforskning är ett brett analytiskt perspektiv, där könsrelationen står i fokus. En förgrundsgestalt i den amerikanska kvinnorörelsen, Mary Daly, riktade sig en gång till ett stort forskningsauditorium med frågan "Have you ever seen a gender?" Därmed ville hon peka på avståndet mellan livs levande kvinnor (och män) och den vetenskapliga (re)konstruktionen av deras liv. Samtidigt måste det sägas att genus – könet som en socialt och kulturellt skapad – är en väl förankrad idé i kvinnorörelsen. Feministisk forskning, slutligen, bygger både på ett teoretiskt och ett aktivistiskt politiskt perspektiv, där könsmaktordningen utgör den gemensamma basen. Feminism är både rörelse, ideologi och teori.

Den politiska och teoretiska relevansen i att studera kvinnor, genussystem och könsmaktordningar ligger i att man säger något nytt om ordningen. Med annorlunda ord och benämningar kan gamla föreställningar brytas och det osynliga göras synligt. Att ställa kvinnors utsatthet och underordning i fokus är utmanande både för forskare, politiker och andra människor – och just därför, vill jag hävda, en central forskningsuppgift. För att fullgöra denna uppgift måste kvinnoforskarna inse att medel och stöd bör komma från olika håll: medel uppifrån och stöd underifrån. Mandatet att vara kritisk kan inte utdelas av staten, endast erövras av kvinnorna själva.

4 Varför ska kvinnoforskning främjas?

Direktiven till vår utredning är mycket klara när det gäller den övergripande uppgiften. Vi ska föreslå åtgärder som främjar kvinno- och jämställdhetsforskning (genusforskning), vilket får tolkas som att de nuvarande organisatoriska lösningarna och tilldelningen av medel inte uppfattas som tillfredsställande. Även om målet således uttalas tydligt, väcks ändå ett par frågor, som handlar om vilken problemförståelse som ligger bakom direktiven. Den första frågan rör sig om direktivens begreppsanvändning. En nödvändig begreppslig diskussion förs i detta betänkande av Maud Eduards i avsnittet "En allvarsam lek med ord". Hon resonerar där om vad som skiljer respektive förenar de med "bindestreck och parenteser" försedda vetenskapliga inriktningarna. Den andra frågan, som detta avsnitt ska handla om, har att göra med *varför* denna forskning, som här fortsättningsvis kommer att gå under samlingsbeteckningen kvinnoforskning, ska främjas. Diskussionen om behovet av att stärka kvinnoforskningen har två utgångspunkter. Den ena är de uppfattningar och åsikter som aktiva kvinnoforskare själva för fram på en direkt fråga om varför kvinnoforskning behövs i deras respektive ämnen. Den andra utgångspunkten handlar om forskningens samhällsrelevans och det ska redan här påpekas att de två utgångspunkterna går in i varandra. När flera av kvinnoforskarna utvecklar tankar om den inomvetenskapliga utmaningen talar de också om en förändrad förståelse och ibland även en faktisk förändring av samhället.

Om normalitet

Om man läser direktiven hittar man inte en enda precis förklaring till varför kvinnoforskning ska främjas, utan direktiven räknar bara upp olika satsningar som gjorts på området, såsom fora/centra för kvinnliga forskare och kvinnoforskning vid universitet och högskolor och Forskningsrådsnämndens särskilda uppdrag att stödja och informera om kvinno- och jämställdhetsforskning. Sedan beskriver direktiven det ojämställda universitetet genom att ange (det låga) antalet kvinnor på

diverse tjänster och positioner och den därmed sammanhängande ringa tilldelningen av forskningsmedel. Det är alltså ett ganska enkelt representationsresonemang som förs, men indirekt förstår man ändå att bakom detta finns en mer komplex problemförståelse och att den beskrivna ojämställdheten på något sätt hänger ihop med "främjandet", dvs att ojämställdhetens undanröjande har att göra med kvinnoforskningens frågeställningar och resultat. Denna koppling blir emellertid aldrig klart uttalad. Direktiven liknar i detta hänseende situationen på universiteten, där man nu för tiden håller sig med jämställdhetsplaner o.d., men där den forskning som handlar om att förstå ojämställdheten och dess månghövdade uttryck inte sällan framhålls som ickevetenskaplig, normativ och en fråga om ideologiskapande.

Det är ändå intressant att universiteten diskuteras i helt vanliga jämställdhetstermer, eftersom detta likställer universitetsvärlden med den övriga världen. Därmed sägs att jämställdhetslagen och det gängse sättet att förstå jämställdhet i samhället även gäller för universiteten. Detta har inte ansetts som självklart och det kan vara av vikt att erinra sig, att kvinnors svaga position inom högre utbildning inte beror på någon egentlig kunskapsdiskussion, utan att det kvinnliga könet *i sig* varit diskvalificerande. Inga Elgqvist-Salzman berör kvinnors historia inom universitetsvärlden i sin artikel i detta betänkande och det finns för övrigt en ganska omfattande litteratur om de första kvinnorna vid våra universitet.[1]

Uppfattningen att kvinnor saknar lämplighet för högre studier ligger inte särskilt långt tillbaka i tiden. De äldsta av våra kvinnliga emeritaeprofessorer, som berättar om sina akademiska liv i del B i detta betänkande, föddes och var unga under en tid då kvinnor inte hade rätt att rösta, inte hade rätt att söka högre tjänster och då vetenskapen framhöll att kvinnors begåvning var på en helt annan, lägre nivå, än männens. Den norske professorn K.A. Wieth-Knudsen gjorde exempelvis år 1924[2] en kurva över könens normalintellekt. Männens intellekt var helt enkelt det normala och i jämförelse med detta placerade sig kvinnor med en övervikt åt minussidan till. Det fanns enligt Wieth-Knudsen inga manliga kompletta "idioter" (hans eget språkbruk) och den manliga kurvan var i princip helt utplanad innan den ens nådde "klen begåvning". Kvinnokurvan däremot inrymde såväl folk

[1] Som en introduktion till ämnet föreslås Ann-Sofie Ohlanders artikel "Kvinnliga äventyrare? De första kvinnorna vid universiteten", Tvärsnitt 4/94.

[2] För en utförligare presentation hänvisas till Yvonne Hirdmans artikel "Makt och kön" i boken "Maktbegreppet", red. Olof Petersson, 1987.

med klen begåvning som idioter, medan varken "geni" eller knappast ens "talang" gick att uppbringa bland kvinnors skara.

Högre konsistoriet vid Uppsala universitet[3] utgick från liknande tankegångar då de 1911 diskuterade ett förslag från löneregleringskommittén, som rörde sig om kvinnors rätt att befordras till professorsämbete i samma ordning som män. Konsistoriet tillbakavisade förslaget, med den bärande argumenteringen, att det handlade om "kvinnors obehöflighet för universitetsverksamheten". En professor Reuterskiöld menade att "här *icke* är fråga om kvinnans *rätt*, utan om ett sätt att, om statens och universitetets intresse så kräfver, möjliggöra *undantag*" (s.9). Det är, konkluderade han, med medhåll från exempelvis professor Westman, fråga om en undantagslagstiftning och inget annat. Redan på den tiden fanns emellertid det vi nu kallar för hederskvinnor eller stödkillar. Professor Öhrvall var en sådan. Han framhöll exempelvis att det var omöjligt att uttala sig om huruvida kvinnor har det som krävs av vetenskapsmannen eller inte, eftersom kvinnor inte haft tillträde till universiteten på grund av deras *förmodade* oförmåga. Professor Westman menade å sin sida att den fria konkurrensen i och för sig borde innebära att "kvinnan besegras av mannen", men han poängterade samtidigt att den fria konkurrensen inte var "ett ofelbart regulativ" och att det därför, för säkerhets skull, var bäst "att staten söker tillvarataga sina intressen genom regler" (s.7). Dåtidens utbildningspolitiska inställning verkar inte, med bakgrund i uppfattningar om begåvningens och förmågans sneda fördelning till manssidan, som speciellt konstig. Dessa traditioner bildar också en slags fond till kvinnoforskningens diskussioner om kunskap och kunskapsbildning. Frågan om vad som är kunskap och vem som kan vara bärare av den framstår i sin historiska belysning i all sin komplexitet.

Kanske kan den traditionella utdefinieringen av kvinnor från kunskap och förnuft ses åtminstone som en delförklaring till ett tema som är tämligen genomgående då kvinnor från olika sektorer i samhället reflekterar över faktorer som är viktiga för "sakernas tillstånd". Det som ofta refereras till och som därmed också förenar kvinnor, som för övrigt skiljer sig åt vad gäller exempelvis utbildning och arbete, är det dåliga självförtroendet. När vår utredning träffade emeritaeprofessorer var det påfallande många som menade att de haft ett bräckligt självförtroende. Även kvinnor som är eller aspirerar på att bli chefer i näringslivet[4] och

[3] Utdrag ur Större Akademiska konsistoriets i Uppsala protokoll den 18 februari 1911.

[4] Se SOU 1994:3 Mäns föreställningar om kvinnor och chefsskap.

kvinnor inom LO[5] talar om samma sak. De åtgärder som föreslås av respektive grupper är också likartade; det handlar om utbildning med självförtroendehöjande innehåll, om direkta kurser i att exempelvis lära sig prata inför andra. Det som emellertid känns alltmer angeläget att försöka förstå, är *i förhållande till vad,* eller vilka, som respektive kvinnor har dåligt självförtroende. Kanske skulle man kunna säga att ett dåligt självförtroende bland kvinnor är meningsfullt och funktionellt mot omgivande system. Det fungerar kanske som ett privat buret uttryck för att vissa maktordningar är intakta, att auktoritet fortfarande bärs av vissa men inte av andra. Om resonemanget stämmer måste man tyvärr också konstatera att inga självförtroendekurser i världen förändrar detta. Det skulle alltså vara dags att problematisera utbildningsväsendet istället för de kvinnor som finns i det.

Ledsagande statistik

Detta kapitel har en kvalitativ inriktning med fokus på den kvinnovetenskapliga utmaningen. För att emellertid ge en någorlunda handfast grund att stå på presenteras här några statistiska uppgifter som visar hur avtrappningen av kvinnodelen ser ut inom den högre utbildningen, hur antalet tillsatta professorer fördelar sig på fakulteterna, hur fåtalet kvinnliga professorer fördelar sig på olika typer av institutioner och slutligen i vilken utsträckning som kvinnor återfinns inom den kunskapsbärande lärarkåren på olika nivåer.

[5] Se Eduards, Maud och Åström, Gertrud: Många kände sig manade, men få blevo kallade. En granskning av arbetet för ökad kvinnorepresentation. Socialdepartementet, 1993.

Andel kvinnor och män vid universitet och högskolor, 1993/94
(Källa: SCB)

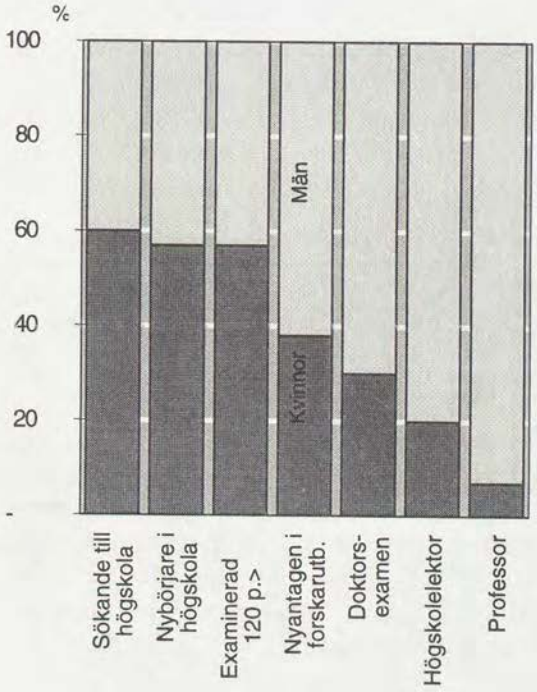

Andelen kvinnor är omkring 60 procent bland sökande och nybörjare till högskoleutbildningar. Bland totala antalet examinerade är över 60 procent kvinnor. På utbildningar som är minst treåriga, dvs omfattar minst 120 poäng, är kvinnorna strax över 50 procent.

Bland antagna till och examinerade i forskarutbildning dominerar männen. Kvinnorna utgör sedan en mindre andel, strax över 20 procent, av lektorerna. Av professorerna är 7 procent kvinnor.

Antal tillsatta professorstjänster per fakultet, 1993
(Källa: SCB)

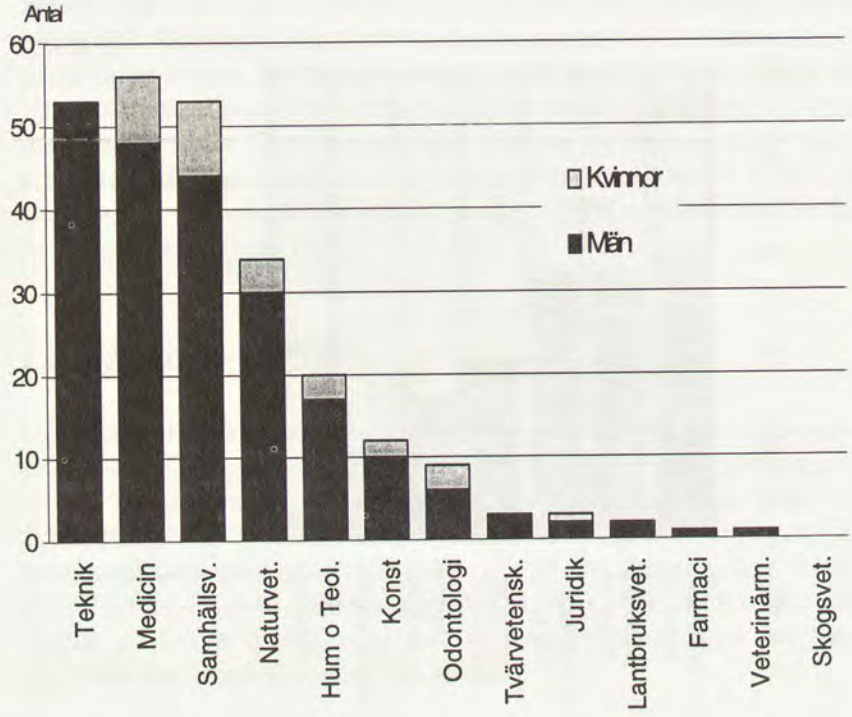

Under 1993 tillsattes i Sverige ungefär 250 professorstjänster i samband med pensionsavgångar, nyinrättningar etc. Denna omsättning var, enligt tidigare analyser (UHÄ-rapport 1991:22) ungefär lika stor i slutet av 80-talet. Teoretiskt betyder detta att mer än var tionde professorstjänst tillsätts varje år, dvs antalet tillfällen att påverka könsfördelningen inom professorskåren är ganska många.

Av dessa 250 tjänstetillsättningar var det 31 kvinnliga professorer som tillsattes. Detta betyder totalt sett att andelen kvinnliga professorer ökade något, men i praktiken var det ändå få kvinnor som fick en professorstjänst, särskilt inom teknikområdet. Bland de drygt 50-tal professorer som tillsattes inom teknisk fakultet under 1993 återfanns ingen kvinna.

Antal institutioner med kvinnliga respektive manliga professorer, 1993,
(Källa: SCB)

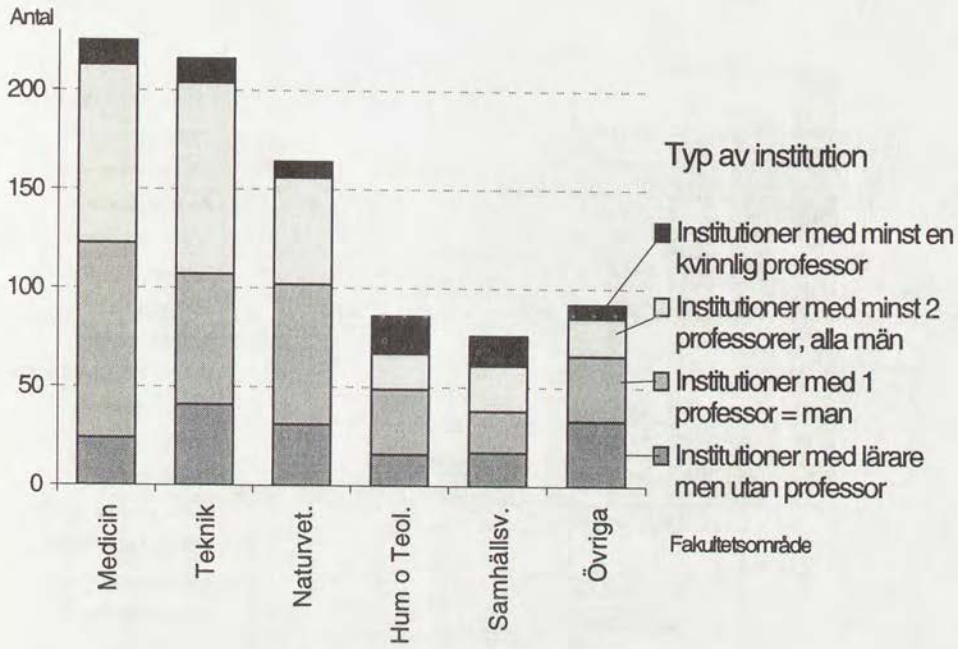

Det finns totalt omkring 800 institutioner med minst en professor vid landets universitet och högskolor.

Vid ungefär 700 av dessa institutioner (88 procent) finns det enbart manliga professorer. Samtliga fakultetsområden har en liten andel institutioner med kvinnliga professorer.

Procentandelen kvinnor och män per tjänstekategori, ht 1993
(Källa: SCB)

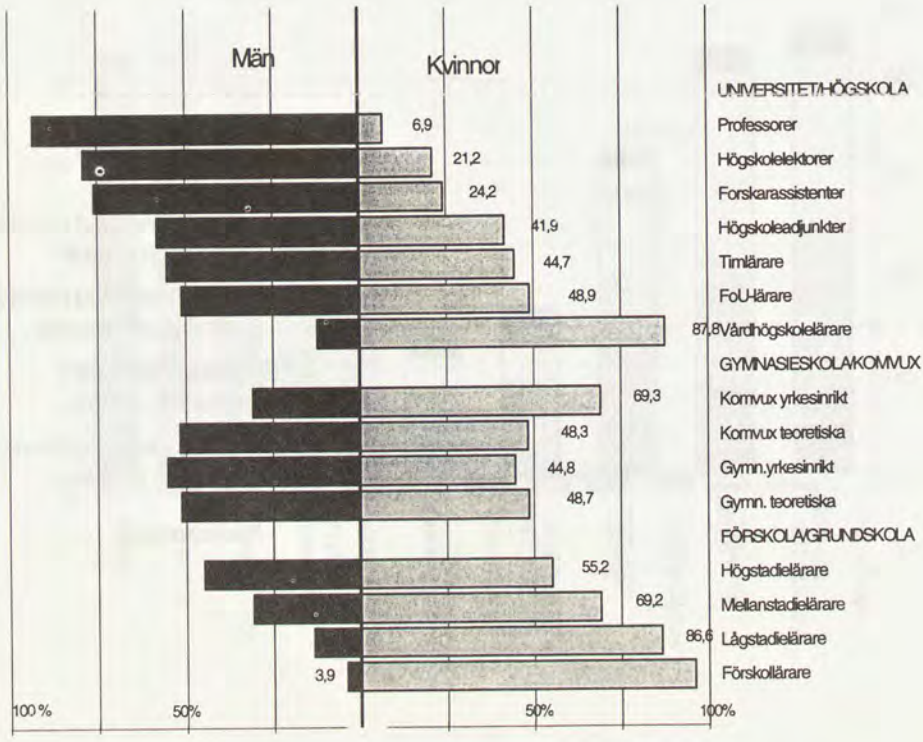

Könsfördelningen följer i stor utsträckning tjänstehierarkin i lärarkåren. Bland timlärare och adjunkter vid universitet och högskolor är andelen kvinnor mellan 40-50 procent, bland lektorer omkring 20 procent och bland professorerna finns cirka 7 procent kvinnor.

För att uppnå en jämnare könsfördelning i den svenska lärarkåren behövs således framför allt fler kvinnliga lärare på de högre tjänstenivåerna inom högskoleområdet, dvs bland professorer, lektorer och forskarassistenter samt fler manliga lärare i grundskolan, primärt på låg- och mellanstadiet och i förskolan.

Varför kvinnoforskning är absolut nödvändig

Utredningen har bett ett antal kvinnoforskare att i korthet fundera kring varför de menar att kvinnoforskning eller kvinnoperspektiv behövs i deras respektive ämnen. Deras funderingar, som här återges i princip i sin helhet, bildar en liten exposé över kvinnoforskningens landvinningar och utmaningar i Sverige med inslag från historia, filosofi, sociologi, teologi och statskunskap. Bilden kompletteras ytterligare i detta betänkande genom inläggen av Lena Trojer som skriver om teknik och naturvetenskap och Ann Almegård som rör sig på det medicinska området.

Historieämnet skiljer sig från andra vetenskapliga discipliner genom att **historia** alltid funnits, skriver professor **Yvonne Hirdman** i sin diskussion om genushistoriens vetenskapliga vikt. "Att berätta historia har varit och är ett av de mest fundamentala redskap människan har haft och har för att orientera sig i den värld hon själv skapat. Historia är således förståelsevetenskapen framför andra. Men det betyder inte att det varit ett slags ren förståelse, ren sanning (en gammal positivistisk tanke) som dominerat ämnet/området. Tvärtom kan vi alltmer tydligt se hur historia använts som legitimitet för innehav av makt, för förändring av makt.

En av de kvinnohistoriska utmaningarna har därför varit att peka på hur historien konstruerats som en männens genealogi, deras släktkrönika. Den genusteoretiska utmaningen är ännu större – den laborerar med den empiriskt väl underbyggda hypotesen att könens relation spelar en roll i världens konstruktion, för såväl abstrakta som konkreta institutioners byggen och historier.

Det är en förståelse som både tar hänsyn till den alltmer välbelagda empirin om kvinnors (variationsrika, kontextuella) underordning *och* denna underordnings utomordentliga viktighet i samhällenas liv.

Genushistoria innebär att välkända begrepp som framstått som självklara (könlösa, objektiva) struktureringsredskap i själva verket är fyllda av genus. Exempel på sådana begrepp med vilka vi orienterar oss i världen är klass, produktion, reproduktion, offentlig, privat, arbete. Vi vet tack vare genushistorisk forskning att klass är fyllt av genus, ett begrepp för två skilda möjlighetsstrukturer, att de dikotoma begreppen som produktion – reproduktion har tydliga genusbestämningar utifrån en av en manlig norm bestämd hierarkisk ordning osv.

Genusteoretisk forskning utmanar en av de hittills närmast tabuiserade 'självklarheter' som fått verka ostört i historieskrivning och historie-

forskning. Att den därmed radikalt förnyat historisk forskning säger sig självt."

På frågan om varför kvinnoforskning behövs inom **filosofi** svarar docent **Ulla Holm** att hon i sina mörkaste stunder undrat om inte filosofi är ett tvåtusenårigt maskulinistiskt projekt och att kvinnor besviket lämnat ämnet övertygade om att det är så. Hon refererar feministen och vetenskapsfilosofen Sandra Harding, som sagt att "even women need to systematize their experiences". Kvinnor har reflekterat systematiskt över världen och sina förehavanden i den, även om de inte kommit med i "filosofisk kanon", dvs i det erkänt rätta. Kvinnor har med andra ord filosoferat om än inte akademiskt.

Fortsättningsvis koncentrerar sig Ulla Holm huvudsakligen på den inomvetenskapliga utmaningen. "Nu menar jag inte att vi kvinnor skulle ha annorlunda rationalitet än män eller finna radikalt annorlunda lösningar på perenna, återkommande filosofiska problem kring relativism, skepticism, kunskapens gränser eller dylikt. Om kvinnor och män hör till arten människa torde våra mentala förmågor vara rätt lika. Vi har däremot olika erfarenheter beroende på könad arbetsdelning, men inte ens det behöver ha filosofisk relevans. Ty det *kan* vara så att även om filosofisk reflektion måste börja perspektiviskt, t.ex. i erfarenheter betingade av könad arbetsdelning, så behöver inte de filosofiska lösningarna vara perspektiviska och könsbetingade. Åtminstone torde det vara en öppen fråga huruvida olika slags "contexts of discovery" döljer eller öppnar för lösningar på olika sätt. En gynocentrisk (kvinnocentrerad) startpunkt påvisar androcentrism (manligt enkönat) i filosofihistorien och kan, men behöver inte, erbjuda nya lösningar på filosofiska problem. Den gör det i så fall genom att tillföra erfarenhetsrepertoaren områden som tidigare varit otillräckligt, ofullständigt eller direkt felaktigt begreppslagda och reflekterade.

Detta tillskott ser jag inte som blott ett korrigerings- eller additionsprojekt, som en uppvärdering av kvinnliga livsområden. Ett *feministiskt* kvinnoperspektiv utmanar med nödvändighet såväl könsblinda som könskomplementaristiska antropologier (läror om människor). Om subjektiva erfarenheter från hela det mänskliga livsområdet tas på allvar, måste såväl kontradiktoriska som komplementaristiska motsatser tillämpade på könen och ordnade i värdehierarkier, förkastas såsom ensidiga och förvrängda. De måste överges för en ny, ännu öppen begreppsläggning och värdering av människan och hennes aktiviteter som inte nedvärderar en grupp människor på en annan grupps bekostnad. När en feminist, som också är kvinna, filosoferar akademiskt, är hon ett subjekt som vägrar vara icke-man (~A, om mannen är den paradigmatiska människan, A) eller en till mannen kompletterande

kvinna (B). Hon är ett subjekt som vill tänka samman med andra subjekt om *alla* våra mänskliga villkor. För den skull behöver hon inte vara könlös. Men om hennes subjektivitet skall tas på allvar och respekteras så måste också könsligheten nytänkas i ett projekt där hon deltar på lika villkor och inte längre begreppslägges som objekt för andras subjektivitet.

Akademisk filosofi kan knappast förbli ett reservat för blott stympade eller halva människor om den skall ha någon livskraft i fortsättningen. Kvinnor är inte mindre stympade eller mindre hela som människor, men vi är det på andra sätt. För att över huvud börja skönja en mänsklig blomstring så måste vi även i filosofin delge varandra våra tankar och erfarenheter i dialog. Och till en början torde det vara männens tur att lyssna. Vi har suttit länge nog som beundrande amatörer vid deras fötter. Släpps inte kvinnor in i akademisk filosofi är det risk att den förtvinar eller polariseras genom att det utvecklas en framstående gynocentrisk variant inom t.ex. nursing science."

Professor **Eva Lundgren** inleder sin diskussion om ämnena **sociologi och teologi** med att i likhet med Ulla Holm poängtera att "*all* forskning som inte tar till vara kvinnors erfarenheter och kunskap stänger sig och utesluter kunskap på ett sätt som helt strider mot forskningens och vetenskapens anda."

"Dock – för det första *räcker det inte* med ett *"kvinnoperspektiv"* eftersom kvinnors erfarenheter mycket väl kan vara ett uttryck för kvinnors insocialisering i ett könsojämlikt samhälle, och ett resultat av hur kvinnor internaliserat normaliseringen av kvinnors underordning.

Detta gäller på sociologins område eftersom sociologin söker finna samband, mönster, regler för sociala relationer och social samverkan mellan människor i samhället och alla kända samhällen förefaller vara inbakade i patriarkala kulturer och strukturer. Dessa strukturella förhållanden rör också konkreta kvinnor och män.

Men naturligtvis gäller detta ännu tydligare på teologins områden eftersom religionerna inom alla kulturer förefaller vara en viktig komponent i olika samhällens legitimerings-strategier vad gäller kvinnors underordning.

För det andra är det *problematiskt* att tala om ett kvinnoperspektiv. Som om det skulle finnas ett specifikt kvinnligt perspektiv utifrån vilket (alla? några? vilka?) kvinnor ser och tolkar! Att ta en, i sig så problematisk förutsättning för given strider mot vetenskapens anda, och gör man det, så struntar man faktiskt i och bortser från en av de senaste årens viktigaste teoretiska debatter inom kvinnoforskningen.

Däremot är ett *feministiskt perspektiv* nödvändigt, ren*t allmänt* eftersom feministisk forskning är det enda akademiska kompetensområ-

de som bygger på en systematisk insikt om och via kön/genus. Feministisk forskning kan därför säga något vetenskapligt om vad det betyder och har betytt att vara kvinnor och män, om könsrelationer, om samhällets organisering via kön/genus, om betydelsen av kön/genus i vetenskap etc. För det andra är feministisk forskning det enda kompetensområde som via denna insikt, programmatiskt söker bidra till att den könshierarkiska strukturen i samhället upphävs och att de båda könen tillmäts samma värde.

Mera *precist* kan vi säga att feministisk forskning inom sociologi och teologi är viktigt dels för att samla, analysera och kritiskt granska kvinnors sociala och religiösa erfarenheter, dels för att ge kunskap om, och kritisera kulturellt bestämda underordningsstrategier (på olika samhällsnivåer och -sektorer, t.ex. vetenskapssamhället).

Båda delarna ingår i den feministiska forskningens emancipatoriska projekt, och innebär naturligtvis att man forskar både om kvinnor och män, och om (homo- och heteroorienterade) könsrelationer.

Om man, som i feministisk forskning, vetenskapligt ägnar sig åt kvinnors erfarenheter och kön/genus, innebär det dessutom att nödvändig hänsyn tas till det faktum att hälften av studenterna inom grundutbildningen idag utgörs av kvinnor. Detta gäller för både sociologi och teologi. Den traditionella teologins kompakta osynliggörande och den traditionella sociologins mer sofistikerade osynliggörande av kvinnors erfarenheter kommer till uttryck både i ämnesinnehåll och i det faktum att dessa studenter sällan kommer i kontakt med kvinnliga forskare, eftersom kvinnliga forskare och lärare försvinner ju högre upp i hierarkin man kommer.

Osynliggörandet måste brytas för att de kvinnliga studenterna skall känna sig motiverade och välkomna till fortsatta studier.
Med andra ord går de hand i hand – feministisk forskning och kravet på fler kvinnor i forskningen."

Karin Widerberg, också hon sociolog, menar att om **sociologi**, ett ämne som handlar om hur vi kan förstå samhällets struktur och funktionssätt och individens roll däri. "Hur vi förstår kön – teorier om kön – har en historia. Varje epok producerar sina förståelser av kön utifrån rådande kulturella föreställningar, intellektuella debatter men också utifrån den faktiska organisering av kön som genomsyrar alla samhällens struktur och funktionssätt. Därför är alla förståelser av samhälle – teorier om samhälle – samtidigt också teorier om kön och vice versa. Samhällen har verkligen kön i dess dubbla bemärkelse, de är genomsyrade av kön, är både 'könade' och 'könar'.

Klassbegreppets kön är ett exempel på vad feministiska frågor och svar kan bidraga med innanför sociologi. Det marxistiska klassbegreppet

tar utgångspunkt i produktionens relationer. Det innebär för det första att de som står utanför produktionen – t.ex. de hemarbetande – ej tilldelas en egen klassposition. Att män traditionellt dominerat inom produktionen, har för det andra medfört att klassbestämningar följt männens arbeten. Det är med andra ord mansarbetena, deras villkor och relationer som utgjort mallen för den traditionella klassanalysen. Kvinnors arbeten inom produktionen, har allteftersom de ökat i omfattning i form av just typiska kvinnoarbeten, endast lagts till som 'till klasserna närstående skikt'. Könsarbetsdelningen inom produktionen har sålunda inte ändrat på sättet att bestämma klasser, relationer mellan män är fortfarande mallen. Därmed osynliggörs också produktionens könsrelationer, hur produktionsrelationer – och därmed klassrelationer – könas och könar. Och feminister har utifrån empiriska undersökningar ställt frågor om det faktiskt inte är större skillnader (när det gäller arbetsvillkor, löner m.m.) mellan könen inom samma klass än mellan män – eller kvinnor – från olika klasser."

Professor **Gunnel Gustafsson** skriver om **statsvetenskap** och diskuterar kön som statsvetenskapligt begrepp och politisk realitet. "Den lagstadgade ojämlikheten mellan könen upphävdes i vår del av världen för mer än ett halvt sekel sedan. Det har sedan dess skett stora förändringar i samhället och kvinnor är numera offentliga på ett annat sätt än tidigare. När vi idag talar om kön i statskunskapen, liksom i andra sammanhang, avser talet märkligt nog ofta kvinnor, som om männen inte också är ett kön. För statskunskapens del kan denna oklarhet hänga samman med ämnets historia och ursprungliga kärnområde. Den nutida statskunskapen tog form i slutet av 1800-talet och utvecklades nära knuten till sitt studieobjekt, den blivande demokratiska staten. Ett avgörande kännetecken på denna stat var och är att sociala särskildheter som klass och även så småningom kön blev på sätt och vis irrelevanta.

Traditionell statsvetenskap misshushållar med sina möjligheter att utvecklas teoretiskt och empiriskt genom att bortse från kvinnoforskningens landvinningar. Det är fortfarande ont om studier som belyser hur kvinnor kommit att bli mer offentliga och vad det betyder. Kvinnors deltagande vid val och i valda organ, vid nomineringar till förtroendeuppdrag och dylikt redovisas visserligen ofta i statistiska termer men problematiseringar och tolkningar av det som sker i detta avseende saknas ofta. När försök till sådana ändå förekommer betraktas kvinnornas betydelse för agendasättning och politikgenomförande inte som något grundläggande för politikens primat. Kvinnors kollektiva organisering som kvinnor är en företeelse som knappast alls belyses. På så sätt kommer statsvetenskapen att fortsätta att förmedla bilden av ett

samhälle där könsdimensionen är näst intill osynlig. När kvinnor som grupp analyseras jämförs de ofta med invandrare, pensionärer eller ungdomar dvs med grupper som avviker från 'normalt' manligt beteende. Ytterst sällan ställs frågor om huruvida ökat deltagande lett till ökat inflytande och på vilka grunder välfärden och makten fördelas mellan män och kvinnor. Kön betraktas med andra ord som en variabel i likhet med till exempel utbildning, ålder och inkomst. Min utgångspunkt är att kvinnor och män har kollektiva erfarenheter som visserligen varierar med kultur, epok, ras och klass men som ändå är viktiga att belysa empiriskt och tolka på ett sådant sätt att kön tillskrivs fundamental betydelse.

En ovan antydd analys av kvinnors empiriska verklighet skulle leda till teoretiskt nytänkande eftersom kvinnoperspektivet implicerar ändringar av begreppsbildning och grundläggande syn på sambanden mellan olika arenor för arbete, organisering och beslutsfattande samt därmed sammanhängande föreställningar om hur det goda livet bör vara och vilken konstitution i vid mening som befrämjar förändringar i önskad riktning. Om kvinnoperspektivet togs som utgångspunkt skulle demokratins och det kollektiva beslutsfattandets villkor inte kunna analyseras utan att uppgifts- och inflytandefördelningen mellan familjen, valda församlingar och företag synliggjordes.

Någon har påstått att inget är så praktiskt som en god teori. Jag instämmer häri och menar därför att frågor gällande vilken betydelse kön har för demokrati, kollektiv organisering och välfärdsfördelning förutom nya teoretiska insikter också skulle kunna leda vidare till debatt och eventuellt ny förståelse av de många 'politiska' problem som vi står inför vid 1900-talets slut; för Sveriges del genom att belysa hur tillgång på vård, god miljö och annan välfärd kunde förenas med ekonomisk stabilitet, hur politikerrollen kan och bör förändras i ett samhälle som i tilltagande grad kännetecknas av professionalism och decentralisering, vilka statliga styrstrategier som är utvecklingsbara respektive dömda att leda in i återvändsgränder etc. Kanske är kunskap och kvinnors erfarenheter, arbete och liv lika viktiga som kunskaper om ekonomiska samband vid en analys av kvinnors och mäns möjligheter att påverka sina liv i det allt mer globaliserade samhälle vi tycks gå till mötes. De europeiska integrationsprocesserna, möjligheterna till fred och framåtskridande, nationalstatens och demokratins framtid är således enligt min mening stora frågor som inte kan förstås till fullo om de inte analyseras i ett könsperspektiv."

"Kvinnoforskning innebar för mig början till ett nytt paradigm"

Ett personligt och kritiskt inlägg av fil. dr. **Kristina Bohman** ska få utgöra inledningen till en diskussion om kvinnoforskningens samhällsrelevans. Kristina Bohman är **socialantropolog** och hon skriver inte bara om den inomvetenskapliga utmaningen och dess koppling till det omgivande samhället, utan hon resonerar också om de förhoppningar hon hade på att inriktningen mot kvinnoforskning skulle förändra universiteten och hur besviken hon blivit. För hennes del började intresset för kvinnoforskning som ett praktiskt resultat av att hon arbetade som biståndsvolontär i Colombia på en familjeplaneringsklinik.

"Jag ville förstå kvinnornas samhälleliga och kulturella situation bättre. Jag var också upprörd över att kvinnorna behandlades som försökskaniner av internationella familjeplaneringsorganisationer. De kvinnor jag träffade var samtidigt både fattiga och förtryckta men också starka och ibland dominerande. Det fascinerade mig. Jag hade fått lära mig att se på kvinnor och män som framförallt "lika", medan kvinnorna här sade att de var "olika". De krävde saker för sig själva som jag aldrig skulle ha vågat – t.ex. att de inte skulle behöva arbeta och försörja sig och samtidigt ta hand om barn. För mig var det självklart att kvinnor skulle orka med båda delarna – och vara duktiga på allt!

Mitt intresse för kvinnoforskning har alltid hört ihop med en politisk övertygelse och vilja att ändra på saker praktiskt. Jag är ointresserad av det akademiska livet som jag upplever som ett elfenbenstorn där man hela tiden är i fullt slagsmål med varandra och miljön är långt ifrån människovärdig.

Min förhoppning var att kvinnoforskningen skulle *ändra* på den akademiska miljön, inte anpassa sig till den, men det var förmodligen naivt. Kvinnoforskning innebar för mig början till ett nytt paradigm även när det gällde organisationen runt forskningen, människosyn osv. En mycket mer jämlik situation på alla nivåer. Jag minns hur besviken och förvånad jag blev när en av medlemmarna i vår grupp ville vara "projektledare" och sedan förklarade att hon på grund av detta skulle ha högre lön än vi andra. Det var just sådant som jag trodde vi skulle vända oss helt och hållet ifrån. Jag saknade då kurage att ta upp denna sak, vilket jag borde ha gjort – det kändes förbjudet att kritisera något som någon i gruppen gjorde, hur fel man än tyckte att det var.

Forskargruppen höll ej i längden. Alla slutförde inte sin forskning, en del fick andra intressen, hade andra och starkare lojaliteter. Det räckte inte med kvinnligt kön för att hålla ihop ett forskarlag. Man

måste också ha en gemensam politisk ideologi, eller också i förväg ha diskuterat igenom sina skillnader och kommit överens om hur och om vad man kan samarbeta.

Jag tror att det är absolut nödvändigt att inse att kön innebär olika saker i olika kontexter, annars lurar man bara sig själv. För mig är det inte alls lika viktigt att det blir fler kvinnliga chefer som att de lägst betalda och mest utnyttjade kvinnorna får det bättre – om inte de kvinnliga cheferna är inriktade på att medverka till det, förstås. Men då krävs en ideologi och en inriktning som innebär att man inte bara problematiserar kön utan också klass (eller etnicitet, ålder osv).

Det är emellertid inte bara en praktisk, politisk syn som ligger bakom det jag säger här utan också en teoretisk övertygelse att olika former av förtryck hör ihop. Därför tror jag också att det är mycket svårt att komma tillrätta med kvinnoförtryck i vårt samhälle som på så många sätt bygger på hierarkiserande skillnader. Med den inriktning Sverige har idag kan jag mycket väl tänka mig att vi kommer att få både kvinnliga professorer och kvinnor som förhandlar och kan kvittera ut höga arvoden i Bryssel, men att det i samhällets botten kommer att finnas ett slags 'köns-klass' av lågavlönade kvinnor som utför vård- och servicearbeten, nödvändiga men nedvärderade, liksom en förtryckt grupp av fysiskt, psykiskt och sexuellt misshandlade kvinnor som endast Frälsningsarmén och Stadsmissionen bryr sig om. (Det är ju nästan så redan nu.)

För att kvinnoforskning ska få någon betydelse och inte bli en lyxverksamhet likt så mycket annan rent akademisk forskning, så bör den knytas till annan verksamhet i samhället – barnverksamhet, skolor, fritidsverksamhet, tonårsindustrin, popmusik/film/kläder/mode/reklam, politisk verksamhet, sjukvård, olika jobb, åldringsvård, 'kultur', osv. Inriktningen, och maktaspekterna, bör vara klargjorda. Kön bör problematiseras i förhållande till andra variabler som bär upp ojämlikhet i samhället (eller olika samhällen – jag är ju antropolog!)."

Kristina Bohman utgår här mycket klart från ett underifrånperspektiv. Betydelsen av detta är något som även Maud Eduards berör i sitt inlägg i detta betänkande och hon kopplar det då (med referens till Karin Widerberg) till den förda jämställdhetspolitiken som i egenskap av att vara statlig politik, med nödvändighet har ett ovanifrånperspektiv. Hon konstaterar att det varit politiska initiativ som skapat ett utrymme för kvinnoforskning vid universiteten och att den samhällsvetenskapligt inriktade kvinnoforskningen i stor utsträckning sysslat med samma frågor som politiken. Detta har kritiserats utifrån att kvinnoforskningen (i alla fall den samhällsvetenskapliga) haft en tendens att hänga med i politiska skiftningar och bli en slags legitimeringsvetenskap. Det som

ansetts som gott för samhället har blivit till något självklart gott för "kvinnorna". Mångfalden i kvinnors erfarenheter har därmed dolts och den grupp kvinnor som för stunden varit i centrum för olika politiska frågor har blivit till gruppen "kvinnorna", en grupp vars erfarenheter fått gälla för samtliga kvinnor.[6]

Nordiska kvinnoforskare har emellertid sedan mitten av 80-talet fått internationell uppmärksamhet genom att de fört fram tanken om en möjlig kvinnovänlig stat.[7] Denna vetenskapliga diskussion kan tolkas som ett sätt att inifrån benämna ett fenomen som utifrån kallats för exempelvis "feminism utan feminister", dvs. ett sätt att förstå en välfärdspolitik som varit gynnsam även för kvinnor.[8] Kortfattat kan man säga att det är mer klatschigt än innehållsrikt att tala om feminism utan feminister. Finns det ena så torde också det andra finnas, men därmed är inget sagt om relationen mellan exempelvis kvinnorörelse och förd politik. Det är ofta amerikanska forskare som brukar beskriva de skandinaviska länderna utifrån dylika bilder och det som då egentligen sägs är att svensk politik innehåller sådant som i den amerikanska kontexten står på feministernas önskelista. Om man vill skulle man kunna göra en omvänd beskrivning och säga att USA är ett land med feminister men utan feminism. Vill man vara riktigt kritisk skulle man också kunna säga att sådana uttryck förvillar diskussionen, då det ju är fullt möjligt att ha en välfärdspolitik utan att den fördenskull kan eller bör beskrivas som feministisk.

En mer välvillig tolkning lyfter emellertid fram den intressanta frågan om hur kvinnor och eventuellt också kvinnors intressen påverkat den förda politiken. I svensk politik har vetenskaplig "expertis" använts flitigt och i denna expertgrupp har även kvinnor, om än i mindre omfattning, ingått. Kvinnoforskningen har poängterat hur viktigt det varit för den politiska utvecklingen att det funnits kvinnor inne i systemet som kunnat samverka med kvinnor utanför. Den segdragna kampen för rösträtt vid förra sekelskiftet var kanske så segdragen just därför att det då inte fanns några kvinnor innanför att samverka med.

---

[6] Se Gertrud Åströms artikel "Fasta förbindelser. Om välfärdsreformer och kvinnors välfärd" i boken "Kontrakt i kris" av Åström & Hirdman, 1992.

[7] Se Hernes, Helga: Women and the Welfare State. Essays in State Feminism. Oslo, 1987.

[8] Se exempelvis Joyce Gelb: Feminism and Politics. University of California Press, 1989

Kvinnors betydelse både på ideologisk och praktisk nivå under det dynamiska 30-talet har diskuterats av bl.a. Yvonne Hirdman.[9] Ett exempel på en för kvinnor oerhört viktig fråga som behandlades under denna tid var gift kvinnas rätt till förvärvsarbete. Arbetet som bedrevs i traditionell kommittéform och presenterades i betänkandet SOU 1938:47 är ett paradexempel på hur kvinnor med hjälp av vetenskaplig och annan erfarenhet manövrerar för att åstadkomma en politisk lösning som bedömdes som gynnsam för största antalet kvinnor. I kommittén satt Alva Myrdal, Kerstin Hesselgren, Sveriges första kvinnliga riksdagsledamot samt Karin Kock, Sveriges första kvinnliga statsråd.

Procenttalet kvinnor i statens offentliga utredningar har inte varit högt, tvärtom, och det är också inom framförallt frågor som fått stämpeln "kvinnofråga" som kvinnor återfunnits. Det man emellertid kan reflektera över är vad det innebär att marginaliseringen, som det trots allt handlar om när kvinnor utreder "kvinnofrågan", görs inom ramen för en accepterad institution, det svenska kommittéväsendet. Den institutionaliserade formen gör att kunskapen lättare accepteras och att det kan bli sakpolitik av den. Utifrån en sådan diskussion kan man säga att "kvinnoforskningen" i Sverige har en lång tradition och att den utmärkts av närheten till politik. Att problematisera, ta fram ny kunskap om och försöka förändra kvinnors villkor har tillhört en normal tågordning. Uttryckt med andra ord kan man säga att det finns en lång tradition av att benämna och politisera kvinnors liv. Som en liten tankeväckare kan man konstatera att Stödstrumpekraven: "halva makten och hela lönen", vid närmare betraktande visar sig vara ungefär desamma som framkommit i några av statens offentliga utredningar. Varannan damernas, dvs halva makten, framfördes redan 1987 i kvinnorepresentationsutredningen och löneutredningen diskuterade åtgärder för att nå lika lön, hela lönen.

Kvinnoforskningens samhälleliga relevans är väl etablerad i Sverige. Den efterfrågas inte bara av politiker utan även arbetsplatser och organisationer av olika slag, både etablerade och mer informella, är "brukare" av kvinnoforskningens frågeställningar och resultat. Något tillspetsat skulle man kunna säga att det ställe där kvinnoforskningen efterfrågas allra minst är just på universiteten

Jämställdhetspolitiken i Sverige har i och med världsrekordet i kvinnorepresentation gått in i en intensifierad fas. En rad förväntningar och undringar har väckts över vad rekordsiffrorna kan komma att betyda. Detta tar sig ofta uttryck i en efterlysning av visioner, men man

[9] Hirdman, Yvonne: Att lägga livet tillrätta. Carlssons förlag, 1989.

kan fråga sig om det inte i enlighet med en mer pragmatisk tradition snarast handlar om ett sug efter konkretisering och förverkligande. Som statsvetaren Anne Phillips poängterat är det inte oproblematiskt att genomföra en förändring så att halva makten tillhör kvinnor[10] och det vi måste bli klara över, vare sig vi letar efter visioner eller konkretisering, är hur långtgående kritiken och förändringsviljan är.

Huruvida kvinnoforskningen är en spjutspets i detta förändringsarbete eller om den snarast ska ses som ett svar på förändringar som redan skett kan diskuteras. Inte heller vet vi särskilt mycket om vilken forskning som når ut i samhället eller efter vilka kanaler den sprids. Man kan bara konstatera att om man frågar åhörare, som bevistar olika föreläsningar på temat jämställdhet, om de känner till begrepp som exempelvis genus så svarar en stor majoritet nekande, men att de, när de fått begreppet förklarat, tycker att det svarar mot gjorda erfarenheter och att det blir ett lyft i deras egen förståelse. Kanske ska detta endast ses som ett uttryck för att språket är en kod som avskiljer olika kategorier av människor från varandra, för det som kvarstår är att de som bett en kvinnoforskare att komma och prata i så fall efterfrågat en kunskap som de inte haft orden för.

[10] Se Anne Phillips: Engendering Democracy. Polity Press, Cambridge, 1991.

VALVBRO, ENKEL
SPANN

5 Om kvinnor får samma resurser som män forskar de lika mycket – Medicinsk kvinnoforskning och forskning om kvinnors hälsa

Ann Almegård

"Vår första kvinnliga läkare har börjat sin praktik häruppe och denna början är glänsande. Doktor Karolina Widerstöm står där på hennes dörrplåt och inne i den stora väntsalen sitta patienterna tätt som passagerarna i en spårvagn under regnväder. Där och var ser man två på samma stol så många äro de. De som ej får rum i väntsalen stå i tamburen och de som ej rymmas där garnera trappan." (Lea, 1889)

Sveriges två första kvinnliga medicinare skrevs in vid Uppsala universitet 1873. Som Sveriges första kvinnliga läkare avlade Karolina Widerström medicine licentiatexamen vid Karolinska Institutet 1888. Hon blev specialist i gynekologi och hade under 35 år privatmottagning i Klara. År 1933 promoverade Karolinska institutet Karolina Widerström till medicine hedersdoktor. Internmedicinaren Nanna Svartz erhöll som första kvinnliga läkare en professur i medicin 1937, också vid Karolinska institutet.

Sammanfattande kommentarer

Antalet kvinnliga läkare som disputerar inom medicinsk fakultet i Sverige har nästan fördubblats under de senaste tolv åren. Trots detta finner vi få kvinnliga forskare inom den medicinska akademiska hierarkin. Av kapitlet framgår att ansatser till forskning om kvinnors hälsa ur ett helhetsperspektiv börjar dyka upp i vissa länder, t ex i USA, Australien och de nordiska länderna. Sverige ligger här inte i frontlinjen, även om mycket kompetens tycks föreligga.

Har andelen kvinnliga läkare inom medicinsk forskning något samband med status, finansiering, kompetens och resultat inom forskningsområdet kvinnors hälsa? Mycket talar för det. Inte så att alla

kvinnliga läkare skulle tycka det var mest stimulerande och givande att forska om kvinnor. Men när kvinnors hälsa kom upp på dagordningen vid National Institutes of Health, NIH, Washington, ökade andelen finansierade kvinnliga forskare från 20% till 50% (Haseltine, 1994). Detta kapitel kommer jag att disponera i enlighet med mitt eget forskningsarbete; från forskning om kvinnliga medicinares forskningsmöjligheter, över medicinsk kvinnoforskning i Norden, och fram till forskning om kvinnors hälsa.

Läkarutbildning

Läkarutbildningens längd är fem och ett halvt år vid heltidsstudier. Den grundläggande prekliniska utbildningen är tvåårig och efter denna kan man tituleras med.kand. Prekliniska studier betyder här medicinsk teori innan man går ut på klinik. Vid Folkhälsouniversitetet i Linköping, där man bedriver problembaserad inlärning (PBI), varvas dock prekliniska och kliniska studier under hela studieperioden. Efter läkarexamen följer allmän tjänstgöring (AT). Den är lika för alla läkare och omfattar ett år och nio månader. Den legitimerade läkaren som önskar specialistkompetens går sedan en vidareutbildning under minst fem år. Sammanlagt rör det sig alltså om en utbildnings- och praktikperiod av ett minimum av 12 år.

Läkarutbildningen är en av de få utbildningslinjer som har en jämn fördelning mellan kvinnor och män. Under de senaste 20 åren har andelen kvinnor som studerar vid medicinsk fakultet ökat flerfaldigt. Vid Karolinska institutet ökade andelen kvinnor på läkarutbildningen från 33% 1970 till 51% 1991. Könsfördelningen har varit mycket jämn de senaste 15 åren. Andelen disputerade kvinnor ökade från 11% till 34 % under samma tidsperiod (Karolinska institutet, 1992).

Manliga läkare väljer specialitet tidigare och blir fortare klara med specialistutbildningen. Bland de tio största specialiteterna i Norden valdes allmänmedicin, gynekologi och psykiatri mer av kvinnliga läkare. Fyra specialiteter valdes oftare av män; intern medicin, allmän och ortopedisk kirurgi samt röntgen. Tre specialiteter valdes i lika hög grad av kvinnor som män; anestesiologi, barnpsykiatri och pediatrik (Nordiskt Ministerråd, 1994:597). I Sverige är kvinnor underrepresenterade inom specialiteterna kirurgi och thoraxkirurgi, ortopedi samt urologi. Män är främst underrepresenterade inom specialiteterna geriatrik, barn- och ungdomspsykiatri och rehabiliteringsmedicin (Sveriges Läkarförbund, 1995)

Forskarutbildning

"Som doktorand har du handledare, tillgång till skrivbord, lab., kollegor och försörjning. Från en dag till den andra försvinner allt. I och med disputationen står du ensam och är nu konkurrent. En ung kvinna blir inte påläggskalv".
(Kvinnlig doktorand, 1992)

Vid Karolinska institutet är männen i knapp majoritet bland registrerade doktorander läsåret 1993/94. Bland *ny*registrerade doktorander samma år är kvinnorna i majoritet (Karolinska institutet, 1994). Endast 15 av dessa nyregistrerade doktorander har grundutbildning "övriga vårdutbildningar". Andelen kvinnliga doktorander vid medicinsk fakultet kommer troligen att fortsätta öka när övriga vårdutbildningar har etablerat en forskningstradition.

Disputerade kvinnor och män inom medicinsk fakultet

Trots jämn könsfördelning i läkarutbildningen under tjugo år råder stor könsskillnad i antal disputationer vid kliniska institutioner. Under 1987–1991 fördubblades dock antalet kvinnliga medicinare som disputerar vid dessa institutioner, från 63 till 129 (Fig 1). Därmed är fler kvinnliga läkare behöriga att söka högre akademiska tjänster, och även landstingstjänster såsom överläkare vid universitetssjukhus.

Men vid medicinska fakulteter kan även icke-medicinare disputera. Antalet kvinnliga icke-medicinare som disputerar vid kliniska institutioner tredubblades under samma tidsperiod. Deras fortsatta forskningsmöjligheter inom landstinget verkar osäkra då deras grundutbildning inte härrör från sjukvård.

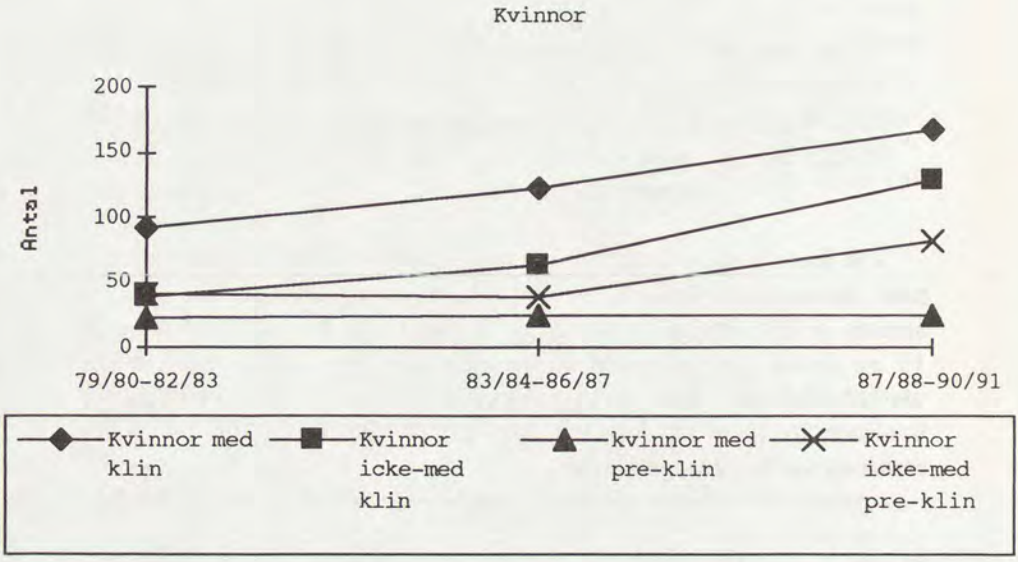

Fig. 1. Antal disputerade kvinnor inom medicinsk fakultet som en funktion av disputationsår, grundutbildning (medicinsk/icke-medicinsk) och typ av institution (klinisk/preklinisk).
Källa: Ann Almegård, Karolinska institutet 1995.

Kvinnliga läkare är i minoritet bland de kvinnor som disputerar vid preklinisk, dvs. teoretiskt inriktad institution. Det finns också idag ytterst få kvinnliga läkare med självständig forskningsprofil på de prekliniska institutionerna (Uvnäs-Moberg, 1994). Kvinnor har andra erfarenheter än män och ställer delvis andra frågor. Den rådande könsfördelningen bland aktiva forskare på de prekliniska institutionerna konserverar därför vissa forskningslinjer. Man studerar stress, aktivitet och fysiskt arbete, medan de mekanismer som reglerar exempelvis relationer och moderskap får mindre uppmärksamhet.

Manliga läkare väljer i hög grad att disputera vid kliniska institutioner (Fig 2). Härigenom kan de kombinera forskarstudier med läkarpraktik. Åtminstone fram till mitten av 80-talet har doktorsexamen, såväl för manliga prekliniker som kliniker, givit arbetsmässigt utbyte, inte minst inom läkarkarriären (Jense, 1984).

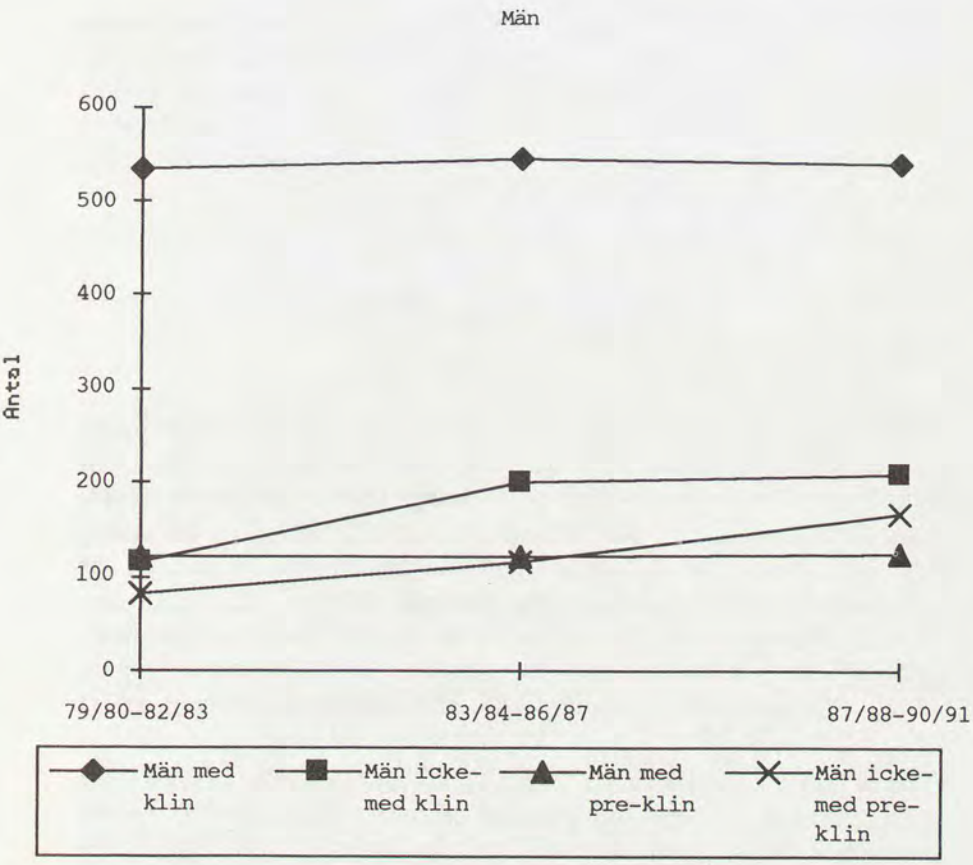

Fig 2. Antal disputerade män inom medicinsk fakultet som en funktion av disputationsår, grundutbildning (medicinsk/icke-medicinsk) och typ av institution (klinisk/preklinisk).
Källa: Ann Almegård, Karolinska institutet 1995.

Doktorsexamen eller rent av docentkompetens är ett reellt krav om man vill ha en sluttjänst vid ett större sjukhus. Effekten av detta är att doktorsexamen inom medicin *kan* anta karaktären av en högre grundexamen snarare än en forskarexamen. Forskarutbildningen vid kliniska institutioner löper ofta parallellt med specialistutbildning. Forskningen bedrivs mestadels på jourkompledigheter och semestrar.

Antal manliga medicinare som disputerar vid preklinisk institution visar en nedgång, medan antal icke-medicinare ökar markant. I denna grupp ingår disputerade med naturvetenskaplig grundexamen, tandläkare, apotekare, forskningsingenjörer och även de med humanistisk grundexamen. Genom utbildningsbidrag, doktorandtjänster och stipendier ges vid

prekliniska institutioner möjlighet till forskning och forskarstudier under ordinarie arbetstid. Den lönen är naturligtvis lägre än läkarlönen. Antal verksamma år som läkare reduceras också om man forskar vid preklinisk institution. Ett sätt att minska den tidsförlusten är att bedriva forskningen parallellt med läkarstudierna. Man kan börja forska redan efter med kand, dvs efter två års heltidsstudier.

Kvinnor och män på olika tjänster inom medicinska fakulteter

Trots den demografiska förändringen inom läkar- och forskarutbildning är kvinnor fortfarande underrepresenterade på ledarpositioner inom akademisk medicin (Bickel & Whiting, 1991; Eisenberg, 1989; Karolinska institutet, 1992; Nordiskt Ministerråd, 1995; Ann Almegård, 1995). De flesta studier som jämför kvinnliga och manliga forskare har visat att kvinnliga forskare avancerar långsammare inom den akademiska hierarkin, är underrepresenterade på prestigefyllda platser, har lägre lön och publicerar färre artiklar (Bruch, 1991; Zuckerman, 1991; Leibenluft et al, 1993), erhåller färre forskningsanslag (Nyberg, 1993) och har mindre laboratorielokaler (Seachrist, 1994).

Av landets 491 professorer vid medicinska fakulteter 1991 var 95% män och 5% kvinnor. Av det totala antalet högskolelektorer utgör kvinnorna 20% och av forskarassistenter ca 30% (SCB, 1991). Ett ofta angivet skäl till att kvinnliga forskare inte erhåller professurer vid medicinska fakulteter är kvinnornas familjeansvar. Vid närmare efterforskning visar det sig vara ett skenargument. Kvinnliga lärare och forskare vid medicinska högskolor i USA är i medeltal föräldralediga 7 veckor (Grisso et al, 1991). Gifta kvinnliga forskare publicerar lika mycket som ogifta, och fler barn påverkar inte antalet publicerade vetenskapliga artiklar (Astin & Bayer, 1979; Cole, 1979; Cole & Zuckerman, 1987; Luukkonen-Gronow & Stolte-Heiskanen, 1983).

Genusstrukturering inom läkarverksamhet och medicinsk forskning

Kvinnliga läkare lever oftare ensamma, deras partner är oftare akademiker, och deras partners arbetstid är oftare längre (Nordiskt Ministerråd, 1994:597). Både patienter och vårdpersonal förväntar att den kvinnliga

läkaren ger mer tid, visar mer omsorg och förstår patienten bättre. Vårdpersonalen hjälper den manliga läkaren i större utsträckning. Därtill kommer att personalen oftare sänder besvärliga patienter till kvinnliga läkare, och själva kommer till kvinnliga läkare med sina egna problem eller med problem på arbetsplatsen. På detta sätt lägger den kvinnliga vårdpersonalen fler arbetsuppgifter på den kvinnliga läkaren (Almegård, 1995). Kvinnliga läkare upplever i större omfattning än manliga att de i mindre grad förväntas göra karriär, att de får mindre stöd, samt att de har svårare att få tid till forskning.

Kvinnliga läkare har, oavsett familjesituation, det mest arbetskrävande arbetstidsmönstret. Exempelvis är det vanligaste arbetstidsmönstret för de ensamstående kvinnliga läkarna med barn det som karaktäriseras av mycket primärjour och långa arbetspass. Schemaläggningen tenderar att missgynna kvinnorna eftersom de har de lägre tjänsterna. Manliga läkare å andra sidan återfinns främst i det arbetstidsmönster med minst jourbörda (Hellström, 1993). Hur får kvinnliga läkare tid för forskning?

Vetenskaplig produktivitet, en tävlingsarena?

"Kvinnor väljer bort forskningen. De vill inte tävla i Wimbledon".
(Manlig professor, 1992.)

Tidsperspektivet inom medicinsk forskning är mycket viktigt. Forskarens värde i vetenskapssamhället definieras efter det antal vetenskapsartiklar hon eller han publicerar. Inom medicinsk forskning räknar man PEK, dvs artiklar i internationella vetenskapliga tidskrifter där man kan vara en av flera undertecknare. Vetenskapen domineras fortfarande av män, inte bara mätt i mängd utan också i makt. Hur påverkar det kvinnors akademiska karriär inom medicin att forskningen bedrivs som tävling? Man räknar antal publikationer, antal gånger man citerats i en tidskrift, antal gånger man blivit inbjuden att föreläsa, antal doktorander man fört fram till disputation, antal prestigefyllda pris man fått. Originalitet är att göra något ingen annan har gjort förut, men det upptäckta ska addera kunskap som uppskattas och betraktas som erkänd inom existerande vetenskapsamhälle (Gaston, 1970). Hur passar kvinnliga forskare in här, med kanske annat sätt att uttrycka sig verbalt och genom att ställa andra frågor, uppställa andra forskningsproblem? Vetenskapsmännen har makt. Hur brukar de den?

Immunolog Sandra Smith-Gill undersökte 1992 hur resurserna fördelades inom National Cancer Institute (Seachrist, 1994). Hon fann

att kvinnliga forskare, med männen jämförbar kompetens, fick mindre än två tredjedelar av männens anslag. Kvinnorna fick färre forskningspersonal. De kvinnliga forskarna kom upp till 54% av männens produktivitet. Men denna skillnad försvann när Sandra Smith-Gill dividerade forskarnas totala publikationer med de anslag och det stöd man fått. Dvs. om kvinnor får samma resurser som män forskar de lika mycket.

I Sverige fick en av 20 kvinnor 1995 en forskarassistenttjänst vid Medicinska Forskningsrådet (MFR), medan var fjärde manlig sökande fick en sådan tjänst. Männen fick tjänster utan att ha citerats i internationell vetenskaplig press, utan att ha presterat forskning som klassas som intressant. De kunde också bedömas som osjälvständiga i förhållande till sina handledare. Detta gällde inte för kvinnliga sökanden (Wennerås & Wold, 1995a). Ett viktigt mått på kompetens inom medicinsk forskning, som jag tidigare beskrivit, är antalet publicerade artiklar i internationell vetenskaplig press. Vid en jämförelse av det totala antalet artiklar sökande publicerat under 1990–1993 framkom följande: För män och kvinnor i samma kompetensgrupp har en kvinna som publicerat 10 artiklar eller fler mindre chans att få en tjänst än en man som publicerat 0–4 artiklar (Wennerås & Wold, 1995b). Detta är öppen diskriminering av kvinnliga forskare. Här följer inte det medicinska vetenskapssamhället sina egna inomvetenskapliga regler. Tävlingen är till för att alla ska höja ribban och den bäste ska prisbelönas. Men det erfordras betydligt större kompetens för kvinnor än för män att få forskarassistenttjänster vid MFR. Medelmåttiga män premieras på mer kompetenta kvinnors bekostnad.

Detta tenderar att gälla på alla nivåer. Vid en professorstillsättning våren 1995 vid Karolinska institutet lyfter samtliga tre sakkunniga fram den manliga huvudkandidatens 240 vetenskapliga artiklar. Den kvinnliga sökandens 340 artiklar nämns överhuvudtaget inte.

Glastaket inom medicinsk forskning

"Jämställdhet, vad är det? Det blir kaos. Titta på USA när kvinnor, judar, araber och negrer ska ha egna kvoteringar. Det blir kaos. Man kan jämföra jämställdheten med kriget i Jugoslavien. Det blir ett sammanbrott. Det blir ingen ordning på någonting. Vetenskapen har fungerat på samma sätt under århundranden".

(Manlig professor, 1992)

Kvinnliga läkare som önskar nå den akademiska toppen träffar ett osynligt glastak. De blir sällan professorer, är inte chefer inom slutenvården och inte rektorer eller dekaner vid medicinska högskolor (Lorber, 1993). Detta sker via en subtil process där kvinnorna inte utesluts helt, men inte heller inkluderas på så sätt att de tillåts ersätta män i de medicinska hierarkierna. Ett osynliggörande av kvinnliga läkares kompetens kan grundas på en rädsla hos männen för att förlora egen prestige, inkomst och makt. Om för många kvinnor blir akademiska ledare hotas professionen av en feminisering. Ett sätt för män att osynliggöra kvinnor kan vara att utesluta dem från informella grupperingar. Eftersom läkaryrket karaktäriseras av en så differentierad och hierarkiskt organiserad maktstruktur, blir betydelsen av informella nätverk särskilt viktig om man ska förstå könsskillnaderna inom medicinsk forskning (Riska & Wegar, 1993).

> *"Career advancement depends on expanding research production, publishing, getting referrals of patients for clinical research, and obtaining more autonomy by becoming director of a laboratory, a hospital unit, or an entire service. As careers in academic medicine develop, the recognition and support of colleagues who are at the same level is necessary for invitation to present papers, give lectures, for citations to ones work, for promotion, and for referrals" (Lorber, 1984).*

Tio år senare skriver professor Gösta Tibblin i sin bok "Glastaket" om sina erfarenheter från den akademiska medicinen. "I den akademiska världen har vi gudfäder, familjer och en kulturkod – en omerta. En gudfader tillväxer i makt med antalet framstående elever. Kulturkoden lyder: Hjälper du mig hjälper jag dig. Får du hjälp av mig är du skyldig att hjälpa mig i gengäld" (Tibblin, 1994).

Medicinsk kvinnoforskning i Norden

Den medicinska kvinnoforskningen i Sverige är inte formellt organiserad på nationell nivå, som t.ex. i Norge. I Norden i övrigt startade Danmark en grupp för medicinsk kvinnoforskning 1979, med stöd från "Det Lägevetenskapliga forskningsråd". I Danmark definierades medicinsk kvinnoforskning som "Forskning om kvinnors totala livssituation, socialt, psykiskt och somatiskt utifrån en medicinsk synvinkel" (Petersson, 1991). Med regeringsmedel inrättades vid Köpenhamns

universitet ett lektorat i medicinsk kvinnoforskning 1987. Förutsättningen var att universitetet skulle inrätta ett ytterligare motsvarande lektorat, men så har inte skett (Petersson, 1995). Innehavaren av lektoratet, psykiatriker Birgit Petersson, har skrivit många artiklar och böcker i ämnet. Danmark har kan man säga gett en grund till medicinsk kvinnoforskning, men inte byggt upp någon forskarmiljö.

I Norge bildade en mer tvärvetenskaplig grupp 1980 en organisation för medicinsk kvinnoforskning. Den definierade det som "Forskning om kvinnors livslopp och levnadsvillkor där kön står centralt som analyskategori och där forskaren söker efter kunskap som ska bidra till att kvinnor får ökat inflytande över sin egen livssituation".

NAVFs, dåvarande Norges allmenvitenskaplige forskningsråd, sekretariat för kvinnoforskning tillsatte 1988 en forskningsledare för medicinsk kvinnoforskning. Målet var att rekrytera fler kvinnor till medicinsk forskning och att öka kvalitén och mängden forskning om kvinnor sjuklighet och hälsa (NAVF, 1989)

I Norge har, till skillnad mot Sverige, Rådet for Medisinsk Forskning (RMF) prioriterat medicinsk kvinnoforskning. Rådet startade 1991 ett forskningsprogram "Grundleggande medisinsk kvinneforskning". I programmet ingick en forskningsledare, en forskarassistenttjänst och fyra doktorandtjänster. Därutöver ingick anslag till olika projekt, gästforskare och seminarieverksamhet. Projekten handlade om våld emot kvinnor, relationen övergrepp i barndomen och kvinnors obestämda plågor, cyklicitetsrelaterad ohälsa och behandling av kvinnor efter hjärtinfarkt.

Norges forskningsråd (Nf) området för medisin och helse (Mh) arbetar nu på ett förslag till vidare satsning som fokuserar på kvinnors hälsa "Forskning om kvinnehelse 1996–2000". Istället för programsatsning kommer anslagen eventuellt att fördelas som miljöstöd. Medlen ges då till två kärnmiljöer inom norsk medicinsk kvinnoforskning. I Sverige bildades en arbetsgrupp för medicinsk kvinnoforskning 1983. Kön och maktförhållandet mellan könen utgör en central analyskategori enligt den svenska definitionen, och kunskap eftersträvas som bidrar till att kvinnor får ökat inflytande i samhället och över sin egen livssituation. Denna arbetsgrupp ordnade det andra nordiska seminariet i medicinsk kvinnoforskning i Sigtuna 1984, liksom det sjätte nordiska seminariet i Umeå 1993. I Sverige inrättades en professur i medicinsk kvinnoforskning 1991. Arbetsgruppen för medicinsk kvinnoforskning ansåg 1990 inte tiden mogen för en professur i ämnet (Carlstedt & Forssén, 1995). Den könsteoretiska kunskapen inom medicin var fortfarande under uppbyggnad. Man föreslog ett resurstillskott fördelat på flera lägre tjänster istället. Det hade möjliggjort en fortsatt kompetensutveckling. Biologiska och mer samhällsorienterade forskare hade

då kunnat arbeta parallellt och påbörja en dialog om medicinsk kvinnoforskning och medicinsk grundforskning. Förslaget med en enda tjänst i form av en professur genomdrevs emellertid. Professuren är nu ledigförklarat för andra gången. Tjänsten utlyses som "Professor i medicinsk kvinnoforskning, fakultativt förenad med specialistläkartjänst vid universitetsjukhuset i Linköping". Svensk medicinsk kvinnoforskning finns främst inom områdena socialmedicin, allmänmedicin, gynekologi, folkhälsovetenskap och i skärningspunkten fysiologi och endokrinologi.

Medicinsk kvinnoforskning i Finland uppstod i början av 1980-talet. Den första stora nationella konferensen i medicinsk kvinnoforskning anordnades 1982 av delegationen för jämställdhetsärenden. Denna konferens samlade 200 deltagare: forskare, praktiserande läkare och andra yrkesgrupper inom hälsovården. Senare har finländska medicinska kvinnoforskare samarbetat med nordiska och internationella kollegor. Finland arrangerade den tredje nordiska konferensen i medicinsk kvinnoforskning 1986. Det första medicinska kvinnoforskningsprojektet "Den finländska kvinnans hälsa" finansierades av Finlands Akademi under åren 1982–1986. Tre doktorsavhandlingar med medicinskt kvinnoforskningstema har avlagts.

Man kan urskilja flera forskningstraditioner inom medicinsk kvinnoforskning i Finland. Elianne Riska, professor i sociologi, forskar om kvinnor och hälsa vid Åbo Akademi. Syftet har varit att forska närmast hälsovården och hälsoprofessioner, t.ex. läkarkåren, mödravården och psykofarmaka ur kvinnoperspektiv. En annan tradition är forskning om reproduktionsteknologi. Docent Elina Hemminki har lett projekt om klimakteriet, preventivmedel och teknologiska åtgärder vid barnlöshet. Docent Marja-Liisa Honkasalo har lett forskningsprojekt kring hälsans, symtomens och sjukdomars kulturella betydelser hos kvinnor. Humanister har också deltagit i dessa projekt. Forskning kring kvinnors död, dödens betydelse, kvinnors självmord, samt betydelser av smärta, lidande och åldrande ingår i denna tradition. Docent Ann-Lis Söderholms linje har omfattat klinisk forskning. Området har varit olika kvinnoproblem inom barnpsykiatri, pediatrik, allmän medicin, m.fl. Kvinnoforskning kring hälso- och sjukvårdsadministration har drivits av professor Sirkka Sinkkonen vid Kuopio universitet (Honkasalo, 1995).

Forskning om kvinnors hälsa

Kvinnorna är i majoritet i Sverige. De lever längre än män, besöker sjukvården oftare och förskrivs fler mediciner. Kvinnor har under sin livstid fler sjukdomssymtom än män. De har i högre grad än män besvär från hud, endokrina organ, (t.ex. sköldkörtlarna), urinvägar och könsorgan. Förekomst av tumörer är vanligare hos kvinnor och kvinnor drabbas av mental ohälsa i högre utsträckning än män (SCB, 1986).

I Sverige har både kvinnor och män hög förvärvsfrekvens. Kvinnors och mäns arbetsmiljöer ser dock olika ut med avseende på kemiska hälsorisker, psykosociala faktorer och fysiska krav (Ekenvall et al, 1993). Kvinnor har trots olika livserfarenheter inte inkluderats som försökspersoner i medicinsk forskning. Kvinnors och mäns biologi varierar också signifikant. Skillnader mellan kvinnor och män är tydliga från fosterstadiet till döden. Organ och celler varierar mellan könen, yttre och inre påverkan kan ha könsspecifik effekt (SAWHR, 1993). Resultat från forskning där endast män är försökspersoner och som svarar emot manliga forskares frågeställningar överförs till kvinnor. Medicinska, biologiska, sociologiska och psykologiska faktorer bidrar alla på ett komplicerat sätt till att forma kvinnors och mäns sjukdomsmönster. Då få kvinnor definierat forskningsområden har det lett till att kunskapssökandet om en del sjukdomar som speciellt drabbar kvinnor har varit eftersatt, t.ex. fibromyalgi, urinvägsinfektioner, genitala infektioner samt infektionsproblem i familjen (Hammarström & Hovelius, 1994).

Forskningsrådsnämndens (FRN) program för kvinno- och jämställdhetsforskning. FRN stödjer forskning med ett genusperspektiv. Detta perspektiv anger att forskningen rör relationerna mellan könen, och inte om kvinnor. Denna forskning syftar till att ta fram systematisk och allsidig kunskap om könsrelationernas betydelse i olika tider och i olika kulturer, och att korrigera mansdominerad forskning med nya data, teorier och insikter (Berggren, 1994a).

Många ansökningar inom det medicinska området som kommer till forskningsrådsnämndens program för kvinno- och jämställdhetsforskning gäller epidemiologi, socialmedicin, familjemedicin, yrkesmedicin, psykiatri, psykologi och sexualiserat våld. Här ses genusperspektivet som fruktbart. Det är forskningsmässigt givande att ifrågasätta mannen som norm och ställa frågor utifrån kvinnliga erfarenheter (Berggren, 1994b). Under tre år i början av 1990-talet prioriterade FRN medicinsk kvinnoforskning.

Folkhälsoinstitutet – Kvinnors Hälsa. Vid Folkhälsoinstitutet, som funnits sedan årsskiftet 1992/93, är ett av åtta program Kvinnors Hälsa. Den senaste folkhälsorapporten visar att hälsan förbättras för män medan den sedan början av 1980-talet har försämrats för kvinnor under 65 år. Väsentligt fler kvinnor än män uppger att de har sömnbesvär, är trötta, har huvudvärk och känner oro. Allt fler kvinnor drabbas av sjukdomar i rörelseorganen. Lungcancer ökar alltjämt bland kvinnor medan den minskar bland männen (Folkhälsoinstitutet, 1994). Huvudmålet för programmet Kvinnors Hälsa är att etablera ett kvinnoperspektiv i folkhälsoarbetet och att klargöra skillnader i ohälsa mellan kvinnor och män (Ekman, 1995).

Under 1994/95 har sex forskarseminarier hållits. Med seminarierna som grund, intervjuer med experter och litteratursökningar tar programmet fram kunskap om kvinnors hälsa i ett livscykelperspektiv fördelat på tre faser. Första fasen är *unga kvinnor* där självkänsla är huvudtema. *Kvinnor mitt i livet* handlar om rollbalans, hur kvinnor ska få arbete, familjeliv och relationer att överensstämma. Den tredje fasen är *den mogna kvinnan* som rör klimakteriet och andra förändringar i kvinnors liv vid femtio-årsåldern. Med kunskapssammanställningarna som grund tänker programmet Kvinnors Hälsa gå vidare med förbyggande åtgärder, och särskilt uppmärksamma de utsatta kvinnorna.

Kvinnors och mäns hälsa. Vid Umeå universitet pågår ett flervetenskapligt forskningsprogram kallat "Kvinnors och mäns hälsa – villkor och möjligheter i arbetsliv och familjeliv ur ett genusperspektiv". Det finansieras under sex år med medel från Folkhälsoinstitutet. Forskningsprogrammet leds av docent Anne Hammarström, universitetslektor i folkhälsovetenskap med särskilt inriktning på genusforskning. De största forskningsprojekten inom programmet är "Hälsans villkor – en 14 års uppföljning av ungdomar" samt "Skolelevers psykosociala arbetsmiljö och hälsa". Andra studier berör mörkertalen vid kvinnomisshandel samt arbetslöshetens hälsokonsekvenser (Hammarström, 1995). En forskarmiljö i Umeå är under uppbyggnad i syfte att förbättra folkhälsan genom såväl sjukdomsförebyggande som hälsobefrämjande aktiviteter.

KVINNOHÄLSAN – ett nationellt centrum för forskning och hälsoupplysning. Vid Kvinnokliniken, Karolinska sjukhuset, byggs ett centrum för information, forskning och hälsoupplysning om hormoner och kvinnors hälsa kallat "KVINNOHÄLSAN". Centret vill framförallt öka kunskaperna om mogna kvinnors hälsa och sjukdomar. I forskningsteamet ingår förutom gynekologer från Karolinska sjukhuset och andra Stockholmskliniker, läkare med annan specialitet samt psykolog.

Förbättrade kunskaper om östrogener och andra hormoners effekter kan öka förståelsen för många vanliga sjukdomar som rör högt blodtryck, åderförkalkning, sockersjuka och reumatisk värk. Frågorna rör hälsoproblem av enorma dimensioner. Vid sekelskiftet kommer det att finnas en miljon kvinnor över 60 år i Sverige (Landgren & von Schoultz, 1991).

Tvärvetenskapligt centrum för kvinnors psykobiologi och hälsa vid KI/KS. Medicinsk kvinnoforskning och folkhälsoforskning med genusperspektiv har en liten plattform i Sverige. Den är viktigt att stärka och försvara. Det är därför oroväckande att man inom Folkhälsoinstitutet beslutat skära ned de ekonomiska och personella resurserna vid programmet Kvinnors Hälsa.

Kvinnoperspektiv inom den biomedicinska forskningen har inte vunnit slagkraft. I Sverige saknas forskning som baseras på en integrerad syn på kvinnors psykobiologi och hälsa. Inom olika subdiscipliner har under lång tid bedrivits forskning om kvinnosjukdomar och behandlingen av dessa. Inriktningen har dock i hög grad varit begränsad till enskilda institutioner och tvärvetenskapliga ansatser med kvinnoperspektiv har saknats. Förslag på ett tvärvetenskapligt centrum om kvinnors psykobiologi och hälsa föreligger från docenterna Kerstin Uvnäs-Moberg, Britt-Marie Landgren och Aila Collins. I denna grupp finns kompetens för att förena grundforskning med klinisk tillämpad forskning om kvinnors psykobiologi och hälsa ur ett kvinnoperspektiv.

Internationella organisationer

Society for the Advancement of Women's Health Research (SAWHR), Washington. National Institutes of Health, NIH, fördelar mest forskningsanslag i USA, och med den makten visar man vilken forskning samhället värdesätter. Om inte NIH finansierar ett visst forskningsområde betraktas det som marginellt inom vetenskapssamhället. Alla vetenskapsmän har inte samma röst när det gäller att bestämma forskningsområden. Vid NIH fanns det 1989 bara tre gynekologer, jämfört med 36 veterinärer. Med så få representanter för kvinnors hälsa fanns det få som förde kvinnors talan. Bristen på kvinnor i beslutsfattande positioner inom forskningsinstitutionerna uteslöt en annan möjlig stödgrupp (Haseltine, 1994).

Dr. Florence Haseltine, en av de tre gynekologerna, sökte hjälp utanför NIH. Hon bildade en grupp som ville förändra forskningen om

kvinnors hälsa och kvinnors forskningsmöjligheter vid NIH. Denna grupp upptäckte att många hälsofrågor som gällde kvinnor; bröstcancer, benskörhet, våld i hemmet och depression, inte undersöktes systematiskt eller alls. Genom gruppens engagemang genomfördes en undersökning om andelen kvinnor i den forskning som finansierades av NIH. SAWHR bildades av denna grupp kvinnor. Sällskapet arbetar ideellt.

Resultaten från undersökningen visade att kvinnor, trots krav på NIH sedan 1986, inte inkluderades i klinisk forskning. Detta presenterades under hearings, genom artiklar i professionell och populär press, inklusive veckotidningar. Kvinnor över hela kontinenten skrev till myndigheter och organisationer. Följden blev en kongresslag 1990 "Women´s Health Equity Act", en permanent "Office of Research on Women´s Health (ORWH) vid NIH, Women´s Health Initiative, ett tio års multimiljondollar forskningsprogram om hjärtsjukdomar, cancer och benskörhet hos kvinnor i övergångsåren, samt inrättandet av en ledande administrativ tjänst om kvinnors hälsa vid National Institutes of Health.

Key Center for Women´s Health in Society, Australien. Key Center bildades 1988 inom medicinska fakulteten vid universitetet i Melbourne (Melbourne university, 1984). Centrets uppdrag är att förbättra kvinnors hälsa genom forskning, undervisning och implementering av förebyggande hälsoarbete grundat på social hälsa, tvärvetenskapliga perspektiv och kvinnors erfarenheter. Sedan 1993 är Key Center ett WHO center för Asien-Pasific området. Docenterna Britt-Marie Landgren och Aila Collins, Karolinska sjukhuset har ett samprojekt med centrets ledare professor Lorraine Dinnerstein kallat "Women´s health in midlife and the menopause".

Slutsatser

Kvinnors psykologiska och biologiska utveckling och hälsa är ett område som i ett internationellt perspektiv fått alltmer uppmärksamhet. Kvinno- och genusforskning om kvinnors hälsa är i medvind i USA, Nederländerna, Kanada, Australien och Norge. I andra länder styrs nu betydande resurser till forskningsområdet.

Vid medicinska fakulteter och inom olika landsting i Sverige bedriver kvinnliga medicinare, tillsammans med forskare från andra discipliner, forskning om kvinnor och kvinnors hälsa. Sverige ligger här dock inte i frontlinjen.

Förslag:

1. Min bedömning är att en koordinatortjänst för medicinsk kvinnoforskning och forskning om kvinnors hälsa bör inrättas. Tjänsten skulle kunna vara knuten till FRN:s program Kvinno- och jämställdhetsforskning. Innehavaren av tjänsten tänkes fungera som administratör och programkoordinator. I uppgifterna bör ingå samordning av medicinsk forskning med genus- och kvinnoperspektiv, utveckling av samarbete mellan klinisk och preklinisk forskning om kvinnors hälsa, bygga nätverk, organisera nationella, nordiska och internationella konferenser, hålla seminarier och ta emot forskningsansökningar.

2. Vid Karolinska institutet och Karolinska sjukhuset finns unika möjligheter att förena grundforskning med klinisk forskning i en tvärvetenskaplig forskarmiljö. I Sverige saknas en integrerad forskning om kvinnors psykosociobiologi och hälsa. Fortfarande saknas medicinska normalvärden för kvinnor. Min bedömning är att ett tvärvetenskapligt centrum för forskning om kvinnors psykosociobiologi och hälsa bör inrättas vid Karolinska sjukhuset och Karolinska institutet i anknytning till den kliniska och prekliniska forskning som redan bedrivs där, av t.ex. docenterna Kerstin Uvnäs-Moberg, Britt-Marie Landgren och Aila Collins. Centret bör tillföras en klinisk och en preklinisk professur, tre lektorat, fyra forskarassistenttjänster, sex doktorandtjänster, en sekreterartjänst samt rörliga medel.

3. I Umeå bedrivs forskning om kvinnors hälsa. Där växer en forskarmiljö fram inom framförallt områdena allmänmedicin och folkhälsovetenskap, där t.ex. de forskargrupper som leds av professor Birgitta Hovelius och docent Anne Hammarström har ett uttalat genusperspektiv i synen på kvinnors hälsa. Min bedömning är att forskargrupperna i Umeå bör tillföras en professur, två lektorat, fyra forskarassistenttjänster, sex doktorandtjänster, en sekreterartjänst samt rörliga medel för att utveckla forskningsområdet.

Ett särskilt tack till Ellen Leibenluft, National Institute of Mental Health, Bethesda, och Birgit Petersson, Köpenhamns universitet, för litteraturhänvisningar och stimulerande samtal.

Referenser:

Almegård, A. (1995). *Kvinnliga medicinares forskningsmöjligheter och akademiska karrriär.* Opublicerat Karolinska institutet.

Astin, H., & Bayer, A. (1979). Pervasive sex differences in the academic reward system: scholarship, marriage and what else? In D. Lewis & W. Becker (Eds.), *Academic rewards in higher education.* (pp. 211–229). Cambridge, Mass.: Ballinger.

Berggren, A. M. (1994a). Nytt från FRN. Varför finns det inga rugguglor på reklambyråerna? *Jämsides, 5*, 19.

Berggren, A. M. (1994b). *Om medicinsk kvinnoforskning, hälsa och genus.* PM: FRN – Forskningsrådsnämnden.

Bickel, J., & Whiting, B. (1991). AAMC Data report: Comparing the representation and promotion of men and women faculty at U.S. medical schools. *Academic Medicine, 46*, 497.

Brush, S. (1991). Women in science and engineering. *American Scientist, 79,* 404–419.

Carlstedt, G., & Forssén, A. (1995). Könsteoretisk forskning – en utmaning för forskarsamhället. *Nordisk Medicin, Antagen för publicering.*

Carlstedt, G., Forssén, A., & Hammarström, A. (1990). *Medicinsk kvinnoforskning – en ämnesbeskrivning.* Arbetsgruppen för medicinsk kvinnoforskning.

Cole, J. (1979). *Fair science: Women in the scientific community.* New York: Free Press.

Cole, J., & Zuckerman, H. (1987). Marriage and motherhood and research performance in science. *Scientific American, 256*, 119–125.

Eisenberg, C. (1989). Medicine is no longer a man´s profession: or when the men´s club goes coed it´s time to change the regs. *The New England Journal of Medicine, 321*, 1542–1544.

Ekenvall, L., Härenstam, A., Karlqvist, L., Nise, G., & Vingård, E. (1993). *Kvinnan i den vetenskapliga studien – finns hon.* No. 2). Yrkesmedicinska kliniken, Nordvästra sjukvårdsområdet, Stockholm.

Ekman, M. (1995). Personlig kommunikation, Stockholm 4 juli 1995. Programansvarig för Kvinnors Hälsa.

Folkhälsoinstitutet (1994). *Folkhälsosteg ett.* No. 34).

Gaston, J. (1970). *Originality and competition in science.* Chicago: The University of Chicago Press.

Grisso, J., Hansen, L., Zelling, I., Bickel, J., & Eisenberg, J. (1991). Parental leave policies for faculty in US medical schools. *Annals of Internal Medicine, 114,* 43–45.

Hammarström, A. (1995). *Kvinnors Hälsa – Villkor och möjligheter i arbetsliv och familjeliv.* Allmän medicin, Umeå Universitet.

Hammarström, A., & Hovelius, B. (1994). Kvinnors hälsa och ohälsa ur ett könsteoretiskt perspektiv. *Nordisk Medicin*, 109, 288–291.
Haseltine, F. (1994). Personlig kommunikation, Washington 30 november 1994. Director, Center for Population Research, NIH. President, SAWHR.
Hellström, M. (1993). *Läkares arbetsvillkor inom olika specialiteter.* No. 33). Arbetsmiljöinstitutet.
Jense, G. (1984). *Forskarutbildning och medicin.* Lunds Universitet:
Karolinska institutet. (1992). *Jämställdhetsplan för Karolinska institutet 1992/93—94/95.* Jämställdhetsgruppen.
Karolinska institutet. (1994). *Årsredovisning 1993/94.*
Key Center for Women's Health in Society. (1994). *Annual Report 93.* The University of Melbourne.
Landgren, B.–M., & von Schoultz, B. (1991). *Kvinnohälsan – ett nationellt centrum för forskning och hälsoupplysning.* Kvinnokliniken, Karolinska sjukhuset.
Lea (1989). En mottagning hos doktor Widerström. *Dagny.*
Leibenluft, E., Dial, T., Haviland, M., & Pincus, H. (1993). Sex differences in rank attainment and research activities among academic psychiatrists. *Archives of General Psychiatry, 50,* 896–904.
Lorber, J. (1984). *Women physicians: Careers, status and power.* New York: Tavistock Publications.
Lorber, J. (1993). Why women physicians will never be true equals in the American medical profession. In E. Riska & K. Wegar (Eds.), *Gender, work and medicine.* (pp. 62–76). London: Sage Publication.
Luukkonen-Gronow, T., & Stolte-Heiskanen, V. (1983). Myths and realities of role incompatibility of women scientists. *Acta Sociologica, 26,* 267–280.
Löfgren, E., Deregård, A., & Ekehammar, B. (1984). *Kvinnor och män i forskarutbildning.* No. 2). UHÄ-FoU.
NAVF (1989). *Instilling om medisinsk kvinneforskning* Rådet för medisinsk forskning.
Nordiskt Ministerråd. (1994). *Läger og kön – spiller det en rolle?* Tema Nord No. 597. Ligestillingsrådet.
Nyberg, A. (1993). *Varför beviljas så få kvinnor forskningsbidrag?* FRN-Forskningsrådsnämden.
Petersson, B. (1991). Den medisinske kvinneforskningen i Norden – en tilstandsrapport. (Ed.), *5. nordiske seminar i medisinsk kvinneforskning* (pp. 7–13). Oslo:
Petersson, B. (1995). Personlig kommunikation, Köpenhamn 2 juni 1995.
SAWHR. (1993). *Promoting a women's health research agenda.*

Riska, E., & Wegar, K. (1993). Women physicians: a new force in medicine? In E. Riska & K. Wegar (Eds.), *Gender, work and medicine* (pp. 77–94). London: Sage Publications.

SCB. (1986). *Kvinno- och mansvärlden, fakta om jämställdheten i Sverige 1986.* Stockholm:

SCB. (1991). *Statistiska meddelanden avseende den statliga högskolans personal.*

Searchrist, L. (1994). Disparities detailed in NCI division. *Science, 264,* 340.

Sveriges Läkarförbund. (1993). *Medicinsk forskning och forskarutbildning*

Sveriges Läkarförbund. (1995). *Läkarfakta.*

Tibblin, G. (1994). *Glastaket.* Uppsala: Förlaget BG-kultur.

Uvnäs-Moberg, K. (1994). Forskning om kvinnor och män. *Nordisk Medicin, 109,* 282–283.

Wennerås, C., & Wold, A. (1995a, 22 jan). Därför forskar inte kvinnor. *Dagens Nyheter,* p. A 4.

Wennerås, C., & Vold, A. (1995b, 26 feb). Forskningsråd utplånar handlingar. *Dagens Nyheter*, p. A 4.

Zuckerman, H. (Ed.). (1991). *The careers of men and women scientists: a review of current research.* New York: WW Norton & Co Inc.

6 Teknikvetenskapliga utmaningar inom kvinnoforskningen

Lena Trojer

Inledning

Jag vill försöka formulera en situation. Det är en situation som jag menar kännetecknas av en allt synligare vändning eller nyorientering som verkar ske inom kvinnoforskningens problemförståelse. Vändningen har att göra med vilka hinder vi identifierar för kvinnoforskningens mångdisciplinära utveckling och framförallt *var* vi placerar dessa hinder. Vi kan säga att denna vändning innebär ett gränssprängande vilket orsakas av att krav på verklig acceptans av olikheters och komplexiteters existens börjar få fotfäste. Denna forskning pressar på en utveckling mot en fördjupad självreflektion och detta är långt viktigare för att överskrida kvinnoforskningens hinder, än den forskning som ensidigt externaliserar eller förlägger hindren ut till den androcentriska, manligt enkönade vetenskap inom vilken vi verkar. Den senare inriktningen förstärker en dualistisk utgångspunkt, dvs. uppdelandet av det man sysslar med i motsatspar, vilket visat sig vara en allt allvarligare återvändsgränd.

Kvinnoforskningen i Sverige har växt sig stor, stark och vittomfattande. Den har blivit så mångfasetterad att det är svårt att ge en heltäckande bild. Mitt bidrag begränsar sig därför till områden, som ligger inom teknik/teknikvetenskap[1] och naturvetenskap. Bakgrunden till min text är de erfarenheter jag fått av att dels arbeta som naturvetare på universitet och teknisk högskola och dels att som akademiskt utbildad kvinna vara djupt engagerad i utvecklingen av kvinnoforskning inom naturvetenskap och teknik. Att utveckla kvinnoforskningsmiljöer även för naturvetare och tekniker är fortfarande inte en självklarhet. Av-

[1] Tillämpad forskning i form av avancerad teknik är alltmer integrerad i den sk grundforskningen. Gränserna mellan naturvetenskap och teknik tenderar att inom många forskningsfält bli allt svårare att dra. Denna utveckling bidrar till användandet av teknikvetenskap som vetenskapligt begrepp.

saknaden av denna självklarhet har för mig varit kännbar ända sen jag i slutet av 70-talet kom i kontakt med kvinnoforskningen och den har blivit alltmer tydlig nu när vi börjar få möjlighet att inom det vetenskapliga systemet utveckla detta forskningsområde.

Begreppspluralism

Inom kvinnoforskningens vittomfattande forskningsfält används ett antal olika begrepp för att benämna den forskning som bedrivs. Detta kan verka något förvillande, men det är inte utan orsak som denna begreppspluralism existerar. Jag skulle vilja ge *mina reflektioner* till de begrepp som jag hämningslöst nyttjar.

Kvinnoforskning är det mest använda och generella begrepp som vi bär med oss sedan 70-talet. Kvinnovetenskaplig tidskrift (KVT) utkom med sitt första nummer 1980. På omslaget kunde vi läsa följande: *I handen håller du det första häftet av Nordens enda tidskrift för kvinnoforskning. Tidskriften vill ge argument och stöd åt kvinnorna för frigörelse och jämställdhet. Genom att stimulera och debattera, presentera och bevaka kvinnoforskningen vänder den sig till alla forskare men i lika hög grad till dem som behöver ta del av dess resultat och påverka den: kvinnorörelsen, den fackliga rörelsen, näringslivet, myndigheter, skolor m.m. Temat för nr 1 är Kvinnoforskning.*

Tio år senare[2] gav Kvinnovetenskaplig tidskrift ut ett temanummer med titeln "90-talets kvinnoforskning – problem och utmaningar". Omslagstexten löd då: *KVT fyller tio år. Inför 90-talet uppmanar vi statsmakterna att ge kvinnoforskningen erkännande och universiteten att anta dess teoretiska utmaning. Läs om forskningsfältet, strategierna och framtiden, om kvinnoforskningens segertåg i Norge och USA och vad män tycker om kvinnoforskning.*

Begreppet kvinnoforskning är således förhållandevis stabilt, trots att tidsandan förändras och utvecklingen inom forskningsfältet är storartad.

Feministisk forskning är ett begrepp, som vi i Sverige kan konstatera, har tilldelats en stark ideologisk laddning. Jag vill emellertid slå fast att jag menar att *all* forskning, även inom natur- och teknikvetenskap, är bärare av en mer eller mindre tydlig ideologi. De starka

[2] Kvinnovetenskaplig tidskrift nr 3–4 1989.

reaktioner vi kan möta då forskningens neutralitet ifrågasätts[3] av bl a kvinnoforskare stärker detta påstående. Inom den anglo-amerikanska forskningsvärlden har begreppet "feminist research" varit dominerande. För mig förtydligar detta begrepp det förändringsprojekt som vi har inom vårt forskningsfält, utan vilket både mening och mål för denna forskning skulle gå förlorat. Jag föredrar att använda begreppet feministisk forskning. Men jag är samtidigt smärtsamt medveten om att det oftast är strategiskt olämpligt att nyttja det. Språkets makt och betydelse är stor.

Könsteoretisk forskning är däremot ett begrepp, som inte bär en lika stark ideologisk laddning. Det högskolelektorat jag har som ursprungstjänst på Högskolan i Luleå är beskriven som ett lektorat i "naturvetenskap och teknik med ett könsteoretiskt perspektiv". Jag menar att det oftast är ett väl fungerande begrepp inte minst därför att det fokuserar på könets betydelse för exempelvis kunskapsproduktion och teknisk problemlösning. Detta betyder att vi får en befriande vridning av perspektivet bort från fokusering av "kvinna som problem". Begreppet könsteoretisk forskning är strategiskt väl fungerande särskilt i starkt manliga forskningsmiljöer som tekniska högskolor, där denna forskning ännu inte har någon tradition. En fara kan emellertid ligga i detta begrepp då det har en viss externaliserande tendens – *vi sätter på oss våra könsteoretiska glasögon och teoretiserar om nåt styggt där ute.* Begreppet bär inte en tradition av inkluderande förändringsförsök.

Den anglo-amerikanska uppdelningen av kön i två begrepp – sex som biologiskt mer eller mindre bestämt kön och gender som socialt, kulturellt konstituerat kön[4] – får sitt uttryck i **genusforskning**sbegreppet. Så som jag tolkar att detta begrepp används i Sverige, har det delvis sitt ursprung i Yvonne Hirdmans förda diskussion om genussystemet och dess grundläggande logiker i isärhållningen av könen och i etablerandet av det manliga som norm. Hirdman skriver att: *Genus kan förstås som föränderliga tankefigurer "män" och "kvinnor" (där den biologiska skillnaden alltid utnyttjas) vilka ger upphov till/skapar föreställningar och sociala praktiker, vilka får till följd att också biologin kan påverkas/ändras.....Redan i denna definition av genus finns ett systematiserande drag. Och det är för att understryka och problematisera detta som begreppet genussystem är användbart. Det ska förstås som*

---

[3] Se exempelvis rapporten Uppsala Universitet Karriär Och Kön, 17 februari 1994.

[4] För en fördjupad könsteoretisk diskussion se Eva Lundgren 1993.

en dynamisk struktur (system); en beteckning på ett "nätverk" av processer, fenomen, föreställningar och förväntningar, vilka genom sin interrelation ger upphov till ett slags mönstereffekter och regelbundenheter. (Hirdman 1988)

Ingående diskussioner om användbarheten av genusbegreppet och genussystemet[5] har förts. Fördelen med att direkt anamma det engelska "gender" skulle vara att det redan har en etablerad betydelse samt att gender kan användas i processform. Genusforskning verkar vara det vedertagna begreppet inom de forskningsråd i Sverige, vilka inom sina program stöder detta forskningsfält. Begreppet har även fått en förankring i det svenska politiska systemet mycket tack vare den stora maktutredningen under 80-talet, i vilken Yvonne Hirdman var tongivande vad gäller könsteori (Hirdman 1990).

För mig som naturvetare innebär genus som begrepp för socialt, kulturellt konstituerat kön en motsägelse, då genus används inom biologisk (!) klassifikation som detsamma som släkte i det så kallade hierarkiska systemet.

Kvinnoforskning – en personlig, historisk tillbakablick

Kvinnoforskare och kvinnliga forskare på svenska universitet började i slutet av 70-talet att skapa samlade kvinnoforskningsmiljöer. Lunds universitet var först med att 1978 bilda ett Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning[6]. Jag deltog i ett av de första sammankallande mötena, ett möte som ägde rum i Juridicums källare. Ett stort antal kvinnliga forskare från olika fakulteter och institutioner var samlade, däribland en handfull naturvetare. För första gången fick jag som doktorand sedan fyra år möjlighet att träffa andra systrar inom min fakultet och börja ge ord åt mina erfarenheter som kvinna, naturvetare och forskare. Det var stort bara det. Men det som gjorde starkast intryck

---

[5] Vad gäller diskussionen i Kvinnovetenskaplig tidskrift finns följande exempel: Ann-Cathrine Åquist, *Vart tog patriarkatteorin vägen?*, nr 1/1990; Christina Wetterberg, *Vad kommer efter genussystemet?*, nr 3/1992; Yvonne Hirdman, *Skevläsning – till debatten om genussystemet*, nr 2/1993; Gro Hagemann, *Postmodernismen en användbar men opålitlig bundsförvant*, nr 3/1994.

[6] Nuvarande namn är Kvinnovetenskapligt Forum.

på mig var att möta och lyssna till kvinnliga forskare från andra ämnen, där kvinnoforskning existerade. Med stora öron hörde jag historiker, litteraturvetare, sociologer, pedagoger och jurister berätta. Kvinnoperspektivet i deras ämnen var förhållandevis lätt att se och gjorde mig oerhört intresserad. Att förändra villkoren för kvinnliga forskare och komma tillrätta med yttre hinder och förtryck, det hade vi gemensamt, men att försöka tänka tanken att utveckla kvinnoforskning inom naturvetenskap och teknik... För mig innebar det en process, som tog några år.

Det var två händelser under 1982, som fick en avgörande betydelse för mig och för *tanken*. Detta år ägde det första Kvinnouniversitetet i Norden rum i Umeå. En av talarna vid konferensen var fysikern Sylvia Benckert. Hon höll ett anförande över ämnet "Kvinnoperspektiv på naturvetenskap med utgångspunkt från fysiken" (Benckert 1983). Jag var själv inte närvarande, men när jag fick föreläsningen i min hand och läste, började saker hända. På hösten samma år kunde jag i Dagens Nyheter läsa en artikel om Margareta Baltscheffsky, professor i biokemi. Hon hade vunnit årets St Vincent pris, som delades ut i Rom av ett antal internationella kvinnoorganisationer. I artikeln uttryckte hon tankar om kvinnans betydelse för forsknings- och kunskapsutvecklingen inom kemi. För mig blev *tanken* möjlig att kvinnoforskning inom naturvetenskap och teknik kan utvecklas och att det dessutom är högst nödvändigt.[7]

Kvinnoforskningsmiljöerna i Sverige har hela tiden karaktäriserats av en tvärvetenskaplig verksamhet. Samhällsvetenskaperna och humaniora har av förklarliga skäl varit dominerande, då det där varit förhållandevis lätt att ämnesmässigt integrera ett könsteoretiskt perspektiv. Kvantitativt kan vi se att samhällsvetenskaperna kommit långt inom kvinnoforskningen. Detta är tydligt inte minst vid en jämförelse mellan våra olika forskningsråds tilldelning av medel till kvinnoforskningsprojekt. De medicinska, tekniska och naturvetenskapliga forskningsråden har i sina program knappast börjat antyda existensen av könsteoretiska perspektiv. Ändå är det problematiskt och förenklat att säga att vissa discipliner gått före inom utvecklingen av kvinnoforskning. Ser vi internationellt på den feministiska teoriutvecklingen har exempelvis kvinnliga naturvetare

[7] Den forskningspolitiska kontexten på mikro- och makronivå för denna nödvändighet har för mig sedan dess utvecklats inte minst genom mitt arbete med frågor kring teknik- och kunskapsöverföring till tredje världen.

intagit en betydande plats.[8] Vad kvinnoforskare från alla vetenskapliga discipliner emellertid delar är svårigheten att erhålla legitimitet för forskning med detta perspektiv.

Tekniker och naturvetare i marginalen?

I Sverige är det framförallt kvinnoforskningsmiljöerna i Lund, Umeå och Luleå som har intresserat sig för och uppmuntrat kvinnliga naturvetare och tekniker att utveckla kvinnoforskning. Kvinnovetenskapligt Forum i Lund[9] tog initiativ till det första nationella seminariet för tekniker och naturvetare i Kungälv 1983, där de forskningspolitiska frågorna stod i centrum. Året därpå anordnades den första nordiska forskarkonferensen, "Women, Nature and Science", med Carolyn Merchant som huvudtalare. Konferensen samlade kvinnor som var verksamma inom fysik, biologi, kemi, matematik, pedagogik, sociologi och medicin. I Lund har natur- och teknikvetenskapens frågor inom kvinnoforskningen bearbetats inom ramen för Forums normala kursutbud, men även helt egna kurser har utvecklats. För fjärde året ges nu tiopoängskursen "Kvinnoperspektiv inom naturvetenskap och teknik". Kvinnovetenskapligt Forum vid Umeå universitet har bidragit till att inspirera och initiera en utveckling av kvinnoforskning inom naturvetenskap. Forum i Umeå har även medverkat till att utveckla kurser för teknologer och andra intresserade på Högskolan i Luleå. Vid högskolan i Luleå bildades 1982 Forum för kvinnor i arbetsliv och forskning. Denna organisation utvecklades till en arbetsenhet 1988 och till en centrumbildning (1993), hela tiden med en egen styrelse och föreståndare. Centrum för kvinnoforskning lyder direkt under rektor och är hittills den enda kvinnoforskningsmiljön i Norden som är etablerad och verksam inom en teknisk fakultet. Denna situation innebär en stor utmaning och den bär i sig en potential för ett unikt nyskapande. Under flera år har man lyckats med att ge kurser inom civilingenjörsutbildningen där de könsteoretiska frågorna befunnit sig mitt i teknikvetenskapen. Kurserna har inspirerat till examensarbeten med könsteoretiska perspektiv och även doktorander har sökt sig till dessa kurser. Att ha

---

[8] Se exempelvis framstående forskare som Evelyn Fox Keller, Carolyn Merchant, Vandana Shiva, Donna Haraway, Ruth Bleier, Ruth Hubbard.

[9] Se Festskrift till Ingrid Sternqvist 22 maj 1992, Kvinnovetenskapligt Forum, Lunds Universitet.

en egen kvinnoforskningsmiljö placerad på en teknisk högskola verkar medföra att långt fler möjligheter och dessutom av betydligt mer avancerad art kan tas tillvara än om det endast finns helt ämnesövergripande institutioner vilka är placerade på annat håll än inom natur- och teknikvetenskap. En kraftig förstärkning av kvinnoforskningsmiljön vid Högskolan i Luleå ägde rum då Nordens första kvinnoforskningsprofessur inom teknikvetenskap placerades där. Forskningsuppbyggnaden inom ämnet Genus & Teknik kunde starta.

Inom de gamla traditionstyngda tekniska högskolorna, (Kungliga Tekniska Högskolan, KTH, i Stockholm, Chalmers i Göteborg och Lunds Tekniska Högskola), har det varit betydligt svårare, om inte omöjligt, att göra en inbrytning med kvinnoforskning. Aktiviteter vad gäller kvinno- och jämställdhetsfrågor finns förvisso även där. I Lund ges exempelvis ekonomiskt stöd till den fristående kursen "Kvinnoperspektiv inom naturvetenskap och teknik" i relation till hur många tekniker som väljer att delta. Vid Chalmers har ett avancerat utvecklingsarbete bedrivits på grundutbildningsnivå och vid KTH utförs ett synnerligen aktivt arbete med att lyfta fram kvinnor inom teknik. Kvinnor från Sveriges alla tekniska högskolor är dessutom representerade i ett nordiskt nätverk. Om vi något vidgar natur- och teknikvetenskapområdet, kan vi konstatera att på våra lantbruksuniversitet finns kvinnliga forskare som är intresserade av kvinnoforskning. Någon särskild kvinnoforskningsmiljö har ännu inte utvecklats där.

Om vi anklagar våra svenska tekniska högskolor för att vara konservativa måste vi i rättvisans namn ändå framhålla att situationen verkar vara ännu värre i våra nordiska grannländer. I Danmark har Danmarks Tekniska Universitet, DTU, inte lyckats hålla liv i de initiativ till kvinnoforskningskurser som funnits tidigare. Situationen för naturvetare och tekniker i Norge är inte heller särskilt lätt. Förklaringen till avsaknaden av aktiva norska kvinnoforskare som är naturvetare och tekniker har att göra med samhällsvetenskapens dominans inom norsk kvinnoforsknning. Norges tekniska högskola i Trondheim har aktiviteter vad gäller kvinnor och teknik, men denna verksamhet domineras av sociologer. Kvinnoforskningssekretariatet vid Norsk Forskningsråd har tidigare haft en sekreterare för naturvetenskap och teknik, men denna funktion är indragen sedan ett par år. I Finland finns den största kvinnoforskningsaktiviteten inom natur- och teknikvetenskap på Åbo akademi inom kemisk-teknisk fakultet, där ett antal seminarier med det sammanhållande temat "Kvinnan i teknisk värld" hållits under den senaste tioårsperioden.

Ur ett nordiskt perspektiv verkar således utvecklandet av kvinnoforskning inom natur- och teknikvetenskaperna gynnas av forsknings-

miljöer som ligger nära moderdisciplinerna och inte av nationella resurscentra för kvinnoforskning. Vidare underlättas uppbyggnaden av att få verka i system, som inte stelnat alltför mycket i akademiska traditioner. Den potential, som måste till för att skapa kvinnoforskningsmiljöer inom natur- och teknikvetenskapen, verkar ligga i institutioner med rum för tillräckligt stort nyskapande, öppenhet för tvärvetenskap samt med hanterliga kontaktkanaler. En mindre högskola erbjuder möjligheter att bygga fungerande relationer, som är avgörande för att en så pass krävande och kontroversiell forskning som kvinnoforskning ska få förankring och acceptans.

Trots att det kan synas vara en självklarhet, bör det påpekas att utvecklandet av en avancerad och inomvetenskaplig kvinnoforskning inom natur- och teknikvetenskaperna är beroende av aktiva kvinnoforskare som har en naturvetenskaplig eller teknisk utbildningsbakgrund. Detta står emellertid inte i motsats till den tvärvetenskapliga forskningen som kvinnoforskning inom området faktiskt utgör.

Tvärvetenskapligheten

Kvinnoforskningens tvärvetenskapliga karaktär tar sig många uttryck. Inte minst visar sig detta i att aktörerna som deltar i den feministiska diskursen[10], dvs. vårt gemensamma och fortlöpande samtal, är en disciplinärt brokig samling kvinnor. Många är bärare av en dubbel eller flerdubbel forskaridentitet. Som kvinnoforskare är vi hela tiden implicerade, dvs vi inkluderas genom våra teoretiska utgångspunkter, i en intensiv kunskapsdebatt, där det är omöjligt att renodla ett område med deltagare enbart från en moderdisciplin.

De feministiska tänkare som inspirerar mig som kvinnoforskare är antingen naturvetare/tekniker *plus* vetenskapsfilosofer, vetenskapsteoretiker eller vetenskapshistoriker som exempelvis Evelyn Fox Keller, Carolyn Merchant, Donna Haraway, Ina Wagner och Vandana Shiva. De kan också vara filosofer/humanister som arbetar nära naturvetenskapen och tekniken. Sandra Harding, Sharon Trawek, Elisabeth Gulbrandsen och Elisabet Hermodsson är exempel på sådana. Jag inspireras också av sådana som Dorothy Smith som är samhällsvetare med vetenskapsteoretisk inriktning. Ytterligare två inspirationskällor, vars kunskapsmässiga

[10] Begreppet diskurs är här tolkat som en fortlöpande intertextuell process (eller ett fortlöpande samtal) förmedlad mellan personer (talare och lyssnare) som är separerade från varandra i tid och rum, se Dorothy Smith 1990.

förhållningssätt jag ständigt bär med mig, är den svenska feministen och ekologiska tänkaren Elin Wägner samt den ekologiska och feministiska praktikern och tänkaren Flory Gate (Trojer 1993).

Genom att på detta sätt berätta om var jag hämtar min inspiration vill jag förtydliga att i det vetenskapliga arbetet inom kvinnoforskning, det gäller inte minst den som bedrivs inom natur- och teknikvetenskap, är tvärvetenskaplighet en grundförutsättning. Eftersom samhällsvetare varit flest och mest synliga inom kvinnoforskningen var också mina första kontakter på området med sådana. Jag sökte mig till framförallt sociologer som var intresserade av grundvalsproblematiserande frågor.

De tvärvetenskapliga kopplingar för kvinnoforskningen inom natur- och teknikvetenskapen som kanske är intressantast och mest nyskapande idag är de till humaniora. Kvinnoforskningen inom naturvetenskap, teknikvetenskap och humaniora har det gemensamt att vi där kan finna betydligt mer av grundvalsproblematiserande arbete och intresse för att utifrån ett könsteoretiskt perspektiv, på djupare och mer komplexa plan, förstå grunddisciplinernas uppbyggnad, teori- och metodfrågor och funktion i olika kontexter. Denna grundvalsproblematik har ett nära samband med en skymtad potential för självreflektion (Trojer & Gulbrandsen 1995).

Det finns ett moment som är kritiskt och avgörande för en nyskapande och forskningsförändrande kvinnoforskning och det är förmågan att placera sig själv inne i sitt forskningsfält, att låta sig bli implicerad, att verka inifrån. Är du kvinnoforskare och tekniker är impliceringen i teknikvetenskapen av fundamental betydelse för att ett forskningsförändrande och forskningspolitiskt arbete, vilket är viktiga hörnpelare i kvinnoforskningen, ska kunna ske. En distanserad utgångspunkt och placering av sitt forskarsubjekt, det vill säga sig själv, ger förvisso kunskap, men det har knappt någon förändringspotential. (Apstudier från en icke kontaminerad hylla håller definitivt borta tekniker och naturvetare från kvinnoforskning.) Häri finns ett av svaren till varför det har varit svårt att finna ett naturligt samarbete mellan samhällsvetare och naturvetare/tekniker inom kvinnoforskningen med Norge som ett särskilt tydligt exempel.

En av de forskare som gått från ord till handling när det gäller forskarsubjektets placering är sociologen och feministen Sally Hacker som bl a intresserat sig för ingenjörers kultur och ideologi.

In the mid seventies, I decided to take part in this iconoclastic engagement with expert knowledge, and to explore the way masculinist knowledge was organized and passed on to future generations of leaders in technology and industry. To learn about this ideology at the top, I took a postdoctoral fellowship at MIT. I wanted to understand, in

my own way (by being there) how a masculinist worldview was structured, in order to help dismantle it. (Hacker 1986)

Ett annat och tydligt exempel på impliceringens betydelse för kunskapsutvecklingen är Sharon Traweeks arbete. Hon har som antropolog och kvinnoforskare bedrivit en mångårig forskning inom partikelfysiken vid de stora acceleratorlaboratorierna i USA och Japan.(Traweek 1988). Hennes arbete är ett avancerat bidrag till den könsteoretiska forskningen inom natur- och teknikvetenskap, då hon utvecklar en komplex förståelse för vetenskaplig kunskapsproduktion.

Grundvalsproblematiken

Naturvetenskapens dominerande roll som normsättare för vetenskapligt arbetet, både teori- och metodmässigt, är oomtvistad allt sedan den vetenskapliga revolutionen i och med upplysningstiden. Kritiken mot denna normsättning är idag stark både innanför och utanför den feministiska diskursen (Gulbrandsen 1995). Konsekvenserna av denna kritik har emellertid sällan eller aldrig dragits så långt att forskaren på ett tydligt och medvetet sätt låter sin utgångspunkt eller sin roll i forskningsprocessen återspeglas, reflekteras, i produkterna av sitt vetenskapliga arbete.

Kvinnoforskningen har fokuserat på den normativa dominansen, som berör alla vetenskapsgrenar och som ligger djupt integrerad i vårt tänkande om vetenskaplig kunskapsproduktion. Detta innebär att tolkningsföreträde och anspråk på sanning och objektivitet har problematiserats. Forskning med denna inriktning har kommit långt vad gäller förståelse av vetenskapen som en kontextberoende process, dvs beroende av sitt sammanhang, där historiska, politiska, ekonomiska, sociala och kulturella faktorer är verksamma (Haraway 1988, Harding 1991, Braidotti 1991). Den stora utmaningen i detta arbete väntar dock fortfarande på att förverkligas och den har exempelvis uttryckts på följande sätt: *Yet, while our sensitivity to the influence of social and political forces has certainly grown, our understanding of their actual impact on the production of scientific theory has not.* (Fox Keller 1985)

För att vi som kvinnoforskare ska kunna bli delaktiga i den teknikvetenskapliga teori- och metodutvecklingen måste kunskap om de olika kontexternas konkreta uttryck i teorier, formler, förklaringsmodeller och metoder byggas upp. Precis där står vi idag i kvinnoforskningen inom teknik- och naturvetenskapen. Och det är precis här som kvinnoforskare som också är tekniker och naturvetare är absolut nödvändiga.

Denna centrala forskningsdel kan inte göras av enbart samhällsvetare eller humanister.

Den teknikvetenskapliga utmaningen

Teknik i en bred tolkning är ett område som under flera decennier rönt stort forskningsmässigt intresse bland samhällsvetare. Forskningsfältet kallas Social Studies of Science and Technology (SSST) eller snarlika Science and Technology Studies (STS, Tekniksociologi är idag ett etablerat forskningsämne. Att anlägga ett könsteoretiskt perspektiv på sociala studier av teknikens användning och konsekvenser i många olika sammanhang är av största vikt och betydelse. Den samhällsvetenskapliga kvinnoforskningen inom området har ett imponerande omfång både nationellt och internationellt. I Norden finns exempelvis speciella forskningscentra för detta i Trondheim, Linköping och Köpenhamn. Det anmärkningsvärda är emellertid att det är ytterst få kvinnliga tekniker och naturvetare som är inkluderade i denna forskning. Till detta finns många orsaker som exempelvis att denna typ av förhållandevis distanserad forskning[11], dvs. att man tittar utifrån, känns främmande för många tekniker och naturvetare. De är ju själva medskapande till och befinner sig mitt i den tekniska, naturvetenskapliga kunskaps- och produktutvecklingen. En viktig kritisk analys av tekniken i vårt samhälle finns även inomvetenskapligt. Eftersom kvinnoforskning är en vetenskapskritisk disciplin bär könsteoretiskt intresserade kvinnliga tekniker och naturvetare, utifrån sin dubbla tillhörighet, ett stort mått av kritisk medvetenhet.

Mångfald och nyfikenhet kopplad till teoretisk och metodologisk öppenhet är för mig kännetecken på kvinnoforskningens inspirationskällor. Ina Wagner, professor vid tekniska högskolan i Wien, har på ett klargörande sätt lyft fram de metodologiska principer, som hon menar måste göra sig gällande inom teknikvetenskaplig kvinnoforskning. Dessa metodologiska principer kan sammanfattas så att vi måste skapa lärooch forskningsprocesser som inkluderar modeller och förfaranden vilka kan utveckla komplexiteten i naturliga system. Vi måste också acceptera giltigheten av mångfaldiga vägar för kunskapsproduktion och utveckling av praxis, dvs en epistemologisk pluralism. Vidare måste vi kunna definiera olika sätt att översätta, överbrygga och sammankoppla de

[11] Som forskare inom SSST placerar du dig utanför en företeelse och tittar på tekniken, teknikens konsekvenser eller tekniker.

mångfaldiga teoriutvecklingarna som finns. Slutligen måste vi överskrida de barriärer som utgörs av artificiellt isolerade vetenskapliga problemställningar (Wagner 1994).

Den teknikvetenskapliga utmaningen inom kvinnoforskning är, menar jag, ett betydligt radikalare projekt än att flåsa efter i teknikutvecklingens spår och peka på och analysera konsekvenser av denna. Jag vill använda begreppet radikal både i dess ursprungsbetydelse, att gå till roten, men också i dess kemiska betydelse, mycket förändringsbenägen. **Utmaningen innebär en komplex och djupgående problematisering av vetenskapens fundament samt vetenskapens förmåga till förändring för att tillgodose grundläggande behov – människors behov såväl som ekosystems.** Denna utmaning förutsätter en forskning vilken är fokuserad på och finns inom teknikvetenskapen. För att travestera Sandra Harding kan vi säga att utmaningen handlar om **the technoscience question in feminism.**

Litteratur

Benckert, Sylvia (1982): "Kvinnoperspektiv på naturvetenskapen med utgångspunkt från fysiken" i *Patriarkat och makt*. Akademilitteratur, Umeå.

Braidotti, Rosi (1991): Patterns of Dissonance. Oxford, England.

Hacker, Sally (1986):"Technological Development in a Patriarchal Society" i *Kvinder og Teknologi*. AUC, Danmark.

Gulbrandsen, Elisabeth (1995): "Objectivity? Reflexivity! Authority?! i Andersson & Kalman (eds.):*Conditions of Our Knowing: Proceeding of Nordic Network for Postgraduate Students in Feminist Epistemology and Feminist Philosophy of Science*. Umeå.

Haraway, Donna (1988):"Situated Knowledges:The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective" i *Feminst Studies* 14 no 3.

Harding, Sandra (1991): Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives. New York.

Hirdman, Yvonne (1988):"Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3/1988.

Hirdman, Yvonne (1990):"Genussystemet" i *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredninhgen huvudrapport*, SOU 1990:44.

Keller, Evelyn Fox (1985): *Reflections of Gender and Science*. New Haven.

Lundgren, Eva (1993): *Det får da vaere grenser for kjønn*. Universitetsforlaget, Oslo.
Smith, Dorothy (1990):*Texts, Facts and Feminity*. Routledge, London.
Traweek, Sharon (1988): *Beamtimes and Lifetimes*. Harvard University Press.
Trojer, Lena (1993): "Jorden och kretsloppet" i *Gnosis*.
Trojer, Lena och Gulbrandsen, Elisabeth (1995): "Authority in Transformation" i *The European Journal of Women's Studies* (forthcoming).
Wagner, Ina (1994):"Connecting Communities of Practice: Feminism, Science and Technology" i *Women Studies International Forum* 2–3.
Wägner, Elin och Tamm, Elisabeth (1940): *Fred med jorden.* Bonniers, Stockholm.
Wägner, Elin (1941): *Väckarklocka*. Bonniers, Stockholm.

7 Organisering av kvinnoforskning i Norden – med utblick mot Europa

Solveig Bergman

Inledning

Syftet med denna rapport är att belysa de organisationsformer för kvinnoforskning[1] som tillämpas i första hand i Danmark, Finland och Norge[2]. Vidare tas i rapporten upp organiseringen av kvinnoforskning i tre europeiska länder (Nederländerna, Storbritannien och Tyskland). I dessa länder förekommer satsningar på kvinnoforskning som påminner om de nordiska.

Den kvinnoforskning som vuxit fram i Norden sedan 1970-talet har varit förankrad i en nordisk verklighet och en kulturell tradition som varit starkt inriktad på jämställdheten mellan könen. Forskningen har inte endast varit viktig för den vetenskapliga kunskapsproduktionen och dess teoretiska och metodologiska utveckling. Forskningens kunskapsbas och resultat har därtill ofta legat till grund för jämställdhetssatsningar i samhället. I de nordiska länderna har det samhälleliga och politiska stödet till kvinnoforskningen varit förhållandevis starkt. Jämställdhetsmyndigheter och politiska beslutsfattare har erkänt kvinnoforskningens relevans. Också i flera statliga forskningspolitiska dokument betonas kvinnoforskningens vetenskapliga och samhällspolitiska betydelse.

Kvinnoforskningen i Norden förefaller ha haft en större betydelse för den offentliga politiken och den allmänna opinionen än för de vetenskapliga traditionerna och teoribildningen i de etablerade disciplinerna inom vetenskapssamfundet. I synnerhet den jämställdhetsorienterade kvinnoforskningen har fått en relativt stor politisk effekt i Norden och dess resultat har blivit kända bland allmänheten. Kvinnoforskningen har

---

[1] Begreppet kvinnoforskning används i denna rapport som ett överordnat begrepp för olika forskningsinriktningar och benämningar som förekommer i de nordiska länderna: kvinno-, köns-, genus- och jämställdhetsforskning, kvinnovetenskap och feministisk forskning.

[2] Organiseringen av kvinnoforskningen på Island tas inte upp i rapporten. Den isländska koordinerings- och informationsverksamheten berör i första hand Universitetet i Reykjavik och man kan inte tala om någon nationell koordinering.

således fått en stark respons i samhället, men har inte ännu lyckats bli lika synlig och inflytelserik i den akademiska världen. Kvinnoforskningen har fortfarande en rätt marginaliserad roll i det akademiska samfundet och upplevs som vetenskapligt och politiskt "obekväm".

Kopplingen till jämställdhetspolitiken, som i Norden har en politisk legitimitet, har möjliggjort särskilda satsningar på kvinnoforskningen, t.ex. i form av tjänster och stöd för högskolornas kvinnoforskningsenheter och undervisningen i kvinnoforskning. På senare tid har det blivit svårare att utverka särsatsningar eller öronmärkta medel för kvinnoforskning. Allt oftare krävs från såväl statsmaktens som universitetens sida att kvinnoforskningen bör integreras i den ordinarie universitetsverksamheten. Mer sällan utgår dessa från att de ordinarie universitetsinstitutionerna själva skulle ha ett ansvar för att integrera ett kvinno- eller könsperspektiv i sin verksamhet.

Beslutanderätt och resurser förs i ökad utsträckning från statsmakten till högskolorna och inom dessa till allt lägre förvaltningsnivåer. Denna utveckling mot autonomi och decentralisering kan medföra risker för kvinnoforskningen. De patriarkala strukturerna förefaller vara starkare inom universiteten än inom den politiska apparaten. Samtidigt är motståndet mot kvinnoforskning ofta mer påtagligt på fakultets- och institutionsnivå än inom universitetens centralförvaltning. Kvinnoforskningen kommer lätt i kläm då institutioner och fakulteter gör sina prioriteringar. Till en del sammanhänger detta med tvärvetenskapligheten, men motståndet beror också på kvinnoforskningens vetenskaps- och samhällskritiska natur. Kvinnoforskningens "bundsförvanter" inom den politiska eliten och i högskolornas ledning värdesätter däremot oftare kvinnoforskningens vetenskapliga och samhälleliga relevans och är inte på samma sätt bundna till revirstrider som fakultets- och institutionsledningarna.

Följaktligen behövs fortsättningsvis särskilda satsningar och stöd för kvinnoforskningen. En integration av kvinnoforskningen i de ordinarie disciplinerna, institutionerna, fakulteterna och i forskningssystemet sker inte av sig själv.

Nordiska kvinnoforskningspolitiska modeller

Den nordiska kvinnoforskningen har tillämpat en s.k. *dubbelstrategi* (integration-autonomi) i relation till det övriga vetenskapssamfundet. De flesta kvinnoforskare har sin verksamhet förlagd till de traditionellavetenskapsområdena och disciplinerna. Samtidigt har en egen interdiscipli-

när infrastruktur utvecklats för kvinnoforskningen. Denna infrastruktur består av kvinnoforskningsenheter, nationell koordinering, egna vetenskapliga tidskrifter, nationella vetenskapliga föreningar, seminarier och konferenser. Genom dubbelstrategin, dvs. genom en kombination av såväl en autonomi- som en integrationslinje, har den nordiska kvinnoforskningen undgått såväl gettoisering som osynliggörande och marginalisering.

I enlighet med denna strategi har den nordiska kvinnoforskningen inte utvecklats till ett examensämne med huvudämnesstatus vid universiteten, såsom fallet är t.ex. i Nordamerika och delvis i Storbritannien. I dessa länder har särskilda BA-, MA- och PhD-program och -examina i kvinnoforskning inrättats. Tillsvidare har kvinnoforskarna i Norden förhållit sig tveksamma till att utveckla ämnet i en sådan riktning. För närvarande kan studerande vid nordiska universitet följaktligen inte ta högre akademisk examen (på MA-nivå) i kvinnoforskning.[3] Biämnesstudier, ofta också rätt omfattande studiehelheter, är däremot möjliga i Danmark, Finland och Sverige. Beslutet att inrätta en institution i kvinnovetenskap vid Universitetet i Göteborg torde innebära att ämnet ges huvudämnesstatus. Det återstår att se om detta exempel kommer att följas vid andra universitet och högskolor.

Vid praktiskt taget varje nordiskt universitet erbjuds kurser i kvinnoforskning antingen inom ramen för kvinnoforskningsenheterna eller integrerat i de traditionella vetenskapsområdena, institutionerna eller fakulteterna. Vid några universitet har särskilda forskar- och lärartjänster inrättats i kvinnoforskning, antingen inom de egentliga kvinnoforskningsenheterna eller de traditionella disciplinerna. Relativt få öronmärkta fasta tjänster har dock skapats för kvinnoforskningen. Fortfarande arbetar de flesta kvinnoforskare på tidsbundna och ofta kortvariga kontrakt med osäkra anställningsförhållanden eller sköter kvinnoforskningsåligganden inom ramen för sina ordinarie tjänster.

Kännetecknande för kvinnoforskningens organisering i Danmark, Norge och Sverige är att universiteten – liksom en del övriga högskolor

---

[3] Vid några nordiska högre utbildningsinstitutioner kan särskilda högskolediplom på basen av kortare studiehelheter i kvinnoforskning erhållas: t.ex. erbjuder Högskolan i Lillhammer i Norge en ettårig kurs i Kvinnor och politik och Kvinnouniversitetet i Löten i Norge, som är en vuxenutbildningsinstitution, en ettårig kurs i kvinnligt ledarskap. Planer på att införa en BA-examen i kvinnoforskning har lanserats vid Universitetet i Reykjavik och vid Universitetet i Uleåborg i Finland kan kvinnoforskning väljas till huvudämne i den lägre högskolexamen som nyligen införts (på BA-nivå). Inom Öppna universitetet erbjuder flera högskolor studiehelheter med kvinnoforskningsrelaterade teman.

– grundat egna enheter för kvinnoforskning (centra, fora eller institut). I Finland har utvecklingen varit något långsammare. Vid Universitetet i Reykjavik fungerar Islands enda kvinnoforskningscenter. Sammanlagt finns det idag omkring tjugo kvinnoforskningsenheter i Norden. Tyngdpunkterna i dessa enheter varierar från undervisning och forskning till forskningsförmedling, -information och -dokumentation. Gemensamma problem för enheterna är deras knappa resurser och ibland temporära eller tidsbundna status i universitetssystemet.

Kvinnoforskningen i Norden har från början varit internationell till sin inriktning. Det nordiska samarbetet har inte enbart inneburit ett utbyte av teorier och idéer, utan forskarna har också lärt sig av varandra i organisatoriskt och politiskt-strategiskt avseende. De nordiska länderna är såpass lika att det är ändamålsenligt att utbyta erfarenheter som sedan kan "testas" i det egna landet. Trots flera likheter i de organiseringsmönster som tillämpas, har delvis *olika kvinnoforskningspolitiska modeller* utvecklats i de nordiska länderna. Skillnader finns bl.a. i sättet på vilket kvinnoforskningen befrämjas, koordineras och finansieras samt hur forskningsresultaten förmedlas. Också undervisningen i kvinnoforskning inom grund- och forskarutbildningen har organiserats på delvis olika sätt i de nordiska länderna.

I det följande presenteras huvuddragen i de organisationsformer för kvinnoforskningen som tillämpas i Danmark, Finland och Norge[4].

Danmark

Kvinnoforskningen i Danmark konsoliderades och expanderade starkt tack vare den av Folketinget antagna Aktionsplanen för kvinnoforskning för åren 1986–92. Detta program uppstod genom ett samarbete mellan kvinnoforskare och kvinnliga politiker. Tack vare aktionsplanen, som finansierades och administrerades av undervisningsdepartementet, forskningsrådet och forskningspolitiska rådet, kunde bl.a. åtta biträdande professurer i kvinnoforskning inrättas vid danska universitet. Vidare

[4] Informationen i detta kapitel bygger bl.a. på *Women's Studies and Research on Women in the Nordic Countries 1994–95* (red. Bergman Solveig, Åbo 1995); *European Women's Studies Guide,* WISE, (ed. van der Steen Margit, Utrecht 1993), de nationella rapporterna till konferensen om evaluering av kvinnoforskning i EU-länder i Coimbra, juni 1995, och *Kvinnoforskning 2000: Nationell utvecklingsplan för kvinnoforskningen i Finland,* Sällskapet för kvinnoforskning i Finland och Delegationen för jämställdhetsärenden (red. Husu, Liisa, 1995).

anslogs ett belopp på sammanlagt 18 miljoner DKK för att stärka kvinnoforskningen och befrämja förmedlingen av forskningsresultaten. Därtill ingick i programmet en långsiktig utvecklingsplan för organisering av information, dokumentation av kvinnoforskning samt uppbyggande av arkiv i kvinnoforskning. I planen ingick dessutom medel för organisering av den nationella koordineringsverksamheten. Två deltidskoordinatorer var anställda under perioden 1986–92 (med placering i Köpenhamn respektive Aalborg).

Aktionsplanen hade en synnerligen positiv inverkan på den danska kvinnoforskningens utveckling. Avsikten var att särsatsningarna skulle upphöra efter att aktionsplanen löpte ut. Därefter skulle kvinnoforskningen integreras i det akademiska samfundet. Denna process har visat sig svårare än man trott. Inga nya tjänster för kvinnoforskningen har inrättats sedan dess. Koordineringen har dock tillsvidare fortsatt med finansiering av danska forskningsrådet, men endast med en deltidsanställd person placerad vid Köpenhamns universitet.

Vid de danska universiteten grundades i slutet av 1970- och början av 1980-talet särskilda kvinnoforskningsenheter. Kvinnoforskningscentra finns idag vid samtliga fem universitet (Aalborg, Aarhus, Odense, Roskilde, Köpenhamn). De danska kvinnoforskarna har sedan år 1990 en egen vetenskaplig förening, Foreningen for kvinde- og kønsforskning. Föreningens syfte är att initiera nätverk inom kvinnoforskning, stödja rekryteringen av kvinnoforskare, befrämja finansieringen av kvinnoforskning och utgöra en plattform för danska kvinnoforskare i det nordiska och internationella samarbetet.

Inom ramen för det nationella koordinatorsprojektet utges den vetenskapliga tidskriften *Kvinder, Køn og Forskning*. Vidare hör till koordinatorns arbetsuppgifter att arrangera konferenser, seminarier, befrämja kvinnoforskning på nya områden och ansvara för nordiskt, europeiskt och internationellt samarbete på kvinnoforskningens område. Koordinatorn har som en specialuppgift att befrämja ett kvinnoperspektiv och stödja rekryteringen av kvinnor inom naturvetenskaper och teknik.

KVINFO, Centret for tværfaglig information om kvindeforskning, fungerar som ett nationellt centrum för kvinnoforskningsdokumentation. Vidare är KVINFO ett specialbibliotek, bedriver en informationstjänst, ger ut publikationer m.m. Sedan år 1987 är KVINFO en självstyrande institution som finansieras av kulturdepartementet. KVINFO:s material ingår i de danska forskningsbibliotekens databas. KVINFO deltar i nordiskt och europeiskt samarbete inom biblioteks-, informations- och dokumentationsverksamheten på kvinnoforskningens område. KVINFO inhyser dessutom Danska kvinnors fotoarkiv och ett register över

kvinnliga experter. KVINFO utger tidskriften *Forum: Tidsskrift for Køn og Kultur* och koordinerar forskningsprojekt, som t.ex. Nordisk kvinnolitteraturhistoria. KVINFO organiserar därtill en stödgrupp (Kvindeligt Selskab), ett nytt forum för den danska könspolitiska debatten på 1990-talet.

Grund- och forskarutbildningen i kvinnoforskning har systematiskt utvecklats i Danmark. Samtliga kvinnoforskningscentra i Danmark erbjuder undervisning på olika nivåer i kvinnoforskning. Tre centra (Köpenhamn, Aarhus, Odense) erbjuder 1–1,5 års studieprogram samt ett antal fristående kurser. Studieprogrammen kan ingå som biämne i en BA- eller MA-examen. De studerande kan också välja olika delkurser från studieprogrammen. Förutom dessa studieprogram erbjuds också andra kurser på området. Danska kvinnoforskningscentra har redan en tid varit engagerade i Erasmus-utbytet med kvinnoforskningsmiljöer i Europa. Inom ramen för detta utbyte utvecklas kursutbud och handledning på engelska.

De danska kvinnoforskningsmiljöerna har organiserat ett gemensamt tvärvetenskapligt PhD-program kallat "Betydningen af køn i tværvidenskabeligt perspektiv". Inom ramen för programmet erbjuds kurser i kvinnoforskningens epistemologi, teori och metodologi samt särskilda ämnesinriktade kurser. PhD-programmet har godkänts av danska forskningsrådet för humaniora och den danska forskningsakademin som en del av den organiserade forskarutbildningen i landet. Studerande som deltar i programmet kan erhålla särskilda PhD-stipendier.

Finland

Kvinnoforskningen kom något senare igång i Finland än i de övriga nordiska länderna. Detta sammanhängde med att den nya kvinnorörelsen, som i de flesta länder gav upphov till kvinnoforskningen, kom till Finland i ett förhållandevis sent skede och inte fick ett lika starkt fotfäste här. Under 1980-talet utvidgades och utvecklades den finländska kvinnoforskningen snabbt. Undervisningen i kvinnoforskning började utvecklas i högskolorna, forskningsprojekt sattes igång och den nationella koordinerings- och informationsverksamheten organiserades.

En nationell koordinatorstjänst inrättades år 1981 med stöd av det finländska forskningsrådet, Finlands Akademi, som finansierade tjänsten till och med år 1983. Därefter övertogs finansieringen först av statsrådets kansli och sedermera av social- och hälsovårdsministeriet. Koordinatorstjänsten har hela tiden varit placerad vid den parlamentariska Delegationen för jämställdhetsärenden. En av delegationens uppgifter

är att verka som "samarbetsorgan för forskningsverksamhet på olika områden om kvinnors och mäns samhälleliga jämställdhet".

I praktiken har huvuddelen av arbetsuppgifterna för en av de anställda vid jämställdhetsbyrån utgjorts av nationell koordinering av kvinnoforskning och högskolornas jämställdhetsfrågor. Inom koordinationsprojektets ram har nationella och internationella nätverk samt samarbetsgrupper för forskningen bildats, seminarier och konferenser ordnats, luckor i kvinnoforskningen kartlagts, forskningsprogram uppgjorts, undervisningen i kvinnoforskning befrämjats, informationstjänster skapats (bl.a. en nyhetsbulletin, bibliografier, adressregister, publikationsserier) och kvinnoforskningens nationella intressebevakning främjats. En viktig del av koordineringsarbetet består av att förmedla kontakter i internationella sammanhang och informera i hemlandet om internationella evenemang och nätverk, och samtidigt göra den finländska kvinnoforskningen känd internationellt. Koordinatorn har fungerat som finländsk representant i den referensgrupp som bildats kring den nordiska kvinnoforskningskoordinatorn samt som kontaktperson i kvinnoforskningsnätverk som upprätthållits av Europarådet och inom EU-länderna. Det internationella samarbetet har snabbt ökat och tar en allt större del av koordinatorns arbetsinsatser i anspråk.

Delegationen för jämställdhetsärenden har stött kvinnoforskningen ekonomiskt genom olika initiativ och ställningstaganden. Samarbetet med vetenskapssamfundet har möjliggjorts genom en särskild forskningssektion bestående av experter på området. Sektionen är samtidigt referensgrupp för den nationella koordinatorn och ett expertorgan för Delegationen.

I Finland har tillsvidare endast fyra högskolor (av sammanlagt närmare 20) inrättat en egen kvinnoforskningsenhet. Den första enheten grundades år 1986 vid Åbo Akademi. Senare har kvinnoforskningsenheter inrättats vid Tammerfors universitet (1990), Helsingfors universitet (1991) och Åbo universitet (1995). Vid de övriga högskolorna finns informella nätverk för kvinnoforskare, som också deltar i det nationella kvinnoforskningssamarbetet.

Sällskapet för kvinnoforskning i Finland grundades år 1988 som en nationell förening för forskare och studerande. Sällskapet är medlem i de Vetenskapliga samfundens delegation och utger den tvåspråkiga vetenskapliga tidskriften *Naistutkimus-Kvinnoforskning*. Sällskapet har också i uppgift att befrämja och stödja kvinnoforskningen i landet och delta i den nationella forskningspolitiken.

Kvinnoforskning utgjorde ett av tyngdpunktsområdena för Finlands Akademis forskningsfinansiering under 1980-talet. Ett nationellt handledningsnätverk för forskarstuderande i kvinnoforskning, finansierat

av Finlands Akademi, fungerade under åren 1987–93. Forskarstuderande erhöll handledning både genom detta nätverk och genom forskningsprojekt som finansierades av Finlands Akademi. Nätverket baserades på lokala tvärvetenskapliga grupper och temagrupper. Inom ramen för nätverket bedrevs också internationellt samarbete samt informations- och kursverksamhet.

Då finansieringen av handledningsnätverket upphörde, tillsatte kvinnoforskarna en arbetsgrupp för att ta ställning till hur forskarutbildningen i kvinnoforskning skulle organiseras. Gruppen föreslog att ett doktorandprogram skulle inrättas. Ett av de doktorandprogram (s.k. Graduate Schools) som inrättades på ett flertal vetenskapsområden i början av år 1995 fokuserar på kvinnoforskning. Studieplatserna i programmet söktes av 74 forskarstuderande, men endast sju personer kunde antas. Också i övriga doktorandprogram finns forskare som förbereder doktorsavhandlingar med kvinnoforskningsteman.

De flesta högskolor har inte prioriterat utvecklandet av undervisningen i kvinnoforskning särskilt högt. Merparten av undervisningen ordnas fortfarande med hjälp av begränsade timundervisningsanslag. Sällskapet för kvinnoforskning och Delegationen för jämställdhetsärenden har fäst beslutsfattarnas uppmärksamhet på de knappa resurserna. Ett resultat av detta var att riksdagen år 1991 beviljade ett engångsanslag på FIM 300.000 för undervisningen i kvinnoforskning. Permanenta undervisningstjänster saknas dock. Kvinnoforskningsenheten vid Tammerfors universitet har en heltidsanställd timlärare på temporär basis. Christina-institutet vid Helsingfors universitet har en tidsbunden professur i kvinnoforskning. En viss ljusning är nu i sikte genom att undervisningministeriet beviljat särskilda medel till Helsingfors universitet, Tammerfors universitet samt Åbo Akademi för att inrätta tre tidsbundna professurer (på fem år) i kvinnoforskning från och med år 1996. Enligt undervisningsministeriets planer skall ytterligare fyra tidsbundna professurer i kvinnoforskning inrättas under perioden 1997–98.

Sedan slutet av 1980-talet har studerande vid universiteten i Helsingfors, Tammerfors, Åbo och vid Åbo Akademi kunnat välja kvinnoforskning till biämne i sin grundexamen (magistersexamen). År 1995 kan ämnet studeras vid praktiskt taget samtliga universitet i landet, antingen som en del av ämnesinstitutionernas undervisning eller som separata studiehelheter som koordineras från kvinnoforskningsenheterna. Utländska studerandes intresse för kvinnoforskning har ständigt ökat och några universitet har utvecklat engelskspråkiga studiehelheter. Detta har möjliggjort ett utvecklande av det internationella student- och lärarutbytet (Nordplus, Erasmus).

Norge

I Norge har kvinnoforskningen utvecklats systematiskt sedan 1970-talet. Norges Allmenvitenskapelige Forskningsråd (fr.o.m. år 1993 Norges Forskningsråd) har spelat en central roll för befrämjandet av kvinnoforskning, framför allt genom grundandet av Sekretariatet för kvinnoforskning. Sekretariatet som grundades år 1977 för samhällsvetenskaperna, blev år 1982 tvärvetenskapligt och har haft en permanent status sedan år 1991. Sekretariatet har tilldelats nationella koordinerings- och informationssuppgifter. Vid Sekretariatet arbetar idag sex heltidsanställda och en deltidsanställd person.

Till Sekretariatets uppgifter hör att öka rekryteringen av kvinnor till alla discipliner och att befrämja, koordinera och förmedla kvinnoforskning och kvinnoforskningens resultat. Sekretariatet har såväl ett nationellt ansvar som viktiga uppgifter inom det nordiska och internationella kvinnoforskningssamarbetet. Sekretariatet kan initiera forskning, men bedriver inte egen forskning. Sekretariatet förmedlar information om kvinnoforskning och dess forskningsresultat genom tidskriften *Kvinneforskning* (tidigare *Nytt om kvinneforskning)*. Vidare publicerar Sekretariatet seminarierapporter, utger informationsbroschyrer, samt arrangerar konferenser, seminarier och workshops. Stöd till forskare och förmedling av kontakter mellan forskare och användare hör ytterligare till Sekretariatets uppgifter.

Sekretariatet för kvinnoforskning har haft en stor betydelse bl.a. för rekryteringen av kvinnor till forskning och för det generella stödet för kvinnoforskningen. Den norska forskningsfinansieringen på området har varit den mest omfattande i Norden. Flera större forskningsprogram har finansierats i slutet av 1970-talet och under 1980-talet. Nya forskningsprogram med explicit kvinno- eller könsperspektiv har dock inte lanserats på senare tid, något som bekymrat många kvinnoforskare.

Den centraliserade organisationsmodellen kompletterades fr.o.m. mitten av 1980-talet genom att lokala kvinnoforskningscentra inrättades vid universiteten. Idag finns kvinnoforskningscentra vid universiteten i Bergen, Oslo, Trondheim, och Tromsø. Dessa är tvärvetenskapliga, med undantag för Sentret for kvinneforskning vid Universitetet i Bergen, som har sin tyngdpunkt på de humanistiska vetenskaperna.

I Norge finns en tradition med självständiga forskningsinstitut, särskilt inom den tillämpade samhällsforskningen. Också kvinnoforskningen har i högre grad än annorstädes försiggått utanför universiteten och flera kvinnoforskare har funnit anställning inom forskningsinstituten. Forskningen i dessa institut har initierats och finansierats av myndigheterna och influerats av den offentliga politikens problemformuleringar.

Forskningen i Norge, inklusive kvinnoforskningen, har således ett starkt universitetsexternt inslag i form av en stor användarstyrd forskning.

Den norska kvinnoforskningens starka institutionella bas i forskningsinstituten förklarar för sin del varför det inte satsats så mycket på undervisning av kvinnoforskning eller på kvinnovetenskapliga studier. Till skillnad från kvinnoforskningsenheterna i de övriga nordiska länderna, har de norska kvinnoforskningscentra i regel inte gett någon reguljär undervisning. Endast två fasta högre undervisningstjänster är f.n. vikta för kvinnoforskning: professuren i kvinnohistoria vid Universitetet i Bergen och professuren i kvinnolitteratur vid Universitetet i Oslo.

Universitetens kvinnoforskningscentra har i stället sett som sin huvuduppgift att utöva och koordinera forskning. Undervisningen har ansetts tillhöra ämnesinstitutionerna. På senare tid har krav dock rests på satsningar på undervisning inom grund- och forskarutbildningen samt på särskilda tjänster i kvinnoforskning. Många har insett att integreringen inte löper så snabbt och smärtfritt som man tidigare trott. Följaktligen har ett starkt intresse uppstått för att utveckla kurser och undervisning i kvinnoforskning. Samtidigt håller det norska universitetssystemet på att utvecklas i en mer flexibel riktning, vilket kan förbättra möjligheterna för studerande att integrera mer heterogena och valfria element i grund- och forskarexamina.

Internationaliseringen av kvinnoforskningen, särskilt det nordiska och europeiska studentutbytet, har försvårats av att universitetsstrukturen i Norge är rigid och studierna rätt bundna. Situationen försvåras av att kvinnoforskning inte har status som ett undervisningsämne. Avdelningen för kvinnorätt vid Universitetet i Oslo är ett undantag. Här har engelskspråkig undervisning och forskarutbildningskurser utvecklats inom ramen för utvecklingssamarbetet och avdelningen ingår i ett Erasmusnätverk.

På senare tid har åtgärder vidtagits för att utveckla satsningarna på informations- och dokumentationsverksamheten inom den norska kvinnoforskningen. Nämnas kan också att en nationell förening för kvinnoforskning kommer att grundas inom kort i Norge.

Satsningar på jämställdhet vid universitet och högskolor i Danmark, Finland och Norge

Jämförande studier av jämställdheten vid nordiska högskolor och inom forskarrekryteringen är fåtaliga. Enligt en undersökning från slutet av 1980-talet uppgick andelen kvinnor av samtliga som disputerade för doktorsexamen till 19% i Danmark och Norge, 24% i Sverige och 34% i Finland. År 1983 innehade kvinnor 22% av forskartjänster i Finland och Sverige, medan motsvarande siffror för Danmark och Norge var 16%[5]. Tyvärr är nyare jämförbara statistiska uppgifter svårtillgängliga.

Enligt en undersökning i Danmark från år 1990[6], var 17% av innehavarna i de högsta tjänstekategorierna vid högskolorna (professorer, lektorer och adjunkter) kvinnor. Av professorerna var endast 5% kvinnor – en lägre andel än i de övriga nordiska länderna. I Danmark har inga särskilda åtgärder vidtagits för att öka rekryteringen av kvinnor till forskningen (med undantag för Aktionsplanen för kvinnoforskning, genom vilken åtta kvinnoforskartjänster inrättades, se denna rapport s. 4–5).

I Finland var 9% av professorerna kvinnor år 1991. Motsvarande siffra för biträdande professorer var 17%[7]. Flera högskolor har tillsatt jämställdhetskommittéer, som antagit särskilda planer för befrämjande av jämställdheten vid högskolorna. Dessa planer kan också innehålla åtgärder som syftar till att öka andelen kvinnor i forskningen. I praktiken har sådana åtgärder knappast förekommit.

I den norska jämställdhetslagen ingår bestämmelser om könskvotering för rekrytering till statliga tjänster, inklusive universitetstjänster. Ifall två sökandes kvalfikationer är tillnärmelsevis lika, bör den av de sökande som representerar det kön som har färre än 40% av de anställda i den aktuella tjänstekategorin, äga företräde vid anställning. Alla fyra norska universitet har handlingsplaner för jämställdhet och egna jämställdhetskommittéer. Tre universitet har anställt jämställd-

---

[5] Nordiskt forskarutbildningssamarbete, Utbyggnadsstrategi. NU 1990:1, s. 32; Forskere i Norden, NORD 1988:30, s. 79.

[6] Borchorst Anette, Christensen Ann-Dorte & Rasmussen Palle, Kønsprofilen i videnskabelige stillinger ved de videregående uddannelseinstitutioner. Styringsgruppen for Kvindeforskning: København 1992.

[7] Husu Liisa, Jämställdheten vid finländska universitet och högskolor. I: Jämställdhet på universitetet. Rapport från ett seminarium under Nordiskt Forum i Åbo, augusti 1994. Nordiska universitetsadministratörssamarbetet: Åbo Akademi 1995 (i tryck).

hetskonsulenter på hel- eller halvtid. Sedan år 1981 har Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd (NAVF) följt en kvoteringsprincip som garanterar att kvinnornas andel av de forskarbefattningar som NAVF inrättar är minst 40%. Enligt beslut i Stortinget år 1993 kan alla universitetsanställda med professorskompetens anhålla om en s.k. personlig professur. Detta har ökat antalet kvinnliga professorer i landet. Idag uppgår kvinnornas andel av professorskåren till ca 10% och av förstaamanuensis-tjänsterna till 19%[8].

Nordiskt kvinnoforskningssamarbete

Det nordiska kvinnoforskningssamarbetet har varit intensivt sedan början av 1980-talet. Den nordiska kvinnoforskningens internationella inriktning kan bero på att kvinnoforskningsmiljöerna varit små, men framför allt på att det ligger i kvinnoforskningens natur att överskrida disciplins- och nationsgränser.

Som ett resultat av det fackligt-vetenskapliga samarbetet bland nordiska kvinnoforskare har ett antal forskarnätverk uppstått. Av dessa nätverk är en del knutna till enskilda discipliner (t.ex. historia, juridik, medicin, filosofi), eller omfattar flera närstående discipliner (t.ex. nätverket för kvinnor, naturvetenskaper och teknik), andra är tvärvetenskapliga (t.ex. nätverket för könssocialiseringsforskning; nätverket för kvinnor, miljö och utveckling). Dessa nätverk har genomfört nordiska samarbetsprojekt och ordnat seminarier och workshops. Bland de konkreta resultaten av samarbetet kan nämnas t.ex. den omfattande nordiska kvinnolitteraturhistorien, forskningsprojekt om kvinnor i nordisk politik och det pågående arbetet med antologin "Nordic Feminist Thought".

Därtill har olika koordinerande aktiviteter mellan nordiska kvinnoforskare utvecklats. Under hela 1980-talet verkade forskarna inom ett löst organiserat nätverk (Nordiskt Forum) för att befrämja informationsutbyte och annat samarbete mellan de nordiska länderna. Detta nätverk fungerade åren 1981–88 och lyckades bl.a. utverka bidrag av Nordiska Ministerrådet för koordinering av nordisk kvinnoforskning. Som en följd av detta stödde Ministerrådet under perioden 1991–94 den nordiska

[8] Breivik Torbjørg, Rapport fra likestillingsarbeidet ved norske universitet. I: Jämställdhet på universitetet. Rapport från ett seminarium under Nordiskt Forum i Åbo, augusti 1994. Nordiska universitetsadministratörssamarbetet: Åbo Akademi 1995 (i tryck).

kvinnoforskningen över sin jämställdhetsbudget genom att anslå medel för en heltidsanställd *koordinator för nordisk kvinnoforskning*. Koordinatorn verkade vid Åbo Akademi i Finland. Våren 1995 överfördes koordinatorsprojektet till Universitetet i Oslo och integrerades fr.o.m. september 1995 i det nya Nordiska institutet för kvinno- och könsforskning.

Till koordinatorns uppgifter har hört att befrämja kontakterna mellan kvinnoforskare i Norden, bl.a. genom att samordna kontakterna till olika nätverk och förbättra informationsutbytet mellan forskare, forskningsmiljöer och användarna av forskningen. Koordinatorn har arrangerat och bistått med att anordna nordiska seminarier och konferenser för kvinnoforskare. Koordinatorsprojektet har stärkt samarbetet såväl mellan de nordiska ländernas kvinnoforskningsmiljöer som mellan forskningen och det nordiska jämställdhetssamarbetet. Projektet har därtill bidragit till att öka den nordiska kvinnoforskningens internationella genomslagskraft. Koordinatorn har skapat och upprätthållit kontakter till europeiska och internationella kvinnoforskningsnätverk, t.ex. WISE och ENWS. En engelskspråkig informationsbroschyr över nordiska kvinnoforskningsmiljöer har utkommit såväl år 1991 som år 1994.

Bland de synliga resultaten av det nordiska samarbetet kan speciellt nämnas den engelskspråkiga kvinnoforskningstidskriften *Nora: Nordic Journal of Women's Studies*, som startade inom ramen för koordinatorsprojektet år 1993. Tidskriften har i hög grad förbättrat möjligheterna att förmedla nordisk kvinnoforskningskunskap till länder utanför Norden, men har också stimulerat den vetenskapliga debatten inom Norden.

Ett annat konkret resultat av kvinnoforskarnas nordiska samarbete är Nordiska föreningen för kvinno- och könsforskning, som grundades i augusti 1994. Föreningens främsta uppgift är att fungera som utgivarförening för NORA. Därtill skall föreningen ordna seminarier och konferenser. Föreningen har också en viktig uppgift som en samnordisk påtryckningsgrupp gentemot nordiska politiska beslutsfattare och forskningspolitiker.

I Nordiska ministerrådets samarbetsprogram för jämställdhetsområdet för åren 1995–2000 fastställs att ministerrådet aktivt kommer att arbeta för att "bevara och konsolidera funktionen som nordisk koordinator för kvinno-, köns- och jämställdhetsforskning" och "bygga upp en nordisk institution för könsrelaterad forskning". I enlighet med detta program har koordinationsprojektet och det nordiska kvinnoforskarsamarbetet konsoliderats och utvidgats genom att ett institut för kvinno- och könsforskning grundats med samnordiska medel över Nordiska ministerrådets budget. Institutet har inlett sin verksamhet hösten 1995 vid Universitetet i Oslo.

Kvinnoforskningen i Norden omfattar många små miljöer. Det har därför varit viktigt att det nordiska samarbetet konsoliderats och byggts ut genom fastare institutionella ramar. Inrättandet av ett nordiskt institut för kvinno- och könsforskning bidrar till att utveckla samarbetet mellan nordiska forskare inom detta område. Institutet kan samtidigt fungera som en samnordisk plattform för olika typer av samordnade aktiviteter inom Norden och som de nordiska kvinnoforskarnas länk till den övriga världen. De utmaningar som Norden ställs inför i det europeiska och vidare internationella samarbetet både inom forskningen och jämställdhetsarbetet ökar betydelsen av aktiva forskarkontakter. Under de senaste åren har den nordiska kvinnoforskningen fått en etablerad ställning inom europeisk och internationell kvinnoforskning. Erfarenheterna har visat att det nordiska kvinnoforskningssamarbetet samtidigt har understrukits och fått klarare konturer i de alleuropeiska sammanhangen.

Nordiska institutet för kvinno- och könsforskning ger en institutionell ram för fortsatt koordineringsverksamhet, forskarutbildningsnätverk och forskarkurser, seminarier och konferenser, samnordiska forskningsprogram och -projekt samt student- och forskarutbyte. Institutet kommer också att ansvara för uppbyggnad och drift av en nordisk databas över forskarkompetens inom kvinnoforskning samt koordinera existerande informations- och dokumentationstjänster i Norden. Ett datorbaserat nordiskt konferenssystem för forskare och användare på området är en konkret uppgift som institutet kommer att initiera.

Institutet kommer därtill regelbundet att utge ett nordiskt nyhetsbrev som riktas till kvinnoforskningsmiljöer, enskilda forskare och övriga intresserade. I nyhetsbrevet ingår bl.a. en händelsekalender över viktiga forskningsevenemang och annan central information. Institutet kommer att arrangera nordiska möten och seminarier där forskare och "praktiker" kan mötas. Följdaktligen är institutet inte enbart ett samarbetsorgan för forskare, utan också en kontakt- och informationskanal mellan forskarna och användarna av forskningen.

I det s.k. koordinatorsprojektet, liksom också i den nya fas som inletts i och med det nordiska institutet för kvinno- och könsforskning, har de nationella koordinatorerna i de enskilda länderna haft en avgörande roll. De har bildat koordinatorns s.k. referensgrupp, inom vilken ett flertal samarbetsprojekt mellan länderna initierats.

Utblick i Europa

I europeisk och internationell jämförelse är de nordiska länderna föregångare på jämställdhetsområdet. Följdaktligen har intresset för den nordiska regionen varit stort bland internationella kvinnoforskare. Nordiska kvinnors ställning i politik och arbetsliv samt välfärdsstatens "kvinnovänliga" drag är av internationellt intresse. I det "nya Europa", där regionerna allmänt taget får en ökad betydelse, utgör den nordiska regionen en unik plattform som har goda förutsättningar för att markera sig internationellt. Det internationella arbetet kan således stärka och utveckla den nordiska dimensionen.

Inom det internationella samarbetet är utmaningarna och förväntningarna på den nordiska kvinnoforskningen stora. De nordiska forskarnas insatser på europeiska och internationella arenor kommer troligen att stärkas bl.a. inom de europeiska kvinnoforskningsnätverken. Idag är så gott som varje europeiskt land representerat i sameuropeiska kvinnoforskningsnätverk. *European Network for Women's Studies* (ENWS) verkar under Europarådet och EU-ländernas nätverk är *Women's International Studies Europe* (WISE). Det sistnämnda nätverket har nyligen utsträckt sin verksamhet till hela Europa.

Också övriga former för europeiskt forskningssamarbete på kvinnoforskningens område håller på att finna sina former. Kvinnoforskningstidskriften *European Journal of Women's Studies* började utkomma år 1994. Den av Europeiska Unionen finansierade databanken för kvinnoforskning (*GRACE*) innehåller bl.a. expertregister över kvinnoforskare på olika områden, kvinnoforskningsenheter och -nätverk i Europa. Forskarna har tillgång till databasen genom nationella eller regionala dokumentationscentra för kvinnoforskning. Individuell tillgång till databasen är åtminstone ännu inte möjlig. GRACE har också utgett en rad skriftliga kataloger utgående från databasen.

Student-, lärar- och forskarutbytet inom den europeiska kvinnoforskningen kommer att expandera bl.a. genom EU:s nya universitetsprogram Socrates. EU-ländernas samarbete inom kvinnoforskningen och särskilt inom studentutbytet har utvärderats under år 1995. I den s.k. Sigmakommittén, som fungerat som evalueringsgrupp, har också den nordiska kvinnoforskningen varit representerad.

Det europeiska kvinnoforskningssamarbetet underlättas av att åtminstone någon form av nationell koordinering finns i samtliga europeiska länder med undantag för Tyskland, Grekland och Sverige. Koordineringen fungerar genom nationella kvinnoforskningsorganisationer och -nätverk och/eller genom nationella koordinatorer (i Finland,

Norge, Danmark och Nederländerna finns f.n. anställda koordinatorer). I detta sammanhang kan nämnas att organisationsstrukturen i den europeiska kvinnoforskningsföreningen WISE bygger på existensen av nationella föreningar, som representerar respektive lands kvinnoforskare. Dessa föreningar har bl.a. i uppgift att utse nationella kontaktpersoner till styrelser, arbetsgrupper och andra organ inom WISE.

I det följande tar jag kort upp några utvecklingsdrag som kännetecknar organiseringen av kvinnoforskningen i *Nederländerna, Storbritannien* och *Tyskland*. Kvinnoforskningen har utvecklats särskilt systematiskt i Nederländerna. Vid de brittiska universiteten har i synnerhet grund- och forskarutbildningen utvecklats bl.a. inom ramen för särskilda studieprogram. På den europeiska kontinenten och i östra Central-Europa varierar kvinnoforskningens ställning i hög grad mellan och inom länderna. Tyskland är ett land som jag valt att nämna i detta sammanhang. Åtminstone i de mer reformorienterade delstaterna – här tas Nordrhein-Westfalen som exempel – har en institutionalisering av kvinnoforskning ägt rum.

Nederländerna

Samtliga universitet i Nederländerna erbjuder undervisning i kvinnoforskning. Separata kvinnoforskningsenheter har grundats vid universiteten och samhällsstödet till kvinnoforskningen är omfattande. Tretton kvinnoforskningsprofessurer har inrättats med särskilda medel. Sedan år 1982 har kvinnoforskarna organiserat sig i en nationell förening, som har en anställd koordinator placerad vid Universitetet i Utrecht. Förutom nationella koordinerings- och informationsaktiviteter, har föreningen tagit initiativ till den nya europeiska kvinnoforskningstidskriften. Därtill fungerar den nationella koordinatorn också som koordinator för den europeiska kvinnoforskningsföreningen WISE.

På senare tid har forskarutbildningen i kvinnoforskning utvecklats systematiskt, bl.a. med "graduate schools" i kvinnoforskning. En annan ny trend är att kvinnoforskningen håller på att institutionaliseras som en reguljär institution vid universiteten. För närvarande har fem universitet inrättat institutioner i kvinnoforskning som leds av en professor. Detta gör det också möjligt att avlägga examen med kvinnoforskning som huvudämne.

Storbritannien

Det land i Europa, där kvinnoforskarna kanske mest arbetat på att ge kvinnoforskningen disciplinstatus, dvs. rätt att utexaminera studerande, är Storbritannien. Vid de flesta universitet i landet ges kvinnoforskningskurser på undergraduate- eller postgraduate-nivå, men omfånget varierar betydligt. De drastiska nedskärningarna av universitetssektorn under 1980-talet drabbade kvinnoforskningen hårt. Vid ett brittiskt universitet kan Bachelor-examen avläggas i Women´s Studies, vid ca tio universitet kan Masters-examen avläggas i Women´s eller Gender Studies och vid två universitet kan doktorsexamen avläggas i kvinnoforskning. Det är dock vanligare att kvinnoforskningsteman integreras i övrig undervisning, att ens examen består t.ex. till hälften eller en tredjedel av kvinnoforskningskurser och att examina med ett kvinno- och könsperspektiv avläggs inom traditionella universitetsdiscipliner och institutioner.

Forskar- och lärartjänster är sällan öronmärkta för kvinnoforskning. En betydande del av undervisningen sköts av timanställda lärare eller inom ramen för den ordinarie undervisningen på institutionerna. Elva kvinnoforskningsenheter har inrättats vid brittiska universitet. De flesta av dessa är underresurserade och saknar egna tjänster. Statligt stöd eller särbeviljning för kvinnoforskning förekommer inte.

År 1989 grundades ett nationellt nätverk för kvinnoforskare (Women´s Studies Network), bl.a. för att koordinera det internationella samarbetet. Nätverket publicerar därtill årligen en katalog med information om undervisningen i kvinnoforskning vid brittiska universitet.

Tyskland

De tyska delstaterna har en autonom ställning bl.a. inom utbildnings- och forskningspolitiken. Den federala strukturen innebär stora regionala variationer beträffande såväl satsningar på kvinnoforskning som rekrytering av kvinnor till forskningen. I t.ex. Nordrhein-Westfalen har kvinnoforskarna varit organiserade i påtryckningsgrupper sedan år 1980. På senare tid har myndigheternas inställning till kvinnoforskningen förbättrats. Detta har bl.a. tagit sig uttryck i bestämmelser gällande positiv särbehandling (kvotering) av kvinnliga forskare i samband med rekrytering till tjänster och i ett särskilt utvecklingsprogram för kvinnoforskningen. Utvecklingsprogrammet förutsätter att ett visst antal vakanta professurer årligen ombildas till professurer i kvinnoforskning.

Sammanlagt har 38 kvinnoforskningprofessurer inrättats i delstaten tack vare detta program.

I övriga delstater har kvinnoforskningen inte uppnått motsvarande institutionaliserade och permanenta status. Antalet professurer i kvinnoforskning i Tyskland uppgår idag till ca 60, av vilka de flesta finns i de f.d. västtyska delstaterna. Vid ett flertal universitet har koordinerande enheter inrättats för kvinnoforskningen; vissa av dem har egna forskartjänster, biblioteks-, dokumentations- och informationsservice, medan andra snarare fungerar som informellt organiserade nätverk som samlar studerande och forskare som intresserar sig för kvinnoforskning.

Undervisning i kvinnoforskning ges dock vid så gott som samtliga universitet i landet. Vid några universitet har kursutbudet inom ämnet organiserats i större studiehelheter och erbjuds på kontinuerlig basis (t.ex. Bielefeld, Berlin, Dortmund). Vanligare är att kvinnoforskningskurser ges som enstaka valbara kurser inom ramen för lärarnas ordinarie undervisning. I likhet med Norden har kvinnoforskningen i Tyskland inte utvecklats till ett akademiskt ämne med egen institutionell status, såsom fallet är t.ex. i Förenta staterna och Kanada. Inom forskarutbildningen har på senare tid inrättats två nationella forskarskolor (Graduiertenkolleg) för kvinnoforskare.

I motsats till de flesta andra länder i Europa, har de tyska kvinnoforskarna inte grundat någon nationell tvärvetenskaplig förening. Inom de olika delstaterna har forskarna däremot organiserat sig i såväl tvärvetenskapliga som ämnesspecifika nätverk och organisationer. Inom vissa discipliner (t.ex. sociologi, politologi) fungerar nationella kvinnoforskarnätverk och sektioner. Forskarstuderande i kvinnoforskning har också organiserat sig i en nationell förening. Kännetecknande för den tyska kvinnoforskningen är därtill det relativt stora antalet s.k. autonoma kvinnoforskningsinstitut. Dessa institut fungerar utanför universitetens ram och är sedan år 1992 organiserade inom ett landsomfattande nätverk.

Slutsatser

Den nordiska kvinnoforskningen kännetecknas av att de flesta universitet byggt upp särskilda enheter för kvinnoforskning och att samhället gett ett förhållandevis stort – men otillräckligt – stöd till kvinnoforskningen. Detta har skett genom öronmärkta särbeviljningar, kvinnoforskningstjänster, stöd för undervisning i kvinnoforskning osv. Detta stöd

har ofta motiverats med jämställdhetsargument och kvinnoforskningen har haft "allierade" bland (kvinnliga) politiker och forskningsadministratörer.

I organisatoriskt avseende har kvinnoforskningen utformats på något olika sätt i de nordiska länderna. *Den norska modellen* bygger på ett Sekretariat för kvinnoforskning vid det nationella forskningsrådet samt lokala kvinnoforskningscentra vid universiteten. I Norge har därtill många kvinnoforskare integrerats i universitetsinstitutioner och forskningsinstitut. En nationell förening för norska kvinnoforskare kommer att grundas. I Finland inrättades en nationell koordinatorsinstitution enligt norsk förebild, men med placering vid den statliga jämställdhetsdelegationen. Vidare ingår i *den finländska modellen* en nationell förening för kvinnoforskning samt lokala kvinnoforskningscentra vid fyra universitet och informella nätverk vid övriga universitet och högskolor.

Den svenska modellen har varit utpräglat decentralistisk och har organiserats "underifrån", av fora/centra vid högskolorna och universiteten. Så gott som varje svenskt universitet har en kvinnoforskningsenhet. Verksamheten har samordnats genom informella samarbetsnätverk, framför allt det s.k. Flerforamötet. Sverige saknar nationell koordinering och har ingen nationell kvinnoforskningsförening. *Den danska modellen* påminde länge om den svenska, men sedan slutet av 1980-talet har också de danska kvinnoforskarna satsat på nationell koordinering: en nationell förening har grundats och en koordinatorstjänst har inrättats.

De olika organisationsmodeller som tillämpas i de nordiska länderna är bundna till nationella omständigheter. En modell som fungerar väl i ett land, kan inte automatiskt överföras till ett annat land. Koordinatorns arbetsuppgifter kan formuleras på olika sätt och koordinatorns kvalifikationer, fackliga bakgrund och profilering kan variera. Tjänstebeskrivningen för den nationella koordinatorn förändras i takt med att kvinnoforskningens infrastruktur finner nya former och forskningsområdet utvecklas.

Den danska koordinatorn har en tidsbunden deltidsanställning. Hon bedriver samtidigt egen forskning på deltid. Koordinatorn är placerad vid ett kvinnoforskningscentrum, vilket innebär en nära anknytning till en kvinnoforskarmiljö (det kan dock finnas olika uppfattningar om koordinatorn alltid skall placeras vid ett centrum i huvudstaden eller om rotation bör tillämpas). Deltidsanställningen är problematisk, eftersom arbetet i praktiken tenderar att ta mer tid i anspråk. Det är svårt att splittra sig mellan forskningsadministration och egen forskning.

I Norge fungerar koordinationen inom ramen för ett sekretariat som är knutet till det nationella forskningsrådet. Fördelen här är den

omedelbara kontakten till forskningsfinansiärer och -politiker. Å andra sidan kan problem uppstå ifall sekretariatet eller koordinationstjänsterna fjärmas från de lokala kvinnoforskningsmiljöerna vid högskolorna.

I Finland är koordinatorn placerad vid jämställdhetsbyrån, vilket också haft både positiva och negativa konsekvenser. Kontakterna till jämställdhetsmyndigheter och -politiker har varit direkta, vilket har gagnat både kvinnoforskningen och jämställdhetsmyndigheterna. Koordinatorns tjänstebeskrivning har dock inte explicit knutits till kvinnoforskning. Tjänsten kan därför också belastas med andra arbetsuppgifter. Koordineringsarbetet kan riskeras ifall de jämställdhetspolitiska konjunkturerna förändras. Den nära anknytningen till jämställdhetsförvaltningen kan ibland upplevas som problematisk bland universitetsforskare.

Trots de olika administrativa organisationsformerna för koordineringsverksamheten i Danmark, Finland och Norge, finns ett flertal gemensamma drag i den praktiska utformningen av koordinatorsuppgifterna. Kvinnoforskningens snabba expansion, forskningens tvär- och mångvetenskaplighet och inte minst det ökande internationella samarbetet ställer stora krav på nationell koordinering, informationsförmedling, dokumentation och forskningsförmedling samt forskningspolitisk intressebevakning. Koordinatorsrollen karakteriseras kanske bäst av den engelskspråkiga benämningen "facilitator".

Genom en välorganiserad koordineringsverksamhet och informationsförmedling kan en mångsidig kvinnoforskningsexpertis komma till bruk. Den kunskap som kvinnoforskningen producerar efterfrågas idag allt mer från olika håll. Informationsbehov finns inte enbart inom forskningen och undervisningen, utan i hög grad också utanför vetenskapssamfundet, dvs. bland kvinnoforskningens användare (medborgarorganisationer, massmedia, företrädare för politiska organisationer och förvaltning). Koordinatorn fungerar som en länk till medborgare och olika instanser som behöver och använder information gällande kvinnoforskningen och dess resultat. Studerande, forskare och lärare ställer sina egna specifika krav. Informations- och dokumentationstjänster behövs på olika språk, och såväl på ett lokalt som ett nationellt plan. Elektronisk informationsförmedling och databaser som stöder kvinnoforskningen är härvid av central betydelse.

Det ökade nordiska, europeiska och vidare internationella samarbetet ökar trycket på att göra den nationella informationen mer tillgänglig än tidigare. Möjligheterna att delta i en stor del av det internationella samarbetet försvåras ifall det inte finns någon samordnande instans som kan fungera som länk mellan den inhemska och den internationella kvinnoforskningen.

Min slutsats är därför att också den *svenska kvinnoforskningen behöver någon form av nationell samordning eller koordinering.* Denna åsikt grundar jag framför allt på de erfarenheter jag hämtat av organiseringen av kvinnoforskning i de olika nordiska länderna genom min tjänst som koordinator för nordisk kvinnoforskning åren 1991–94. Jag har upplevt avsaknaden av en anställd koordinator i Sverige som som problematisk. En institutionaliserad nationell koordineringsverksamhet i Sverige skulle enligt mitt förmenande vara viktig med tanke såväl på det nationella som det nordiska, europeiska och internationella samarbetet på kvinnoforskningens område. Däremot anser jag mig inte ha förutsättningar att ta ställning till var koordineringen administrativt kunde placeras.

Till koordinatorns viktigaste uppgifter kunde höra:

- informationsförmedling och dokumentation (både inom forskarsamfundet och till användarna av forskningen);
- forskningsförmedling;
- samordning av forskningspolitisk intressebevakning;
- samordning av nordiskt och internationellt samarbete.

Till koordinatorstjänsten kan gärna knytas *en nationell förening eller ett nätverk för kvinnoforskning.* Denna kan då fungera som en referensgrupp för koordinatorn och som hennes kontaktlänk till centra och fora vid högskolorna samt övriga lokala och nationella forskarnätverk inom kvinnoforskningen. Föreningen behöver inte bli tungrodd och byråkratisk: t.ex. behöver man inte gå in för personmedlemmar, utan medlemskåren kan bestå av centra, fora, nätverk osv.

Den nationella föreningen eller nätverket kunde utse eller nominera kandidater för koordinatorstjänsten. Detta skulle garantera förtroendet för koordinatorn på kvinnoforskarfältet. Det är viktigt att koordinatorn har såväl förtrogenhet med kvinnoforskning som erfarenhet av forskningsadministration. Det kunde övervägas att göra koordinatorstjänsten tidsbunden (t.ex. med en period på 3–5 år, men med möjlighet till förlängning).

Föreningen eller nätverket kunde dessutom utse eller föreslå svenska representanter till nordiska och europeiska organ inom kvinnoforskningen, såsom t.ex. Nordiska föreningen för kvinno- och könsforskning, Nordiska institutet för kvinno- och könsforskning samt europeiska och internationella kvinnoforskningsföreningar.

Satsningarna på koordinering och befrämjande av kvinnoforskningen samt på förmedling av forskningens resultat skall inte ta resurser av de existerande kvinnoforskningsenheterna vid högskolorna. Dessa behöver tvärtom förstärkas. Själva forskningen och undervisningen i ämnet skall självfallet fortsättningsvis bedrivas från högskolornas sida. Likaså

behövs också i fortsättningen resurser för koordinering och forskningsinformation på det lokala planet. Den verksamhet som organiseras från den nationella koordinerande enhetens eller koordinatorns sida bör i första hand ses som ett komplement och ett stöd för kvinnoforskningen i högskolorna. Det är följaktligen av central betydelse att från början gå in för att befrämja en fungerande arbetsfördelning mellan de olika parterna.

8 Ansettelsesprosessen i Akademia – barrierer for kvinnelige søkere

Elisabeth L'orange Fürst

Utgangspunktet for undersøkelsen som ble publisert i boken "Kvinner i Akademia – inntrengere i en mannskultur?"[1] var spørsmålet om det forekommer indirekte og ikke-erkjente former for diskriminering av kvinner som søker faste vitenskapelige stillinger ved universitetene og distriktshøgskolene i Norge.[2] I den norske likestillingsloven fra 1978 heter det at "forskjellsbehandling av menn og kvinner ikke er tillatt".[3] Denne loven åpnet i tillegg for en bevisst kvinnevennlig ansettelsespolitikk ved hjelp *av kjønnskvoteringsregler.* Slike regler ble innført ved Universitetene i Oslo og Tromsø i 1979. Undersøkelsen skulle bidra til å kartlegge hvilken rolle kjønn spilte når det gjaldt sjansene for å oppnå ansettelse innenfor Akademia. Den skulle også klargjøre hvordan kjønnskvoteringsreglene hadde virket.

Bakgrunnen for at det var inntredenen i det *faste* vitenskapelige stillingshierarkiet som skulle undersøkes var at en utredning fra NAVFs sekretariat for kvinneforskning[4] hadde pekt på at det nettopp her syntes å foreligge en "flaskehals" for økning av andelen kvinner i vitenskapssystemet, såvel som for kvinnelige forskeres karriere. Mens kvinneandelen økte merkbart på student- og rekruttnivå, skjedde det samme ikke på amanuensis- og toppnivå.

Fokus i undersøkelsen skulle ligge på sakkyndigkomiteenes bedømmelser av kvinnelige søkere, og spørsmålet var hva kjønn betydde som *tolkingsramme* ved vurdering og rangering av kvinner sammenliknet med menn. En bakgrunn for dette spørsmålet var det faktum at sakkyndigkommiteene i langt høyere grad besto av mannlige medlemmer enn av kvinnelige. På undersøkelsestidspunktet besto 87 % av

---

[1] Fürst 1988

[2] Undersøkelsen ble initiert av NAVFs sekretariet for kvinneforskning. Problemstillingen ble utformet av Hanne Haavind. I tillegg til henne besto den veiledende referansegruppen av professorene Harriet Holter, William Lafferty, Bernt Fossestøl og førsteamanuensis Kirsti Strøm Bull.

[3] Lov om likestilling, 1978

[4] Gornitzka 1981

disse kommiteene utelukkende av menn. I de resterende fantes ett kvinnelig medlem, bare meget sjelden fantes to.

Det spesielle ved bedømmelser til faste vitenskapelige stillinger kan sies å være de strengt formelle prosedyrene de er underlagt. At det i tillegg dreier seg om faglige vurderinger *og skjønn* innebærer imidlertid *at uformelle forhold også* kommer inn i prosessen. Undersøkelsens resultater peker på at et mulig rom for forskjellsbehandling kan åpne seg nettopp her.

Den amerikanske vitenskapssosiologen Jonathan Cole er opptatt av at uformelle prosesser kan være grunnlaget for diskriminering i det amerikanske forskningssystemet.[5] Han observerte at kvinnner syntes å bli utsatt for diskriminering fra det øyeblikk de tok doktorgraden. Dette tidspunkt markerer hovedterskelen for inntreden i det amerikanske Akademia, og her opplevde kvinnene med ett dårligere sjanser og langsommere opprykk. Betydningen av dette faktum ser han som viktig fordi nettopp de faste stillingene er nødvendige forutsetninger for full deltakelse i det akademiske livs innerste sirkler.

Cole legger vekt på at vi, når det gjelder den uformelle forskerkulturen, står overfor svært subtile forhold som innebærer store metodologiske utfordringer til kvantitativ utforskning. Han anbefaler et prosessperspektiv som er åpent for at ubetydelige forskjeller på ulike stadier har kumulative virkninger, slik at "mange bekker små utgjør en stor å".[6]

Selv valgte jeg å benytte en kombinasjon av kvantitativ og kvalitativ metode i analysen av datamaterialet jeg samlet inn. Dette besto av de saksdokumenter som utarbeides i forbindelse med ansettelser, inklusive de sakkyndiges innstillinger. På bakgrunn av dette skriftlige materialet utarbeidet jeg enkel deskriptiv statistikk og en kvalitativ språkanalyse.

Hva viser så min undersøkelse? La oss først se på noen av de kvantitative funn.[7] Når det gjelder utviklingen av kvinneandeler i det faste stillingshierarkiet i perioden 1969–1984,[8] kunne vi registrere en meget forsiktig økning på amanuensisnivå *og stillstand på* topp-

---

[5] Cole 1979

[6] Cole 1987

[7] Den *kvantitative* delen besto i en registrering av alle ansettelser til faste vitenskapelige stillinger ved alle universiteter og distriktshøyskoler i Norge i perioden 1980-84 (N=782) ved utfylling av (spørre)skjemaer på bakgrunn av ansettelsesdokumenter.

[8] Denne tidsoversikt ble mulig ved å sammenstille undersøkelsens data med data fra en utredning fra NAVFs sekretariat for kvinneforskning (Gornitska 1981).

stillingsnivå[9]. I denne femtenårs perioden, da kvinner var i ferd med å vinne innpass i en rekke av samfunnslivets mannsbastioner, skjedde det altså svært lite i vitenskapens verden.

Når jeg her snakker om kvinneandeler, dreier det seg om hvor mange kvinner (relatert til menn) som ble *ansatt i* utlyste faste vitenskapelige stillinger i denne tidsperioden. Men jeg undersøkte også kvinneandelen blant *søkerne* til disse stillingene. Heller ikke her kunne man registrere noen nevneverdig vekst. Bildet var altså preget av lave kvinneandeler også blant søkerne. Dette til tross for at kvinneandelen blant rekruttene (stipendiater og vitenskapelige assistenter), dvs. *søkerpotensialet* av kvalifiserte kvinner hadde økt. Når disse ikke meldte seg som søkere, er det rimelig å spørre hvorfor. Imidlertid ligger dette utenfor prosjektets muligheter for å besvare. Det er likevel grunn til å reise spørsmålet om det faste vitenskapelige stillingshierarkiet av ulike grunner i mindre grad frister kvinner enn menn. En kan også spørre om det skorter på mot, selvtillit eller oppmuntring når det gjelder å melde seg som søker til disse stillingene.[10]

En av undersøkelsens hensikter var å se nærmere på de kvinnene som faktisk meldte seg som søkere og deres sjanser for å oppnå ansettelse sammenliknet med deres mannlige kolleger. For å kunne si noe om dette, ble andelen som oppnådde å bli ansatt relatert til andelen som søkte slike stillinger blant henholdvis kvinner og menn, kartlagt. Det viste seg at andelen kvinner som ble ansatt gjennomgående var litt lavere enn andelen kvinner som meldte seg som søkere, mens det omvendte var tilfellet for mennene: Til alle stillingsnivåer og fagområder ble flere menn ansatt i forhold til andelen de utgjorde blant søkerne. Utfra dette kan man si at det syntes å være en liten, men gjennomgående sjanseulikhet mellom de to kjønn i mennenes favør.

Førsteinntrykket *av liten* forskjell i sjanser mellom kjønnene rakner imidlertid når man går dypere inn i datamaterialet. Da dukker det opp atskillig mer påfallende forskjeller. Det skjer når vi analyserer ansettelse som sluttresultatet av en *prosess,* et løp gjennom fire *trinn;* fra en melder seg som søker, til en blir funnet kvalifisert, blir innstilt og endelig ansatt. Det viser seg at søkernes trinnvise bevegelse gjennom

---

[9] I undersøkelsesperioden var de faste vitenskapelige stillingsnivåer amanuensis (medregnet førsteamanuensis), dosent og professor. Toppstillingsnivå omfatter her professorater og dosenturer.

[10] Se Thagaard 1994 for presentasjon av relevante studier for denne problemstillingen.

denne prosessen, når vi sorterer dem etter *fagområde,* åpenbarer klare kjønnsforskjeller (se figur 1).

Et påfallende mønster er at forskjellen mellom de to kjønn er størst *underveis* i prosessen, og mer utjevnet ved slutten. Å bare se på sluttresultatet, selve ansettelsestrinnet, innebærer dermed at viktige forskjeller underveis blir usynlige. Prosessperspektivet gir altså innsikt.

Figur 1. Ansettelsesprosessen i fire trinn ved universitetene 1980–84. Etter fagområde og kjønn. Prosent av søkerne

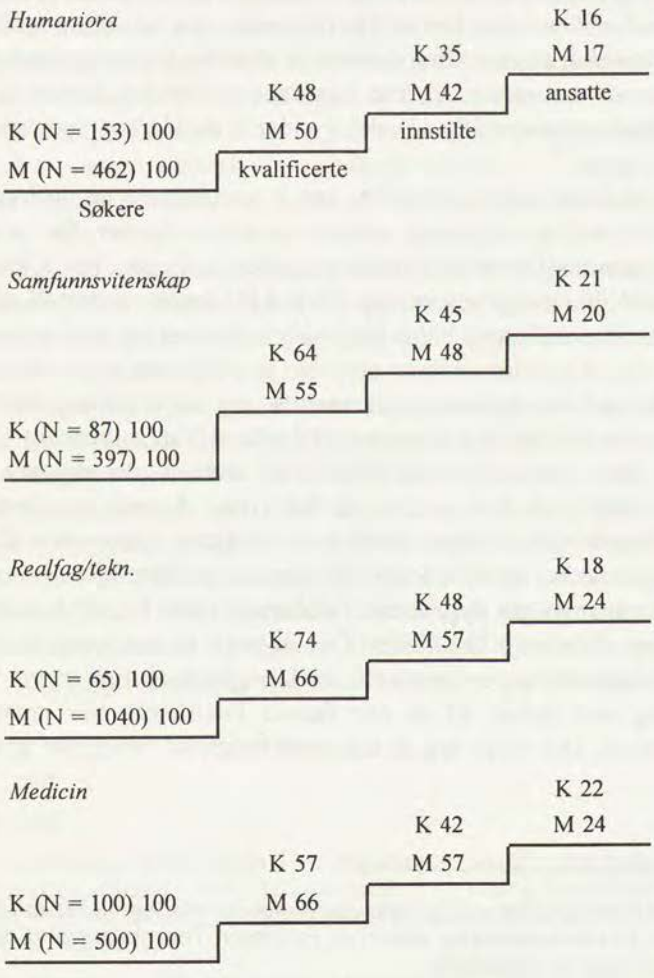

Barrierer på hvert trappetrinn

Ved ansettelsestrinnet er det bare innen realfag/teknologi-området det er tale om klare kjønnsforskjeller. Her har kvinnelige søkere klart dårligere sjanser til å oppnå ansettelse sammenliknet med mannlige. Hva skyldes det? Blir de i mindre grad funnet kvalifiserte? På annet trinn i prosessen; trinnet for å bli funnet kvalifisert, vises at det motsatte er tilfellet. Kvinnene i realfag/ teknologi blir i mye høyere grad funnet kvalifisert enn deres mannlige konkurrenter (+8%). Men når de kommer til *innstillingstrinnet,* slippes de i mindre grad gjennom (-9%). Selvom disse kvinnene altså i høy grad tilkjennes kompetanse, slippes de ikke i samme grad gjennom det nåløyet innstillingstrinnet representerer. Her kan man si de støter på en "barriere".[11]

Også for kvinner som søker stillinger innenfor humaniora betyr innstillingstrinnet en barriere. Kvinner som søker stillinger innenfor det medisinske området avviker derimot fra mønsteret, idet de møter en barriere allerede ved kompetansetrinnet. De blir i mye mindre grad funnet kvalifiserte enn deres mannlige konkurrenter.
Også sortert etter *stillingsnivå* er det klare kjønnsforskjeller underveis i prosessen (se figur 2).

[11] Begrepet barriere uttrykker her noe rent kvantitativt: prosentdifferenser mellom kvinnelige og mannlige søkere.

Figur 2. Ansettelsesprosessen i fire trinn ved universitetene 1980–84. Etter stillingsnivå og kjønn. Prosent av søkerne

Univeristetene

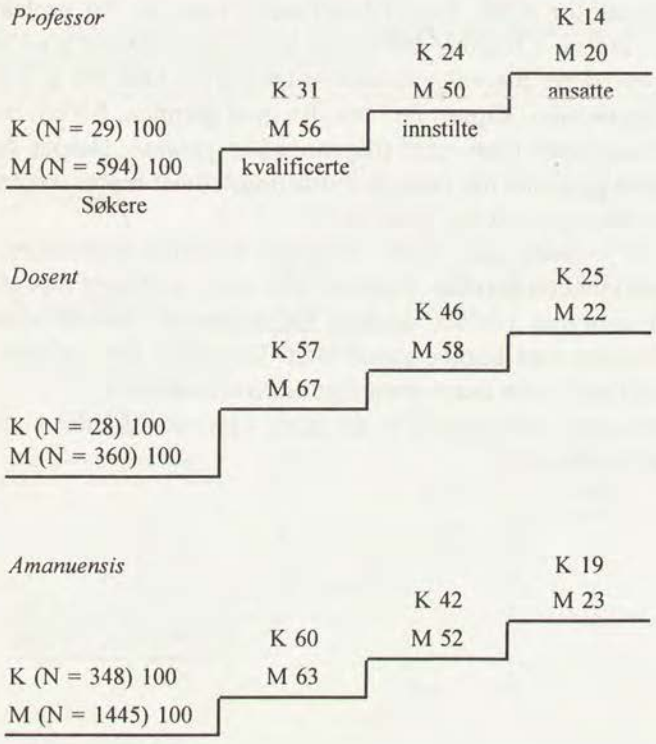

Kvinner som søker professorater møter en barriere ved kompetansetrinnet. Møter de den ikke der, skjer det ved innstillings-trinnet. Ved begge disse trinnene er kjønnsforskjellen dramatisk: Sjansene for å lykkes er hele 25 % dårligere for kvinnelige enn for mannlige søkere. Eneste gruppen kvinner som har litt bedre sjanser enn mennene er de som søker dosenturer,[12] og det skjer ved ansettelsestrinnet. Men også disse møter en barriere ved trinnet for kompetanse og innstilling. Når de

[12] Dosenturer ble i 1985 omgjort til professorater.

likevel oppnår ansettelse, kan det bety at dersom de først passerer nåleøynene, så innstilles de ofte på første plass.

Kjønnsskjevheten blir altså hele veien utjevnet ved prosessens slutt. Forklaringen på dette gåtefulle "hopp" fra innstillingstrinn til ansettelsestrinn *er anvendelse av kjønnskvoteringsreglen.* Denne regel ble tilsammen tatt i bruk ved ansettelse av 10 kvinner, alle i amanuensisstilling: 8 ved Universitetet i Oslo, 2 ved Universitetet i Tromsø.[13] Og det viser seg at det faktisk er ansettelsen av disse kvinnene som har bidratt til den lille økningen i kvinneandeler som tidligere nevnt skjedde på 1980-tallet. Det betyr at kjønnskvotering tildels har virket etter hensikten.

Kjønnskvoteringsreglen: Tvetydige konsekvenser

Hypotetisk kan vi si at dersom kjønnskvoteringsreglen ikke hadde vært innført, hadde kjønnsforskjellen vært langt skjevere når det gjelder sjanser for ansettelse. Det hadde særlig vært tilfellet for det medisinske fagområdet. Her har kjønnskvoteringsreglen bidratt til ansettelse av 5 kvinner i amanuensisstilling. Grunnen til at de kvinnelige søkerne til teknologi/ realfag er prosessens tapere kan sies å være at kjønnskvoteringsreglen overhodet ikke har vært brukt innen disse fagområdene. Det er teknologiområdet som fremstår som aller vanskeligst for kvinner. Ingen av de kvinnelige søkerne ble her ansatt i den undersøkte perioden, til tross for at 6 av 7 søkere ble funnet kompetent (og hadde doktorgrad). Kvinnelig kompetanse på høyt nivå fantes altså, uten at den ble sysselsatt. Dette er negative signaler å gi når jenter oppfordres til å satse utradisjonelt på nettopp slike fag.

Det er imidlertid ikke uproblematisk å uttale seg hypotetisk om hva som hadde skjedd om kjønnskvoteringsreglene ikke hadde eksistert. For et av undersøkelsens funn peker på mer tvetydige konsekvenser av kjønnskvoteringsreglenes eksistens. En sammenlikning av ansettelser før og etter at kjønnskvoteringsreglen ble innført ved Universitetet i Oslo viser faktisk at kvinneandelen sank i perioden etter at den ble innført – og det til tross for at 6 kvinner ble kjønnskvotert inn! Dette er stikk i

[13] Kjønnskvoteringsreglen ble ytterligere brukt i 5 tilfeller, uten at det førte til ansettelse: To ble flyttet frem til 2. plass og 3 trakk seg til fordel for andre stillinger etter å ha blitt kjønnskvotert.

strid med hva man har trodd. Det viser at mennene ikke har blitt tapere i kjølvannet av kvinnefremmende tiltak. Snarere tvert i mot: Figur 3 viser at mennenes sjanser for å lykkes i ansettelsesprosessen ble *bedre* etter at kjønnskvoteringsreglen ble innført.

Figur 3. Ansettelsesprosessen for mannlige søkere ved universitetet i Oslo før (1973–78) og etter (1979–84) kjønnskvoteringsreglen ble innført. Etter fagområde. Prosent.

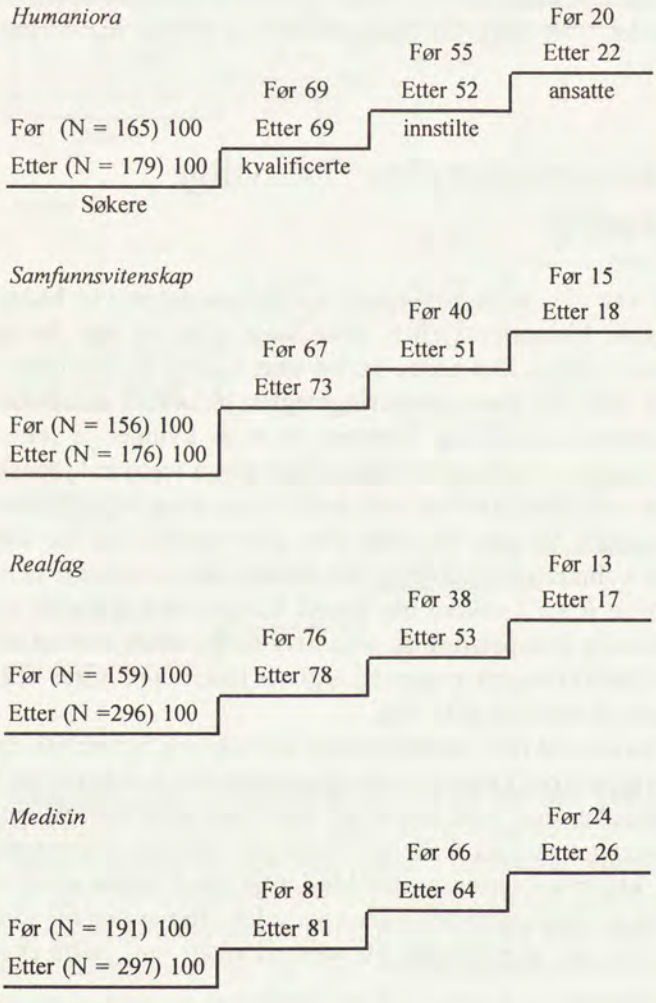

Dette resultatet av innføring av kjønnskvoteringsregler i universitetsverdenen peker på en mulig motreaksjon fra systemets side på det å få

seg pålagt *et politisk* virkemiddel i prosedyrer og regelverk som tradisjonelt har vært oppfattet som en viktig side av universitetets uavhengighet av politiske og samfunnsmessige interesser, altså det såkalte *elfenbenstårnet.* Innføringen av kjønnskvoteringsregler kan altså ha ført til en motvilje blant de sakkyndige, slik at mer eller mindre bevisste motstrategier kan ha vokst frem. F.eks. kan kvinner i mindre grad enn tidligere ha blitt sluppet fram i teten, for å unngå at kjønnskvoteringsreglen skulle kunne komme på tale å anvende.

En slik beskyttelse av elfenbenstårnet kan imidlertid diskuteres. For spørsmålet er om ikke den vitenskapelige frihet og uavhengighet er mye av en myte. Den norske filosofen Knut Erik Tranøy tar opp dette spørsmålet i sin *bok Vitenskapen – samfunnsmakt og livsform* fra 1986. Her utfordrer han vitenskapssamfunnets rent meritokratiske idealer om faglig dyktighet som eneste fordelings- og belønningsprinsipp. Fag og politikk henger uløselig sammen, hevder han. Med faglig makt følger også politisk makt. Og det er hans poeng at så lenge de faglige makthavere ikke innser det, men ivrer etter å forsvare elfenbenstårnets rene og verdifrie vitenskap, så er universitetets autonomi truet. For å bevare denne autonomien, den som sikrer muligheten for fri forskning, ser han politisering av kunnskapen som nødvendig. Som kulturformidlende utdanningsinstitusjoner er universitetene selvsagt formidlere av politiske og andre verdier, sier han. Utfra dette blir det legitimt å innføre likestillingsfremmende kjønnskvoteringsregler i den akademiske høyborg.

Interne og eksterne systembetingelser

Tilbake til spørsmålet om hva den observerte kjønnsforskjellen (jfr. figur 1 og 2) betyr. Står vi overfor reelle kompetanseforskjeller eller er det snakk om forskjeller i vurdering? Er det slik at kvinnelige søkere generelt og de som søker professorater spesielt faktisk har dårligere faglige kvalifikasjoner enn deres mannlige konkurrenter? Eller er det slik at kvinnelige søkere i mindre grad enn mannlige innrømmes slike kvalifikasjoner? Eller er det slik at en tredje mulighet foreligger; nemlig at vi står overfor *systemeksterne* betingelser?

Disse spørsmålene peker på et problem når det gjelder tolkningen av funnene. For å ta det første først, så tillater ikke datamaterialet noen systematiske konklusjoner angående søkernesfaktiske kvalifikasjoner. Objektive kriterier for kompetanse forelå bare usystematisk i datamaterialet. Ofte kunne man bare forholde seg til de sakkyndiges *vurderinger.*

I en del tilfeller ble likevel et misforhold mellom søkerens faktiske og innrømmete kompetanse åpenbar. Dette utdypes i den kvalitative analysen i undersøkelsen (se under). For det andre er faktiske eller objektive kvalifikasjoner som begrep vanskelig å bruke fordi *skjønn* hele veien kommer inn i bildet ved faglige vurderinger. Men dersom kvinnelige søkere i mindre grad enn mannlige tilkjennes den kompetanse de faktisk har, så mener jeg man må kunne hevde at det skjer en forskjellsbehandling på bakgrunn av kjønn.

Fra flere forskningshold rapporteres det om slik forbigåelse i universitetsverdenen. Jeg nevnte innledningsvis Jonathan Cole's vitenskapssoiologiske studier. Han snakker om "a triple penalty" – tredobbelte hindringer – for kvinners vei inn i forskersamfunnet.[14] Dette brgrepet omfatter diskriminering. Et spørsmål utover de allerede diskuterte er om dette kan skje fordi Akademia representerer en *tradisjonell mannskultur,* der kvinner for det meste har vært "fremmede fugler"? Vitenskaps-samfunnet har også blitt analysert som et patriarkalsk system som manifesterer seg ved mannlig kontroll av eliteposisjoner ved hjelp av bestemte utelukkelsesmekanismer[15]. Den vitenskapelige kunnskap er også omtalt som maskulin ved sin neglisjering av kvinnelige erfaringer.[16] Cole peker også på at kvinner som melder seg som søkere til Akademia representerer en spesiell type "survivors" eller overlevende i systemet. Som sterkere selektert gruppe, det faktum at det er mye sterkere frafall blant kvinner enn menn, både i studietiden og i rekruttfasen, peker på muligheten for at kvinnelige søkere, som gruppe betraktet, er vel så faglig dyktige som deres faglige motstykke. Når fremmede fugler ikke slippes inn, kan det vel så mye være fordi de er fremmede, som fordi de er mindre verdige.

Muligheten for forskjellsbehandling fra bedømmelseskommiteens side kan støttes av såkalt attribusjonsforskning, som viser at de to kjønn tilskrives ulik verdi. Ved hjelp av eksperimenter har man funnet at faglige artikler vurderes som kvalitativt dårligere, mindre originale og interessante når den som vurderer tror forfatteren er en kvinne, enn når det forutsettes at vedkommende er mann.[17]

Min analyse av ansettelsesprosessen i Akademia tyder på at *uformelle prosesser* som truer objektiviteten og nøytraliteten i de formelle prosedyrene synes å gjøre seg gjeldende ved faglige vurderinger.

---

[14] Cole 1981

[15] Bowling & Martin 1985

[16] Se f.eks. Fox-Keller 1985, Sandra Harding 1986

[17] Se f.eks. Goldberg 1968

Tolkning, skjønn og fagpolitiske interesser ser ut til å spille en viss rolle.[18] Det skjer f.eks. når betenkninger "skreddersys" for bestemte søkere allerede i utgangspunktet. Når vi vet at universitetsstillinger i stor grad representerer knappe goder i et utpreget konkurransesystem, er det ikke så merkelig at interessekamper utspiller seg ved valg av beste søker. I slike konflikter er det vel heller ikke så overraskende at kvinner usynliggjøres i kampen mellom lovende menn.

Ved siden av de systeminterne betingelsene, så som sakkyndigkomiteene – Akademias dørvoktere – representerer, avslører analysen også systemeksterne betingelser, så som samfunnet utenfor Akademia, med dets økonomi og politikk. Også disse instansene viser seg å representere viktige betingelser for kvinners sjanser for å lykkes med å oppnå fast stilling i Akademia.

Det systemeksterne forhold som min undersøkelse avdekket var en gjennomgående kjønnsskjevhet nettopp når det gjaldt *konkurransen om* stillingene. Det viste seg at kvinnelige søkere i perioden jeg undersøkte systematisk havnet *i de lengste* køene. Det meldte seg gjennomsnittlig 6.3 søkere til stillinger med kvinnelige søkere, mot 3.7 søkere til stillinger med bare mannlige søkere (se figur 4). Tendensen gjentok seg på alle fagområder og stillingsnivaer.

[18] Se også Weidemann 1991

Figur 4. Gjennomsnittlig antall søkere pr. fast stilling ved universitetene 1969–1979 og 1980–1984. Etter type stilling og fagområde.

Universitetene

1969-79	Stillinger med kvinnelige søkere	Stillinger uten kvinnlige søkere
Humaniora	5,5	3,0
Samfundsvit.	5,6	2,2
Realfag/tekn.	6,6	4,2
Medisin	3,4	2,6
Alle	5,1	3,0
1980-84		
Humaniora	7,0	3,6
Samfunnsvit.	6,2	3,6
Realfag/tekn.	6,4	3,8
Medisin	5,5	3,3
Alle	6,3	3,7

Det vi her observerer dreier seg ikke bare om at kvinner ut fra kjønnsroller, sosialisering og preferanser velger smalere utdanningsfelter enn menn. Det handler også om forskningspolitikk. Mens tilbudet av stillinger økte innen typiske mannsfag – tekonologi og visse realfag – (der andelen kvinnelige søkere var synkende), skrumpet stillings-tilbudet innen typiske kvinnefag – humaniora – (der andelen kvinnelige søkere var økende). Utfra dette kan en karakterisere 80-tallets forskningspolitikk som en (utilsiktet) maskulinisering av vitenskapen. Forskningspolitikken viste seg her å komme på kollisjonskurs med en annen systemekstern politikk, nemlig den som skulle fremme likestilling mellom kjønnene.

Når vi skal forklare hvorfor sjansene for å lykkes i ansettelsesprosessen blir forskjellig for de to kjønn, bør altså både systeminterne og systemeksterne forhold tas i betraktning. Likestillingspolitikk og forskningspolitikk synes å peke i hver sin retning. Kanskje blir kjønnskvoteringsregler bare en slags kompensasjon for en lite kvinnevennlig forskningspolitikk? Den økte konkurranse om stillingene for

kvinner kan avleses som en kjønnsskjevhet som slår inn i ansettelsesprosessen. Det viser seg at den gjør seg gjeldende som dårligere sjanser både ved ansettelses- og innstillingstrinnet. Den kan dermed være medvirkende bidragsyter til den barriere kvinnelige søkere møter ved innstillingstrinnet, der bare jo bare tre eller fire kan komme i betraktning. Konkurranseelementet kan imidlertid ikke forklare kjønnsskjevheten ved kompetansetrinnet. Alle søkere kan jo prinsippielt sett bli funnet kvalifiserte. Svaret på kjønnsskjevheten her må snarere finnes i de systeminterne forholdene, så som i de sakkyndiges vurdringer.

Nærlesning av innstillinger

Som tidligere nevnt omfatter undersøkelsen et kvalitativt innsyn i saksdokumentene. Alle ansettelser til faste vitenskapelige stillinger ved Universitetet i Oslo i perioden 1977–1984 ble gjennomgått i en kvalitativ analyse. Nærlesningen konsentrerte seg om stillinger med både mannlige og kvinnelige søkere. Dette kvalitative innsyn skulle gi svar på spørsmålet om det fantes noe grunnlag for mistanke om forskjellsbehandling på bakgrunn av kjønn. Indikasjoner på dette ville foreligge ved manglende samsvar mellom faktisk kompetanse (i den grad den var redegjort for) og de sakkyndiges omtale og vektlegging av den. Det samme kunne gjelde manglende overensstemmelse mellom premisser og konklusjoner i innstillingen.

Var det noe som indikerte forskjellsbehandling på bakgrunn av kjønn, og hvordan kom det eventuelt til syne i de sakkyndiges innstillinger? Det er viktig å presisere at disse innstillingene som skriftlige nedtegnelser representerer en spesiell type tekst, konstruert som en argumentasjon til begrunnelse for de sakkyndiges vurdering og rangering av søkerne innbyrdes. Ifølge prosedyrene skal innstillingene følge visse formaliserte regler for bedømmelse av faglig kvalitet. Det skal legges størst vekt på søkerens vitenskapelige produksjon både når det gjelder omfang og kvalitet. Relevans i forhold til betenkningsteksten er også viktig, dessuten legges en viss vekt på pedagogisk og administrativ erfaring. I undersøkelsen ble det bestemt at diskriminering kunne sies å forekomme dersom søkeren ble undervurdert, nedvurdert, bortdefinert og forbigått, enten dette skjedde bevisst eller ikke.

Et av de mønstrene som kom til syne ved nærlesningen av innstillingstekstene var de vi betegnet som *paternalisme*. Dette begrepet henspeiler på far-sønn forholdet og autoritetsrelasjoner på personnivå. I en artikkel snakker de norske sosialantroplogene Tian Sørhaug &

Jorun Solheim[19] om overlevelsen av familisme, en styreform som bygger på familieforhold, også i det moderne samfunn. De hevder at universitetet i en viss forstand kan sies å være dominert av "farsfigurer" og "høvdinger". Og, sier de: "Å bli sett av far" og dermed legitimert som arving til høvdingsetet, ser ut til å være en av de aller viktigste former for knapphet".[20] Dette gjør det vel så rimelig å beskrive universitetskulturen med familiemetaforer og -modeller som å bruke bedriftsmodeller. Fordelen ved familiemodellen er at den lar kjønnsrelasjoner tre klart fram.[21] Når far-sønn forholdet blir viktig for å forstå relasjonene mellom seniorer og juniorer i forskernettverket, kan det samtidig peke på problemer for *kvinner i* vitenskapskulturen. Spørsmålet er om en datter har samme symbolverdi som en sønn.

Nærlesningen viste at kvinner i konkurranse med sine mange "brødre" lett ble usynlige og "uinteressante". De syntes ikke i samme grad å bli tatt alvorlig og satset på som unge og lovende forskertalenter. Ei heller syntes de å bli regnet som selvfølgelige opprykkskandidater i systemet. Et illustrerende eksempel[22] på mønstre som belyser dette er f.eks. *at alder* syntes å få forskjellig betydning alt etter om søkeren var mann eller kvinne. Kvinnelige søkere ble stadig utsatt for å ha "feil alder". Enten var de for unge, eller så var de for gamle. En kvinnelig søker som var ung og særlig dyktig opplevde f.eks. at en eldre mannlig konkurrent "sto for tur" til stillingen (et ikke-legitimt kriterium i universitetsverdenen) og derfor ble rangert foran henne. En eldre og spesielt dyktig kvinne opplevde at en yngre mann ble hevdet å være spesielt lovende og "umistelig" for miljøet – og ble rangert foran henne.

Et annet påfallende mønster som også i en viss forstand er knyttet til tradisjonelle kjønnsroller, var at kvinnelige søkere stort sett ikke ble tilkjent *bredde i* sin vitenskapelige produksjon, et regelfestet krav ved ansettelser i toppstilling. Derimot ble de gjerne tilskrevet sneverhet. Det påfallende var at når kvinner endelig ble innrømmet bredde, ble de likevel rangert bak en mann, fordi de nå ble sagt "å spre seg for mye" – eller mannen ble sagt å ha andre kvaliteter som "dybde" eller "indre sammenheng", noe som nå ble viktigere enn bredde.

---

[19] Sørhaug & Solheim 1987

[20] op.cit. s. 8

[21] Se Reskin 1978, der forskerkulturen analyseres i lys av familiære kjønnsrollemønstre.

[22] Eksemplene som blir presentert i boka er alle hentet fra ansettelser til toppstillinger. Det var nettopp ved ansettelse i disse stillingene store kjønnsforskjeller kom fram i den kvantitative analysen (jfr. figur 2).

Språket blir altså svært tøyelig når det gjelder å argumentere til fordel for en foretrukket søker, hvilket altså ikke nødvendigvis betyr den beste i objektiv forstand. Nettopp denne siden ved språket synes å ramme kvinnene. F.eks. syntes visse rosende eller "meritterende" ord og vendinger sjeldnere å bli brukt om kvinner enn menn. Det var først og fremst mennene som ble innrømmet originalitet, pionervirksomhet eller endog innslag av genialitet. Kvinnene derimot ble tilskrevet flid, grundighet og nøyaktighet. Mens menn ofte ble omtalt som unge og lovende, ble kvinnene omtalt som tålmodige og utholdende. Kvinner ble i det hele tatt helst omtalt med passiv og forbeholden språkbruk: Det "syntes som om" kvinner var eller hadde gjort noe positivt, mens menn ble omtalt uten forbehold; de var og hadde gjort noe positivt, uten nøling. En annen observasjon var at enten kvinner ble rost eller rist, syntes det å skje med moderasjon. Kvinners produksjon ble heller ikke omtalt så inngående som menns produksjon – i det hele tatt ble kvinners produksjon i mindre grad tatt stilling til og diskutert innholdsmessig. Og det gjaldt særlig om forskningsfeltet var kjønnsrelevant.

Nærlesningen av de sakkyndiges vurderinger og rangeringer bekreftet mistanken om forskjellsbehandling på bakgrunn av kjønn. At kvinnelige søkere ikke er "fedrenes sønner" og sjeldent professorenes protegéer fremstår som et av forskerkulturens bidrag til dette. Når kvinner ikke når opp i konkurransen med sine mannlige kolleger, vil jeg hevde at slike forhold kan være like sannsynlige forklaringer som at de mangler doktorgrad[23] eller ikke har stor nok vitenskapelig produksjon. Problemet er nettopp at slike objektive kvalifikasjoner ikke nødvendigvis er tilstrekkelige til å nå opp i konkurransen. Når det kommer til den avgjørende runden mellom konkurrentene, synes altså kvinnene å være utsatt for å bli definert ut av spillet. Det er som om deres kjønn diskvalifiserer dem til deltakelse på en arena som "egentlig" er forbeholdt mannlige spillere. Den såkalte flaskehalsen, som min undersøkelse bekrefter, dvs. når veksten i kvinneandeler avtar ved overgangen til de faste vitenskapelige stillingene, er det nok ikke irrellevant at disse stillingene representerer terskelen til "det egentlige" Akademia, et tradisjonelt mannshegemoni. Ved denne terskel blir kvinner avvikere som representanter for et systemfremmed kjønn. Dette kjønn synes å bli fortolket i tråd med eldgamle kulturelle, og ubevisste forestillinger, det Pierre Bourdieu[24] omtaler som doxa: Det som tas for

[23] Kravet om at man skal ha doktorgrad (eller tilsvarende) for å oppnå fast vitenskapelig stilling ble innført i 1993

[24] Bourdieu 1977

gitt i en kultur, det ingen stiller spørsmålstegn ved – inntil noen, så som kvinneforskningen, begynner å forstyrre denne orden f.eks. ved å kikke de sakkyndige i kortene.

Litteratur:

Bourdieu, Pierre: *Outline of a theory of practice.* Cambridge University Press, Cambridge 1977

Bowling, Jill & Bryan Martin: Science: a masculine disorder? I *Science and Public Policy.* Vol. 12, nr. 6.1985

Cole, Jonathan: Women in Science. I *American Scientists.* Vol. 69. Nr 4. 1981

Cole, Jonathan: Fair science: Women in the scientific community. The Free Press. New York 1979

Cole, Jonathan: Upublisert manus presentert på seminar ved NAVF:s utredningsinstitutt, Oslo 1987

Fürst, Elisabeth: *Kvinner i Akademia – inntrengere i en mannskultur?* NAVFs sekretariat for kvinneforskning. Oslo 1988

Goldberg, Philip: Are women prejudiced against women? *Transaction.* Nr. 5.1968

Gornitzka, Nina: Kvinner i forskningssystemet ved inngangen til 1980-årene. En utredning for NAVFs likestillingsutvalg. Oslo 1981

Haavind, Hanne: Likestilling og ansettelsesprosedyrer ved universitet og distriktshøyskoler. NAVFs sekretariat for kvinneforskning. Oslo 1984

Harding, Sandra: *The Science Question in Feminism.* Cornell University Press, London 1986

Keller, Evelyn Fox: *Reflections on Gender and Science.* Yale University Press. London 1985

Reskin, Barbara F.: Sex Differentiation and the Social Organization of Science. I Gaston, Jerry (ed.): *The Sociology of Science: Problems, Approaches and Research.* London 1978.

Sørhaug Tian & Jorun Solheim: Hvis du ikke har vært her før, har du ikke noe her å gjøre. *Samtiden.* Nr. 3. Oslo 1987

Thagaard, Tove: Hard work and much patience. Career prospects for women scientists. *Nordic Journal of Women's Studies* (NORA). No.1 Oslo 1994

Tranøy, Knut Erik: *Vitenskapen – samfunnsmakt og livsform.* Universitetsforlaget 1986

Weidemann, Jana: Vitenskapelige bedømmelser – arena for kamp om vitenskapssyn. I *Veiet og funnet for lett – og for tung: Kjønn og*

vitenskapelige bedømmelser. NAVFs sekretariat for kvinneforskning, Norges allmennvitenskapelige forskningsråd og Senter for kvinneforskning, Universitetet i Oslo, 1991

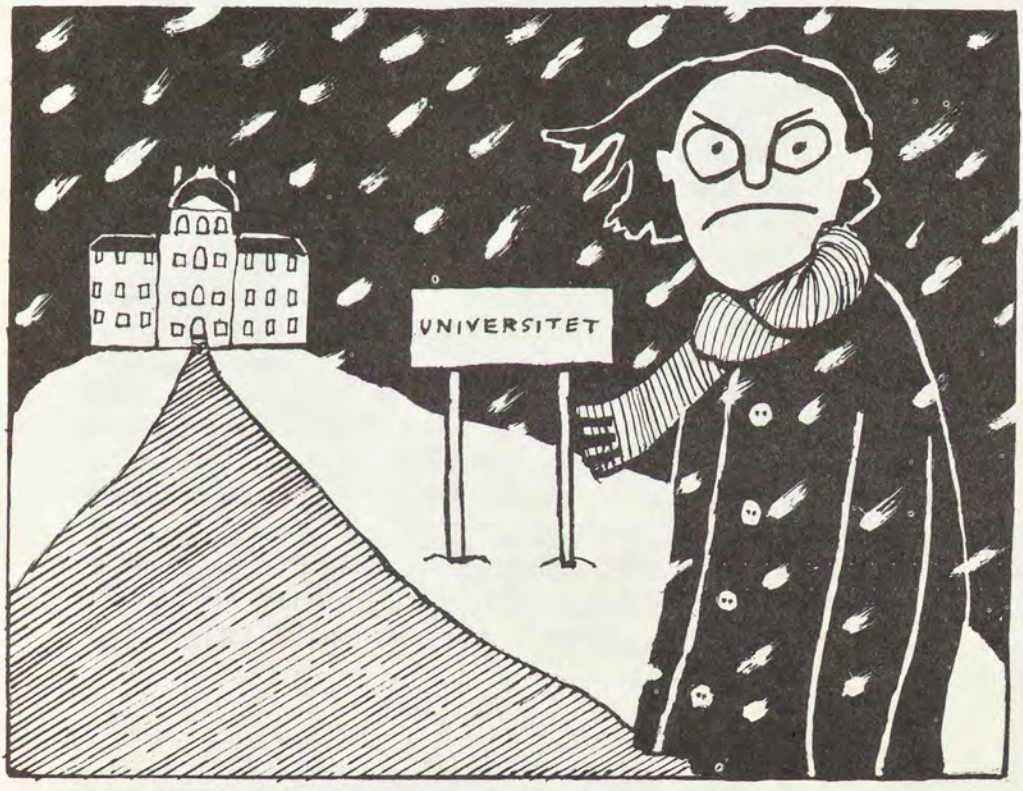

Kommentarer till Elisabeth Fürsts artikel "Ansettelsesprosessen i Akademia – Barrierer for kvinnelige søkere"

Ulla Riis och Leif Lindberg

Vi har under det senaste året genomfört en undersökning liknande Elisabeth Fürsts, men som avser svenska förhållanden. Våra resultat stämmer delvis med Fürsts, delvis inte. De stämmer i den meningen att vi kan finna exempel på många av hennes resultat, men vi finner däremot inte det mönster som hon har sett. Mot denna bakgrund skall vi göra några kommentarer. [1]

Fürsts uppsats är välskriven och tankeväckande. Det mesta i hennes budskap har ännu aktualitet. Hon har emellertid endast gjort en sammanfattning av den undersökning som hon publicerade 1988 och som bygger på data från 1969–1984. Någon uppdatering har inte gjorts (och kan rimligen inte begäras). Inte heller kommenterar hon den debatt som följt sedan 1988. Detta är beklagligt eftersom vi, i ett material som omspänner perioden 1982–1994, har kunnat notera ett slags genombrott i de svenska tjänsteförslagsnämndernas sätt att arbeta sedan åren omkring 1990.

Sakkunniga och tjänsteförslagsnämndernas övriga ledamöter kan och bör – enligt den första jämställdhetslagen från 1980 – ta upp frågan om jämställdhet när det finns relativt jämnstarka kandidater av båda könen i en konkurrens. Det dröjer ända till 1985 innan vi finner ett ärende i vårt material där så sker; därefter inträffar det ytterligare några gånger under 1980-talets sista år. Från och med 1991 års material blir det vanligt (och vid en av våra fyra undersökta fakulteter regel) att jämställdhetsaspekter tas upp, antingen av sakkunniga eller, något oftare, av tjänsteförslagsnämnden i övrigt. Det sagda gäller både när jämställdhetsaspekter aktualiseras på allmän grund eller då de kommer in i ärendebehandlingen som grund för oenighet (t.ex. votering eller reservationer i nämnden eller som grund för överklagande).

---

[1] Riis, U & Lindberg, L (1995) Värdering av kvinnors respektive mäns meriter vid tjänstetillsättning inom universitet och högskolor (arbetsnamn).

Elisabeth Fürsts resultat har påverkat debatten om diskriminering och jämställdhet vid tjänstetillsättning i den svenska högskolan. Hon har haft inflytande på det visserligen lilla antalet undersökningar i ämnet som gjorts i Sverige under senare år. Särskilt hennes resultat avseende sakkunnigas språkanvändning har ofta refererats i debatten.

Naturligtvis har många andra faktorer haft inflytande på tjänsteförslagsnämnders och sakkunnigas arbets- och skrivsätt. Jämställdhetshandläggare, arbetsgrupper och enskilda personer har bedrivit ett envist och inte alltid tacksamt arbete. Den handledning för tjänsteförslagsnämnder som utarbetades 1989[2] har varit ett viktigt och nödvändigt dokument. Tjänstetillsättning är en del av högskolans uppgifter som är traditionstyngd och som relativt få personer deltar i. De som deltar är medvetna om att de härigenom utövar makt. Förändringsarbete kommer därmed att ta lång tid, antingen detta beror på att det nya (lagen från 1980 och senare medbestämmandeavtal) är svårt att förstå eller svårt att acceptera.

Elisabeth Fürsts rapport är ett mycket intressant tidsdokument. Den har spelat en roll för den svenska debatten och har därigenom varit värdefull. Det är däremot inte bra om Fürsts resultatbild stannar kvar på den svenska debattens "näthinna" sedan den påverkat just denna debatt och därigenom blivit något obsolet. Vilket måste ha varit avsikten med Elisabeth Fürsts studie.

Om uppläggning och metod

Elisabeth Fürst studerade material från perioden 1969–1984 och från 1977–1984; hennes material hade hämtats från norska universitet och distriktshögskolor och bestod av protokoll från sakkunnigkommittéer och av sakkunnnigutlåtanden. Fürst gjorde en kvantitativ totalundersökning för den förstnämnda perioden och en specialstudie av den andra perioden. Totalt ingick ca 3.000 tillsättningsärenden och ca 13.000 sökande i Fürsts material.[3]

Vår undersökning är en förstudie och en metodutprövning på ett betydligt mindre material. Vi har undersökt samtliga tjänstetillsättningar vid fyra olika fakulteter vid lika många svenska universitet/högskolor.

---

[2] Jämställdhet och tjänstetillsättningar – Handledning för tjänsteförslagsnämnder. Stockholms universitet.

[3] Det är antagligen så att ca 370 ärenden och strax under 2.000 sökande vid Oslo universitet är dubbelräknade och ingår såväl i Fürsts kvantitativa delstudie som i hennes kvalitativa delstudie.

Sex år har valts ut från perioden 1982– 1994. Materialet utgörs av 311 tillsättningsärenden, av vilka det finns sökande av båda könen till 147 stycken. Vi har koncentrerat oss på de sistnämnda ärendena. (Det har varit intressant att konstatera att bland dessa ärenden har vi i förväg känt till praktiskt taget samtliga de som präglats av en hög konfliktnivå.) Vi har inte haft som avsikt att göra en replikation av Fürsts studie, men däremot har vi påverkats av hennes allmänna uppläggning och vi har använt en del av hennes resultat som metodisk utgångspunkt för en kvalitativ delstudie.

Resultat och iakttagelser som sammanfaller

Flera av våra resultat sammanfaller med dem som Elisabeth Fürst kunnat visa. Av såväl det norska som det svenska materialet framgår att kvinnor "hamnar i de längsta köerna". I det ursprungliga svenska materialet om 311 ärenden fanns det i genomsnitt drygt fem sökande per tjänst. För tjänster som har sökandegrupper som består enbart av män eller enbart av kvinnor (de senare tjänsterna utgör en försumbar andel) är antalet sökande i genomsnitt drygt tre personer. När kvinnor och män konkurrerar om tjänster finns det i genomsnitt nära åtta sökande per tjänst, en "kölängd" som överträffar den Fürst fann.

Elisabeth Fürst tror att kvinnor i Akademia är en starkare selekterad grupp än män och att de därmed som grupp kan antas vara "vel så faglig dyktig" som gruppen sökande män. Vi fann att nära hälften av kvinnorna, som utgjorde 22 procent av de sökande, blev placerade i tätgrupp. Av männen, som utgjorde 88 procent av de sökande, blev också ungefär varannan tätgruppsplacerad. Av alla ärenden med sökande av båda könen var det vanligast att det fanns en eller två kvinnor och ett betydligt större antal män. Inte desto mindre skedde det att minst en kvinna blev placerad i tätgrupp i 65 procent av ärendena. Redan här får selektionstanken stöd; de kvinnor som väljer att söka hamnar i tätgrupp ungefär lika ofta som männen, med Fürsts terminologi "de blev innstilte". (Vi skall strax se att de hävdade sig relativt väl även i nästa led.)

Elisabeth Fürst konstaterar att "objektiva kriterier" för att bedöma kompetens endast förekommer osystematiskt i hennes material. Samma iakttagelse kan göras från det svenska materialet; de sakkunniga redogör endast sällan för de kriterier som de avser att tillämpa vid värderingen av de sökandes meriter.

Fürst tar upp möjligheten att införandet av könskvoteringsregler har mötts med motvilja och föranlett motreaktioner från de väletablerade inom Akademia. Varken hon eller vi har kunnat iaktta om så är fallet; det hade krävt andra metoder, t.ex. intervjuer med personer som har erfarenhet av arbete i tjänsteförslagsnämnd. Vi har däremot diskuterat möjligheten att sådana reaktioner har förekommit eller kan bli aktuella.

Olika resultat från det norska materialet resp. det svenska materialet

Elisabeth Fürst sammanfattar sina kvantitativa resultat för perioden 1969–1984 så att hon kunde registrera "en meget forsiktig öking på amanuensisnivå og *stillstand* på toppstillingsnivå". Vi fann däremot att alltfler kvinnor erhöll tjänster som professor, lektor eller forskarassistent successivt med tiden. Av ett nettotillskott av professorer om drygt 54 procent från 1981 till 1995 förordnades kvinnor på drygt elva procent. Den ökning som detta är uttryck för var större mot periodens slut än i dess början. Det är att märka att vår undersökningsperiod börjar strax innan Fürsts slutar. Det behöver alltså inte röra sig om motstridiga resultat utan om att vi i vårt svenska material har kunnat utläsa en ökning av andelen kvinnor som kan ha kommit igång på allvar efter t.ex. 1984, det sista året i Fürsts undersökning. Det kan också föreligga skillnader mellan den norska och den svenska situationen som inte enbart sammanhänger med tid utan t.ex. med skillnader i det kulturella eller politiska klimatet.

Elisabeth Fürst lade märke till att under den period hon studerade var ökningen av antalet tjänster störst inom det tekniska fakultetsområdet, sålunda det område där kvinnornas andel i grundutbildning och forskarutbildning är lägst. Detta förhållande medförde att kvinnornas andel bland de nytillsatta tjänsteinnehavarna hölls tillbaka. I det svenska materialet är det tydligt att motsvarande relativa expansion av teknisk fakultet inte sker. Om man ser till expansionen mätt som antal professurer 1981–1995 finner man att samhällsvetenskaplig fakultet expanderar allra mest; antalet professorer mer än fördubblas under 14-årsperioden (en ökning om 107 procent) mot en total ökning av antalet

professorer med omkring 55 procent.[4] Dessa skillnader mellan Norge och Sverige förklarar också delvis att vi har kunnat iaktta en ökning av kvinnor på topptjänster där Fürst inte kunde göra det.

I sin kvalitativa delstudie, analys av sakkunnigutlåtanden, tycker sig Fürst finna att kvinnor ibland omtalas annorlunda än män och att de språkliga beskrivningar som görs ser olika ut om de syftar på kvinnliga eller på manliga sökande. Kvinnor kan t.ex sägas "spre sig for mye" medan män anses ha god översikt över sitt breda område. Ålder tycks också kunna få olika betydelse beroende på om den sökande är kvinna eller man. Fürst nämner i sin rapport fyra bedömningsgrunder som uppträder på detta sätt; bredd, djup, originalitet och ålder.

Vi har utgått från dessa fyra bedömningsgrunder för att konstruera en enkel analysmetod. Vi har lagt till en bedömningsgrund som vi kallat för "allmänna värderande omdömen", t.ex. "god produktion", "mycket skicklig forskare", "uppskattad pedagog", "stort antal internationella kontakter", etc. För var och en av de fem bedömningsgrunderna har vi sedan i de svenska sakkunnigutlåtandena registrerat förekomsten av värdeomdömen och noterat om de uppträder i positiv eller negativ form. Vi såg nyss ett exempel på att "bredd" kan tillskrivas ett positivt värde och ett negativt värde. "Djup" och "originalitet" är egenskaper i de sökandens produktion eller person som också kan rosas av de sakkunniga, eller som de sakkunniga kan efterlysa.

Vi har, som sagt, inte funnit det mönster som Elisabeth Fürst såg. Närvaro eller frånvaro av djup och av originalitet skriver de sakkunniga mycket litet om. Det är likaså mycket ovanligt att de resonerar i termer av ålder och därefter sätter en ung man före en äldre kvinna med hänvisning till att han är "lovande". (I den mån det förekommer i vårt material, och det gör det några gånger, sker det till förmån för kvinnliga sökande.) I och med att dessa typer av värdeomdömen förekommer sällan har det inte heller varit möjligt att iaktta några systematiska skillnader som gäller bedömning av kvinnor respektive män. Bredd kommenteras något oftare, men inte heller här kan vi säga att vi kan se systematik eller mönster i vårt material som helhet.

Vad sakkunniga däremot gör språkligt i sina utlåtanden är genomgående att ge ett stort antal allmänna och positiva värdeomdömen. Flest allmänna positiva omdömen ger de inte oväntat den sökande som de själva föreslår på första plats, något färre antal positiva omdömen ges

[4] Uppgifterna gäller teologisk fakultet och de fem stora fakulteterna humanistisk, matematisk-naturvetenskaplig, medicinsk, samhällsvetenskaplig och teknisk fakultet.

till den andrahandsplacerade och ännu färre får en eventuell tredjehandsplacerad sökande. "Tvåan" kan eventuellt också få ett eller två negativa omdömen; "trean" kan få två eller tre negativa omdömen. De positiva omdömena till toppkandidaterna kan som regel räknas i några tiotal. Antalet omdömen som avges varierar naturligtvis mellan sakkunniga men de flesta sakkunniga uppvisar en hög inre konsistens i sina individuella utlåtanden.

Värdeomdömen i allmänna termer kombinerade med frånvaro av redovisade kriterier innebär ett problem som inte bör negligeras när det gäller tillsättning av tjänster inom universitet och högskolor. Det är viktigt att skapa och vidmakthålla ett sakkunniginstitut som uppfattas som trovärdigt och som kan åtnjuta förtroende – i både kvinnors och mäns ögon.

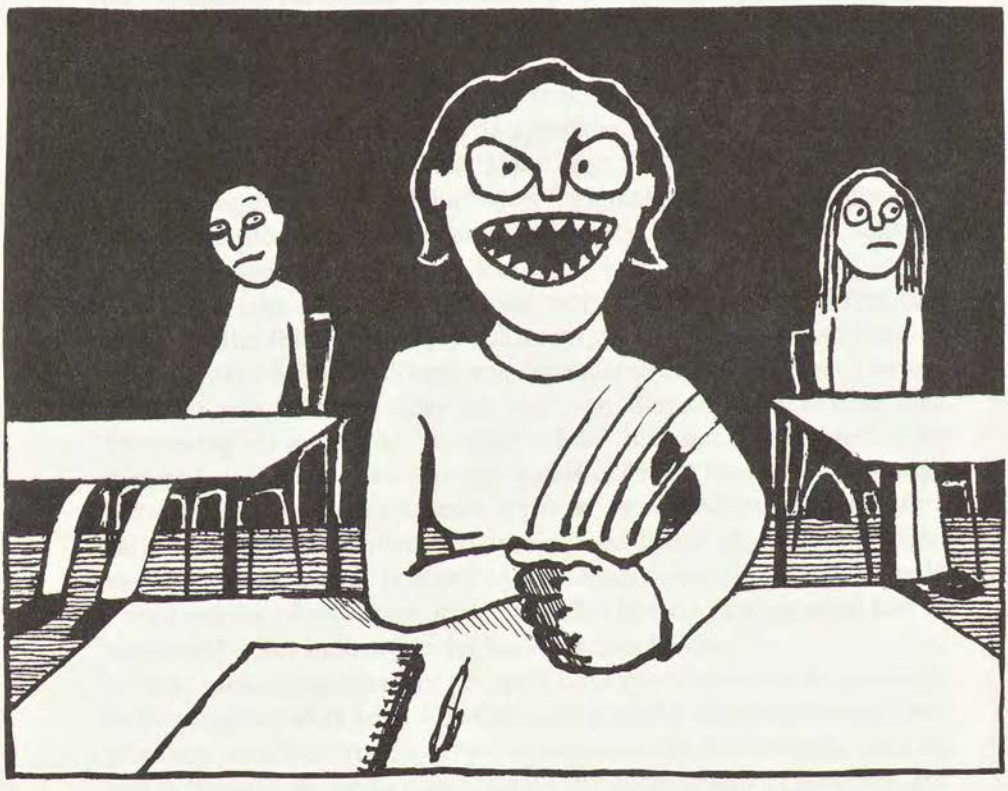

9 Förslag till åtgärder

Främjande av kvinno- och jämställdhetsforskningen i Sverige

Enligt regeringens direktiv skulle KVINS särskilt undersöka hur uppgifterna att utreda, skapa opinion och dela ut bidrag för att främja kvinno- och jämställdhetsforskning bäst kan utformas. Utredningens uppgift har varit att pröva om redan befintliga myndigheter kan ges detta uppdrag, eller om en särskild instans på nationell nivå bör inrättas.

Efter samråd i enlighet med direktiven är vår bedömning att de befintliga strukturerna inom högskoleområdet bör ges förstärkta uppgifter, att den kvinno- och könsvetenskapliga ämneskompetensen på universitet och högskolor skall byggas ut samt att en ny instans på nationell nivå bör inrättas.

I Sverige har kvinnoforskningsmiljöerna byggts upp som lokalt förankrade initiativ, men under huvudsakligen nationell finansiering. Denna tradition har givit upphov till skepsis vad gäller nationell samordning. Till skillnad från exempelvis Finland, Norge och Danmark har vi aldrig haft någon nationell förening för kvinnoforskare, och inte heller någon koordinator. I Sverige har vi endast det s.k. flerforamötet, där representanter för centra/fora vid universitet och högskolor samlas för interna överläggningar någon gång per år.

Erfarenheterna från arbetet med att öka kvinnorepresentationen inom politik och statliga organ har visat att det är viktigt att utgå från en acceptans av lokala skillnader. Trots den gemensamma målsättningen – att stärka kvinnliga forskares möjligheter och kvinnoforskningens existens – skiljer sig förutsättningarna; högskolornas olika storlek, historiska traditioner, vilka ämnen som ligger främst vid resp. lärosäte, samt, inte minst, respektive universitetsledningens hållning till jämställdhet och kvinnoforskning. Det gäller därför att finna en form som utifrån ett "ovanifrån" perspektiv förstärker den "underifrån" struktur som är centra/foras styrka. En övergripande instans som inte beskär möjligheten till, utan tvärtom uppmuntrar lokalt förankrade initiativ, och som tar tillvara den speciella kvinnoforskningstradition som förvaltas på olika orter.

I Europa har man satsat stort på dokumentation och arkiv. Störst samling har Marguerite Durandbiblioteket i Paris som numera är en del

av Bibliothéque nationale. I Holland finns IIAW (Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging) som har inte mindre än 30 heltidstjänster. I Sverige finns Kvinnohistoriska samlingarna, en avdelning vid Göteborgs universitetsbibliotek, som dokumenterar svensk kvinnoforskning. Den förvaltar också ett omfattande arkiv- och handskriftsmaterial. Av de fyra heltidstjänsterna finansieras en nationell servicetjänst via utbildningsdepartementet. Man ger ut kvartalskatalogen "Ny litteratur från Kvinnohistoriska samlingarna". Databasen KVINNSAM är alltmer eftersökt (30.852 sökningar 1993/94) av såväl forskare som allmänhet och skolungdom. Vid samråd med föreståndaren Inger Eriksson framkom att Kvinnohistoriska samlingarna för att kunna leva upp till sitt uppdrag med att ge nationell service, förutom personaltillskott, behöver följande förstärkningar: att hela kortregistret läggs in i databasen KVINNSAM, att denna databas görs tillgänglig på Internet, att tidskrifts- och handskriftsmaterialet scannas in för att bli tillgänglig via data, och förhindra ytterligare förslitning. Kvinnohistoriska Samlingarnas begränsning är att man endast har resurser för att förteckna material som inkommit till Centralbiblioteket inom Universitetsbiblioteket i Göteborg. Man har endast punktvis kunnat inregistrera det kvinnohistoriskt relevanta material som finns vid de medicinska, ekonomiska och pedagogiska biblioteken i Göteborg, än mindre har man rikstäckning.

Vid samråd, såväl med Kvinnohistoriska samlingarna som med svenska nyckelinstanser som centra/fora för kvinnoforskning har det framgått att behovet de facto är mycket stort av samordning, av information och av öppnare kanaler mellan forskarvärlden och politiker, allmänhet, organisationer, dvs. det omgivande samhället. Från internationellt håll framhålls problemet med att på det kvinnovetenskapliga området ha en akademisk kontakt med Sverige. I en alltför hög grad hänvisas utländska institutioner och forskare till att förlita sig på sina slumpartade personliga kontakter. Detta har även påpekats av forskningssekreterare Ann-Marie Berggren vid FRN, ansvarig för den största potten öronmärkta medel för genusforskningen (10,5 miljoner 1995), som ett av många skäl till inrättandet av ett mer officiellt organ i Sverige. Över hela Europa befinner sig kvinno- och könsforskningen i en stark utveckling. I EU har "Women´s studies" blivit ett av sex områden i det nya SIGMA-projektet. Men för att kunna ta del av detta krävs att man är en institution, vilket i Sverige inte är fallet utom i Göteborg, där centrum omvandlats till Institutionen för kvinnovetenskap.

Vid samråd med centra/fora blev det tydligt att skepsisen till ett nationellt organ mest bottnade i en oro för att medel från centra/fora skulle omfördelas till ett dylikt. Om man bortsåg från denna hotbild blev

det möjligt att utifrån de mångåriga erfarenheter man hade, framhålla att följande, reella, behov faktiskt föreligger:

Denise Malmberg, Uppsala, menade att "det saknas en länk mellan all den bra forskning som bedrivs och politikerna". Gun Hedlund, Örebro, instämde i ovanstående och framhöll att "de feministiska byråkraterna (kvinnliga handläggare i den statliga byråkratin, nedan även kallade femokrater) behöver en kontakt med forskningen, till exempel en koordinator". Lena Olsson, Karlstad, menade att "en koordinatorstjänst kan vara en början på en bra utveckling för att föra ut kvinnoforskning." Diskussionen i Lund hade enligt Karen Davies kretsat kring faran för att ett forskningsinstitut skulle ta resurser från den forskning som finns idag. Men "om det finns så att säga nya pengar så är förslaget intressant". Anita Nyberg, Linköping, menade att ett institut skulle kunna bli" en samlingsplats för forskare, politiker, femokrater, länsexperter, resurscentra m.fl.".

Representanterna för centra/fora refererade till sitt senaste flerforamöte där man hade talat om behovet av en koordinator. Man hade då utgått från FRN:s genuskommittés förslag till inrättandet av en nämnd för genusforskning (1995-01-13), tillkommet parallellt i tiden med KVINS direktiv. Förslaget, som också inreflekterar våra direktiv lyder i sin helhet:

1. En nämnd, nämnden för genusforskning, bestående av genusforskare samt några allmänrepresentanter tillskapas.
2. Ordföranden och ledamöter i nämnden utses av regeringen. De ledamöter som är forskare utses efter förslag av forskarsamhället.
3. Nämnden skall vara ett självständigt organ inom forskningsrådsorganisasionen vad beträffar budget, verksamhet och policy men ingå i den administrativa samordning som redan finns inom rådsorganisationen.
4. Till nämnden skall knytas ett sekretariat med resurser för samordning, initiativ och information.

Inom nämndens ansvarsområde skall ligga att

- följa den internationella utvecklingen inom forskningen och representera genusforskningen centralt på detta område
- uppmärksamt följa utvecklingen i Sverige och ta initiativ till uppbyggnad av genusperspektiv inom områden där detta perspektiv är svagt representerat
- inom sig eller i ev. underkommittéer den utser bedöma ansökningar om forskningsbidrag till genusforskning
- ta initiativ när det gäller rapporter, konferenser, information etc.

Utöver dessa uppgifter finns det uppgifter där ett centralt organ kan bidra till fruktbara resultat, men där man kan diskutera hur de skall

organiseras och knytas an. Den kommande utredningens uppdrag bör innefatta överväganden om hur

- en satsning på hur bredare information om genusforskning bör organiseras
- hur resurser för samordning och information för centra/fora för kvinnovetenskaplig forskning skall utformas

Vår bedömning är att initiativet är intressant. Det har dock sina begränsningar. Framförallt svarar dess inomvetenskapliga karaktär inte mot det uppdrag som våra direktiv ger. Inte heller svarar det helt och fullt mot de reella behoven såsom de har framställts vid våra samråd. Vi har också haft helt andra möjligheter att med nordiska och andra utländska kvinnoforskningsinstanser ingående diskutera vilka resultat som uppnås vid olika organisatoriska lösningar. Kvinnoforskning idag bedrivs på många olika håll och efterfrågan av dess resultat är tydligast uttalad utanför de akademiska strukturerna. I ovanstående nämndförslag tänker man sig en inordning i rådsstrukturen, och man varnar uttryckligen för "ett nytt JÄMFO, ett institut med nära anknytning till regeringen, /som/ skulle löpa risken att bli mer av ett utredningsorgan."

KVINS menar att en ny instans måste ha ett dubbelt uppdrag. Vi är därför ense med FRN:s genuskommitté i dess påpekande att man med ett ben bör befinna sig i den etablerade forskningsstrukturen. Den instans i Norden som har drivit den strategin längst är Sekretariatet för kvinnoforskning vid NF (Norges forskningsråd). Man tycker där i en utvärdering att detta förhållningssätt har varit till fördel för kvinnoforskningens utbredning i Norge: "Att en institution som Sekretariatet för kvinnoforskning etablerades, en institution med 'oppositionella'uppgifter inne i en tung forskningspolitisk institution med stor legitimitet, är en god illustration till vilken typ av arbetssätt som har fört till att kvinnoforskningen i Norge har fått bättre villkor än i de andra nordiska länderna." Till saken hör att Kvinnosekretariatet vid NF har haft den finansiella möjligheten att i många år satsa stort och medvetet på samordning genom att under en lång rad av år finansiera stora ämneskonferenser – med inbjuden utländsk expertis- som byggt upp nätverk av kvinnoforskare över hela landet. KVINS menar att kvinnoforskningen i Sverige nu har kommit så långt och företräds av så många kompetenta forskare, att de respektive forskningsråden måste ta sitt ansvar. Det pådrivande arbetet med att få dem att ta sitt ansvar kan med fördel bedrivas inom rådsstrukturerna, men med stöd av ett separat, pådrivande organ.

Det bör påpekas att Sekretariatet för kvinnoforskning i Norge, som haft en särställning i nordisk kvinnoforskning, har en erfarenhet som ingen annan motsvarande instans i Norden att bygga på i detta fall.

Sekretariatet har också haft en kraftfull finansiell uppbackning från den norska statsmakten och mycket goda kontakter med politiska instanser. Kvinnosekretariatet har en tradition som går tillbaka till 1977, då det inrättades under Rådet för samhällsvetenskaplig forskning. 1980 fick det sin första forskningsledartjänst, och sedan maj 1994 har man haft 5 fasta tjänster. Man sorterar under NF (Norges forskningsråd, tidigare NAVF, Norges allmänvetenskapliga forskningsråd), med uppdraget att initiera och främja kvinno- och genusforskningen. Sekretariatet utger också en mycket kvalificerad skriftserie, initierar konferenser och samordnar forskningen, men är helt inriktad på forskarsamhällets behov.

Utifrån sin mycket framgångsrika verksamhet ansöker man nu ("Den lange veien: Historien om Sekretariatet for kvinneforskning") om en utvidgning av såväl uppdrag som organisation. Man anser att det är "en utmaning att behålla och utveckla sitt nationella ansvar som intiativtagare och 'vakthund' i forskningspolitiska frågor med relevans för jämställdhet och kvinnoforskning. Sekretariatet bör samtidigt utnyttja chanserna till att påverka norsk forskningspolitik 'innefra'." Man framhåller sin radikala politik "på systemets premisser". Till skillnad från den svenska kvinnoforskningen, som i mycket fasthållit sitt anarkistiska arbetssätt har man i Norge valt att arbeta med såväl kortsiktiga som långsiktiga allianser med olika grupper, och kommit med förslag på ett "nästan parlamentariskt sätt". Skillnaden mot Sverige är att vi inte har ett överordnat organ för forskningsråden, som i Norge. Förklaringen till att Kvinnosekretariatet har varit så framgångsrikt, är tvivelsutan att man har placerats centralt och nära toppen i NF.

KVINS noterar att det är av intresse att också detta utvidgningsförslag, där man på ett annat sätt än tidigare riktar sig mot brukare, kommer samtidigt med våra direktiv. Uppenbart är att behovet är likartat över hela Norden. Kvinnosekretariatet skriver: "Vi får förfrågningar från alla typer av brukare. Vi registrerade att vi dagligen mottog ca 50 telefonsamtal utifrån. Dessa förfrågningar handlar ofta om att någon söker efter en forskare med en speciell kompetens, en som kan intervjuas i tidningar, Radio, TV om ett speciellt tema, eller en som kan hålla föredrag eller göra inlägg i en sakdiskussion eller i ett politiskt sammanhang. När vi ska ge detta slags information, kan vi använda oss av olika kompetenskataloger som Sekretariatet eller andra har utarbetat, men lika viktigt är medarbetarnas personliga kunskaper och översikt, ackumulerad genom åren."

Kvinnosekretariatet avser nu att tillskapa en informationsfunktion parallellt med sin redan etablerade inomvetenskapliga struktur. För denna söker man finansiering för 7 tjänster; en ledare, ämnesspecialister, bibliotekarier och kontorspersonal. Man föreslår att forskningsrådet i en

första fas inrättar och helfinansierar eller medfinansierar tillsammans med dem som har intresse av ett sådant organ, som universitet och bibliotek.

Det är uppenbart att Norge i denna ansökan stöder sig på erfarenheterna från den danska informationscentralen, KVINFO (Kvinnor, information, forskning), som har varit en stor framgång i Danmark för spridning av kvinnoforskningens resultat. KVINFOs uppdrag är att vara ett nationellt informations- och dokumentationscenter för kvinno- och könsforskning på en tvärvetenskaplig basis, samt att förmedla kvinnoforskningens resultat till en bred allmänhet. KVINFO, som 1979 blev en självständig enhet inom det Kongelige bibliotek, och 1982 flyttade till egna lokaler i centrala Köpenhamn, är från 1987 en självständig instans under kulturministeriet. Från samma år har man haft rådgivande uppgifter för bl.a. OECD, Europarådet, EU och FN. I botten har man 4,5 tjänster som finansieras av kulturdepartementet, men i realiteten har man 11 tjänster, finansierade på olika vis utifrån. Man har en boksamling på 9 000 böcker, 340 tidskrifter, magasin och nyhetsblad, 3.800 rapporter och otryckt material (uppsatser etc). Från och med 1995 finns KVINFOs databas tillgänglig på såväl forsknings- som folkbibliotek. En rikstäckande kompetenskatalog "Kvinder på linjen" finns också på data. KVINFO har också en stödförening, "Kvindeligt Selskab" som arrangerar offentliga möten kring kvinnoforskningens politiska tillämpning.

Ur en svensk synpunkt är nackdelen med den danska situationen följande. Statsmakterna har – via kulturdepartementet – valt att satsa alla resurser på utåtriktad verksamhet, medan man parallellt – och med utbildningsdepartementets goda minne – har dragit ner på stödet till kvinno- och könsforskning liksom på kvinnovetenskapliga kurser på universitet och högskolor. Följaktligen har de danska kvinnoforskarna nu endast en halv nationell koordinatorstjänst, samt tre kvinnoforskningscentra vid Köpenhamn, Aarhus och Odense. Denna otillfredsställande situation är man i skrivande stund i färd med att åtgärda genom att ansöka om att danska forskningsrådet antar ett rikstäckande, tvärvetenskapligt program med rubriken "Kön i förändring". Nackdelen med ett dylikt forskarinriktat program är att det endast indirekt åtgärdar den stora efterfrågan på grundkursnivån.

Finland står också inför en anmärkningsvärd expansion. med tanke på att man kom igång på allvar först under 1980-talet. Centra finns i Åbo, Tammerfors och Helsingfors, där det s.k. Kristinainstitutet som har en professur knuten till sig, finns. Tack vare sin samlade nationella organisering av kvinnoforskare (Sällskapet för kvinnoforskning i Finland) administrerad av den nationella koordinatorn som har sin tjänst

förlagd vid Delegationen för jämställdhetsfrågor i Helsingfors, där också Finlands motsvarighet till JÄMO finns placerad – har man fått tre professurer på fem år vardera i kvinnoforskning som inrättas 1996. Under perioden 1997–98 kommer ytterligare fyra professurer i kvinnoforskning att inrättas.

Trots – eller tack vare – denna förstärkning inåt i universitetsstrukturen förbereder man sig nu för en avsevärd expansion och formulerar följande "utvecklingsmål" i en framställan (Kvinnoforskning 2000 – Nationell utvecklingsplan för kvinnoforskningen i Finland) :

- Vid varje finskt universitet bör undervisningstjänster med inriktning på kvinnoforskning inrättas och erforderliga kringresurser säkras.
- Vid varje högskola som ger grund- eller forskarutbildning i kvinnoforskning bör en kvinnoforskningsenhet grundas.
- En internationell professur i kvinnoforskning, en "Minna Canth-professur" bör inrättas 1996.

Förutom en kraftfull pedagogisk utveckling där man poängterar efterfrågan på kvinnovetenskapligt relevanta läromedel till de grundkurser som finns vid samtliga universitet i Finland, efterlyser man kvinnoforskningslitteratursamlingar med kvalificerade bibliotekarietjänster med inriktning på kvinnoforskning vid alla universitet. "Omfattande forskningsprogram bör igångsättas och förbättrad forskningsfinansiering bör genomföras."

Ovanstående nordiska organisering har, sina odiskutabla framgångar till trots (se även kap "Organisering av kvinnoforskning i Norden med utblick mot Europa"), den bristen att man valt att prioritera antingen den inomvetenskapliga utvecklingen (Norge) och utbildningen (Finland) eller så har man valt att tillgodose det stora behovet utifrån samhälle och politiker (Danmark). Men den nordiska erfarenheten – den positiva såväl som den negativa – har varit KVINS till stor hjälp i vårt arbete. Mot bakgrund av ovanstående är det svårt att undvika att göra bedömningen att det inte bara är hög tid – jämför de samtidiga expansionsplanerna i övriga Norden – utan framförallt att ett optimalt läge föreligger. Vi kan dra lärdom utifrån de erfarenheter av organisering man har haft sedan början av 70-talet i våra grannländer. Den samlade nordiska bedömningen är att kvinno- och könsvetenskaplig forskning är nödvändig för såväl utvecklandet av en vetenskaplig förnyelse som för en sant demokratisk utveckling. (Se även kap "Varför ska kvinnoforskning främjas?) Vi föreslår sålunda, i nära anslutning till nämndförslaget från kommittén för genusforskning vid FRN (se ovan), men också efter grundliga samråd enligt direktiven med internationella instanser på området:

* *att* en instans inrättas med uppgift att nationellt koordinera, utreda, skapa opinion, informera om och dela ut bidrag till kvinno- och jämställdhetsforskning
* *att* denna instans kallas KVINNS och har till uppgift att skapa opinion, utreda och informera om kvinno- och jämställdhetsforskning.
* *att* man samtidigt med KVINNS tillskapar en parallell, men inomvetenskaplig koordineringsfunktion som förutom att dela ut bidrag motsvarande nuvarande FRNs kvinnomedel får ett utökat uppdrag att också bevaka och koordinera jämställdhetsinsatserna vad gäller både forskningsinriktning och medeltilldelning till underrepresenterat kön vid övriga forskningsråd
* *att* denna inomvetenskapliga funktion får namnet Kvinnoforskningsrådet (KFR) och i detta avseende jämställs med övriga forskningsråd. Ovanstående innebär att vi föreslår att genusforskningskommitténs funktion överförs från FRN till denna instans där den ges högre prioritet. Ett sekretariat byggs upp där nuvarande forskningssekreteraren vid FRN:s genusforskningskommitté ingår. De övriga tjänsterna skall besättas av genusteoretiskt kompetenta handläggare från samtliga forskningsråd (se nedan)
* *att* KFR knyter till sig en utredare från varje forskningsråd som har till uppgift att handlägga ansökningar inom kvinno- och jämställdhetsforskning samt att bevaka tilldelningen av medel till underrepresenterat kön vid respektive forskningsråd. Denna konstruktion bör kunna tillgodose de från medicinskt håll framförda koordineringsbehoven. KVINS ställer sig i övrigt positiv till bedömningen att forskningsområdet Kvinnors hälsa tillskjuts medel för att utveckla forskningsområdet.
* *att* förhållandet mellan KVINNS och KFR regleras på följande vis: KVINNS forskningsledare bär i samråd med KFR:s forskningssekreterare det övergripande ansvaret för verksamheten. Med denna konstitution ges KFR en stärkt ställning inom rådsstrukturen.
* *att* samordning mellan KVINNS och ett förstärkt Kvinnohistoriska Samlingarna upprättas.
* *att* Kvinnohistoriska Samlingarna ges ett uttalat nationellt uppdrag att vara dokumentationscentral för hela den svenska kvinnoforskningen. Den bör då få utökade resurser i form av ett års projektmedel för att lägga in resten av det befintliga kortbeståndet (1958–1984) på KVINNSAM samt ytterligare projektmedel för att även lägga in motsvarande uppgifter från landets övriga bibliotek. För att kunna upprätthålla det utvidgade uppdraget krävs en permanent fördubbling av bibliotekarieresurserna.

* *att* erforderliga resurser tillställs Kvinnohistoriska samlingarna i syfte att lägga in KVINNSAM på Internet samt att medel för en avancerad scanner tillskjuts för att det omfattande handskriftsmaterialet också ska bli tillgängligt på Internet.
* *att* KVINNS har en utredande, opinionsbildande och evaluerande funktion och får till uppdrag att effektivt sprida kvinnoforskningens resultat så att den kan ta sin rättmätiga plats i samhällsdebatten, och ligga till grund för politiska beslut som utgår från både kvinnors och mäns verkligheter.
* *att* KVINNS i ett uppbyggnadsskede på fem år får ett kansli med minst fem tjänster exklusive kontorspersonal; en forskningsledare, en EU-koordinator, två informationstjänster varav en är nationell forskningskoordinator samt en forskningsansvarig med uppdrag att hålla kontakten med folkbildningen. För den utredande och propagerande funktionen kan man tänka sig ett varierande antal på externa medel finansierade projektanställda. Tidsbegränsade tjänster med forskningsplikt är eventuellt att förorda för KVINNS.
* *att* KFRs genusforskningskommitté bör bestå av – inte nödvändigtvis inomakademiskt – etablerade representanter för kvinno- och könsforskningen. KVINNS bör ha en rådgivande status i denna kommitté eftersom det skall ligga i dess uppdrag att följa med i den internationella utvecklingen inom forskningen och representera genusforskningen centralt på detta område
* *att* det i KVINNS uppdrag ingår att i likhet med Sekreteriatet för kvinnoforskning i Norge arrangera breda ämneskonferenser på område efter område i syfte att stimulera och utveckla den vetenskapliga diskussionen och stödja uppbyggandet av nätverk mellan olika generationer av kvinnoforskare.
* *att* det i KVINNS uppdrag ingår att initiera och organisera uppbyggnaden av den tvärvetenskapliga utmaning generellt som kvinnoforskningen är en ansats till. Det innebär att ställa de humanistiska frågorna till exempelvis naturvetenskapen, eller de samhällsvetenskapliga till tekniken. Här kan kvinnoforskningen ta tillvara sina vitala möjligheter att inta en plats i täten för den framtida förnyelsen av det vetenskapliga samtalet, och i förlängningen, av hela högskoleutbildningen.
* *att* det i KVINNS uppdrag ingår att i likhet med KVINFO i Danmark initiera FoU-projekt där externa grupper och finansiärer ingår. Det Nationella Resurscentrum som etablerats inom NUTEK torde vara en viktig samarbetspartner. I varje län byggs nu regionala resurscentra upp och denna, länsvis organiserade, rikstäckande organisatoriska lösning, ger unika möjligheter att uppmärksamma och

beakta de skiftande villkor och möjligheter som kvinnor runt om i landet har. För att täcka in gråzonen mellan forskning och tillämpning bör KVINNS även ges möjlighet att vända sig direkt till allmänheten, t.ex. genom samarbete med folkbildningens olika organisationer

* *att* det i KVINNS uppdrag ingår att även se till den begynnande mansforskningens teoretiska utvecklingsbehov.
* *att* det i KVINNS uppdrag ingår att bevaka invandrarforskningens genusaspekter.
* *att* det i KVINNS uppdrag ingår att upprätta och uppdatera ett personregister över verksamma kvinno- och jämställdhetsforskare
* *att* det i KVINNS uppdrag ingår att finna former och finansiering för ett svenskt kvinnohistoriskt bibliografiskt lexikon, i likhet med KVINFO i Danmark.

Stöd till underrepresenterat kön

Förutom ovanstående åtgärder som KVINNS föreslår för att främja kvinno- och jämställdhetsforskningen i Sverige, innehåller direktiven följande mening: "Därutöver skall utredaren ge förslag angående stöd till forskare av underrepresenterat kön". I Jämställdhetspropositionen 1994/95:164 aviseras en rad åtgärder för att förbättra jämställdheten inom högskolan. Av intresse för KVINS uppdrag är framförallt beslutet att tillskapa 30 professurer, 90 forskarassistenttjänster samt 120 doktorandtjänster för underrepresenterat kön. Arbetet med fördelningen av dessa i förhållande till det stora antalet professorskompetenta kandidater som inkommit från fakulteterna pågår nu vid forskningsråden. Förutom detta nytillskott skall ett antal genusprofessurer tillsättas efter förslag från FRN som fått in ett förhållandevis stort antal kandidater. Detta arbete pågår som bäst när detta betänkande läggs. Det ingår inte heller i vårt uppdrag att ta ställning till den processen. KVINS anser att dessa åtgärder liksom de nya instruktionerna för forskningsråden är en viktig markering från statsmaktens sida. Den trevande jämställdhetsdiskussionen samt de punktvisa satsningarna vid några högskolor är också ett positivt tecken, men vår bedömning är att det krävs en helt annan typ av kraftfull satsning över hela området för att komma tillrätta med de strukturella problem vi visat på i kapitlen "Kris i utbildningsfrågan?" samt "Pengarna eller forskningen?" Vi föreslår därför:

* *att* den kvinnovetenskapliga ämneskompetensen stärks på institutionerna, genom att varje institution åläggs att inom fem år ha minst en

docentkompetent tjänsteinnehavare, minst en forskarassistenttjänst samt doktorandtjänster och erforderliga kringresurser. Att på det viset en mängd kompetenta kvinnoforskare knyts till institutionerna är också viktigt i ett EU-perspektiv, då kravet för att kunna deltaga i forskningsnätverket SOCRATES och därigenom få tillgång till EUs forskningsmedel är att den sökande har en stark institutionsanknytning.

* *att* den kvinnovetenskapligt meriterade tjänsteinnehavaren, vare sig det är den docentkompetenta som föreslås ovan och/eller en professor, skall ha ett särskilt uppdrag att handleda de doktorander som har en kvinnovetenskaplig inriktning. Idag riskerar dessa att sållas bort med motiveringen att en könsteoretisk kompetens inte finns på institutionen.
* *att* en fortbildning i grundläggande genusteori blir obligatorisk för samtliga lärare verksamma vid universitet och högskolor.
* *att* denna fortbildning anförtros Centra/Fora för kvinnoforskning som idag finns vid 9 lärosäten över hela landet. Där finns överblicken över den kvinnovetenskapliga ämneskompetensen vid respektive universitet eller högskola. Denna kompetens bör tas i anspråk vid framtagandet av ett kursutbud som bekostas av universitetets eller högskolans ordinarie fortbildningsbudget. På detta sätt ges Centra/Fora en rejäl chans att expandera som kvinnovetenskaplig diskussionsmiljö samtidigt som broar slås mellan institutionerna och vad som idag, med symboliska "öronmärkta" medel utifrån riskerar att bli submiljöer utan verklig förankring i universitetens inre verksamhet.
* *att* de s.k. öronmärkta pengarna till centra/fora tas in i den ordinarie högskolebudgeten så att centra/fora-enheterna ges samma status som institutioner, med en tydligare inriktning på forskning. En fortsatt utbyggnad av centra/fora bör förslagsvis inriktas på tidsbegränsade tjänster vilket underlättar ett ämnesmässigt tillgodogörande och en integrering av forskningsfältet i den ordinarie institutionsstrukturen. Genom att varje institution ålagts (se ovan) att ha minst en docentkompetent kvinnoforskare bör Centra/fora kunna avlastas uppdraget att ge kvinnovetenskapliga grundkurser
* *att* båda könen skall vara representerade i alla sakkunnigkommittéer. Detta blev lag i Norge den 12 maj 1995.
* *att* professor blir en kompetenstitel genom ett enklare sakkunnigförfarande där man för de kvinnliga sökandens del använder sig av den kompetensreserv som professorer emeritae utgör.
* *att* alla som har kommit på andra och tredje plats vid sökandet av en professur, kvinnor såväl som män, ska ha rätt till titeln professor som ett uttryck för erkänd kompetensnivå. På detta sätt kan vi få en mer

realistisk bedömning av den kvinnliga liksom den manliga kompetensen på olika ämnesområden.

* *att* ett "professor 2" system enligt norsk modell med 20 % tjänstgöring införs, så att ämnesområden där den könsvetenskapliga kompetensen ännu är under uppbyggnad kan hämta hjälp utifrån, nationellt och internationellt. Idag förvägras många studenter med kvinnovetenskaplig inriktning tillträde till forskarutbildningen medmotiveringen att institutionen saknar erforderlig vetenskaplig kompetens. Med krav på docentkompetens och ett genomförande av ett "professor 2" system kan det akuta problemet åtgärdas och en miljö skapas som kan svara mot en befintlig efterfrågan.
* *att* den nuvarande tjänstestrukturen inom universitet och högskolor ses över med hänsyn tagen till den forskning om arbetsliv och könshierarkier som redan föreligger.
* *att* rekryteringsmålen, som aviseras i Jämställdhetspropositionen 1994/95:164 kopplas direkt till universitetens och högskolornas anslagsbeviljning, oavsett dessas historiska tyngd eller storlek. Rekryteringsmålen kan då bli det incitament som äntligen får till stånd en strukturell förändring av inställningen till forskare av underrepresenterat kön.
* *att* Högskoleverket ges förstärkta direktiv att bevaka och utvärdera de rekryteringsmål som fastställts i Jämställdhetspropositionen.
* *att* Högskolelagen och Högskoleförordningen samordnas på ett sådant sätt att det blir möjligt att ändra innehåll på tjänster så att fakultetsledningen ges möjlighet att kalla den kompetens som det finns behov av, vilket är synnerligen angeläget inom ett så pass nytt men växande område som könsteoretisk forskning.
* *att* Högskoleverket ges i uppdrag att göra en utvärdering av vilka konsekvenser decentraliseringen av högskolesystemet och det utökade prefektväldet haft för kvinnor respektive män på institutionerna.
* *att* Högskoleverket ges i uppdrag att göra en rikstäckande undersökning av hur handledningen på C-, D- och doktorandnivå fungerar i praktiken / hur ofta, hur länge, av vem och under vilka former/ för kvinnliga och manliga studerande. I en fungerande handledning bör förutom huvudhandledaren också ingå specialkompetens som vid behov hyrs in, samt ett slutsamtal om de framtida forsknings- eller tjänstemöjligheterna
* *att* mot bakgrund av det pågående arbetet inom FRN med att fördela det i jämställdhetspropositionen föreslagna nytillskottet av forskartjänster och de förslag till genusprofessurer knutna till centra/fora som framförts från några håll, en översyn av centra/foras organisato-

riska uppbyggnad görs tillsammans med en utvärdering av de gångna årens verksamhet, som stöd för den framtida utvecklingen. Detta kan med fördel ske parallellt med att instanserna KVINS och KFR (se ovan) tillkommer.

* *att* alla forskningsråden, SFR, MFR, NFR, TFR och SJFR, i likhet med HSFR inrättar vardera sex forskarassistenttjänster med inriktning på könsteoretisk forskning. Tjänsterna ska vara kopplade till den ordinarie högskolestrukturen så att man efter tjänstgöring vid forskningsråden återgår till lektorat vid den egna ämnesdisciplinen.
* *att* alla forskningsråden, HSFR, SFR, MFR, NFR, TFR och SJFR, finansierar vardera en handläggartjänst vid det föreslagna Kvinnoforskningsrådet. Handläggarna ska koordinera och informera om den könsteoretiska forskning som bedrivs runt om i landet inom respektive ämnesområde, samt utveckla den könsteoretiska kompetensen vid anslagsgivning genom att en del av tjänstgöringen förläggs till det egna forskningsrådet i anslutning till ansökningarnas behandling.
* *att* ansökningsbestämmelserna avseende alla offentliga medel ändras så att varje ansökan ska innehålla en obligatorisk redovisning av projektets genusrelevans, och om sådan inte föreligger ska detta motiveras.
* *att* ansökningsbestämmelserna avseende alla offentliga forskningsmedel ändras så att alla forskarkategorier (doktorander, disputerade, forskarassistenter och professorer) kan lämna självständiga forskningsansökningar, ev. kompletterat med en kvotering i anslagsgivningen mellan dessa grupper.
* *att* postdokstipendier, som t.ex. NFR föreslår, bör kunna förläggas till annan ort i Sverige vid behov men ändå värderas lika högt som vistelse i utlandet
* *att* föräldraledighet betraktas som en tilläggsmerit för såväl kvinnor som män vid sökande av tjänster.
* *att* i likhet med Kvinnovåldskommissionens förslag (SOU 1995:60), den nuvarande högskolelagens 1 kap. 9 § "I högskolornas verksamhet skall jämställdhet mellan kvinnor och män alltid iakttas." skall ändras till: I högskolornas verksamhet skall jämställdhet mellan kvinnor och män alltid iakttas *och främjas*. Därtill föreslår KVINS att Högskolelagen 1 kap. 9 § "Den grundläggande högskoleutbildningen skall, utöver kunskaper och färdigheter, ge studenterna förmåga till självständig och kritisk bedömning, förmåga att självständigt lösa problem samt förmåga att följa kunskapsutvecklingen, allt inom det område som utbildningen avser. Utbildningen bör också utveckla studenternas förmåga till informationsutbyte på vetenskaplig nivå."

skall ändras till: "Den grundläggande högskoleutbildningen skall, utöver kunskaper och färdigheter, ge studenterna förmåga till självständig och kritisk bedömning, förmåga att självständigt lösa problem, *förmåga att förhålla sig könskritiskt i kunskapsinhämtandet* samt förmåga att följa kunskapsutvecklingen, allt inom det område som utbildningen avser. Utbildningen bör också utveckla studenternas förmåga till informationsutbyte på vetenskaplig nivå."

Stiftelserna

Stiftelsen för strategisk forskning har i sina verksamhetsdirektiv inskrivet "befordrande av forskarutbildning och forskarrekrytering" och vi rekommenderar att de därför överför medel till forskningsråden eller att de utlyser medel för kvinnovetenskapliga områden.

Program med tvärvetenskaplig inriktning rekommenderas framförallt i den norska utvecklingen men även svenska representanter framför i detta betänkande behov av möten mellan exempelvis tekniker och humanister. Från ämnesrepresentanter framförs en oro för att naturvetenskap och teknik inte attraherar de mest lämpade och att detta inverkar menligt på utbildningens och forskningens standard. Om inte dessa personer genomgår en metamorfos vid inträdet i näringslivet måste det innebära att samma begränsningar vidlåter dem även där. En förändring av sammansättningen av de studerande framstår därför som ytterst viktigt ur ett strategiskt, långsiktigt perspektiv. Vi föreslår därför

* *att* de nya forskningsstiftelserna rekommenderas att tillsätta vardera ett brett program för könsteoretisk forskning, med stöd och rådgivning från det föreslagna KVINNS.

Finansiering

KFR finansieras genom att forskningssekreterartjänsten plus assistent överförs från FRN. Sekretariatet i övrigt består av genushandläggare från de sex forskningsråden och finansieras av dessa. Det tillkommer kanslikostnader och kontorspersonal, kringresurser.

FRN:s informationspengar (1 milj 943.000 1995) överförs till KVINNS. KVINNS grundfinansiering utgörs av en permanentning av det särskilda anslaget under C 47, "Åtgärder för jämställdhet inom universitet och högskolor", som tillkom i förra forskningspropositionen med 8 miljoner per år. I enligt med resonemanget ovan (se kap 2) anser

vi att utvecklingsprojekten för jämställdhet inom området nu bör samlas i en mer övergripande och teoretiskt genomreflekterad satsning (KVINNS).

Under förutsättning att den föreslagna lagändringen gällande beskattning av stiftelser träder i kraft, 10 miljoner per år tillförs de sex (sju med KFR) forskningsråden för att bygga upp en genusteoretisk kompetens inom respektive områden

Vi förutsätter att det nuvarande anslaget till kvinno- och jämställdhetsforskning via FRN får en behovstäckande förstärkning.

Del B

Inledning

Som vi redan framhållit i vår inledande sammanfattning av betänkandet, så har KVINS vinnlagt sig om att skapa förutsättningarna för en diskurs där kvinnor och män vågar tala klarspråk. Den övergripande ramen var det faktum att vi har valt att utgå ifrån ett demokratiperspektiv där vi också ser till "brukaraspekterna". Dvs. vi väljer inte det vanliga i utbildningspolitiska sammanhang- att behandla det akademiska systemet som i första hand ett karriärfält för lärare och forskare. Istället poängterar vi att studenter och doktorander i allra högsta grad har rätten på sin sida när de kräver en högskoleutbildning utan diskriminering.

Samtidigt är det viktigt att inte bortse från det komplexa och specifika sätt på vilket könsförtrycket verkar i universitetsstrukturen. KVINS har försökt skapa en empirisk situation där man kan tillämpa en diskursorienterad förståelse kring "situated knowledge", vilket handlar om hur subjektivitet och erfarenhet står i förhållande till varandra. Som Hans Christian Sørhaug framhåller i denna del av betänkandet är den akademiska kunskapen till sin karaktär personlig – man skapar sig ett namn, vilket innebär att kunskapen blir subjektivt buren.

När KVINS bad nyckelgrupper i det akademiska systemet såsom professorer emeritae och andra kvinnliga forskare, studenter och doktorander av underrepresenterat kön samt manliga professorer och forskningsledare, att i en situationsbunden kontext (sluten konferenssituation med bandspelare) reflektera kring den egna akademiska rollen, alternativt livshistorien, så uppstod spontana berättelser som inte tyglats av förberedelser vid skrivbordet. Uppenbart var att de kvinnliga deltagarna alltmer kom att tala till varandra, snarare än till oss på KVINS, därför att deras samtal inte styrdes av någon inledare. Trots att karaktären på den manliga professorskonferensen i Rosenbad skilde sig – den var kortare och mer formell genom att den inleddes med ett föredrag som hade till uppgift att analysera det akademiska systemet utifrån ett könsperspektiv – så uppfattade många av deltagarna den nya kontext de ingick i: "Det var intressant men jag vet inte riktigt vad jag har varit med om" löd en replik från manlig professor efteråt.

Att kunskapen är personburen innebär att konflikter till följd av den traditionella uppbyggnaden av såväl arbetsmiljö som ämne, oftast

upplevs som individuella. När våra referensgrupper återberättar sina erfarenheter kommer de, beroende på den nya kontexten, att istället skriva in sig i ett kollektivt minne. Fastän flera emeritae inte själva varit direkt kvinnoforskare bidrar de genom att berätta om sitt akademiska liv till det som ytterst är kvinnoforskningens mission, viljan till förändring. "Kvinnoforskningen har en historia. Den är ett kollektivt minne av vad som förevarit", säger filosofiprofessorn och EU-koordinatorn för kvinnoforskningen, Rosi Braidotti. Från KVINS synpunkt sett ingår alla vittnesmål i denna del i skrivandet av ett dylikt kollektivt minne. Självreflektionen inför den egna rollen i utbildningssystemet är en viktig empiri som, genom att dokumenteras här, förhoppningsvis kan bidra till att flytta fram positionerna i den svenska utbildningspolitiska diskussionen.

I denna del av betänkandet inbjuds läsaren att följa samtal som förutsätter en självreflektion även hos henne/honom. Vår förhoppning är att en individuell självreflektion i framtiden blir en självklar del av en vetenskaplig hållning i det akademiska systemet. Det är den ingalunda idag, och det är värt att påpeka att det mod som kännetecknar våra talare inifrån systemet påkallar respekt. Det handlar om viljan att veta och viljan att förstå.

Tänk er nu att ni sitter kring det ovala bordet i Altanrummet på Sigtunastiftelsen och tar del av aldrig tidigare nedtecknade sanningar från emeritaeprofessorer. Tänk er vidare att, medan ett studentspex förbereds i festvåningen inunder, så avlöser hårt inbokade kvinnoforskare varandra i biblioteket på van der Nootska palatset för att ge sina bidrag till det kollektiva minnet. Föreställ er därefter att ni befinner er på Hasselbacken en blåsig augustidag och lyssnar till hur de vanligtvis mest underordnade, studenter och doktorander, skapar ett motstånd genom att tala fritt om sina erfarenheter av universitetsutbildningen.

Kvinnor i utbildningslandskapet – en utbildningsforskares reflektioner

Inga Elgqvist-Saltzman

I drygt ett sekel har kvinnor, efter decenniers kamp, haft tillträde till högre utbildning – ett utbildningslandskap designat för män. I flertalet länder i den industrialiserade världen genomgår i dag flickor och kvinnor gymnasial utbildning i samma utsträckning som män. Vid många universitet är kvinnornas antal lika stort eller större än männens. Kunskapsmätningar visar att flickor och kvinnor presterar minst lika bra som männen på alla utbildningsnivåer. Föreställningen om kvinnans intellektuella underlägsenhet, som var ett styrmedel för förra seklets utbildningsreformatörer, har kunnat avfärdas.

Hur kan det då komma sig att bekymmer över kvinnors utbildningssituation inför nästa årtusende blev ett huvudtema under en internationell konferens om kvinnor och utbildning (Gender and Education – Into the 21st Century). Varför upplevde deltagarna att kvinnornas landvinningar var otillräckliga, att utvecklingen i vissa avseenden gått plågsamt sakta och dessutom var starkt hotad? Har det snabba kvinnliga intåget i utbildningslandskapet blivit hotande? Såväl forskningslitteratur som populärpress har börjat avspegla bekymmer över pojkars och mäns ogynnsamma situation i samma takt som kvinnor närmat sig manliga närvaroantal och prestationsnivåer. Hur skall det gå för pojkarna? är numera en vanlig rubrik i Australien, England, Kanada och Skandinavien. Vid förra sekelskiftet avbildade pressen ofta högutbildade kvinnor som gränsöverträdare till en värld som dittills varit stängd för dem. Upplevs fortfarande kvinnor med sina annorlunda kroppar, sina annorlunda frågor som inkräktare i utbildningslandskapet? Innehåller utbildningslandskapet minerad mark? Sådana frågor återspeglas i konferensrapporten, som fått den provokativa titeln:"Dangerous Terrain for Women – Education into the Twenty-First Century".

Låt mig utgå ifrån några av de tankar som väcktes under den nämnda konferensen, som för övrigt ägde rum i Umeå i juni 1995 och hade lockat 100-talet utbildningsforskare och pedagoger. Låt mig pröva dem emot de synpunkter och erfarenheter som berättades när KVINS i april 1995 samlat en grupp "emerita" från den svenska universitetsvärlden kring ett samtal om akademiska livserfarenheter:

Kvinnor och män i utbildning

Kvinnors utbildningshistoria kan hjälpa oss att förstå hur könsidentitet och könsdifferenser skapas och vidmakthålles, säger den amerikanska utbildningsfilosofen Jane R. Martin. I sitt eget författarskap har hon knutit samman dagsaktuella utbildningsfrågor med den debatt som förts sedan antiken om kvinnors och mäns utbildning, om dess innehåll, funktioner och plats i samhället. När utbildningsplanerarnas jämställdhetsretorik i dag förleder oss att tro att könsdifferenser försvunnit och jämställdhetsmål uppnåtts efterlyser Martin ett "könsmedvetet" utbildningsideal. Flickor och kvinnor får i dag lida för att pojkar och män inte fått lära sig att axla sin del av samhällets emotionella arbete och ta sin del av ansvaret för hemmet, säger hon. Utbildningslandskapet måste ändras om flickor och kvinnor skall må bra, fortsätter hon och hävdar att tankar och värderingar som kvinnliga pedagoger fört fram under seklens gång behövs – inte bara för kvinnors utbildning utan för båda könens och för hela samhällets välbefinnande. När det gäller högskoleutbildning och akademikeryrken efterlyser hon att det rationella, kritiska och självständiga tänkandet kompletteras med vad hon kallar de tre c:na: *care, concern och connection* (omtanke, omsorg och samspel).[1]

Vad är egentligen en bildad person? Hur definierar vi undervisning och inlärning? Vilka kunskaper och värderingar prioriteras i våra läroplaner? Varför är kunskaper knutna till vård, omsorg, relationer hänvisade till utbildningar som leder till semiprofessioner, inte till topprofessionerna i samhället? Femtio år har nu gått sedan Virginia Woolf varnade sina medsystrar för att ansluta sig till den manliga utbildningsprocessionen till de lärda yrkena. Virginia Woolf ifrågasatte om man kunde fortsätta att vara en civiliserad varelse i den manligt dominerade yrkesstrukturen i "de lärda yrkena". Det leder till krig, skrev Woolf och uppmanade kvinnorna att vända upp och ner på etablerade värderingar och vara störande element. I dag är det inte längre fråga om att gå med eller stå som åskådare till den lärda utbildningsprocessionen. I dag är kvinnorna med i lika stor utsträckning som männen, åtminstone på de lägre nivåerna. Men i dag möts kvinnorna av andra utmaningar, säger Martin. En hierarki har utvecklats också i kvinnornas högre utbildning och i denna hierarki värderas vårdande yrken lägst. Till dagens kvinnor riktar hon därför uppmaningen att arbeta för att hierarkin försvinner och att omsorgsvärderingar integreras i alla utbildningar. Pionjärkvinnorna vid våra högre utbildningsanstalter som

[1] Martin, Jane Roland, *Changing the educational landscape*, Ruthledge, 1994

kombinerade förnuft och omsorg och som höjde sig över både manliga och kvinnliga stereotypier ser Martin som förebilder.[2]

Kvinnliga pionjärer i universitetsvärlden

Tillträde till utbildning och valmöjligheter i ett allt rikare kunskapsutbud är omskrivna temata men mycket litet har skrivits om vad som händer kvinnorna själva när de inträder genom tidigare stängda dörrar och grindar. Historikern och kvinnoforskaren Alison Mackinnon, som forskat om kvinnliga pionjärer i australiensiskt universitetsliv frågar: Hur påverkades den feminina identiteten? Blev resultatet mäns huvud på kvinnliga axlar, blev kvinnorna så influerade av manliga tankekonstruktioner att de inte längre kunde påräknas i det feministiska projektet? Studier av pionjärkvinnors livshistorier med hjälp av biografiskt och demografiskt material övertygade Mackinnon om att kvinnorna inte övergav den kvinnliga sfären som männen fruktat, men de tänjde på gränserna och blev viktiga aktörer i en social förändringsprocess som också omfattade relationerna mellan könen. Pionjärkvinnorna tvingades lösa komplexa konflikter mellan personligt liv och professionellt liv som ibland ställde dem utanför det normala livet. Men deras sätt att lösa konflikterna har hjälpt senare generationers kvinnor att flytta ut i världen ("move out into the world").[3]

I alla engelskspråkiga länder har de första kvinnorna som fick högre utbildning varit centrala aktörer på historiens scen helt utan proportion till sitt blygsamma antal, hävdar Mackinnon. Vid tiden för förra sekelskiftet överträdde de gränser, de accepterade inte att kvinnor förvisades till en emotionell sfär och män till en rationell, de nöjde sig inte med att förknippas med naturen utan invaderade kulturen. Genom att undersöka pionjärkvinnornas språk menar Mackinnon att vi kan se hur kvinnorna vid universiteten lärde sig att använda den dominerande diskursen medan de samtidigt arbetade med ett eget språk som fick sin näring från kvinnliga livserfarenheter och kvinnors sociala position.

Inför nästa sekelskifte är kvinnor på ett helt annat sätt delaktiga i högre utbildning och i det offentliga livet och kan hävda sina krav i

---

[2] Martin, Jane Roland, "Bildade kvinnor – motsägelser och utmaningar", *Kvinnovetenskaplig Tidskrift,* 1994:4

[3] Mackinnon, Alison, *The New Women, Adelaide's Early Women Graduates,* Wakefield Press 1986. Jfr också artikel "Nowhere to plant the sole of the foot".

nationella och internationella fora. Men även om kvinnor har tillfälle att i olika kvinnovetenskapliga program formulera ett eget språk kämpar kvinnorna inom akademin fortfarande för att få utveckla detta språk och för att få sina röster hörda. Dagens universitetsutbildade kvinnor, som lärt sig att verka inom dominerande diskurser, är ideologiskt tvåspråkiga menar Mackinnon. Frågan om "*women's way of knowing*" har inte försvunnit från agendan. Feministiska visioner om ett jämställt samhälle som bryr sig och föreställningar om en etik dominerad av omtanke och en ansvarsrationalitet är fortfarande envisa tanketrådar i feministik teori och praktik. Den rådande diskursen i en individualistisk, tävlingsinriktad akademisk värld behöver kompletteras med denna kvinnliga diskurs, framhåller Mackinnon.

Mäns fördelar – kvinnors nackdelar

Jämställdhetskrav i utbildningssammanhang bygger inte sällan på att kvinnors ogynnsamma läge, nackdelar, fokuseras. Detta leder inte sällan till att sådana nackdelar betraktas som ett problem eller t.o.m. en egenskap hos kvinnan, säger en annan australiensisk forskare, Joan Eveline, som förordar att mäns fördelar fokuseras mera. Hon tror att relationen mellan nackdel och fördel då blir tydligare. Eveline betonar också det pedagogiska värdet av att feminister gör "strategiska omkastningar", eftersom nya och omkastade bilder kan stimulera nytänkande och frigöra energi. I en doktorsavhandling där hon jämfört svenska och australiensiska kvinnor och män i chefsbefattningar frågade hon männen hur de löste barnomsorgen och arbetsuppgifterna i hemmet och kvinnorna om arbetsplatsen och chefsproblematiken. [4]

Strävanden att frigöra sig från modeller som utgår ifrån den manliga normen, att försöka vända på bilden och låta kvinnors livsmönster vara normen är kännetecknande för många feministiska forskarmödor. Den feministiska diskursen innehåller många debatter om värdet och logiken i omkastade bilder. I min egen utbildningsforskning har jag arbetat med att försöka vända på bilden av kvinnor som "grus i maskineriet" till att bli betraktade som "navet i hjulet" i viktiga samhällsprocesser.[5]

---

[4] Eveline, Joan, *The Politics of Advantage*, Diss. Murdoch University, 1995

[5] Elgqvist-Saltzman, Inga, "Att vända på bilden", *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 1994:4

I mina försök att frigöra mig från de modeller som betraktar kvinnor som problem, som grus som stör maskineriet i ett väloljat utbildningssystem har jag haft stor hjälp av ett utbildningshistoriskt perspektiv. Hur har kvinnor kunnat använda sin utbildning i yrkesverksamhet och kombinera denna med familj och med samhällsengagemang under olika tidsperioder? I Rostadprojektet har jag och några forskarkollegor studerat folkskollärayrket som ju faktiskt är den första profession i Sverige inom vilken kvinnor fick rätt till statlig utbildning och samma löneförmåner och ställning som män. Några generationer lärarinnor, alla utbildade på ett och samma folkskollärarinneseminarium, Rostad, förlagt till Kalmar, har blivit mitt titthål på frågan hur utbildade kvinnor kombinerar utbildning, yrke, hem och medborgarplikter.[6]

Livsmönster och livslinjekurvor

En "livslinjemodell" innebärande att det inte bara var den yrkesverksamma delen av livet som var föremål för intresse hjälpte till att frilägga och jämföra hur yrkesmönster och familjemönster ändrats över tid. En jämförelse av tre lärarinnekullar visade följande mönster eller "livslinjekurvor": Lärarinnor utbildade på 1920-talet fick i stor utsträckning lämna sitt heltidsarbete när de gift sig men återgick ofta senare i livet till sitt läraryrke. På 1920-talet ansågs det opassande att gifta lärarinnor arbetade. "De tog brödet ur munnen på dem som bättre behövde det. En gift kvinna skulle försörjas av sin man". Lärare utbildade på 40-talet kunde kombinera arbete och familj. De hade en obruten linje för heltidsarbete, heltidskurvor, mycket tack vare att växande barnkullar medfört lärarbrist, men också tack vare att denna generation, liksom 20-talslärarinnorna, inte hade någon svårighet att få hjälp med barnpassning och hushållsarbete från andra kvinnor i samhället. I de äldre kullarna hade alla, ibland även de ogifta, hemhjälp, ofta en trotjänarinna som inte sällan blev "en vän för livet". Bakom de äldre lärarinnornas heltidskurvor måste man tänka in flera kvinnors arbete i hemmet. Lärarinnor som utbildats på 1960-talet slingrade sig fram mellan yrkesarbete, utbildning och hemarbete. De trappade jämförelsevis snabbt ner sin heltidstjänstgöring, delvis beroende på den lagstadgade föräldraledigheten, delvis på grund av möjligheter att arbeta deltid. Andra uppföljningar av högskoleutbildade kvinnor bekräftar att yngre

[6] Elgqvist-Saltzman, Inga, *Lärarinna, Kvinna, Människa*, Carlssons, 1993

kvinnor oftare diskuterar problem och konflikter att förena yrke och familj.

Jämförelser mellan kvinnors och mäns karriärmönster har visat att bilden av kvinnornas kompetensutveckling är betydligt mer komplex än männens. Medan kvinnorna uppvisar olika former av kombinationer av studier, arbete, och omsorgsarbete var männens karriärmönster generellt sett mera ensartade och dominerades av heltidsstudier och heltidsyrkesarbete. Kvinnors karriärmönster ger i sin nuvarande form generellt betydligt mindre utdelning i lön och status. Ett nordiskt projekt om hur högre utbildning och utbildningsreformer påverkar kvinnors liv och arbete visade sammanfattningsvis att karriärsystemet var betydligt mer gynnsamt för män än för kvinnor i dagens samhälle. Forskare i projektet reste emellertid också frågor om inte förändrade arbetsmarknadsstrukturer i ett postindustriellt samhälle kommer att efterfråga mer av kvinnors mera flexibla karriärmönster. Kommer ett maskulint tävlingskarriärsystem i framtiden att ersättas med ett system där social förmåga och estetisk kreativitet värderas mera? Kommer omsorgsarbete då också att uppgraderas?[7]

Tillbakablickar

Vilka reflexioner kan man då göra efter att ha tagit del av den utbildnings- och kvinnohistoria som berättades när KVINS samlat några pensionerade kvinnliga akademiska lärare och forskare? Deras livserfarenheter omfattar delvis samma tid som de lärarinnekullar jag forskat och skrivit om.

Låt oss börja med att ta berättelserna som utgångspunkt för en tillbakablick på kvinnors snabba intåg i utbildningslandskapet. När den äldsta vid bordet, Carin Boalt, tog studentexamen, 1931, var det ännu få flickor som tog sig fram i det då ganska snåriga utbildningssystemet. Det var på den tiden stora skillnader i förutsättningar att studera, beroende på om man var flicka eller pojke, bodde på landet eller i stad och inte minst beroende på föräldrarnas inkomst. Skolsystemet var tydligt och uppenbart klass- och könssegregerat. Så sent som 1927 hade flickorna genom en läroverksreform fått fritt tillträde till gymnasiestudier och därmed en direkt väg till högskolestudier, något som pojkarna haft i hundratals år.

---

[7] Bjerèn, Gunilla och Elgqvist-Saltzman, Inga, (ed) *Gender and Education in a Life-Perspective*, Avebury, Aldershot, 1994

När Carin Boalt avlade studentexamen var det sammanlagt i riket 506 flickor som tog studentexamen.[8] Av kvinnor i ålder upp till 30 år som liksom Carin bodde på landsbygden, hade endast tre procent studentexamen och andelen med akademisk examen var noll procent. (För kvinnor bosatta i stad var motsvarande siffror elva respektive tre procent) Höstterminen 1931, när Carin skrev in sig vid den zoologiska institutionen, var hon en av summa summarum 85 kvinnor som registrerades som nyinskrivna vid Stockholms högskola. Kvinnornas andel av nyinskrivna vid samtliga högskolor låg omkring 25 procent. När Carin tog examen i mitten av 1930-talet avlade totalt 2 219 personer någon form av akademisk examen därav 399 kvinnor dvs. under 20 procent. Antalet forskarexaminerade kvinnor var samma år läsåret 1936/37 endast 12. Dessa siffror kan jämföras med senast tillgänglig statistik. År 1993/94 när 21.100 kvinnor avlade grundexamen vid universitet och högskola svarade de för 63 procent av alla grundexamina men endast 28 procent av forskarexamina.[9]

Carins förhoppning när hon tog studentexamen var att bli läkare. Precis som för många av dem som senare blev folkskollärarinnor kunde inte förhoppningen om att bli läkare infrias på grund av ekonomiska skäl. Som så många andra flickor som sökte sig ut på arbetsmarknaden höll Carin på att hamna i sekreteraryrket. "Det såg mörkt ut med min framtid då jag nåddes av glädjebudskapet att den utlovade platsen inte fanns tillgänglig." Så sent som 1923 hade svenska kvinnor genom behörighetslagen fått tillträde till högre offentliga tjänster. Flertalet av de kvinnor som yrkesarbetade var enligt 1930 års folkräkning sysselsatta med husligt arbete eller i jordbruket. Folk- och småskolelärarinneyrket var det sjätte största yrkesområdet. Antalet kvinnor inom vårdsektorn, som i dag sysselsätter en stor andel av förvärvsarbetande kvinnor (enligt 1990 års folk- och bostadsräkning förvärvsarbetade 579.300 kvinnor inom hälso- och sjukvårdsarbete, socialt arbete jämfört med 79.446 män), var ännu ringa. Enligt 1930 års folkräkning utgjorde kvinnor drygt 10 procent av läkare, tandläkare, veterinärer, apoteksinnehavare samt chefer för sociala inrättningar. (473 av 4 365 förvärvsarbetande inom sektorn). Vårdsektorn liksom utbildningssektorn är i dag de kvin-

[8] SOU 1935:52, Betänkande med undersökningar och förslag i anledning av tillströmningen till de intellektuella yrkena.

[9] Jfr Urbildningsstatistisk årsbok 1978 samt statistik framtagen vid SCB:s jämställdhetsenhet.

nodominerade sektorerna på högskolan medan däremot teknik och naturvetenskap är starkt mansdominerade.[10]

Det hade gått drygt 50 år sedan kvinnor år 1873 fick tillträde till högskoleutbildning när Carin Boalt skrev in sig vid Stockholms högskola. Låt oss se tillbaka på de värderingar som var rådande på 1870-talet, när också Stockholms högskola kom till. I en artikelserie i Stocholms Dagblad november 1869 över temat "Quinnans behof av högre intellektuell bildning" står följande: "...sällan har några av de stora frågor, som ingripa i samhällets innersta förhållanden varit utsatt för att mer ensidigt behandlas och bemötas än den som röre qvinnans intellektuella bildning och möjligheten av hennes mera självständiga försörjning". Signaturen F-n visar att högre utbildning gör kvinnorna bättre som uppfostrare, inte minst av sönerna, och allmänt "lyckobringande" för hemmet, liksom att den gör dem till "bildande sällskap för mannen". Dessa argument verkade mindre kontroversiella än frågan att finna lämpliga arbetsfält för ogifta kvinnor vilka ej "kunna bliva användna i hemmet". Artikelförfattaren är övertygad om att det "finns ringa anledning att befara att antalet av de quinnor, som komma att idka högskolestudier för examinas skull blifwer synnerligen stort.." Oron över att kvinnan skulle överge hemmet och den kvinnliga sfären som Mackinnon rapporterat från Australien återfinns här.

Vid denna tid fanns emellertid manliga pedagoger som såg kvinnors inträde i utbildningslandskapet som något positivt som också kunde påverka männens utbildning till det bättre. Folkbildaren Olof Eneroth, donator till en av högskolans professurer i psykologi och pedagogik, förde i olika artiklar under 1860-talet, bl.a. i *Tidskrift för hemmet*, fram åsikten att kvinnor skulle kunna hjälpa till att åstadkomma en förnyelse av ett utbildningssystem som han själv starkt kritiserade för att vara byråkratiskt och snävt. I sin strävan efter mer "gränsöverskridande undervisning" som kunde stimulera "det andliga växandet" såg han kvinnor som en tillgång.

När Stockholms högskola inrättades 1878 var kvinnor med från början och högskolan fick tidigt internationellt rykte för att vara kvinnovänlig, inte minst genom att Sonja Kovalevsky blev Europas första kvinnliga innehavare av en professur i matematik. Det kan vara intressant att i dagens könssegregerade högskola med stark manlig dominans inom teknik och naturvetenskap påminna om att ämneshierarkin och därmed också könsfördelningen inte alltid varit densamma. Olof Eneroth argumenterade 1867 för att kvinnor skulle studera klassiska

[10] Jfr SCB, *Lathund om jämställdhet.*

språk, den tidens mest prestigefyllda ämnen.[11] Den kanadensiska forskaren Alison Prentice som följt kvinnornas historia vid Toronto universitetet i Kanada har påpekat att förvånansvärt många av de tidiga universitetskvinnorna var fysiker.

Professor emerita – insatser och erfarenheter

Låt oss se litet på vilka discipliner som fanns företrädda bland de "emerita" KVINS samlat. Vid bordet fanns fyra naturvetare och tekniker, två medicinare, två humanister och en samhällsvetare men det tvär- eller flervetenskapliga inslaget var påfallande. Carin Boalt kompletterade således naturvetenskaplig utbildning med samhällsvetenskaplig och byggde upp en tvärvetenskaplig institution vid teknisk högskola. Flera andra i gruppen har en flervetenskaplig inriktning på sin yrkeskarriär och forskningsinriktning. Kajsa Sundström framhåller i ett inlägg att det ofta är kvinnor som vill bedriva forskning med flervetenskaplig inriktning, och därför ofta kommer i kläm i nuvarande system. Flera har bedrivit sin forskning i institutioner utanför universiteten. Edith Heilbronn vittnar om svårigheten att få sådan forskning lika erkänd som forskning inom en universitetsinstitution.

Samtalsgruppen hos KVINS representerar sammantaget en bred kunskapssfär: biokemi, byggnadfunktionslära, arkitektur, barnlitteratur, kvinnohistoria, arbetslivsforskning, jämställdhet, socialforskning, läkemedelsepidemiologi, gynekologi. Institutioner både inom och utanför universiteten har byggts upp, ny forskningsmark har brutits. Några exempel: Halina Neujahr var den första svenska teknologie doktorn i kemi och "den första i världen, som...lyckats få kristaller av vitamin B 12 ... från hundratals liter stinkande rötslam". När Aina Elvius berättar att hon var den första kvinnan i Kungliga Vetenskapsakademien kan vi erinra om en motivering för att inte godta Sonja Kovalevsky som medlem i Vetenskapsakademien 100 år tidigare: "Var på de skapande varelsernas stege skulle vi hamna om vi tillät kvinnor bli ledamöter i akademien?"[12]

Humanisterna i gruppen har plöjt upp nya forskningsfält. Vivi Edström har sannolikt innehaft "den enda lärostolen i barnlitteraturforsk-

---

[11] "Om quinnans mensklighet och den så kallade humanistiska bildningen" i *Tidskrift för hemmet*, 1867 s 277–280

[12] *Kvinnligt, manligt, mänskligt. Fyra röster om jämställdhetsarbetet vid Stockholms universitet*, Informationsenheten, Stockholms universitet, 1992

ning vid ett universitet i världen". Gunhild Kyle var den första innehavaren av en professur i Kvinnohistoria.

Om man ser på innehållet i den verksamhet dessa åtta kvinnor sysslat med under många yrkesverksamma år i svenska statens tjänst finner man att frågor och problemområden som rör kvinnors liv och verksamhet är väl företrädda: Carin Boalt berättar själv att hon intresserat sig för "frågor som rör människor/miljö, bostaden, hemmet och hushållsarbetet med särskild tonvikt på kvinnornas roll och situation". Harriet Ryd har bl.a. arbetat med utveckling av teknik för hemmet såsom tvättmaskiner och är nu sysselsatt med att göra kvinnors arbetsinsatser synliga ekonomiskt genom att arbeta med kvinnors plusvärden. Uppbyggnaden av institutioner som Hemmens forskningsinstitut vet vi har haft en enorm betydelse för svenska kvinnors vardag och verklighet. Gunhild Kyle har lyft fram såväl kvinnors egen utbildningshistoria som den kvinnliga industriarbetarens villkor. Vivi Edström har gjort barnlitteratur till rumsrent forskningsområde och visat att det "går an" att forska om kvinnliga barnboksförfattare. Kajsa Sundström har i "paradigmkonflikt" med medicinsk forskning arbetat för en helhetssyn på kvinnors hälsa och för en kvalitativ forskningsmetodik. Annika Baude har initierat jämställdhetsfrågor i arbetslivsforskning och Barbro Westerholm har fått kvinnliga politiker att göra gemensam sak över partigränserna i jämställdhetsfrågor. Det finns gott om pionjärinsatser som fått sin näring i kvinnliga livserfarenheter.

Engagemanget i arbetet är inte att ta miste på. Många talar om hur roligt och intressant de funnit arbetsuppgifterna vara. I detta påminner de mig om mina 20-tals lärarinnors yrkesstolthet och medvetenheten om att man gjort ett bra jobb.

Högskoleundervisning ur ett kvinnoperspektiv

Det förhållandet att flertalet är kvalificerade internationellt erkända forskare har inte gjort deras intresse för undervisning mindre. Gunhild Kyle förvånar sig över att manliga kolleger ser undervisning som "hinder i verksamheten" och Vivi Edström över "gnället från mina manliga kollegor". De ser handledning av nya studerande som en fängslande och rolig uppgift, ibland den roligaste av alla.

De talar om vikten av dialog och bra relation med de studerande, efterlyser gruppedagogik och en helhetssyn på utbildningen. Den med längst erfarenhet av professorsuppgifter beskriver dem som arbetsledande. I mycket av deras värderingar kan vi känna igen och anknyta

till vad utbildningsfilosofen Jane Martin efterlyst i den akademiska utbildningen.

Förkrossande omdömen fälls – ofta grundat i egna erfarenheter – om hur destruktiv den akademiska undervisningen kan vara. När kvinnorna använder ord som "mörda varann verbalt", "regelrätt avrättning", "helt tillintetgjord", "personligen förnedrad", "förlorad heder" efter ventilering av akademiska arbeten är det inte utan att Virginia Woolfs varningar för de manliga krigiska värderingarna i de lärda yrkena verkar vara på sin plats. Samma gäller Halinas Neujahrs och Edith Heilbronns beskrivningar av sina akademiska karriärer. Bådas berättelser får en att fundera över kombinationen av kön och etnicitet. Hur kommer den akademiska karriären att bli för de många invandrarflickor som i dag läser och forskar vid våra högskolor! Jämställdhetsarbetet i högskolan har ännu mycket att uträtta!

Kvinnligt och manligt i högskolan

Hur diskuteras könsrelationer och könsskillnader? Harriet Ryd talar om de enögda männen. "Flickorna på Teknis har ett adderande perspektiv, de ser med båda ögonen, medan killarna ser bara med ena ögat. Jag tycker att det är förskräckligt att vi utbildar enögda män." Halinas berättelser om manliga studiekamrater påminner mig om de differenser mellan pojkar och flickor i skolans naturvetenskapliga undervisning som bl.a. Else-Mari Staberg, Umeå, forskat om.[13]

Manliga kollegor och överordnade beskrivs både positivt och negativt. Här omtalas uppmuntrande och stödjande mentorer, snälla manliga professorer och underbara människor men också ett kompakt manligt ointresse och i vissa fall öppet motstånd. Halina som har bitter erfarenhet har gjort följande analys: .."när man är få, så upplevs man inte av majoriteten som ett hot. När man är flera och chanserna till konkurrens ökar, så uppstår kamp och konkurrens". Manligt ointresse för ett kvinnligt perspektiv kommenteras av de båda humanisterna. Vivi Edström tar också upp en fråga som mina lärarinnor gärna återkom till, detta att historiens glömska så snabbt drabbar kvinnor.

Kvinnliga strategier, finns de och hur ser de ut? Gunhild Kyle talar om att "under en kvinnas villkor flytta gränser". Harriet Ryd säger att det gäller att ha styrka, "att stå pall" men framförallt är det en fråga om

[13] Staberg, Else-Marie, *Olika världar – skilda värderingar,* Akad.avh. Umeå, Umeå universitets tryckeri, 1992

hur man skall hinna. Kvinnors många skilda arbetsuppgifter är både berikande och problemfyllt. När Carin säger att hon inte känt sig besvärad av att vara kvinna utan att intresset för arbetsuppgifterna styrt henne att jobba, gå vidare, kan det kanske ses som exempel på vad Martin talar om, att höja sig över manliga och kvinnliga stereotypier?

En jämförelse i jämställdhetsvillkor mellan högskolan och det privata näringslivet utfaller till högskolans förmån, trots all rigiditet m.m "så är det ändå rimligt åtkomligt, det går att gräla och visa på orättvisor" framhåller Harriet Ryd och jämför med näringslivet där pengar styr och den rådande repressiva toleransen är förödande.

Det kvinnliga självförtroendet är ett tema som återkommer. Det är viktigt att möta respekt men också att ge sig själv respekt, framhåller Annika Baude. Kvinnliga förebilder, rollmodeller och påverkan från mödrar, far- och mormödrar finns det i nästan alla berättelserna. Också betydelsen av stödjande fäder och män i bakgrunden framhålls. Att gifta sig med rätt man är viktigt, säger Harriet Ryd som kombinerat sin karriär med att fostra sex barn.

Familjemönster i förändring

Kan vi som Mackinnon påvisa att universitetsutbildade kvinnor ofta är förändringsagenter vad gäller relationer mellan könen och att det finns ett samspel mellan utbildning och demografi? Min historiska forskning har lärt mig att reproduktiva uppgifter alltid spelat en central roll vad gäller kvinnors relationer till utbildning. Kvinnors förmåga att föda barn användes under en tid som argument emot kvinnors förmåga att utföra intellektuellt arbete. De kvinnor som så småningom kämpade sig till professionell utbildning måste till en början avhålla sig från att bilda familj. När dessa pionjärer kombinerade yrke och familj måste de lösa ekvationen arbete och familj privat och diskret och de fick bemöta misstrogna argument om att "något måste bli lidande". Men det var i samspelet mellan produktivt och reproduktivt arbete som lärarinnorna blev kulturbärare och navet i hjulet i viktiga samhällsförändringar.

Hur ser då familjemönstret ut för denna grupp av kvinnor, verksamma under en period med stora förändringar i lagstiftade möjligheter för kvinnor att kombinera yrkesarbete med familj men också i inställning till sex och samlevnadsfrågor? Rostadprojektets enkäter och livshistorier gav insikt inte bara om hur kvinnornas ramar förändrats under denna tid utan också om skiftande ideologiska föreställningar bl.a om barns plats i samhället. I övergången från ett "husmorskontrakt" till ett "jämställdhetskontrakt", som Yvonne Hirdman uttryckt utvecklingen, var

lärarinnorna viktiga aktörer.[14] Alva Myrdals radikala texter om jämlikhet och kamratäktenskap blev ett starkt ideologiskt stöd för engagemang i yrkesliv och politik för lärarinnor som kom ut i yrkesverksamhet på 1930-talet.[15]

Utan att känna till några detaljer kan man ur det samtal som KVINS nedtecknat ana stora likheter i lärarinnornas och emeritas livserfarenheter. Om vi börjar med att se på familjemönstret finner vi att sju av åtta varit gifta och haft barn. Barnantalet varierar mellan sex och ett, flertalet har två eller tre barn. De flesta gifte sig i 20-årsåldern, tidigt i relation till dagens äktenskapsmönster, och många med en studiekamrat. Och alla tycks ha varvat barnafödslar med yrkesarbete och studier. Ingen har varit hemmamamma någon längre period. Berättelserna om hur man löst barnomsorgen under 40, 50- och 60-talen påminner mig om de olika Rostadgenerationernas berättelser. Också här blir berättelserna om problem och konflikter mest dramatiska hos dem som hade småbarn under 1960-talet, innan barnomsorgen var fullt utbyggd och när hemhjälp inte längre fanns tillgänglig. Berättelserna vittnar också om att ideologiska värderingar om hur man skall bete sig som en god mor kunde vara väl så påfrestande som att lösa de rent praktiska frågorna. Att deltidsarbete, som under 1970-talet blev många kvinnors lösning på problemet, i det långa loppet slog tillbaka på karriärmöjligheter illustreras också i ett uttalande av en manlig chef: "Vi kan inte ta in kvinnor för ni begär bara halvtid när ni får barn".

Carin Boalts uttalande "Jag skulle vara klar med examen innan det ansågs lämpligt att gifta sig" bekräftar lärarinnornas berättelse att det var en oskriven lag att inte blanda ihop yrkesutbildning med tankar på familjebildning. Långt in på 30-talet förblev kvinnor som skaffade sig en yrkesutbildning ofta ogifta medan de som gifte sig sällan yrkesarbetade. År 1930 var 25 procent av alla kvinnor ogifta vid 50 års ålder och endast nio procent av alla gifta kvinnor var yrkesarbetande. Lärarinnorna möttes ofta av anklagelsen att de "tog brödet ur munnen på dem som bättre behövde det" och andra argument "oklara både i tanke och formulering". Harriet Ryd berättar att hon i slutet av 1940-talet i egenskap av ordförande för de kvinnliga teknologerna mötte anklagelsen från sin rektor på Teknis att det var olönsamt att satsa på

---

[14] Hirdman, Yvonne, Kvinnorna i välfärdsstaten. Sverige 1930 – 1990. I *Kvinnohistoria. Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*, red. Sonja Falk-Thaning, Stockholm, Utbildningsradion, 1992.

[15] Jfr framförallt Myrdal, Alva och Gunnar 1934, *Kris i befolkningsfrågan*".

flickorna för att de "går och gifter sig". Hon kunde tillbakavisa detta påstående genom en uppföljning som visade att 93 procent av de 100-talet flickor, som dittills examinerats, var yrkesverksamma. Också lärarinnorna möttes av liknande krav att "göra rätt för sig" när staten kostat på dem utbildning.

De korta barnledigheterna, där f.ö lärarinnorna själva fick avlöna sina vikarier, påminner Carins berättelse om. Hon födde sitt första barn i mitten av juni 1937 och redan 1 augusti tillträde hon ett nytt arbete. Amningen löste hon på liknande sätt som en av mina lärarinnor, som ammade på rasterna. "Vi hade valt bostad i samma kvarter som KF:s huvudkontor på Katarinavägen så jag kunde gå hem och amma utan att det inkräktade på tjänstgöringen". Detta var en tid när barnläkarna förordade bestämda och strikta amningstider.

Att ta vara på kvinnlig kompetens

Mellan raderna i dessa blygsamma berättelser går det att läsa in en viktig och väsentlig bit av svensk socialhistoria, om kvinnors förändrade villkor och om samhällets snabba förändring. Emerita hade när de tacklades med sin tids jämställdhetsproblematik inte tillgång till den kunskap som dagens kvinnor har genom den snabbt expanderande kvinnoforskningen. Flera berättar – också om det sker mycket återhållsamt – hur de själva i sina liv kommit till insikt om rådande könsmaktsförhållanden.

Rostadsstudien fann hos tjugo- och trettiotalslärarinnorna en yrkesprofil som "var fascinerande i sin kombination av den professionella och kvinnliga rollen.[16] Det var i kraft av kvinnliga erfarenheter i kombination med en gedigen professionell utbildning som Rostadslärarinnorna blev kulturbärare och förändringsagenter. Detsamma tycker jag verkar gälla för de berättelser om några emeritas akademiska livshistoria som jag haft förmånen att ta del av.

I min egen forskning har jag blivit mer och mer medveten om vikten av ett historiskt och ett komparativt perspektiv. Internationella översikter visar att problembilden vad gäller kvinnor i högre utbildning ser förvånansvärt likadan ut oavsett olikheter i utbildningsorganisation.[17] En

---

[16] Dahllöf, Tordis, Rostadslärarinnan som kulturbärare – en etnologisk arbetsrapport. *Rostadsprojektets rapportserie 5.*

[17] Jfr Kelly, G.P. och Slaughter, Sh. (Eds), *Women's Higher Education in a Comparative Perspective,* Dordrecht, Kluwer Academic Publ., 1991

ganska entydig slutsats av internationella komparationer är att, samtidigt som jämställdhet mätt i tillträdessiffror till högskolorna ökar, ökar också den interna könssegregationen mätt i t.ex inriktning och nivåer. Forskarkollegor har framhållit att det finns anledning att – i en tid av ökande globala marknader – arbeta för en internationell forskningsagenda inom detta område. En viktig fråga är varför kvinnor inte avancerar i universitetshierarkin i proportion till antal och förväntningar.

Jane Martin hävdar att vi har mycket att lära av kvinnornas utbildningshistoria. Liksom många andra feministiska utbildningsforskare hävdar hon att utbildningen i dag i sin koncentration på produktion och det offentliga livet utelämnar såsom oväsentliga förberedelser för samhällsuppgifter som är lika viktiga för samhällets fortbestånd, nämligen relationer mellan människor och produktion av nästa generation. Den till synes jämställda utbildningen blir därigenom djupt könsdifferentierande. Mackinnon hävdar att det inför nästa sekelskifte krävs nya kunskapsformer om vi skall undvika att bära med oss de konflikter som vi fick med oss i nuvarande sekel.

Jag tillhör de utbildningsforskare som tror att dagens jämställdhetsdiskussion har mycket att lära från våra kvinnliga förmödrar vid universiteten. Olika forskningsstudier har visat att det kvinnliga perspektivet, den kvinnliga kompetensen i hög grad tillfört nya kunskaper och vidgat forskningsfältet. Det finns all anledning att lyssna på vad de kvinnliga rösterna har att förmedla när nu utbildningslandskapet skall planeras inför nästa sekelskifte!

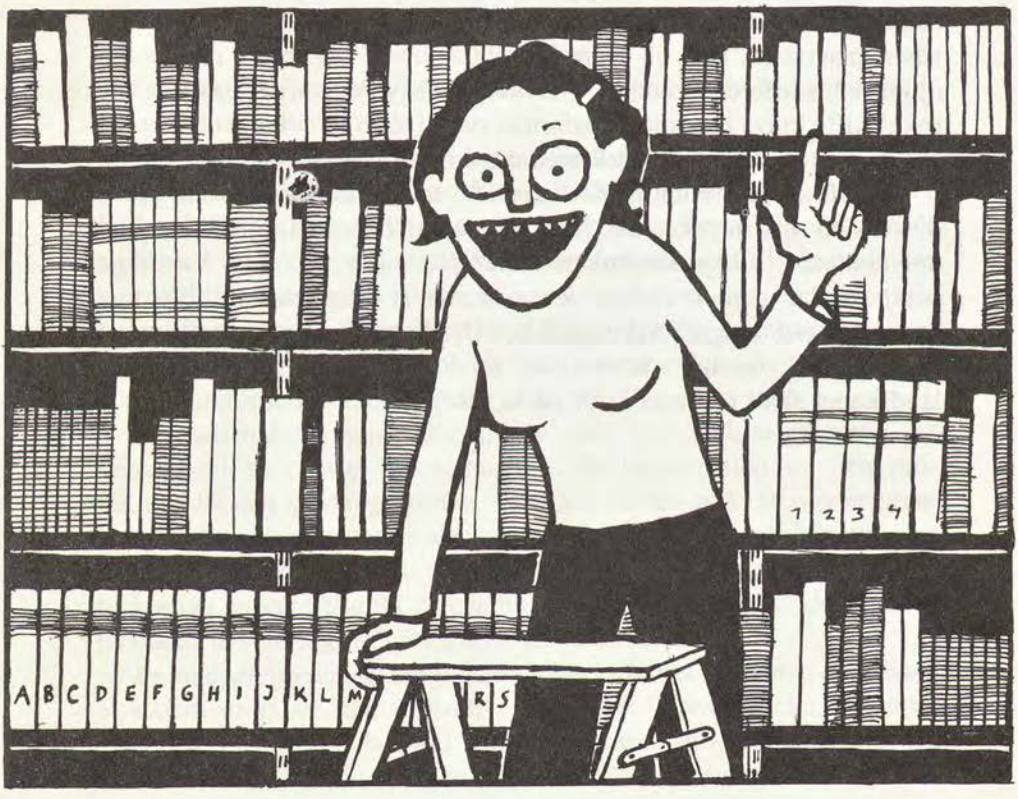
A B C D E F G H I J K L M
R S
1 2 3 4

"Skaffa dig krokodilhud men se till att viktiga erfarenheter sipprar in mellan pansarplåtarna"

– Konferens på Sigtuna-stiftelsen den 5–6 april 1995 med professorer emeritae

"Då fick jag professuren och det var inte annat att göra än att tillträda"

Carin Boalt, professor emerita, byggnadsfunktionslära, LTH

Jag har i mitt arbete med forskning och utveckling intresserat mig för frågor som rör människor/miljö, bostaden, hemmet och hushållsarbetet med särskild tonvikt på kvinnornas roll och situation. Jag växte upp på en gård i Sörmland, men gick i skola i Stockholm, Nya Elementar. Vid val av gymnasielinje trotsade jag min mammas och lärarnas inrådan och valde reallinjen. Jag var intresserad av biologi och kemi medan matematik och fysik var besvärliga. Bakom gymnasievalet låg en förhoppning om att få bli läkare. Viss roll spelade det också att båda mina äldre systrar var synnerligen framstående på klassisk linje och jag ville inte bli jämförd med dem.

I skolans synnerligen borgerliga miljö märktes de elever som hade anknytning till radikala idéer mycket väl. Min syster Else var klasskamrat med Anna-Lisa Hansson – Per-Albin Hanssons dotter. Det var genom henne som jag fick upp ögonen för partipolitiska frågor.

Jag tog studenten 1931, och vid den tidpunkten var min far mycket sjuk. Han dog några dagar efter min examen, och vår ekonomi förändrades. Det blev verkligen inte tal om att läsa medicin. Jag blev lovad en sekreterartjänst av en bekant affärsman under förutsättning att jag lärde mig maskinskrivning och stenografi, så jag gick en sommarkurs på Barlock men blev inte särskilt duktig i kontorssysslor. Det såg mörkt ut med min framtid då jag nåddes av glädjebudskapet att den

utlovade platsen inte fanns tillgänglig. Jag skyndade mig till högskolan och skrev in mig trots att det var efter terminsstart. Jag var inställd på naturvetenskap och kunde få börja på den zoologiska institutionen trots att den elementära kursen hade börjat. Det var en ganska liten grupp som lyssnade på föreläsningar och dissekerade djur, från grodor till kalvar. Man skulle arbeta två och två och jag kom att dissekera tillsammans med Gunnar Boalt som så småningom blev min man. Han kom att ägna sig åt undervisning under flera år – huvudsakligen i landsortsstäder – och disputerade 1947 på temat skolutbildning och skolresultat för barn ur olika samhällsgrupper. 1954 blev han professor i sociologi.

Vi gifte oss 1935 – jag skulle vara klar med examen innan det ansågs lämpligt att gifta sig. Sedan började några år i mindre städer. Då jag dels väntade barn, dels ville ha ett kontinuerligt arbete skaffade vi en våning i Stockholm dit vi flyttade 1937. Mitt första barn föddes den 15 juli 1937 och från den 1 augusti hade jag fått arbete på KF. Vi hade valt bostad i samma kvarter som KFs huvudkontor på Katarinavägen så att jag kunde gå hem och amma utan att det inkräktade på tjänstgöringen.

Jag hade kommit i kontakt med professor Ernst Abramsson – medicinare med inriktning på kost- och hälsofrågor – via en kurs på KFs skola Vår gård. Inom KF fanns en avdelning som kallades Gruppverksamheten där man gav ut diskussionsinlägg och litteratur i olika ämnen. En av frågorna var kosthållet, och från de olika grupperna hade det kommit in ett stort antal beskrivningar av mathållning, inköp, val av rätter etc. Min uppgift var nu att bearbeta materialet, som blev klart och tryckt 1939 under titeln "27 000 måltider". Det som väckte uppmärksamhet med boken var den individuella redovisningen som b.la. klargjorde att kvinnorna hade betydligt sämre kost än männen, med rikligt med kaffe och bröd. Männen fick i första hand de dyrare livsmedlen som kött.

Efter ett par år så kom jag till Folkhälsans kostavdelning under Ernst Abramson. Arbetet på Folkhälsan kom att präglas av kristiden. Livsmedelssituationen i Sverige var inte särskilt bekymmersam men det fanns många ransoneringar och det behövdes en hel del information om kostfrågor. Det gällde att i många sammanhang, b.la. i radio framhålla hur nyttigt det är med morotspudding och rödbetsbiff och hur bra det är att minska på kött, fett och kaffe.

I anknytning till utvecklingen av social- bostads- och familjepolitiken under 1930-talet kom planer från kvinnoorganisationer på att starta en särskild instans för studier av hemförhållanden. Med husmoders- och hushållslärarnas organisationer som huvudmän startades Hemmens

Forskningsinstitut (HFI) 1944, sedermera Konsumentverket. Mitt arbete på Folkhälsan kombinerades med uppbyggnaden av HFI. Efter några år räckte lokalerna i Folkhälsans källare inte till och HFI flyttade 1947 till Hantverks-Institutets hus på Katarinavägen, och jag övergick helt till HFI.

HFI hade ett utvecklat kontaktnät, i första hand med kvinnoorganisationer och med seminarierna för huslig utbildning, hemkonsulenter och hushållslärare. Kontakterna med fabrikanter inom området uppehölls huvudsakligen genom sk tekniska kommittéer som utsågs av företagen. Arbetet inom HFI visade att det var möjligt att studera frågor som är anknutna till det dagliga livet på ett systematiskt sätt för att åstadkomma förändringar. Resultaten förmedlades på många sätt; genom skrifter, undervisning och föredrag, men press, radio och senare TV tog också vara på resultaten av studierna, och överhuvudtaget spreds information i stor utsträckning via radio och dags- vecko- och organisationstidningar. Det HFI kom fram till omsattes förvånansvärt snabbt i praktiken. Med dagens uttryckssätt kan man säga att HFI arbetade brukarorienterat, tvärvetenskapligt, framtidsinriktat och med helhetssyn.

HFI hade som nämnts startats av kvinnoorgansiationer, och vi som arbetade med verksamheten vid HFI var mycket starkt inställda på att HFI skulle arbeta självständigt och oberoende av politiska partier. Det mötte inga svårigheter då inget parti visade något större intresse för frågor som gällde de enskilda hushållen och deras situation. Inte heller visade fackföreningsrörelsen något större engagemang. Ledningen för LO var mest intresserad av lönens storlek och mindre av vad man fick ut av den.

Verksamheten var livlig och uppskattad men det var svårt att få anslagen att räcka till. 1953 gjordes en granskning av HFI av Sakrevisionen och det fastslogs att ekonomin var dålig. Detta blev upptakten till en rad utredningar som ledde till att HFI förstatligades 1957 och sedan omvandlades till nuvarande Konsumentverket.

Kylskåp konsumtion, skafferi inte konsumtion

En förändring av verksamheten började. Det ansvariga statsrådet Ulla Lindström ansåg att det viktigaste av allt var provning av varor som fanns på marknaden och granskning av reklam och marknadsföring. HFIs tidigare insatser för att påverka produktionen innan olämpliga varor kommit fram ansågs inte så viktigt, och därför avgränsades vårt tidigare breda program med hela hemmen och barnen o.s.v. Det blev en snäv inriktning på konsumtionsfrågor, där kylskåpet var en konsum-

tionsvara men inte skafferiet. Jag begrep aldrig riktigt hur det här skulle gå ihop, så jag drog mig tillbaka därifrån, och gick över till dåvarande Byggforskningsinstitutet (SIB). Under 50-talet hade HFI kommit att öka intresset för bostadsfrågor bl.a. genom Lennart Holms studier, och 1960 fick bostads- och byggnadsfrågor ett särskilt forskningsråd och institut med Lennart Holm som chef. Det föll sig naturligt att han erbjöd mig arbetsuppgifter i anknytning till SIB.

Under den tid jag arbetat med HFI-frågor saknade jag en egen kunskap om statistik och sociologi. Det blev otillfredsställande att behöva anlita sakkunniga för olika frågor, så i takt med upplösningen av min relation till Konsumentinstitutet bestämde jag mig för att börja läsa sociologi. 1963 lade jag fram en avhandling för licentiatexamen med titeln "Innovationsbenägenheten hos svenska hushåll".

Jag arbetade sedan halvtid på sociologen och halvtid på Byggforskningsinstitutet under ett par år. På SIB fick jag ansvaret för en studie som Stockholms allmännyttiga bostadsföretag hade beställt. Det gällde att studera hyreslägenheter som byggts under 1950- och 60-talen i Stockholm. Bostadsföretagen hade bestämt att studien endast skulle gälla den inre bostaden. Den yttre miljön ansågs inte vara nog utvecklad för att kunna ingå i studien. Jag tyckte att det var synd att inte få arbeta med hela boendemiljön, men hade att rätta mig efter uppdragsgivarna.

En dag då jag satt och strävade med planerna i Stockholmslägenheterna visade Lennart Holm mig ledigförklarandet av en professur i byggnadsfunktionslära (BFL) vid den nya tekniska högskolan i Lund. Det var en ny tanke att öka intresset för samspelet mellan människa och miljö genom att införa ett nytt ämne i arkitekturutbildningen. Det som avsågs med det nya ämnet var att markera ett ökat ansvar för vad som senare kom att benämnas "brukaraspekter" på projektering och byggande.

Det föreföll mig högst osannolikt att jag skulle komma ifråga för en tjänst på en arkitekthögskola då jag saknade erfarenhet av arbetet inom området. Jag ansåg att det var önskvärt med en person som dels hade arkitekterfarenhet, dels intresse för studier av människa/fysisk miljö, men då jag begrundat tillsättningsprogrammet för BFL beslöt jag mig för att söka tjänsten. Ett av barnen sa: "Du är inte klok. Tänk om du får tjänsten. Vad ska du göra då?". Jag svarade att man inte behövde oroa sig för att jag skulle få tjänsten.

Det var två män, båda arkitekter, och jag som sökte. De sakkunniga kompetensförklarade mig och den ena arkitekten och satte honom i första förslagsrummet. Sedan var det omröstning i fakulteten och av 66 fakultetsmedlemmar röstade 63 på mig och 3 på den som de sakkunniga hade satt i första förslagsrummet. Då fick jag professuren, och det var

inte annat att göra än att tillträda. Så jag flyttade från Stockholm till Lund och tillbringade 13 år där.

Skolan var ny och det var ett nytt ämne. Man skulle alltså bygga upp ett ämne, byggnadfunktionslära, som skulle komplettera arkitektutbildningen med större intresse för människor, behov och precisering av program för bebyggelse o.s.v. Det gällde att skaffa anslag, lokaler och bibliotek o.s.v. Vi bodde i två små assistentrum i början, men sedan fick vi rätt bra lokaler. Ett viktigt inslag i BFLs resurser var ett fullskalelaboratium. Tanken var att man i undervisning och i FoUprojekt skulle kunna presentera förslag i skala 1:1. De första planerna innebar att man samtidigt skulle kunna studera klimatfaktorer och estetiska upplevelser samt spatiala frågor, dvs. hela miljön med sakkunskap från olika discipliner. Denna höga ambitionsnivå gick man dock ganska snart ifrån och det blev möjligt att i stort sett enbart studera de spatiala faktorerna. Till institutionen anslöt sig en del arkitekter och sociologer, och det föll sig naturligt att inleda samarbete med sociologiska institutionen.

Det gällde att utveckla forskning inom detta tämligen nya område. några ansatser som jag påbörjat på SIB fortsattes, t.ex. kunskapsöversikter över boendeforskningen och studier av bostadsanvändning. Jag hade hela tiden nära kontakt med byggforskningsrådet och deltog i en grupp som skulle lägga fram program för studier av människa/närmiljö. Det var ett försök att låta forskare från olika discipliner ge sin syn på området.

När jag kom till Lund var hela LTH under uppbyggnad. Ganska snart uppdrogs det åt mig att vara dekanus på A-sektionen, och jag var det 1965–68. Arbetet med att bygga upp sektionen materiellt och innehållsmässigt var spännande men tog mycket tid och kraft. Det var svårt att få tiden att räcka till för både sektions- och institutionsarbete. Så kom studentrevolten som var ganska jobbig utom att jag sympatiserade med en hel del av deras idéer om att de inte skulle ha så mycket ämnesundervisning, utan mer projektarbeten. I Lund tycks sociologer, teologer och arkitektstuderande ha varit mest aktiva. Det var av stort intresse att lyssna på alla röster som gjorde sig hörda och försöka få fatt på förslag som kunde föras vidare, men det var svårt att få gehör för behovet av åtminstone någon ordnad undervisning med föreläsningar, seminarier och litteraturstudier etc. Stormöten och ständiga sammanträden tog avsevärt mycket tid.

Under början av 70-talet märktes effekterna av 68-revolten på olika sätt. Många av de önskade förändringarna var befogade och de ledande bland de aktiva studenterna var kloka och engagerade i studierna. Det dittills dominerande professorsväldet ersattes av en styrelse med representanter för alla årskurser. Den viktigaste förändringen gällde

undervisningen, där det skedde en övergång från ämnes- och kursbunden undervisning till projekt. Det var i alla fall väldigt spännande. Sedan använde jag rätt mycket tid, alla mina sabbatsterminer, till att arbeta i Afrika med olika studier och kunskapsöversikter. Jag hade bl.a. en del uppdrag i anknytning till FN-organet HABITAT som hade kontor i New York och Nairobi.

Tiden i Lund – från 1964 -77 – var arbetsmässigt mycket innehållsrik. I fråga om sociala kontakter och inlevelse i miljön var det sämre ställt. Jag ville framförallt behålla kontakten med mina barn och följa tillkomsten av barnbarn, och reste därför till Stockholm i stort sett varje veckohelg, Jag övervägde aldrig att tjänstgöra ett år efter 65 år, utan flyttade från Lund samma dag jag gick i pension.

Jag hade aldrig någon olägenhet av att vara kvinna utom möjligen att det ställdes för stora anspråk. Man satt i olika kommittéer, det var Standardiseringskommissionens olika grupper i Konserveringsinstitutet styrelse och så där. Jag hade aldrig känslan av annat än att de brydde sig om vad jag höll på med. Och jag brydde mig om vad jag höll på med och funderade inte alls över att jag var kvinna.

Efter pensioneringen har jag intresserat mig rätt mycket för äldrefrågor och handikappfrågor. Vi har startat en nordisk förening för kunskapsvård och forskningsinformation som gäller alla sektorer och kunskapsnivåer; hur man tar vara på kunskap, hur man får en dialog mellan forskare och brukare. Det där är spännande och intresset för det växer.

Kontentan kanske är att jag inte har känt mig besvärad av att vara kvinna, utan såpass intresserad av de olika teman jag hållit på med att det har gjort att jag kunnat jobba, gå vidare. Jag kan inte göra någon närmare analys av det här med min könsroll.

– Utom som Du nämnde att det eventuellt var lite för stora anspråk på Dig?

– Ja, det blev det, men det var ett nytt ämnesområde, som väckte intresse och då hade man anspråk på sig.

– Hur var det med omgivningens stöd då?

– Jag gifte mig 1935 och sedan fick jag fem barn, jag har nu femton barnbarn, varav tretton kom medan jag var i Lund. Det gjorde att jag nästan varje helg åkte upp till Stockholm och hälsade på dem. Familjen spelade väldigt stor roll.

"Man kunde se professorsglimten i de manliga kollegernas ögon"

Vivi Edström, professor emerita, litteraturvetenskap, SU

Jag har en kanske helt felaktig föreställning av att kvinnor som har blivit professorer ofta kommer från en akademisk miljö och ofta har stark uppbackning hemifrån. Själv är jag den första studenten i släkten och att börja på högskolan var helt otroligt. Kanske kunde man få pengar till spårvagn och i den där stilen. Det var en väldigt svag social bakgrund för att gå in i en akademisk miljö som i och för sig kändes främmande och konstig. Men vad jag tidigt blev klar över som student var att jag ville forska. Det var nästan som en uppenbarelse. Det var helt självklart att jag skulle skriva en avhandling, jag skrev om Gösta Berlings saga och disputerade 1960. Jag blev genast docent på den och anställd vid Göteborgs Universitet. Men sedan var det stopp, jag tänkte aldrig bli professor. Man kunde se professorsglimten i de manliga kollegernas ögon men själv tänkte jag aldrig i de banorna. Det har jag ofta tänkt, att det var väldigt skönt för så många misslyckade karriärer man har sett av sina manliga bekanta, som levde för en hägrande lärostol, och fick man inte lärostolen, det finns ju trots allt inte så många, så var livet förspillt. Den känslan slapp jag, eftersom det mera blev så trots allt av sig själv, att jag blev professor.

Från början tänkte jag bli folkskollärare. Jag sökte till folkskoleseminariet efter studenten, 1943. Väldigt få togs in till lärarutbildning under kriget, och jag var uppe i Stockholm och skulle tentera, för det fick man göra då. Jag åkte glad i hågen från Göteborg till Stockholm och kunde inte tänka mig annat än att de jättegärna skulle vilja ha mig på seminariet därför att jag hade ju hyfsade betyg. Men, jag kunde inte spela piano, jag hade aldrig haft tillgång till det. Jag minns ännu, hur jag satt ute i rummet och hörde när mina konkurrenter drillade på pianot och sjöng. Då tappade jag modet. Sen skulle man också prova i handarbete. Det hade jag åtgärdat, jag hade tränat på att sy sprund.

Handarbetslärarinnan satte en docka på bordet och sa "nu ska vi sy ett par byxor". Jag blev hellyckligt, byxor är det bästa jag vet. Så jag sydde ett par väldigt näpna byxor och var först färdig av alla och gick stolt fram med byxan. Då säger den här häxan: " hur tror fröken att de byxorna ska gå på den dockan"? Då förstod jag att jag aldrig hade tänkt konkret, att dockan satt där för att man liksom skulle ta mått. Jag trodde den satt där som en symbol på något vis. Jag tog tåget tillbaka till Göteborg och gick med tunga steg upp till Högskolan och började där,

verkligen slagen. Inte minst då inför mina föräldrar som hade hoppats hemskt mycket på det där med folkskollärarutbildningen. Min mamma sa, "hur ska det gå, vad ska man läsa på högskolan"? Något så deprimerat har man aldrig skådat. Sedan tog det sig. Jag måste säga att när jag då mot all tanke och förväntan eller någonting fick den här professuren i barnlitteraturforskning så var det jätteroligt. I och för sig hade jag gjort samma saker innan när jag hade undervisat på alla stadier, och det fortsatte jag att göra så det var ingen skillnad i det jag höll på med från 1970 och till det jag avgick 1989, men jag tyckte det var roligt helt enkelt. Jag förstod aldrig gnället från mina manliga kollegor och deras blaserade syn på dessa bruna kuvert, och på alla dessa doktorander...

Jag kommer precis ihåg ögonblicket när jag blev medveten om den kvinnliga aspekten. Jag var med i en ganska avancerad stipendienämnd som student i Göteborg, och jobbade hemskt mycket för det var en ganska stor apparat kring det. Jag hade med en kille som också jobbade fast kanske inte fullt så energiskt. Så satt vi på ett sammanträde som rektor ledde, och när det var slut så böjde han sig fram till den manliga studenten och erbjöd honom att flytta upp i en finare nämnd. Då blev jag förbannad. Jag hade gjort jobbet men det var han som skulle komma upp sig! Jag var väl inte så medveten från början, men då gick det upp ett ljus för mig.

Min stora upplevelse var på femtiotalet när jag mötte Gunnar Qvist, som var den första man jag träffat som var så där alldeles självklart jämställd, och som skrev den fantastiska avhandlingen om kvinnornas historia. Där minns jag ett aha-ögonblick när han sa till mig "ja, vi borde verkligen kvotera, det borde vara hälften kvinnor överallt i alla organisationer och kommittéer", märk väl att det här var på femtiotalet och jag hickade till ett "det måtte väl bli sämre". Och han svarade: "Sämre? Har du tittat på alla mediokra karlar som sitter överallt". Det glömmer jag aldrig, och så ofta jag har haft nytta av det! Jag och Gunnar Qvist hade seminarier ihop och jag var väldigt inriktad på kvinnoforskning.

När jag kom till Stockholm hade jag rätt mycket kontakt med kvinnolitteraturforskaren i Uppsala, Karin Westman-Berg och vi samarbetade också en del. Men så blev det ändå av flera skäl barnlitteratur som jag kom att syssla med och jag byggde upp barnlitteraturforskningen i Stockholm. Den professuren kom till stånd först 1983. Jag vet inte om det är den enda lärostolen i barnlitteraturforskning vid ett universitet i världen, men det är inte osannolikt att det är så.

Jag tyckte att mina egna barn, utanför tjänsten, tog all min energi och kraft och mitt intresse, så för mig har det blivit så att de böcker jag

inte fick tid med då, de har jag skrivit nu sedan jag blev pensionerad. Det har blivit tre böcker om Selma Lagerlöf och ett par om Astrid Lindgren som jag betraktar som våra två främsta författare. Jag skulle också vilja skriva om Jane Austen och den kvinnliga ironin, den finns också hos Astrid, och även fast mera dolt hos Selma Lagerlöf. Ironin är nog något som vi använder jämt, som håller oss uppe i manssamhället.

– Du sa att barnen tog, men de gav också kanske?

Ja, bland annat gav de ju intresset för barnlitteratur. Där var det också en sån där tydlig skillnad. När de studenter som hade läst Astrid Lindgren och Tove Jansson som barn kom till mig och sa "jag vill skriva uppsats om någon av de här" så flydde mina manliga kollegor och sa "det kan man inte, man kan inte skriva seminarieuppsatser om Astrid Lindgren". Men jag tyckte alltså att det gick an. Egentligen tycker jag att allting i jobbet varit roligt. Jag har helt enkelt haft roligt hela tiden, men framförallt i handledningen av doktorander. Jag måste säga att det där ständiga harvandet med uppsatser, C-uppsatser, D-uppsatser, som man nästan har fått skriva själv för att det skulle bli någonting, det märkte jag när jag blev pensionerad, att det var en enorm befrielse att slippa det.

Men sedan när man blir pensionerad så blir man över en natt ointressant, i varje fall vid Stockholms universitet. Jag trodde jag hade ganska hyfsat med kontakter där men ingen har någonsin bett mig komma och vara med på ett seminarium eller i en diskussion. Däremot har jag hela tiden inbjudningar från Tyskland, Italien, osv och är på turné varje år och talar om Selma Lagerlöf, Astrid Lindgren, Bröderna Lejonhjärta...

"Det är cirka tjugo år sedan jag kom in i vetenskapsakademin och då var det ju en sensation med en kvinna."

Aina Elvius, professor emerita, astronomi, SU

Mina föräldrar var inte några akademiker och hade inte tagit studenten, men de hade i alla fall en viss bildning. Min mamma talade flera olika språk men hon hade gått i skolan på 1800-talet och då var det inte så

vanligt att flickor gick vidare till högre studier. Hon var väldigt intresserad, och önskade att jag skulle få gå vidare på högskolan och utbilda mig. Det gjorde jag efter studentexamen 1937, i Stockholm. Jag läste naturvetenskapliga ämnen, fysik, kemi, matematik och astronomi. Redan under första året träffade jag min blivande man; vi gifte oss efter två år. Han hade redan på hösten -38 fått en anställning som amanuens på Stockholms Observatorium i Saltsjöbaden, och det tyckte han var väldigt bra för hans studiemedel var slut. När vi gifte oss i jan -40 flyttade jag också dit; vi hade tjänstebostad. Jag levde där i en forskarmiljö som kom att prägla mycket av mitt liv, så det var naturligt för mig både att jag inkluderade astronomi i min examen och att jag sedan gick vidare och forskarstuderade där. Jag fick tre barn. Efter att ha tagit min magisterexamen, gjorde jag ett studieuppehåll på tre år. Under ett av de tre åren var jag gymnasielärare. Det tredje barnet var nyfött då jag började mina forskarstudier på riktigt. De ledde först till en licentiatexamen och senare till doktorsgraden som man hade på den tiden. Jag blev också omedelbart docent -56, och då fick jag docentvikariat i Stockholm men sedan från -58 fick jag en docenttjänst i Uppsala som jag hade i sex år. När den tog slut, tog Forskningsrådet sig an mig och gav mig en forskartjänst som då kunde varit på sex år, men innan den tiden var slut så fick jag i januari -68 en fast tjänst på Stockholms Observatorium. På den tiden hörde Observatoriet till Vetenskapsakademin så jag var först i tjänst hos akademin, och kallades observator och sedan blev jag så småningom bitr professor, och slutligen professor vid Stockholms Universitet, som tog över Observatoriet från -73. Det är lite glidande hur många år jag var professor, det var en och samma tjänst men olika titlar.

Jag måste säga att jag levde praktiskt tagit helt i männens värld. Jag kände aldrig att jag blev motarbetad eller så, jag tycker faktiskt att jag blev väldigt väl behandlad. Min man stödde mig på alla sätt för att jag skulle gå vidare, forska vidare. Mina lärare tycker jag också stödde mig bra. En anledning var kanske att det inte var så hemskt stor konkurrens. Man drunknade inte bland massor av karlar. Jag hade inte någon fast tjänst under många år, så vi levde väldigt sparsamt, min man hade väldigt liten lön. Jag fick licentiatstipendium under några år och sedan doktorandstipendium plus andra små stipendier, man hankade sig fram. Jag tog även en del tjänster som lärarvikarie vid några tillfällen och då tyckte jag att man tjänade stora pengar.

Jag har inte kommit i kontakt med kvinnoforskning som ni andra, eftersom jag så att säga har levt mer i männens värld. Men i den mån jag har fått olika positioner och uppdrag, så har jag tänkt att det kan vara bra inte bara för mig utan som ett exempel för andra flickor att man kan göra både det ena och det andra. Min erfarenhet är ju att om

man är beredd att jobba, göra någonting, då får man olika uppdrag. Under årens gång har jag haft många uppdrag som sekreterare eller ordförande i olika sammanhang, jag var sekreterare i docentförbundet när jag var docent, och jag har suttit i ESOkommittéer vid Sydobservatoriet, (ESO är Europeiska) jag har suttit i programkommittéer för fysik och matematik under Forskningsrådet och i åtta år var jag med i styrelsen för Naturhistoriska Riksmuseet, och likaså var jag ju prefekt för den astronomiska institutionen under ett antal år. När jag kom in i akademin blev jag den första ordföranden i den klassen som jag tillhörde, och jag har också varit ordförande i andra sammanhang som Svenska Astronomiska Sällskapet och Nationalkommittén för astronomi osv, och fastän de flesta där har varit karlar så har jag i alla fall fått det förtroendet och det har varit väldigt roligt. Jag tycker det har varit viktigt på det viset att det kan vara en förebild för andra att möjligen komma fram, men tyvärr är det väldigt få kvinnor i mitt ämne i Sverige. Däremot har jag många kvinnliga kollegor i Frankrike! Det förvånade mig.

Det är cirka tjugu år sedan jag kom in i vetenskapsakademin och då var det ju en sensation med en kvinna. Sedan har det kommit många flera och nu har vi alltså tom en preses som är kvinna – det tycker jag är jättefint!

"Sen kom 70-talet och då halkade jag på kvinnliga bananskal in på en medicinalrådsbefattning."

Barbro Westerholm, professor, farmakologi, KI, riksdagsledamot

Jag började läsa medicin 1953. Varför började jag läsa medicin? Ja, det fanns flera skäl till det, som jag nu ska berätta om. Min farmor var född 1855, gifte sig och födde sedan barn mellan 1878 och 1878. Hon skilde sig sedan 1890, då min pappa var 2 år. På den tiden skilde man sig inte, då var det kvinnans fel och hon fick inget underhåll, min farfar hade nog barn vid sidan om, och det var orsaken till att de skildes. Farmor var en familjeflicka som kunde spela piano, och hade söt röst. Vad gjorde man då när man skulle försörja fem barn? Hon gav pianolektioner och hon öppnade sitt hem för operaartister, dvs. efter föreställningen var de välkomna hem på förning och att äta, spela och sjunga. Och de kom med både mat och kläder till de här barnen. Hon lyckades lägga

undan en hel del slantar och med dem kostade hon på de två döttrarna utbildning, pojkarna fick klara sig själva. Den levnadsvisdom hon kommit fram till, var att flickor ska kunna leva ett självständigt liv, utan att vara beroende av en man, gärna älska en man men inte vara beroende av honom. En av döttrarna blev operasångerska, den andra blev kartriterska. Min mormor gick ett liknande levnadsöde till mötes, min morfar spelade bort de slantar som fanns, och de skildes så småningom. Mormor hade ingen utbildning och tog plats som kontorist vid Riksgäldskontoret. Det blev inga slantar till att kosta på någon utbildning av min mamma, hon gick rakt ut i förvärvslivet, och det tror jag alltid grämde henne, att hon aldrig fick någon utbildning.

Jag fick gå i en flickskola och flickgymnasium. Jag sa till mig själv när jag gick där, att om jag får några barn, aldrig, aldrig att de ska få gå i en enkönad skola. Jag har senare i livet kommit fram till att flickor och pojkar mår väl av att undervisas var för sig i vissa ämnen och under vissa perioder av skolgången. Det jag också insett är att den här enkönade skolan gav oss ett rikt mått av självförtroende. Vi blev sedda och lärarinnorna – vi hade mycket få manliga lärare – stimulerade oss till fortsatta studier för att vi skulle kunna leva våra liv självständigt, utan att behöva lita till någon annans ekonomi.

Att jag började läsa medicin berodde på att min väninnas pappa var läkare, och han sa att läkaryrket var så bra för flickor. Det fanns så många valmöjligheter alltifrån kirurgi till psykiatri, till forskning och till administration.

En fjärdedel av mina kamrater gifte sig med varann, och de är fortfarande gifta med varann! med undantag för ett par som tidigt fick barn. Under de prekliniska kurserna blev en del av oss amanuenser på teoretiska institutioner. Jag kom att börja på farmakologiska institutionen därför att hela den studiegrupp som jag tillhörde på min kurs – 5 manliga studenter och jag – började där. För min del var det inget aktivt val, det bara blev så.

Under den här tiden konstaterade jag att jag hela tiden var hänvisad till den lägsta amanuenstjänsten. Pojkarna hade ju barn och försörjningsbörda. Jag gifte mig ju så småningom med Peter, kurskamrat och vikarierande kirurg. Efteråt har jag insett konsekvenserna av detta. Den första lönen styrde de efterföljande. Är den första lönen låg så blir de kommande därefter.

År 1959 gifte jag mig, tog min med.lic.examen och började vänta barn. Innan jag visste att jag var gravid uppmanades jag att söka doktorandstipendium och fick ett sådant. Reaktionen hos institutionens kvinnliga personal när de fick veta om graviditeten och stipendiet var: ”När ska du sluta?” eller ”Där rök din avhandling!” Men min hand-

ledare, institutionens professor, såg annorlunda på saken. Han menade att fick pojkarna behålla stipendiet under två månaders värnplikt så kunde väl jag få behålla mitt stipendium två månader efter förlossningen. Men förutsättningen var att jag skrev och läste hemma under tiden.

Min professor insåg hur han skulle få mig i mål med min avhandling. Han retade mig dit, jag skulle minsann visa honom att jag kunde klara en doktorsgrad. Och jag kom i mål, gravid med tredje barnet, i december 1964.

Under avhandlingsperioden var jag ömsom maskot, ömsom alltiallo, användbar som drevkarl vid älgjakt, båtmålare och gast, kaffe- och ärtsoppskokerska. Min professor erbjöd också andra utmaningar vid sidan om avhandlingsarbetet. Jag fick vikariera som föredragande läkare på medicinalstyrelsen och på olika lärartjänster. Jag fick vikariera som djurskötare och mycket annat. Som föredragande läkare fick jag vara med om att planera för det rapportsystem för läkemedelsbiverkningar som skulle byggas upp i Sverige, för att förhindra en ny neurosedynkatastrof.

När jag sedan var klar med min avhandling hade min professor ett planeringssamtal med mig. Jag hade visserligen fått litet a på avhandlingen men någon stor forskare ansåg han inte jag skulle bli, utan rekommenderade mig att ta tjänsten som verkställande ledamot vid den planerade läkemedelsnämnden. Jag sa ja till anbudet för det innebar att jag kunde skjuta upp den övergång till kliniskt arbete som ändå var min dröm.

Tiden på biverkningsnämnden var näst riksdagsperioden den bästa i mitt yrkesverksamma liv. Visserligen dröjde medicinalstyrelsen fem månader med att betala ut min första lön. Det saknades något riksdagsbeslut och jag hade ju en man som var kirurg.... Att vi hade både barnflicka och fönsterputsare för att hinna med både barn och jobb hade man ingen förståelse för.

Min snälle professor som samtidigt blivit utsedd till ordförande i läkemedelsbiverkningsnämnden löste emellertid vårt ekonomiska problem. Om jag åtog mig att parallellt med biverkningsarbetet ta vikariatet som läkare i klinisk farmakologi i Uppsala skulle jag få behålla båda lönerna om medicinalstyrelsen till sist skulle betala mig för mitt arbete. Vikariatet i Uppsala var det nämligen ingen som ville åta sig för det innebar att man skulle föreläsa tillsammans med den fruktade professorn Erik Ask-Uppmark. Men nöden hade ingen lag. Barnflickan skulle ha sin lön, hyran skulle betalas liksom lekskola, blöjor och mycket annat så det blev bara att acceptera. Och föreläsandet gick faktiskt bra. Jag var blond och blåögd och tyckte likadant som Ask-

Uppmark när det gällde p-piller och risken för blodpropp, och det dög för att jag skulle finna nåd hos honom.

Under biverkningsåren kom jag in på epidemiologisk forskning. Att leta efter sjukdomsbovar i form av läkemedel var oerhört spännande. Den här forskningen låg för mig och inom det området har jag gjort mina bästa forskningsinsatser. Vi samarbetade med andra länder och det var oerhört spännande.

Det enda beklagliga var ju fortfarande lönen

Sen kom 70-talet, och då halkade jag på kvinnliga bananskal in på en medicinalrådsbefattning i läkemedelskontrollen, jag blev suppleant för Bror Rexed i Medicinska Forskningsrådet och allt möjligt. Det enda beklagliga var ju fortfarande lönen. När jag blev utnämnd till medicinalråd för en ny byrå dit det skulle rekryteras personal, hade alla tagit till sig den bästa personalen så jag fick sk "left overs" eftersom den bästa personalen redan var ianspråktagen. Vi blev tilldelade laboratorielokaler för några kontorslokaler fanns inte för det här ändamålet. Jag var ju van att arbeta i ett labb, men det var inte min personal. De var inte vana vid lössprингande råttor och dragskåp och doft av eter och mycket annat, ja, den berättelsen kan göras väldigt lång. Nåväl, vi löste det här också. De lärde mig väldigt mycket om ledarskap och den lärdomen hade jag nytta av när jag kom till Socialstyrelsen.

Efter tre år blev det klart att byrån och läkemedelsavdelningen skulle flytta till Uppsala. Det dagliga pendlandet dit skulle inte fungera för vår familj som då hade utökats med ett fjärde barn. Jag erbjöds arbete på Apoteksbolaget, där jag fick möjlighet att bygga upp läkemedelsstatistiken i Sverige och forska kring läkemedelsanvändning.

Den forskningen tillsammans med vad jag gjort på biverkningsnämnden räckte för att Karolinska Institutet skulle förklara mig behörig som adjungerad professor i läkemedelsepidemiologi samma dag som jag utnämndes till generaldirektör för Socialstyrelsen, i maj 1979.

Under 70-talet då jag var medlem i Kvinnliga läkares förening och halkade på de olika bananskalen ifrågasatte jag behovet av enkönade organisationer, jämställdhetslagen var ju i sikte. Jag arbetade riktigt ordentligt för att lägga ner Kvinnliga läkares förening. För den behövdes ju inte. Om någon då hade sagt till mig att jag 1989, alltså en 13–14 år senare skulle vara ordförande för ett politiskt kvinnoförbund så hade jag sagt; är ni galna!

Så blev det aktuellt med generaldirektörskapet. Beslutet togs efter familjeråd hemma, för det har vi haft om många viktiga saker, alla ska

vara med när vi ska ta viktiga beslut. Det första familjerådet vi hade handlade faktiskt om vi skulle ha ett femte barn eller inte. Och då, i det familjerådet sa vår dotter som då var 13 år att "Ja, mamma och pappa, om ni kan lova mig en lillasyster, då får det väl gå. Men jag orkar inte med fler bröder.

Ja, därför har vi bara fyra barn. Men vi hade familjeråd om det här generaldirektörskapet, för jag visste att det skulle bli väldigt mycket massmedialt hallå. Men då sa vår dotter som då var 18 år, "Mamma, om inte du vill, och vågar och visar att kvinnor kan, hur ska det då gå för mig?"

Min man tyckte då liksom bröderna att hon hade rätt, han har nämligen från att ha varit arbetsnarkomankirurg i början på 60-talet, blivit en väldigt jämställd pappa.

Jag gick då med liv och lust in för generaldirektörskapet och då gick det upp för mig att arbetslivet inte var jämställt. Det var en mycket mycket manlig värld, socialstyrelsen sågs som ett hot mot Landstingsförbundet och SPRI och den politiska världen, och också mot socialdepartementet och som konkurrent till den politiska ledningen. På olika sätt försökte man marginalisera vad jag sa, och jag hade stunder då jag tänkte att hade det varit Bror Rexed istället som framfört de här synpunkterna, de här utredningarna, då hade det nog blivit ett ja, men nu är det jag som är kvinna, som dom på olika sätt kan marginalisera. Man kallade mig "lilla vän" och lyssnade inte på mig. Att prata med grannen, blada papper, gå ut och kissa, ja ni vet, allt det här man kan göra för att visa att man inte lyssnar på kvinnan. Så det var ganska stretigt, också av politiska skäl. Då jag närmade mig 6-års förordnandets slut stod det klart att statsrådet inte skulle be mig om ett omförordnande. Så jag fixade ett eget jobb, det var bara att säga helt karskt i telefonen att "så bra att du tar upp det här, för jag har andra erbjudanden. Man blir ju rätt sliten i dom här jobben". Och sen gick jag ut och sa att "nu lämnar jag socialstyrelsejobbet". Det kändes svårt men det var ju flaggan i topp. Då kom omvärldens reaktioner. "Va faan har du gjort! Nu ger du upp den här tjänsten, och kan du svära på att det blir en kvinna som kommer efter?". Det här var en position, både för en läkare och för kvinnor och det kom ju även då partisystrar och partibröder till dåvarande statsrådet och sa "va faan har du gjort!". Då gick jag i däck, för jag var helt oförberedd, det var himla svårt.

Eftersom jag har det bra hemma så gick det bra, och så hade jag ju fått en adjungerad professur vid Karolinska Institutet som jag skulle gå på. Men så sitter jag på ett flygplan och pratar med en vilt främmande människa som jag aldrig har sett senare i livet, "ska inte du bli politiker? Dra nytta av vad du har lärt dig på Socialstyrelsen, kan inte

det vara något". JA, tänkte jag, och började fundera över vilket parti jag skulle söka mig till, för jag hade ju röstat lite hit och dit. Jaha, så blev det då Folkpartiet, och eftersom jämställdhetsfrågor, hälso-sjukvårdsfrågor och välfärdsfrågor var partiets hjärtefrågor, så blev jag mer och mer engagerad. 1988 hamnade jag i riksdagen och 1989 blev jag tillfrågad om jag ville bli ordförande för Folkpartiet liberalernas kvinnoförbund. Och det var ju bara att säga ja, under socialstyrelseåren hade jag ju lärt mig att läsa jämställdhetens alfabet.

Så kom den forskningspolitiska propositionen där man talade vackert om jämställdhet och kvinnoforskning men inte gav särskilt mycket pengar och då gjorde vi gemensam sak över parti- och blockgränser för att få fram mer medel. Och det gick! och gav ju blodad tand. Vi jobbar bra över parti- och blockgränser nu i frågor som gäller jämställdhet, kvinnors och barns väl, undantag är när det gäller ekonomisk politik. Det finns saker som särskiljer, men det finns mycket som förenar.

Hösten 1991 fick jag möjlighet att bli ordförande för kvinno- och jämställdhetsforskningskommittén vid FRN och det har öppnat en vid och spännande värld. Jag har ju varit fackidiot, från farmakologi och läkemedel så har världen vidgats till det här med välfärdsfrågor, jämställdhet, sex och samlevnad och mycket annat. Och nu läser jag litteraturhistoriska ansökningar, juridik, ekonomi, teknik mm och det öppnar massor med nya dörrar.

"Jag låg i paradigmkonflikt med Karolinska Institutet – det var ju alltid någonting."

Kajsa Sundström, med. dr. gynekologi, KI[*]

– För det första är jag inte professor, jag är läkare. Jag kommer inte heller att tala om kvinnliga läkares villkor som forskare, även om det är väldigt intressant och viktigt, men mina egna erfarenheter är inte riktigt representativa. Vad jag däremot vill belysa är inriktningen inom den medicinska forskningen, inte minst vid den biomedicinska forskningens högborg, Karolinska Institutet, bäst i världen. De som vill bedriva

[*] Kajsa Sundström har under sommaren 1995 fått professors titel av regeringen.

forskning med flervetenskaplig inriktning,och det är ju ofta kvinnor, kommer i kläm tycker jag, i det här systemet.

Ja, jag har inte gjort någon forskningkarriär i egentlig mening, utan disputerade 1988 efter nära 30 år som kvinnoläkare i olika funktioner; sjukhusläkare på 50-talet, gynekologisk hälsokontroll för postverkets anställda på 60-talet då jag själv fick barn, Socialstyrelsen under 70-talet, där jag var ansvarig för preventivmedelsrådgivning och abortförebyggande arbete, för mödrahälsovård och föräldrautbildning. Under 1980-talet var jag tillbaka i vården som gynekolog på en vårdcentral. Det var då jag gjorde ett avhandlingsarbete som tog avstamp i min kliniska verksamhet som gynekolog. Jag intervjuade kvinnor i olika åldrar om barnafödande, arbete och familjeliv. Jag tillhörde Karolinska Institutet, men hade hjälp av bl.a. Rita Liljeström som jag hade som bollplank och rådgivare. Jag hade kunnat lägga fram avhandlingen på en samhällsvetenskaplig institution men jag ville att den skulle komma från en medicinsk fakultet.

Det handlade om våra patienter, jag ville visa mina gynekologiska kolleger; så här ser era patienters liv ut utanför mottagningsrummet. Jag blev inte hindrad på något sätt för jag hotade ingen, jag hade redan en tjänst och var inte inne i forskningsvärlden på det sättet. Men avhandlingen var svår att få antagen på Karolinska Institutet. Det sas i fakultetsnämnden, förövrigt av en kvinna: "Jag tycker inte det är rätt att man ska kunna bli doktor på att ha talat med 200 kvinnor när man vet vilket arbete det är att göra experiment i laboratoriet".

Det var måttstocken då, och jag blev förstås modfälld. Men min handledare Töres Theorell, hjälpte mig genom att säga: "Men du måste förstå, att det är en paradigmkonflikt det här." Ja, då kände jag mig plötsligt betydelsefull – jag låg i paradigmkonflikt med Karolinska Institutet, det var ju ändå något. När jag sedan äntligen fick lägga fram avhandlingen tyckte man nog på den universitetsklinik där jag arbetade att det var roligt att jag disputerat, men innehållet i det jag skrivit var ingen särskilt intresserad av. Jag har t.ex. aldrig blivit ombedd att föreläsa för studenterna om kvinnors reproduktiva liv och villkor i relation till samhällsutvecklingen. Däremot blev jag uppfångad av institutionen för Internationell Hälsovårdsforskning på KI som har en flervetenskaplig inriktning. Där arbetar antropologer, sociologer, läkare och sjuksköterskor. Där började jag i slutet av 80-talet och jag är fortfarande knuten till den institutionen och sysslar med studier och projekt inom området reproduktiv hälsa.

Alla tyckte de hade haft ett väldigt bra liv

I den intervjuundersökning med kvinnor i olika åldrar som jag genomförde i Sundbyberg i mitten av 80-talet använde jag gynekologbesöket som modell. Varje dag på en gynekologisk mottagning möter man kvinnor i olika åldrar som på mycket kort tid berättar sin livshistoria. Det var det jag frågade om i intervjuerna; hur de träffat sin man, när de blev med barn, vad sa barnmorskan när de kom in på BB, vem som skötte barnen när mannen pendlade, hur de klarade sig efter skilsmässan... Det handlade om hur de klarat upp sitt liv, och de berättade med stor inlevelse och närvaro. Jag fick ta del av händelserika, skakande livsöden – ju alldagligare de syntes, ju intressantare att lyssna till.

Från början hade jag för mig att jag skulle be dem sammanfatta, och tala om ifall livet varit lyckligt eller inte. Men det gick inte – alla tyckte att de haft ett väldigt bra liv – trots allt. När jag lyssnat till något som verkade som eländes elände, bara mödor och motgångar, så brukade de säga: "Ja, det blev ju inte precis som jag hade tänkt, men jag hade nog tur ändå". Så brukade de tillägga: "Jag hade världens bästa man, eller jag klarade mina barn i alla fall – de har det bra nu".

– Det är ju sagans struktur.
– Precis, och det var det som gjorde att jag kallade min bok *När livet var som bäst....*

Forskning och kvinnosyn i kvinnosjukvården

Avsikten med min avhandling var också att belysa kvinnosynen inom kvinnosjukvården som jag tycker är ett intressant kapitel. Socialläkaren Gunilla Carlstedt som skrivit en bok om *Kvinnors hälsa i ett maktperspektiv* brukar säga att den vanligaste patienten i sjukvården är en kvinna i övre medelåldern från arbetarklassen, som söker för värk och som haft ett slitsamt liv. Med stor sannolikhet möter hon en välbärgad man i 40-års åldern, som inte kan föreställa sig vilket liv hon levt. Det är inte så konstigt om mötet blir misslyckat. Kvinnor söker, som bekant, oftare sjukvård än män. Ett av skälen torde vara att de inte blir förstådda eller sedda och därför försöker igen och igen. Många av de typiskt kvinnliga sjukdomssymtomen, huvudvärk, trötthet, dålig sömn, diffus värk finns inte i de gängse diagnosregistren. De har med livssituationen att göra och blir därför ofta feltolkade.

Inom kvinnosjukvården har man länge sett på sådana diffusa besvär – underlivssmärtor, premenstruell spänning, smärtor vid samlag – som

brister hos kvinnan, hon kan inte acceptera sin kvinnoroll. Och då menar man rollen som passiv undergiven hustru. Idag har vi en utveckling med ökade tekniska åtgärder och en medikalisering av normala livsförlopp. En annan riktning ser emellertid symtomen som en signal, som en sund reaktion på en ohållbar situation, på sexuellt förtryck eller övermäktig arbetsbörda. Då blir uppgiften inte att dämpa det dåliga humöret med tabletter eller korrigera bristerna med hormoner utan att frigöra kraften som kan leda till utveckling och förändring.

Att räkna centimetermått på ångest

Vi har en liten sektion inom gynekologin som är psykosocialt inriktad. Nästan bara kvinnor är med och från den gruppen har det kommit några avhandlingar på senare år. Dock inte utan ganska stor vånda. Problem uppstår när kvinnliga forskare, vars frågeställning ofta är bredare och av kvalitativt slag, förväntas skriva som de manliga kollegerna gör eller använda de kvantitativa metoder som professorn anbefaller. Argumentet brukar vara: "Om du ska övertyga oss måste du presentera siffror och mätbara, signifikanta resultat".

– Ja, barnet föddes ju friskt ändå...

– Ja, ett friskt barn är ju alltid ett lyckat resultat. Men avhandlingarna blir inte särskilt lyckade. De kvalitativa delarna uppvisar teoretiska brister och de kvantitativa undersökningarna – där man mäter ångest med centimetermått – blir trist och fyrkantig vetenskap. Tänk vilken fantastisk avhandling om förlossningrädsla eller kvinnlig sexualitet efter livmoderoperationer det skulle kunna bli om en kvinnlig gynekolog som har 20 års erfarenhet och psykologisk utbildning i sitt bagage fick hjälp att lägga fram en avhandling och systematisera alla sina erfarenheter. Det handlar ju om människors villkor, människor i relation till andra och till samhället. Människors liv är flervetenskapliga, och då måste man använda ett flervetenskapligt angreppssätt i forskningen Vi behöver få forskarutbildning och handledning med respekt för den teori och kunskap som finns, t.ex. i kvinnoforskningen.

Diskussionen om vad som är kvinnoforskning är väldigt viktig, inte minst inom kvinnosjukvården. Detta med att forska på kvinnor – är det kvinnoforskning? Nej, det räcker självklart inte, men hur får vi igång forskning med kvinnoperspektiv?

Om mig själv ska jag tillägga att jag var realstudent och började direkt med min läkarutbildning. Det var något så självklart, att det inte

behövdes sägas, att jag fick samma uppbackning av föräldrarna som mina två äldre bröder fått. Både mamma och pappa var folkskollärare. Pappa – han var den tidens fattigmans barn som fått chansen att läsa och inte hade lust att bli präst – då fick det bli folkskollärare. Sen fortsatte han in i politiken och satt i riksdagen från 1936 till 1960, för socialdemokraterna förstås. Han levde intensivt med i folkhemsbygget, förundrad och optimistisk. Kvinnliga förebilder var, förutom mamma, en rad ogifta mostrar som också var folkskollärarinnor – ni vet de där på -20 och -30-talet som också byggde Sverige – kulturbärare, fantastiska!

"Jag tänkte, kan det finnas en sådan vacker substans i avloppsvatten?"

Halina Neujahr, professor emerita, biokemi, KTH

– Ja, min historia är väldigt annorlunda än andras historia. Jag är född i en judisk familj i Warszawa i Polen. Vi var tre systrar. Min pappa hade omkommit i en olycka. Vi skulle egentligen emigrera till USA för det var inte så roligt för judar i Polen. Han åkte i förväg några månader och då var det en hiss som ramlade ner i en skyskrapa i New York. Vi blev kvar i Polen. Som ni vet bröt ju kriget ut 1939, den 1 september, och då var jag 14 år och fick avbryta skolan för undervisningen var förbjuden för judiska barn. Vi stängdes in i Warszawas getto, den tredjedel av Warszawas befolkning som var judar. Från det att gettot stängdes i mitten av november 1940 var det deportationer och svält. 100.000 människor miste livet av bara svält och sjukdomar. Sedan blev jag deporterad med en syster till koncentrationslägret Majdanek. som var ett utrotningsläger kombinerat med arbetsläger, och efter fyra andra läger hamnade jag och min syster i Bergen-Belsen. Det var någon gång i mars 1945. Där befriades vi av engelsmännen den 15 april 1945. Då var vi väldigt sjuka, kunde knappt röra oss och kunde inte glädjas åt befrielsen. Vi låg på något slags provisoriskt fältsjukhus och vårdades fantastiskt väl av både soldater och tillresta medlemmar i en engelsk lottakår. Väldigt många fångar dog kort efter befrielsen.

Så erbjöd sig Sverige att ta emot ett stort antal befriade, speciellt sjuka fångar för vård. Vi fraktades på bår med ett sanitärt tåg till

Lübeck. På den svenska sanitetsstationen där hade jag mitt första möte med svenskarna, som verkade som människor från en helt annan planet, högresta, klädda i vita overaller, mössor och munskydd. Vi fick gå igenom en desinfektionsprocedur. Min syster dog där. Jag såg henne dagen efter i en kista med lite pappersblommor. Hon blev begravd i Lübeck. Så jag kom ensam ombord eller blev fraktad ombord på Svenska marinens lasarettsfartyg Prins Carl som förde oss till Norrköping. Där utplacerades vi i olika skolor, på beredskapssjukhus osv. Sen flyttades vi till andra sjukhus och konvalescenthem. Allt som allt tillbringade jag ett år i sjukvården.

Jag drömde om att bli forskare

Jag hade tre år kvar till studenten när kriget bröt ut. Jag har alltid velat läsa. Ingen i min familj hade så vitt jag kan minnas akademisk examen. Min pappa var affärsman (självlärd i de gamla hebreiska skrifterna), min mamma var hemmafru med flickskoleutbildning. Hon framhöll dock alltid att vi flickor borde satsa på utbildning och skaffa oss rejäla yrken. Trots att det inte fanns någon direkt akademisk tradition i hemmet så levde man i en värld av böcker. Vi läste mycket och på helgerna berättade vi för varandra vad vi hade läst. I 12–13-årsåldern slukade jag de stora världsklassikerna i polsk översättning, Victor Hugo, Tolstoj, du Gard, m.fl. Som ofta var fallet i judiska familjer, rådde i vårt hem en stor vördnad för lärdom. Man skulle läsa, utbilda sig, bli något. Jag drömde om att bli forskare och hade tidigt läst biografierna av de stora bakteriologerna på 1800-talet, Pasteur, Semmelweiss, Miechnikov.

Efter en tid i Sverige fick jag höra att man planerade en polsk skola i ett konvalescentläger för flyktingar av polskt ursprung, så att vi fick tillfälle att fullfölja gymnasiestudierna till studenten med hjälp av polska lärare. Så jag kämpade mot läkarna för att få komma dit. Skolan var i Småland på ett ställe som heter Örerud. Norska flyktingar hade bott där under kriget och det fanns många tomma baracker. Jag fick åka dit efter midsommar 1946, efter stränga tillsägelser av alla läkare att jag inte fick göra gymnastik och att jag måste vila några timmar om dagen. När jag väl anlände till Småland och såg den fantastiska naturen och en sagosjö i närheten, så var det första jag gjorde att hoppa i vattnet. I lägret och skolan fanns fantastiska lärare, både judar och katoliker. De hade också varit fångar under kriget, som tvångsarbetare i Tyskland resp som fångar i koncentrationsläger. Läraren i matematik och fysik hade hela teorin och många praktiska exempel i huvudet och kunde undervisa helt utan

läroböcker. Det var tur därför att det fanns knappast några polska läroböcker att få i Sverige så kort tid efter kriget.

Först var det en kull som skulle ta studenten under överinseende av inspektörer från Utlänningskommissionen som det hette på den tiden, och sen skulle det vara en kull till, den sista som jag hade chansen att få tillhöra. Då pluggade man i 12 månader utan ferier för att hinna med. Jag hann med den andra kullen och tog studenten med högsta betyg i alla ämnen. Jag ville fortsätta att läsa men jag hade ju ingen släkting här och inga ekonomiska medel. Då fanns det inte så många yrken överhuvudtaget efter studier på universitet. Man kunde bli lärare men det var osäkert om jag kunde bli det, jag var inte svensk medborgare än och det hela var ganska komplicerat.

I den polska skolan kallades de två sista åren före studenten för "lyceum" och hade normalt 4 olika inriktningar. I Småland kunde dock bara en inriktning ordnas. Pojkarna var i majoritet och valet föll på matematik/fysik-linjen. Det gick bra även för mig och jag blev mycket bra på matte och fysik. Efter studenten började jag arbeta på Postgirot för att tjäna mitt levebröd, men jag ville läsa och läsa och jag visste inte vad. Mina manliga studentkamrater berättade att rektorn på Tekniska Högskolan, Ragnar Woxén, hade en öppen mottagning en timme i veckan och att han var mycket vänlig och lätt att prata med. Visserligen kunde ingen av mina polska kamrater bli antagen till utbildning på KTH då det fanns en lag som utestängde utlänningar från det. Detta var ju kort efter kriget och tydligen så förband man studier vid en teknisk högskola med militära hemligheter. Emellertid hade professorerna på Teknis en tyst överenskommelse om att åtminstone kunna hjälpa sådana studenter, som redan hade påbörjat studier i sina resp hemländer. De skulle kunna, efter individuell prövning, följa undervisningen som "extra studerande", dock utan att ha en garanterad laboratorieplats eller att få sina eventuella tentamensresultat inskrivna i tentamensböcker. Studieresultaten var ett slags privatsak mellan dem och läraren och efter två år, när man fullgjort alla prestanda som krävdes för uppflyttning mellan tvåan och trean, då fick man skriva till Kungliga Maj:t och anhålla om att bli antagen som ordinarie studerande. Mina kamrater övertalade mig att också gå upp till rektorn och resonera om mina studiemöjligheter, eftersom jag ju var bäst i klassen och kanske hade större chanser än de själva. Så jag samlade mod för att be min stränga förman på Postgirot, fru Persson, om ledighet två timmar en måndag eftermiddag för att kunna träffa rektorn på KTH. Trots fru Perssons uppenbara, om än ej uttalade oro över mitt mentala tillstånd, fick jag dock ledigt efter löftet att arbeta in motsvarande tid nästa morgon mellan kl. 6 och 8.

Varenda kväll till sent på natten löste jag räkneuppgifter i kemi

Jag bar överskottskläder, vi kallade dem sinsemellan kung Gustafs kläder. Skor och kläder såg väldigt konstiga ut. Men rektor var mycket vänlig och sa att han aldrig tidigare hade sett ett så bra studentbetyg. Men då var det ett annat krux. Jag hade ingen praktik och det var krav på kemi att man skulle ha laboratoriepraktik. Han gav mig då rådet att försöka få praktik på Svenska Träforskningsinstitutet. Jag gjorde så, men under tiden fortsatte jag att arbeta på posten. Varenda kväll till sent på natten satt jag och löste räkneuppgifter i kemi. För att göra en lång historia kort, så kom jag ju in på Teknis så småningom, som extra studerande. I ettan var det väldigt mycket matematik, 12 tim/vecka, och där satt jag tillsammans med 30 kemister, men det fanns studenter från tre andra discipliner också, det var lantmätare, arkitekter och bergsmän, så vi var 120 stycken.

– Hur många var flickor?

I kemi var jag ensam. Det var inte så märkvärdigt, men hade jag vetat att det skulle bli så hade jag kanske blivit avskräckt. Men jag hade ju inte blivit indoktrinerad att tycka att det inte var något för flickor. Jag gick där för att jag ville plugga och samtidigt lära mig ett yrke så jag tyckte det passade bra att studera på en Teknisk Högskola så att man lärde sig ett yrke och samtidigt fick tillfälle att fördjupa sig och studera.

På arkitektur fanns det tre flickor och vi blev väldigt goda vänner, men på kemin var jag ensam. Men jag måste säga att jag kände inget obehag av det, jag tyckte att killarna var käcka och kamratliga, de talade en speciell jargong – kasernjargong – de gjorde sig till. Oftast var det pojkar från Norrland och industrifamiljer. Här var de för sig själva i Stockholm, och då drack de för mycket och blev snabbt berusade. För mig var det som att leka på något sätt, på låtsas började jag prata som de, jag lärde mig alla fula ord. Jag kan inte säga något obehagligt om dem faktiskt. De var inte särskilt spännande, men det var kul på ett sätt, ja ett tag, en viss tid, man spelade en roll.

Ja, så pluggade jag på. Professorerna var snälla och ofta farbroderliga. Jag är ju liten till växten, jag var ensam flicka och alla var mycket snälla mot mig. Men första året var hemskt för jag begrep ju inte vad de sa, jag begrep ingenting. Jag brukade alltid sätta mig på första bänken för att bättre höra och förstå. T.ex. den där matematikläraren som såg ut som Don Quijote i stärkt krage och litet spetsigt skägg, han var en väldigt mager man och han hade föreläst på den kursen i 40

år så han kunde allt utantill. Han skrev sina ekvationer med ena handen och suddade samtidigt ut dem med den andra.

Han hade ett djävulskt minne, efter tre dagar kunde han utantill alla 120 namn med alla tre förnamn. Jag hade bara ett förnamn så det var ju tur. Rätt som det var så ville han kontrollera att man begrep vad han sa, då vände han sig oväntat till en och sa "eller hur fröken Halina, hur var det nu?". Där satt man som en stum fisk. Så småningom klarade jag mig rätt så bra på tentorna. Jag tror att det berodde på min formuleringsförmåga snarare än att jag begrep vad det handlade om. Det var rätt så usel pedagogik, ett väldigt dåligt system egentligen, bara korvstoppning. Det var väldigt lite förklaringar och sammanhang för att anknyta olika moment till varandra. Jag har lidit mycket av det. Vi hade ju mest kompendier med många tryckfel och dålig disposition. Det var först när jag hade skaffat mig några engelskspråkiga böcker bl.a. i fysikalisk kemi, som jag begrep vad det egentligen handlade om.

Så jag klarade mig upp i trean och sedan fyran. Sedan skulle man göra examensarbete och då specialiserade man sig,

Det var rätt så inspirerande för mig som upplevt kriget

Det fanns ingen bioteknisk linje då, men det fanns något som hette livsmedelskemi. Jag fick i uppdrag att titta på bildningen av vitamin B12, som var ett relativt nyupptäckt vitamin då, i rötslam från Stockholms Reningsverk. Det var ju attraktivt som mål för det är vackra röda kristaller som man tidigare bara kunde isolera från lever. Det var rätt så inspirerande för mig som upplevt hemska saker, kriget, koncentrationsläger, förnedring och smuts. Jag tänkte, kan det finnas en sådan vacker substans i avloppsvatten? Så jag satte igång och det var väldigt svårt. Det luktade mycket illa, man måste koka, autoklavera rötslammet med cyanid för att stabilisera det här vitaminet. Det är ett vattenlösligt vitamin och det mesta som finns i avloppsvatten är också vattenlösligt. Det var väldigt svårt att separera, men till slut så klarade jag det. Jag var faktiskt den första i världen som, efter 8 månaders ansträngningar, lyckats få kristaller av vitamin B12 (0.8 mg!) från hundratals liter stinkande rötslam. Jag förvarar fortfarande fotografiet av dessa vackra röda kristaller i mitt skrivrum.

Jag blev klar civilingenjör 1953 nästan samtidigt som jag blev svensk medborgare. Då hade jag varit här i 8 år. Jag fick ett jobb i industrin på Liljeholmens stearinfabrik där jag skulle vara laboratoriechef. Då stod civilingenjörer mycket högt i kurs. Under tiden hade jag gjort utlandspraktik i Frankrike två somrar, jag tänkte att jag skulle fortsätta lära mig

olika språk och roa mig. Men så råkade jag träffa min professor när jag gick med min cykel på Oskarsbacken och han undrade hur jag skulle göra. "Jag har just fått ett jobb på Liljeholmens stearinfabrik" sa jag. "Jaha, men jag tycker du ska fortsätta här, det är mycket bättre. Jag har just fått pengar till det här projektet om vitamin B12 från avloppsvatten, det har ett stort PR-värde som projekt." "Men jag har inte råd för jag har ju stora studieskulder" sa jag, och han var känd för att vara ganska snål. När vi sökte jobb i industrin hade vi våra lönekrav och mina kollegor sa, skriv 1.050 kronor per månad, och det fick jag. Det var mycket pengar på den tiden. Så jag berättade att jag fått 1.050 kronor per månad, och på det skulle jag kunna leva gott och betala av mina skulder. "Men vi kanske också kan betala så mycket", sa då professorn.

Till sist övertalade han mig och så fortsatte jag med projektet. Det var ju väldigt attraktivt för institutionen kunde få mycket pengar från dåvarande Tekniska Forskningsrådet. Efter 4–5 månader kom professorn och sa att jag skulle söka stipendium för då utlyste Tekniska Forskningsrådet de allra första stipendierna för forskarutbildning. Det var väldigt svårt att få stipendium, man måste ha många rekommendationer och goda betyg. Så han skickade mig till andra professorer i sektionen för att få extra intyg förutom betyget. Jag hade mycket bra betyg då också, inte så bra som vid studenten men jag tillhörde den bästa fjärde- eller femtedelen i alla fall. Jag fick det här stipendiet som var på tre år, utformat som lön. Jag minns inte hur mycket det var men det var relativt bra och jag fortsatte. Jag hade absolut ingen tanke på att disputera, det var inte så vanligt då överhuvudtaget. Lic.examen var ju obligatorisk för en senare disputation. Efter 4,5 år så fick jag ihop många pek om avloppsvatten och vitaminet. På egen hand började jag kartlägga vilka organismer i avloppsvatten som var ansvariga för den här syntesen. B12 hade en fantastiskt komplicerad struktur som ännu inte var utredd då. Det skedde först 1958, och det var en kvinna, Dorothy Crowfoot-Hodgkin, som utredde strukturen och som fick Nobelpriset 1960. Det var på sin tid den mest komplicerade struktur som man hade utrett med röntgenkristallografografi. Jag fick min lic 1958 men då började professorn säga "snart kan du disputera".

Det visade sig att jag var den första kvinnliga tekonologie doktorn i kemi

Så småningom disputerade jag, 1960. Det var efter det gamla systemet, så ett församlat "konsistorium" (20–30 professorer i mycket olika discipliner) betygsatte avhandlingen och försvaret för sig. Med betyget

fem fick man automatiskt docentkompetens. Disputationen tog 6 timmar, man måste agera mot tre opponenter och det var frack kl 10 på morgonen. Jag fick betyget 6 för avhandlingen och 6 för försvaret, trots att min professor rekommenderade betyget 7 i bägge fallen och att fakultetsopponenten var full av översvallande beröm.

Det blev stor uppståndelse när det visade sig att jag var den tredje kvinnliga teknologie doktorn i hela Sverige och den första teknologie doktorn i kemi överhuvudtaget.

På promotionsfesten i Stadshuset var det många journalister som ville intervjua mig. Det kom många artiklar i pressen och därtill min ovanliga historia med krigsupplevelser, som jag ditintills aldrig berättat för mina kollegor på Teknis. Jag hade överhuvudtaget inga uttrycksmedel för att kunna förmedla sådana hemskheter till vanliga hyggliga människor, ingen skulle förstå vad jag talade om, så jag valde att tiga. Nu blev jag något av en offentlig person och mina upplevelser blev till ett slags "stigma", som jag aldrig kunde komma ifrån och kanske inte ens försökte.

Efter att jag hade disputerat fick jag en inbjudan till University of Illinois, USA, där de hade arbetat med vitamin B12, fast ur en annan synpunkt, näringsfysiologisk. Jag åkte dit för att jag ville lära mig nya saker, både teoretiskt och experimentellt Jag arbetade där ett par år och kom i kontakt med den stora forskarvärlden och många berömda biokemister. Utbudet av attraktiva arbeten vid universiteten i USA var mycket stort på det "gyllene 60-talet". Under tiden lyckades min gamle professor på Teknis att genomdriva sitt gamla förslag om att ändra ämnet "livsmedelskemi"till "biokemi", som ju skulle vara mera allomfattande. Vi sysslade ju egentligen inte med livsmedel, för det var ju avloppsvatten (!).

Han själv hade varit civilingenjör i kemi från KTH, men sedan också medicine doktor från Harvard. Han kvarstod i tjänsten två år efter pensionsåldern, men sedan institutionens ämnesområde äntligen fick ändras ville han avgå, tillbringa en tid utomlands och ägna sig åt andra intressen. Han skrev till mig i USA och undrade om jag ville komma tillbaka och eventuellt vara "tillförordnad professor för att bygga upp den här nya institutionen". Det fanns ingen annan där som kunde biokemi, det fanns bara vanliga kemister. Jag blev t.f. professor i biokemi vid KTH 1965, men sedan gick det ned istället för att gå upp. När jag tillträdde fanns knappast någon nödvändig biokemisk utrustning vid institutionen. Det fanns inte ens en ordentlig spektrofotometer, ingen ultracentrifug, ingenting. Jag var tvungen att sitta nätterna igenom och skriva ansökningar om anslag för nödvändig utrustning och samtidigt

bygga upp laborationskurser och själv handha hela undervisningen i det nya ämnet.

Efter 2 år tillsattes en ordinarie professor, naturligtvis kom inte jag ifråga, jag hade inte hunnit meritera mig på det "nya området", men det var i alla fall jag som hade byggt upp undervisningen och forskningen i biokemi. Den nye professorn hann knappast etablera sig på KTH för han hade samtidigt sökt flera attraktiva tjänster och fick en mycket finare professur på universitetet. Återigen stod Teknis utan professor i ett ämne som redan var schemalagt och måste genomföras. Jag befann mig vid det tillfället i Japan. Jag tyckte att det var roligt att det äntligen kommit en ordinarie professor i biokemi och jag själv kunde ägna mig åt forskning och mina forskarkontakter, som under tiden hade blivit mer och mer omfattande. Då fick jag ett telegram från dekanus: "Du måste komma, kursen i biokemi börjar om två veckor och vi har ingen som kan ta hand om den!". Jag åkte med kort varsel tillbaka och gjorde vad jag förmådde. Efter fyra år, 1969, så kom det äntligen en professor som stannade. Jag återgick till min docenttjänst.

Jag måste säga att trots att jag inte hade blivit utsedd till professor då i början, när jag tyckte att jag verkligen gjort mig förtjänt av det, så hade jag i alla fall under dessa sammanlagt fyra år som t.f. professor fått tillfälle att sätta upp nya projekt Det var för det mesta miljörelaterade projekt, som handlade om bl.a. kvicksilver samt om fenoliska miljögifter och dessas mikrobiella nedbrytning. Jag hittade då helt nya organismer och nya enzymer, som sedermera väckt intresse och fått efterföljd på flera håll i världen. Nyligen har jag inbjudits till ett europeiskt samarbete inom detta område, där jag och min lilla grupp har lyckats behålla ledningen trots ytterst begränsade resurser, framför allt i fråga om tillgängliga lokaler.

Som chef för institutionen hade jag denna relativa frihet att söka pengar och sätta ihop egna projekt. Jag var inte begränsad av någon överordnad man. Så kom den nye professorn och han stannade där 19 år. Jag var då docent, sedan blev jag lektor. Från början var det trevligt men med tiden blev det inte så trevliga förhållanden mellan honom och mig, men jag överlevde det också. Under tiden sökte jag en massa professurer. Vid själva KTH sökte jag 5 gånger, dels i biokemi dels i mikrobiologi och dels i biokemisk teknologi som inrättade nya ämnen under tiden. När jag sökte i biokemi så hette det att jag egentligen var mikrobiolog, när jag sökte i mikrobiologi att jag egentligen var biokemist, biokemiskt orienterad mikrobiolog, men vi behöver en riktig mikrobiolog. Jag sökte biokemisk teknologi, där jag faktiskt gjort nya insatser i biosensorer för fenol som visserligen var byggda på mikrobiologiskt system. Men då hette det, ja hon har visserligen utvecklat några

biosensorer men hennes forskning är ju egentligen grundforskning även om resultaten har betydelse för teknisk utveckling.

Sista gången jag sökte och de tog en ung man, överklagade jag grundligt, med en inträngande textanalys av det "gemensamma" sakkunnigutlåtandet. Jag lyckades hitta flera flagranta motsägelser i detta hopklipp och det var inte utan att det var rätt så roande också. Jag hade ingenting emot den unge mannen ifråga, men jag kände mig personligen förnedrad av den här behandlingen. Mitt överklagande tror jag vållade en del huvudbry. De sakkunnigas originalutlåtanden försvann – varför? Ja, juristen sa "Det var arbetspapper, de finns inte längre". Arbetspapper, de var ju protokollförda! Hur som helst, i samband med detta, det var ju så flagrant det här, så gick KTH-rektorn och vem det nu var, ut med en begäran till regeringen om att jag skulle få en personlig professur. Regeringen tilldelade mig "professors namn" istället. Senare gjorde kemisektionen allt möjligt för att jag skulle behandlas som en "riktig " professor. Jag blev med all pompa och ståt installerad i Stadshuset och fick kosta på mig en dyr toalett. När jag sedan gick i pension 1991 fick jag s.k. "emeritiförmåner", ett litet skrivrum och ett litet labutrymme, där jag kunde fortsätta en del av min framgångsrika forskning. Vid den tidpunkten hade jag fortfarande mycket forskningspengar. Men inte nu längre. Min sista doktorand blev klar 1993. Ett av de projekt som jag satte upp under tiden jag var t.f. professor för många år sedan har fortsatt idogt genom olika stadier. Det var 16 års arbete, som inte bara gav upphov till sex doktorsavhandlingar vid KTH, utan dessutom fem PhD.s i USA (U. of Minnesota och U. of Michigan) och en vid ETH i Zurich.

Om jag ska sammanfatta min akademiska livshistoria så vill jag understryka följande: Jag har i och för sig aldrig känt mig undanskuffad socialt bland manliga kollegor och överordnade. Jag minns en professor som var väldigt snorkig mot mig, men han var inte särskilt kunnig heller. Annars kände jag mig inte dålig som kvinna eller som medlem i en minoritet förrän jag började konkurrera om tjänster. Men under själva utbildningen, även forskarutbildningen, kände jag mig helt jämställd. Det kan bero på att när man är få, så upplevs man inte av majoriteten som ett hot. När man är flera och chanserna till konkurrens ökar, så uppstår kamp och konkurrens. Det är därför vi måste blicka framåt. Nu kommer de som kommer att vara flera och vilkas chanser att konkurrera kommer att öka. Man bör också ställa sig frågan: Hur kommer då de behjärtansvärda jämställdhetssträvandena att påverkas av den formellt "decentraliserade" men samtidigt "maktkoncentrerade" universitetsstrukturen på det lokala planet, under en stark institutionsprefekt?

"Så fick jag till allas förfäran en professur som jag absolut inte var kompetent för!"

Harriet Ryd, professor emerita, formlära, KTH

Efter Halinas berättelse av vad hon gått igenom känns det futtigt att tala om min väg till professuren. Till skillnad från Halina som med all rätt fått professorstatus, så fick jag till allas förfäran en professur som jag absolut inte var kompetent för. Åtminstone inte kompetent enligt traditionen som säger att en professor i arkitektur ska meritera sig genom att rita – inte forska.

Min akademiska bana kan enklast beskrivas så här: KTH-studier som nybliven student, sista tentan i civilingenjörsexamen samma dag som jag gifte mig, yrkesarbete inom Hemmens Forskningsinstitut, Försvarets fabriksverk och Byggforskningsinstitutet. På min första plats la' jag upp principer för tvättmaskinsprovningar, på den andra reste jag runt landet till försvarets tvättinrättningar och värmerationaliserade, på den tredje byggde jag upp en forskargrupp som studerade klimat och bebyggelse. Då hade jag också licexamen från KTH och vidareutbildning från MIT i Amerika. Mitt yngsta barn var ett och ett halvt år när jag fick professuren i arkitekturens formlära.

I mitt fall låg motståndet inte i att jag är kvinna utan i att jag var "utböling". En underlig figur som inte kunde rita utan forskade om människors samspel med det byggda. Tack vare några framsynta personer i fakulteten blev forskningsmeriterna avgörande och jag blev placerad i första förslagsrum.

Kvinnokönet är inte alltid den bromsande faktorn

– speciellt inte när en enstaka kvinna ses som ofarlig för den manliga dominansen. Med tillbakablick på min egen erfarenhet kan jag se att mitt kön delvis hjälpt mig att surfa fram. Som ensam kvinna bland ett par hundra teknologer blev jag snarast en maskot. Jag vande mig att vara omhuldad – och det är ganska förödande. Man speglar sig i de andra och slutar tro på sig själv som en självständig och kompetent yrkesperson. Det gäller att behålla självrespekten och samtidigt göra en realistisk bedömning av sitt handlingsutrymme. En svala gör ingen sommar och en enda kvinnlig professor kan inte förrycka maktbalansen. Men man kan visa sina elever och medarbetare att man tar ställning även när den inte är opportun!

Bromsas kvinnor effektivare när de blir så många att de uppfattas som ett hot? Vad är det egentligen som håller kvinnor på plats – också inom en disciplin som arkitektur där det länge funnits kvinnor över den "kritiska massan"? Kanske var min tillsättning också en del av maktspelet gentemot kvinnliga arkitekter? En "utböling" kunde bryta könsvallen. I viss mening var jag ju à priori utdefinierad. Kanske var det orsaken till att jag förblev KTH:s enda kvinnliga professor under många år? Inte medvetet uttalat från fakulteten, naturligtvis! Män tror oftast att de är helt opartiska – speciellt inom teknik som man (dvs. män) ser som "könlös". Där ser män sig själva som sanna företrädare för hela mänskligheten. (Har ni förresten tänkt på att i många språk definieras kvinnan utifrån mannen, t.ex. man/woman. Dock inte i de nordiska språken!)

"Fröken har ju inga byxor på sig"

För visst har jag som kvinna också mött manlig misstänksamhet som yttrat sig på olika sätt. Ibland litet naivt som när några teknologkompisar frågade varför jag gick på Teknis när jag ändå skulle gifta mig. Eller som när jag sökte en tjänst som värmerationaliseringsingenjör på SJ med uppgift att förbättra ventilationen i sovvagnar. På den tiden hade kupéerna en snurra i taket som drog ner kalluft. Jag blev inkallad till en sådan där riktigt gammaldags överingenjör som tronade bakom ett stort skrivbord. Han såg ut som en så'n skulle då för tiden, med stärkkrage och pondus. Jag tror att han hade kallat upp mig bara för att se hur en varelse som var kvinnlig ingenjör kunde se ut. Han behövde nog ett argument för att avspisa denna underliga företeelse. För när jag kommer in genom dörren säger han "Fröken har ju inga byxor på sig. Hur ska fröken kunna klättra i sovvagnar?" Det var raka puckar på den tiden!

"Skaffa dig krokodilhud!"

I den mansdominerade akademiska världen är motståndet ofta mycket mer subtilt och det kan göra mycket mer ont. Carin Boalt gav mig en gång ett bra råd: "Skaffa dig krokodilhud men se till att viktiga erfarenheter sipprar in mellan pansarplåtarna!" Jag har ofta funderat på om det hjälper eller stjälper att vara alltför observant på härskartekniker som tycks vara inbyggda i många mäns beteende. Ni vet, det här att osynliggöra, att förlöjliga, att knipa käft om intressant information och

få kvinnan att ta på sig skulden och skammen när något går snett. Om man är för observant på sådant och hela tiden letar efter trakasserier kan det bli en självuppfyllande profetia. Men utgår man från att män – åtminstone i princip – är reko finns det bättre förutsättningar för jämställdhet, tror jag.

Jag tror till och med att det inte skadar att ha en viss godtrogen naivitet och ett förlåtande sinnelag gentemot den rådande strukturen. Till en viss gräns. Tills makten visar sitt rätta ansikte. Då får vi inte släppa fram den primitiva känslan av underordning och ducka inför en imposant kropp och en grov röst. Min erfarenhet är att det enda reaktion som lönar sig är att svara med en laddning konkreta fakta. Kvinnoforskningens resultat och mina egna upplevelser i olika tjejnät har då gett mig råg i ryggen.

Ett tjejnät behöver man alltid

Att träffa kvinnor känns som att fylla på sina batterier. Man hämtar styrka av att prata så som vi gör nu. Jag har alltid haft turen att ha kvinnliga kompisar. Redan från början – vi är fyra flickor i min familj och vi har en enorm sammanhållning. Det fortsatte i gymnasiet där vi var fem tjejer bland tjugofem killar. Vi fem håller fortfarande ihop och har en syjunta som ska fylla 50 år i höst. På Teknis hade den lilla skaran av kvinnliga teknologer en förening som på den tidens rekorderliga språk hette "KTS – Kvinnliga Teknologers Sammanslutning". Vi spelade fotboll och rodde och hade vansinnigt roligt.

Som ordförande i KTS gjorde jag förresten min första jämställdhetsinsats. Jag blev uppkallad till rektor Woxén som helt rakt på sak frågade: "Vad har ni flickor på KTH att göra? Er utbildning kostar Staten dyra pengar och så går ni bara och gifter er." Då gjorde vi en undersökning. KTS hade på den tiden ett kartotek över alla kvinnor som gått ut. Vi skrev till alla och frågade om de var yrkesverksamma vare sig det var heltid eller deltid. Vi fick väldigt bra respons och det visade sig att 93% yrkesarbetade. (Delvis berodde det på att de flesta var arkitekter som hade gift sig med kollegor och satt hemma och ritade vid köksbordet medan barnen var små. Men det behövde man ju inte säga.) Jag gick upp med det resultatet till rektor Woxén och två år senare hade han en dotter på KTH. Det tyckte jag var en seger!

Mentorer är ovärderliga – för att inte tala om *äkta* män!

Finns det övermänniskor som klarar sig utan stöd? Dit hör i varje fall inte jag. Min ryggrad på KTH var gruppen av lärare och forskare inom Formlära. Kring kaffebordet ventilerade vi både ämnesfrågor och mer personliga saker – det gav en samhörighet och trygghet. I den kretsen kände jag att jag kommit på rätt plats.

Men jag skulle aldrig kommit dit om jag inte haft mentorer. Det började med min pappa som trodde på min tekniska begåvning. Och eftersom han själv var civilingenjör stödde han den helhjärtat. Det fortsatte med min huvudprofessor på KTH och med den dåvarande rektorn som såg till att jag fick stipendium. Flera av mina chefer i näringslivet var också positiva – även om de inte var mentorer i formell mening. En sände mig till Amerika för vidareutbildning och forskning.

Och min man har varit den hållbaraste av mentorer. Han uppmuntrade mig att söka professuren och har också tagit konsekvenserna av det genom att ta merparten av ansvaret för barn och hushåll. Det är tack vare honom som jag kunnat arbeta heltid under hela min yrkestid – bortsett från barnlediglıeter som minskat för varje barn. Tre månader efter den femte återvände jag med en suck av lättnad till den relativa koncentration som yrkeslivet gav.

Kvinnors dilemma – och plusvärden

Men det är klart att man inte bara kan strunta i allt hemma – även om ens man verkligen ställer upp. Jag hade fullt på jobbet och fullt hemma. Mycket av mitt liv har handlat om att hinna. Hinna ge ungarna tid, hinna lyssna på arbetskamrater, hinna delta i fakultetens diskussioner, hinna få ro att reflektera över forskningsproblem. En tid på världen var min enda lugna stund på dagen när jag satt på tunnelbanan till och från jobbet. Då gömde jag mig bakom en tidning och blev en av de där tråkiga svenskarna som inte pratar med sina medpassagerare.

Nu är jag pensionerad sedan två år och nu har jag det verkligen bra när jag slipper all administration som hör till professorsjobbet. Jag har arbetsrum på KTH och gör det som är kul – håller på med programskrivning för forskningen inom mitt ämne. Och med kvinnofrågor; speciellt när det gäller kvinnors möjlighet inom teknik och industri. Vi försöker få fram kvinnors "plusvärden", som man uttrycker det i näringslivet. Min erfarenhet från det akademiska systemet ställs på prov här. Det akademiska systemet i all sin rigiditet och stelhet och petrifiering och alla andra ord man vill ladda på för att beskriva det, det är

ändå rimligt åtkomligt, åtminstone är det min erfarenhet. Man kan öppet vara oense och i bästa fall enas om vad det beror på. Men kommer du till industrin är du på hal is därför att där härskar en repressiv tolerans. Du blir väldigt artigt och väl bemött, men när det kommer till kritan gäller männens regler. Deras verklighet är att man måste visa vinst, och det betyder att kvinnor måste ge "plusvärden", i pengar. Bara om kvinnor lönar sig kommer vi ifråga.

Råd till mina efterkommande

Vad ger nu ett vittnesbörd som mitt? Jag, liksom alla emeritæ här, är ju präglade av en tid som flytt. Vilken relevans har våra tillbakablickar för morgondagen? Hur kan våra berättelser användas för att fler kvinnor ska komma fram inom akademin, fler bli professorer?

Se professorsjobbet realistiskt!

Efter att ha varit professor i tjugotvå år har jag insett att professorsjobbet, det handlar mycket mer om att vara arbetsledare än att vara diktator som styr ämnesutvecklingen. Det är få professorer som är genier. I dagens högskola är det få professorer som kan göra allt själv. Jobbet är att se till att avdelningen som helhet producerar inspirerande undervisning och skapar ny kunskap i sin forskning. Professorns roll är att se ämnets ansvar i utbildningssystemet, se vad som behövs och se till att den kompetensen finns. Man kan aldrig allting, det gäller att se till att man har medarbetare som kan. Där ligger ett stort ansvar på den som blir utpekad som professor och det gäller att stå pall för det.

Inse att slumpen styr professorstillsättningar!

Det är intressant att spekulera över vad som styr en professorstillsättning. Självklart styrs kompetensbedömningar av vetenskapliga modetrender. Jag hade turen att komma när fakulteten började inse värdet av forskning inom arkitektur. Under mina år som professor har jag sett hur olika styrningar kommit och gått. Modetendenser är tydliga inom vetenskapen och det visar ju att också forskare är människor. Kunskapen är relativ, vi ser det vi valt att fokusera och det vi ser begränsas av skygglappar som våra erfarenheter ger.

Det här visar väl slumpens roll vid professorstillsättningar. Det har alltid förvånat mig att många betraktar akademiska tillsättningar som objektivt "rättvisa"! Om man åtminstone kunde erkänna det subjektiva momentet skulle en del av dramatiken kring professorsutnämningar minska. Tänk om man kunde se professorn som en i forskargruppen, en person med viss överblick men utan gudomlig gloria. Delvis är den utvecklingen på väg med högskolans nya organisation där enprofessorsämnen samlas i en institution med prefekten som arbetsgivarens representant. Och prefekten behöver inte vara professor. Det som är positivt i den utvecklingen är att professorn slipper en del administration och kan mer helhjärtat ägna sig åt forskning och undervisning. (Bara det att professorn visar sig för studerande i grundutbildningen!) Risken är att det blir konflikter mellan professorn/vetenskaparen och prefekten/administratören. Men konflikter är det akademiska systemet fullt av. Så den här är kanske hanterbar.

Ta tillvara genustillhörighetens styrka!

Jag vill påstå att kvinnor har en betydelsefull kunskap som borde vara ett plus när man bedömer kompetens i det akademiska systemet, ja, även annars. Mitt kön spelade en underordnad roll när jag fick professuren. Men jag har haft nytta av att vara kvinna när jag väl var där. I den kvinnliga kompetensen ligger ju en förmåga att se människor och odla relationer. Och när jag väl fått professuren visade det sig att några av motståndarna blev mina bästa arbetskamrater. Jag hade fyra lektorer, arkitekter och konstnärer, som arbetade i grundundervisningen. De lärde mig mycket om arkitektur och arkitektens villkor. Jag handledde doktoranderna och ledde forskningsgrupper. Samspelet mellan grundutbildningens frågor och forskningens svar gav oss alla nya utvecklingsperspektiv.

Visa att genuskunskap berikar vetenskapen – det öppnar för kvinnor!

Inom teknisk sektor är de flesta män och de flesta av dem är fast förvissade om att vetenskapen är könlös. Forskare som säger så argumenterar ofta för att vetenskapliga metoder fungerar opartiskt. Kemiska reaktioner beter sig på samma sätt vare sig det är en man eller kvinna som labbar. Det har alltid förvånat mig att man så envetet fokuserar sig på forskningens hantverk och så flagrant undervärderar två styrande moment. Speciellt när det gäller tillämpad forskning där

resultaten direkt påverkar prylar eller rutiner i samhället. Problemformulering och konsekvensbeskrivning talar jag om.

De problem som forskaren ställer upp påverkar ju vilken kunskap som utvecklas. Och om man inte kollar hur forskningsresultatet kan inverka på utvecklingen missar man ju impulser till förbättringar. Där måste jag säga att arkitekturforskningen är observant. Erfarenhetsåterföring är ett honnörsord för oss och däri ligger självklart att vi tar hänsyn till både kvinnor och män. (Liksom unga och gamla, handikappade och friska. Det finns ju många "sorteringsgrunder".) Miljöforskningen visar samma medvetenhet. MKB, som uttyds miljökonsekvensbeskrivningar, har ju påverkat problemformuleringar inom det området. (Som en parentes kan jag säga att Sveriges tre disputerade MKB-forskare är kvinnor.)

En forskare är en människa som drivs av nyfikenhet och nyfikenheten får skjuts av vad man anar. Men man kan inte ana något som man inte fantiserar om. Och fantasin suger upp erfarenheter. Om nu all forskning säger att könstillhörigheter påverkar erfarenhetsmassan så vore det underligt om inte kvinnor och män skulle välja olika frågor inom sin vetenskapliga domän. Om det också är så att kvinnor inte identifierar sig med det akademiska karriärsystemet lika hårt som män gör; då finns det skäl att tro att kvinnor vågar välja mer inopportuna ämnen som inte har samma akademiska status. Vi utvidgar disciplingränserna om vi tar till oss problemformuleringsprivilegiet.

Jag ska till och med våga mig på en generalisering och säga att kvinnors karriärer i det akademiska systemet hänger på att vi lyckas visa genuskunskapens styrka när det gäller att utveckla vetenskapen.

"Jag kände mig som en slags Jeanne d´Arc, men det tog ju på mitt kapital, kan man säga."

Annika Baude, fil.lic., f.d. Socialstyrelsen, Arbetslivscentrum

Jag har inte ingått i själva det akademiska systemet, som de flesta av er andra har gjort. Men under större delen av mitt yrkesliv har jag verkat inom olika slags verksamheter som har sin bas i forskningen. Först var jag tio år på olika vetenskapliga bibliotek, sedan ca 10 år i privat tjänst på SNS och TCO och därefter åter i statlig tjänst, sammantaget över tjugu år, dels på Socialstyrelsen och slutligen på Arbetslivscentrum,

sedermera Institutet för arbetslivsforskning som sedan 1 juli 1995 ingår i det nybildade Arbetslivsinstitutet.

Jag tyckte det var härligt att höra Halina säga att du kunde ställa dig vid sidan av livet och titta på det. Det kan jag inte säga att jag själv har gjort. Men det vore en värdefull egenskap att ha medan livet pågår och inte bara som i mitt fall nu, att titta i backspegeln för att finna vad som styrt mitt yrkesliv. Jag kan således inte se att det funnits det medvetna spår i mitt yrkesliv, som flera av er har berättat om. Ändå kan jag väl urskilja ett genomgående drag i mitt yrkesliv, bortsett från bibliotekstiden – nämligen att jag styrts av ett starkt engagemang i olika sakfrågor. Det har varit olika saker vid olika tider, men engagemanget har varje gång varit intensivt.

Detta kopplar jag tillbaka till att jag gått i en skola, Höglandsskolan, som var experimentskola på sin tid – 30-talet- och som hade som idé att man i skolarbetet skulle förena "anden", "handen" och "hjärtat". Ända från början höll vi mycket på med sy- och träslöjd, vi fick skriva – egna sagor – samtidigt som vi lärde oss att läsa. Sedan längre fram fortsatte man med att i flera ämnen skriva, rita och måla. Varje lördag samlades alla elever – vi var ju inte så många – och uppträdde för varandra. Skolan var alltså mycket lustbetonad. Det var ju ingalunda självklart på den tiden. Än idag känner jag denna lustkänsla inför de flesta arbetsuppgifter och det kopplar jag ihop med mitt engagemang för olika sakfrågor.

Mina föräldrar var båda akademiker. Mamma var matematiker, men hade också juridik, statistik och nationalekonomi i sin examen. Hon var mycket begåvad, men var inte yrkesverksam sedan vi barn föddes, min bror och jag. Genom sina graviditeter hade en hörselskada, som hon fått som ung förvärrats och gjort att hon inte kunde uppfatta samtal annat än på mycket nära håll. Min uppväxt präglades av en känsla av sorg över detta. Hennes kapacitet kom inte till uttryck fullt ut förrän efter kriget, då det kom nya transistorapparater som gjorde henne "hörande". Hon kom då att delta i uppbyggandet av den sociala hörselvården i Stockholm, där hon hade ett stort verksamhetsfält. Men då var hon nästan 50 år och jag var vuxen. Jag minns dock en period under min barndom, då min mamma var mycket glad och det var i mitten av 30-talet. Hon fick då göra några utredningsuppdrag åt Kvinnoarbetskommittén, som kom med som bilaga i betänkandet "Gift kvinnas rätt till förvärvsarbete". Uppdraget fick hon av sin vän och arbetskamrat från ungdomstiden, Karin Kock. Det gällde dels en statistisk undersökning av gifta kvinnors förvärvsarbete i Stockholm, dels en utredning om småskollärarinnornas situation. Bl.a. minns jag att mamma berättade om att småskollärarinnorna i Norrland, för att skydda sig i sin oftast

avlägset belägna lärarinnebostad, ofta hade en man inneboende utan att vara gift med honom – och att han kallades lärarinnekarl.

Min bild av arbetslivet var helt orealistisk

Gymnasietiden kan jag fortfarande se som en av de bästa perioderna av mitt liv. Jag kom till ett nytt läroverk, Bromma läroverk, där mina klasskamrater var den första kullen från realskolan. Själv hade jag prövat in till gymnasiet – i alla ämnen – det var hård konkurrens på den tiden om gymnasieplatserna. Jag gick på latinlinjen, hade bra lärare och det var självklart att man skulle var skötsam och ambitiös. Det passade mig väldigt bra. Och det gick också bra. Jag minns att jag fällde tårar när vi gick runt och sa adjö till lärarna.

Det var självklart att jag skulle studera, fara till Uppsala, där hade mina föräldrar också läst. Min morfar hade varit professor i juridik vid Uppsala Universitet. Vad jag skulle utbilda mig till, det hade inte diskuterats hemma. Det var som om utbildningen i sig var det centrala. Jag kände inte närmare till vilka yrken som var tänkbara då man gått latinlinjen. Jag kände ju till advokatyrket, som var min pappas verksamhetsområde och läraryrket. Att jag inte tänkte på att utbilda mig till advokat hängde väl ihop med att det knappast fanns kvinnliga advokater på den tiden. Det svenska förvaltnings- och utredningsmaskineriet hade ännu inte utvecklats. Journalist hade jag inte en tanke på – jag kände mig inte tillräckligt duktig på att skriva. Så var det läraryrket, men det framstod inte som tillräckligt lockande. På den tiden var läraryrket ekonomiskt nedtrappat. Jag minns hur jag såg lärarna på podiet vid avslutningarna som en samling gråslitna personer och jag kunde inte tänka mig min framtid på det sättet. Min bild av arbetslivet var helt orealistisk – jag tänkte mig ett arbete präglat av omväxling och frihet. Jag var väl inte ensam om att ha drömmar om det framtida arbetet. Det var ju ovanligt före kriget att man som gymnasist i Stockholm hade någon egen erfarenhet från arbetslivet.

I Uppsala började jag med att läsa franska, som jag varit duktig i under skoltiden. Jag valde det inte för att bli lärare utan som en uppvärmning tills jag hade fått klart för mig vad jag egentligen skulle studera. Dessvärre kom jag att bli kvar i fransk-studierna i 2 1/2 år. Jag lyckades inte med det obligatoriska översättningsprovet – ett öde som jag dock delade med en stor del av mina kamrater, men jag blev ganska knäckt av att inte lyckas och att det dessutom gått åt så mycket tid. Fortfarande visste jag inte vad jag ville utbilda mig till, men jag kastade mig över praktisk filosofi som var känt för att gå fort, vilket det också

gjorde. I ämnet ingick en kurs i sociologi och det blev en vändpunkt. Här kände jag mig hemma. Jag tänkte mig visserligen att sociologin var en slags hjälpvetenskap till mer sakinriktade ämnen – sociologin fanns ännu inte som särskilt ämne i Uppsala. Men sociologin förde mig till statskunskapen, där jag tänkte mig att kunna använda sociologiska metoder på statsvetenskapliga frågeställningar, vilket jag också längre fram i mina licentiatstudier kom att göra.

Men först måste jag berätta om min professor i statskunskap, professor Skytteanus Axel Brusewitz, en gammal patriark som bl a var ryktbar för att han fick fram så många elever till doktorsexamen. Genom honom blev jag intresserad av engelsk parlamentarism och den "life and letter"-litteratur som användes som källor vid uppsatsskrivning. Jag skrev om Lord Palmestons andra ministär och dess regeringskris 1856. Engelsk parlamentarism var ett av Brusewitz intresseområden och han uppmuntrade mig att fortsätta med licentiatstudier inom detta område. Jag fick tillbaka min självkänsla och studier blev åter en drivkraft i mitt liv. Jag fick ett avhandlingsämne valt med hänsyn till att jag, till följd av min mans studier, skulle bo i Cambridge i England under ett par år. Min uppgift blev att studera den första engelska labourregeringens tillkomst 1924.

Tyvärr pensionerades Axel Brusewitz 1947 och det tog tid innan hans efterträdare kom i tjänst. Då befann jag mig redan i England. Jag fick dessvärre efter en kort tid klart för mig att det inte var möjligt att få tag i motsvarande personligt anknutna primärmaterial, som "life and letter"-litteraturen utgjorde för studiet av 1800-talet. Jag blev helt utskrattad på partikanslierna: skulle någon "foreigner" inbilla sig att få del av deras material! Detta gjorde att jag stod där i Cambridge mitt i sommaren 1947 utan ett avhandlingsämne. Så småningom fick jag kontakt per brev med den nye professorn, men det ledde inte till någon lösning på mitt problem. Jag hankade mig fram så gott jag kunde på egen hand och försökte få svar på mina frågeställningar med det material som fanns tillgängligt i press och tidskrifter. Mot slutet fick jag hjälp av en engelsk universitetslärare i historia, som jag betalade själv. Resultatet blev en slags statsvetenskaplig-sociologisk studie av förskjutningar i traditionella partisympatier under början av 1920-talet. Titeln på avhandlingen blev "The Liberal Party and the Labour Party 1918–1924. A study of the relation between the decline of Liberalism and the rise of Labour". Jag fick faktiskt högsta betyg på den – "med hänsyn till att jag givit mig i kast med en så stor uppgift", som min examinator Gunnar Gerdner uttryckte det. Då blev det åter bra med självkänslan, som varit lite darrig under de gångna åren. Att det skulle vara något märkligt med att jag som kvinna fått stöd för att börja

licentiatstudier, hade jag då inte en tanke på. Långt senare fick jag veta att jag var den första kvinnan vid Skytteanum som tagit licentiatexamen där. När jag är i Uppsala på besök händer det att jag går in på Skytteanum och letar rätt på "life and letter"-samlingen och sniffar in doften i bokbanden av Brusewitz cigarrer och skickar honom en tacksamhetens tanke.

Jag visste inte att forskning var någonting som man kunde ha som jobb

På den tiden fattade jag inte att forskning var någonting som man kunde ha som jobb. Jag trodde forskning var något man gjorde för att få sin examen och för att lättare få en akademisk tjänst, men inte att det var något som man hade som sitt arbete. Jag hade överhuvudtaget inte tänkt så mycket på vad jag skulle ägna mig åt. Jag började att undersöka mina möjligheter att få jobb genom att gå upp på universitetsbiblioteket i Uppsala och fråga om jag kunde få ställa mig i kö för att bli amanuens vid biblioteket. Jag blev avspisad på raken av överbibliotekarien Kleberg, han var en vänlig man, mina svärföräldrar kände honom, jag hade träffat honom hos dem, men det spelade ingen roll för saken. Han motiverade sitt avslag med följande ord: "Vi kan inte ta in kvinnor för ni bara begär halvtid när ni får barn". Så öppet och så omedvetet kunde en arbetsgivare i början av 50-talet diskriminera kvinnor.

Det här med barn och jobb hade jag inte reflekterat över förrän ungefär vid denna tidpunkt. Jag hade fått mitt första barn 1950 och tagit min licentiatexamen i början av 1952. Vid den tiden var jag ordförande i Kvinnliga studentföreningen och jag kommer ihåg hur vi ordnade ett möte med stora affischer på stan, med rubriken "Hemmamamma eller yrkesmamma?" Det är otroligt. Efteråt kan jag inte fatta att jag inte ägnat en tanke åt att det kunde bli svårigheter med att förena barn och jobb. Men detta problem var inget man brukade samtala om. Däremot minns jag att vi skämtade om att studierna var "den långa vägen till diskbaljan". Många kvinnor kom ju också att stanna hemma, då de fick sitt första barn. Daghemsutbyggnaden hade ännu inte kommit igång och barnsköterska och hembiträde hade i stort sett upphört som yrke redan före kriget. Fortfarande fanns dock unga kvinnor som behövde praktik för vissa utbildningar.

Jag gick så till arbetsförmedlingen, när jag inte hade någon framgång med universitetsbiblioteket och fick veta om ett ledigt arbete som amanuens vid Riksdagsbiblioteket. Specialbiblioteken på den tiden krävde licexamen – i vilket ämne som helst skulle jag tro – men ingen

biblioteksutbildning. Någon sådan fanns inte för detta slag av biblioteksarbete. Riksdagsbiblioteket låg direkt under Riksdagen, inte något departement emellan, vilket innebar att denna beviljade sig själv pengar utan normal prövning. Då man inte kunnat enas om vem man skulle anställa, hade det hänt att man tog in flera på en gång. Så var det när jag började. En riksdagsman och tillika professor från Uppsala ville ha mig, en annan, som också var professor, men i Göteborg, ville ha den andra sökanden. Så när jag började sköttes Riksdagsbiblioteket av totalt elva licentiater, som var bibliotekarier och två deltidsanställda sekreterare.

Biblioteksarbetet på den tiden var helt manuellt – med hjälp av skrivmaskiner – så ni kan förstå att arbetsuppgifterna till stor del bestod av utskrifts-, kontroll- och sorteringsarbete – det var långt före datorernas tid. Jag upplevde det pressande att det inte fanns något utrymme för nya idéer – i varje fall inte när man var amanuens. Jag var inte motiverad för att göra dessa slags uppgifter på ett effektivt och bra sätt, allt kändes fel. Det som var roligt var att sitta vid lånedisken, men våra låntagare var mycket få – biblioteket var inriktat på riksdagen och statsförvaltningen. Jag slutade efter fyra, fem år, och kom sedan att tjänstgöra på andra bibliotek som Kungliga biblioteket, Konjunkturinstitutets bibliotek samt Advokatsamfundets bibliotek, till stor del på deltid. Totalt blev det tio år i biblioteksvärlden, en tid som för det framtida jobbet kom att bli till ganska stor nytta med den allmänorientering om samhällsfrågor som jag fick härigenom.

Jag längtade dock bort från biblioteksarbetet med sina på förhand givna system. På den tiden då allt ännu skedde manuellt drog varje förändring inom systemet med sig en mängd rutinarbete. Jag längtade efter arbetsuppgifter där jag kunde få ta egna initiativ och kunna påverka.

På väg till jobbet tackade jag Gud för att jag fått bra arbetsuppgifter

Nu var det 1961. Jag hade fått tre barn, två av dem i ett nytt äktenskap. Jag försökte komma in i någon annan "bransch", bl a hörde jag mig för hos några bokförlag och upptäckte att min lic-examen inte längre var en tillgång utan ett hinder. "Det förstår ni väl att vi inte kan betala för" sa en förläggare. Sedan talade jag inte om min examen, men fick ändå inget jobb. Jag kom då på att jag behövde en yrkesutbildning för förlagsarbete och gick igenom en 1-årig kurs på Grafiska Institutet. Därefter hade jag turen att få ett redaktörs- och utredarjobb på SNS,

Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, det var 1962, jag var då knappt 30 år och nyskild. Jag jobbade heltid på SNS. Jag kommer ihåg att jag på vägen till jobbet kände en sån lycka över mitt jobb och tackade Gud för att jag hade fått bra arbetsuppgifter. Och på vägen hem gladde jag mig åt att jag jobbade heltid. Det kunde jag få göra nu, för det var legitimt i och med min nya familjesituation. Till och med mina kvinnliga grannar hade ändrat attityd mot mig. Förut hade jag känt mig nedvärderad som mamma, därför att jag hade jobb – trots att det bara var på halvtid. Men nu när jag var ensam och jobbade heltid, så var allt grönt. Det kändes också bra.

Det var tursamt att komma till SNS just då, 1962, därför att man var i färd med att färdigställa manuskriptet till "Kvinnors liv och arbete", ett arbete jag kom att medverka i. Min huvuduppgift därefter blev att föra ut boken till SNS lokala grupper och till olika organisationer. Vi gjorde en studiebok till den stora boken, ett arbete som studieförbunden och de politiska partierna medverkade aktivt i. Boken gick ut i 8.000 ex, vilket för den tiden var en mycket stor upplaga. Jag lyckades få en utländsk förläggare att översätta och ge ut en förkortad version av den ursprungliga boken på engelska. Denna lär ha fått betydelse för forskare i USA, under 70-talet. Det var en pionjärbok genom vilken könsrollsbegreppet fördes in i den allmänna diskussionen. Jag var också med om att utifrån boken starta en studie- och diskussionsgrupp, "Könsrollsgruppen", sedermera kallad "Grupp 222" – med anledning av att vi träffades hemma hos mig på Alviksvägen 222 i Bromma.

Efter tre år på SNS blev jag ombedd att komma till TCO som utredare. Framför allt gällde det social-och arbetsmarknadsfrågor samt jämställdhetsfrågor. En av mina uppgifter var att vara huvudsekreterare för TCOs familjepolitiska program, som gavs ut som bok med titeln "Familj och samhälle" och som antogs av TCOs kongress 1970. Man kan nog påstå att programmet kom att få betydelse för 70-talets familjepolitiska lagstiftning. TCO stod i ett slags politiskt mitten – även om man var en opolitisk organisation – och representerade stora kvinnogrupper i den offentliga sektorn. TCO kom på så sätt att verka som en påtryckare för utbyggnad av den offentliga sektorn. I "Familj och samhälle" introducerades begreppet "tvåförsörjarfamiljen" med "dubbla roller" för både mannen och kvinnan, dvs. en försörjarroll och en aktiv familjeroll. I programmet argumenterades för en full utbyggnad av en pedagogiskt inriktad barnomsorg, föräldraförsäkring (det hette inte så) för första barnet, rätt till avkortad arbetstid för föräldrar med barn under en viss ålder (deltid var sällsynt på arbetsmarknaden vid den tiden), avskaffande av sambeskattning av makar, ändrad äktenskapslagstiftning, bl.a. förslag om enklare skilsmässoregler, avskaffande av

änkepensionerna till förmån för barnpensioner, uppvärdering av lönerna i kvinnoyrkena m.m.

Det kändes som om samhället var på väg att bli kvinnovänligt

Ja, det var en härlig tid. Det kändes som om samhället var på väg att bli kvinnovänligt. Jag trivdes mycket bra på TCO. Vi var en liten stab utan hierarki – dvs. från mitt perspektiv. Det egna ansvaret för handläggarna var stort samtidigt som styrelsen visade stort intresse för resultaten av vårt arbete. Jag har faktiskt längre fram i livet ångrat att jag inte stannade längre där. Det blev fem år. Jag blev lockad genom mitt intresse för att driva en sakfråga – utbyggnad av barnomsorgen – till att gå över till Socialstyrelsen, (SOS). Olika krafter hade varit i rörelse för att jag skulle bli efterträdare till den avgående avdelningschefen Göta Rosén, till vars avdelning daghemsfrågorna hörde. Jag hade blivit tillfrågad om jag var intresserad. Något halvår senare fick jag en direkt förfrågan om detta av generaldirektören Bror Rexed, som jag var bekant med. Detta skedde en morgon kl. 7, då vi stötte ihop på Centralen. Jag sa då att jag var villig att efterträda Göta Rosén. Detta var i maj 1970. Sedan hörde jag inget om saken förrän i november, då jag blev uppringd av Bror Rexeds sekreterare och ombedd att omgående lämna min curriculum vitae. Tillsättningsärendet skulle upp i konselj någon dag senare.

Då jag ser i backspegeln kan jag inte tycka annat än att jag handlade lättsinnigt, både mot mig själv och det kommande jobbet, genom att jag inte informerade mig närmare om arbetsuppgifterna och ansvarsfrågorna i det erbjudna arbetet. Bara en sådan sak som att jag var helt oerfaren i den statliga byråkratins arbetsfomer liksom om vad chefsskap i en stor organisation innebär, borde ha fått mig att tänka efter. Som förklaring har jag bara att jag var så helt uppslukad av det jag höll på med på TCO att jag inte gav mig tid att ta tag i frågan om min egen framtid. Först sedan utnämningen skett och jag fick mig tillsänd avdelningens verksamhetsplan, som upptog tre fulla pärmar, blev det klart för mig att barnomsorgen bara var ett bland oändligt många ansvarsområden; avdelningen, benämnd HB-avdelningen, visade sig bestå av tre byråer med vitt skilda områden, nämligen allmän hälsovård, barn- och ungdomsvård samt tandvård. Jag trädde i tjänst ganska omgående efter utnämningen, dvs. i början av 1971. Barnstugeutredningens diskussions-promemoria hade just kommit ut och familjeministern Camilla Odhnoff förväntade sig en aktiv roll av SOS för att föra ut utredningens idéer till en bred diskussion. Härigenom skulle SOS kunna manifestera sig som

ansvarig myndighet för barnomsorgen – ett ansvar som många ansåg istället borde läggas på Skolöverstyrelsen.

På 70-talet skedde en explosionsartad utveckling

Det blev dock barnomsorgen och andra frågor rörande barn och ungdom, som jag kom att ägna huvuddelen av min tid. En orsak var att det under 70-talet skedde en explosionsartad utveckling då det gällde de statliga insatserna på barn- och ungdomsområdet, framförallt i samband med barnomsorgsreformen. Miljonerna regnade över oss för olika slag av projektverksamhet: försöksverksamhet i daghemmen utifrån barnstugeutredningens diskussionspromemoria som underlag för en kommande proposition, organisering av fortbildning för all personal inom daghem och familjedaghem, program för innehållet i verksamheten inom barnomsorgen och för lokalerna etc. Under senare delen av 70-talet gavs också varje år ett antal miljoner för utveckling av verksamhet för 7–12-åringar liksom av koloni- och lägerverksamhet. Lägg därtill de 25 miljonerna från arbetsmarknadssidan för upprustning av skolgårdar mm. Lekmiljörådet var ytterligare en nyskapelse under denna period. Som vice ordförande var jag förbindelselänken till modermyndigheten.

Min viktigaste insats på Socialstyrelsen låg antagligen i min entusiasm för allt det nya inom barnomsorg och annat utvecklingsarbete när det gäller barn och ungdom, och det stöd jag kunde ge åt de positiva krafterna. En viktig uppgift var också att upprätthålla goda kontakter med olika intressenter inom och utanför Socialstyrelsen – socialdepartementet, länsstyrelsernas konsulenter, Skolöverstyrelsen, UHÄ, Kommunförbundet, de större kommunerna – samt att delta i olika statliga utredningar inom området.

Mina interna kontakter utanför avdelningen var inte så intensiva. En förklaring till det är att Socialstyrelsen hade en starkt decentraliserad organisation, där varje avdelning i stort sett var självgående bortsett från vissa frågor som krävde beslut på central nivå. Till detta kom att generaldirektören periodvis var borta från verket p.g.a. internationella uppdrag. Jag led inte av detta utan kände mig ha hans förtroende för det vi höll på med. Jag var dock mycket ensam som chef. I ledningsgruppen som hade ett möte varje vecka, var fyra av de sex avdelningscheferna läkare och tre av dem var studiekamrater med Bror Rexed, generaldirektören. "Jag tycker som du Bror" hade jag hört ledningsgruppen benämnas, dvs innan jag själv kom dit.

Den medicinska dominansen i ledningsgruppen var en avspegling av att SOS som organisation hade en stark medicinsk slagsida också

statusmässigt. Det fanns en makt-obalans mellan medicinska och sociala frågor, som ju jag företrädde. Bl.a. berodde detta på att under 70-talet, som det här gäller, hade kommunerna börjat kräva decentralisering av den statliga makten på deras område, dvs över de sociala frågorna, medan Socialstyrelsens hegemoni över det medicinska systemet – sjukhusbyggnation, specialistutbildning osv. ännu kvarstod ganska orörd. Frågor som rörde läkarkåren var ofta uppe till diskussion i ledningsgruppen, medan de andra yrkesgrupperna sällan benämndes. Jag ställde ständigt frågor om vilka effekter det som togs upp till diskussion skulle få för sjuksköterskorna, kuratorerna osv. Jag tror nog att det betydde en hel del att jag försökte få in andra yrkesgrupper i vår intressesfär. Jag kände mig som en slags Jeanne d`Arc där, men det kostade på att gå utanför agendan på detta sätt. Men jag blev inte bränd, för jag kände mig respekterad för den jag var. Mina kollegor var mycket anständiga personer och visade aldrig någon aggressivitet mot mig. Bror Rexed och jag rök ihop några gånger, men det såg jag bara som något positivt. Jag hade antagligen som kvinna och icke-medicinare en unik position och större frihet att säga vad jag tyckte. "Det kan du våga säga som är kvinna" viskade en gång en av mina kollegor under ett sammanträde. Jag tror att han hade en ton av avundsjuka i rösten. Men min oppositionella inställning var inget bra medel för att få in mina frågor i den gemensamma diskussionen.

Vilken roll det spelade att jag var kvinna för den maktlöshet jag kände, reflekterade jag inte över då. Sådana tankar har först kommit i och med att jag fördjupat mig i frågor rörande kön och makt. Men jag inser efteråt att mina kollegor, som redan hade legitimitet för sitt arbetsområde, inte kunde finna det som ett särskilt konstruktivt sätt att kommunicera på. Att jag hade svårt att finna former för att få frågor inom mitt område diskuterade lika ingående som mina medicinska kollegor fick sina, hade samband med att den sociala sektorn vid den tiden inte ingick i något etablerat vetenskapligt grundat system. Utbildningen till socionom, förskollärare m.fl. yrken låg utanför universiteten och saknade forskningsmöjligheter, så vitt jag vet. Dessutom saknades ännu resurser för forskning för hela den sociala sektorn liksom internationellt utbyte, bortsett från Socialforskningsinstitutets resurser för sin egen forskning. Allt detta var väl utbyggt på den medicinska sidan, ex.vis genom det medicinska forskningsrådet, och på SOS fanns t.o.m. en särskild byrå för internationella kontakter inom det medicinska området och med resurser för resestipendier.

Socialforskning växer fram

Men en förändring skedde under den här perioden, Socialstyrelsen kom, framförallt genom Bror Rexeds engagemang, att medverka till att forskning inom det sociala området etablerades genom en egen organisation, socialforskningsdelegationen, sedermera Socialvetenskapliga forskningsrådet. Omfattande försöksverksamhet med medel från socialdepartementet bedrevs i Tierp och Dalby med syfte att åstadkomma en lokal samverkan mellan den medicinska sektorn. Man ville på detta sätt visa på vägen att föra in planering och vetenskap som bas också för den primärkommunala verksamheten.

Efter åtta år på Socialstyrelsen begärde jag tjänstledigt för att hålla på med forskning. Jag fick 1979 ett förordnande på tre år på Arbetslivscentrum för att, som det hette i uppdraget "planera och initiera forskning om jämställdhet". Detta förordnande kom att förlängas fram till min pension med viss finansiell medverkan från SOS, som under min första tjänstledighetsperiod hade både bantats och reorganiserats. Hur jag skulle gå tillväga för att "initiera och planera jämställdhetsforskning" hade jag i förväg ingen klar bild av. Jag tog det för självskrivet att jag skulle verka genom ledningsgruppen, som bestod av direktören, ansvarig administratör, professorerna samt några forskningsledare. Jag tog det för självklart att ett sätt skulle vara att medverka till att könsperspektivet skulle finnas i alla nya projekt där det var meningsfullt med ett dubbelt perspektiv. Jag hade inte haft kontakt tidigare med forskningsområdet och var helt omedveten om vilken laddad fråga detta med könsperspektivet utgjorde. Först så småningom gick det upp för mig att frågan om att starta med jämställdhetsforskning antagligen inte varit förankrad i ledningsgruppen utan att det var styrelsen själv som tillsammans med direktören och en av professorerna, Casten von Otter, insett nödvändigheten av att engagera ALC för forskning om jämställdhet. Dessvärre var direktören på väg att avgå och fick en temporär ersättare, och von Otter for för en längre tid som gästforskare till USA.

Ledningsgruppen agerade på ett sådant sätt att jag fick uppfattningen att det inte fanns något större intresse av att medverka till att jag skulle kunna genomföra mitt uppdrag. Jag blev utsatt för alla de olika härskartekniker för att hålla nere kvinnor, som den norska genusforskaren Berit Ås visat på – osynliggörande, förlöjligande, undanhållande av information, dubbelbestraffning, dvs. "damn you if do, damn you if you don't" och påförande av skuld och skam. Framförallt fick jag inte hjälp i tid att "bemanna" ett projekt, som styrelsen på mitt förslag sagt ja till, nämligen en utvärdering av Livsmedelsarbetarförbundets (Livs) jämställdhetsprojekt. Uppdraget skulle vara färdigt till Livs

kongress tio månader senare. Jag fick alltså sätta i gång på egen hand. Det var bra för mig – sett i ett längre perspektiv – men då kände jag mig inte tillräckligt väl förberedd för uppgiften. Frågan om ledningsgruppens hållningssätt i förhållande till mig var föremål för diskussion i skyddskommittén, enligt vad jag senare fått höra. Mobbningstendenser fanns också från assistenternas sida. Jag antar att de uppfattade det som att jag lierade mig med männen vid makten, i stället för med dem som var i botten av hierarkin.

Jag gav mig dock inte tid att gå in i alla dessa problem, då tiden var så kort för att hinna genomföra Livs-projektet i tid till kongressen. Så småningom fick jag dock medhjälpare och med gemensamma ansträngningar blev en tryckt rapport färdig precis till den utsatta dagen.

Samling kring Kvinnotemat

En vändning av de yttre förhållandena skedde under 1981 när vi hade den amerikanska sociologen, professor Joan Acker som gästforskare. Hon förde in ett äkta kvinnoperspektiv på ALC, både genom sin forskning och genom sitt förhållningssätt. Joan gick runt till alla som ville ha hennes hjälp, dvs. även till assistenterna. Vi bildade en grupp, Kvinnotemat, av kvinnliga forskare och assistenter, som hade sammankomster kring olika forskningsfrågor. Vi arbetade sedan på en gemensam bok, ett arbete för vilket vi fick möjligheter att engagera den norska professorn och kvinnoforskaren Harriet Holter. Hon deltog aktivt, också med själva gruppen, och skrev en hel del avsnitt. Boken kom ut 1987 och har titeln "Kvinnoarbetsliv". Boken var behövd och fick stor spridning.

Vid den här tiden förekom det att kvinnliga forskare blev särbehandlade. Det skedde bl.a. genom att nya regler skapades i samband med deras verksamhetsplanering, projektinitiering samt vid seminariebehandlingen av de planerade projekten. Dessa regler var sedan inte längre aktuella när det gällde andra, nya projekt, dvs. manliga forskares. Själv drabbades jag och en kamrat, som var anställd för att utföra en intervjuundersökning inom Livsmedelsprojektet, av en regelrätt avrättning vid ett seminarium över en projektplan. Detta hände hösten 1980. I opponentens kritik förenade sig också en av professorerna. Han avslutade sitt inlägg med att säga att det skulle varit bättre att lägga de 350.000 kronor som projektet skulle kosta, på att anställa sex fritidspedagoger som under ett antal månader skulle gå ut i företagen och tala om för "karlarna" att de skulle bete sig på ett annat sätt mot de kvinnliga anställda. Efteråt sa han urskuldande att han varit tvungen att

kritisera oss med tanke på ett kommande seminarium, då två andra kvinnoforskares projektplan skulle diskuteras. När jag vaknade morgonen efter vårt seminarium var det som om någon närstående hade gått bort. Det var min förlorade heder.

Det blev ett stort problem för det fortsatta arbetet att ha blivit berövad sin självkänsla. Jag hade ju börjat om som forskare och ännu inte hittat någon självklar teoretisk plattform. Sociologin låg närmast till hands, men den sociologi som då tillämpades vid studier av arbetsplatser var starkt strukturalistiskt inriktad, med teknik och arbetsorganisation som centrala områden. Man rörde sig inte med frågor på individnivå. Könsdimensionen saknades genomgående – ett undantag utgjorde dock Gunilla Westlanders doktorsavhandling, som blev en viktig källa i mitt arbete.

"De vardagliga handlingarna"

Min uppgift var att studera förutsättningar för förändring mot mer jämlika förhållanden mellan kvinnors och mäns arbetsvillkor och löner. Men Livs försöksverksamhet ledde inte till några bestående förändringar i denna riktning. Trots att kvinnor och män arbetade helt åtskilda från varandra, med olika slags arbetsinnehåll och sämre villkor för kvinnorna, fanns inget intresse för en ändring av organisationen, inte ens hos kvinnorna. Min uppgift som forskare var att förklara detta för oss oväntade förhållningssätt. Jag hade ju utgått från tidigare förändringsstudier om manliga arbetare och där hade ingenting av en sådan inställning framkommit. Där kunde man rapportera om förändringar i samband med projekt. Först när jag kom att bli mer insatt i studier av kvinnoforskare, framförallt i det norska samlingsprojektet "Kvinners levevilkor" under Harriet Holters ledning, kunde jag ställa frågor som var mer relevanta utifrån mitt material.

Min utgångspunkt blev de vardagliga handlingarna och hur dessa påverkades av yttre och inre förhållanden. En sådan tolkning av ett material kan av praktiska skäl endast göras utifrån ett begränsat antal informanter, den blir tentativ och kan inte vid upprepning ge identiska svar, dvs i inget avseende uppfylla de positivistiska forskningskriterierna. Det som rapporten till slut kom att utmynna i var frågan om kvinnornas och de andra aktörernas acceptans av rådande förhållanden och om tystnaden – det man inte talade om och inte heller fick tala om på dessa arbetsplatser. Tidigare var både "de vardagliga handlingarna" och "tystnaden" icke-frågor. Rapporten från projektet, en bok med titeln "Kvinnans plats på jobbet" kom ut i början av 1992.

Kvalitativa metoder, som är vanliga inom kvinnoforskningen, kan ses som ett brott mot de i samhället hög värderade och naturvetenskapligt grundade forskningsmetoderna, där kvantifiering och verifierbarhet är grundelementa. Det var bärare av dessa forskningsmetoder som hade makten och tolkningsföreträdet över stor del av forskningen, och det var då inte så förvånansvärt att det blev oro och aggressivitet i leden, när dessa vägar att ge bilder från verkligheten inte längre accepterades som allenarådande.

Genom att överleva har jag plötsligt blivit intressant

På Arbetslivscentrum såg de mig som en främmande fågel, då jag kom dit. Man visste inte vem jag var eller vad jag hållit på med tidigare. ALC var ju själv en helt ny institution, dit man kommit från många olika håll. Det har berättats för mig om olika rykten som gått; att jag var politruk, att jag hade varit älskarinna till direktören och att jag hade stoppat forskning. Ja, det var konstigt. Men just nu, sedan pensioneringen, har jag det bättre än jag någonsin haft, jag tycker det är härligt. Jag har fått respekt, har gett mig själv respekt och får respekt för vad jag gjort, vare sig man kallar det för forskning eller inte. Det här som jag har varit med om på -60-talet som enskild individ, har nu blivit intressant stoff för andra forskare. Så genom att överleva har jag plötsligt blivit intressant, då jag kan berätta om hur det var. Genom att ha levat så här länge och varit aktiv på olika områden så har plötsligt mina kunskaper blivit eftersökta. Jag blir intervjuad av personer som forskar om 60-talet, då så mycket förändrades. Jag är t ex bollplank för olika projekt i Gävle kommun, där man tagit det här med förändringar mot ökad jämställdhet på allvar. Jag har en stor glädje i att på Arbetslivsinstitutet, där jag fortfarande har en arbetsplats, få lära nytt, inte minst av de unga kvinnliga forskarna. Kvinnoforskningen är respekterad och har en given plats i organisationen. Könsperspektivet är i rätt stor utsträckning integrerat i institutionskulturen, men främst på samtalsnivå. Nästa steg är att det blir ett självklart perspektiv i all forskning.

"Hade du varit man hade varenda kollega slitit sig i stycken för att hjälpa dig rädda din forskning. Men du är kvinna och då struntar de i dig."

Edith Heilbronn, professor emerita, neurokemi och neurotoxikologi, SU

Jag är svensk medborgare sedan 1948. Min familj kom till Sverige strax före kriget, som flyktingar från NaziTyskland. Släkten består sedan generationer av en blandning av akademiker och affärsfolk. Jag gick i skolan i min sydtyska födelsestad tills jag var 13 år. Staden hade då ca 200 000 invånare och där levde från slutet av 1500-talet många judiska familjer som bidragit till stadens välstånd.

På hösten 1938 var min pappa på affärsresa i Sverige för släktens glasfabriks räkning. Han hade gjort upp med mamma att om våldsamheter skulle utbryta så skulle hon skicka ett vykort med ett visst kodat meddelande. Då skulle han inte återvända till Tyskland. Kristallnatten och dess händelser fick min mor att skicka iväg kortet. Hon och jag hämtades den natten och föstes tillsammans med stadens övriga judiska befolkning ihop i en samlingslokal. Synagogorna stacks i brand, människor misshandlades, gamla människor slogs ihjäl och männen föstes iväg till koncentrationsläger. Kvinnor och barn släpptes dagen därpå om de stod på benen. Mor och jag såg nu till att fortast möjligt komma till Sverige och hinna få ut så många andra släktingar som möjligt från Tyskland innan det blev försent. I april 1939 kom vi till Sverige med 10 mark och ett matbestick var. Det sista vi såg av "fosterlandet" var gränsvakterna i Sassnitz som körde upp händerna på onämnbara ställen för att hitta smuggelgods.

Men på Stockholms central stod en leende far och sa, "ska vi gå till EPAs bar och dricka kaffe?" Far hade redan skaffat arbetskontakter och några av hans svenska kollegor i möbelindustrin hade erbjudit honom att låna pengar för att kunna starta ett nytt liv. Sånt glömmer man aldrig.

Mycket sakta gick livet in i en svensk version av vardag. Vi levde sparsamt i en mycket liten bostad där far också hade kontor. När kriget kom sov vi natt efter natt med packade ryggsäckar under sängarna, för att kunna ge oss av om tyskarna skulle gå in i Sverige. Fars nystartade firma byggde på import och fick läggas ner, istället sålde han enstaka stolar som tillverkades här. Senare tog min mor arbete som deltidssekreterare. Mig kommenderade de att börja skolan direkt och redan på sommarlovet hade jag vänner. Till jul dög mina svenskkunskaper till högsta betyg. Skolan hade en mycket aktiv biologilärarinna som trots

"tyskorienterade" politiska sympatier började odla en uppenbar biologifallenhet hos mig.

Efter flickskolan var jag tvungen att bidra till familjens inkomster. Jag arbetade på dagarna som laboratoriebiträde på Wenner-Grens Institutet hos dr Per-Erik Lindahl och på kvällarna läste jag till studentexamen på Statens Aftonskola. Vid krigsslutet 1945 blev jag student. Jag ville nu bli läkare, men detta gick inte av ekonomiska skäl. Ivrigt påhejad av professorerna beslöt jag att istället studera kemi, biologi och genetik.

"Jag anställer inte folk med din etniska bakgrund"

När jag studerade vid Stockholms Högskola stötte jag på många ofta mer eller mindre excentriska lärare och det var svårt att försvara sig mot deras infall. På somrarna jobbade jag på Sabbatsbergs sjukhus, dels hos professor Crafford som operationsbiträde, dels hos docent Mirjam Furuhjelm på hormonlaboratoriet. Efter min fil.kand. 1951 skulle jag så ha ett riktigt jobb. Vi antog att man sökte arbete genom att höra runt lite, läsa platsannonser i tidningar och genom att anmäla sig till arbetsförmedlingen. Ingen i min familj anade att det mesta redan då gick via personliga rekommendationer. En dag fick jag en annons i handen där en kvalificerad blodforskare på Karolinska Institutet sökte en biokemiskt tränad assistent. Jag gick dit och allt var bra tills han såg var jag var född. Då slog han om ton och skickade iväg mig med ett "Jag anställer inte folk med din etniska bakgrund".

Jag visste mig nu ingen annan råd än att vända mig till en av mina lärare, docent Lars-Gunnar Sillén. Han visste att en kollega från Löfgrens laboratorium, Lars-Erik Tammelin på FOA, sökte en assistent. Så blev FOA min arbetsplats för 27 år framåt. Mitt uppdrag var skydd mot kemiska stridsmedel, men ramarna var så vida att det fanns möjlighet att också utföra väsentlig sjukdoms- och läkemedelsanknuten vetenskap. FOAs arbetsrutiner runt forskningsmedlens fördelning och tjänstespridning var klara och öppna på en institutionell nivå och man kunde påverka valet av forskningsinriktningar. Dessutom kunde man bygga på sina universitetsexamina samtidigt som man förvärvsarbetade. FOAs chef, professor Ljunggren, var insiktsfull och insåg att ingen begåvad person stannade på FOA utan möjligheten att studera vidare. Med tiden omfattade denna insikt även kvinnor!

Den frihet jag hade, de in- och utländska kontakter jag fick, de vetenskapliga framsteg jag kunde bidra till – vi låg långt framme internationellt med vår forskning, våra arbeten togs väl emot och vi var

välkomna överallt – och det tjänste- och akademiska avancemang jag upplevde på 60-och 70-talen fick mig att stanna på FOA i 27 år. Sen gick det uppför mig att mina forskningsområden, dvs neurokemi och neurotoxikologi, hade kommit att fordra insatser från välutbildade **kemister**, förutom biologer och medicinare, och att jag borde starta en sådan utbildning genom att föreläsa vid universitetet.

"Lissa och disputera? Det klarar väl inte jag!"

På grund av familjens ansträngda ekonomi hade jag inte siktat på högre examina. Jag kunde ju forska ändå och redogöra för mina resultat i FOA-rapporter och vetenskapliga artiklar eller avrapportera dem vid vetenskapliga kongresser. Min doktorsavhandling skulle *de facto* kanske aldrig ha kommit till om inte slumpen gjort att sedermera göteborgsprofessorn Bo Malmström hade inkallats för värnplikt och placerats hos mig, själv kom jag inte på tanken att jag dög för en akademisk karriär. Jag såg gudbevars upp till professorer som någon sorts intellektuella giganter. Malmström tyckte helt klart att det var löjligt att ha en kvinna som chef, men han fick mig att förstå att kunde jag skriva och publicera FOA-rapporter och en och annan vetenskaplig artikel så både kunde jag och borde jag disputera. Med dåtidens studietakt borde det ha skett 10 år efter fil.kand. men med barnafödande och studieuppehåll tog det ytterligare 4 år. Ämnet valde jag ur min motmedelsforskning, artiklarna granskades och godkändes vid biokemiska institutionen i Uppsala hos professorerna Tiselius och Porath. Arne Tiselius hade förmågan att öka min tilltro till min förmåga att åstadkomma vad jag ville. Han hade ett synnerligen positivt inflytande på mitt självförtroende och därigenom på min vidare utveckling.

Jag hade gift mig 1960 och fått barn 1963, men min man blev sjuk 1964 och dog 1967. Livet blev ledsamt och besvärligt på många sätt. Även stora arbetsplatser saknade på den tiden både barnstuga och matbutik. För yrkesarbetande fanns dyr och svåråtkomlig privat hjälp eller eventuella kommunala barnstugor nära hemmet, om det fanns några platser kvar sedan katastroffallen, dvs. ensamma föräldrar med försörjningsplikt och låg inkomst fått sina. När jag hade lyckats övertala FOA att skaffa barnstuga godkändes det inte eftersom kommunen ansåg att det blev för långa resor för barnen. Mor och svärmor yrkesarbetade själva och männen var döda. Barnet åkte kana mellan olika förvaringssätt och jag levde i ständig panik för att inte klara av allt och framförallt för att inte kunna passa tider. Sammanträden och opunktliga barnflickor är inkompatibla! Men jag fick min docentkompetens och avancerade till

forskningschef på FOA. Min icke uppdragsbundna forskning handlade nu så gott som enbart om det s.k. kolinerga nervsystemet, där vi låg långt framme. Jag försökte nu öppna FOA mer för utländska forskarbesök och jag reste själv mycket ut på uppdrag. Jag fick också tillstånd att ordna internationella symposier, vid FOA eller med pengar från FOA och andra anslagsgivande organ.

"Du får 50.000 kronor till ditt symposium om jag får kyssa dig!"

På 50- och 60-talen diskuterade neurofarmakologer och biokemister begreppet "receptorer". Begreppets innebörd var oklar, det fanns gissningar på receptorers eventuella molekyltyper, men inte mer. Själv trodde jag att det rörde sig om en speciell molekyl som kunde isoleras, bl.a. från det modellmaterial jag använde vid mina studier över nervskelettmuskelinteraktion. Jag ville diskutera mina påbörjade metodstudier med flera kolleger och tänkte därför ordna ett symposium. FOA ställde upp med en del av pengarna, men resten fick jag skaffa själv. Jag uppsökte ordföranden för fysiologföreningen och bad om bidrag. "Du får 50.000 kronor till ditt symposium om jag får kyssa dig!" svarade han. Den mer eller mindre skämtsamma utpressningen är ett oskyldigt exempel på hur kvinnor kunde och kan få förmåner även i akademiska kretsar.

Efter symposiet fortsatte jag mitt arbete i samarbete med dr E Karlsson vid min institution i Uppsala. Vårt resultat innebar ett stort språng framåt för den kolinerga forskningen och för "receptorologin" i allmänhet. Vi fick inbjudningar från hela världen, men aldrig från Karolinska Institutet, att komma och föreläsa om våra resultat.

Omlokalisering och universitetslängtan

I början av 70-talet började studenter lockas av neurokemi och neurotoxikologi. Som adjungerad professor kunde jag undervisa vid Stockholms universitets biokemiska institution, men jag ville helst av allt flytta till universitetet. Jag hade blivit erbjuden en full professur, med lokaler, basutrustning och personal av universitetet i Heidelberg, men kunde inte tänka mig att flytta tillbaka till Tyskland. Istället sökte jag ett tiotal svenska professurer, mest i biokemi, placerades alltid mycket högt men fick ingen av dem. Uttalanden av typen "det skall påpekas att arbetena icke utförts vid universitetet utan på FOA" förekom i sakkunnigutlåtandena och utanför protokollet sa man "du har ju redan

en tjänst". En professur i Umeå där det var känt att man tidigare placerat en och annan "störande" vetenskaplig kvinna, kunde jag få, men jag avstod av privata skäl.

Det föreföll allt klarare att för att få en vanlig svensk professur behövde man ha personliga förespråkare bland de akademiska lärarna. Enligt min åsikt utgör utbildningsgraden och arbetsresultaten inte i samma utsträckning underlag vid tillsättning av en tjänst på universitetet som vid ett sektorsforskningsinstitut som FOA. Men även där var ännu på 50-talet alla chefer män och självständig forskning ansågs per definition vara manlig. Min första rapport som beskrev en "biosensor för nervgaser" återsändes av FOA1-chefen med kommentaren: "Det kan väl inte vara *hon* som har skrivit den här rapporten?" Så småningom lärde han sig och jag blev FOAs första kvinnliga forskningschef, med ansvar inom biomedicinen. Jag skickades ut på resor ofta, skötte övergripande vetenskapliga diskussioner inom och utom landet, föreläste vid kongresser och symposier och arbetade flera korta perioder utomlands.

Jag borde inte ha stannat så länge vid FOA, har en del professorskolleger upplyst mig om senare. Men hur skulle jag ha kunnat ana att sakkunniga universitetsprofessorer av hävd nedvärderade sektorsforskningen? Och detta beroende av arbetenas vetenskapliga kvalitet, dvs. deras nyhetsvärde, intresse, genomförande och publicerbarhet. Allteftersom åren gick insåg jag dock att den oskrivna regeln inte gällde manliga FOA-kolleger, där fanns några som fick universitetsprofessurer inom nya ämnen, och medicinarna på FOA (alla män) hade heller inga problem att få professurer.

Med 70-talet kom den statliga omlokaliseringsperioden. Vår avdelning på FOA beordrades att flytta till Umeå, och jag tillfrågades om jag kunde tänka mig att bli chef för den nya FOA-avdelningen. Efter viss tvekan svarade jag nej, framförallt för att jag hade barn i skolan, en gammal mor och svärmor att ta hand om, och för att jag redan en gång i livet tvingats av en regering att bryta upp. Nu ville jag fortsätta min forskning, och eftersom den var internationellt väl ansedd hade jag anledning att tro att jag skulle kunna få stöd av forskningsråd, fonder, universitetet, FOA och andra till att bevara, efterhand utvidga och kanske helt universitetsanpassa min verksamhet. Men trots att organisationer som LO, SAF, Socialstyrelsen, FOA och flera kända universitetskolleger beskrev vår forskning som väsentlig och framförde önskemål till MFR och NFR om en personlig forskningsprofessur åt mig, skedde ingenting, och detta trots att min lön liksom den för 6 assistenter skulle följa med mig från FOA. Vi sökte dock vidare; Stockholms universitets administration ville ha oss men inte biologiinstitutionerna och kemiinstitutionerna där. Uppsala universitet ville ha oss

men mina medarbetare ville inte flytta dit. Efter en begäran från utbildningsdepartementet beslöt SUs biologer att ge sig men fakulteten meddelade samtidigt att vi "alltid skulle komma sist" när det gällde pengar. Under flera år fick vi heller inga medel för föreläsningar eller för att utlysa kurser, så studenterna hittade inte till oss, eftersom vi var placerade i gamla lokaler i Frescati.

Framstående utländska kolleger protesterade i skrivelser till regeringen och MFR över hur vår forskning behandlades, men det föranledde inga åtgärder. Senare, och förmodligen beroende av detta fick vi ett tillskott på 100 000 kronor från regeringen för att vi skulle kunna inköpa arbetsmaterial.

Till slut föll taket ner i vår ultracentrifug

Det tog fem år för oss att få permanenta lokaler, apparatur, djurstallar etc. på Stockholms universitet. Efter 3 år i de gamla lokalerna som lämnats att förfalla, föll taket ner i ultracentrifugerna och vi förflyttades till övergivna små lokaler utan möjlighet till djurstallar, samtidigt som man byggde Arrheniuslaboratoriets biologiska del, men utan att planera in oss där. När vi äntligen fick flytta in i nyrestaurerade lokaler i f.d. Veterinärmedicinska anstalten i Frescati och kunde börja bygga upp en ny verksamhet gav oss MFR inte ett öre till det nya laboratoriet. FOA som redan bidragit med apparatur vid flytten till Stockholms universitet bidrog nu också, liksom NFR, med ett basanslag på 200 000 kronor första året. Regeringen lade till 100 000. Vid detta tillfälle yttrade NFR:s dåvarande huvudsekreterare den tänkvärda meningen: "Hade du varit man, hade varenda en av dina kolleger slitit sig i stycken för att hjälpa dig rädda din forskning. Men du är kvinna och då struntar de helt i dig."

Utan tvekan var det så. Vi utsattes för en skamlig diskriminering som *de facto* skadade vår verksamhet på ett nästan irreparabelt sätt. Det tog år för universitetskollegerna att samarbeta på ett normalt sätt, full likställighet med andra institutioner uppnådde vår enhet inte heller efter att min tjänst gjorts om till full professur, utan först sedan min efterträdare (en man) tillträtt.

Då sa professorn: "Ja, publiksuccé har fröken i alla fall!"

Gunhild Kyle, professor emerita, historia, GU

Det är lite svårt att vara sist. Jag känner en allt starkare press att på något sätt försöka anknyta och se vad temat kan ha varit. Jag tycker att ni har talat om att flytta gränser. Det kan man göra på olika sätt. Många av er har gjort det med en fruktansvärd styrka och auktoritet. Men så kom Annika Baude så trösteligt när hon talade, inte om val utan om icke-val. Jag har också flyttat gränser i mitt liv, men jag tycker att jag har gjort därför att det har *erbjudits* valmöjligheter. Jag skulle inte vilja använda så fina ord som eldsjälar, fast jag gjort det idag. Istället vill jag säga att det finns forskarsjälar som inte själva flyttar gränserna, men som ändå blir forskare.

När jag tänker på mitt liv så handlar det om att under en kvinnas villkor flytta gränser. I själva verket var jag en väldigt kort tid vid universitetet så jag vill framförallt tala om vägen dit, och de kunskaper som jag så småningom skaffat mig om hur det s.k. genussystemet fungerar.

Till en början handlar det om att växa upp som flicka i en familj med en morssläkt och en farssläkt där det överhuvudtaget aldrig har talats om några akademiska studier. Min pappa var den första i sin släkt som från landet flyttade in till stan. I hans föreställningsvärld fanns det bara folkskola. Mamma kom från en småstad och hade gått i flickskola och på handelsinstitut så hon hade egentligen högre utbildning än han. Det var fullständigt självklart att min syster och jag skulle skaffa oss yrken, det var inte tal om annat. Den första gränsen som mina föräldrar satte för mig var att jag skulle få ta realen, "det är ju inte så säkert att hon klarar studenten, men då har hon i alla fall en examen." Jag minns detta så oerhört väl. Det fanns både en sorts tro på att jag nog skulle klara realen, men där finns också en reservation. Men jag klarade realen och då flyttade de gränsen och så fick jag ta studenten, och så klarade jag den också. Då hade det blivit självklart att jag skulle gå till universitetet som första flicka i båda de här släkterna, utan alla akademiska traditioner. Däremot fanns ett väldigt stort litteratur- och historieintresse i mitt hem. Eftersom jag var uppfödd med Grimberg och Fältskärns berättelser så var historia älsklingsämnet. Jag var helt på det klara med att jag skulle läsa historia och även svensk litteratur. Man måste också läsa pedagogik och nordiska språk, men det fick ju gå. Min nästa gräns var att ta en fil mag och bli lärare. Då tänkte jag på vad

Annika sa, att du kunde inte tänka dig något så hemskt som de där lågbetalda, gråa lärarhoparna som satt på podiet. För mig var det en dröm att bli adjunkt.

Då sa mamma, tänk på att du är 40 år och adjunkt

Jag var sparsam för jag var uppfostrad så och när jag var ute med min mamma och skulle köpa kläder och tyckte att klänningen var för dyr, då sa mamma, tänk på att du är 40 år och adjunkt. Det var fint och betydde att då kunde jag kosta på mig.

Studierna tog lång tid för jag försörjde mig delvis själv och arbetade medan jag läste. 1949 hade jag skrivit en uppsats i historia för två betyg d.v.s. 40 poäng som skulle ventileras på ett seminarium. Den uppsatsen hette "Genomförandet av kvinnans politiska rösträtt i Sverige". Jag har ingen aning om varför jag valde det ämnet. Jag vet inte om det var så att alla andra ämnen var upptagna eller om jag tänkte, det där ser ju spännande ut. Seminariet blev en fruktansvärd upplevelse och jag blev helt tillintetgjord. Professorn trädde in i seminarierummet, det var alldeles fullt med folk, nästan bara killar som jag minns det, och så sa han "Ja, publiksuccé har fröken i alla fall". Det var också den enda succé jag hade för uppsatsen blev fullständigt söndermald men betyget blev inskrivet.

– Du klarade dig?
– Javisst. Jag har tänkt nu i efterhand att där hade jag ju kunnat ha ett val – att fortsätta. Jag hade valt ett ämne som hade lockat en stor publik, han hade inte talat om succé annars. Men jag glömde alltihop, jag var gift, jag var kär, jag födde barn och blev lärare, ett jobb som jag älskade. Jag var lärare i en flickskola i Göteborg som jag själv hade gått i när jag var barn.

Våra handledare kunde inte lägga bort titlarna med oss för vi var damer

Men nu ska jag berätta för er om det genussystem som jag mötte när jag gick provår på reallläroverket i Göteborg. Vi var tre kvinnor, resten var en sex–sju killar. Jag hade aldrig i mitt liv stått inför en pojkklass, mina ben var som sparrisar. Men terminen blev ändå en rätt hyfsad upplevelse, bortsett från de olika villkoren för kvinnliga och manliga provårskandidater, som märktes bl.a. i problemet med titlarna. Våra

handledare kunde inte lägga bort titlarna med oss för vi var damer, och vi kunde inte lägga bort titlarna med dem för de var ju våra chefer. Däremot kunde de lägga bort titlarna med killarna. Och när man ska diskutera lektionsuppläggningar, när man ska kritisera, när man ska tala om ämne och metod, så visst spelar det roll om man säger "du" eller "lektorn".

Det var en löjlig konvention och nu i efterhand kan jag inte begripa varför jag inte bara struntade i det. Är vi inte fångna i vår tid också? Varje lärare hade sin stol och gud nåde den som satte sig på någon annans. Stämmer det inte?

– Det stämmer, kaffebord och allt möjligt inom den värld jag forskade mig fram i, gud nåde den som satte sig på fel stol.
– Det var precis i rangordning också, lektorerna först, adjunkterna, extralärare, övningslärare i hierarkisk ordning.
– Var och en ska veta sin plats i livet.
– Men i alla fall så gjorde jag det här provåret och så fortsatte jag som lärare i flickskolan. Sedan avskaffades flickskolorna successivt och då sökte jag till en grundskola därför att jag inte kunde få gymnasietjänst, jag var ju bara magister. Jag hade två barn, det första barnet är fött 1950. Då höll min man på att forska och jag jobbade och det betydde att jag fick in barnet på dagis därför att jag kvoterades in som ensamstående mor.
– Det hände mig också.

Men jag var ju inte ensamstående utan familjeförsörjare. 1957 föddes min dotter. Då var det fullständigt omöjligt att få dagis, det fanns överhuvudtaget inte. Då fick jag hanka mig fram med praktikanter och med mormor och med en och annan tyska. Varenda sommarlov förgiftades av att jag inte visste om jag skulle kunna få en barnflicka. Plötsligt så sprack det, -64 på våren, då sprack det. Då hade jag en flicka, en f.d. elev. Vi bodde utanför Göteborg och det visade sig att hon ibland åkte in till stan och lämnade Sissela som då var 6 år, ensam hemma. Hon hade ju lekkamrater, det var säkert inte farligt men jag kunde ju inte ha det så. Flickan fick sluta och jag hade alltså ingen, vad skulle jag göra? Jag var tvungen att ta tjänstledigt naturligtvis.

Det är ju i alla fall moderns barn

Det är en utpräglat kvinnospecifik orsak till att jag slutade arbeta. Det var aldrig tal om att min man skulle ta tjänstledigt utan det var jag, för

det är ju i alla fall moderns barn. Då hamnade jag, det är också en väldigt konstig slump, återigen ett icke val, eller till hälften icke val. Jag hade varit ute på en resa och var på väg hem och stod på en ödslig järnvägsstation, Hallsberg eller var det nu var, som jämt är så blåsig. Jag hade ingenting att läsa, gick till Pressbyrån och såg på utbudet av läkarromaner och deckare och plötsligt fick jag se en bok som hette Nicolaus Kopernikus. Jag köpte den, det var det enda anständiga de hade. Jag visste inte vad det var för någonting, men jag läste den på vägen hem och blev alldeles fascinerad. Sen har jag tittat i den igen och tycker inte den är så speciell, men då blev jag trollbunden, det var som pommac eller någonting sådant. Författare var Henrik Sandblad, professor i idéhistoria. Jag blev så inspirerad av den där boken så jag ringde till honom och frågade om jag kunde börja läsa idéhistoria för honom, fastän jag inte var säker på att kunna gå på alla föreläsningar. Jag var ju ledig för att passa barn. Då räknade jag ut, och det är nästan det enda fiffiga jag gjort i hela mitt liv, jag räknade nämligen ut att om jag begärde tjänstledigt för studier så skulle jag kunna få B-avdrag, men för barn hade jag fått C-avdrag d.v.s. inga pengar alls. Så jag begärde tjänstledigt för studier och fick mitt B-avdrag. Så började jag läsa idéhistoria för Henrik Sandblad och tenterade efter första terminen ett betyg. Sedan började jag jobba igen, heltid naturligtvis, och Sissela började skolan så det gick lättare då. Jag fortsatte sedan läsa idéhistoria medan jag hade min tjänstgöring. Att jag fortsatte berodde på att det var en fantastiskt fin institution. Henrik Sandblad var en sådan underbar människa tycker jag, han brydde sig ju om sina elever, han talade med oss precis som om vi hade varit människor! Han tog del i våra bekymmer och var alltid positiv. Sen kom jag så långt, fast det tog tid förstås, så att jag skulle skriva en trebetygsuppsats, 60 poäng. Då hade jag för första gången någon att rådgöra med. Jag hade någon sorts flummig idé om miljö och mentalitet i flickskolor. Då sa Henrik förståndigt till mig, jag tycker att du ska skriva om de första flickskolorna i Göteborg. Det var ju ett sätt att hålla mig på jorden och samtidigt hålla mitt intresse vid liv, och så gjorde jag det och sedan var det han som sa att det här skulle kunna bli en avhandling. Då fattade jag ett beslut. Jag ska försöka disputera och det ska jag göra därför att jag vill kunna bli lektor vid ett gymnasium, för jag är trött på att gå i grundskolan. Så här har jag verkligen fattat ett beslut. Dessutom tyckte jag att ämnet var intressant. Då visade det sig att jag kunde inte få ledighet för forskning i idéhistoria för idéhistoria finns inte i skolan, som skolämne. Då kunde jag ju inte öka min, vad heter det?

– Pluskompetens!

– Ja. Men då träffade jag Asta Ekenvall, en av kvinnorna bakom Kvinnohistoriska samlingarna och frågade henne "vad ska jag göra?" – "Jamen, varför flyttar du inte över ämnet till historia", sa hon. Och så gjorde jag det. Där var Henrik väldigt generös. Vi vet ju att professorer samlar på doktorander som indianer på skalper, men han gick med på att låta mig gå. Gunnar Qvist hade då börjat hålla sitt kvinnohistoriska seminarium vilket Asta Ekenvall upplyste mig om. Åke Holmberg och Henrik Sandblad blev de officiella handledarna och, ja, och så disputerade jag.

Nu var det så att historiska institutionen inte alls var som den idéhistoriska. Den var väldigt manligt dominerad, där fanns inte någon enda kvinnlig lärare och det fanns väldigt få kvinnliga studenter. Ingen student eller forskarstuderande hade något ämne som handlade om kvinnor och män, det var bara jag ensam om. Det kändes alltså att ämnet som jag hade valt var något som låg lite i utkanten och dessutom lutade betänkligt åt pedagogik, vilket inte hade någon hög status bland historiker på den tiden. Det gick ju vägen i alla fall. Vi var fyra kvinnor som disputerade i början på -70-talet. Ingen av oss fick någon tjänst vid institutionen. Det fanns inget intresse. ***Institutionen fortsatte att vara helt mansdominerad.***

Själv fick jag anslag från HSFR för en undersökning av industriarbetande kvinnors villkor i Sverige. Eftersom den rörde verkstadsindustrier var Västerås lämplig som utgångspunkt och dit flyttade jag tillsammans med min dotter i samband med skilsmässa. Forskningsrapporten, *Gästarbeterska i manssamhället*, blev ju inte färdig på de utsatta tre åren, för när blir de det? Det var ett jättematerial. Jag var tvungen att försörja mig och nu fick jag ett lektorat i Stenungsund. Där undervisade jag i fyra år, sedan kom Riksdagens beslut om en professur i Kvinnohistoria. Vi var fyra sökande, en man och tre kvinnor. Det var ingen riktigt vanlig konkurrens, för ingen av de andra hade sysslat enbart med kvinnohistoria, så det var väl inte så märkvärdigt att jag fick professuren.

Kvinnohistoria räknades inte som riktigt riktig historia

Jag hade ingen erfarenhet av akademiskt liv, jag visste inte hur ett universitet fungerade, jag visste inte vad det var som var viktigt. Dessutom var jag gammal och hade bara fyra år på mig. Jag lyckades aldrig sätta mig in i mysterierna. Det var tunga år och det är en av orsakerna till att jag har flyttat från Göteborg. Som arbetsplats var institutionen både för stor och för liten. För stor för ett riktigt bra

lagarbete, för liten för alla som ville fram. Jag har en utbildning i botten som allmänhistoriker och en specialitet som kvinnohistoriker, en ny gren, försökte i mån av tid följa den allmänna diskussionen. Jag saknade en motsvarande strävan hos mina kolleger, att försöka sätta sig in i vad jag höll på med. Kvinnohistoria räknades inte som riktigt riktig historia, det kände jag. Och då är det ju frågan om hur pass stark man är, om man kan flytta gränserna själv, men jag hade inte den styrkan, det är bara att konstatera. Det var tunga år och jag är glad att de är slut och att jag överlevde.

Studenten – ett kärl att fylla eller en fackla att tända? – Om den högre undervisningens mål och medel

Halina Neujahr: Jag tyckte att det roligaste var själva den intellektuella processen, att tänka och lösa problem. Men även undervisningen som ju i mitt ämne kom in i fjärde årskursen, dvs. med mognare elever, var rolig. Vad jag inte tyckte om var att själva metodiken var så kringskuren, att man hade så lite utrymme för att experimentera och lägga upp det på ett annat sätt. Jag har alltid velat hitta sammanhang, samband mellan tidigare och senare ämnen, att lära sig förstå att det egentligen är samma naturlagar som återkommer i olika sammanhang och som man ska lära sig känna igen. Det är ganska dråpligt med studenter på KTH. I början läser de grundläggande ämnen, oorganisk, organisk, fysikalisk resp. analytisk kemi och hur elektroner formar olika kemiska bindningar. När de väl klarat skrivningarna glömmer de det mesta. Åtminstone på min tid var det så att i trean läste man bara om apparater och maskiner. Specialinriktningar kom först i fjärde årskursen och innan dess hade man hunnit glömma det mesta i de grundläggande grenarna av kemin. Så t.ex. när man inom specialinriktningen i biokemi-bioteknik i fjärde årskursen talade om elektroner och elektronöverföring i biologiska system eller i biosensorer, så trodde eleverna att det handlade om helt andra elektroner än de som man hade läst om i ettan och tvåan. Det vore ett enormt arbete att reformera undervisningen på ett sätt som skulle förmedla helheten. I stället för korvstoppning skulle man inrikta sig på att lösa problem, men alltid anknyta till teorin bakom lösningarna. Då skulle man hålla sig aktiv i hjärnan och avlasta minnet. Men jag själv har nog blivit bortskämd genom att få ägna hela min tid åt att tänka både på lösningar av problemen och dessas anknytning till teorin.

Harriet Ryd: För att vidga vetenskaperna, speciellt de tekniska, borde man arbeta mer tvärvetenskapligt. Skapa forskargrupper där humanister och samhällsvetare kunde arbeta tillsammans med tekniker som vill påverka utvecklingen. Det skulle också minska problemet med att så få kvinnor kommer med i teknikutvecklingen. Man säger att flickorna väljer fel när de går till humaniora och samhällsvetenskap, men det är inte flickorna som väljer fel utbildning utan samhället som inte utnyttjar deras kompetens. Och kanske väljer kvinnor "rätt" om de finner att sådana utbildningar ger ett meningsfullt yrkesliv? Jag tror att ungdomar – alldeles särskilt kvinnliga – kräver meningsfull utbildning. De har en fantastisk förmåga att suga till sig kunskap om den känns relevant för att lösa ett angeläget problem. Inför problembaserad undervisning på tjejfattiga utbildningar som exempelvis data. Där säger många flickor att "det är inte burken i sig som jag är intresserad av utan vad burken kan användas till". När jag ser flickorna på Teknis så skaffar de sig ett adderande perspektiv. De ser ofta med båda ögonen, medan killarna bara ser med ena ögat. Jag tycker det är förskräckligt att vi utbildar enögda män.

Vi behöver också marknadsföra utbildningar som ger studenterna mer delaktighet – och tid för reflexion. Minska mängden katederföreläsningar till förmån för grupparbeten och seminarier. En följd av det är att akademiska lärare måste ompröva sin roll. Inte fortsätta spela den docerande allvetande utan bli en i gänget och ingå som kunnig konsult. Till det måste då också handledare och prefekter utbildas i genuskunskap så att de blir medvetna om sitt ansvar som förebilder. Och inser vad en öppen dialog mellan könen kan ge.

En annan väg är att utveckla mentorprogram för studerande, exempelvis med mentorer från näringslivet som kan ge tips om den verklighet som möter efter examen. Ett sådant mentorprogram ger också mentorerna aha-upplevelser. KTHs mentorsprogram har gett den erfarenheten att mentorerna säger: "Jag har verkligen insett att kvinnor har det jobbigt i min värld – och de kan tillföra mycket om man lyssnar." Om det sprider sig att en utbildning har mentorprogram som gör näringslivet mer öppet för att ge kvinnor intressanta arbeten, då blir det ett rekryteringsargument.

Gunhild Kyle: Jag kom ju in så sent i forskningen, det var en ny värld. Själva undervisningen i skolan tyckte jag var så vansinnigt intressant. Och det var det som öppnade mina ögon för det stora sammanhanget, eftersom jag började att forska på kvinnors utbildning. Det märks när man är på universitetet att kollegerna tycker att det här att undervisa ett par lektioner, eller vad man kallar det, upplevs som en sorts hinder i

verksamheten. Där tror jag att min skolbakgrund som lärare har betytt väldigt mycket för mig. Det är så underbart att se elever som kommer vidare. Jag ville så gärna föra över min känsla av att jag tyckte det var roligt att undervisa.

Med min forskning om den svenska flickskolan fick jag ett mönster som jag sedan kunde känna igen i min egen tid och också i mitt eget liv. När det gäller studenterna och undervisningen så representerade jag det nya ämnet, kvinnohistoria, och dit kom elever som längtade efter denna kunskap. Den undervisningen var aldrig tråkig, det var ju precis som för mig, en aha-upplevelse för väldigt många. Det upplever jag fortfarande när jag är ute och pratar i olika sammanhang. Den här historien har varit så dold att det alltid finns människor som tar emot informationen som om det var någonting alldeles nytt fast man själv tycker att man hållit på och pratat om det år ut och år in. Så införde jag en innovation, något som vi kallade dialogföreläsningar eller dialogundervisning d.v.s. vi var två, någon av mina kollegor och jag, som behandlade något tema i forskarutbildningen t.ex. paradigmförändringar – där han då tog upp den traditionella aspekten och jag den feministiska. Egentligen så tror jag att det är en väldigt bra metod. Det visar eleverna att det inte finns en sanning utan flera. Metoden gör det också lättare för dem att deltaga i en diskussion för de ser inte *en* auktoritet utan *två* som t.o.m. disputerar lite med varandra.
Det tycker jag egentligen var en väldigt bra undervisningsform och den var väldigt rolig att göra.

Edith Heilbronn: När det gäller undervisningen så var det en stor skillnad mellan de uppgifter som man skulle klara av på FOA och de som ska klaras av på universitetet. Om jag börjar med FOA så var det så att man hade ett problem som man hade fått i uppdrag att lösa eller som man själv hade ställt sig att lösa inom ramen för det som var vår uppgift. Vad man inte, åtminstone uttalat, behövde på sektorsforskningssidan i alla fall var att hela tiden hänga med den yttersta forskningsfronten i de ämnen man ansvarade för. Men det var ju den stora upplevelsen och det var därför jag ville komma till universitetet redan innan det var absolut nödvändigt och hitta ett nytt jobb. Jag ville vara tvungen, jag ville ha en piska över mig att följa med all litteratur och all forskning, alltid befinna mig på yttersta frontlinjen. Och så snart överhuvudtaget akademiska aspekter kom in så meriterade man sig genom att få kollegor att diskutera med.

På universitetet går jag kvar fem år efter det jag hade kunnat sluta och det utan att ha något egentligt materiellt utbyte av detta, bara för att jag tycker att själva verksamheten är så förfärligt rolig. Tänk att få en

ung student som kommer efter i bästa fall nätt och jämnt fil kand men även gärna före, i examensarbetet, och att se hur personen i fråga förvandlas, från en liten blyg flicka eller pojke som är van att få sig tilldelad sina uppgifter här i livet, till en självständigt tänkande människa som fungerar av egen kraft och vilja. Som har åsikter, som kommer och säger "kan vi inte göra så här", eller "jag läste den där artikeln", "vore inte det bra, jag såg att Mr Braun i Minnesota har gjort det och det". Kort sagt, det som Selén skrev en gång "Studenten, ett kärl att fylla eller en fackla att tända?", att få tända den facklan! Det inträffar i 90% av alla fallen ungefär andra året efter det att de börjat jobba på labbet, då kommer detta sakteligen smygande. Jag har just nu en afrikansk tjej, kolsvart, som har studerat i Lund, är gift och har två små barn, mannen är kvar i Lund och roar sig där, och hon har sina två barn med sig i Stockholm. Hon kom därför att farmakologen i Lund inte fungerar som förut, och därför att de sa att hon skulle komma till mig. Jag stirrade på henne och sa "jamen vet du hur gammal jag är, hinner vi verkligen få fram en avhandling åt dig tycker du, med två små barn och så". Jag har jobbat som ett djur i 1,5 år. Nu har det tänt hos tjejen också, trots de två små barnen. Det är det som är det roliga med studenterna. Har man sedan lyckats skapa en forskare så är det naturligtvis dubbelt roligt men det händer mycket oftare att man har turen att tända någon att tycka om ämnet.

I dag är pengarna en alltför stor drivkraft, inte hos mig, jag har ingen chans att utnyttja dem, så jag kan inte säga om jag skulle falla för den lasten också. Men hela den övriga institutionen utom några som tillhör mitt team, är endast intresserade av att serva läkemedelsindustrin. De vill i första hand ha pengar för egen del i första hand, konsultarvode och forskningspengar så att man aldrig behöver tänka efter vad man har för sig. Förstör man en apparat så köper man sig bara en dubbelt så dyr, slöseriet är fenomenalt.

Aina Elvius: Även om vi som akademiska lärare ofta tycker att undervisningen tar tid från forskningen så tycker jag undervisningen är väldigt intressant och nödvändig, den håller en ajour med olika delar av ämnet, för i sin forskning glider man ofta ner i lite smalare fack. Om man har undervisning så måste man bredda sig. Nu kommer jag från en utpräglad forskningsinstitution med inte så många hundra studenter utan ett ganska begränsat antal, och eftersom vi ändå var tre professorer och en del andra som kunde undervisa, så undervisade vi på alla möjliga stadier förutom att vi hade handledning och forskarundervisning. Så småningom gav vi också kurser som var ganska populära och som samlade en helt annan publik. Inte bara de här studenterna som skulle

bli någonting på universitetet utan sådana som läste bara för att det var roligt. Det var faktiskt väldigt stimulerande och då fick vi lite fler, då kunde man ha 70 elever i salen. Det var en helt annan upplevelse än när man sitter med kanske 10–12. Jag tyckte också det var väldigt roligt och stimulerande att följa doktoranderna i deras utveckling. Jag fortsatte att undervisa flera år efter att jag fick pension. Man håller sig ung på något vis genom att ständigt umgås med ungdomar. Det har varit väldigt roligt.

Våra seminarier hölls i allmänhet på engelska, eftersom vi ofta hade utländska studenter och då blir det naturligt att undervisningen är på engelska. Det är ett så internationellt ämne att det är viktigt att studenterna tidigt lär sig att uttrycka sig på engelska. Så var det knappast när jag studerade, jo, om vi hade utlänningar förstås, då talades både tyska och engelska, ibland franska men det är ju mindre förstått i Sverige.

Det är 13 år sedan jag pensionerades, jag kan ge något seminarium någon gång, ett föredrag eller så, men jag föreläser inte på några kurser. Istället går jag till Observatoriet i Uppsala och deltar litet i deras seminarier och någon gång pratar jag själv.

På våra seminarier är det också väldigt tillåtet att ställa frågor även under föreläsningen och att ha diskussioner, det kommer väldigt mycket frågor. En sorts seminarium som jag tyckte väldigt mycket om var Hannes Alfvéns och hans medarbetares seminarier på KTH på -50-talet. Där hände det att jag också gav något litet föredrag men annars lyssnade jag och det var kolossalt mycket diskussion, ibland var det så mycket diskussion att föredragshållaren knappt fick vara med. Det var väldigt intressant. Det var ju liksom inte mitt ämne, men på den tiden var jag intresserad av magnetfält i rymden och Hannes Alfvén sysslade ju just med magnetfält och plasma. Det var också väldigt tillfredsställande på ett vis att se att även de som var experter inte alls kunde allting. Det är nyttigt att ha kontakt med andra ämnen.

Vivi Edström: Jag är som Gunhild född till lärare. Det är ju också så när man håller på med kvinnoforskning eller som jag med barnlitteraturforskning, att det blir ett speciellt intresse. De som kommer dit är väldigt ofta engagerade och det blir en särskild gemenskap, det blir nästan som en klubb. Mina elever har på det sättet ofta blivit mina vänner som jag fortfarande har kontakt med. Jag vet inget bättre än när de ringer och säger "kan jag stämma av det här med dig" och så drar de något. Det är också viktigt att förlagen är intresserade av det man skriver. Vi har haft väldigt mycket glädje av att våra doktorsavhandlingar har givits ut av förlagen som vackra böcker, och sålt bra på

marknaden. Även det som jag sedan hållit på med och skrivit, har det inte varit några problem att få ge ut. Om universiteten tycker att man är för gammal så tycker förlagen uppenbart inte det. Förlagen har nästan blivit som ett andra universitet som man har fin kontakt med. Det är klart att det är roligt att känna sig behövd och efterfrågad.

– Får jag fråga, din efterträdare är det en man eller kvinna?

– Det är en man.

– Hur förhåller han sig till din aktivitet?

– Han är jättesnäll, det är bara det att han inte kommer på tanken att jag skulle kunna gästföreläsa någon gång. Men det spelar ingen roll, jag har skäppan full. Och det är ganska lustigt, att hur roligt jag än tyckte att det var med professuren och allt det där, så har jag inte en dag saknat det. Jag har haft lika intressant efteråt, jag tycker det verkar som ni andra har upplevt det likadant.

– Sitter du på universitetet nu?

– Nej, å nej, jag sitter hemma vid datorn.

– Har du inte kvar ditt tjänsterum?

– Nej. Det är så ont om plats på institutionen, så jag har inte ens frågat.

– Det är väl en rättighet man har som Emerita och Emeritus?

Om jag bara sammanfattar lite. Jag tänker på Karin Boyes diktrader "det är vägen som är mödan värd", jag har tänkt på dem när jag har lyssnat på er. Det är kanske så.

Men om man är upplagd för att känna sig negligerad eller förföljd så kan man ju alltid tänka på allt man inte fått vara med om som kvinnlig professor, men som de manliga kollegerna nästan automatiskt hamnar i – alla redaktionerna man kunnat sitta med i, priskommittéerna, akademierna... Kulturen är fortfarande männens lekplats .

Kajsa Sundström: Några kommentarer för min egen del bara. De sista åren före min pensionering 1993 jobbade jag på institutionen för Internationell Hälsovårdsforskning vid Karolinska Institutet. Det var intressant, och jag deltog delvis som handledare i det område vi kallar reproduktiv hälsa – allt som har med sexualitet, barnafödande och födelsekontroll att göra. Vi bedrev en blandad, tillämpad forskning – en kombination av biståndsprojekt och epidemiologisk forskning, dvs kartläggningar och deskriptiva studier av hälsoläget, av sociala och kulturella förhållanden, av giftermåls- och familjemönster i ett land.Dessa studier kunde sedan leda fram till insatser av olika slag, till förslag om hälsoupplysning eller sjukvård. SAREC – biståndets forskningsorgan – gav forskningsanslag och sedan kunde vi söka pengar

från SIDA för praktiska hälsovårdsinsatser. Det kunde handla om att stödja tonårsmödrar i Zambia eller starta abortförebyggande arbete i Vietnam, ett samhälle under snabb social omvandling. Vi samarbetade med forskarstuderande i respektive länder och anordnade forskarutbildning för dem både i Sverige och i deras egna länder. Det var spännande och ansvarsfullt och krävde handfast planering, flexibilitet och tålamod.

Detta arbete och det jag gjort efter pensioneringen – en kartläggning av abortsituationen i olika delar av världen – har bekräftat vilken stor roll reproduktionen – barnafödande och födelsekontroll – spelar i kvinnors liv, hos oss lika väl som i u-land. För framtiden är det viktigt att ta med reproduktionen t.ex. i studier av utbildningsmöjligheter och arbetsliv. När i livet förlägger vi barnafödandet? Hur kombinerar vi kärlek, arbete och barn?

På tal om utbildningsgången för kvinnor vill jag anknyta till Inga Elgqvist-Saltzman som skrivit om vårt utbildningssystem som är så väl tillrättalagt för män. Kvinnor är "grus i maskineriet" när de borde vara "nav i hjulet". Hon menar att man måste se på både reproduktionen och produktionen i den samhällsvetenskapliga forskningen och i planeringen av den akademiska utbildningen. Det handlar om hur kvinnor ska få livet att gå ihop – med utbildning, arbete och barn.

Annika Baude: Jag skulle vilja kommentera utifrån mina personliga erfarenheter. Jag har förstått av dagens diskussion att jag kan skatta mig lycklig över att ha lärt mig problemen underifrån i motsats till dagens elever som korvstoppas och får kontexten sist. Att komma in i forskarvärlden från att ha varit i förvaltningsvärlden var ett enormt steg. I förvaltningen är man hela tiden bunden av uppgifter som föreläggs en, och möjligheterna att ägna sig åt att öka sin kunskap är starkt begränsade, i varje fall i en sådan förvaltning, som Socialstyrelsen var då under 70-talet, nedtyngd av ett expanderande socialt system. På mina semestrar försökte jag att fördjupa mina kunskaper genom att studera forskningsrapporter, men jag fick sedan inte tillfälle att diskutera mina erfarenheter, därför man saknade tid för att föra en dialog. Jag hade en byråchef en gång som sa "Det är inget bra när du reser ut, för när du kommer tillbaka så kommer du bara tillbaka med en massa idéer". Jag kunde aldrig bli av med de här idéerna, aldrig plantera dem. Jag kommer ihåg en annan replik från en chef som var ganska långt upp, men under mig då, som jag var god vän med och som därför vågade säga vad hon tyckte till mig, "det är inte bra när du talar om forskningssaker och sånt". Jag hade gått och satt mig i matsalen och pratat med

dem på hennes avdelning som jag mänskligt sätt hade god kontakt med och kände en del. Men hon sa "de tror att de gör fel saker, att det är ett klander mot att de inte gör det här nya". Hon bad mig att inte ta upp nya saker på det sättet.

Att sedan få komma till ett ställe som Arbetslivscentrum där det nya var själva luften var ju en otrolig lycka. Samtidigt kunde jag som kom från en sån här pressad förvaltning där alla jobbade som skållade råttor ju inte fatta att mina nya arbetskamrater inte förstod vilken fantastisk tillvaro de befann sig i när de fick forska. Men vägen har varit mycket mycket mödosam, vilket berodde på att kvinnoforskningsverktygen inte fanns då eller så kände jag inte till dem, utan jag fick lov att skapa dem i mitt huvud kan jag säga , både vägen och verktygen.

Det som är aktuella frågeställningar idag, är de jag har hållit på och brottats med hela 80-talet. Jag har själv försökt fundera ut svar även om jag inte är någon teoretiker, jag har i alla fall jobbat mig igenom dem, så därför är det nu en slags skördetid för mig som jag tycker är härlig. Att kunna fatta vad det rör sig om och liksom glädjas åt det, och då när jag får se litteratur, då kan jag verkligen tillgodgöra mig den. Därför har jag fått en väldig lust att sätta igång igen. De här mödorna på vägen och otrevligheterna o.s.v. de tog jag inte vid mig särskilt djupt, och ofta såg jag dem inte heller, dessvärre. Men jag tog inte vid mig därför att jag tyckte att jag hade fått ett sådant stort ansvar att få fram den här jämställdhetsforskningen som så småningom tilläts kallas kvinno- och jämställdhetsforskning. Det här var i början av 80-talet. Under senare delen av 80-talet var dock begreppet kvinnoforskning ett accepterat begrepp, vilket manifesterades genom skriften "Kvinnoarbetsliv", som gavs ut kollektivt av "Kvinnotemat".

Jag såg hela tiden saken som det viktiga, och den har ju gått framåt så oerhört under de här åren. Kvinnoforskningen har fått massor av ben att stå på, både innehållsmässigt och institutionellt. På Arbetslivscentrum, från att inte ha haft några kvinnoforskare, så har vi ju nu ganska många, och våra manliga forskare förstår vad vi håller på med, vi diskuterar våra problem men de kommer sällan till våra seminarier eller läser våra skrifter. Men det är en miljö där man hela tiden kan föra samtal, intressanta samtal med personer från alla olika discipliner som finns där.

Där jag trivs bäst är i samtalet. Det är det som är så härligt med att bli pensionerad, för då kan jag ägna mig åt samtal, och jag har väldigt många sådana, kalla det gärna att handleda. Jag tycker att nu är det min tur att med gott samvete få ägna mig åt det här med samtal, för det tycker jag är det viktigaste.

– Vi talade om det igår också, dialogens betydelse.

– Man talar om dialogen men man talar aldrig om att man ska lyssna när man för en dialog.
– Kvinnoforskare är djävulska. De säger alltid det osagda, det som ska döljas...
– När jag tänker tillbaka är det väl det jag saknar, jag tycker det var så väldigt lite dialog med våra höga manliga professorer. Jag kommer ihåg, jag frågade i början en av dem "Du kanske har tid, vi kanske kunde gå och fika och prata lite om det här problemet"– och han tittade på mig som om han trodde att jag tänkte våldta honom.
– Jag har precis samma upplevelse med min manliga professorskollega. Han hade aldrig tid med mig, men han hade tid att snacka skit med alla sina studenter och med sina forskningsassistenter och med docenterna, Men han hade aldrig tid att öppna dörren och släppa in mig, han var livrädd för mig.
– Genom att ha levt länge som samhällsforskare, så blir verkligheten en bit av ens yrke. På det sättet får man ett vidgat fält, ett väldigt stort fält. Och eftersom nu välfärdsamhället håller på och faller så är det stort intresse både i Sverige och även internationellt – hur byggdes det upp? Då plötsligt får man tillfälle att se hela sitt liv som meningsfullt bara för att man varit med om det. Jag har fått en väldig självförtroendehöjning som pensionär.
– Flickor, det gäller bara att överleva.

Självförtroende problemet

Vivi Edström: Jag hade faktiskt en tanke när jag åkte hit. Nu kommer jag att träffa de här fantastiska människorna som jag har hört bara lite om, eller som är bara namn, och se dem i verkligheten. Då tänkte jag att de måste ha mycket att säga om ett begrepp som jag känner som väldigt viktigt för unga kvinnor också, nämligen självförtroende. När jag har lyssnat till er, har jag hört att vägen till självförtroende hos er alla är kantad av ganska dyrköpta erfarenheter. Jag tar mig själv som exempel när jag gick uppför trappan, dyster och ledsen till Högskolan och sedan ändå fick ett självförtroende därför att jag helt enkelt hamnade på rätt plats och då kände att jag hade resurser. På vägen hit tänkte jag att, tänk om alla här kunde skriva något om självförtroende. Vi skulle inte bara ge ut en sån där tråkig utredningsrapport som KVINS tänker göra utan en bok om självförtroende, som man skulle kunna få något förlag att satsa på.

– En antologi alltså?
– Det tror jag skulle bli en panggrej! Men antologi eller ej. Problemet tror jag är väldigt viktigt och ständigt återkommande, konstigt nog också för unga tjejer som läst sin Pippi Långstrump och borde ha fått en mer självförtroendestärkande fostran.

Det anknyter till något som har sagts åtskilliga gånger både här och vid universitetet, att regelrätt ge flickorna en chans genom att träna dem i att göra reklam för sig själva. Att inte skämmas för att tycka någonting, att våga öppna munnen på föredrag, och att kunna träna sin röst så att vi inte låter som lilla pipet, som min gärna gör, och annat sånt där. Helt enkelt att ge dem en kurs i konsten att spela teater om inte annat. Sen kommer det så småningom automatiskt. Jag har hört min mamma säga, "jag hade tänkt säga det och det på sammanträdet men sen tyckte jag att det inte var så märkvärdigt, det har väl alla andra också tänkt". Eller också "jag kom inte att formulera mig förrän jag var på väg ut". Det är det eviga, det säger alla fruntimmer. Jag tror inte det är bortkastat att ge dem möjlighet att gå en sån kurs, att hantera massmedia, att hantera industrin, att våga förhandla om sina villkor, att inte för säkerhets skull ta det man erbjuds även om det är en sämre lön än killarnas, sämre position. Allt det här som gör att karlar kommer fram, medan fruntimmer inte gör det för att vi inte törs stå på oss.

Gunhild Kyle: Jag tycker det är bra att tala om självförtroende, därför att det är så destruktivt att ha brist på det. Inte bara därför att man inte törs säga det man har att säga, utan därför att man helt enkelt tror att man inte har något att säga. Seminarierna måste också ändras från avrättningsplatser till verkliga diskussionsfora. Ett seminarium är ett forum där man inför en auktoritet ska hävda sina kunskaper eller intressen men framför allt sin kritik. Det är ju på kritiken man vinner poäng. Det är klart det måste finnas kritik men det blir ofta så oerhört ensidigt. Det är som om pedagogiken i första hand var kritik, istället för att även ta fram det positiva. Att elever nästan går ut och gråter måste ju vara en fullständigt vanvettig pedagogik. I det akademiska är det ett sållningsinstrument, när fåren skall skiljas från getterna. Det är klart att fåren måste skiljas från getterna , men frågan är hur det skall ske, och vilka som är getter och vilka som är får. Det kanske inte är så himla lätt att se. Jag tror det skulle behövas kurser i gruppedagogik.

Jag kan inte komma djupare på detta, utan jag ser det som en pedagogisk metod. Den används ju inte bara på universitetet, jag har blivit utsatt för den i småskolan. Jag hade inget självförtroende alls. Det har redan från början urholkats genom det här pedagogiska förfarandet.

Nu har det ändrats i skolorna, tror jag. Men det lever kvar på universitetet, kan ni hålla med mig om det?
– Javisst kan vi det.

Halina Neujahr: För att anknyta först till det här med självförtroendet som jag tycker är mycket viktigt. Först och främst, man får självförtroende om man får uppskattning dessförinnan. På den högre nivån måste ju kvinnors insatser uppskattas, deras forskningsinsatser uppskattas, de måste få priser, bli inbjudna till seminarier, till paneler etc. Men sedan finns det en annan sida som Edith delvis anknöt till. Många människor är blyga, de har svag röst, de vågar inte tala på ett skolat sätt. Jag var själv väldigt blyg i min skola i Polen, jag talade så tyst, fick aldrig fram någonting. Sedan hade jag en bra lärarinna i latin som sa, du måste träna så din röst kommer fram. I vuxen ålder har jag tagit några kurser i talteknik, andningsteknik. Det är rent fysiologiskt. Det kan man öva upp. Bara detta att man hörs, så att folk lyssnar bidrar till självförtroendet. Sedan är det en tredje sak som jag inte vet hur man lär sig i svenska skolor, men i USA t.ex. så vet jag att det är ett viktigt moment i all undervisning att eleverna uppmanas att göra något litet anförande utan att ha förberett sig. Det är ett väldigt viktigt moment. Det borde man kanske kämpa för, speciellt för flickor.

Man borde också ta upp problemet med prefekter och deras stigande makt vilket faktiskt hotar kvinnors frigörelse och framsteg. Det är någonting som har kommit på sista tiden så det kanske man kan ändra på. Sedan är det detta med kriterier för tjänstetillsättning. De borde utgå från vissa kriterier som att utröna huruvida den sökande har tagit upp helt nya områden och problemställningar efter sin doktorsexamen, samt om han eller hon har en pionjäranda, en ambition att gå vidare, förutsättningar för att bedriva nydanandne forskning, har satt upp egna forskningssystem eller bara har hållit sig till etablerade modeller. Man borde helt enkelt införa en rad frågor som de sakkunniga tvingas svara på. Först därefter kan man avgöra vilken av de sökande som är mest kompetent!

Seminarieformen:

Annika Baude: Det som varit utmärkande för kvinnoprogrammen som finansierats av Arbetslivsfonden har varit att dialog och reflexion genererar ny kunskap och ger ett fruktbart erfarenhetsutbyte, höjer

medvetenheten, kompetensen och ger nya insikter. Denna process ger vägar för förändring i arbetslivet. Det enda som krävs för att kunna deltaga aktivt är erfarenhet från det egna arbetet, därigenom har alla samma utgångspunkt och blir lika mycket värda. Det här är en ideologi som man nu går ut med. Individen uppmärksammas i sitt eget arbete och dess egna erfarenheter, tankar och känslor. Det är ju avgrunder på olika sätt mellan arbetslivet och universitetet. Det här med pedagogiken vid universiteten måste ju vara en katastrof. I *det reflekterande samtalet* får man självförtroende genom att kunna deltaga.

Gunhild Kyle: Seminariernas modell är ju de medeltida diskurserna mellan t ex kristna och judar, en från varje läger och en åhörarskara, och så ska de mörda varandra verbalt. Det är ju precis den modellen som vi fortfarande har, är det inte det?

Vivi Edström: Jag tycker att seminarierna är hjärtat i universitetet. Där finns ju ändå möjligheten att föra en dialog på ett positivt sätt. Nu i nedskärningstider, finns det en risk att man skär ner på grundutbildningen och seminariet krymper. Ett förslag är att verkligen slå vakt om seminarieformen, att satsa på den, därför att där finns möjlighet till dialog, samtal, utvecklande av självförtroende, utvecklande av tankar och tända facklor. Seminariet är ju en skapande verksamhet på ett annat sätt än föreläsningarna. På föreläsningarna är det ju egentligen den som föreläser som jobbar och lär sig en massa och sedan kan man ju sitta och tänka på vad som helst. Seminarieformen borde utvecklas mycket mer, jag tror det är en form som passar just kvinnor.

Aina Elvius: På vår institution har vi dels de vanliga seminarierna där forskarna informerar om och diskuterar sina projekt, och den som är färdig med sin lic-avhandling eller sin doktorsavhandling pratar om sitt ämne. Men man kan ju inte ständigt, åtminstone inte på min institution, ha sådana som just är färdiga med en avhandling. Därför brukar det varje vecka hållas några små seminarier, som de kallar "klubb". Någon berättar om en intressant aktuell artikel och så pratar man omkring den. Det är alltså mycket mer anspråkslöst kan man säga. Man behöver inte vara någon expert i ämnet. Men det ger också många andra tillfälle att dels ta del av den där artikeln som de kanske inte haft tid att läsa, och att kanske ha lite synpunkter och diskutera i väldigt enkla former utan att det behöver vara frågan om några "avrättningar". Det gör ju att särskilt de yngre får lite mera övning att prata.

Något som är väldigt bra i vårt ämne är att det finns internationella konferenser på alla stadier. Det var mera glest när jag var ung och

särskilt som jag studerade under kriget när man inte kunde resa utomlands. Det finns mycket för de etablerade, men också för unga forskare. De blir inbjudna för att hålla något mindre föredrag. Det tycker jag är bra.

Annika Baude: Jag tycker att man borde kunna nyttogöra den dialoga situationen också när det gäller uppsatsskrivning av olika slag. Jag tycker det är slöseri med mänsklig kraft och mänskligt självförtroende o.s.v. att man som grundmodell har att sätta individen ensam med ett ämne. Om jag vore forskningsledare och fick bestämma då skulle jag sortera upp det som man gjorde gruppvis. Man kanske till slut gjorde ett individuellt spec, men att man hade en gemensam frågeställning som man tacklade lite olika, så att man hade det här utbytet. När jag får bolla tankarna mot någon, så blir jag mer kreativ.

– Men är det inte olika? I naturvetenskapliga ämnen håller man på med sin grej och det är viktigt.

– Det kan hända. Jag tänker på samhällsvetenskapen.

Edith Heilbronn: I våra ämnen har man ju numera forskargrupper, på min tid var man ensam. Väldigt ensam.

Jag skulle vilja ta upp det här med kvoteringar, sånt som jag anser att man verkligen ska kvotera. Det är först och främst alla kommittéer. Där ska man kvotera så långt man bara kan, man ska naturligtvis inte tvinga det över gränsen för det möjliga och sätta in folk som inte är kompetenta överhuvudtaget i ett forskningsråd eller så, men i princip så ska man faktiskt göra det och det måste man tvinga fram. Allra viktigast är må hända att kvotera tjänsteförslagsnämnderna på universiteten och var de än förekommer, annars kommer kvinnorna aldrig in. Kan man få facket att bevaka något sådant?

– Det är rektors uppgift redan idag

– Återigen det här med nya tjänster. Min erfarenhet av det långa livet är att det är livsfarligt att inte ha fått sin tjänst den naturliga vägen. Att resten av livet få höra "äsch, du har en personlig professur". En gång i tiden var något väldigt fint, men det är det tydligen inte längre. Kan vi hitta ett sätt att undvika det, så för Jesu namn undvik det. Låt ämnesområdet bestämma, se var det sitter många kvinnor som har kompetensen och utlys tjänster där.

Att som har idag görs, utse fler biträdande professorer utan egna resurser, bara för titelns skull är meningslöst. Man får i så fall ge dem en grundplåt att disponera. Det är ett konkret förslag från min sida.
Ännu en sak: universitetsforskares välkända självupptagenhet torde ha en väsentlig orsak i äregirighet, en egenskap som leder till en ständig

tävlan med och kamp mot kolleger, om positioner, utmärkelser och framförallt pengar och andra resurser. I dagens svenska samhälle är kampens lättaste offer fortfarande den kvinnliga kollegan, som mycket sällan når akademiska maktpositioner och som det alltså är ofarligt att såra eller förbigå. Man diskuterar nu lösningar, men jag måste påminna om att problemen för kvinnorna har ökat igen på senaste tiden. Medel för naturvetenskaplig och medicinsk forskning har börjat fördelas enligt nya principer, dvs satsningar sker på färre och utvalda projekt vilket betyder på få och utvalda forskningsledare, med stora grupper. Den som väljer att satsa på forskningsledning kan således beräknas att ha mycket stora krav på sig redan under vägen dit och behöva associera sig i extremt hög grad med arbetet. Med det dåliga, tom försämrade stöd den privata sektorn har i vårt samhälle idag kan ett sådant mål vara helt ouppnåeligt för kvinnor, oberoende av deras intellektuella kapacitet och oberoende av om de får kraftfull hjälp med sin oftast medfödda skygghet, tillbakadragenhet, sitt för tal och föredrag ofta olämpliga röstläge etc. Kvinnors ansvarskänsla för sin omgivnings välbefinnande kan befaras komma att kollidera grovt med forskarnas redan idag ofta "vinna-eller-dö"-inriktade ambitioner. Det finns skäl att noga bevaka och analysera vad som sker.

Harriet Ryd: Kompetensbegreppet måste problematiseras! Vad kan kvinnor tillföra, har människor en speciell genuskompetens som är viktig att ta tillvara? *När* har vetenskapen kön? I varje fall vid forskningsprojektets problemformulering och resultatuppföljning. Där måste genuserfarenheter erkännas. I vilka frågeställningar har de mest genomslagskraft, hur påverkar de den vetenskapliga processen? Jag menar också att forskningsanslag borde ges direkt till meriterade forskare – oberoende av titel. Inte gå via en professor som inte själv leder en forskargrupp. Det ställer krav på forskningsrådens insikt i olika ämnesområden. Kanske skulle inflytandet från forskningsrådens fasta ledamöter minska? Ge mer inflytande till "konsulter" som är förtrogna med respektive ämnesområde. Faran är att det leder till ämnesstyrning om inte råden har en djup etisk medvetenhet.

När det gäller professurer så får ämnesprogrammen inte skräddarsys för en enda sökande. Då blir ofta fakultetens gynnade påläggskalv. Det är bra för utvecklingen om flera kandidater med olika inriktning kan söka. Innan ämnesprogrammet formuleras måste man ha en ingående diskussion om ämnets forskningsansvar och väga mellan olika konkreta forskningsinriktningar. Sedan dessa rangordnats – och först då - kan man undersöka alla presumtiva kandidaters forskningsinriktning. I discipliner som av tradition utformar detaljerade ämnesprogram för

professurer måste formuleringen ske efter en blick utanför elfenbenstornet – åtminstone inom tillämpade ämnen.

Kajsa Sundström: Jag vet inte att några av de manliga professorerna på Karolinska Institutet skäms över att vara forskningsråds-professor eller att ha en personlig professur. Eller att en ny professur inrättats och skräddarsytts just för dem. Idag kommer väldigt många doktorand- och professorstjänster till genom att man omformulerar en tjänst så att den ska passa just den (man) man vill ha. Ska vi göra på samma sätt, ska vi göra den metoden officiell för kvinnor?

Som systemet nu ser ut fungerar det inte för kvinnor eftersom de som bestämmer, de som redan sitter i fakulteten, är män. Förutsättningen är att man först får in kvinnor där det nu sitter män. Och för det vore väl kvotering bra metod.

– Du menar att man ska titta på "hur tillverkas en professur idag". det sker ju redan en könskvotering.

– Ja, varför inte kartlägga hur det går till eller snarare hur det sedan länge gått till – och ställa ett motförslag.

Harriet Ryd: Vi borde kräva individuella och skriftliga sakkunnigutlåtanden – en stark sakkunnig kan annars dra med de andra och dominera hela tillsättningen. Sakkunniga borde också väljas så att de är öppna för både kvinnors och mäns sätt att skriva. Åtminstone en kvinnlig sakkunnig borde finnas med om det finns kvinnliga sökande – men det kan bli tufft inom kvinnoglesa discipliner och de kvinnor som finns där kan få en orimlig arbetsbörda som hindrar deras egen forskning och ger dem dåligt rykte. Moment 22!

Jag tycker professorsrollen borde avdramatiseras så att dess nimbus minskar. Skulle tidsbegränsade professurer bryta ner den hierarkiska insnävningen? Minskar det professorns chans att vara inopportun och driva kontroversiella frågor? Eller är det så att professorer redan idag måste vara konforma med det rådande idéklimatet för att få forskningspengar? Den frågan borde anslagsgivande råd öppet diskutera. Kanske är en väg att ge professors namn till fler forskare? Då blir titeln snart ihålig om den inte åtföljs av fasta forskningsresurser som ger åtminstone något "osanktionerat" forskningsutrymme. Men är det inte att ge högskolan en välkommen (?) möjlighet att putta in kvinnor på de olönsamma posterna? En annan – och i mitt tycke bättre väg – skulle vara att öppet visa professorsjobbets vardag. Tala om att en kreativ forskningsmiljö gynnas om professorn är en i gänget, en som tar sitt ansvar för att alla medarbetare trivs och gör sitt bästa. En sådan roll skulle passa kvinnor – ge fler kvinnor intresse av att söka.

Vivi Edström: Jag håller inte med er på den punkten att det skulle vara fel att könskvotera professurer för att få in kompetenta kvinnor. Kanske är det så att ni har andra erfarenheter av att bli förtalade och få ord som sticks, men jag tror att det är av liten betydelse, det kan man ta. Det har väl ingen betydelse om 10 år. Är man bra och gör bra saker så är väl det vad som räknas. I stort sett har ju män alltid varit inkvoterade på det här sättet till olika tjänster. Kommer kvinnor in och närmar sig makten så flyttar sig männen någon annanstans, dit där de får mer betalt och så vidare. Det är ju solklart att alla professurer inte är lika mycket värda, det vet väl alla. Är du professor i fysik vid Stockholms universitet så har du en högre status än om du är professor vid högskolan i Karlstad. Männen ser till att de får mer betalt och högre status. De skapar alltid sina egna revir och det är egentligen det som är det stora problemet.

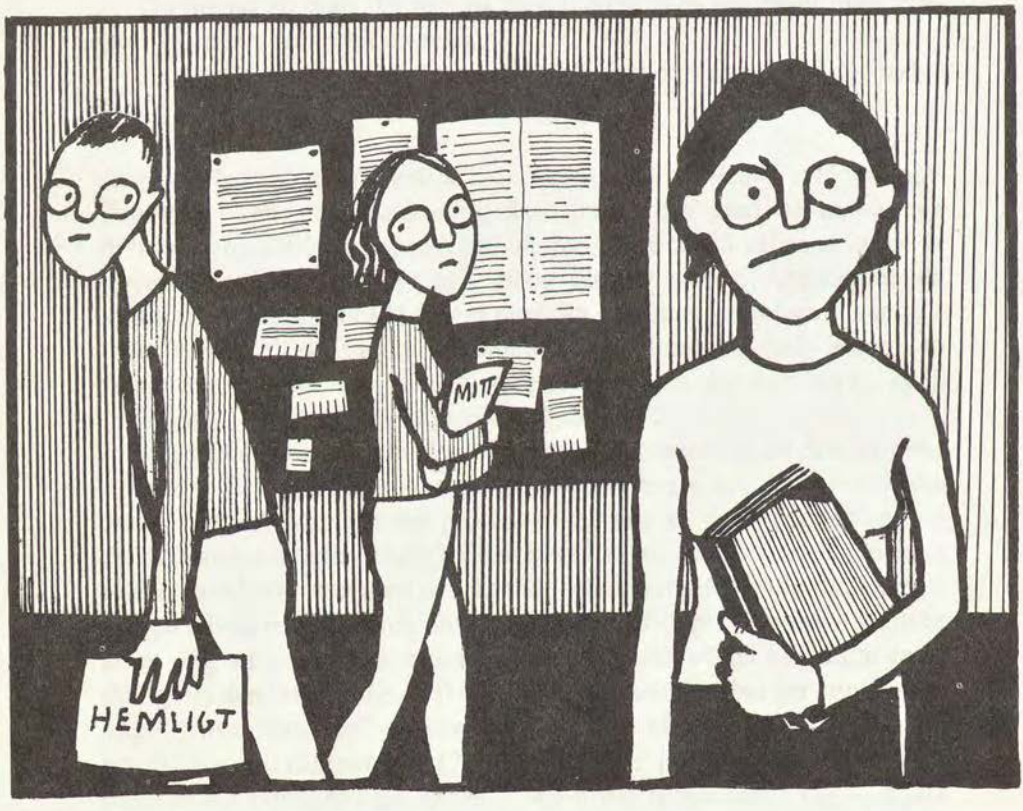
MITT
HEMLIGT

"Kvinnoforskning bör vara fundamental grundforskning som helt ritar om hela kartan, hela bilden"

– Konferens på Van der Nootska palatset den 18 april 1995 med etablerade kvinnoforskare

Professorn skrev: "däremot kan det gå att anlägga filosofiska aspekter på hur ett kvinnomedvetande är konstituerat."

Ulla M. Holm, docent i praktisk filosofi, innehavare av en av HSFR:s jämställdhetstjänster

Jag disputerade 1993, men min akademiska historia börjar för 25 år sedan och beror av den situation jag då befann mig i. Jag hade gått flickskola som om jag stannat i Finland hade lett till studentexamen. I Gävle gav den vad någon kallat "direktörsfru-utbildning." När jag ville fortsätta på något vis blev det först vuxengymnasium, sedan dispens för studier i humaniora vid Göteborgs universitet. Jag hade tänkt bli kemist men ville inte kombinera sena labbar med de två barn jag hade. Jag började läsa filosofi för logikens skull, det andra ämnet som fascinerat mig på vuxengymnasiet. Men under första året 1970, under studentvänsterns tid, upptäckte jag moralfilosofin. Den kärleken har ibland varit olycklig men är inte rostig ännu.

Redan på första kursen ritade en av lärarna upp Pytagoras motsatstavla, den där med udda/jämt, rakt/krokigt, höger/vänster, varmt/kallt, ljus/mörker, gott/ont, manligt/kvinnligt osv. Då fick jag en så kallad "etervision" om en kvinnlig respektive manlig värld. Hemma, i den ena världen fanns en tvååring och en femåring. På filosofen, i en helt annan värld undrade vi om det gick att verifiera huruvida månen var en grön ost eller ej. På en annan kurs lärde jag mig att vi fortfarande ser på världen med euklidiska glasögon, trots att vi har en annan geometri

baserad på modern fysik. På liknande sätt tänkte jag mig att vi vetenskapligt ser på världen med manliga glasögon fastän det också finns ett undanskymt kvinnligt sätt att se utan sådana. Detta ville jag skriva om på något sätt.

Men på två-betygsnivån i praktisk filosofi var vi bara två kvinnor. Så när vi under ett moralfilosofipass höll på med etiska normsystem dristade jag mig till att fråga läraren: "Finns det inte olika normsystem för kvinnor och män?"

På trebetygsnivån var jag ensam kvinna

Jag tyckte det var en helt berättigad fråga och hade inte väntat mig hans emotionellt häftiga reaktion."Det är kvinnorna som uppfostrar barnen" sa han undvikande och de manliga studenterna fyllde i med att kvinnor inte jobbar i gruvor, att män springer fortare än kvinnor...och jag fattade inte vad dessa ologiska svar hade med min fråga att göra. Efter det blev jag mer vaksam på vilka frågor jag ställde. På trebetygsnivån var jag ensam kvinna

Jag var blyg och det var svårt att få reda på hur en trebetygsuppsats i filosofi skulle se ut. Men jag fick en handledare och skulle skriva om Platons och Aristoteles kvinnosyner. Ämnet var för stort och jag begränsade mig till Platon. Samtidigt som jag skrev uppsatsen hjälpte jag min man att skriva projektrapporter i företagsekonomi. 1972 lade jag fram min uppsats på ett seminarium där huvudkritiken var "det här är inte filosofi, det är idéhistoria!"

Det tog mig och tar mig fortfarande hårt att inte ha lyckats göra filosofi. Innan seminariet hade jag alltid tyckt om att skriva och det dröjde innan jag vågade igen. Underligt nog blev jag antagen till forskarutbildningen och skulle så formulera ett avhandlingsämne. Jag hade lärt av Hume att "bör" inte automatiskt följer av "är". Detta ville jag tillämpa på kvinno-uppfattningar, t.ex. jämföra Elin Wägner och Simone de Beauvoir och visa på relativiteten i deras sätt att härleda normer från ontologier. De höll sig, menade jag, med likartade normer för könens jämlika samhälleliga ställning men baserade dem på olika könsontologier. En antifeminist skulle ju kunna ha samma slags ontologi om könens olikhet som Wägner men till detta koppla helt annorlunda normer om könens samhällsställning. När jag lade fram förslaget efter ett högre seminarium rådde mig den hedonistiske utilitaristen: "Det där är ju inte filosofiskt nytt och därför inte heller intressant. Sånt kan du skriva debattartiklar om. Strunta i vad gamla gummor har sagt! Ta ett äkta metaetiskt problem, bit det i svansen och håll dig fast där!" Upp-

satshandledaren sa beklagande att det är möjligt att man i framtiden kommer att skriva om sånt inom filosofin, men att "det kan vi inte handleda på här nu."

Detta var våren 1973 och jag gick hem och grät. Att bita mig fast vid en institution där jag var överflödig, att inte ha kvinnliga studiekamrater, att ta studiemedel för doktorandstudier med barn att försörja, allt detta blev ohållbart. Jag sökte jobb och hamnade på Försäkringskassan, bland idel kvinnor, där jag räknade ut bostadstillägg åt pensionärer. Samtidigt var jag kvar som doktorand i filosofi. Då och då försökte jag gå på seminarier eller läsa någon kurs. Men vid det laget hade jag fått en så stark mental blockering mot analytisk filosofi, särskilt vissa former av metaetik, att jag hade svårt att smälta vad som erbjöds. Detta gällde även sådant som senare skulle visa sig nyttigt. Jag tyckte man kokte soppa på döda ben.

Så gick det till när jag blev radikalfeministisk aktivist

1975 var det kvinnoår och könsrollskursen startade på sociologiska institutionen. Där träffade jag äntligen andra kvinnomedvetna kvinnor. En av dem nappade på mitt tal om kvinnliga och manliga glasögon. Hon tog mig till ett möte där en massa färggrant och konstigt klädda kvinnor satt på kuddar på golvet. Det var ett slags aktivistmöte. När det skulle väljas interimstyrelse ropade väninnan från kursen upp mitt namn. Jag vågade inte ens protestera så jag hamnade rakt in i något som hette Kvinnocentrum som skulle kämpa fram ett Kvinnohus. Eftersom jag inte "varit med förr" förväntades jag representera organisatoriskt obundna kvinnor. Så gick det till när jag blev radikalfeministisk aktivist i 10 år.

– Äntligen någon som ville ha dig!

Ja, fast jag förstod ju inte de oskrivna reglerna, t ex vad en interimstyrelse och sedan pro-forma styrelse i en s. k. "flat organisation" gjorde. Vid samma tid hade jag börjat på Bibliotekshögskolan för att bli något och där handlade alla mina arbeten om kvinnor; Kvinnohistoriska samlingarna, läsarlots om kvinnor och klimakterium, artiklar om kvinnor i Ny Tid under tidigt nittonhundratal... Jag stod kvar som nollaktiv vid filosofen där jag varje år ändrade avhandlingsämne. Nu hette det "Feminismen som sociopolitisk teori." Uppsatshandledaren fanns i Stockholm. Min nytilldelade handledare (som jag frågat om könade normsystem) argumenterade med mig (halvt på skämt, halvt på allvar) för en tes hos genetikern Arne Müntzing om att kvinnor saknar de aggressivitetshormoner som krävs för att vetenskapa. I största välmening rådde han mig att gå till litteraturvetenskap, historia, sociologi eller

psykologi, då det svårligen gick att göra något filosofiskt av mitt intresse. När han i egenskap av prefekt fick en skrift om kvinno- och jämställdhetsforskning sände han den till mig med den uppriktiga förundran över att något sådant skulle behövas "för på vår institution skiljer vi ju inte på pojkar och flickor." Allt detta fick hos mig bara motsatt effekt; en envetenhet mot att låta manliga filosofer ensamma få definiera världen. Mitt ämne 1978 blev: "Radikal-feminism som sociopolitisk teori."

Efter Bibliotekshögskolan gick jag tillbaka till Försäkringskassan, arbetade ett tag på biblioteket där, sedan ett halvår på Biomedicinska biblioteket tills jag övertalades söka den första forskningsassistenttjänsten inom Forum i Göteborg. Med rötter hos aktivister, hjärta hos praktiker och ett ouppklarat förhållande till teoretiker kom jag att uppleva spänning mellan kvinnorörelse, kvinnoforskningspolitik och -teori. Avhandlingsämnet blev nu "Kvinnorörelsens teori och praktik." Jag träffade under min Forumtid 1979 –84 massor av kvinnoforskare. En av de första jag bjöd in till både Forum och Filosofen var en feministfilosof från Norge. När hon på filosofen fick påståendefrågan: "Det där låter intressant, men är det filosofi?", svarade hon helt suveränt att hon hållit på med filosofi i 16 år och inte ville bli utdefinierad. Därmed lät man sig nöja. Hon motstod "skrämma-små-flickor-tricket."

"däremot kan det gå att anlägga filosofiska aspekter på hur ett kvinnomedvetande är konstituerat."

När jag var med och arrangerade Kvinnouniversitetet 1982 i Umeå blev jag övertalad att hålla föredrag om Kvinnomedvetande och utopi. Då jag varken forskat själv eller hållit mig á jour med filosofin hade jag ett helsike hela vårterminen, men fick till slut ihop något. Som Forum-administratör hade jag samtidigt sänt en enkät till institutionerna, en elak enkät, som skulle komma UHÄ till del: "På vilket sätt befrämjar ni kvinnoforskning? Vill ni ha förslag på föreläsare?" mm samt en massa kryssalternativ. Första svaret kom från nye professorn i teoretisk filosofi, uppsatshandledaren, som skrev ungefär: "Jag kan svårligen tänka mig kvinnoperspektiv på teoretisk-filosofiska frågor, dvs att ontologi, metafysik, epistemologi etc skulle vara könsberoende, men däremot kan det gå att anlägga filosofiska aspekter på praktisk filosofi, t.ex. hur ett kvinnomedvetande är konstituerat." Senare har han medgivit att även teoretisk filosofi kan rymma kvinnoperspektiv. Mitt avhandlingsämne hette vid denna tid något med "kvinnomedvetande". Först kände jag mig mosad som några år tidigare, fick sedan impulsen att fråga hur man bäst

skrev om kvinnomedvetande, men framför allt fick jag den inspiration och aggressivitet som krävdes för min föreläsning i Umeå. Den trycktes i "Vetenskap, patriarkat och makt: rapport från Kvinnouniversitetet." Jag tog artikeln, gick med den till professorn och sa att "sånt här vill jag skriva om, annars får det vara!"

Två år senare, 1984, fick jag utbildningsbidrag. Under tiden hade min verksamhet i en kvinnogrupp som gjorde utställningen "Häxkraft" liksom den vid Kvinnouniversitetet i Umeå rapporterats i tidningsartiklar som cirkulerade på filosofen. Jag hade varit borta från ämnet i 11 år och det kändes ganska svårt att börja krypa igen. Jag fick professorn som handledare men tvingades byta igen efter en tid, då jag fick en sådan relation till honom som senare ledde till äktenskap. 1986 upptäckte jag att feministfilosofen Jaquelyn Zita skulle hålla en doktorandkurs i kvinnoforskning i Uppsala tillsamman med andra kvinnoforskare. Jag gick då in till prefekten och begärde tre resor till Uppsala och åtminstone 1.000:- till henne för handledning. Det fick jag. Zita bjöd mig till Centre for Advanced Feminist Studies i Minneapolis för att jag skulle få träffa andra feministfilosofer. SI beviljade medel och jag var där i ett halvår 1988. Det finns i USA fyra Societies for Women in Philosophy, som träffas regelbundet. Tänk er att närapå alla filosofer ni läst, undervisats om eller träffat är män! Träd sedan in i ett rum med 80 kvinnor som det kommer filosofi ur munnen på! Jag reste hem med ett manus om "Kvinnomedvetande – kvinnliga praktiker" i bagaget. 1990 fick jag min siste handledare som kunde se en slags struktur i vad jag gjort och som han döpte till "praktikfilosofi."

Vid samma tid frågade jag institutionens två andra kvinnliga doktorander om de ville vara med om att initiera ett nätverk för kvinnliga filosofer. 1991 startade vi Nordic Network for Women in Philosphy med ett första symposium i Göteborg. Från Forum har jag rekryterat en duktig kvinna till institutionen. När en av killarna menade att det var så trevlig när hon skrev herrar och damer istället för kvinnor och män som låter aggressivt, replikerade jag: "Låter det mindre aggressivt om jag säger att herrklubben undervisar här?" Jag blev studierektor och fick börja undervisa på annat än feministfilosofi. Återigen kändes det som att börja från början, fast jag lärde mig mycket. Men avhandlingen fördröjdes ytterligare ett par år.

Då jag skrev på svenska begränsades urvalet av opponenter. En praxis-filosof från Tromsø kom att genomföra en mycket oakademisk opposition. Han jämförde modra praxis med fiskares praxis och kom bl.a. fram till att p.g.a. habitus, terräng och kvinnors ammande så ror och fiskar män medan kvinnor sköter barn och husdjur. De som inte förstod den filosofiska tyngden i hans invändningar ansåg tillställningen

farsartad. Dåvarande dekanen skrev till min prefekt om att min avhandling kanske inte fått den vetenskapliga prövning den borde ha haft och att det kunde tyda på jäv.

Sakkunnigutlåtanden på de olika tjänster jag sökt har också varit intressanta. Sakkunniga som uppenbart inte läst avhandlingen har placerat den lågt. Kvinnoforskare har genomgående placerat den mycket högt. När jag begärde prövning om docentkompetens för en HSFRtjänst i jämställdhetsforskning där alla sakkunniga placerade mig i första rummet, skriver en av dem, en filosofiprofessor från Stockholm: "Ur rent filosofisk synpunkt skulle jag inte vilja säga att hon ännu har uppnått docentkompetens." Däremot kan jag såvitt han kan bedöma "anses ha docentkompetens inom kvinnoforskning," då min meritering ligger "inom kvinnoforskning snarare än inom filosofi."

– Som om kvinnoforskning var en slags lägre forskning.

Ja, eller av annat slag i varje fall. Min "ämnesinriktning [är] alltför speciell" och min "metodologiska profil alltför lite filosofisk" för docentur i filosofi. "Men detta bör inte vara diskvalificerande i det nu aktuella ärendet." "Och i jämförelse med annan kvinnoforskning som" han känner till tycker han att jag hävdar mig väl. Den filosofiskt verkligt kompetente sökande till tjänsten blev inte placerad, men har överklagat då han skrivit om jämställdhet mellan människor och djur som han anser vara filosofiskt mer grundläggande än annan jämställdhet. Vi får väl se om jag får tjänsten.

"Jag kan inte säga att jag har valt kvinnoforskningen – jag tycker att kvinnoforskningen har valt mig!"

Agneta Stark, docent i företagsekonomi vid Stockholms universitet

Kvinnoforskare har jag på något sätt alltid varit. Jag gick 12 år i Nya Elementar för flickor (Ahlströmska skolan) i Stockholm, en skola grundad av en av de första kvinnliga doktorerna i Sverige, Anna Ahlström. 1966 tog jag en helklassisk studentexamen där.

I den skolan var kvinnoperspektivet så otroligt självklart att det inte var mycket att snacka om. Inte alla lärare, men flera, var självständigt tänkande och oberoende kvinnor, och i deras undervisning var kvinnoperspektivet alltid närvarande, ibland outtalat men alltid en grundinställ-

ning. Det var en skola där flickor inte tystnade, av det enkla skälet att det endast fanns flickor där. Stort intryck på mig gjorde Elisabet Häggkvist, lärare i svenska och engelska och aktiv i Stockholms litterära värld. Vi fick uppsatsämnen formulerade av Maria Wine och Artur Lundkvist.

Elisabet var ovanlig på många sätt, hon var pacifist, radikalpacifist vilket inte var okomplicerat på 1950-talet. Hon färgade också håret och berättade att hon gjorde det – vilket var nästan ännu mer radikalt på den tiden! Jag tänker ofta på henne, hon dog för något år sedan. Stina Låftman, latin och franska, var också en lågmält och envist självtänkande lärare. Att ha Dagmar Lange i svenska var en intressant och egendomlig upplevelse på många sätt. Hon gav också ett mycket speciellt kvinnoperspektiv. Ofta påpekade hon, muntert eller bittert, det kunde variera, att för att komma nånstans måste vi vara extra duktiga, inte för att vi inte skulle duga som vi var utan för att världen krävde att kvinnor skulle vara bättre än män för att nå lika långt som män.

Då skrevs ju studentskrivningarna med centralt formulerade ämnen, som levererades i speciella dubbla kuvert som öppnades på givet klockslag längst fram på podiet i aulan och sen delades ut. Dagen före studentskrivningen i svenska sa Dagmar Lange: "När ni nu ser uppsatsämnena och panikslagna tänker ´det här klarar jag aldrig´ ska ni stanna upp ett slag och tänka på att de dumma pojkarna i Beskowska skolan har fått precis samma ämnen!" Det hjälpte faktiskt.

Jag var skolljus och fick högsta betyg, gillade skolan och hann också med mycket vid sidan av den. Jag läste juridik vid Stockholms universitet 1966–70, och läste sedan till civilekonom på Handelshögskolan i Stockholm 1970–73. 1969 födde jag barn, men genomförde studierna på normal studietid (utan att ha barnledigt). Vi fick ingen barntillsyn för Lars förrän 1972, alltså sista året jag gick på Handels.

Genom att jag var gift fick jag inga studiemedel, den s. k. äktamakeprövningen visade att min man tjänade för mycket. Han fick i stället, som alla som hade make utan inkomst, ett hemmamakeavdrag på skatten för mig. Jag var tvungen att be om varje krona, och kurslitteratur var inte billig då heller. Den som inte blir feminist av det tror jag är en mycket okänslig person.

– Eller en hallmatta.

Det var inte bra för min man och det var inte bra för mig, det var inte bra för äktenskapet. När jag alltså började på Handels 1970 hade jag en ettåring. Jag fick väldigt mycket praktisk hjälp av den administrativa personalen där, flitiga allvetande kvinnor, som tyckte det var ovanligt och kul att ha en småbarnsmor i denna ungdomsinriktade skola. De hjälpte mig att pussla ihop fungerande scheman, för jag kunde bara

vara där den dag i veckan då Lars var hos min svägerska. Alla seminarieövningar och all obligatorisk undervisning måste alltså in på denna enda dag. Och det fixade de åt mig.

Kvinnorna var en pytteliten minoritet både vid Juridicum och på Handels. Jag förde statistik under alla år, i snitt var det 3 procent kvinnor i den undervisning jag följde i juridik och obetydligt mer inom företagsekonomi på Handels. Jag valde att fördjupa mig i redovisning och där var vi två på hundra. Det var ingen tvekan om att jag var avvikande, inte i studieresultat eller prestationer, men genom att jag var kvinna och hade ett litet barn så var jag avvikande. Det var som att höra till en annan generation, ha andra perspektiv. Egentligen levde jag aldrig studentliv.

Direkt könsdiskriminering var jag bara med om en gång, i en muntlig tentamen i civilrätt för Jakob Sundberg. Jag tenterade tillsammans med två killar som tilltalades "kandidaten". Jag , som kallades "fröken" (de manliga tentanderna kallade han "kandidaten") fick fyra gånger så svåra frågor som de, och han var ohyggligt kränkande. Han ställde frågor som byggde på det förnuftiga och riktiga i att föräldrar missgynnade döttrar ekonomiskt, eftersom flickorna ändå bara skulle gifta sig. Sitter man i muntlig tenta med två killar har man inget att sätta emot.

– Körde du?

Nej, det hade inte varit möjligt att köra mig. Fast jag fick inget överbetyg. När han skulle skriva i tentaboken framgick där att jag var gift, och han blev helt vansinnig när han såg det. "Herregud människa, är ni gift också!" skrek han. Men jag var inte ute efter överbetyg, för jag visste redan att jag ville fortsätta på Handels. Och att komma in där var inget problem, eftersom mina studentbetyg räckte till vad jag än ville söka till.

Vad jag med tiden vande mig vid var att alltid vara synlig

Under juridikåren, och sedan också på Handels vande jag mig vid att alltid vara synlig. Jag fick alltid många fler frågor av lärarna än de manliga studenterna, för jag var lätt att identifiera tillsammans med de andra 2 – 3 kvinnorna. Vissa lärare hade nog som sport att dyka ner på de kvinnliga studenterna, vilket ju gjorde att det inte gick att sitta och slöa till. Det gick aldrig att gömma sig. Det kändes också avvikande. Var gång jag öppnade munnen kom där ut ett avvikande ljud.

Bredvid undervisade jag i studiecirklar, matematik för föräldrar, deklaration för pensionärer, engelska för patienter i mentalvården, för att tjäna lite pengar. Men mest tog jag ju hand om min son.

Innan jag var färdig på Handelshögskolan blev jag erbjuden jobb på Företagsekonomiska institutionen på universitetet, så jag började där. Sedan separerade jag och min man, och skildes. Delad vårdnad fanns inte då, så min man hade formellt vårdnaden om Lars, men vi delade på verkligheten, och kunde samarbeta bra.

Jag var väldigt intresserad av redovisningsteori och fann en själsfrände i en kille, Jan-Erik Gröjer, som hade hunnit längre än jag i doktorandutbildningen. Vi bestämde oss för att skriva avhandling ihop. Vi ville göra en redovisningsmodell för företagets relationer med omvärlden, inte enbart kapitalrelationer och kapitalägare, utan miljö, myndigheter, konsumenter, anställda, arbetstillfredsställelse etc. För att göra en sådan modell måste vi bygga en redovisningsteoretisk grund, och för att pröva modellen behövde vi göra ett ganska stort empiriskt arbete.

Vi sökte pengar, fick först avslag – häromdagen när jag städade bokhyllan fann jag ett utlåtande från en välkänd nationalekonom som ansåg att problemet var helt felformulerat och att en erfaren nationalekonom skulle kunna hyfsa till och lösa det hela på ett par månader! Nå, vi fick stöd från Bengt Rydén, då på Studieförbundet Näringsliv och Samhälle och numera börschef, som garanterade pengar om vi inte skulle få tag på pengar från annat håll. Tillsammans med Solveig Wikström, nu professor i företagsekonomi, var han handledare för oss. Jan-Erik och jag som är mycket olika kompletterade varann på ett bra sätt. Han hade läst sociologi och jag juridik innan vi hade givit oss på företagsekonomi, så vi kom med olika sätt att tänka och olika terminologi. Vi satt i samma rum och skrev på samma avhandling i fyra år, och hade alltså en kvinna och en man som handledare.

Det var nog ett unikt väl balanserat projekt. Vi som skrev blev ganska starka eftersom vi alltid hade diskuterat ordentligt inbördes innan vi gick till handledarna. Så vi blev inte så beroende av dem. Ingen av handledarna dominerade heller. Diskussionerna blev många och öppna, jag kände att jag hade ett stort utrymme, man kan tala om ett korsande av traditionellt manliga och traditionellt kvinnliga egenskaper. Jag vikarierade som lektor, men i två år hade vi finansiering av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. I övrigt jobbade jag alltså halvtid som lektor och heltid med avhandlingen, på halvtidslön. Det var tufft, att försörja mig och delvis Lars på det.

Efter disputationen undervisade jag mycket, vikarierade ett tag som forskarassistent i Uppsala i ett projekt om företagsekonomins rötter, där jag skrev om redovisningens svenska akademiska historia.

Hela tiden läste jag kvinnolitteratur vid sidan om. Någon ekonomilitteratur från feministisk utgångspunkt fanns inte, så jag läste allt möjligt annat både inom samhällsvetenskap och humaniora. Jag undervisade inom min tjänst på Journalisthögskolan, byggde upp en födjupningskurs i ekonomi för erfarna journalister, sökte medvetet och systematiskt kontakter med andra institutioner inom universitetet. Jag satt också som suppleant i samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden och universitetsstyrelsen.

Så småningom klev jag in i forskningsgruppen "Fastighetsförvaltningens ekonomi" som fanns vid institutionen och som finansierades av Byggforskningsrådet. Där var jag projektledare mellan 1986 och 1990. I den gruppen byggde jag vidare på dess arbetssätt och kombinerade det med erfarenheter från kvinnorörelsen. Vid alla seminarier i gruppen går man laget runt och börjar med den som är nyast i gruppen, så att inte den mest erfarna ska dominera och styra hela diskussionen. I gruppen måste också alla deltagare, som är allt från ny doktorand till professor emeritus, lägga fram sina idéer och utkast, på samma villkor.

Under min tid som projektledare var vi lika många kvinnor som män i gruppen, som då bestod av åtta personer. Det ger ett bättre diskussionsklimat och större kreativitet, var och en blir friare att vara sig själv. Det gav oss också litet plus i förhållande till Byggforskningsrådet, för de liksom alla andra forskningsfinansiärer har ju press på sig att verka för jämställdhet, och har alla svårt att leva upp till det. Då kunde de peka på oss. I en ansökan till dem framhöll jag gruppens sammansättning och arbetssätt från genussynpunkt. En gruppmedlem blev orolig och sa att just detta påpekande kunde komma att göra att ansökan avslogs som oseriös, men i efterhand fick jag veta att det istället inom rådet hade ansetts vara en särskild fördel.

Jag hade skrivit artiklar om ekonomi för icke-ekonomer, t ex i Vi människor 1984 om redovisning och begriplighet, och hade föreläst om kvinnor och ekonomi, bland annat inom Sparbanken sedan 1985. Första gången jag skulle tala för kvinnliga företagare sa några manliga kollegor vänligt: "Hoppas du får några riktiga företagare, hoppas att det nu inte bara blir damfrisörskor." Jag frågade vilken teoretisk skillnad det nu var mellan en damfrisörska och en bilverkstad (privat tjänsteproduktion med ett visst varuinnehåll)? Men jag fick egentligen inget svar. 1986 blev jag erbjuden att bli krönikör varannan vecka på Idagsidan i Svenska Dagbladet.

Jag hade också under många år gjort sociala experiment på min institution. Jag tänker bättre när jag syr, så jag sydde lappar till lapptäcken på seminarierna. Men mina manliga kollegor blev så ohyggligt frustrerade, de klarade inte av det. Så jag fick sluta, för deras skull. Jag hade också hållit koll på seminarierna: vem som avbröt vem, vem som blev hänvisad till med namn och vem som fick sina synpunkter refererade till med "Någon sa att". Sätten att göra kvinnor osynliga utan att själv märka det är många.

Jag har experimenterat i undervisning och i mitt eget arbete. Jag var känd som rödstrumpa, kvinnosakskvinna, feminist, men mer än tolererad. Det är klart att motvinden har känts ibland, liksom den eviga synligheten. Men synligheten kan också användas till något bra, om man orkar med den.

Toleransen tror jag delvis har att gör med mitt ämne, företagsekonomi. Det är ett lågstatusämne, med väldig bredd, och inga traditioner. Uttrycket "detta är inte företagsekonomi" går inte att använda. Företagsekonomi är ett problemområde, inte en teori. Det går inte att ägna sig åt ämnesmässig renhållning, och människor som är passionerade renhållare finns inte hos oss. De har sökt sig till andra ämnen. Det finns också mängder av ställen att utöva företagsekonomi på, det är ett expansivt ämne med många alternativa arbetsplatser. Det gör att utstötning inte lika lätt uppstår som inom ämnen där alternativen är få och studenterna minskar i antal. Men jag tror den låga statusen är viktig och ger utrymme åt den som vill ifrågasätta, och som vill driva feministisk forskning. Vi har inga nobelpris, inga prestigefyllda akademier. Tegnér har aldrig varit här!

Genusperspektiv? Det är helt nödvändigt!

Gradvis har jag styrt allt mer in på feministiska frågor och feministiska perspektiv. I undervisningen har jag tagit på allvar att all verksamhet i högskolan ska främja jämställdhet, vilket faktiskt är föreskrivet i de regler som gäller för universitet och högskolor! (Det är en regel som jag tror är ytterst okänd, och som i vilket fall flertalet av lärarna bryter mot i sin dagliga gärning.)

På grundnivå har jag sedan många år föreläst för studenterna på introduktionskursen. Då brukar jag ägna 8 –10 minuter av en av föreläsningarna åt att presentera lönestatistik från SCB för ekonomer, fördelad på kön, och visa vilka ekonomiska villkor som väntar dem när de får sina första jobb. Jag lägger upp det så att det direkt efteråt är dags för paus, hela gänget går ut och diskuterar så att taket lyfter sig.

300 studenter i en hörsal och dessa hårdfakta ur Sveriges offentliga statistik blir en explosiv blandning. Det blir klagobrev till prefekten på temat "jag går inte på universitetet för att höra på feministisk propaganda", det blir entusiastiska brev till mig, det uppstår små diskussionsgrupper av kvinnliga studenter etc. Och jag gör egentligen inget annat än presenterar offentlig könsfördelad lönestatistik, men den kommer som en kalldusch för studenterna.

En stor lögn som hela det svenska utbildningssystemet underhåller är nämligen "det är bara på dig själv det beror om det går bra för dig i arbetslivet". Genusperspektivet erövrar kvinnorna genom bitter erfarenhet, när de märker att könet spelar så stor roll. När jag träffar de kvinnliga studenterna 10 år efter examen säger de: "varför talade ni aldrig om hur det var? Jag trodde det var mig det var fel på, tills jag såg mönstret. Det kostade 10 år av bristande självförtroende".

Jag kan inte säga att jag har valt kvinnoforskning, jag tycker att kvinnoforskningen har valt mig väl så mycket. Var gång jag hör någon säga "i familjen spelar det ingen roll vem som har pengarna" så vet jag att det är fel av egen erfarenhet, av föräldrars erfarenhet, genom att jag har läst den grundliga och omfattande forskning i frågan som bedrivits i olika världsdelar, och genom otroligt många samtal där kvinnor berättat hur de första egna pengarna kändes.

Varför är det då så bra med genusperspektiv? Det är helt nödvändigt. Kvinnorörelsen har ju många grenar: den finns inom forskningen, den finns inom en samhällelig och facklig praxis. Det håller nu på att bildas en grupp kvinnor som kan väldigt mycket om genusfrågor. Inom fackliga organisationer, inom branschorganisationer, vid högskolor och universitet, på mellannivå i banker, försäkringsbolag, vid sjukhus, i tillverkningsföretag. Dessa kvinnor samarbetar med män som inte har en blek aning om att sådan genuskunskap alls existerar och som inte har en tanke på att ta reda på något själva. Dessa män påstår, och vidhåller utan att veta ett barr, att genusperspektivet inte är relevant. De nya kunniga kvinnorna är nyanserade och sitter och grunnar på sitt eget ledarskap i förhållande till kvinnliga och manliga medarbetare eller elever eller studenter. Och de bemöts och motarbetas av män som säger att det finns ingen skillnad: "jag ser inte om någon är kvinna eller man" (vilket är ett intressant påstående i sig !)

Den forskning jag hittills har bedrivit har varit på "normalforskningspengar." Men min institution har givit mig en liten period av nedsatt undervisning, för att hinna få fram ansökan om forskningspengar för kvinno/genusforskning. Från 1995 deltar jag i ett gemensamt projekt för jämförande genusforskning inom samhällsvetenskaplig fakultet vid universitetet i Stockholm.

Den kvinnoforskning jag har bedrivit, skrivit om och publicerat har jag själv finansierat genom artikel- och bokskrivande. Genom att jag skrivit i dagspress, i tidskrifter och i böcker har jag kunnat finansiera resor, litteraturinköp, konferenser etc. Jag har varit ett eget självfinansierat kvinnoforskningsinstitut. Jag har däremot haft med genusperspektivet i undervisning, i handledning och i diskussion om inrättande av nya kurser. Inom min institution har vi också kommit att föra diskussion om val av forskningsämne, om handledning, och om synpunkter på uppsatser, artiklar och papper som läggs fram på seminarier. Kvinnor förefaller att välja bredare ämnen, och får ofta kritik för bristande djup, men mer sällan beröm för att de ger sig in på relevanta och svåra frågor. Men oerhört smala, tråkiga och ointressanta ämnen som man utan fantasi kan analysera på ytterst fullständigt sätt eftersom de är så smala – sådana ämnen kritiseras aldrig för bristande bredd eller relevans.

Jag var första kvinnan vid Stockholm universitet när jag 1978 disputerade i företagsekonomi, och sjunde i Sverige. Efter mig har det lyckligtvis kommit många andra. Jag har inte varit administrativt motarbetad – ämnet har hela tiden varit i expansion och det har behövts lärare, handledare och forskare. Hade företagsekonomi varit ett ämne i nedskärning vet jag inte alls hur det hade varit för mig – det perspektivet är viktigt att minnas.

Jag har alltid varit fysiskt synlig i mitt ämne, där kvinnorna är så få. Men jag har samtidigt också varit med om att bli bortglömd, inte sedd, inte räknad som forskare medan manliga kollegor med både mindre bredd och djup i arbetet har lyfts fram och klassificerats som både lovande och briljanta, och på något sätt självklara för högre tjänster. Idag är det möjligen inte så, men konkurrensen om de högre tjänsterna är stenhård. Det finns många kompetenta och få tjänster. Det sägs säkert en massa saker om mig bakom min rygg, men det har jag bestämt mig för att strunta i.

Det handlar om samhällsförändring, men kön finns inte med

Jag fick två sakkunnigutlåtanden om docentkompetens, där båda vid bedömningen tar med den populärvetenskapliga artikelbok om kvinnofrågor som jag sände med. Den ena sakkunnige, en finländsk manlig professor, framhåller min idémässiga bredd. Den andre mannen som är professor vid min institution, pekar på att dessa frågor är ett stort intresse hos mig som är både angeläget och pedagogiskt kompetent behandlat.

Men det har bedrivits få genusprojekt i större skala inom företagsekonomi. Kurser på C-nivå har funnits, jag har själv haft doktorandkurser. HSFR har haft en tjänst, men hos oss har inte funnits något ännu.

Nu har då 9 forskare vid 7 samhällsvetenskapliga institutioner fått pengar, och dessutom har vi fått universitetets första forskarskola, i jämförande genusforskning. Vi skrev till Riksbanksfonden, när de ville ha in idéer till om vad de skulle utlysa löntagarfondspengar till forskningsprojekt, och föreslog ett genusperspektiv. När sedan utlysningen kom fanns inte ett ord med om detta. Hela denna stora fond ska syssla med frågor om samhällsförändring, och kön finns inte med. Men som enda projekt vid Stockholm universitet fick vi sedan pengar för åtminstone två år, och det är otroligt spännande och roligt att få arbeta på allvar med det som jag tycker är så viktigt och som jag har bedrivit på egen hand så länge. Vi blev allihop lika förvånade och fruktansvärt glada när vi fick pengarna. En verkligt tvärvetenskaplig diskussion blir också teoretiskt utvecklande för grunderna i våra respektive ämnen. För vi arbetar inte bara parallellt, utan har verkligen ambitionen att arbeta tillsammans, över ämnesgränserna.

– Har du några förebilder?

Framförallt mina skollärare, men jag har också vänner utanför det akademiska livet som jag beundrar, och kvinnor ur historien. Hedwig Dohm, Virginia Woolf, Fredrika Bremer förstås, Elin Wägner, Elise Ottesen-Jensen för folkbildarivern – jag har emellanåt funderat över behovet av ett riksförbund för ekonomisk upplysning, som inte skulle vara ett moral- och sparpropagandaorgan, utan driva ekonomisk begriplighet för att stärka demokratin.

För mig har det varit utvecklande att skriva avhandling ihop med en man. Vi var omedelbart tvungna att arbeta fram strategier för vårt empiriska arbete. Ute i företagen på otaliga möten i otaliga grupper var jag tvungen att säga något skarpt som markerade att jag var där, medan Jan-Erik kunde anteckna i lugn och ro och föra protokoll. När vi någon enda gång bytte blev jag behandlad som medförd sekreterare, medan han aldrig betraktades som annat än forskare. Han var lika klar som jag över att den här strategin var nödvändig. Det gjorde att det hela tiden pågick en diskussion mellan oss om vad vi gjorde och vem vi var, om förväntningar och fritt utrymme, och om perspektiv.

– Du har aldrig sökt dig till någon kvinnoforskningsmiljö, exempelvis Forum för kvinnoforskning och kvinnliga forskare eller till Centrum för kvinnoforskning?

Jag har nog haft behov, men har haft dåligt med tid. Jag har en lektorstjänst, och det är 400 timmars undervisning. När det som för mig

innebär många stora föreläsningar – med 250–300 studenter samtidigt – så är det extremt tung undervisning, även om det är oerhört roligt också. Men 400 timmar är det, om man inte har forskningspengar som man kan sänka undervisningen med för att i stället forska. Men jag har följt tidskrifter och läst böcker om feministisk forskning brett, och deltagit i seminarier och konferenser.

Hela tiden har jag haft kontakt med de andra företagsekonomerna som sysslar med genusperspektiv, vi är inte fler än att det är ganska enkelt att träffas. Det är ett så litet gäng, vi har gjort Ekonomi-Ellen för radion ett par gånger tillsammans och ses på konferenser och seminarier då och då.

Det var därför en höjdare att komma till Amsterdam 1993, till en forskningskonferens för feministisk ekonomi. Det var 250 feministiska ekonomer i det stora konferensrummet, och det kom feministisk ekonomi ur munnen på dem allihop! Det är underbart att kunna känna sig fullt normal tillsammans med fullkomligt okända forskare, att inte behöva specialmotivera, att inte behöva börja med grunderna utan kunna gå rakt på de centrala och svåra vetenskapliga frågorna, liksom att få kvalificerad diskussion mellan verkligt kunniga om det papper jag själv presenterade vid konferensen. Jag är också med i IAFFE, den internationella föreningen för feministisk ekonomi, som nu har fått ut första numret av en tidskrift, som jag verkligen längtat efter.

Kanske är vi tio totalt i Sverige, inom företagsekonomi och nationalekonomi, som ägnar oss åt kvinnoforskning, genusforskning eller feministisk forskning. Det är verkligen inte många.

Min historia kan ju också sägas beskriva hur man kvalificerar sig inom ett universitetsämne utan att göra det med feministisk forskning. Min docentkompetens bygger ju huvudsakligen på redovisningsteori, även om det feministiska spåret är parallellt. men jag är också fascinerad av redovisningsteori, och skulle allt vilja kombinera det med feministisk ansats; feministisk redovisningsteori är nog att gå långt, men att börja med redovisning i vid mening kopplat till feministisk teori är som jag ser det fullt möjligt och fruktansvärt spännande! Dessutom givande för båda teoriområdena.

– Hur gick det med honom som du skrev avhandling med?

Han är idag prefekt för institutionen, och har precis som jag fortsatt att forska. Vi hade ett svart skämt, som gick ut på att vi tillsammans aldrig skulle få tillgodoräkna oss mer än 80% av avhandlingen; när jag sökte tjänst skulle han anses har skrivit 60%, och när han sökte skulle jag anses ha skrivit 60%. Men så har det faktiskt inte blivit, vi har jämfört hur karriären har gått och det ser relativt jämlikt ut. Men man kan naturligtvis beskriva det jag har gjort som en anpassningsstrategi

också, att meritera sig inom ämnets oomtvistliga kärna och driva det andra vid sidan, som ett personligt intresse. Eller som en hjärtefråga.

– Det var aldrig ett medvetet val från din sida?

Nej, det fanns inga forskningspengar att söka för genusforskning, däremot fanns det så att jag kunde arbeta med redovisningsteori, som jag ju också är så förtjust i. Jag har hjärtat på två ställen. Jag kallade mig heller inte för feminist från början, utan för kvinnosakskvinna. Med min skolbakgrund var det så naturligt, de lärare som gjorde så starkt intryck på mig var kvinnosakskvinnor, och det är det klassiska svenska order, som inte har någon riktig motsvarighet på engelska, franska eller tyska. Sedan kom ett nytt begrepp som för mig är likvärdigt, feminist.

"Jag är nog den enda forskare som har en dom på att jag är en seriös forskare, trots min feministiska orientering."

Eva Lundgren, professor vid Sociologiska institutionen/Teologiska institutionen, Uppsala universitet

Jag kommer från det så kallade bibelbältet i Norge. Där var det så religiöst när jag växte upp att vi flickor skulle gå i kjol och inte fick ha hårspännen i håret. Där växte jag upp med Gud och Satan och fick ett ritualiserat beteende från det jag var fem, sex år, därför att jag var tvungen att förhandla med Gud hela tiden om vad jag fick göra och inte göra. Jag växte upp i en kulturkollision med en far som var en svensk rallarson som kom till Norge och flyttade parallellt med att järnvägen byggdes. Han gifte sig sedan med min mor som var dotter till en konservativ storbonde. Normerna i de två kulturerna var milt sagt ganska olika. Min far patriarken – rallaren, som hade klarat sig bra själv i sitt liv, som var kommunist, och ganska intellektuell – kunde inte tänka sig att hans tre döttrar skulle ha någon form av akademisk utbildning. Min mor däremot fick för sig att åtminstone jag – som var äldst – skulle ha utbildning eftersom hennes far storbonden menade att jag var så begåvad. Så jag fick möjlighet att gå i realskola och på gymnasium och jag fick också chans att resa till Oslo efter det. Jag måste dock lova min mor att inte studera på universitetet, men lärarhögskolan gick bra. Jag lurade mig till att läsa litteraturvetenskap och så fick jag barn och arbetade som lärare i fyra år.

Detta var tiden då nyfeminismen kom till Norge, och för mig innebar det mycket. Jag förstod att jag inte var en individuell galning trots att jag inte trivdes med livet, jag som hade allt – utbildning, jobb, man och barn. Jag och min man bestämde oss för att flytta till Bergen och avsluta våra utbildningar. Där gick jag rakt in i kvinnorörelsen! Det var som en väckelse! Nyfeministerna, Kvinnofronten och Bröd och Rosor – jag var med i allt – med allt det förde till i mitt privatliv. Jag läste filosofi och religionsvetenskap och blev kvar i Bergen. Bara det att få tänka någorlunda fritt om religion var starkt. Under den utbildningen kom jag för första gången i kontakt med kvinnoforskningen. Jag läste den feministiska teologen Mary Daly. Hon gjorde så starkt intryck att jag skrev artiklar där jag föreslog att man skulle kalla Gud för kvinnonamnet Gudni, det måste ju vara roligare än den där patriarkguden! En jättebra idé tyckte jag på den tiden.
Det blev en enorm pressdebatt i Norge och mina artiklar tolkades som om världen stod inför domedagen. Hur kunde man skriva något så vanvettigt? På så vis blev jag känd i hela Norge redan på 70-talet. Det var dock bara början.

Jag hade den feministiska oron, såväl vetenskapligt, politiskt som privat

Jag var gift med en man som blev påläggskalv på sin institution. Han fick bästa betyg och doktorandtjänst på en gång och jag förstod att om jag skulle ha en chans att vara något mer än mor och maka måste jag ha bästa betyg jag också. Jag födde två barn till, fick bästa betyg och sedan doktorandtjänst. Ämnet för avhandlingen hade inget med kvinnoforskning att göra utan var ett empiriskt och teoretiskt studium av karismatisk auktoritet. Jag hade den feministiska oron, såväl vetenskapligt som politiskt och privat. Det tog väldigt lång tid att få tillgång till ett arkiv i Norge som jag sökt om att få komma in i, så jag kom liksom inte längre med mitt doktorsarbete. Jag var tvungen att göra något under tiden. Då gjorde jag en undersökning av exorcism i det moderna Norge. Jag var intresserad av varför det nästan bara var kvinnor som blev "besatta av Satan", och vilka kriterierna var för att bli kallad besatt.

När jag skulle analysera mitt material upptäckte jag att jag inte hade något som helst analysredskap för att förstå någonting över huvudtaget. Vad visste jag vetenskapligt om kvinnor? Ingenting! Jag satt där med mina hemmastickade analyser och analyserade bäst jag kunde. Så småningom upptäckte jag att min professor skrev runt till de andra

religionsvetenskapliga institutionerna om hur vanvettigt det hade blivit på hans institution, för nu hade de en som var både feministiskt och sociologiskt orienterad.

När jag gjort klart den studien började jag att på allvar bli intresserad av kvinnoforskning. Då gjorde jag den första undersökningen om kristna kvinnor och våld. Det blev bråk med alla – med kyrkan och med min institution – för att det blev för mycket offentlig uppståndelse runt det här. Jag kände fortfarande att jag hade för lite feministiska redskap för att tolka materialet. Det var då jag på allvar och mer systematiskt började att läsa feministisk teori. Det var en liknande väckelseupplevelse som att gå med i kvinnorörelsen. Här fanns allt det jag i alla år hade försökt hitta på själv. Här fanns det folk som hade tänkt liknande tankar före mig – jag hade kunnat få detta gratis!

"Nu skulle Lundgren bort, kosta vad det kosta ville!"

Trots att riksarkivarien och riksdagen var på min sida, visade det sig att jag aldrig skulle få tillgång till det där arkivet, jag hade blivit för farlig i Norge. Istället kom jag att doktorera inom kvinnoforskning, på ett jätteteoretiskt och abstrakt ämne. Jag blev på ett sätt framburen av etablissemanget, men villkoret var att jag slutade med feminismen. Jag jobbade universitetspolitiskt under dessa år och verkade för upprättandet av ett Senter for humanistisk kvinneforskning i Bergen, det första centret i Norge. Jag anordnade också feministiska konferenser, bland annat en om sexuella trakasserier, vilket inte var så populärt på högre ort, visade det sig efteråt. Ämnesmässigt och universitetspolitiskt gjorde jag alla fel man kan göra om man vill göra karriär. Dessutom arbetade jag politiskt i Arbeiderpartiet, jag var ledare för kvinnoutvalget – vilket gick jättebra och vi fick i gång en kolossal aktivitet. Det var inte heller bra. En handfull män som hade viktiga positioner både i partiet och på universitetet antydde direkt och indirekt att "nu skulle Lundgren bort, kosta vad det kosta ville", det skedde för mycket runt henne. I media ansågs jag besitta en enorm makt. Kvinnoforskningskollegor började beklaga sig över att det var jobbigt för dem att försvara mig.

Jag gjorde ett val, det var forskare jag ville vara och inte politiker. Det var det jag trivdes med och det var det som fick mitt huvud att ticka fort. Jag fick en tjänst på Sentret där Toril Moi och jag jobbade tillsammans ett par år. Där erfor jag hur de stora männen spelade ut oss mot varandra. En manlig sociologisk forskare gjorde också vad han kunde för att påverka min doktorskommitté när jag skulle disputera. Han gav dem en artikel om min våldsforskning, varpå en annan välmeriterad

professor försökte ändra proceduren för att stoppa mig. Fakultetsnämnden ingrep dock eftersom detta blev lite för "öppet".

Den dagen kom då jag vaknade om morgonen och visste att det var kört för mig i Norge. Det jag trodde var ett skämt, nämligen att "Lundgren ska bort, kosta vad det kosta vill", det var ingen skämt. Det märkte jag på att falska rykten kom att bli uttalade sanningar, på att man ljög om allt möjligt och att oavsett vad jag tog initiativ till så misstänkliggjordes det med en gång. Jag blev tvungen att ta detta på allvar.

Vid den tiden hade jag ansökt om att få professorskompetens. Fakulteten gick ända till Sverige och Finland för att hitta sakkunniga som inte skulle ge mig den kompetensen. Så kom de tre individuella sakkunnigutlåtandena och de var positiva! Det var en chock för vissa, och därmed ändrades procedurerna för den fortsatta behandlingen av saken!

Jag var tvungen att ta tjänsten, även om det innebar uppbrott för det som var kvar av familjen

Jag minns min känsla när jag läste dessa sakkunnigutlåtanden, en känsla av att detta var omöjligt, skulle det vara jag som gjort så mycket som var bra? Hur hade jag burit mig åt för att lura dem? Mitt självförtroende var helt i botten efter allt skitsnack. Lyckligtvis fanns en HSFRtjänst i jämställdhetsforskning i Sverige som jag hade blivit uppmuntrad att söka. Jag fick den tjänsten. Om man tror på Gud moder så var väl detta ett uttryck för Hennes nåd. Jag var tvungen att ta tjänsten, även om det innebar uppbrott för det som var kvar av familjen. Jag flyttade till Sverige. En sak till hade jag gjort innan jag for som jag är glad över att jag gjorde, och det var att åtala den näst största kristna tidningen i Norge för förtal. Det var efter att de i fjorton dagar hade skrivit att Eva Lundgren är en fara för den seriösa forskningen i Norge. Den rättegången var viktig för mig och jag är nog – tack vare en mängd manliga stjärnprofessorers vittnesmål – den enda forskare som har en dom på att jag är en seriös forskare, "trots hennes feministiska orientering".

Mina erfarenheter i Norge lärde mig mycket. För det första lärde de mig att när man medvetet väljer feministisk forskning så blir man inte särskilt populär – sen är det upp till var och en att värdera om man är stark nog att klara det. För det andra lärde jag mig att det patriarkala motståndet är hårt och starkt från män och en del kvinnor. När det blåste på toppen blev jag helt ensam där nere. Felet jag gjorde i Norge var att tro att jag kunde klara mig ensam, och det kunde jag inte.

Förutom en liten grupp politiska kvinnor, var det ingen forskare runt mig som vågade eller ville stödja mig.

Jag var helt på det klara med att när jag kom till Sverige skulle erfarenheterna från Norge inte få upprepas. För det första, tänkte jag, skulle jag lägga mig väldigt lågt offentligt de första åren. Hade jag fått samma feminist-image i Sverige som i Norge så vore det kört, och det är nog på grund av denna låga profil som jag här sen kunde få bli professor. För det andra hade jag lust att utveckla en feministisk forskningsmiljö med en kompetens som inte kunde ifrågasättas – ett kollektivt sammanhang där jag kunde stödja andra och andra kunde stödja mig om det skulle komma att blåsa igen. Detta menar jag är det bästa jag har gjort i Sverige, upprättandet av feministiska forskningsmiljöer med därtill hörande livaktiga doktorandseminarier, först vid teologiska – och sedan vid sociologiska institutionen.

Jag hade nästan glömt hur det var att forska och att leva

När jag kom till Sverige med mitt självförtroende i botten fanns det två "gudar" på teologiska institutionen (Ragnar Holte och Anders Jeffner) som presenterade mig för sina kolleger med orden "här är Eva Lundgren och hon är duktig". "Och Gud sade....och det skedde så". Jaha, då var det bara att vara duktig, och det låg mig inte negativt i fatet. Att få uppleva medvind istället för ständig motvind, det är något jag unnar alla. Det gör något med huvudet och med kroppen och med absolut allt! Jag kände att nu började det ticka snabbt i huvudet igen, nu började det bli kul igen. Jag hade nästan glömt hur det var att forska och att leva. Det var helt otroligt! Jag har alltså haft det väldigt bra i Sverige.

Motståndet finns dock även i Sverige, även om jag inte i första hand mött det från forskarhåll. Efter det att jag för två år sedan blivit professor har massmedia, speciellt machomedia, gjort sitt bästa för att misstänkliggöra mig. Det är uppenbarligen inga gränser för vad de grabbarna kan – om forskning i allmänhet och feministisk forskning i synnerhet! Jag gör mig inga illusioner om ett vindstilla paradis i fortsättningen heller, och jag tänker ofta, som min boktitel säger, att "det får da vaere grenser for kjönn"!

Jag tycker absolut vi skall verbalisera allt det motstånd vi ständigt möter som feministiska forskare, men vi skall också försöka analysera möjligheterna. Vilka är förutsättningarna för att vi skall kunna förflytta gränser och positioner? Hur ska vi göra för att kunna ta ut svängarna ordentligt? Det är väl att krossa patriarkatet vi vill?!

"Men på högsta ort ville man ha den man som hamnat på fjärde plats"

Karin Widerberg, professor i rättssociologi, Oslo universitet

Jag känner att det finns många beröringspunkter men också många olikheter. Jag är född 1949 som nummer fyra av fem barn i en lägre medelklassmiljö, min far var försäljare. Min mor blev änka när hon var 40 år. Det fanns inga förväntningar hemma på att jag skulle bli något, mor hade liksom inte ork och tid för nummer fyra i barnaskaran. Jag var inte särskilt intresserad eller bra i skolan, det kunde man ju vara på den tiden. Jag tog studenten 1968 och då var det fortfarande inga inträdesspärrar på universitetet. Så jag började där, för det gjorde man. Det gick bra på en gång för mig för det var helt annorlunda än skolan. Jag började läsa sociologi som jag tyckte var väldigt roligt.

Det var dramatiska år, med revolutioner på universiteten runt om och jag hade bara läst en termin så tog studenterna över. Jag sögs på en gång med i både vänsterrörelsen och kvinnorörelsen. Med det som betydde mest för mig var att Margot Bengtsson rekryterade mig till den vänsterteoretiska tidskriften Zenit i Lund. Vi var förutom mig en psykolog, en sociolog, en historiker och en teknolog, och vi skulle vara kvinnogruppen som såg till att det skrevs artiklar med ett kvinnoperspektiv. Sen var det väl en 10–15 män också i redaktionen.
Den miljön betydde mycket för mig.

1971 var jag klar med en fil kand med "spets" på alla betyg och blev rekryterad av professorn i rättssociologi som frågade om jag inte ville doktorera för det fanns ett stipendium. Jag tror det är en kombination av händelser som gör att man hamnar där man gör. Jag hade ju aldrig tänkt på att doktorera för det var helt främmande för mig, men det lät ju lockande. Han var dessutom positiv till kvinnor, gift med en fru som var professor i arkeologi och med en dotter som också var i det akademiska. Han var dessutom nyfiken på och entusiastisk inför kvinnoforskning som han visserligen inte visste så mycket om.

I den här vevan läste jag en bok som då kom att betyda mycket för mig, Kate Millets Sexualpolitiken. Jag kände att skulle jag forska så ville jag skriva något som handlade om sexualitet och kvinnor. Men det vågade jag inte komma till professorn med. Hur skulle jag säga honom detta, som handlade om sexualitet? Så jag gjorde istället om det till att jag skulle skriva om kvinnors rättsliga och sociala ställning i ett historiskt perspektiv. Jag hade doktorandstipendium 1972 –76. Rättssociologi var en liten institution med en enda professor och han var min

handledare. Han backade upp och var positiv men han kunde lite inom fältet. Reaktioner och input fick jag från mina vänner i Zenitgänget. Det var där jag fick min verkliga skolning och vi skrev ju artiklar tillsammans. Så småningom, jag tror det var 1978, var vi några som grundade Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning, som var först i Lund, faktiskt. Avsikten var att vi skulle organisera både kvinnoforskning och kvinnliga forskare, ett dubbelt syfte för att kunna sprida kvinnoforskning till mera eftersatta ämnen.

Jag var helt ensam inom mitt ämne

När jag började doktorera 1972 så fanns det absolut ingen litteratur inom mitt ämne, det fanns en bok i kvinnorätt i USA. Det var allt. Idag kan man nästan inte föreställa sig det. Så fort jag fick höra att det bildats en kvinnorättslig avdelning vid juridiska fakulteten i Oslo så åkte jag dit, det var 1974. Den kontakten betydde enormt mycket för mig, för jag var helt ensam inom mitt ämne. Nu blev kvinnorätten i Oslo min ämnesmässiga hemmiljö. Jag åkte dit, la fram uppsatser där, fick synpunkter. I Sverige kunde jag uppleva att man i kvinnoforskningen var mycket mer dogmatiskt, teoretiskt inriktad, medan jag upplevde att man i Norge hade en annorlunda akademisk tradition. Den feministiska forskningen var mycket mer spännande, med en mer empirisk utgångspunkt. Det har de ännu generellt inom samhällsvetenskapen i Norge. Man startar nerifrån och bygger upp begreppen. Det är ingen teorifientlighet, utan en empiriskt politisk öppning mot gräsrötter eller vad man ska kalla det.

Man kan säga att jag trängde mig in i, knuffade in mig i den norska miljön som var så helt annorlunda. Medan vi i Sverige inte fick några forskningspengar så hade man i Norge ett landsomfattande sekretariat för kvinnoforskning som arrangerade årliga tvärvetenskapliga konferenser för kvinnoforskare mellan slutet av 70-talet och mitten av 80-talet. De konferenserna var fantastiska intellektuella kickar för mig, det var en typ av konferenser som jag aldrig senare varit med om.

Jag doktorerade 1978, och min avhandling var en typisk kompromiss. Hur skulle man kunna skriva avhandling när det fanns så lite teoretisk litteratur på området. Jag försökte lägga ett feministiskt perspektiv på den strukturalistiska marxistiska teorin. Det var en väldigt snäll och ordentlig avhandling. Strax efter att jag hade doktorerat satte jag igång med ett större forskningsprojekt om föräldraledighetslagstiftningen, hur det fungerar för kvinnor i lönearbetet, vad som händer när de tar ut ledigheten. Under det här projektet fick jag själv två barn, 1981 och -83.

Jag dolde att jag var gravid när jag sökte om pengar för jag var rädd att jag inte skulle få några forskningspengar, det var helt absurt.

Så flyttade jag till Norge på grund av att jag fick en amanuensistjänst på rättssociologiska institutionen i Oslo. Det motsvarar en svensk lektorstjänst men de har inte samma undervisningsbörda, bara 160 timmar istället för 400 per år. Sedan sökte jag forskningsledartjänsten vid Center för kvinnoforskning i Oslo som var nystartat, och den hade jag i tre år, mellan 1988 och -91.

Kvinnorna köade för att få en "omgöringsprofessur"

En manlig professor i Oslo vände sig till riksdagen och sa att han hade ett antal kvinnor med professorskompetens, varpå han fick pengar beviljade till att göra om deras amanuensistjänster till professurer. Det kunde man sen använda för att införa s.k. "omgöring" av fler sådana tjänster. Först gällde det bara kvinnor; de kunde söka om att bli värderade för en "klar professorskompetens", och sen skulle de få köa för att få en omgöringsprofessur. Det fanns kanske bara 10 stycken omgöringar per universitet. Men då blev det en jättekalabalik från männens sida. De tyckte det var orättvist att bara kvinnor skulle kunna komma ifråga. Så då gjorde man om det så att det nu finns både en kvinno- och en manslista på norska universitet med folk som vill få sina tjänster "omgjorda".

Der var den historien det. Men i alla fall så blev jag "omgjord" i den första kullen, och det gick till så här. Det var institutionen som skulle besluta om vilken kvinna som skulle få lov att bli värderad för professorskompetens. På min institution fanns det bara män, varav ett antal gärna ville bli omgjorda själva, så de var jättesura. Min professor varnade mig, "tänk så pinsamt om du inte får kompetensen"! Men jag fick den ju.

Så blev jag då, efter att ha varit på Centret för kvinnoforskning i tre år tillfrågad om jag inte ville söka en professur i sociologi. I Oslo hade det aldrig funnits någon kvinnlig professor i sociologi. Ja, tänkte jag, det kan jag väl göra. Så jag sökte som enda kvinna tillsammans med nio män. Så kom utlåtandet och jag hade ställts i första rummet tillsammans med en av männen. Men då visade det sig att på högsta ort så ville man ha den man som hamnat på fjärde plats. Han kände rätt personer...ja, det blev en massa rabalder. Jag förstod att det var mycket i görningen men var ändå naiv nog att tro att det var klart. Står mannen och kvinnan jämnt så ska ju företräde ges till det underrepresenterade könet. Men på fakultetsrådsnivå och på fakultetsstyrelsenivå hette det nu att det var

skandal att mannen på nummer fyra hade hamnat så lågt. Han var nobelpriskandidat hette det. Så det beslutades att man skulle utlysa tjänsten på nytt "på grund av problem i utlåtandet". I den vevan fick jag förfrågan om jag skulle söka en gång till, men sa att varför skulle jag söka två gånger, det gör jag inte.

Då började kvinnoforskarna under Kvinnosekretariatets ledning att agera. Det blev en namninsamling från kvinnoforskare även utomlands om att det är skandal att när det nu en gång är en kvinna som hamnar som nummer ett så... Det hela slutade med att universitetsledningen bad mig att ta med mig min gamla tjänst och få den förvandlad till en professur i sociologi. Så kunde man ge den man som satts först tillsammans med mig en omgöringsprofessur och så kallade man nummer fyra till ett professorat och gav honom tio löneklasser mer än mig.

Genom att skapa tre professurer så löste man problemet. Det var min historia. Jag tror inte den är så speciell. Men den var fruktansvärd att vara med om. I en sådan situation så är det som om alla talar om en men själv kan man aldrig tala i egen sak. Jag upplevde mig som förföljd, sårad, förstörd. Jag mådde hemskt dåligt och ville egentligen dra mig ur det hela, men jag tyckte inte jag kunde när kvinnoforskarna hade ställt upp på mig.

De som inte var glada hade väl vett att hålla sig undan

Så började jag på sociologen och märkte att jag var mycket välkommen, de var glada att jag var där, och det innebar att man kunde göra någonting på institutionen. De som inte var glada hade väl vett nog att hålla sig undan och inte motarbeta mig. Jag har haft stora möjligheter att få göra nya saker också, som kvinnoforskning och nya kurser. Men när det gäller att få in något nytt på den obligatoriska kursen så är det otroligt problematiskt. Extrakurser på doktorandnivå däremot är det helt oproblematiskt att hålla.

Jag är professor II också i Trondheim vid Centret för kvinnoforskning. Det är en femtedelstjänst som man kan ha extra i Norge och som jag gärna ville ha vid ett kvinnoforskningscenter för att få vara i en tvärvetenskaplig kvinnoforskningsmiljö.

Jag vill nämna vad jag tror vi måste hitta en gemensam hållning för, och det är när man kommer att börja diskutera varför inte de unga männen söker högre utbildning i lika hög grad som kvinnorna. Jag läste just på flyget att det ses som ett enormt problem att 70 % av studenter-

na vid samhällsvetenskaplig och jag tror det är ännu mer vid humanistiska fakulteten, är kvinnor. Och 50 % av doktoranderna är kvinnor!

Om jag får summera så tänkte jag på motståndet som Eva berättade om. I min historia så har det varit så att jag har haft några män som stöttat mig, som min första professor, han som uppmuntrade mig att doktorera. Det är personerna det kommer an på i det akademiska. Liksom i motsatt fall, när de ville ha en kille istället för mig i min professorsstrid så kunde de ändra och tolka regler hur de ville.

"Om man kommer från arbetarklassen så är man ganska van att reda sig"

Britt Hultén, docent och universitetslektor på JMK, Stockholms universitet

Jag är född 1942 och uppvuxen i Hultsfred som är ett litet industrisamhälle i Småland. Min pappa var industriarbetare och min mamma hemarbetande. Pappa arrenderade tidigare en kvarn i det inre av Småland. När jag växte upp hade vi flyttat från kvarnen och in till Hultsfred. Min familj är ett exempel på glesbygdsomvandlingen efter andra världskriget, med flyttning från landsbygd till tätort. Vi var sex syskon, jag var yngst, med fyra äldre bröder och en syster som är fyra år äldre än jag.

Jag vill beskriva min bakgrund som en klassisk arbetarmiljö i väldigt positiv mening, med ett aktivt kulturellt intresse. Även om pappa och mamma inte var aktiva politiskt så var de medlemmar av SAP, förstås, ska jag väl lägga till, och min mamma var med i Socialdemokratiska kvinnoförbundet. Särskilt en av mina äldre bröder var mycket politiskt aktiv och kommunist, vilket ju på den tiden var lite uppseendeväckande och häftigt.

Det fanns alltså ett kulturellt intresse som betydde väldigt mycket: pappa såg till att jag lärde mig att hitta till folkbiblioteket, Folket i Bild kom varje torsdag, vi ägde inte många böcker, men hela familjen lånade böcker. Det fanns ingen utbildningstradition, mina bröder gick bara folkskola och kom ut tidigt i yrkeslivet. Men både min syster och jag fortsatte till realskolan, min syster sedan till sjuksköterskeutbildning, jag till gymnasium. Arbetarklassen kan vara mycket konservativ och min pappa berättade senare för min man (aldrig för mig) att han hade mött

motstånd bland sina arbetskamrater när han "lät" sina två döttrar läsa vidare. Vad var meningen med det, när dom ändå skulle gifta sig?

För mig var det fullständigt självklart att jag skulle fortsätta till realskolan och sedan gymnasiet. Det enda som kunde hindra det var att vi inte hade råd. Det var en sann och skär lycka för mig att vi hade ett aktivt kommunalråd i Hultsfred som drev igenom att gymnasiet hamnade i Hultsfred och inte i Vimmerby. Hade det hamnat i Vimmerby så hade inte min bakgrund räckt för att få mig att åka hela vägen till Vimmerby. I alla fall så hade jag en katastrofplan: om jag inte kom in på gymnasiet i Hultsfred skulle jag åka upp till Stockholm, ta jobb som barnflicka, och börja på Poppius journalistskola på kvällarna. Jag visste ganska tidigt vad jag ville bli: antingen journalist eller socialarbetare.

Min folkskolelärare kvoterade in barn ur arbetarklassen

Vad ska till för att arbetarbarn ska läsa vidare? Vi har ju faktiskt inte alls klarat av att skapa en socialt rättvis fördelning bland dem som läser vidare på universitet och högskolor. Jag upplever att det i vart fall inte var svårare för ett arbetarbarn på femtiotalet att bestämma sig för att läsa vidare än vad det är idag.

Folkskollärare Lennart Johansson i Hultsfred kvoterade in barn ur arbetarklassen i realskolan. Det gjorde han genom att mycket medvetet skriva upp betygen. Jag var exempelvis dålig i matte men fick bra betyg för att som Lennart Johansson uttryckte det några år senare "han skulle vara säker på att jag verkligen kom in". Jag tror faktiskt att många av femtiotalets lärare hade ork och socialt intresse på ett sätt som jag uppfattar att lärare inte alltid har idag. Min folkskollärare var alltså min första mentor.

Efter gymnasiet visste jag att jag ville vidare. Jag hade jobbat ett par somrar på Barnavårdsnämnden i Stockholm och kände att det nog inte var socialarbetare jag ville bli. Jag läste sociologi vid Stockholms universitet och tyckte det var förfärligt, bara statistik. Dessutom var det tufft att komma som landsortsbo utan kunskaper om det akademiska systemet till universitet. Det var som att slå sig in i en miljö med ett eget språk och en egen miljö och med mycket stängda dörrar. Inte var det kvinnoförtryck jag upplevde utan klassförtryck i storstadsform.

Men jag bestämde mig så småningom för att läsa det jag var bäst på, nämligen historia och litteraturhistoria och då hittade jag också människor och miljöer som jag kände mig förankrad i. Efter fil kanden arbetade jag som journalist i landsortspressen ett antal år. Först på Norrtelje tidning och sedan på Vestmanlands Läns tidning. Kommunal-

reportern Greta Peterson som var "grand dame" och fruktad av alla i Norrtälje blev en viktig mentor för mig och en mycket god vän. Arbetsmiljön var ur kvinnosynpunkt en annan på Vestmanlands läns tidning. Jag var den tredje fast anställda kvinnliga journalisten i deras hundraåriga historia och den redaktionella kulturen på VLT var tydligt manlig.

I början av 70-talet slutade jag på VLT, började forskarutbildningen vid litteraturvetenskapliga institutionen, arbetade som amanuens, fick utbildningsbidrag och disputerade med en avhandling om kulturtidskrifter på 30-talet 1977. Blev under tiden förälder till två barn (födda 1972 och 1975), jobbade som kulturjournalist och kritiker på tidningen VI under flera år (som frilans), kom till dåvarande Journalisthögskolan som lärare i massmedieretorik 1980. Trivdes och trivs väldigt bra efter en del hundår innan man kommer underfund med vad pedagogik är för något och upptäcker att det är ett kreativt arbete.

Kvinnoperspektiv – klassperspektiv

Har jag blivit förtryckt? Hur medveten har jag varit om kvinnoperspektiv? Jag har ju vuxit upp med fyra äldre bröder, umgåtts mycket med pojkar som kamrater och uppfattade inte att någon höll mig tillbaka för att jag var flicka. Men kanske att jag på VLT började känna av ett kvinnoförtryck som jag inte hade råkat ut för tidigare under min uppväxt. På VLT såg jag mycket tydligare vad min kvinnoroll betydde. Där upplevde jag plötsligt att jag var exotisk som yrkesarbetande kvinna och jag blev häpen över att jag på exempelvis fester väckte uppmärksamhet bara för att jag jobbade.

Men jag tycker inte att jag har upplevt något motstånd under min akademiska karriär som har med kön att göra. Det kan ju å andra sidan ha att göra med att jag tidigare inte har varit feministiskt inriktad i min forskning. Min doktorsavhandling var metodmässigt traditionell även om ämnet, kulturtidskrifter, var relativt otraditionellt. Här fanns också en viktig mentor, min handledare professor Örjan Lindberger. Han engagerade sig både i arbetsmöjligheter och avhandlingsarbete. Jag tycker att han hjälpte mig till ett bättre självförtroende när det gällde att våga stå på sig om vetenskaplig inriktning och sätt att arbeta.

Kvinnoperspektivet har varit något fullständigt självklart för mig och jag tycker att jag alltid har arbetat för det i politiska sammanhang, i undervisning osv. Men min hållning till den aktiva kvinnorörelsen som exempelvis i slutet på 60-talet ser nog ut på ett annat sätt än för många andra. Jag måste nog ärligen säga att under en del perioder har jag inte

tyckt att jag passade i de mest militanta grupperna eftersom jag upplevt dem som ibland väldigt medelklassiga.

Jag tycker att jag alltid varit kvinnomedveten och så småningom har jag också kunnat se att min kvinnoroll finns förankrad i en historia. När jag går bakåt i tiden finns en tydlig kvinnlig yrkestradition: mormor var yrkesarbetande sömmerska, mormorsmor yrkesarbetande småhantverkare som själv också sålde sina produkter(dukar och schalar). Min mamma försökte heller aldrig fösa in mig i någon traditionell flickroll. Jag tror man mer eller mindre medvetet fångar upp sina sociala och kulturella rötter och att de betyder mycket mer än man föreställer sig.

För mig har klassaspekten och klassperspektivet varit viktiga. När det gäller journalistyrket och journalistutbildningen så kan jag se att vi hela tiden utbildar medelklass- och överklassungdomar till journalister, de som har en annan social bakgrund är få. Då talar jag om både kvinnor och män. Jag tror att man måste sätta in aktiva åtgärder för att kunna ändra på det.

Massmedieretorik i kvinnoperspektiv

Hur ser mediernas kvinnobilder ut? Ur vilka perspektiv skildras kvinnor i olika medier? För mig hade det en mycket stor betydelse när jag började arbeta som lärare i massmedieretorik vid Journalisthögskolan. I massmedieretoriken fanns vetenskapliga redskap för att synliggöra de journalistiska mönstren och retoriska bilder och föreställningar. Vi kunde utveckla den massmedieretoriska kvalitativa textanalysen och komma åt undertexter, tidsambanden, genomslagen av de journalistiska arbetsvillkoren. Sett i kvinnoperspektiv är den massmedieretoriska analysen oerhört viktig för att visa mediernas föreställningar om kvinnor och avslöja fördomsfulla mönster och strukturer.

I slutet av åttiotalet kom journalistikforskningen igång på allvar. Journalisthögskolan blev Institutionen för Journalistik, Medier och Kommunikation, fick forskarutbildning och två professurer; i Journalistik och Masskommunikation. Madeleine Kleberg, Jan Ekecrantz och jag startade projektet "Massmedia och social verklighet. Perspektiv på det sociala reportaget". Ju mer jag kom in i det, ju tydligare blev det för mig att ett kvinnoperspektiv var helt nödvändigt, särskilt som jag sysslade mycket med veckotidningar och material från periodisk press och från söndagsbilagorna. Denna erfarenhet om nödvändigheten av tydligt kvinnoperspektiv i journalistikforskningen delade Madeleine och jag och nästa projekt "Makt över uttryck och bild. Kvinnor i press och

television från 1960 – 90-tal" (tillsammans med Ulla B. Abrahamsson) är en naturlig fortsättning.

Könets betydelse kommer in tidigt i den journalistiska arbetsprocessen

Som forskare grubblade jag länge över hur jag metodmässigt och forskningsmässigt skulle förhålla mig till mitt material, och hur jag skulle arbeta för att få fram det som var kvinnligt eller manligt i journalistiken. För så länge man jämför kvinnor och män förblir kvinnorna de avvikande i förhållande till den manliga normen som förutsätts vara den normala.

Men så småningom kom jag fram till, att jag enbart skulle arbeta med kvinnliga journalisters uttryck och jämföra kvinnor med kvinnor. Det kommer att resultera i ett mer nyanserat resultat av vad som är kvinnors uttryck. Vi kan exempelvis upptäcka att kvinnor också arbetar med abstraktioner, men har ett annat sätt att angripa dem på; att kvinnor har analytiska förhållningssätt. Jag vill gärna sticka hål på den nygamla fördomsbilden av att kvinnors språk domineras av konkreta känslosamheter. Jag är definitivt ute efter att göra upp med föreställningen om att ett enda sorts kvinnligt uttryck skulle finnas, självklart beror kvinnors uttryck också av klasstillhörighet, yrkesroller och kulturella samhörigheter. Genom att jämföra kvinnor med kvinnor vill jag alltså försöka få syn på sådana skillnader.

Hur det journalistiska språket blir avgörs långt innan det sätts på papper. Det journalistiska språket kommer till i ett sammanhang. I en redaktionell process som är avgörande för resultatet. Kort sagt, är det en tidning med mycket pengar blir det på ett visst sätt och finns det lite pengar så blir det på ett annat. Kanske är det så att könets betydelse, kommer in väldigt tidigt i den journalistiska arbetsprocessen, redan i valet av yrkesinriktning. Frågan om manligt-kvinnligt i journalistiken är kanske avgjord redan före det man påbörjar ett faktiskt, fysiskt skrivande. Jag tycker det är viktigt att man går in i den redaktionella processen och ser om skillnaderna i kön ligger på det planet, och hur kvinnor utnyttjar den situationen. För ett par år sedan genomförde jag provundersökningar på Ekot. Exempelvis följde jag kvinnliga och manliga reportrar och redaktionssekreterare genom deltagande observation. Det var mycket spännande och jag tror att man skulle komma långt med en sådan undersökningsmetodik.

Jag är projektledare också för "Pennskaft blir reporter. Kvinnors texthistoria: ett bidrag till journalistikhistorien" (Kristina Lundgren,

Birgitta Ney, Margareta Stål). Här vill vi öka kunskapen om den kvinnliga texthistorien i dagspessjournalistiken. Jag ska framförallt försöka fånga in mönster och strukturer, men också intressera mig för kvinnliga journalister i landsortstidningar.

Som kvinna representerar man alltid hela könet

Där nånstans befinner jag mig forskningsmässigt just nu. Mitt stora dilemma är att jag arbetar som ställföreträdande prefekt (från juli 1995 prefekt) och jag försöker hela tiden hitta ett sätt att organisera mitt arbete så att forskningen inte blir eftersatt.

Jag tror inte att det på vår institution upplevs som särskilt märkligt med en kvinnlig prefekt. Det finns en öppenhet om jämställdhetsfrågor och även om det finns en del att ändra på så upplever jag ganska lite av könskonservatism. Många manliga lärare och forskare har exempelvis gått kurser i könsteori.

Vad innebär det att vara kvinnlig prefekt? Det finns åttio prefekter vid Stockholms universitet, tio av dom är kvinnor. Det känns naturligtvis som en utmaning. Som kvinna idag har man en viss press på sig att inte dra sig undan arbetsledaruppgifter, men jag skulle ju inte ta på mig det om jag inte tyckte det var intressant eller om jag inte trodde att jag skulle kunna tillföra något. Ett problem är att man som kvinna alltid representerar hela könet. Det är i lika hög grad en schablon som att kvinnor bara skulle ha ett sorts gemensamt uttrycksmönster.

För att sammanfatta: Låter min bakgrund oproblematisk? Så är det ju inte alls. En klassresa innebär också ensamhet, alldeles särskilt i tonåren och åren närmast därefter. Man är exempelvis mycket ensam om att planera och fatta beslut om hur man ska ha det, hur man ska ta sig fram i nya system. Det ger också något annat: Om man kommer från arbetarklassen så är man ju ganska "van att reda sig" om jag får uttrycka mig så. Man är van att ta för sig för ingen gör det åt en. För mig har det betytt mycket för min kvinnoroll.

"Jag menar att kvinnoforskning bör vara fundamental grundforskning som helt ritar om hela kartan, hela bilden."

Yvonne Hirdman, f.d. professor i kvinnohistoria, numera professor vid Arbetslivsinstitutet

Jag är född 1943, in i en ekonomiskt fattig men intellektuellt rik familj, kanske man kan säga. Pappa var ett slags student under min barndom, satt hemma och matade barn mitt i sina språkstudier medan mamma, som kom från Europa, hon var tyska, var den som stod för försörjningen. Hennes arbetssituation var nog på ett vis typisk för 50-talskvinnan – hoppjobb som tolk, som reseledare, som vikarierande lärare osv. För henne som försörjt sig själv under de oroliga mellankrigsåren var utbildning något som vi döttrar självklart skulle ha – hon tänkte sig att med språk, maskinskrivning och stenografi skulle vi klara oss här i världen.

Därför var det också självklart att vi skulle ta studenten. Det gjorde jag 1962 med B i alla läsämnen. När jag nu efteråt ser att det detta år bara var mellan 4–5.000 flickor som tog studenten häpnar jag. Inte hade jag då någon känsla av att tillhöra en privilegierad minoritet.

Kontorist tänkte mamma. Jag tänkte mer romantiskt – jag ville fara till Paris och måla. Men jag kom inte ens in på Konstfack och jag vågade inte dra i väg som så många andra som aupair utan drev hemma, tog jobb som tvätterska på Manillaskolan (för döva barn) och lät väl framtiden helt enkelt vara.

Det blev mamma som lirkade in mig på den rätta vägen, dvs in på universitetet: "Du kan väl läsa konsthistoria" föreslog hon slugt. Och det var väl också ungefär vad jag trodde mig klara av. Via konsthistorien kom jag in på det som då hette klassisk fornkunskap. Det var roligt och jag funderade ett tag på att läsa arkeologi. Men kruxet var grekiska som jag som halvlatinare inte hade. Så jag valde historia, delvis av slapphet, eftersom jag ju redan läst antikens historia och därmed slapp tenta av den perioden.

Det som gjorde att studierna blev mer organiserade var att jag redan första terminen som student "blev med barn" – detta var före p-pillrens tid. Då klarnade jag mitt i ungdomsruset och insåg att nu gällde det studier eller ett liv som en slags hemmafru – och något värre kunde jag då inte tänka mig. Det blev ett barn till, snabbt som ögat, för så skulle det också vara, hade jag fått för mig.

1968 tog jag min fil kand, hade två barn på 3 och 5 år, bodde i studentområde och skilde mig. Dessa två fakta var avgörande för det val som såhär i efterhand ser så strategiskt ut. Jag kunde inte tänka mig att flytta från denna miljö som var så bra för både mig och barnen och det verkade finnas en väg ut: att fortsätta studera.

Förutsättningarna för att skriva om ett kvinnoämne förelåg inte 1968

Men framförallt var det ett par frammuttrade ord av professor Sven Ulric Palme som fick mig att alls reflektera på något så oerhört som att söka in på forskarutbildningen i historia här i Stockholm. När min trebetygsuppsats ventilerades – en uppsats jag skrivit helt och hållet utan någon som helst handledning, eftersom professorn försvunnit till Italien den hösten – måste han ha sagt något som "har du tänkt på att fortsätta?" Det är allt jag minns faktiskt, men det räckte för att jag skulle söka in.

Jag hamnade på det stora historiska projektet "Sverige under andra världskriget" (SUAV), ett välfinansierat projekt, med mängder av unga doktorander. Mest unga män. Där fick jag arbetsplats, där fick jag arbetskamrater, där fick jag betalt för att doktorera – där fick jag min första vetenskapliga skolning. Sven Ulric Palme, som var en av tre professorer som ansvarade för SUAV, föreslog – förståss tänkte jag då (och nu) – att jag skulle skriva något familjehistoriskt. Vad sägs om Krigets inverkan på familjelivet?

Ja, vad sägs? Jag sa väl inget, gick upp på Socialstyrelsen och tittade på statistik över gonorré och skilsmässor, men blev mer och mer beklämd. Nu inser jag att det var ett oerhört spännande ämne och att det, rätt utvecklat, hade varit av största vikt att få detta vita fält om kvinnor och andra världskriget utforskat. Men då saknades förutsättningar för att skriva om det på ett vetenskapligt intressant sätt – i vart fall om man var en ung doktorand. Så jag valde i stället, mycket tidsandemässigt, att skriva om Sveriges Kommunistiska Parti under andra världskriget. Där formades min vetenskapliga metod, jag inser det idag med en viss förundran. På det sätt man lär sig hantverket genom arbetet med sin doktorsavhandling, på det sättet strukturerar man också sitt fortsatta vetenskapliga arbete – även om forskningsobjekten är aldrig så olika.

Det fascinerande med kommunistpartiet vid denna tid var ju relationen mellan Sovjetunionen och Sverige, mellan att vara en del av en internationell världsorganisation – KOMINTERN – och ett svenskt

nationellt politiskt parti. Det var inte bara en institutionell spänning, det var också en "retorisk", eller ideologisk spänning. Det jag gjorde var att "konstruera" ett slags ideologisk normativ mall – i enlighet med Kominterns styrande strategi och taktik – mot vilken partiets inrikespolitik kontrasterades och/eller analyserades. En spänning alltså mellan "bör" och "är" eller mellan två olika nivåer, en tyst förutsättning och en explicit. Som med kön/genus i samhället har jag tänkt så här efteråt.

Den förödande tystnaden

Hur som, det var en mycket rolig tid åren mellan 1968 och 1974, bekymmerslösa ekonomiskt sett, intensiva diskussioner – men jag var tyst. Seminarierna var en plåga, för jag vågade aldrig säga något. Och eftersom jag aldrig vågade säga något så gick det så långt att jag till slut inte läste underlaget, PM:en heller – för då blev det ju än värre, att ha fått någon idé, en tanke, och sen inte våga säga den.

Och varför vågade jag inget säga? Delvis skapade jag detta tysta tvång själv i min okritiska förgudning av det manliga intellektet – som jag trodde de hade. Där var jag rent Beauvoirsk. De lät mig nog också tro det. Dummare var jag ju inte heller än att jag märkte den där konstiga stämningen som uppstod när någon kvinna verkligen yttrade sig. Det gjorde djupt intryck på mig en gång när denna konstiga stämning övergick i klartext. Under seminariet hade en av mina kvinnliga kolleger med liv och lust deltagit i samtalet till min stora avund. Så fritt! Så bra hon var! Men det var hon uppenbarligen inte alls, det fick jag höra sen, när jag blev hemskjutsad av en manlig kollega. Vilket dravel! Såna idiotiska kommentarer! Aha, tänkte jag, här gäller det att knipa käft. Tiga, titta och fundera, som titeln löd på en flickbok jag läste i min ungdom.

Jag menar, det blev ju en viss utdelning av denna tystnadens strategi – man slapp hån, man slapp hjärtklappning, svettning, man slapp ansvar, man slapp tänka...Det här var förödande och det sitter i än i dag. Jag kan visst tala förberedd, men i diskussioner, framförallt när det är blandade sällskap återfaller jag i tystnaden.

Fast det var ju det där med pengar

Under 6 år var jag på SUAV. Där formades en stor del av mitt vuxna jag. Jag var den som skrev en avhandling om Sveriges kommunistiska parti under andra världskriget. Så när disputationen 1974 – hemska

tillställning – väl var över, vem var jag? VEM var jag? Och inte bara denna kris, som kom snabbt och omskakande. Vad skulle vi leva på, jag och barna?

Det blev tillfälliga arbeten för en lång period framöver. Direkt efter disputationen hade jag fått i uppdrag att redigera Svensk historisk bibliografi. För den som inte är riktigt lagd åt det här hållet är det snarast ett straffarbete och där satt jag med det, sommaren som nybliven doktor i historia. Jag fick 10 000 för hela arbetet vill jag minnas. Det klarade vi oss på ett halvår. Därefter fick jag ett roligare uppdrag. Allmänna Barnbördshuset skulle fylla 200 år och fira med en jubileumskrift. Ett halvt år och 15 000 kronor denna gång.

Men det var, trots det journalistiska i uppdraget, ett fascinerande ämne: kvinnor och barnafödande. Här ramlade jag rakt in i kvinnohistorien. Fascinerad och skakad läste jag om barnsängsdöden, om det vi nu skulle kalla för maskuliniseringsprocessen, dvs. hur män blev "obstretiker" och fick kontroll över såväl barnaföderskornas kroppar som barnmorskornas kunskap och rörelsefrihet.

En episod måste jag berätta – för den är typisk för hela detta fält av manlig auktoritet och icke kvinnlig kompetens. Jag skulle skriva om BB:s historia i ett socialmedicinskt perspektiv. (Kvinnohistoria fanns inte ens som ord.) Överläkaren på Allmänna BB skulle skriva den medicinska historien. Men han nöjde sig inte med det – han tog min text och la in stora sjok av den i sin egen framställning – utan hänvisning. Jag blev rasande och för en gångs skull på rätt person i rätt tid. Jag förklarade för överläkaren inför hela BB:s styrelse att så här gjorde man sannerligen inte. Man stal inte andras arbete. Jag respekterade hans kunnande som läkare – jag gick minsann inte in i operationssalen och ansåg att jag kunde hans jobb. Han skulle på samma sätt respektera mitt kunnande och min kompetens. Basta. Och jag såg de 15 000 flyga iväg, men jag tänkte att det ger jag fan i. Det redde upp sig.

Arbetet med bibliografin hade ju också haft en annan sida. Det skaffade mig en s.k. forskarcell på Kungliga Biblioteket, KB. En liten, liten, härlig skrubb i höjd med buskarna framför huset. En plats att komma till varje dag. Folk att äta lunch med. Diskussioner vid kaffet klockan 10 och klockan tre. Ett nytt universitet.

Fast det var ju det där med pengar. Jag hade nog inte fattat att man energiskt och gång på gång skulle söka forskningspengar. Det var väl återigen att jag trots allt inte tog mig själv på riktigt intellektuellt allvar. Istället svarade jag på en annons i DN "Skribent sökes" stod det. Det lät lite halvporrigt, men man kunde väl försöka. Jag fick ett entusiastiskt svar tillbaka av Hans Haste, som var redaktör för ett läromedelsförlag.

"Du ska skriva arbetarrörelsens historia, Yvonne!" skrev han. Och det gjorde jag.

Ett jätteprojekt. Här kom lärdomarna från Allmänna BB historiken väl till pass. Du får 18 månader, sa Haste. Två år sa jag. Det blev tre. Boken, Vi bygger landet – Svensk arbetarrörelse från Palm till Palme, blev klar våren 1979. Nu var det författarvillkor som gällde – ekonomiskt alltså. Det innebar små, ynka förskott då och då och stipendier. Jag fick ett från Fredrika Bremerförbundet på 5 000, och ett på 8 000 från författarförbundet. Det levde vi länge på.

Men det var kärvt. På hösten, det var väl 1977 eller 1978, skrev jag i ett bittert brev till Haste att det var en intressant upplevelse att skriva om hungeruppploppen 1917 och själv inte ha ett öre. Jag la boken tillfälligt åt sidan, utbildade mig till vårdbiträde och började jobba deltid på Södersjukhuset. Jag hade någon enfaldig idé om att man kunde bedriva forskning på deltid. För den här boken om svensk arbetarrörelse hade jag annars sökt forskningspengar. Men jag fick inga. Det ansågs inte vara ett vetenskapligt arbete utan ett populärvetenskapligt. Inte undra på att vi saknar översiktsarbeten i historia i det här landet.

Men så fick jag ta över Kerstin Abukanfusas forskningsprojekt eftersom hon skulle flytta utomlands. Det handlade om industrialisering och mat. Ett underbart ämne. Och nu, äntligen, fick jag napp när jag sökte forskarpengar själv. Det blev boken Magfrågan – Mat som mål och medel Stockholm 1870–1920. Bland det som fascinerade mig mest var näringsfysiologins framväxt, lite likt obstretikerna, där man – bokstavligen – förklarade den kvinnliga kunskapen för icke kunskap och vetenskapliggjorde området.

Hur som. Jag hade pengar! Varje månad! Då hade jag levat i drygt 6 år som freelance forskare. Samtidigt började jag åter knytas fast vid institutionerna. Min gamla handledare, Stig Ekman, uppmanade mig att söka ett forskarassistentvikariat vid historiska institutionen – då minns jag min vånda. Skulle jag hoppa på det här eller fortsätta att vara en fri människa? Jag valde pengarna och sökte sen tjänsten som forskarassistent när den blev ledig. Då hade jag tre stora arbeten bakom mig och tre fjärdedelar av Magfrågan färdig. Men jag fick den inte. Den gick till en man – ung man – som just disputerat och som skrivit två större uppsatser. Han hade mera bredd, hette det.

Så jag överklagade – jag hade också stöd från gamla forskarvänner – män. Det bråket då framförallt stod om var huruvida Vi bygger landet kunde anses som en vetenskaplig merit eller inte. Min historik över Allmänna BB räknades naturligtvis inte in. Min avhandling förminskades av en av de sakkunniga genom en ohöljd antydan om att den var produkt av ett lagarbete.

Men jag fick jobbet. Och det var min första erfarenhet av att vara på en arbetsplats där några inte vill ha en. Svårt att veta om jag var extra känslig för sånt som kanske bara var/är rutin på en institution – men då kände jag mig kränkt över att dom inte kollegialt diskuterade vilka kurser – och när – som jag skulle ha, utan att det bara förelades mig. Och så var det gnäll över min handledning, ja inte öppet och sånt.

En plats, ett sammanhang, en grupp

Under hela den här tiden, från 70-talets senare hälft, hade ju kvinnoforskningen börjat komma igång här i landet. Jag gick med i Grupp 8 – om det var 1971 eller 1972 minns jag inte. Det som framförallt verkade som en drog på mig – en sanningsdrog eller hur jag ska uttrycka det – det var läsningen av Kate Milletts Sexualpolitiken. Det som gjorde boken så viktig var att den tog upp manliga författare som jag verkligen hade läst – och identifierat mig med. Det blev ett första allvarligt ifrågasättande av deras gudaposition.

Jag var med om att starta Forum i Stockholm. Jag minns den första öppna manifestationen ute på Universitetet när vi inför en jättesal fylld av kvinnor bildade Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning. Det innebar att när jag stod utan institutionsanknytning – en slags freelance forskare (fast med eget rum på KB inte att förglömma) – så fanns det, från 1979 och framöver, en plats för mig, för oss, som var utanför universitetet. Och det var en plats som också blev ett vetenskapligt forum: just genom kvinnoforskningens tvärvetenskapliga inriktning tog man ju del av mängder av idéer och teorier från olika håll. Jag minns t ex hur den i grunden sociologiska idéen om homosocialitet (att mäns primära relationer är till andra män) verkade som ett stort aha, som gav mig ett namn på något jag alltid sett.

Kvinnovetenskaplig Tidskrift var naturligtvis oerhört viktig, där kunde man hänga med den framväxande internationella kvinnoforskningen. De seminarieserier eller föreläsningsserier som vi anordnade var likaså en del av den här speciella, lätt anarkistiska feministiska lärlingstiden. Då, sent 70-tal och tidigt 80-tal hade jag självklart ambitionen att läsa ALLT, kunna allt inom detta nya, fascinerande område.

Alltså: där fanns en plats – styrelsen för Forum – och de många, ibland mycket svåra och tunga styrelsemöten som vi hade. Och där fanns ett innehåll som blev alltmer spännande. En manifestation och en inspirationskälla var onekligen Kvinnouniversitetet i Umeå 1982. Som små svampar hade vi vuxit upp, vem kunde ha trott det en fem år

tidigare? Den nordiska kvinnohistoriska utvecklingen med återkommande konferenser var en annan av dessa miljöer som plötsligt fanns där, livsviktiga. Och när jag for till den kvinnohistoriska kongressen i Berkshire i USA 1984 möttes jag av tusentals kvinnohistoriker – det var fantastiskt. En plats, ett sammanhang, en grupp. Utan detta hade jag hamnat utanför hela "det vetenskapliga", det är jag helt säker på.

Kompetens – auktoritet

En gång när jag undervisade 60-poängsstudenterna i historia i teori- och metod och försökte förklara något för gruppen, hörde jag plötsligt en kille säga: det där förstår inte du. En otäck sekund var jag genast redo att böja mig inför domen, uttalad av en man otvivelaktigt, när jag hörde en av flickorna snäsa till att han skulle hålla käft. Då kunde jag sätta honom på plats. Och gjorde det.

Det här, att män ifrågasätter kvinnors kompetens, att kvinnor egentligen inte kan äga riktig kompetens, det kommer ju alltid fram i jämförelser och i valsituationer mellan en man och en kvinna.

När jag sökte forskarassistenttjänsten hade den manliga medsökandens kompetens räknats upp och min räknats ned. När jag mot slutet av 80-talet sökte professuren i kvinnohistoria blev det samma visa om igen, fast värre. Striden stod mellan Christer Winberg, som fick tjänsten i första omgången, och mig. Jag satt då i Maktutredningen och hade hunnit skriva en hel del, framförallt kring genus och genussystem, välfärdsstat och det moderna projektet. Winbergs kompetens låg helt på det socialhistoriska och demografiska området. Hans kvinnohistoriska kunskap var obetydlig.

Argumenten för hans tillsättande var två: att socialhistoria i princip var kvinnohistoria och att hans skicklighet som historiker var så stor att han lätt kunde hämta in eventuell annan kunskap. Läs kvinnohistoria. Med andra ord: här formulerades det kvinnohistoriska innehållet om av sakkunniga som faktiskt inte visste vad de talade om, helt utan kunskap och hänsyn till det ganska mäktiga område som vuxit fram. Och dessutom förminskades denna kunskap till något som en begåvad man kunde slå i sig ganska snabbt. Åter en uppskrivning av manlig kompetens och nedskrivning av kvinnlig. Men inte bara en nedskrivning utan ett direkt negligerande. Och det gällde ju inte bara min kunskap, min forskning. Det gällde kvinnovetenskaplig kompetens överhuvudtaget. Alla blandade sig i striden. Byråkraterna på förvaltningen vid Göteborgs universitet ansåg sig kompetenta att icke kompetensförklara mig. Doktorander vid institutionen lika så.

Jag hade nog inget annat val än att överklaga, just därför att det var en fråga om vem som skulle ha rätt att definiera fältets innehåll, vad kvinnohistoria skulle vara. Och jag fick stöd från alla håll och kanter. Det var då jag förstod att kvinnorörelsen återigen i onödan hade dödförklarats. Och jag fick tjänsten. Och jag kom återigen till en institution där jag milt uttryckt inte var välkommen. Det blev direkt akut när Christer Winberg något år senare fick en "riktig" professur och tog över institutionens styrelse.

Det var många turer här som slutade med att jag begärde avsked hösten 1992. Och eftersom institutionen alltmer trasslade till det för sig och trakasserade den ena efter den andra och till slut blev tvångsförvaltad så är det ju klart att motståndet mot mig var del av ett större elände och det är därför onödigt att dra upp alla tragikomiska historier. Men det som är intressant är ju formen på motståndet. Och det kände jag igen: att frånta mig auktoritet och kompetens. Att försöka förvandla kvinnohistoria till en subvetenskap, till något som de definierade just därför att de bestämde hur mycket och under vilka former undervisning skulle bedrivas och seminarieverksamheten ledas. Fast när det gällde att ha ett eget professorsseminiarum var jag benhård trots allt vackert tal om integrering.

Den "västsvenska" mentaliteten har kanske också sin särskilda profil, vad vet jag. Ljummen är den i vart fall inte. En gång när jag skulle ha undervisning i kvinnohistoria på grundutbildningen – dom hade faktiskt ett par timmars kvinnohistoriskt obligatorium – och kom in i salen var stämningen upphetsad. Innan jag ens öppnat munnen reste sig en ung man, röd om kinderna och deklarerade hätskt att "det ska jag bara tala om att jag tycker det är skillnad på män och kvinnor." Jaha sa jag, men jag hade tänkt vi skulle tala vetenskap.

Att rita om kartan

Jag kom 1992/93 till dåvarande Arbetslivscentrum (ALC) som var inne i en omdaningsperiod. För första gången möttes jag av genuin respekt för min forskning. Häpnadsväckande. Min kompetens blev inte ifrågasatt, tvärtom. Just därför att det finns en acceptans och en vilja att låta kvinnoforskningen få utrymme blir det extra fascinerande att se vilka möjligheterna är och hur jag själv tillvaratar dom.

Nu ingår gamla ALC tillsammans med före detta Arbetsmiljöinstitutet i en ny konstellation, Arbetslivsinstitutet, sen juli 1995 och det betyder att allt flyter för närvarande men också att integrerings- och segregeringsproblematiken återigen kommit upp. Åter finns det en

tendens att andra, icke kvinnoforskare, definierar vad som ska ingå i området, i fältet: breda empiriska studier t.ex. om kvinnor och – någonting som har med det gigantiska begreppet arbete att göra. Och ta det och lägg till den allmänna (retoriska?) förväntan som finns på kvinnoforskningen så blir resultatet en alltför vid situation. Så det som jag ser som min uppgift just nu är att krympa den, genom att fokusera på vår utgångspunkt – inte deras. Men det är ju inte lätt. Jag menar, det ligger i hela genus-systemets "natur" att definiera det som kvinnor håller på med i stora, vida termer och som något i jämförelse underordnat, av mindre vikt än det män gör.

Och när vi som kvinnoforskare lyhört försökt vidga våra kunskapsområden i en känsla av ansvar och allmän systerlig duktighet så spelar vi mer eller mindre med i detta spel. Det är problematiskt, därför att nu måste vi börja specialisera oss och kräva respekt för våra specialområden – inom det vetenskapliga fältet kvinnoforskning.

Men ju mer jag lär mig om detta med könens relation, ju mer kan jag se både på min egen historia och kvinnoforskningens med större ömhet. Vilket gigantiskt företag som vi har satt igång! Det är ju självklart att vi har fått motstånd, annars skulle ju grunden för hela fältet vara en chimär! På hösten 1993 hade jag en tvärvetenskaplig forskarkurs här som jag kallade "Att förstå genus". Den genomgående röda tråden var dualismen, dikotomin, kontrasterna, motsatserna – segregeringen som ständigt och på nytt skapas mellan kön och av kön. Hur har den gestaltats idéhistoriskt, filosofiskt, systematiskt, personligt? Vi läste t.ex. Geneviève Lloyds bok, The Man of Reason, en underbar (och förfärlig) bok som visar hur förnuftet, dvs. kunskapen, dvs. intelligensen, intellektet "konstruerats" som det manligas huvudsakliga ingrediens. Att vara kvinna och ha förnuft var en paradox. Ja, ja, det var länge sen – men dessa stereotyper ligger ju där, alltjämt och ordnar våra tankar.

Det märks t.ex. när det talas om perspektiv. Vi ska ge vårt perspektiv på normforskningen. Det är ju egentligen ingenting annat än att man ger oss ett visst, särskilt område där vi kan få ge vårt "perspektiv". Som man inte behöver egentligen för att förstå den stora poängen. Jag anser ju inte att vi sysslar med perspektiv. Jag menar att kvinnoforskning bör vara fundamental grundforskning som helt ritar om hela kartan, hela bilden.

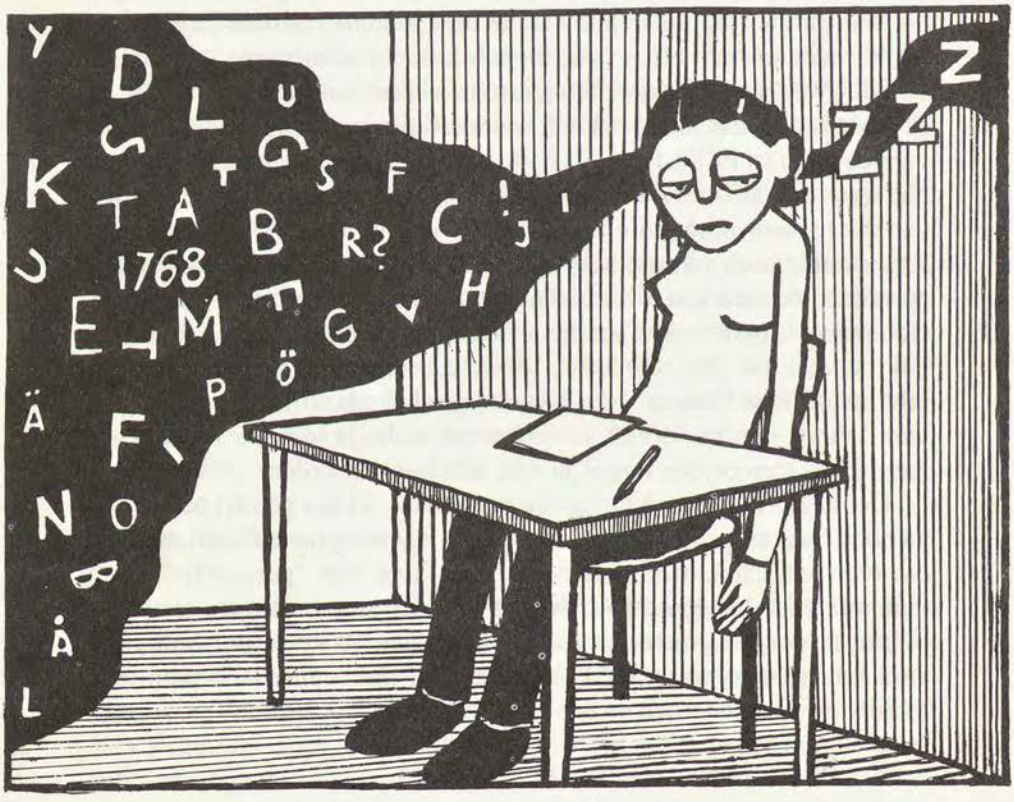
Y
D
L
U
S
G
K
T
A
S
F
T
B
R?
C
J
J
1768
E
M
G
H
Ä
P
Ö
F
N
O
B
Å
L
Z
Z
Z

"Det är akademiskt korrekt att vara man - och det är genom det som utgallringen till högre nivåer sker..."

– Konferens på Hasselbacken den 25 augusti 1995 med kvinnliga studenter och doktorander

"Jag trodde universitetet skulle vara ett intellektuellt paradis med kunskapsdiskussioner. Men jag tycker det är samma intellektuella nivå som i grundskolan. Pojkarna som pratar högt och mycket och inte har något viktigt att säga men som ändå tas om hand – de finns på universitetet precis som i skolan. "

Studerande, statskunskap, 24 år

Jag hade väldigt stora förväntningar på universitetet. Jag gick ut gymnasiet 1993 och gick då direkt till universitetet. Delvis berodde det på att arbetsmarknadssituationen såg ut som den gör. Men det beror också på min bakgrund. Min pappa är akademiker och min mamma blev inte klar med sin examen för att hon väntade mig. Så jag tror att det var morsarvet. Jag har till och med läst samma ämnen som hon, sociologi och statsvetenskap. Och jag har varit politiskt intresserad sen jag var tonåring. Men jag blev väldigt besviken redan på grundkursen i statskunskap. Jag trodde universitetet skulle vara ett intellektuellt paradis med kunskapsdiskussioner. Men jag tycker det är samma intellektuella nivå som i grundskolan.

Och det går människor där som inte är särskilt intresserade av samhället. Pojkar som pratar högt och mycket och inte har något viktigt att säga men som ändå tas om hand – de finns på universitetet precis som i skolan. Jag har stött på så många kufar, alltid killar som har sagt så mycket konstigt och lärarna har aldrig reagerat. Vi talade exempelvis om prostitution. Då var det en kille som aldrig har sagt något varken

tidigare eller senare men som nu kunde tala sig varm för vad som visade sig vara hans hjärtesak. Han var alltså för prostitution. Och läraren reagerade inte.

Jag läste sociologi och då hade vi på en kurs en feministisk lärare och vi hade livliga diskussioner. Efter hennes första lektion talade jag med en tjej som var jätteförbannad. "Jag orkar inte med den här feministskiten" sa hon. Det förvånade mig att man kunde läsa ett sånt ämne och inte vara medveten om vad klass, kön eller etnicitet betyder.

Ett annat problem är att pojkar inte respekterar kvinnliga lärare, de surrar och har en konstig ton mot dem, ställer nedlåtande frågor. Det innebär att inte jag heller kan ta emot undervisningen. Efter tentan som många av de arrogantaste killarna körde på var de skitsura på den kvinnliga läraren och genom att vara så stötiga fick de extrapoäng och kom över gränsen för godkänt.

Jag har läst italienska under sommaren och ett moment i undervisningen var Italiens populäraste TVprogram. Det visade sig vara ett program där kvinnor struttade runt med dun på brösten och stringtrosa. Läraren visade det programmet utan att kommentera något. Sexismen är jobbig i studentkretsar. Red light district kallas exempelvis ett bostadsområde här i stan under festivalen där man arrangerar fester med strippor, och där man visar porrfilm.

Jag är också besviken över positivismen, att det enda som räknas är det som går att bevisa. Siffror är det enda som räknas. En slags KTH-attityd. Min kille läser teoretisk fysik och då säger alla "vad duktig han är", men mina ämnen räknas inte.

"De tog fram 'Playboy'-bilder på dataskärmen. Den dataansvarige satt med och tittade, trots att det var en liten sal och flera tjejer var där. Efter ett tag skrev jag ut mina sidor och samtidigt tryckte den dataansvarige fram en egen bild, en flicka i bikini."

Studerande, tredje årskursen på en teknisk högskola, 23 år

Jag är uppvuxen i en söderförort där det bor många lågavlönade invandrare. Min mamma har i och för sig ett akademiskt yrke, så jag var inte helt obekant med universitetsvärlden. Jag förväntade mig hårda

studier, men trodde att det skulle bli roligt. Jag går på en linje där det är rätt så många tjejer för att vara på en teknisk högskola, 20 procent. Men de flesta har inte min bakgrund, utan kommer från bostadsområden med hög status, och tillhör medelklassen på ett mer självklart sätt. Många killar har valt den här utbildningen för att bli chefer och få pondus. För mig var det annorlunda. Jag började för att jag ville kunna jobba över hela världen. Jag ville hjälpa andra människor till bättre livsvillkor med mina kunskaper.

Vi har en välkomstkommitté som arrangerar en initiationsrit som kallas "nollningen". Man får hjälm och ska gå i raka led och sjunga. Tjejerna kallas för minusnollor och killarna för plusnollor. Plusnollor och minusnollor ska gå sjungande bredvid varandra, hand i hand, i matsalen. "Bäva nollan!" skriker fösarna som är äldre studenter, iförda solglasögon. Jämställdhetsombudet på Teknis är hatad, därför att hon kritiserat nollningen. Själv har jag försökt tala med ett fåtal av mina kamrater om att jag tycker att nollningen som den ser ut idag är fel, men jag möts av oförståelse.

Det finns jättemycket ritualer och baler på Teknis. För mig var det främmande, för jag hade aldrig varit på bal. Jag visste ju hur man höll gaffel och kniv, men inte hur man skulle skåla, och dricka snaps och sjunga visor. I början tyckte jag att det var roligt, men idag ser jag mer kritiskt på den "teknolog"-kultur som man blir inskolad i. Jag tycker speciellt illa om att alkohol är ett självklart inslag i nollningen. Det kallas för "lite fester för att man ska lära känna varandra".

Man börjar alltså som nolla, vilket är lika med ett ingenting och målet är att man skall bli teknolog. Man har en slags fest där man blir upphöjd till etta. På den här festen ska minusnollorna överraska plusnollorna genom att dansa cancan. När man sade till mig att göra det, sade jag: "Aldrig i livet att jag gör det! Varför skulle jag dansa cancan?" Några tjejer hakade på och vägrade också. Men andra ställde upp. Min tolkning är att traditionen säger att man ska bevisa att man är mer kvinna än teknolog.

Jag kände att jag hade ingen att prata med på Teknis. Fort upptäckte jag att "Oj, det här fick man inte säga!" Jag ska ge ett exempel. Jag och två tjejer som jag umgicks med satt en dag på vårt fik. Plötsligt sade en av dem "jävla invandrare", när hon berättade någonting. Då sade jag ifrån: "Så där kan du inte säga. Sverige hade inte kommit någon vart utan sina invandrare." Sedan talade de här två, som skulle föreställa mina vänner, inte med mig på ett tag! Likaså möts man av oförståelse, om man ser på Teknis med feministiska ögon. Andan på Teknis präglas av borgerliga, manliga och etnocentriska värderingar.

Jag kan inte säga att det är jobbigt som tjej att delta i föreläsningar och lektioner. Oftast är det lättare att få hjälp som tjej än som kille. Men det finns tillfällen då man som tjej möts både av kvinnoförakt och sexuella trakasserier. Nu senast satt vi några tjejer och en kille och jobbade vid våra datorer. Så försvann plötsligt det jag hade skrivit, trots att jag hade dubbelsparat. När den dataansvarige kom förbi, sade jag: "Här har jag suttit i två timmar och jobbat och så försvinner allt. Kan du hjälpa mig?" Men han gick bara förbi mig och sade: "Oftast är det fel på den som sitter framför datorn." Jag kan inte ha hört rätt, tänkte jag och så frågade jag igen: "Kan du hjälpa mig?" I stället gick han fram till min manliga kamrat som satt och ritade på sin skärm och till honom sade han: "Åh, vad du är duktig. Jag kan lära dig mer." Jag satt där och kände mig så förnedrad, men tog i alla fall mod till mig och frågade igen efter en halvtimme. Då erbjöd sig den "duktige" killen att hjälpa mig, och sedan hjälpte också den dataansvarige till. Men han ville inte förklara vad felet i min dator berodde på.

Efter det satte de sig båda och tittade på Internet. De tog fram "Playboy"-bilder på dataskärmen. Den dataansvarige satt med och tittade, trots att det var en liten sal och flera tjejer var där. Efter ett tag skrev jag ut mina sidor och samtidigt tryckte den dataansvarige fram en egen bild, en flicka i bikini.

Sådana bilder kan man hitta lite här och där. De flesta verkar tycka att det här är okay, och säger: "Kan du inte ta ett skämt?" Ibland får man också sexistiska kommentarer. Jag var t.ex. på en tentapub och en av fösarna sade: "Varför är inte du full? Jaja, det sugs väl upp av brösten!" Underförstått att jag hade så stora bröst så alkoholen försvann in i dem. Oftast tänker man som tjej att det är ens eget fel, eller att det är så här överallt. Men det gör det svårt för tjejer att trivas.

Det som också är jobbigt är att vi möter så få kvinnliga förebilder. När vi börjar på en kurs, brukar vi få bilder på alla som är med och arrangerar kursen. Det är mest sekreterarna på de bilderna som är kvinnor. Få kvinnor på Teknis är lärare. Likaså är de företrädare för arbetslivet som vi möter under utbildningen mest män.

Det är svårt att prata med tjejer också om att det är jobbigt att vara tjej på Teknis. För de flesta är det lättare att anpassa sig och blunda för missförhållanden. Jag avstår ofta från att kommentera sådant som jag är kritisk till, för jag känner att jag trots allt vill stanna kvar och bli klar med min utbildning.

Jag skulle önska att man ändrade på nollningen. Att varje människa som började på Teknis fick känna sig välkommen och att både tjejer och killar från första dagen skulle känna sig lika mycket värda som alla

andra. Dessutom skulle jag vilja se fler kvinnliga förebilder, både som ämnesföreträdare och som representanter för arbetslivet.

"Vid ett tillfälle när jag offentligt kritiserat utbildningen blev prefekten och studierektorn så arga att de nog gärna spikat upp mig och använt mig som piltavla. Konfrontationen med dem var obehaglig med förtäckta hot, som jag upplevde det."

Studerande i romanska språk och litteraturvetenskap, 27 år

I min familj finns ingen egentlig studietradition, men jag är uppväxt i en medelklass med stark allmänbildning. Jag började läsa franska 1990 för jag hade jobbat som aupair i Frankrike och sen läste jag litteraturvetenskap 1991. Jag förväntade mig att det skulle vara roligt och öppet, att kunskap skulle vara något tillgängligt, att man skulle få ställa vilka frågor man ville. Från början var det de manliga studenterna, snarare än lärarna, som använde en teknik för att slå ner en och bankade en i huvudet med faktakunskaper. Bristen på bildning i min bakgrund, att inte ha de rätta koderna i den akademiska världen, gjorde att det kändes som om leråkerns jordkokor hade fastnat under mina naglar, och jag skämdes över de där skitiga naglarna.

Så ramlade jag över en bok om litteraturvetenskap och kvinnor av den australiensiska kvinnoforskaren Dale Spender. Det var en ögonöppnare. Jag satte mig med min kurslista och började räkna och fann att det var under 10 procent kvinnliga författare med på listan, många dessutom under rubriker som "välj två av flera" och då valde klassen alltid manliga författare. Så det blev i praktiken bara 3–4 procent kvinnor och resten manliga författare! Jag startade studentfackligt arbete och upplevde väl att jag var välkommen av institutionsledningen tills jag började bli alltför ifrågasättande för deras smak. Vid ett tillfälle när jag offentligt kritiserat utbildningen blev prefekten och studierektorn så arga att de nog gärna spikat upp mig och använt mig som piltavla. Konfrontationen med dem var obehaglig med förtäckta hot, som jag upplevde det.

I den vevan började jag gå på ett feministiskt C-seminarium och där var alla så vänliga och hjälpsamma. Efter att ha upplevt en sån öppen och välvillig atmosfär drar man sig för att konfronteras med de andra

seminarierna. Jag känner att den institutionen drar jag mig för att söka till, även om jag skulle vilja forskarstudera.

Hos mig finns en, länge omedveten fast stark, motor till kvinnovetenskap i min egen bakgrund. Det är en kraftig önskan att kombinera två världar – dels min gammelmormors, som var statare och som jag är uppväxt med, och dels den akademiska, vetenskapliga, världen.

"Positivt på teologen är att det finns väldigt många starka tjejer – man tvingas ju att antingen ge upp helt eller bli väldigt stark. Kvinnorna är oerhört aktiva och mycket medvetna. Men det hjälper inte alltid."

Studerande, religionshistoria, 31 år

Min mamma är högutbildad, hon är barnmorska, men det räknas ju inte i det akademiska. Min pappa då? Han var mycket outbildad, och det är också relevant i sammanhanget. 1983–84 läste jag några poäng direkt efter skolan och sen kände jag att jag ville göra något annat. Jag hade bestämt mig för att inte bli som min mamma men på nåt sätt hamnade jag i sjukvården i alla fall och blev undersköterska. Men en sak ville jag inte ha och det var fast tjänst, utan jag reste ut i världen istället. Jag gick också en vecka på sjuksköterskeskolan och kände bara ett enda stort "släpp ut mig!"

Men nu är jag teologie kandidat och religionshistoria är det ämne jag har läst mest av, vilket är ovanligt. Jag passar inte riktigt in där. Religionshistoria är det teologiska ämne som har flest kvinnor, både vad gäller anställda och vad gäller studenter. Annars är institutionen mansdominerad med de tungt manliga inriktningarna kyrkohistoria, bibelvetenskap, tros- och livsåskådningsvetenskap.
Många kvinnor intresserar sig för etik och dogmatik. Det finns totalt en kvinnlig professor och tre kvinnliga lektorer på institutionen.

Nånstans i mig gnager misstanken att nu när religionen inte längre är en maktfaktor så släpps kvinnorna in. Idag är mer än hälften av alla studenter kvinnor. Men man kommer inte undan diskussionen exempelvis om kvinnoprästmotståndet. I våras var det en karl som är känd för att vara kvinnoprästmotståndare som sökte docentkompetens. Studenterna och kvinnorna menade att han dessutom inte hade de akademiska och pedagogiska meriter man behöver för en docent-

kompetens. Att i det läget ge honom den vore att belöna honom för hans åsikter. Han behövde docentkompetensen för att söka vidare i tjänstehierarkin. En klapp på axeln. Han fick den.

Jag passar inte in i ämnet, sa jag. Det beror på att jag till skillnad från de flesta som läser teologi varken vill bli präst, eller är aktiv inom kyrka och samfund. Positivt på teologen är att det finns väldigt många starka tjejer – man tvingas ju att antingen ge upp helt eller bli väldigt stark. Kvinnorna är oerhört aktiva och mycket medvetna. Men det hjälper inte alltid. Det var en kvinna som ville skriva en avhandling om Maria Magdalena inom konsten, för hon är konstvetare också, men det var inte tillåtet. Det hette att det fanns inget skrivet om Maria Magdalena! Trots att det finns en nunneorden som heter Maria Magdalena i Frankrike. Men den här kvinnan fick helt enkelt inte skriva den avhandlingen.

Förväntningarna när jag började läsa 1992 var att man tänkte att man skulle få läsa och lära sig en massa. Men så möter man istället den totala omedvetenheten och okunnigheten och inkompetensen – när det handlar om kvinnoperspektiv. Jag skrev min C-uppsats om kvinnosyn inom judisk mystik, kabbala. Det var en traditionell textstudie. Men den ansågs vara jätteovanlig. Antagligen för att den hade ett kvinnoperspektiv. Jag fick en väldigt bra kvinnlig handledare och sen fick jag lite hjälp på Forum för kvinnliga forskare, med att söka på databaser.

Till feministseminariet på teologiska institutionen kommer många kvinnor. Men det seminariet är utanpå och det går inte att tillgodoräkna sig sitt deltagande där. Att vilja ha en egen kvinnokurs har kallats segregation och att stänga ute killarna. Ändå har vi haft jämställdhetsstudiedagar om genusperspektiv, och vi har en prefekt som försöker. Jag tar plats som tjej men jag tar ändå inte lika mycket plats som killarna.

Det som gör mig mest upprörd är inkompetensen. Senast hade jag ett samtal med studierektorn och han tyckte att det var "extremt" att tycka att kvinnor borde ha 50 procent av alla professurer. Extremt! Ett annat exempel är att mina examinatorer tyckte att det var slutprodukten som räknades när vi skrev C-uppsats. Det innebar att vi inte hade några uppsatsseminarier över huvud taget förrän det var dags att lägga fram C-uppsatserna. Då kom det fem stycken deltagare. Jag tror inte att det synsättet passar kvinnor så bra. Jag tror att vi mera tycker att själva uppsatsskrivandet, ja hela utbildningen är, eller borde vara, en process.

Jag har tänkt att jag ska söka in på doktorandutbildningen men på det ämne – religionshistoria – som jag vill komma in på passar inte professorn mig. Jag vill fortsätta att skriva om judendom och i det ämnet finns en kvinnlig professor som passar mig bättre.

"Jag kan känna mig fundersam på var jag ska plocka de 40 poäng som inte går att läsa kvinnovetenskapligt."

Studerande, Institutionen för kvinnovetenskap, 31 år:

Min väg in i den akademiska världen började 1993. Jag kommer från arbetarklassen, så jag kom in i världen med en stark klasskänsla. Det var också en fördel att ha jobbat i kvinnorörelsen som jag har gjort sen 1985 framförallt mot det sexualiserade våldet. Jag började med kvinnohistoria och läser nu tvärvetenskapliga kvinnostudier.

Krasst uttryckt har jag pluggat i en skyddad verkstad hela tiden. När jag läste kvinnohistoria fanns det bara två män på hela kursen, en slutade direkt och en efter halva kursen. Det tyckte jag var väldigt positivt för då gick ingen extra energi åt till att försäkra de här killarna om att de inte skulle ta det personligt när vi talade om mäns strukturella förtryck av kvinnor.

Vad jag har saknat i utbildningen är dels klassperspektivet och dels frågetecknen kring heterosexualitet. Det är för lite verklighetsförankring. Så jag hade en viss kritik mot universitetsvärlden när jag började. Det går inte att komma ifrån att det är medelklassvärderingar, och dessutom patriarkala sådana som råder. Det jag saknar generellt i kvinnoforskningen i Sverige är forskningen i sexualiserat våld och forskning av hur sexualiteten är konstruerad, hur kvinnors underordning och mäns överordning sexualiseras. Det finns en viss acceptans idag att forska på varför kvinnor tjänar mindre, men vill man se på det sexualiserade i strukturen så möter man motstånd.

Jag kan känna mig fundersam på var jag ska plocka de 40 poäng som inte går att läsa kvinnovetenskapligt. Jag riktar in mig på en fil kandexamen. Men då måste jag nog gå ut och läsa på andra linjer där det inte finns en enda feministisk värdering, det blir inte roligt. Det borde vara obligatoriskt på alla kurser/program att ta upp jämställdhet. Problematiseringen av kön verkar det vara en enorm brist på har jag förstått av andra studerande.

"Det jag saknar mest på idéhistoria är att det inte finns någon som helst beredskap när man kommer från de feministiska kurserna där man ju alltid befinner sig i frontlinjen."

Studerande, idéhistoria, 26 år:

Jag började plugga för att min mamma är akademiker. Jag har alltså haft en kvinnlig förebild. Det var självklart för mig att göra det. Men efter gymnasiet tog jag en paus några år och reste och jobbade på posten eller på dagis. Men sen började jag läsa statskunskap. Jag hade också väntat mig att det skulle vara upp på barrikaderna. Att det skulle vara engagerande på djupet. Men ämnet visade sig vara så positivistiskt inriktat. Så jag tänkte "det är inte mitt ämne".

"Var fanns de stora frågorna i livet? Filosofi, det är mitt ämne", tänkte jag och bytte. Men i filosofin fanns ingen andlig dimension, så det var också fel för mig. "Men religionsvetenskap", tänkte jag då, det var nog mitt ämne. Och där fanns det åtminstone en bra baskurs där jag fick min första feministiska föreläsning! Då visste jag vad jag ville. Men direkt efter hade vi traditionell bibeltolkning. Och då gick det ännu mer upp för mig vad jag inte ville ha. Men så tänkte jag "idéhistoria"!

Det jag förväntande mig av universitet förstod jag inte förrän mitt feministiska intresse väckts. Det var att få en enhetlig världsbild. För det första i bemärkelsen att löst hängande kunskaper integreras. För det andra att mina upplevelser och erfarenheter av livet skulle kunna dels få vara grunden för mitt kunskapssökande, dels speglas i de tolkningar av verkligheten som vetenskapen bidrar med. Men så blev det ju inte.

När jag började på idéhistoria så visade det sig faktiskt vara mitt ämne utom att de feministiska perspektiven fattades på grundkursen. Jag hade ännu inte fattat att man måste läsa in sig dubbelt, jämfört med de studenter som inte är feminister. Så jag har tagit kvinnovetenskapliga kurser parallellt. Sedan man blivit feminist har studiebördan blivit dubbel. Det jag saknat mest på idéhistoria är att det inte finns någon som helst beredskap när man kommer från de feministiska kurserna där man ju alltid befinner sig i frontlinjen. Så kommer man tillbaka till sitt ämne och är liksom felprogrammerad jämfört med de andra som går där. Nu funderar jag på att åka utomlands för att fördjupa mig i feministiska studier. I Sverige kan man bara få delkurser inom området.

Det andra stora problemet jag upplever på universitetet är att pedagogiken är utformad för män. Manliga lärare är försumliga och arroganta och trots att de har förstått att det är fel så struntar de i det.

Det är akademiskt korrekt att vara man och det är genom detta som utgallringen till högre nivåer sker. Man ska låtsas att alla är "selfmade men" och att man inte lär sig av varandra.

Tjejer är beroende av bekräftelse hela tiden och det stödet får man inte på universitetet. Bekräftelse i den meningen att man i inlärningssituationen kan samarbeta och erkänna varandra. Det är en myt att man är "selfmade", egentligen bollar man emellan sig som i bollsport och det är killarna som bollar.

Man måste sluta marginalisera feministiska teorier på universiteten. Vi har litteraturlistor där det börjar komma in böcker om och av kvinnor men föreläsarna kan ingenting om dem. Så då tycker inte studenterna att det är meningsfullt heller. Kvinnovetenskap är en specifik ämneskompetens. Jag har inte insett att det har saknats feministiska teorier när vi har haft teori och metodkurser. Man ska kräva att föreläsarna kan dessa teorier. Om jag inte kan min kurs får jag inte godkänt men de får sin lön och sina befordran år ut och år in – det är skamligt!

Det borde vara obligatoriskt att läsa feministisk kurslitteratur och att frågor på den ska finnas på tentorna. Alla lärare skulle tvingas till att fortbilda sig i genusteorier. Det borde forskas mer kring hur de osynliga strukturer som håller kvinnor borta opererar. Allt som förändrar är bra, att alla kvinnliga forskare sätter igång och lär ut allt de kan, lobbyverksamhet, mecenater, fadderverksamheter. Mentorprojekt. Vad som helst är bättre än ingenting. Dessutom måste alla som undervisar på universiteten i framtiden genomgå en obligatorisk pedagogisk utbildning med genusmedvetenhet. Lärarna på universiteten har stor betydelse för unga människor som precis blivit vuxna; de måste ta sitt ansvar som förebilder.

"Det var så typiskt, det var en kille på första bänken i kostym som vände sig om och sa ´Ja tjejer, varför säger ni ingenting.´ Det blev ju dödstyst."

Studerande, statskunskap, 30 år

Mina föräldrar var inte akademiker men flera av mina syskon har blivit det. Vi är sex systrar och hade två bröder. Fem systrar gick vidare till universitet medan killarna blev bilmekaniker respektive snickare. Mamma blev glad bara man började på gymnasiet. Gymnasiet var inte

min grej men jag tänkte att på universitetet skulle det vara högt i tak. Det var en kille som fick in mig på att läsa statsvetenskap, en kille jag träffade när jag läste ryska. Jag läste på halvfart och den första lärare vi hade, en man, var väldigt entusiastisk och kom in med fart och fläkt. Han var i slutet av sin doktorandutbildning. Halvfarten var roligast, sen har det inte varit så kul.

Statsvetenskap är hos oss helt mansdominerad, i teorier, läroböcker, lärare – allt! Det skulle vara jätteroligt att ha en kvinnlig statsvetare som lärare. Det har jag aldrig haft. Man söker samtal och de finns inte. Sen när man börjar läsa kvinnokurser – jag har läst 40 poäng – var det första gången jag hade kvinnliga föreläsare – så kommer diskussionerna. Man får uppleva att erfarenheter man delar med sig av blir en del av utbildningen. Alla föreläsare kom från Tema i Linköping och man fick kontakter med Forum för kvinnliga forskare. Då insåg jag hur mycket jag hade missat.

Jag höll en föreläsning för tvåorna i statskunskap och sen skulle vi diskutera om det fanns något behov av feministiska teorier inom statsvetenskapen. Men diskussionen kom istället att handla om varför inte kvinnor talar mera på seminarierna. Det var så typiskt, det var en kille på första bänken i kostym som vände sig om och sa "Ja tjejer, varför säger ni ingenting." Det blev ju dödstyst. Utom en annan tjej och jag som tillsammans bildade en grupp.

På universitetet ska man lära sig att tänka kritiskt och då fattas den feministiska biten. Vi hade exempelvis en lärare som konsekvent avbröt kvinnorna och gav killarna bättre på papers och gillade dem mest. Vi var några tjejer som gick i protest och pratade med den manliga studierektorn. Han ville att vi skulle prata direkt med läraren, så då gjorde vi det utan resultat. Sen gick vi tillbaka till studierektorn som då trodde att allt var ur världen. De var motståndare men han vågade trots det inte gå emot sin manliga kollega.

Jag upplever mig inte direkt diskriminerad. Men när man som jag är "medveten" om kvinnoförtrycket och är intresserad av kvinnoperspektiv inom min utbildning, kan man ibland känna sig utanförställd. Åberopar man en feministisk vinkling på ett statsvetenskapligt problem är det ofta så att man ignoreras mer eller mindre. Jag tänker inte doktorera i statsvetenskap, det verkar vara så instängt. Jag känner en kvinnlig doktorand som känner sig utanförställd hela tiden. De manliga doktoranderna fikar läraren med men inte med den kvinnliga. Det verkar så svårt att vara utesluten. Och det finns inga kvinnliga handledare. De manliga handledarna läser inte in den feministiska forskningen.

Jag känner inte att jag har fått uppmärksamhet på kurserna i statsvetenskap, däremot på kurser med andra ämnen.

"Jag minns att jag på B-kursen frågade läraren som numera är professor i Lund om det fanns några kvinnliga portalgestalter och han sa att det har aldrig funnits några sådana."

F.d. studerande, konstvetenskap, 31 år

Anledningen till att jag började läsa var att jag ville bli konstnär. Jag började på en konstskola i Gävle och gick där i två år, men sen lessnade jag på det; det handlade bara om manliga konstnärer, det fanns inga kvinnliga förebilder. Och frågade man så fanns det inga kvinnliga konstnärer. Jag sökte då till Uppsala, men kom inte in på konstvetenskap. Det här var 1985, och jag började läsa idéhistoria istället. Jag var inte speciellt medveten, men jag hade stora förväntningar för jag trodde det var ett öppet ämne. "Idé", det låter öppet. De ser sig som öppna också, men så fort man börjar ifrågasätta dem är det tvärstopp. Jag minns att jag på B-kursen frågade läraren som numera är professor i Lund om det fanns några kvinnliga portalgestalter och han sa att det har aldrig funnits några sådana.

Sen började jag läsa konstvetenskap och det gick bra både på A- och B-nivån, antiken och framåt pang pang. Jag ifrågasatte ingenting och lärarna bekräftade mig för att jag var duktig. Men så begick jag det stora misstaget att 1989 gå en kurs om kvinnliga konstnärer som en odisputerad men mycket erfaren kvinnoforskare hade. Samtidigt började den kvinnohistoriska kursen på Centrum för kvinnoforskning, och jag gick den också. Det var en fantastisk upplevelse för nu kunde jag börja formulera det jag hade upplevt och tänkt!

Men det som hände mig på konstvetenskapliga institutionen var att från att ha varit en duktig elev blev jag en olydig elev. Professorn sa att kvinnoforskaren som hade kursen om kvinnliga konstnärer hade "förfört" mig, han använde det ordet. Men vi var 12 stycken som gick hennes kurs och vi gick sen alla vidare på C-kursen och då fick institutionen totalpanik, Jag tror hon fick hålla den en eller två gånger men sen slängdes hon ut med motiveringen att man måste vara disputerad för att få hålla en kurs på B-nivå. De såg att vi var så många som började skriva om kvinnliga konstnärer på C-nivån och vi hade alla samma handledare eftersom det inte fanns någon annan på institutionen som hade en kvinnovetenskaplig inriktning. Då beslöt institutionsledningen att man måste skriva D-uppsats för att komma in på forskarutbildningen och på den nivån fick vi inte ha henne som handledare mer.

Samtidigt som vi var flera stycken starka feministkandidater till forskarutbildningen så bestämde sig institutionsledningen för att bara ta in två stycken åt gången och då bara såna som forskar på något ämne som det finns kompetens för bland de fast anställda. För mig känns det som att varje gång jag har blivit klar med en nivå så har ribban höjts. Jag har 200 poäng och beslöt då att byta inriktning på min utbildning. Så numera jobbar jag på en arbetsplats med en akademisk tradition och jag kan arbeta med mina egna projekt även på arbetsplatsen. Så jag skriver mina uppsatser och forskar bredvid. Det skulle inte falla mig in att gå på de destruktiva seminarierna på universitetet. Jag har kontakt med andra kvinnoforskare och jag tycker att det är vad jag behöver. Jag har så mycket emot mig ändå – varför ska jag utsätta mig för det akademiska motståndet också?

Hela universitetsstrukturen måste förändras. På vissa institutioner finns det bara en enda professor som har all makt över allt och alla. Godtycket måste bort. Man borde införa ett mer anglosaxiskt system med olika typer av professurer för att tillgodose olika inriktningar bland studenter och doktorander. Det borde vara en manlig och en kvinnlig lärare på alla muntliga tentor. Skrivningarna borde vara anonyma för lärarna som rättar. De ska inte veta om det är en kvinna eller en man som har skrivit.

"Nästan ingen av alla de doktorandkurser jag har gått har jag någon större nytta av. Det tycker jag är kränkande."

Doktorand i pedagogik på en lärarhögskola, 50 år

Jag började studera 1977 och sedan dess har jag alltid haft någon kurs på gång. Men egentligen arbetade jag till 1988 inom kommunal förvaltning, men fick sen en tjänst som adjunkt på en mindre högskola. Samtidigt är jag antagen som doktorand på en lärarhögskola.

Jag hade inga speciella förväntningar när jag började. Jag bara slängde mig in på alla kurser som fanns att tillgå. Först efter ett tag började jag fundera mera självständigt på mitt eget projekt.

Det hör till saken att jag har skrivit en tre, fyra läroböcker och har utvecklat ett pedagogiskt program som är mycket använt i många kommuner. Jag tänkte att jag skulle presentera mig för professorn och

han frågade om jag hade tänkt på vad jag skulle skriva avhandlingen om. Jag svarade att jag är intresserad av pedagogisk planering och han sa "jaha och vart tror du att du kan komma med det?". Jag hörde direkt att han menade ungefär "kom inte här och tro att du ska ha några favörer för att du har skrivit något förut, nej här börjar vi från början".

Så jag sadlade om och valde ett annat område. 1990 kom jag in på forskarutbildningen och tog som sagt den ena kursen efter den andra som bjöds. När jag nu har kommit en bit in på avhandlingsarbetet så inser jag att nästan ingen av alla de kurser jag har gått har jag någon större nytta av. Det tycker jag är kränkande. När jag nu börjat skriva avhandlingen är jag tvungen att läsa in tusentals sidor igen. Här borde man granska kursutbudet till doktoranderna. Kurser borde också komponeras ihop utifrån deras behov och inte bara utifrån den tillgängliga professorskompetensen.

Det jag saknar i forskarutbildningen är samarbetet. Mycket armbågande och ensamjobbande är det fast vi bara är kvinnor i gruppen och handledaren är kvinna. Det finns en akademisk kultur som sätter sin prägel på det hela. Man tror att man riskerar något om man ringer upp en seminariekamrat och frågar vad sysslar du med, borde vi inte samarbeta? Då blir det på ett så personligt plan. Jag saknar mera organiserade former för samarbete.

Det är en hel del på högskolan som har sökt och kommit in på forskarutbildningar och det har blivit en del konkurrens. Jag känner att jag inte vill delta i den där konkurrensen. Det märks när man kommer i augusti; folk frågar "hur går det?", "hur mycket har du skrivit under sommaren?", "när ska du disputera?". Då säger jag istället att man måste ju leva också. Det intrigeras kring oss doktorander och just nu satsar man på en manlig kollega och hoppas att det inte ska komma någon från den medvetna kvinnliga sidan och utmana honom.

60–100 000 kronor per år av den egna forskningsnämnden på högskolan får alla som doktorerar. Men man måste jobba samtidigt och sen ska man åka till universitetsorten där man är inskriven som doktorand en gång i veckan. Det blir stressigt. Vi har bara en doktorandtjänst som skräddarsyddes till en man.

Klimatet är sånt att man inte kan tacka nej heller till övertid och så står jag där med pengarna men inte med tiden att skriva färdigt min avhandling på. Det är som att man inte respekterar ett avhandlingsarbete lika mycket om det är en kvinna och inte en man som håller på med det.

Professorer borde gå handledarutbildning för det är en konst som få behärskar. Jag tycker man kan kräva att en handledare går in i min process, backar upp mig och leder mig. Varför vill en del handledare

inte dela med sig? Jag saknar också en grupp där man tipsar varandra, där man kan få hjälp att bedöma hur pass rimliga ens tolkningar är. Att tala om hur man skapar sig en vetenskaplig blick, vad är forskning?

Högskolan som miljö är ingen vanligt arbetsplats. Det är ett ställe där ensamma vargar ränner runt i korridorerna och fixar och myglar till sig resor och konferenser och begår kriminella brott. Det finns inga regler och rutiner. Man är skiträdd för hur fakturor ska skötas etc. Man pratar inte med varandra och utvecklar inte sina relationer. Man vågar inte konfronteras med åsikter. När man märker att det finns olika åsikter slutar man att prata. Jag efterlyser en pedagogisk utbildning till högskolelärare.

"Jag ville ha en kvalificerad utbildning, intellektuell stimulans, uppskattning och stöd för det jag gjorde. Inget av detta har uppfyllts."

Doktorand i litteraturvetenskap, 28 år

Man kan väl säga så här att min väg in i det akademiska livet har varit obehagligt rak. Jag gick ut gymnasiet och tog sen en fil kand på utsatta tre år. Jag skrev min C-uppsats i litteraturvetenskap, vi var ungefär 20 personer på seminariet och min handledare rekommenderade mig att fortsätta. Jag hade skrivit en väldigt traditionell uppsats med vår nuvarande professors bok som huvudbok.

Det här var 1988 och vi studenter på det här C-seminariet kände inte till att det fanns något som hette feministisk litteraturvetenskap. I min grupp fanns det visserligen några tjejer som skrev om Elin Wägner och de räckte upp handen och uttryckte åsikter om att det var för lite kvinnor på kurslistorna. Det hade jag själv inte reflekterat över innan de påpekade det men tyckte att de hade rätt. Men samtidigt tyckte jag att de här tjejerna var lite jobbiga, de satt och stickade på lektionerna och så.

Några år senare blev jag antagen på forskarutbildningen vid litteraturvetenskapliga institutionen. Från ettan i grundskolan genom gymnasiet och grundutbildningen på universitetet hade jag varit bäst i klassen. På forskarutbildningen blev jag plötsligt sämst, åtminstone kändes det så. Det var jobbigt, trots att jag till viss del ändå var förberedd på att det inte var lätt för kvinnor i den högre, akademiska

världen. Jag hade dragit mig lite för att påbörja doktorandstudierna eftersom min mammas erfarenheter hade avskräckt mig. Hon disputerade vid 47 års ålder och hon trodde att hon skulle få jobb på sin institution efter det. Men då visade det sig att de manliga professorerna var trötta på gamla kärringar och ville anställa unga killar.

Jag hade trots allt höga förväntningar och krav på utbildningen när jag började doktorera. Jag ville lära mig någonting. Jag har ett socialt patos så den feministiska inriktningen kändes vid det här stadiet som helt självklar för mig. Jag ville ha en kvalificerad utbildning, intellektuell stimulans, uppskattning och stöd för det jag gjorde. Inget av detta har uppfyllts. Det känns extra bittert eftersom jag hela tiden har finansierat studierna själv med studielån.

Om jag ska beskriva min upplevelse av doktorandutbildningen så var det inte som att gå in i en vägg. Utan det var snarare som att gå in i en deg. Man kan inte göra någonting eftersom det är svårt att sätta fingret på vad som är fel. Det jag kan konstatera är att litteraturlistorna är under alla kritik, ingen kurslitteratur är under femton år gammal, och seminarierna fungerar inte heller bra. Det postmoderna och det feministiska existerar inte, förutom på tidningarnas kultursidorna förstås. Jag känner mig egentligen inte illa behandlad för att jag är feminist. De unga killarna som vill vara postmoderna kan också bli styvmoderligt behandlade. All vetenskap ska vara bevisbar och objektiv, även om ingen utanför vår institution trott på det de senaste tjugo åren.

Professorerna är väl ungefär i min pappas ålder och liksom med min pappa kan man inte ta allt de säger på allvar. Men de kan vara snälla ibland. Jag funderar på varför de ändå föredrar killarna trots att de vill vara – för professorerna besvärligt – postmoderna. Det enda jag kan komma på, för att dra liknelsen med min pappa vidare, är att i min pappas ungdom var karlar som höll på med humanistiska ämnen lite misslyckade. Därför kanske professorerna ger killarna alla pengar i första hand så de ska slippa skämmas för släkten. Det är därför de får doktorandtjänster och timmar och hjälps framåt.

Det är svårt att sätta fingret på om det finns kvinnoförtryckande strukturer, många av lärarna på min institution är till exempel kvinnor. Men jag kan säga att rent allmänt är hierarkierna ett problem för min personliga del. För mig är intellektuellt utbyte bara möjligt om man sitter och samarbetar i grupp och på seminarierna. Men killarna tycks vara mer vana vid konkurrenssituationer. Jag försöker vara aktiv på varje doktorandseminarium men förblir alltid totalt osynlig. Det sättet att konkurrera där man uppvärderar respektive nedvärderar varandra är mer subtilt. Om det var tydligare skulle jag gärna skrika och slåss, men

som det nu är kan jag inte riktigt säga vad som är fel och vem det är fel på.

Om jag fick önska mig någonting skulle det vara att mina förväntningar infriades. Jag vill ha en kvalificerad utbildning, till det räknar jag feministisk kompetens, jag vill föra intellektuella samtal och känna stöd för det jag gör. Jag vill att det ska vara en jämn fördelning mellan killar och tjejer på alla nivåer. När man studerar på grundnivå, men även högre förstås, borde man ha tillgång till möjligheten att kunna välja ifall man vill ha en kvinnlig eller manlig handledare till exempel. Det är ofta lättare att tala med någon av samma kön som man själv, så varför ska inte tjejer kunna åtnjuta den fördelen som killarna redan har haft i alla år?

"Då fick jag reda på att min handledare varken hade presenterat publikationen eller tagit upp mina poäng. Men om alla de andra hette det att de hade goda prognoser."

Doktorand i romanska språk, 44 år

Jag kom till Sverige 1979 som politisk flykting från Latinamerika. Där hade jag studerat antropologi och historia. Men att studera där var som en livsstil. Universiteten var fulla av människor som ville förändra saker och ting i Latinamerika, till exempel menade vi att det var viktigt att förändra utbildningssystemet från grunden. Min erfarenhet då var att vi kämpade tillsammans kvinnor och män på universitetet för ett nytt samhälle.

Jag trodde den akademiska världen såg likadan ut i Sverige. När jag kom till Sverige var jag så mycket barn i god bemärkelse – att man har paradiset med sig, som det står i bibeln, fast jag inte är troende. Jag var mycket ung och hade mina erfarenheter från livet och så mötte jag de hemska förhållanden som finns på universitetet. Jag trodde jag kom från en annan planet, jag blev helt chockad, vad är det som händer, är det för att jag är invandrare? Det tog mig 10 år att vakna och inse att jag hade hamnat i ett system som gjorts av borgerligheten för hundra år sedan. Jag hade manliga kamrater som förut, i Latinamerika hade tyckt att män och kvinnor var lika värda, men som nu plötsligt, i det svenska universitetssystemet uppförde sig som svenska män. Jag jobbade gratis

i fem år för ett litteraturprojekt tillsammans med en kamrat från Latinamerika. Han doktorerade och gjorde karriär på vårt gemensamma projekt medan jag städade för att ha råd att fortsätta forska. Om jag städar eller är akademiker eller revolutionär är för mig hopblandat. Det som räknas är de mänskliga värderingarna.

Men att komma frisk som en blomma och uppleva att ingen ser dig, fast du har så mycket att ge till alla. När jag gick till dekanus och klagade sa han att det är vanligt i forskarvärlden att det finns de som uppfattar att en kamrat har använt material som är ens eget. Då ska man skriva en inlaga för att visa att den personen inte är så "stringent". Jag satt där och tänkte "varifrån kommer dessa orättvisor"? Hur kommer det sig att dessa personer kan få tjänster? I Latinamerika hade det varit uppror och de hade försvunnit från universitetet.

Jag skulle också kunna berätta om hur min kamrat behandlade mig i forskarrummet – hur han trakasserade mig sexuellt så fort min pojkvän gick ut ur rummet. Detta att kvinnor aldrig är bra, hur länge ska vi bära det på våra axlar? Från min förste handledare fick jag höra att jag inte skriver bra, inte uttrycker mig tillräckligt bra. Jag skulle antingen öva ständigt eller aldrig skriva.

När jag kom till Sverige läste jag alla möjliga kurser som fanns för att komma in på universitetet. 1981 blev jag antagen till lärarlinjen men mitt trauma där var att lektorerna sa att jag inte skulle kunna undervisa i svenska så jag bytte till ämneslärare.

1985 hade jag en färdig fil kand examen i franska och spanska och 1987 blev jag antagen till forskarutbildningen. 1984, som sagt, hade jag påbörjat projektet tillsammans med min manliga kollega. Det handlade om 1800talslitteraturen i mitt hemland och jag tyckte det var jätteroligt.

Jag tog studiemedel när jag kom in på forskarutbildningen. Naivt tyckte jag att okay, jag gör det ändå för det är så roligt. 1990 publicerade jag min första bok i mitt hemland och fick jättefina recensioner. Dem skickade jag till min handledare, som också var från Latinamerika. Han var väldigt konstig mot mig trots att vi hade samma politiska uppfattning och kom från samma svåra förhållanden, men jag var länge lojal mot honom.

Alla obligatoriska poäng jag hade tagit, tillsammans med min första publikation, och sen alla mina extrapoäng – jag tänkte att det finns ingen annan på romanska institutionen som har alla poäng klara eller som har publicerat sig, så jag skulle nog få utbildningsbidrag. Men när jag kom hem så sa institutionsledningen att nej, du har inte fått utbildningsbidrag för ingen har presenterat dina poäng, och talat för din sak. Jag bad att få titta på alla papper i ärendet och då fick jag reda på att min handledare varken hade presenterat publikationen eller tagit upp

mina meriter, men om alla de andra hette det att de hade "goda prognoser" .

Så jag gjorde en anmälan och sa att jag måste byta handledare. Då kallades jag till ett enskilt samtal i enrum med prefekten och min handledare. De meddelade mig att om jag inte återkallade min begäran så skulle jag aldrig få disputera på institutionen. Jag höll fast vid min anmälan. Jag tänkte på alla principer vi som kämpat politiskt i Latinamerika har, och på att det är emot universitetets principer, emot studenternas intressen, etc. att ge efter för sådana hotelser.

Jag bytte handledare, men han jag fick i Stockholm visade sig vara en vän till dem. Jag tänkte att man kanske hade andra visioner i Stockholm och var intresserad av någon som mig som hade kommit långt i sin forskning. Tvärtom. Det visade sig att de hade kommit överens om att ge en del av mitt avhandlingscorpus till min förste arbetskamrat från mitt hemland. Min nye handledare lät mig få veta att jag hade ett hemskt uppträdande och att jag inte kunde skriva. Han skickade mig ett brev på spanska så fullt av fel att jag inte kunde låta bli att rätta det och skicka det till rektorsämbetet med påpekandet att landets enda professor i spanska inte borde göra sådana elementära språkfel.

Nu har jag äntligen fått en bra handledare, en kvinnlig litteraturhistorieprofessor, men trots att hon har skrivit ett bra utlåtande så har jag inte fått någon förlängning av mitt doktorandbidrag. Det är tveksamt om jag kommer att kunna bli färdig med min avhandling.

"Efter fem års litteraturstudier har jag fortfarande aldrig fått vettig undervisning om feminism. Jag är besviken på vår institution, för att den inte känt ansvar för oss som är kvinnovetenskapligt intresserade."

Doktorand i litteraturvetenskap, 27 år

Jag har ingen akademisk bakgrund, kommer från ett litet brukssamhälle. När jag började på universitetet hade jag stor respekt för det och var väldigt förväntansfull och nästan lite rädd. Inte ett dugg ifrågasättande. Men jag var klart studiebegåvad och gled igenom den ena enstaka

kursen efter den andra. Så kom jag in på och gick igenom journalisthögskolan.

Direkt efter examen började jag läsa litteraturvetenskap. På B-kursen var det en kvinnlig lärare som frågade oss om vi var feminister. Det väckte något hos mig och jag blev jätteintresserad, entusiastisk och nyfiken. På C-seminariet fick vi stifta bekantskap med alla möjliga litteraturvetenskapliga teorier utom den feministiska. Vår manliga lärare hoppade över den eftersom han inte ansåg sig behärska feminism.

Teori- och metodkursen på doktorandnivån gav inte heller möjlighet till någon större fördjupning. Jag har länge längtat efter att få delta i en doktorandkurs eller i ett seminarium med feministisk inriktning. Jag har läst alla möjliga kurser med enbart manliga författare på litteraturlistorna. Men än så länge inte en enda doktorandkurs som ens tangerar mitt ämnesområde!

Efter fem års litteraturstudier har jag fortfarande aldrig fått vettig undervisning om feminism. Jag är besviken på vår institution, för att den inte känt ansvar för oss som är kvinnovetenskapligt intresserade. Vi har fått förkovra oss helt på egen hand.

Kanske är en förändring på gång. För nu har min handledare sett till så att vi kan dra igång ett eget kvinnolitteraturseminarium. Det ser jag verkligen fram emot. Det känns som en nödvändig åtgärd att söka kunskap tillsammans med andra inom samma forskningsområde. I övrigt är det hemskt ensamt att syssla med kvinnolitteratur. Många gånger känns det som att famla i blindo, inte minst när det gäller den rent teoretiska delen av forskningsarbetet. Jag har också en del kontakter med Institutionen för kvinnovetenskap. Att gå dit känns nästan som att komma hem. Där slipper man försvara och rättfärdiga sin forskningsinriktning. Där förstår folk vad man håller på med.

Man ska vara taktisk om man vill göra akademisk karriär. Men det är inte taktiskt att välja kvinnoinriktat. Vid vår institution är konkurrensen mellan doktoranderna stenhård och jag ser ingen större möjlighet att få mitt avhandlingsarbete finansierat inom ramen för en forskartjänst. Inte minst då feminism står så lågt på dagordningen.

Det är dessutom ont om adekvata handledare. När min handledare om några år går i pension lär doktorander med en kvinnovetenskaplig inriktning antingen få försöka vända sig till Institutionen för kvinnovetenskap, eller hålla tillgodo med någon av de "reguljära" krafterna på vår institution. Vilket är ohållbart eftersom både kompetensen och det genuina intresset verkar saknas.

Några av doktoranderna brukar umgås en del på fritiden. Jag minns särskilt en gång när en av killarna och jag tog en öl och diskuterade.

Efter ett tag sa han att "nu kunde jag väl vara mig själv och lägga av feminismen".

Hos oss är det en klassisk initiationsrit första gången en doktorand ska tala på ett seminarium. Många har inte sagt ett ljud på flera år. När en tjej säger något så blir det oftast bara tyst och sen går man vidare till något annat. Men när en kille har yttrat sig är det alltid någon annan som hakar på och instämmer med honom. Tjejerna får inte alls samma stöd och därmed blir de också dåliga på att stödja varandra under seminarierna.

Jag har inte märkt något öppet motstånd från institutionen. Det handlar mer om brister som aldrig åtgärdas. Utan feministiskt inriktade kurser eller handledare är det ingen som uppmuntrar och fångar upp grundstudenterna. Spiralen går nedåt. Utifrån ser allt prydligt ut. Den lokala jämställdhetsplanen visar till exempel att vår institution har fler kvinnliga än manliga doktorander och en professor av varje kön. Men det säger egentligen väldigt lite.

När man utreder kvinnoforskningens status räcker det inte med att undersöka hur många kvinnor det finns på en institution. Man måste också se till vilken forskning som bedrivs, om den har ett feministiskt perspektiv eller ej.

Kvinnovetenskapen måste uppvärderas, det måste finnas adekvat handledning på alla nivåer och en undervisning som alltid tar könsperspektivet i beaktande. Detta gäller inte minst på grundnivå, där en kvinnlig majoritet av studenter ofta gallras ut efter hand, eftersom de inte kan identifiera sig med de förhärskande, manliga värderingarna. Det duger inte att lämpa över det här ansvaret på fristående "kvinnokurser". Dit söker sig de redan frälsta och kurserna motverkar ofta sitt syfte, genom att de ger de "reguljära" kurserna alibi att strunta i könsperspektivet.

Institutioner som inte klarar av att upprätthålla en acceptabel standard på detta område bör få bakläxa och straffas via minskade resurser. Kanske bör en viss andel av institutionernas eller fakulteternas medel, åtminstone till en början, öronmärkas för kvinnostudier. Resurserna kan då läggas på bra lärare. Och fler doktorander som sysslar med kvinnoforskning kan få doktorandtjänst. De kunde undervisa på grundnivå och på så sätt hjälpa fler grundstudenter att få upp ögonen för kvinnoforskningen. Och när statusen väl har höjts är jag övertygad om att ledningarna för landets universitet inser att bra kvinnoforskning innebär viktiga konkurrensfördelar.

Den feministiska kompetensen måste höjas över hela landet. Det behövs inte minst bra kurslitteratur (gärna tvärvetenskaplig) inom kvinnoforskningens område. Idag, liksom för tio år sedan, står vi och

kopierar och drar stenciler. Varje generation får börja om från början. Det behövs litteraturguider, teoretiska antologier, kompendier. Vi är många som hungrar efter kunskap och som inte alltid vet var vi ska söka efter den!

Så här i efterhand har jag tvingats inse att jag inte hade några speciella förväntningar inför mina studier i litteraturvetenskap. Jag upplever att man som student lätt passiviseras efter några år i universitetsvärlden. Man socialiseras in i rådande värderingar och det är väldigt svårt att bryta sig ur. Strukturerna känns på något sätt redan fastlagda. Jag tror att det ofta är en ren slump om ens inställning och inriktning ska komma att avvika från normen. För att till exempel märka att en litteraturlista är skev, behöver man veta vilken alternativ litteratur som finns. Som A-student är man inte i position att ifrågasätta sådant.

Idag kan jag inte fatta att jag inte ifrågasatte mer under grundutbildningen. Men när jag har talat med andra om detta visar det sig att de har upplevt exakt samma sak. Det är ofta något mycket specifikt som får en att "vakna" och börja engagera sig. Jag tror att många feministiska forskare i likhet med mig upplever studierna som något av en politisk handling, nästan lika mycket som en akademisk. Och den känslan ger faktiskt en extra kick.

Till att börja med hade jag ingen tanke på att bli doktorand. Men efter C-uppsatsen kände jag att jag ville jobba vidare med mitt ämne. Och att bli doktorand kändes inte som ett särskilt stort steg. Jag visste ju redan när jag sökte in att det är svårt att få en avlönad tjänst inom ramen för avhandlingsarbetet. Det var mer en formell sak att jag skulle få tillgång till doktorandkurserna och få förlängda studiemedel. Till saken hör att det vid tiden för min ansökan fortfarande var relativt lätt att ta sig in på forskarutbildningen. Nu har antagningsreglerna ändrats, vilket medför att betydligt färre kommer vidare. Detta kan medföra att studenter som vill forska om kvinnolitteratur drabbas särskilt hårt.

"Jag fattade exempelvis aldrig när jag läste ryska hur det kom sig att killarna hamnade på UD medan jag blev guide. Var jag en säkerhetsrisk för att jag inte hade gått tolkskolan i det militära och därför var utanför nätverket?"

Doktorand, konstvetenskap och slaviska språk, 35 år

Min naiva syn på den akademiska världen har jag fått genom mina föräldrar. De har frireligiös bakgrund, varianten ärligt arbete. Min pappa har doktorerat, men inom naturvetenskap, så han kan inte förstå mina problem. Länge, länge så har jag trott att det var mig det var fel på. Jag fattade exempelvis aldrig när jag läste ryska hur det kom sig att killarna hamnade på UD medan jag blev guide. Var jag en säkerhetsrisk för att jag inte hade gått tolkskolan i det militära och därför var utanför nätverket?

Jag började på vad jag trodde var Sanningens hus. Socialantropologi var det första jag läste och det var jätteroligt. Mitt stora intresse är Sovjet och Ryssland men när jag ville skriva min uppsats om det så sa man "det är vi inte intresserade av här". Det fanns visserligen en manlig lärare som var så intresserad att han ville träffa mig ensam ute på stan hela tiden... Han var så intresserad så jag skrev aldrig min uppsats.

Istället reste jag runt i världen i flera år och insåg att som svensk kvinna är jag privilegierad och det måste jag ta vara på. Så jag började läsa ryska. Jag var jättemotiverad och klarade av mina studier på rekordtid och åkte ett år till Sovjet och pluggade där. När jag kom tillbaka hade min kvinnliga handledare just blivit professor på ett annat lärosäte – efter att ha överklagat med hjälp av jämställdhetslagen. Vi fick en ny, manlig professor och jag hängde i luften. Han sa "läs lite till innan du bestämmer dig för vad du ska skriva om" och jag läste och läste – och jobbade extra. Jag fick inte den uppmuntran att forska som jag väl hade behövt. Hade jag varit synligare som man? Jag har flera manliga vänner på andra institutioner som fått stöd från början. De blir väldigt förvånade över att det tydligen varit enkelt för dem hela tiden, "det har liksom gått automatiskt". Och doktorshatten har de vid trettio.

Då började jag läsa konstvetenskap, men fick problem för att jag ville hålla på med rysk konst. Och på konstvetenskap fanns det ingen som kunde ryska. Jag satt på arkiv och teatermuséer i Moskva på egen bekostnad. Jag ville skriva om en kvinnlig scenograf men det gick inte för jag var ju inte teatervetare. Tvärvetenskap, som jag trodde på, var

det ju ingen annan som erkände. Ett annat problem var ju att jag naturligtvis ville använda mig av källor på ryska.

Jag läste och läste och föreslog ämne efter ämne som inte godkändes. Till slut tog en kvinnlig lektor sig an mig. Hon är visionär och stödjer spröda idéer från början. Men när det gällde det ryska var jag tvungen att ta reda på hur allt skulle göras själv.

Jag har haft VG hela tiden och varit bäst i alla grupper. Det enda jag inte fick VG på var min D-uppsats som man hade jättesvårt att hitta en opponent till. Att vara doktorand var den enda möjligheten att få stipendier insåg jag. När jag sökte till doktorandutbildningen sökte jag till alla universitet i Sverige och blev antagen överallt.

Jag började på universitetet 1980 och har just nu, femton år senare, fått en doktorandtjänst. Nu känner jag mig så trött och ledsen efter att ha fått den här tjänsten. Det är förmodligen en retroaktiv trötthet. Och inte bara i egen sak. Min handledare är docent och har större delen av de aktiva doktoranderna. Det är hon och inte någon av de manliga professorerna som håller i det högre seminariet. Professorerna har heller inga doktorander att tala om.

Jag hade tänkt skriva om en kvinnlig konstnär, men det har jag gett upp. Dels för att så lite är skrivet om rysk modernism över huvud taget. Vad gäller kvinnlig konstnärer är knappast någonting gjort. Ett av de två arkivår jag har tillbringat i Ryssland har gått till att leta fram material om henne.

Vi har ingen undervisning alls på C- och D-nivån. Man kan välja att läsa vad man vill. Så jag har läst några feministiska kurser. Nu finns det fyra timmar på grundnivån i feministisk konstvetenskap. Men på 60- och 80-poängsnivån finns det ingenting. Ingen driver feminism på vår institution. Min handledare hade ett seminarium om kvinnligt/manligt ett tag.

Jag hade haft det betydligt enklare om jag hade förstått från början hur strukturen såg ut. I Norge läser man en termin vetenskapsteori innan man börjar på sitt ämne – det borde vara obligatoriskt också i Sverige och då skulle feministisk teori ingå. På universitetet finns det också många kvinnor som är omedvetna om vilken makt de har och vilka förebilder de skulle kunna vara för studenterna. Alla mina år på universitetet känns som om de utspelat sig i ett vacuum. Kvinnliga lärare borde ta tag i kvinnliga studenter från början.Trots att jag, förstår jag nu, velat forska hela tiden, och nog har förutsättningarna så tog det mig så lång tid att göra det. Jag tror det hade varit annorlunda om jag varit man.

Är det akademiskt korrekt att vara man? En kommentar ur studentfacklig synvinkel

Ingrid Anderbjörk, ordförande för Sveriges Förenade Studentkårer (SFS)

I ovanstående dokument från konferensen på Hasselbacken beskriver studenter klara exempel på situationer som inte alls är ovanliga vid universitet och högskola idag. Med bakgrund i ett relativt studieovant hem söker man sig till högskolan för att få sina förväntningar om en öppen och utvecklande miljö tillgodosedda. Upplevelsen av besvikelse och känslan av att inte passa in i den akademiska miljön förstärks av att förmedlingen av faktabaserad kunskap i större utsträckning är avpassad efter män än efter kvinnor.

Orsaken till att kvinnan anser sig finna missförhållanden i exempelvis kurslitteraturens sammansättning inom utbildningen, och dessutom väljer att verka för förändringar genom studentfackligt arbete ska inte uppfattas som ett medvetet sökande efter brister, utan mera ses som en produkt av känslan av att det finns en outnyttjad kapacitet hos kvinnorna i högskolan.

Uppmuntran för att utföra ett bra arbete

Hur presenterar kvinnor projekt, idéer och tänkbara framkomliga vägar för personer – som lärare eller handledare – vilkas synpunkter upplevs som värdefulla för dem personligen, eller för projektet som sådant?

Min uppfattning är att kvinnor, i större utsträckning än män, söker acceptans och uppmuntran redan på idéstadiet. Kvinnor har en hög prestations- och ambitionsnivå som till viss del färgas av osäkerhet över hur omgivningen kommer att reagera på resultatet. Kvinnor vill vara till lags, undvika att utgöra den minsta belastning, och det är också vad som traditionellt förväntas.

Ofta är förväntningarna redan från början att kvinnor ska göra ett bra jobb. Uppmuntran anses sålunda vara överflödig, vilket leder till att osäkerheten över vilket stöd man kan förvänta sig som kvinna växer i takt med arbetets fortskridande.

Kvinnor som bedriver högre studier uppfattas av många fortfarande som ett hot eftersom, generellt sett, problematisering, arbets- och angreppsätt inte är detsamma som för män inom högskolan. Kvinnor

söker ofta mycket tydligt efter bekräftelse, stöd och utökat samarbete för såväl sin personliga som för gruppens utveckling. De traditionella pedagogiska arbetsformerna ger mycket litet utrymme för den typ av samarbete som kvinnor efterfrågar och premierar istället den person som snabbt kan tillgodogöra sig förmedlade faktakunskaper utan att ställa ytterligare krav på att fakta ska sättas in i ett sammanhang för att bli till relevant kunskap.

Olika verklighetsuppfattningar

Påståendet att det är akademiskt korrekt att vara man väcker tankar eller känslor som för många är svåra att definiera. Det kan röra sig om uppgivenhet, frustration och ilska av den anledningen att man anser att frågan är bäst besvarad jakande. – Ja, tyvärr, det är akademiskt korrekt att vara man och det är inte mycket vi kan göra åt den saken.

Eller så väljer man att låta sina känslor uttrycka skepsis inför att den akademiska verkligheten faktiskt är sådan. – Skulle verkligen inget ha hänt under de sista tjugo åren?

En tredje hållning till problemet är att få känslan av att frågan saknar relevans eftersom problemet inte finns inbyggt i den akademiska strukturen, utan snarare i enskilda människor som uppfattar sin livs- och arbetssituation olika.

Det är svårt att beräkna hur många individer som får känslan av att frågan inte kan besvaras på något annat sätt än jakande (– Ja, vi kan ju alla se hur illa kvinnor passar in i den akademiska formen). Om man dristar sig till en gissning så uppgår den inte till en majoritet av intelligentian vid svenska högskolor och universitet. Utvecklingen går sakta framåt. Andelen individer som ser det som självklart att uppdrag inom universitet och högskolor inte endast bör innehas av män ökar och kommer i sinom tid att lämna en försvinnande liten grupp bakåtsträvare åt sitt öde.

Men vi måste vara vaksamma på att det inte stannar vid tomma ord i jämställdhetsplaner, knappa resurser i det praktiska arbetet med att genomföra konkreta åtgärder i strävan att åstadkomma en jämnare könsmässig sammansättning inom universitet och högskola.

Skev könssammansättning är ett kvalitetsproblem

I en sammanställning av ett antal av SFS medlemskårers syn på tjänstestrukturen vad gäller könssammansättning inom universitet och

högskola, konstaterar vi ett stort mått av medvetenhet. Genomgående ses den skeva könsmässiga sammansättningen som ett allvarligt kvalitativt problem.

Detta är en koppling som vi hoppas att också universitet och högskolor gör och prioriterar i önskvärd ordning i sitt kvalitetsutvecklingsarbete. Dels för att åstadkomma ett system för en väl fungerande meritvärdering vid tjänstetillsättning, och dels för att t.ex. underlätta kombinationen av familj och forskarkarriär.

Vi måste bygga upp en kunskap om hur olika typer av kvalifikationer kan viktas emot varandra. I arbetet för att främja en jämnare könsfördelning inom tjänstestrukturen är det viktigt att poängtera och varna för risken med att hamna i spekulationer om avsteg från kompetenskrav. Idéerna om vilka indirekta åtgärder som skulle kunna leda till en positiv utveckling av bestående karaktär är många till antalet och innefattar bl a mentorskap för kvinnliga doktorander, att låta personal av underrepresenterat kön få tillgodoräkna sig detta vid uppsägning, oavsett anställningstiden, att kvotera in ledamöter till tjänsteförslagsnämnderna och till tidsbegränsade tjänster som ett sätt att skapa rörlighet. Barnomsorgen måste byggas ut och göras mer flexibel så att den går att kombinera med oregelbundna arbetstider.

Provokation en nödvändighet

Att koppla akademisk korrekthet till kön kan upplevas provocerande och det är kanske också tanken. Vi studenter lever i en värld som i stor utsträckning lever gott på sina traditioner, och som finner styrka i sin sedan gammalt inrotade struktur. Till viss del kan dessa traditioner tynga en organisation och verka hämmande för dess vidare utveckling.

Universitet och högskolor är traditionellt manliga miljöer och kvinnor har inte förrän under de senaste 40 åren gjort sitt intåg på den akademiska arenan i nämnvärd utsträckning. Vilken väg vill vi då gå för att åstadkomma en miljö som kan locka såväl kvinnor som män? Vilken är vår målsättning med utvecklingen och hur fort vill vi nå dit? Svaren är många och skiftande, och målsättningen måste vara att med en enad linje målmedvetet verka för att vi så småningom ska kunna dra nytta av att ha en jämnare fördelning av män och kvinnor på alla nivåer inom universitet och högskola.

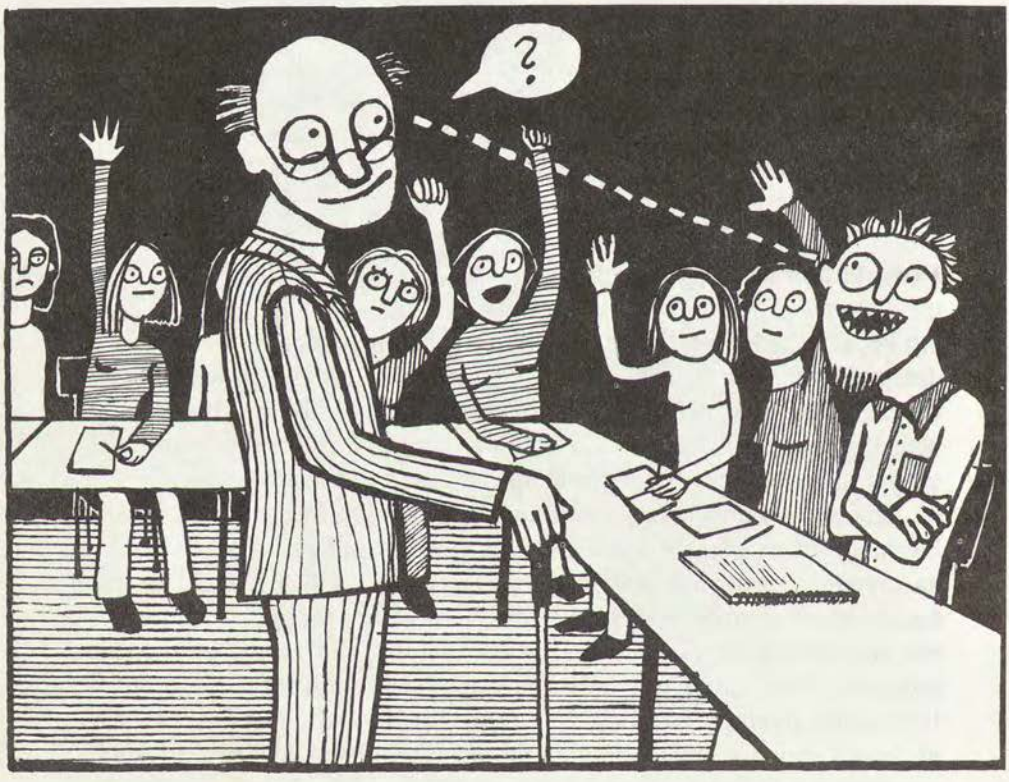

"Hur ska vi få universitetet till kvinnorna? Jag menar att verksamheten som den fungerar är kvinnofientlig."

– Konferens med manliga professorer m.fl. på Rosenbad den 1 september 1995. Inledare: Hans Christian Sørhaug, Oslo

Hans Christian Sørhaug, Arbeidsforskningsinstituttet, Oslo

Makt, kön och arbetsorganisering i "Akademia"

Jag kommer att reflektera kring och till och med spekulera över sambandet mellan makt, kön och "sanning" i akademiska kulturer. Jag bygger på två erfarenheter. Dels har jag i min egenskap av arbetslivsforskare varit involverad i organisationsutveckling på ett par institutioner på Oslo universitet, och även arbetat med allmän chefsutbildning där. Ett av våra mål är att få universitetsanställda att betrakta universitetet som en arbetsplats. Med det påståendet vill jag inte låta påskina att universitetsanställda inte arbetar, för det gör de, till och med ganska mycket. Men samtidigt saknas, paradoxalt nog, ett erkännande av att det är en gemensam arbetsplats, vilket skapar många problem. Jag vill dock poängtera att detta förhållande är svårt att förändra eftersom arbetet till sin karaktär skapar fragmentariserade och informella organisationsformer då det handlar om produktion av kunskap.

Min andra baserfarenhet som är av intresse här är att jag som socialantropolog är intresserad av kultur inte bara vad gäller organisations- och arbetskultur, utan också av kultur i moderna samhällen i ett bredare perspektiv. I det sammanhanget är kön väldigt intressant och mycket gåtfullt. Könsskillnaden genomsyrar allt vi gör, vare sig den gör sig påmind som den enda skillnad som finns eller inte alls "finns". I mycket av genus- och kvinnoforskning kan man se en vacklande hållning till att beskriva könsskillnader – ibland är könsskillnaden dundrande klar och bastant som ett glastak och ibland finns den bara

inte. Könsskillnaden befinner sig i centrum av ett enormt ideologiskt spänningsfält.

Min tolkning är att detta till en del beror på att kön är så oerhört existentiellt, i den meningen att det är en skillnad som inte liknar någon annan. Det finns inget som motsvarar skillnaden mellan man och kvinna. Denna skillnad genererar andra, liknande skillnader. Jag tror också att det sätt på vilket vi i vår kultur tänker "kön" är nära knutet till det sätt på vilket vi tänker "makt". Detta är mycket svårt att prata om, eftersom man, när man talar om könsskillnaden, alltid hamnar i en arsenal av stereotyper. Det gäller också kvinnoforskningen. Den är på en och samma gång fångad i och bekämpar detta stereotypiska tänkande. Diskussionen om könsskillnader i det vi i Norge kallar "Akademia", alltså det akademiska livet, påminner om det Joakim Israel en gång beskrev som att blåsa upp en ballong från insidan.

När man närmar sig frågeställningar om makt och kön i "Akademia" sker oerhört intressanta saker. Jag höll 1990 ett föredrag och skrev sedan en artikel om motsättningen mellan formella och informella strukturer i manlig forskningskultur. Det var i samband med att en ung kvinnlig sociolog, Elisabeth Fürst, hade skrivit en analys mot bakgrund av en empirisk undersökning av skillnader mellan kvinnor och män på norska universitet. Det fanns några metodiska fel i den och halva det manliga forskaretablissemanget ryckte ut och krossade denna kvinna som inte ens var doktorand – med motiveringen att hon hade gjort några metodiska fel, vilket ingalunda förryckte rapportens värde. Med detta exempel vill jag ha sagt att kvinnoforskningen uppfattas som en reell fara, när den lyckas visa hur korrumperade en del idéer om vad sanning och vetenskaplighet i "Akademia" är. Det är mot denna bakgrund jag ska föreläsa idag.

Tre nivåer

När vi talar om jämställdhet och kunskapsproduktion finns det tre nivåer som måste hållas isär. Den första är helt enkelt frågan om frekvens, hur det skiljer sig mellan kvinnor och män. Är det så att kvinnor producerar mindre än män i Akademia? Förhåller det sig så att kvinnorna blir färre och färre ju högre upp man kommer i hierarkin? Lite skämtsamt kunde man kalla det studier i förekomsten av "kvinnlighet" och kvinnor. Denna typ av undersökning är alltid bra att göra, den är enkel och effektiv och folk brukar kunna enas om att det finns problem vad gäller kvantifierbara skillnader mellan män och kvinnor.

Så har vi nästa nivå, som på ett sätt är djupare, vilket inte nödvändigtvis betyder att den är allvarligare – för det är ofta de uppenbara problemen som är de allvarligaste. Man ska vara försiktig med att vara alltför mycket inriktade på vetenskap som "går bakom". Vi tenderar att tycka bättre om en otillgänglig sanning. Den vetenskapliga estetiken får oss att prioritera sådant som är svårt att hitta, och som vi kan meritera oss på. Samtidigt kan det vara de enkla skillnaderna som är de centrala. Som att kvinnor, enligt många undersökningar, publicerar mycket mindre när de har små barn. Den största skillnaden mellan kvinnor och män vad gäller antalet publikationer, infaller när jämnåriga kvinnor och män har små barn. Män påverkas över huvudtaget inte av att ha små barn om man ska döma av statistiken över vetenskapliga publikationer. Om vi tittar på män och kvinnor med barn under sex år, så publicerar kvinnor 60% mindre än män. Och det finns uppenbara skäl till varför det är så.

Frekvensfrågan på den första, uppenbara nivån är alltså nog så viktig, men den andra typen av problem är kanske allvarligare, och det är att det finns en manlig perspektivdominans inom ämnena. Här har kvinnoforskningen gjort stora insatser. Man gräver fram kvinnliga författare som har negligerats inom humaniora och man gräver fram nya problemställningar inom samhällsvetenskap osv. Jag är, fastän jag är lekman på medicin, övertygad om att en del av de sjukdomar som kallas "bindestreckssjukdomar" som psykosomati och fibromyalgi, och som många medicinare hävdar inte finns, inte skulle ha benämnts "diffusa" om det hade funnits fler kvinnoforskare på detta område. Det finns två orsaker till att de kallas diffusa. Den ena är att man inte klarar av att finna en orsak till dem och den andra är att man inte har något språk för att beskriva dem. Här ser man hur avgörande den manliga perspektivdominansen är.

Ett annat exempel på perspektivdominans är helt enkelt i hur hög grad vårt språk är infiltrerat av könsmetaforer. Jag har arbetar en hel del med aidsforskning, och handlett en mycket intressant magisteravhandling i Norge som analyserade språkbruket i epidemiologi. Där ses kvinnorna som ett slags smittsamma rum, dvs de avbildas som om de bar smittan i sig, som om smittan lurpassade där och bara väntade på att män skulle komma in och smittas. Detta sker trots att vi vet att det är fler män som smittar kvinnor än tvärtom. Kanske kan missuppfattningen härledas till historiska fördomar kring att det var de prostituerade kvinnorna som ansågs vara bärare av syfilissmittan, och därför förföljdes de. I språket överlever dylika oreflekterade attityder, som vetenskapligt sett är helt falska.

Könsskillnaderna är djupa och grundläggande, men de är också, ofta på ett oklart sätt, en metafor för mycket annat. Vårt språk är fullt av könsmetaforer utan att vi blir varse det. Inom naturvetenskapen finns det en enormt intressant kvinnoforskning som analyserar den totala manliga perspektivdominansen. Inom mitt eget ämne, antropologi, är det ingen tvekan om att kvinnor har gjort storverk för att upprätta en perspektivbalans. På denna andra nivå handlar det inte enbart om frekvenser utan det handlar framförallt om att producera ny kunskap.

Den tredje nivån kan kallas den epistemologiska. Den handlar helt enkelt om att kvinnor och män lever i olika världar och därför förvaltar kunskapsformer som skiljer sig åt och som inte är omedelbart tillgängliga för varandra. Det finns en hel del feministisk teori som går ut på att kvinnor kan förstå män, men att män inte kan förstå kvinnor. På ett elementärt plan, och sett utifrån den manliga perspektivdominansen, så förhåller det sig antagligen odiskutabelt så. Kvinnor ser världen från ett lite annat håll genom vårt samhälles systematiska socialiseringsskillnader och genom de erfarenheter som kvinnor har av att föda barn och av att vara passiva i samlagssituationer. Men om detta också är en epistemologisk skillnad i djup bemärkelse är en mycket, mycket svår, och på sitt sätt farlig fråga. Man riskerar att hamna i en Blut-und-Boden argumentation.

Jag är ju man och uppfattas ofta som en feministernas man, men jag måste erkänna att det finns delar av feminismen som på det här området tycks mig vag och farlig, påminnande om en del ekologiska resonemang. Man måste hålla ögonen på utvecklingen där, helt enkelt.

Den feministiska utmaningen

Men självklart tror jag att det ligger en utmaning i det feministiska perspektivet, som åtminstone kan göra oss uppmärksamma på perspektivdominansen, och som också kan peka på olika epistemologiska problem, särskilt inom samhällsvetenskapen. Så vitt jag kan förstå är den feministiska problemställningen mer omedelbart giltig inom samhällsvetenskap än generellt inom naturvetenskap. Inom samhällsvetenskapen finns det en mer intim relation mellan intressen, mellan den position jag har och de perceptioner jag gör. För en samhällsforskare är det vetenskapliga mer en relation. Därför blir det så tydligt, att det innebär en skillnad om man utgår från kvinnor eller män och det styr på ett fundamentalt sätt den kunskap man kan gräva fram. Men vi ska vara väldigt försiktiga med att romantisera någondera av de skilda manliga och kvinnliga kunskapsformerna eller skapa en dikotomi av

ont-gott av dem. I vår kultur är det ett problem att vi, utan att alltid reflektera över det, skapar dikotomier av ont-gott. Vi tänker man-kvinna, ont-gott etc.

De här tre nivåerna som jag har räknat upp blandas ofta ihop i jämställdhetsdebatten och jag tror att det kan vara bra att hålla isär dem. Man bör också vara självkritisk när det gäller hur långt man vill gå, men jag tror att det är bra att känna till de epistemologiska problemen. Oavsett om det handlar om könsforskning eller mansforskning eller vanlig forskning så ligger mycket av den vetenskapliga etiken i att vara kritisk och därmed, självfallet, i att vara självkritisk. Kritisera andra är inte svårt.

"Akademia" som produktionssätt

Detta är den bakgrund mot vilken jag ska diskutera akademisk kultur, "Akademia" som produktionssätt, och vad det betyder för förhållandet mellan makt och kön. Jag inleder med att lite allmänt säga något om hur jag ser på akademisk kultur, så som jag känner till den från att ha varit student, till att bli lärare och forska på den. Jag tror det kan vara viktigt i detta sammanhang att nämna att vissa av de dilemman som jag ska försöka skissera för er blir mer och mer allmänna i det övriga arbetslivet. Alltså, det vi alltid har haft problem med inom universiteten, nämligen personliga former för värdeskapande, sprider sig nu i arbetslivet. Jag menar att när du lever på att producera kunskap på ett universitet eller på ett forskningsinstitut, lever du på ditt namn. Det är en personlig form av värdeskapande. Kompetens är något du har uppe i ditt huvud, den är inte synlig. Om du ska leva på den måste du göra dig synlig, du måste skaffa dig ett namn så att någon knyter kunskap som du har utvecklat, till ditt namn. Alla akademiska kulturer innehåller kamp om synlighet. Synligheten har två former, den första är estetisk. Detta krav kan komma i konflikt med sanningskravet. Låt mig ta mig själv som exempel. Jag har rykte om mig att hålla en viss sorts föreläsningar med en stil som folk brukar gilla. Det har inget med innehållet att göra. Jag hade kunnat hålla mitt livs bästa föredrag inför er här idag, men om jag hade stått med ryggen mot er så hade innehållet inte spelat någon roll. Ni hade bara suttit och tänkt på varför jag vände ryggen till. Alltså: du måste lära dig en stil. Alla ämnen har en stil, en estetik som man måste lära sig så att man går hem hos en publik. Det kan vara som i symbolisk matematik där du är helt obegriplig för alla utom för dem som kan matematik. Det finns ingen som säger åt dig att du måste göra på ett visst sätt för det sättet är det enda som gäller här,

utan du måste lära dig det genom rollmodeller. Så det är det ena, att du måste lära dig en stil.

Det andra är att du måste skaffa dig en beskyddare. Du måste skaffa dig en relation uppåt i systemet till någon som har ett namn, en patron eller en mentor, och som är villig att dela det med dig. Själv kom jag in på arbetslivsforskningen genom att min chef, som var ett stort namn, tog med sig mig in till direktörerna och presenterade mig genom att säga "han ser lustig ut, men ni kommer att få glädje av honom". Om han inte hade gjort det så hade jag inte varit här idag.

Om du inte har vad sociologen Bourdieu kallar ett symboliskt kapital så kan du inte heller få det. Om du inte har ett namn eller ett rykte så kan du heller inte få det. Men om du har ett stort namn och ett stort rykte så är det lätt att få ett större. Startkapitalet får man dock av någon annan, av någon som står över en, som uppmärksammar en och som tar en med sig. "Han", säger jag, för det är med enstaka undantag fråga om "han" och inte "hon". Han beskyddar dig, lär dig saker, tar dig med på konferenser, läser det du skriver, introducerar dig för tidskriftsredaktörer, för nyckelpersoner inom ämnet. Utan en patron kommer du ingen vart i det akademiska livet.

Jag stöder mig på två olika undersökningar som visar att det viktigaste villkoret för att göra akademisk karriär är att ha en bra mentor. I början är det ganska liten skillnad på dem som är duktiga, men sedan gäller det att du blir sedd av någon som stödjer dig, att du blir en "klient". Det är det som skapar kumulativa skillnader i en karriär. En mentor, en patron får ett större namn ju bättre klienter han har. Genom detta får du, i universitetsstystemet, som är något av det mest formella som finns, väldigt starka informella och personliga allianser. Folk är på jakt efter patroner. Patroner är på jakt efter klienter. Patroner är på jakt efter andras klienter. Patroner försöker växa genom att utvidga hären av klienter för då blir de starkare. Det skapas nätverk av personliga allianser som ligger under det mesta som sker. Så finns det ett antal forskare som vi kan kalla mystikertypen, som inte önskar ha klienter. De försätter sig dock i en prekär situation eftersom de då inte har någon makt. Universitetssystemets underliggande struktur är till sin natur egentligen feodal.

Det stora problemet här är att klienterna är rädda. Varför? De är rädda för att de kanske har valt fel patron, eller de är rädda för att prata med klienter som har en patron som är fiende till deras egen patron. Svek och lojaliteter är ett ytterst viktigt moraliskt undertema i akademisk kultur. Du lutar dig mot ett namn när du är ung och lovande, detta namn dalar lite och då hoppar du elegant över till nästa namn. Om du gör det för ofta är du en hoppjerka och folk vill inte ha med dig att

göra. Det finns mycket flykt och ångest i akademiska kulturer. Delvis beror det på den här diskrepansen mellan de informella allianserna och det formella regelverket, där allt ser formellt riktigt ut, alla följer reglerna, och allt som sker skall vara avhängigt av din vetenskapliga produktion. De informella allianserna har du ingen överblick över, och fast alla känner till dem låtsas man som det regnar. Det skvallras förstås, och det finns en rik tolkningskultur kring hur de informella allianserna fungerar.

Det totala engagemanget

Men ångesten och rädslan i akademiska kulturer kommer sig också av något av det vackra i akademiska kulturer, nämligen att det handlar om ett totalt engagemang. Man kan inte skilja mellan person och sak. Varje kritik är egentligen en total kritik. Att producera kunskap på en forskningsnivå är att gå in i en institution där det för det första råder en total förpliktelse. En förpliktelse på att alltid vara bäst, kunna mer. Du måste ge allt, och det tar aldrig slut. För det andra är förpliktelsen odelbar, du ska använda hela huvudet, alltid. Det innebär att om du gör något dåligt, så blir det väldigt personligt. När du lever på ditt namn, kan du inte skilja namnet från din person. Jag kan till exempel inte, om det här är ett dåligt föredrag, säga att, sorry, idag var mina ord dåliga. En snickare kan kanske skylla på verktygen, men om jag gör något dåligt så är det jag som är dålig. Jag kan inte dölja mig bakom något annat och när jag har hållit ett dåligt föredrag så känner jag mig dålig, skitig och oren i flera dagar efteråt. Det sitter i ryggmärgen på mig som något som gnager i mig hela tiden, som tandvärk som inte går över. En känsla av skam, skam, skam. Som antropolog tänker jag på skam som att mitt ansikte är nedsmutsat. Det är en fläck i mitt ansikte, som om jag hade ett stort fult födelsemärke mitt i nyllet, synligt för alla. Kanske har tvåhundra människor sett mig stå och fumla och säga saker som inte stämmer. Jag hade kanske förberett mig för dåligt, eller jag var inte i form, eller något hade hänt, jag hade bråkat med frun, vad vet jag. Vi klarar inte att skilja mellan sak och person i denna bransch och det gör att du är rädd därför att du blir värderad hela tiden.

Den akademiska kulturen präglas sålunda av en lätt paranoia. Paranoia blir en del av vardagen. Vad innebär det? Det skapar ett slags magiska ledarfigurer därför att när klienterna kommer in i systemet har de ett sådant behov av att bli erkända. I det totala kravet ligger också ett begär efter att bli erkänd därför att man genom att hålla ett bra föredrag eller leverera en bra artikel blir erkänd också som person.

Jakten på arenor och personer som kan bekräfta dig blir stor. Jag ska ta ett konkret exempel från mitt eget ämne, antropologi. Den bäste antropologen i Norge heter Fredrik Barth, och han är så karismatisk att när han kommer in i ett rum, så försöker alla doktorander att närma sig honom. De försöker säga något genialt på tre meningar, eller stoppa ner sina uppsatser i hans fickor. De hyser ett vansinnigt hopp om att han ska upptäcka hur duktiga just de är.

Det innebär att ledarbegåvningar i sådana system som jag pratar om nu blir det som psykoanalytikerna kallar "transitional objects", känslomässigt laddade övergångsobjekt. De blir en del av vår fantasivärld och vi tillerkänner och tillskriver dem magiska egenskaper. Vi vill så gärna tro att de är i stånd till att se att jag är duktig, att upptäcka det som är värdefullt inne i mig och som är anledningen till att jag finns i branschen. Men för att kunna önska så hett, att dessa ledargestalter nästan bara på gången ska se om vi är bra eller inte, så måste vi tillerkänna dem ganska starka ämnesmässiga och andra egenskaper i vår fantasivärld. Det är utifrån dessa egentligen ihopfantiserade egenskaper hos ledargestalterna som vi handlar.

Jag talar nu om en sorts, mycket stark intimitet som jag ser som ett slags magi och som finns även inom näringslivets struktur. Det könsmässiga i detta framstår mycket klart. När det är män som lever i dessa magiska världar, konstruerar dessa relationer, har dessa nätverk, skapar tillit och lojalitet mellan varandra, då blir det svårare för kvinnor att ta sig in. Helt enkelt för att det låser sig. Utan att det alltid är meningen att stöta bort kvinnor, så träder den bortstötande mekanismen i kraft. I många ämnen uppstår det manskulturer, män bekräftar varandra på mäns sätt, och där blir kvinnor lite farliga. Kvinnor blir problematiska därför att de ifrågasätter och hotar rationaliteten i de medvetna eller omedvetna strategier med vilka männen försöker klara sig utan kvinnor i manskulturer. Kvinnor kan också bli upphov till svek, de splittrar mansolidariteten och mansgemenskapen.

I manliga arbetskulturer med ett totalt engagemang uppträder ofta en lätt erotisering. Folk är där som hela personer, de är inte där i roller eller med delar av sig själv. Man är utelämnad till andras erkännande och man är avhängig av andras lojalitet. Mäns maktgemenskap bygger på att den kombinerar hierarki och närhet, samtidigt. Den har sina egna intimiteter, som bastu. I Norge måste man exempelvis, om man vill göra karriär i finansdepartementet, åka skidor. Endast de två främsta socialekonomerna behövde inte åka skidor. På andra håll är det viktigare med halvmaraton, och någonstans kan det viktigaste vara att supa ihop. Allt det här skapar en sort intimitet. Det finns många olika sätt att skapa denna form av närhet och intimitet där kvinnor inte passar in. Det finns

djupa, psykoanalytiska förklaringar till att män försöker klara sig utan kvinnor, och det är inte alltid dåligt.

Kvinnor som maskotar eller stereotyper

Det viktiga med de här manliga nätverken, som fungerar som en emotionell bakgrund i "Akademia", är emellertid att deras funktion är att låsa. Det intressanta är sålunda hur man nyrekryterar till dem. Jag känner till en del patroner i Norge som har en bra relation till kvinnliga klienter därför att de reproducerar far-dotterrelationer. Men de allra flesta patroner föredrar far-sonmodellen. Bägge typerna av relationer reproducerar patriarkatet. Om det finns väldigt få kvinnor i en akademisk kultur så finns det inga modeller för far-dotterrelationen heller. När det finns få kvinnor i en arbetskultur blir de till maskotar eller stereotyper. De blir till män i kjol, Thatchertypen, och män i kjol är ju inga riktiga män.Man kan kosta på sig några få "Thatchers" eller maskotar i system som domineras av män.

Jag vill hävda att mycket av den reella personalpolitiken sker i många av dessa för kvinnor icke tillgängliga nätverk. De är heller inte ämnesmässigt tillgängliga därför att kvinnorna inte kommer med på de viktigaste konferenserna, på de viktiga ställen där man meriterar sig genom att synas. Den första anställningen efter doktorsavhandlingen är den viktigaste, för då anställs du på något av en självuppfyllande profetia, nämligen på den vetenskapliga potentialen, på din förväntade produktion. Här skapas en kumulativ karriärskillnad. Samtidigt är unga forskare mer gifta än andra yrkesgrupper. För manliga forskare spelar det inte någon större roll att ha små barn. Men för kvinnliga forskare är skillnaden i produktivitet stor när de har små barn. I kulturer som bygger på synlighet, personlig synlighet, känns det som att namnet måste upprätthållas hela tiden, och det får vissa kvinnor att ge upp att få barn därför att de inte vågar vara borta från arenan. De upplever att det namn som det har tagit en sådan tid att bygga upp, är lättare att förlora än det i verkligheten är.

Det verkar alltså som om familjen är mer av en total institution för kvinnor. De går in i omsorgsfunktioner på ett mer uppslukande sätt och då blir det trubbel med att ha totalt engagemang också på det andra stället. Familj och universitet är två aktiviteter som bägge kräver ett ständigt mer. (Det är ett rejält problem nuförtiden för män i min ålder att det gamla könsarrangemanget med familjen som ett "shelter from the storm" för att citera Bob Dylan, dit man gick efter slitsamma dagar på laboratorier eller häftiga dueller och dialoger i korridorerna, och där

man kunde slappna av och få lite tröst och omsorg, inte finns mer. Jämfört med mina äldre kolleger, så är livet svårare för min generation män, eftersom den "inre tjänsten" som man säger inom militären i Norge, är borta för så väldigt många av oss.) Men ser man till statistiken så finns det obönhörliga könsskillnader här. Kvinnor som har barn under 6 år publicerar 60 % mindre än män, men när barnen är över 6 år är skillnaden mindre än 10 %.

Om vi tittar på fenomen som genererar karriärer så har jag redan behandlat två. Jag tror att den första, den med mentorerna, är den viktigaste. Den andra är familjen som karriärinskränkning eller ett karriärhinder för småbarnsmödrar. Det finns ett tredje element som jag tror kan vara viktigt och det är hur forskningen organiseras. Det finns undersökningar som tyder på att kvinnor klarar sig bättre när forskningen organiseras som samarbete i projekt. I ett projektsamarbete kan kommunikationen mellan män och kvinnor bli mindre stereotyp, mindre styrd av vad vi tror att könsskillnaderna går ut på. Helt enkelt för att kommunikationen blir mer uppgiftsrelaterad. Man pratar om det som man ska göra tillsammans. Du kan också få bättre handledning när handledaren själv är med i projektet. Om det kombineras med att kvinnor inte utgör en pytteliten minoritet tror jag att man kan få tillgång till de informella arenorna och de informella nätverken.

Jag tror nämligen att det är svårt att tänka sig en kunskapsproduktion som inte är personligt värdeskapande. Det finns gränser för hur mycket det kan formaliseras. Ändå tror jag att det är viktigt, som jag sa inledningsvis, att institutioner blir lite mer lika vanliga arbetsplatser. Alltför många universitetsinstitutioner som jag har varit i kontakt med påminner om det man kan kalla en "smultering", en donut, "munk" på svenska, i betydelsen att de anställda arbetar med ryggen mot institutet. De hämtar allt erkännande utifrån, de samarbetar inte med kollegor på institutionen med undantag för undervisning och lite administration. Det är egentligen konflikterna som fungerar integrerande. Konflikterna är knutna till när man ska anställa folk. Då strömmar alla tillbaka till institutionen. Men annars arbetar folk med ryggen mot institutionen och hålet i "smulteringen" blir större och större för alla tar ut mer och mer och det blir allt svårare att samarbeta, eftersom man tävlar om de knappa resurserna. Detta är en organisatorisk anomali som vissa institutioner kan ha drivit väldigt långt. Så långt att det inte längre finns någon kollegial kritik av varandra. Den värsta avarten kan vara relationer där den ene professorn är vällyckad och skriver mycket medan den andre inte har skrivit något på tio år. De kan efterhand inte prata med varandra, och relationen blir helt förgiftad. Sådana stora skillnader skapar stora spänningar. En prefekt på en sådan institution sitter på ett

omöjligt mandat. Närhelst något tokigt sker kommer någon att säga "nu måste du göra något" och när han försöker göra det, får han höra "du ska inte tro att du har något mandat". Så far han runt och försöker fylla igen hålet i "smulteringen" som bara växer och växer. För unga personer är det svårt att komma in i ett sådant system för det som ger sig ut för att vara ämnesmässiga konflikter rör sig om helt andra saker. Allt detta kan göra kvinnor väldigt sårbara eftersom de vid en dålig arbetsorganisation, som "smulteringen", är helt hänvisade till att finna en bra mentor för att klara sig.

Svek eller lojalitet

Det finns sålunda, särskilt för kvinnor, men också för de män som blir marginaliserade i den process jag har beskrivit, en potential i att se kunskapsproduktion som ett organisatoriskt problem. Om vi erkände universitetsinstitutionerna som arbetsplatser skulle vi kunna undvika det kloning-liknande system vi har idag. Patron-klientsystemet medför att klienterna i alltför hög grad försöker efterlikna patronerna. En osäker patron föredrar studenter som är osjälvständiga och mindre begåvade framför konkurrenternas originellare studenter som han aldrig skulle anställa själv, men gärna diskuterar med. Om man undviker att ha originella studenter kan man ju få vara originell själv. Här finns också en trygghetsaspekt. Man är rädd för svek och gillar lojalitet. Därför är det viktigt att handledning blir mer projektbaserad, för det skapar andra relationer mellan handledare och doktorand. I ett större samarbete kring ett projekt dämpas stereotypiska föreställningar om kön. Där premieras uppgiftrelaterad kommunikation. Det är ett problem med jämställdhetsdebatten att vi gör kön till en sakfråga. Det är det inte. Det borde inte vara en sakfråga för en liten grupp som intensivt påminner om att vi måste jobba med jämställdheten. Den empiri vi har pekar på att kvinnor inte är betjänta av den sortens könssegrering. Det borde vara något man hade med sig överallt och tänkte på i den dagliga repertoaren. Kön genomsyrar allt vi gör. Vi sysslar på en och samma gång för mycket och för litet med kön och könsskillnader.

Avslutningsvis ska jag försöka ge några råd. För det första ska man generellt vara medveteten om vad man gör när man sysslar med jämställdhet. Man ska se till att det inte blir en isolerad sakfråga. Och man ska vara försiktig med att vara för mycket polis. Det är viktigt att inte bli paranoid, även om jag nu har framställt "Akademia" som en lite paranoid och maktfullkomlig värld. Att den är det beror också på att kvinnor inte släpps in i dessa akademiska sammanhang där det ju även

sker alla möjliga utmärkta saker. För att kunna göra något åt missförhållandena måste man helt enkelt få fram en kritisk massa, för att tala fysik. Man måste få in tillräckligt med kvinnor i systemen. Det är banalt, men det är mycket viktigt, det viktigaste.

Kanske bör man också fundera över hur man får fram bra handledare till kvinnor som ska in i systemet. Man bör undersöka om en del forskning som utförs isolerat inte skulle vara betjänt av att man samarbetade i projektsamarbete, så att tolknings-, maskot- och sterotypproblemen reducerades. Vidare måste man självklart tillåta avbrott i karriären. Jämfört med USA är Norge och Sverige redan himmelriket. Vi tillåter avbrott i karriären, vi höjer inte på ögonbrynen när kvinnliga forskare är barnlediga. Och den formella platsen är kvar. Det som ger folk ångest är att den informella positionen ska gå förlorad, inte den formella.

Således, undgå könssegrering, undgå könssegrering. Försök att koppla ihop manliga och kvinnliga nätverk. Det kan upplevas som provocerande för de kvinnoforskare som har etablerat sig i trygga och stängda närverk där matriarkatet är på gång. Patriarkatet har sina patologier, men matriarkatet har det också, enligt min mening.

De informella och formella strukturerna måste fås att överensstämma bättre. Hur det ska gå till anar jag inte, men en ny organisering av universitet och kunskapsproduktion måste till. Det är en jätteutmaning. Vi har framför oss att reflektera över hur vi skapar organisationsstrukturer och beslutsprocesser som kan tillvarata ansvaret för att gapet minskar mellan de personliga allianserna – med skvaller, baktaleri men också det vackra som de innehåller – och universiteten som formell struktur. Systemet måste förbättras, det är ett måste.

Arne Ardeberg, professor i astronomi, Lunds universitet

"Fler kvinnor till forskningen är nödvändigt för forskarmiljön, för synen på forskning och för valet av forskningsinriktning samt för det kritiska betraktandet av vår forskningsverksamhet. Men framför allt är det en fråga om kvalitet. Vi är intresserade av flickornas synpunkter och värderingar, men framför allt är vi intresserade av deras begåvning."

Jag tycker det är ytterst väsentligt att vi gör något rejält för att få in fler kvinnor på universitet och högskolor och har ett åtgärdsprogram med mig som lyder så här:

1. Gör något. Positiv särbehandling är väsentlig. Den kan endast delvis motverka nuvarande de facto massiva negativa särbehandling.
2. Gör något substantiellt. Det behövs. Marginella åtgärder är inte tillräckliga. Fler kvinnor till forskningen är nödvändigt för forskarmiljön, för synen på forskning och för valet av forskningsinriktning samt för det kritiska betraktandet av vår forskningsverksamhet. Men framför allt är det en fråga om kvalitet. Vi är intresserade av flickornas synpunkter och värderingar, men framför allt är vi intresserade av deras begåvning.
3. Gör något nu. Vi har redan väntat alltför länge. Vi behöver resultat.
4. Diskutera gärna detaljer, det behövs fortlöpande, men se till att komma till konkret handling under tiden.
5. Använd de kvinnliga kollegerna som rådgivare och förslagsgivare samt, framför allt, som kritiker.

Joachim Israel, professor emeritus i sociologi, Högskolan i Halmstad

"Det är en klassisk, sociologisk tes att det är strukturen som påverkar sättet att fungera. Kan vi ändra på strukturen så kan vi också få den snabbaste förändringen."

Jag vill gärna kommentera tre problem i anslutning till Sørhaugs framställning. Det första är den struktur han finner i den akademiska världen. Som sociolog med samhällsvetenskapliga erfarenheter intresserar den mig. Jag har nu hållit på i 45 år i den akademiska världen. När jag började fanns det bara en professor inom ämnet. Han hade en oinskränkt maktposition som han kunde använda enligt eget gottfinnande. Så där byggde man upp en maktstruktur som är typiskt manlig, och den har blivit kvar, även om det nu finns fler professorer inom sociologi. Denna maktstruktur bygger framförallt på förmågan att hävda sig i konkurrens med andra.

Därtill kommer ytterligare en sak. De som i denna konkurrens visar sig vara mindre kreativa, försöker ofta klamra sig fast vid administrativa positioner, där de kan behålla en viss del av makten. De är misstänksamma mot andra som är mer kreativa. Min slutsats är att man i grunden måste förändra den maktstruktur som jag anser är typiskt manlig och som dominerar i de akademiska institutionerna. Ett sätt att

göra det är att minska konkurrensen genom att utnämna flera professorer.

När det gäller kvinnor menar jag att det i Sverige finns ett stort antal docenter, som forskar, som skriver, som har forskningsanslag, men som inte kan bli professorer, därför att det är män som är sakkunniga. Det har jag själv varit med om. Och den som påstår att det enbart är sakliga skäl som ger utslag vid tjänstetillsättningar, han misstar sig. En sökande måste i det närmaste vara exceptionellt bra för att enbart sakliga skäl ska ge utslag.

Ett av mina konkreta förslag är att man skulle kunna minska den stora könsskillnaden genom att utnämna de kvinnor som är docenter, som forskar, som producerar sig och som har anslag, till professorer. Det är inte fråga om ett B-lag, vilket har påstått. Tvärtom skulle de komplettera de professorer som finns och som i många fall borde karakteriseras som B-professorer. Det finns många exempel på att när man har blivit professor så slutar man att forska.

Det var det första jag ville säga, som har att göra med den struktur det gäller att förändra. Det är en klassisk, sociologisk tes att det är strukturen som påverkar sättet att fungera. Kan vi ändra på strukturen så kan vi också få den snabbaste förändringen.

Det andra problemet som jag vill ta upp är det kunskapsteoretiska, epistemologiska problemet. Inom samhällsvetenskapen kan vi inte ge en enda allmängiltig, korrekt beskrivning av verkligheten. Beroende på vilket vetenskapligt paradigm man utgår ifrån, vilket språk man talar så finns det många konkurrerande beskrivningar. Därtill kommer att vi inte bara beskriver objekten och världen, utan det vi analyserar och beskriver är vi samtidigt med om att skapa.

Låt mig understryka; vi kan ge olika beskrivningar av den sociala verklighet av vilken vi som forskare också är en del. Om jag går till ett företag och beskriver det organisatoriskt utifrån företagsledningens sätt att se på det, så får jag en typ av beskrivning. Går jag ner på verkstadsgolvet så får jag en helt annan typ av beskrivning. På samma sätt har den feministiska forskningen bidragit till att i stor utsträckning ge oss annorlunda men inte mindre relevanta, eller mera felaktiga beskrivningar av den sociala världen, tvärtom. Enligt min mening har den berikat samhällsvetenskaplig teori. Därför tror jag att det är viktigt att vi också främjar feministisk forskning och feministisk teori. Samtidigt vill jag säga att det finns som i all samhällsvetenskaplig teori också en del konstigheter. Man ska självklart anlägga samma kritiska synpunkter som på all annan forskning. Men det jag vill ha framfört är att feministisk forskning och teori är viktig därför att den ger alternativa beskrivningar av samhället, och kan på det sättet också påverka samhället.

Gösta Tibblin, professor i allmänmedicin, Uppsala universitet

"Det slog mig att det akademiska livet väldigt mycket liknade maffian till sin struktur. Det finns spännande likheter, som att maffian har gudfäder, de organiserar sig i "familjer" och de har en egen kulturkod."

Jag bygger mina erfarenheter på hur det är inom medicinarvärlden. För det första tycker jag det är ganska paradoxalt att just medicin har så få kvinnliga professorer, knappt 6 %, eftersom sjukvården egentligen domineras av kvinnor. Men det finns en intressant skillnad mellan fakulteterna. Det är de nya och progressivare fakulteterna i Umeå och Linköping, som har flest kvinnliga professorer, medan de äldre och mindre progressiva fakulteterna i Lund och Uppsala har minst.

Det var min start. Det som sedan inträffade var att jag fick en "aha"-upplevelse när jag mötte docent Kerstin Uvnäs-Moberg och såg hur hon blev diskrimininerad. Jag har jobbat kanske 40 år inom den akademiska världen och suttit i en rad tjänsteförslagsnämnder. Jag började intressera mig för hur det såg ut för kvinnor, och det jag då lärde mig var att mycket av det Sørhaug föreläste nyss om var helt sant. Men jag använde en annan nomenklatur (= system av termer inom ett fackområde). Det slog mig att det akademiska livet väldigt mycket liknade maffian till sin struktur. Det finns spännande likheter, som att maffian har gudfäder, de organiserar sig i "familjer", och de har en egen kulturkod.

I den akademiska världen är den viktigaste kulturkoden "hjälper du mig så hjälper jag dig". Synar man den närmare ser man att det är männen, inom medicin och överallt, som redan från början lär sig att samla på vänner helt enkelt, som de hjälper och har glädje av. När de sedan har kommit upp i karriären så har de en stor grupp som de nästan omedvetet har skaffat sig, runt sig.

Det är den första stora skillnaden mellan män och kvinnor. Kvinnor har ett nätverk, men det är ett intimt nätverk, som man kan få hjälp av när man är i kris. Men man har inte männens stora nätverk.

Män skaffar sig automatiskt gudfäder. Jag vet själv att när jag var färdig i Göteborg med grundutbildningen i medicin gick jag igenom vilka som var de mest lovande professorerna där. Då hittade jag en i psykiatri och jag närmade mig honom men han sa att jag inte var lämplig så jag tog mig en annan lovande gudfar och det fungerade sedan väl.

Bland de kvinnliga medicinarna finns det ingen motsvarande naturlighet att leta reda på en gudfader. Så när vi då närmar oss professorsstadiet så har männen sitt nätverk, där de får kontakter, in-

formation, hjälp. Sedan har de sin gudfader och han, gudfadern, behöver inte sitta bland de sakkunniga. Han finns där bara och alla sakkunniga känner till att han finns där. En kvinna utan nätverk och utan gudfader, hon är väldigt lätt att "glömma bort". Det är helt ofarligt att som sakkunnig eliminera en sådan kvinnlig kandidat, jag trampar ingen gudfader på tårna om jag gör det.

Denna könsskillnad i nätverk och tillgång till gudfar är en av tre ickevetenskapliga delar som utan tvekan är av betydelse för en professorsutnämning. Den andra delen är att det är en stor merit att vara på hemmaplan och den tredje är att ha kontakt med en sakkunnig.

Naturligtvis är det ingen tvekan om att de tre bästa i en professorskonkurrens skiljer sig från dem som ligger längst ner om det är 20 sökanden. Men i valet mellan de tre sökanden som hamnar i toppen instämmer jag med Joachim Israel i att det inte finns någon rättvisa. Viktiga faktorer är att vara man, för i de här tjänsteförslagsnämnderna är det enbart män som sitter. Det kan vara någon enstaka kvinnlig student, men hon är ofta väldigt lojal med sina (manliga) lärare.

Det som är viktigt är att sprida aha-upplevelserna, att det förekommer diskriminering. Vi måste få män att se det här spelet. Jag har själv suttit i tjänsteförslagsnämnder under många år, och även varit med om ett fall av klar diskriminering. Men jag gjorde ingenting, jag var mer lojal med gruppen och ville inte bryta med den förrän jag fick den här aha-upplevelsen. När jag håller föredrag för kvinnor med utgångspunkt i min bok Glastaket som handlar om det här, så berättar de att inte heller alla kvinnor har fått aha-upplevelser.

Personligen är jag inte alls rädd för de nätverken som kvinnor själv byggt upp. Jag tror att de har ett stort behov av att träna sig samman, att lära sig. Det är, tror jag, en mycket viktig sak. För medicinens del måste man ha klart för sig att det är en väldigt jobbig väg för en kvinnlig kliniker att få fast fot som kanske avdelningsläkare. Det tar lång tid. För många av dem är det jättejobbigt att dessutom tänka på en forskarkarriär. Där behövs stöd hela vägen.

Hans Christian Sørhaug:

En kort information om att den uppsättning termer jag använder när jag analyserar den akademiska strukturen faktiskt är hämtad från antropologisk maffiaforskning med patron och klienter. Det förhållande mellan högt uppsatta akademiker som Gösta Tibblin beskriver liknar gudfaderns med ett utbyte. Du är skyldig mig något och därmed har vi en relation för en lång tidsperiod. Men jag ville undvika att använda maffiatermino-

login här för att inte gå ut för hårt med att Akademia kan jämföras med en permanent våldssituation.

Mats Furberg, professor i teoretisk filosofi, Göteborgs universitet

"Jag menar alltså att man bör betona det manliga perspektivets snävhet. Det finns en hel massa former av kunnande som överhuvudtaget inte har fokuserats inom den traditionella formen av kunskapsteori men som nu börjar betonas, bl.a. av feministiska filosofer."

Jag vill börja med att kommentera Sørhaugs inledning, som handlade om skillnaden mellan en manlig perspektivdominans och de kunskapsteoretiska nivåerna. Jag måste säga att jag har alltid varit ytterst skeptisk emot den typen av resonemang. Att det finns en manlig perspektivdominans inom vetenskaperna, inom de akademiska disciplinerna förefaller mig alldeles självklart. Men det mesta jag har läst om de epistemologiska nivåerna, både från feministiskt håll och annat, det tror jag inte ett skvatt på.

Det förefaller mig som om man förväxlar två saker med varandra, nämligen att manlig perspektivdominans inom kunskapsområdet filosofi har inneburit att man för det mesta har intresserat sig för en enda sorts kunskap, nämligen vetandet, som ju alltid är att veta att någonting. Diskussionen av de former som är olika former av bl.a. förmågor har varit svag.

Jag menar alltså att man bör betona det manliga perspektivets snävhet. Det finns en hel massa former av kunnande som överhuvudtaget inte har fokuserats inom den traditionella formen av kunskapsteori men som nu börjar betonas, bl.a. av feministiska filosofer.

Det var det första jag ville säga. Det andra är att även om Sørhaugs redogörelse för patronatskapet var fascinerande så föreföll det mig som om han talade om patron och mentor som om det vore mer eller mindre samma sak. Jag tror att det är två väsentligt skilda saker även om de ibland sammanfaller. Patronat har att göra med maktförhållande. Mentorskap har att göra med hur man lärs upp inom sitt fack och det har att göra med olika former av kapacitet.

I mitt fack är det så att det mesta du lär dig, lär du dig av olika mentorer och inte så mycket genom att läsa böcker. Du studerar hur folk du träffar går till väga och du får dina misstag rättade av dem. Kanske

behöver du lära dig mycket för att kunna ta dig in i en mentorsgrupp eller i en grupp som har en viss mentor. Det ska inte förväxlas med patronatskap. Jag tror också att vi har en mängd personer på universiteten som är mycket goda mentorer, men som har väldigt lite av en patrons makt och mycket få av de förbindelser som tillhör patronatskapet. Så vi har två olika typer av problem, det ena med mentorerna, det andra med patronerna. Det händer naturligtvis ofta att den gode mentorn har ett patronat.

Ett av de stora problemen i min disciplin är att det finns en typ av filosofi som är väldigt ensam. "Jag har börjat med detta konstiga ämne, därför att det finns ett eller annat problem som jag måste knäcka. Om jag inte lycka knäcka det, så går jag under." Jag tror att de allra flesta, som har hamnat i filosofin, sitter där p.g.a. att de har ett sånt där problem som de bara inte kan slita sig ifrån. De får inget jobb, de håller på där år efter år efter år, men "här har jag ett problem som jag måste knäcka eller också kreperar jag".

Här finns ett av de stora problemen när det gäller vår rekrytering av kvinnor. För att jag ska komma underfund med vilket mitt problem är, så behöver jag ha en mängd personer att prata med, rätt intimt, för att nå någon form av klarhet. Det har ofta förefallit mig som om tjejerna inte har någon mentor som de kan prata med på det sätt som grabbarna har. En stor del av min uppgift som handledare har varit inte att tala om vilka handgrepp de ska ta utan att försöka ta reda på, vad är det för filosofiskt problem som bränner dem? Handledarens uppgift är att se till att doktoranden spolar ett problem som bara är på modet och tar fram det verkliga problemet som han/hon har. Detta är svårt under alla förhållanden, men det är väldigt svårt över könsgränserna. Därför är det nödvändigt att vi får fram en del kvinnor till doktorsexamen som kan anförtros den typen av uppgifter.

I och med att vi i Göteborg har fått fram ett par stycken disputerade kvinnor har kretsen vidgats rätt snabbt, men till att börja med såg det hopplöst ut. Detta är en mycket speciell typ av problem som jag tror mest gäller de filosofiska ämnena,men de kan vara en delförklaring om än inte en ursäkt till den bedrövliga statistiken inom filosofiämnena.

Gabriel Romanus, verkställande direktör i Systembolaget, ordförande i socialvetenskapliga forskningsrådet (SFR)

"Jag tror inte att kvotering är farlig och fungerar stigmatiserande av den anledningen att jag också tillhör en kvoterad grupp, nämligen de som har fått sina jobb p.g.a. sin politiska verksamhet. "Han begriper ingenting, det är en politisk utnämning" är en lika snabb reaktion som att "här sätter man dit en kvinna därför att hon är kvinna men hon kan ingenting". Jag vill hävda att det avgörande i bägge fallen är inte hur man får jobbet utan hur man sköter det. "

Sørhaugs analys var mycket övertygande och dessutom underhållande. Samtidigt gör jag reflektionen att det här stämmer egentligen mycket mer på de områden jag känner bättre till, nämligen politiken och företagsvärlden. Poängen i sammanhanget är väl att vi, när det gäller forskningsvärlden, inte väntar oss att det ska vara så. Det är ett område där man gör sitt bästa för att upprätthålla skenet av objektivitet, vilket sedan länge är övergivet i politiken och företagandet. Men jag tycker mig märka sedan jag kommit med i socialvetenskapliga forskningsrådet, att det finns ett intresse av att vidmakthålla intrycket att alla de statusbemängda titlar som forskare kan ha, är uttryck för en objektivt riktig värdering.

Att sprida insikten att forskningsvärlden inte är så objektiv är svårt eftersom alla som har titeln professor har intresse av att det ska anses självklart att den som blev professor var bäst vid tillsättningstillfället. En viktig uppgift för KVINS bör vara att sprida insikten att objektiviteten i stor utsträckning är en myt inom befordringsväsendet och betygsättningsväsendet och anslagsgivandet. Att inse att mekanismerna med mentorskap, maffiastruktur och alltihop, de finns där, det är inget märkvärdigt med det. Man borde avdramatisera dem och konstatera att det som gäller för det mänskliga livet överhuvudtaget, det gäller även inom forskningsvärlden.

Förstår man det här så blir det inte så svårt att upphäva det. Arne Ardebergs handlingsprogram i fem punkter är utmärkt, tycker jag. Med tillägget att första delen av handlingsprogrammet är att sprida insikten om hur mekanismerna fungerar. När det gäller befordringsväsendet exempelvis, kan man göra det mycket lätt. Finns det fler sakkunniga så förekommer det ju att de har olika uppfattning och därmed är det bevisat att det inte finns någon objektiv rangordning mellan de sökande.

Avslutningsvis: jag tror inte att kvotering är farlig och fungerar stigmatiserande av den anledningen att jag också tillhör en "kvoterad"

grupp, nämligen de som har fått sina jobb p.g.a. sin politiska verksamhet. "Han begriper ingenting, det är en politisk utnämning" är en lika snabb reaktion som att "här sätter man dit en kvinna därför att hon är kvinna men hon kan ingenting". Jag vill hävda att det avgörande i bägge fallen är inte hur man får jobbet utan hur man sköter det. En kvinna som blir professor och inte blir en bra professor? Ja, det får hela kvinnokönet bära ansvaret för. Liksom när en politiker blir chef men inte är en bra chef. Då heter det genast att ja, så går det när man sätter dit politiker. Men om de fungerar hyggligt, den kvinnliga professorn eller politikern som chef, då är det bortglömt på ett par veckor att de har "kvoterats" in. Sålunda är det viktiga när man kvoterar in personer att man kvoterar in bra personer! Det avgörande i sammanhanget är hur de fungerar efter tillsättningen.

Lennart Nygren, professor i socialt arbete, Umeå universitet

"Av dem som har disputerat vid vår institution under en tioårsperiod har 60 % varit kvinnor. Av alla dessa finns en enda kvar vid institutionen. Av männen som har disputerat är alla utom en kvar."

Jag kan ta upp tråden med rädsla till att börja med. Sørhaug berörde i sitt föredrag hur svårt det var att hålla isär sak och person i det akademiska livet. Det man producerar eller skriver, upplevs som nära ens person. Min iakttagelse är att här finns en stor könsskillnad, åtminstone inom samhällsvetenskapen. Manliga doktorander som grupp är benägna att skala av sig, sätta en gräns mellan sig själva och sin text medan förhållandet är det motsatta för kvinnliga doktorander. Det visar sig också i skillnader vid handledning. Man kan skriva nio negativa saker och en positiv om de manliga doktoranderna och de skuttar glatt ut ur rummet och tycker, "bra, jag fick en positiv respons!" Medan det motsatta gäller de kvinnliga doktoranderna. Säger man nio positiva saker och kommer sedan med en negativ så blir stämningen deprimerande. Jag överdriver lite, och generaliserar, men det är en iakttagelse av könskulturell dimension, en aha-upplevelse som jag tycker mig ha fått.

Ytterligare en iakttagelse i seminariesituationen: jag har varit med om situationer när en kvinnlig doktorand har lagt fram ett papper och där opponenterna är män. Det skapar en väldigt speciell stämning jämfört med om det är jämnare könsbalans. Vår strategi på min institution är att

skapa blandade grupper, att bestämma oss för att papper granskas av grupper som är könsblandade.

Jag vill också gärna ge en kommentar kring hur man uppnår en "kritisk massa". Jag förespråkar en medveten strategi för att öka antalet kvinnor på alla nivåer. Det är nödvändigt. Det räcker inte med några få "maskotar". Drivkraften med mer uppmärksamhet på kvinnor i det akademiska pressar idag ett ytterligt fåtal kvinnor till enorma arbetsinsatser. Det finns sålunda alla skäl att snabba på den här utvecklingen. Jag instämmer i vad som redan sagts att man inte ska överdriva risken med att utnämna ett antal kvinnor till professorer. Eventuella nackdelar för kvinnorna ifråga tror jag försvinner med tiden.

Jag vill gärna peka på forskarassistenternas roll i systemet. Det finns ett svinn från doktorsexamen och uppåt som jag tror gäller de allra flesta discipliner och som framförallt drabbar kvinnor. I vårt ämne är det ganska extremt. Av dem som har disputerat vid vår institution under en tioårsperiod har 60 % varit kvinnor. Av alla dessa finns en enda kvar vid institutionen. Av männen som har disputerat är alla utom en kvar. Resten sitter på forskartjänsterna inklusive jag själv. Det här kan verka extremt men jag menar att det är ett rätt typiskt exempel. Kanske kan man komma åt det genom att skapa fler forskarassistenttjänster.

När det gäller om det behövs särskilda zoner eller institut för könsteoretisk forskning så är min åsikt att det kan vara bra under en period. Det finns en poäng i att kvinnliga doktorander, forskarassistenter etc kan ha ett forum där de kan mötas. Umeå har ett sådant kvinnovetenskapligt forum och jag uppfattar att det spelar en väldigt stor roll för de kvinnliga forskarna ute på institutionerna.

Curt Karlsson, administrativ direktör vid Linköpings universitet

"Det handlar om att betona bredd snarare än extrem specialisering. Att betona samhällsrelevans, allvar och nytta av utbildningen utanför universiteten istället för leken och abstraktionen. Vi kan se att kvinnor är klart mer positiva till problembaserad inlärning, och föredrar en mer grupporienterad civilingenjörsutbildning som betonar de sociala processerna."

Sørhaug påpekade att forskningsorganisationen är betydelsefull för den akademiska arbetsmiljön. Lagarbete upplevs av kvinnor som väsentligare

än det individuella arbetet. Jag tror det är riktigt, men jag sitter här och funderar över varför vi i så fall inte har en mängd kvinnliga forskarstuderande, forskare, professorer just inom teknik och naturvetenskap? Det är ju där som forskarutbildningen bygger på sociala processer och lagarbete!

Men kvinnor väljer inte dessa utbildningar och det måste bero på att vi har organiserat utbildning och forskning på ett sätt som gör att vi får det här resultatet. Bortsett från en allmän socialisering av kvinnor och män som inte socialiserar kvinnor till i första hand forskning, så finns det problem också i skolans studie- och yrkesvägledning. Där övertygar man inte kvinnor om att satsa på naturvetenskap och teknik, utan länkar av dem till humaniora och samhällsvetenskap.

Men också universitet och högskolor ger sina egna bilder till män och kvinnor på ett sätt som påverkar deras rationella val. Jag kan se nu från erfarenheter som jag har fått i Linköping att om vi beskriver teknik och naturvetenskap i termer av maskiner och teknik, så ökar vi ytterligare andelen pojkar som vill studera ämnet. Talar vi däremot om möjligheten till kommunikation med människor om liv, om människor i anslutning till teknik, då ökar andelen kvinnor.

Linköping har nu en alldeles ny civilingenjörsutbildning i teknisk biologi, där vi passerar 50%-strecket av kvinnliga studenter. Inom datateknikens område, där det kvinnliga inslaget brukar vara 2–4 %, har vi en ny informationsteknologisk utbildning där 40 % är kvinnor. Det handlar om att betona bredd snarare än extrem specialisering. Att betona samhällsrelevans, allvar och nytta av utbildningen utanför universiteten istället för leken och abstraktionen. Vi kan se att kvinnor är mer positiva till problembaserad inlärning, och föredrar en mer grupporienterad civilingenjörsutbildning som betonar de sociala processerna. Utbildningen måste organiseras så att den sker i väldigt tydligt samspel mellan studenten och läraren och mellan studenterna.

För övrigt har det gjorts en studie på Chalmers Tekniska Högskola om varför män respektive kvinnor avbryter sin forskarutbildning. Männen gjorde det därför att de inte nådde några resultat, de misslyckades helt enkelt. Kvinnorna däremot avbröt sin utbildning därför att de inte ville fortsätta med en så pass snäv och starkt specialiserad verksamhet. Den var inte tillräckligt relevant, ansåg de. De efterlyste en bredare forskarutbildning som inte var så smalt tekniskt djupborrande. Att Linköpings temabaserade forskning har visat sig vara så framgångsrik när det gällt att attrahera kvinnliga studenter, tror jag beror på att den med sitt samspel mellan kolleger från andra discipliner, inte upplevs som så fördummande som en mycket snävt specialiserad forskarutbildning kan vara.

Jag håller med föregående talare om att forskartjänsterna är den väsentliga förutsättningen för en forskarkarriär. Inte minst på det medicinska området där det nu kommer fram en hel del kvinnliga doktorer från de medellånga vårdutbildningarna. I praktiken har de väldigt små möjligheter att fortsätta att forska trots att de har uppenbart samhällsrelevanta forskningsmål.

Jag tror att om vi gav rättvisare, bättre bilder av vad teknik och naturvetenskap kan åstadkomma, så ökar vi helt enkelt andelen kvinnliga studenter, Om vi förändrar den sociala processen i utbildningen, gör vi det också. De bilder vi ger och de faktiska åtgärder vi vidtar är betydelsefulla. Organiseringen av grundutbildningen styr faktiskt vad som sedan är möjligt att uppnå i den forskarutbildning som i praktiken är enda vägen för både män och kvinnor till forskning och högre lärartjänster.

På humaniora-sidan och i samhällvetenskap har vi det motsatta problemet. I och för sig ett inflöde av studenter i grundutbildningen men en fullständig avsaknad av sociala processer i forskarutbildningen. Jag tycker det är i högsta grad ett rationellt val att avstå från att bli en ofinansierad doktorand, sittande isolerad med sitt projekt och med kontakt med en handledare som inte alls sysslar med samma sak.

Om vi ska få fler kvinnliga humanistiska forskare, vilket lika mycket som inom naturvetenskapen är en kvalitetsfråga, en lönsamhetsfråga, en accountability-fråga med för den delen, så bör forskningen även där – och kanske också för männens skull – organiseras mer socialt, med starkare arbetsgemenskap. Forskningsråden inom området måste ta större initiativ för att få forskningen bedriven i större projekt, statsmakterna ta ett större ansvar för att finansiera forskarutbildningen inom humaniora och samhällsvetenskap. Möjligheterna idag för doktoranderna att försörja sig är usla.

Slutligen menar jag att politiken med rekryteringsmål för kvinnor på högre lärartjänster som jämställdhetspropositionen föreslog måste åtföljas av en avsevärt friare rekrytering. Jag tror att tillsättningsförfarandet måste bygga mycket mindre på den hittillsvarande rättviseprincipen mellan sökande. Man måste ge universiteten som arbetsgivare mycket större möjligheter att uppfylla rekryteringsmålen genom att inte bara se till det enskilda tillsättningsärendet, där det kan vara svårt att hantera frågan på annat sätt än genom att tillsätta en man. Universiteten måste få möjlighet att mer förutsättningslöst söka också kvinnliga forskare till de högre lärartjänsterna. Det talar för ett partiellt avskaffande av hela det nuvarande tillsättningsförfarandet för professors- och lektorstjänsterna till förmån för ett kallelseförfarande.

Allan Gut, professor i matematisk statistik, Uppsala universitet

"Ibland brukar jag jämföra med återföreningen av västtyska förbundsrepubliken och östtyska DDR – som ju blev en västtysk expansionshistoria. Det får inte bli så att männen expanderar in kvinnorna i sina akademiska revir, utan vi måste tillsammans på något sätt skapa en ny värld, som är mer mänsklig."

Eftersom jag kommer från matematik/statistik/tal-världen så stämmer mycket av det ni säger inte in på mig. Exempelvis det här med könsblandade grupper av doktorander. Hur gör man när det enbart finns män? Om alla docentkompetenta kvinnor i mitt ämne i hela landet blev professorer skulle det bli en kvinna i Lund och en i Göteborg. Det vore väldigt roligt, men det löser bara våra problem marginellt.

Det här mentorssystemet, skulle jag vilja säga, har inte vi. Vi jobbar inom matematiken heller inte i projekt särskilt ofta, utan det är rätt mycket att var och en gör sitt. Det är inte heller så, som kanske i filosofi, att man har ett problem som har gnagt så länge att man vill lösa det. Oftare får man ett problem av handledaren och X eller Y kan spela mindre roll i det sammanhanget.

Vad som är viktigt för oss är att få förebilder inom ämnet, kvinnliga förebilder så att nya tjejer kan ta sig fram. Till det behöver vi inte bara pengar till fler forskarassistenter utan också till doktorandtjänster. Vi behöver pengar att satsa så tidigt som möjligt om vi ska få behålla kvinnorna. På min institution har vi talat lite om hur det är, hur det har varit och hur det skulle kunna bli...

Varför är det så förbålt svårt att få till stånd en ändring? När det gäller satsningen på, dels teknik, matematik osv och forskning över huvudtaget, så tror jag att det helt enkelt finns en skillnad mellan män och kvinnor, som börjar i barndomen. Jag var i Berlin härom veckan och hörde hur en mamma sa till sin treåring att det var dags att sova middag och han ville inte. Då sa mamman, ja, men du får ta med dig en skruvmejsel eller hammare i sängen. Det skulle hon troligtvis inte ha sagt till sin dotter. Det är bara ett litet exempel på hur män till skillnad från kvinnor uppfostras att till varje pris blir störst och bäst och starkast. I alla lägen ska mannen göra karriär utan att fundera över vad livskvalitet är för något. Man ska bara göra karriär utan att fråga sig om man har lust att göra det. Jag tror att kvinnor i betydligt högre utsträckning funderar över vad de vill göra med sina liv. Det är på sitt sätt ett sundhetstecken som männen borde vara avundsjuka på. Men det konserverar naturligtvis den stora obalansen.

Det var det ena jag ville säga. Det andra är om hur systemet är uppbyggt av män och för män. Jag tänker mig att många kvinnor också här säger sig att de inte vill vara med i det manliga systemet, i den manliga världen. Ibland brukar jag jämföra med återföreningen av västtyska förbundsrepubliken och östtyska DDR – som ju blev en västtysk expansionshistoria. Det får inte bli så att männen expanderar in kvinnorna i sina akademiska revir, utan vi måste tillsammans på något sätt skapa en ny värld, som är mer mänsklig.

Nu skulle jag vilja komma in på varför det är så svårt att ändra på det här systemet. Vi är ju alla överens om att något måste göras, vi måste få in mer kvinnor i vår värld, osv. Men samtidigt är motståndet så hårt och man ser så mycket dumhet runt omkring sig. Svårigheterna ligger hos männen, som jag förstår det. Varför är männen i genomsnitt så gräsligt ovilliga att släppa in kvinnor i den akademiska världen? Jag skulle vilja hävda att det beror på följande:

Om man tänker efter, vad är den största upplevelsen en människa kan ha i sitt liv över huvudtaget? Vad är det mest fantastiska man kan vara med om? Det tror jag är förmågan att bära och kunna föda ett barn, en förmåga som bara kvinnor har. Jag vill påstå att män i grund och botten, omedvetet, är väldigt avundsjuka på denna kvinnliga förmåga.

Jag är inte omedvetet avundsjuk utan faktiskt medvetet avundsjuk, och det har jag varit sedan jag var barn. Jag har ett barn och hans mamma berättade för mig när hon var gravid att nu hände det och det, ja, det var ju kul, men jag kunde ju inte uppleva det själv. Om man ska tala i makttermer så menar jag att det är någonting som är så fantastiskt att män har svårt att acceptera och överleva det. För att överleva, helt enkelt, tror jag att männen måste bevisa inför sig själva att det där med barn kanske inte är så viktigt trots allt. Det är faktiskt finare att vara direktör eller chef eller professor. Lyckas han bevisa det så har han makt och är bäst.

Om nu kvinnorna också vill vara direktörer eller chefer eller professorer, ja då är den sista utposten hotad och männen måste till varje pris värja sig mot att detta skall ske.

Bo Sundqvist, professor i jonfysik, Uppsala universitet

"Jag fascineras av den oerhörda potentialen i att ett land som Sverige kunde bli fena på att ta vara på tjejerna. Vilken ekonomisk möjlighet för landet om vi kan få in flera begåvade tjejer i teknik- och naturvetenskapliga utbildningar. Det kan bli ett fantastiskt resultat!"

Jag ska fatta mig kort, och kanske komma tillbaka efter lunch och fördjupa mig. Jag studsade liksom flera andra inför föreställningen att det skulle krävas en känd mentor för att man ska lyckas göra sig ett namn inom naturvetenskap och matematik. Det känner jag inte riktigt igen. Det karakteristiska där är att man kan komma från ingenstans. När man publicerar något nytt eller uppträder på en konferens med ett nytt resultat så ger det ett namn.

Det var bara en liten invändning. För övrigt är jag mycket tacksam för slutsatsen och råden vad gäller naturvetenskap och teknik. Det måste nämligen bli fler kvinnor. Jag skulle gärna se att man i en sådan här utredning koncentrerade sig på mycket konkreta åtgärdspaket på hur vi ska åstadkomma detta. Jag fascineras av den oerhörda potentialen i att ett land som Sverige kunde bli fena på att ta vara på tjejerna. Vilken ekonomisk möjlighet för landet att få in dessa begåvade tjejer i våra utbildningar. Det kan bli ett fantastiskt resultat!

Arne Ardeberg var inne på att naturvetenskap och teknik har ett dåligt rykte. Jag tror, för att bli riktigt konkret, att det mera handlar om att det absolut mest begränsade ämnet för rekrytering till teknik och naturvetenskap är fysik. Jag tror alla runt det här bordet har hört sina döttrar – i grundskolan eller gymnasiet – fråga "varför är fysik så tråkigt?" Jag skulle vilja att man i det här landet utvecklade en didaktikforskning inom naturvetenskap och teknik, och att man gärna började med fysik, och ställde frågan varför tjejerna så ofta väljer bort det ämnet. Jag bekymrar mig speciellt för det nya gymnasiet, där man verkligen kan välja bort det. Det kommer att slå enormt hårt mot dem vi är mest angelägna om att nå; de naturvetenskapligt och tekniskt begåvade flickorna.

Till Curt Karlsson vill jag säga att vi också i Uppsala sedan fyra år har en biologiinriktad civilingenjörsutbildning, och det stämmer att säger vi "biologi och miljö" i våra civilingenjörsutbildningar så får vi hälften flickor. Jätteduktiga tjejer som läser matematik och fysik. Men vi ser redan efter fyra år en bekymmersam tendens till att en del flickor faller ifrån, bl a med argumentet att det är för mycket fysik. Det här måste man ta reda på vad det beror på. Vad är det som gör att sådana som

Arne och jag, som tycker att vi håller på med det roligaste som finns här i världen, fysik, beskrivs som torrbollar av dem som ska läsa fysik i skolan?

Svante Beckman, professor Tema teknik, Linköpings universitet

"Chanserna för kvinnor att hävda sig i tillsättningarna förefaller genomgående bäst när kriterierna för excellens eller för kvalitet är välspecificerade. Ju vagare kriterierna är, ju mer de talar om vetenskaplig skicklighet på ett brett och allmänt område, desto lättare är det för den bakomliggande "muggiga" broderskapsstrukturen att slå igenom. "

Jag skulle vilja anknyta lite grann till Hans Christian Sørhaugs resonemang om att stärka organisationen. Det har också att göra med det han inledningsvis talade om, den feodala strukturen, mentorsystemet, patronatet etc, som ju existerar i kraft av den lite svampaktiga struktur som kännetecknar – och i viss mån måste kännetecknа – högre utbildningssystem.

Inom universitetet ser vi brytningar mellan åtminstone tre typer av organisatoriska strukturer. En typ är den formella byråkratiska apparaturen av vanlig "webersk" typ. En annan är vetenskapssamfundet, detta internationellt förgrenade, professionella system med sina konferenser och med sina rangordningssystem, men också med sin egalitära eller kollegiala typ av idealitet. Den tredje typen av organisatorisk struktur inom universitetsvärlden är det akademiskt informella broderskapet. Och det är i hög grad inom detta som jag tror att de mer subtila spärrarna för kvinnor i universitetssystemet finns.

För att komma åt det här problemet tror jag man måste förstärka den professionella organisationen i förhållande till den svampaktiga broderskapsstrukturen eller maffiaordningen eller vad vi ska kalla den för. Därför känner jag mig tveksam när Gabriel Romanus säger att den här kommitténs viktigaste uppgift är att sprida sanningen om att universiteten minsann inte är objektiva utan lika lealösa som politiken.

Det kan ligga något i det. Men samtidigt är det viktigt att inte kasta ut barnet med badvattnet. Strävandet efter en typ av, kanske idealiserad men dock, objektivitet när det gäller att finna rättvisande kriterier för att bedöma professionell excellens tror jag är oerhört centrala. Förekomsten av svampaktighet i tillsättningsprocedurerna vittnar om att man inte är

tillräckligt skärpt när det gäller att fullfölja denna strävan att försöka specificera kompetenskriterierna för en viss tjänst, eller vad man inom en viss fakultet menar med vetenskaplig förtjänst och liknande.

Det tycks mig finnas ett svagt om än allmänt samband mellan frekvensen av kvinnliga professorer och vissa ämnen. Chanserna för kvinnor att hävda sig i tillsättningarna förefaller genomgående bäst när kriterierna för excellens eller för kvalitet är välspecificerade. Ju vagare kriterierna är, ju mer de talar om vetenskaplig skicklighet i obestämda ordalag, desto lättare är det för den bakomliggande "muggiga" broderskapsstrukturen att slå igenom.

En parallell är förutsättningarna för arbetarklassens barn att hävda sig i grundskola och gymnasium, vilket deprimerande nog har blivit svårare de sista decennierna. Det skulle kunna förklaras med en ganska enkel teori om strukturstyrka och struktursvaghet. Ju struktursvagare skolan är, dvs ju mindre specificerade läroplaner eller diffusare arbetsformer, desto svårare har de från utbildningsmässigt missgynnade miljöer att hävda sig. Allt medan den utbildningsanpassade medelklassen får försteg i utbildningssystemet i takt med att skolans egen struktur försvagas.

Här finns parallellen till den lealöshet i tillsättningsförfarandena och kompetensvärderingsstrukturer som ger de bakomliggande lite "muggiga" broderskapsstrukturerna tillfälle att slå igenom. Ju tydligare spelregler för universitetens konkurrensspel, ju mer gynnas kvinnor. Det är otydligheten i konkurrensvillkoren som missgynnar dem.

Arne Ardeberg

"Sedan måste vi skaka av oss bilden av torrbollar. Jag kanske är en torrboll, men jag tycker inte att det är trist att syssla med naturvetenskap. Jag tror faktiskt det är roligare än det mesta. Hur förmedlar vi det?"

Det var mycket tillfredsställande att höra att vi var så samstämmiga beträffande behovet av rekryteringtjänster. Jag vill bara instämma med Allan Gut i att vi har ett rejält problem i att få fram folk till dessa rekryteringstjänster, dvs vi måste få fram fler doktorandtjänster.

I Lund har vi sett på det här och sagt att det är trots allt fråga om temporära tjänster, och då är det inte så svårt. Vi har lyckats att i rimlig mån, tycker jag, hantera problemet genom att kombinera utbildningsbidrag och doktorandtjänster. Då har vi fått fram en marginal som vi

tänker avsätta för att rekrytera kvinnliga doktorander. Däremot när det gäller forskarassistenttjänsterna, bedrövligt nog, behöver vi hjälp utifrån och det hoppas jag att vi får. Det är mycket väsentligt.

Sedan måste vi skaka av oss bilden av torrbollar. Jag kanske är en torrboll men jag tycker inte att det är trist att syssla med naturvetenskap. Jag tror faktiskt det är roligare än det mesta. Hur förmedlar vi det? Jag ska om några dagar själv välkomna våra nya studenter och det kan man göra med den vanliga fraseologin om hur viktigt det är att de är duktiga och dylikt trams. Istället brukar jag visa bilder och tala om hur roligt det är att syssla med forskning. Det går att förmedla hur kul det är om man plockar ut små delar av forskningen. Man behöver inte göra det tristare än det är.

Men även om vi gör vårt bästa och är aldrig så entusiastiska så behöver vi någon att visa bilderna för. Är salen tom så hjälper ingenting. Jag hoppas vi får hjälp med våra rekryteringstjänster, men jag hoppas också att det görs något längre ner i systemet så att vi inte sitter med en tidsbomb.

Slutligen: sent i våras hade vi i Lund en sammandragning kring kvinnor på forskartjänster. Utannonseringen var inte så bred, men vi hade 400 deltagare i diskussionen och den höll på i tre timmar. Det var väldigt kul, men i tre timmar diskuterade vi som goda akademiker. Vi vände ut och in på alla möjliga och för den delen även omöjliga problem, men vad vi inte diskuterade var vad vi verkligen skulle göra. Jag hoppas vi inte begår samma misstag här idag.

Eric Arnberg, enhetschef för Naturvårdsverkets forskningssekretariat

"Sedan jag lämnade universitetet har det gått trettio år. Jag tycker att de här problemen som ni tar upp idag fanns och diskuterades även då, och till min förskräckelse ser jag att det inte har hänt mycket de här sista trettio åren!"

Jag är en av de få som inte kommer från universitetsvärlden. Jag sitter på Naturvårdsverket och har tidigare jobbat i nästan tjugo år på ett forskningsinstitut, alltså utanför universitetet. Sedan jag lämnade universitetet har det gått trettio år. Jag tycker att de här problemen som ni tar upp idag fanns och diskuterades även då, och till min förskräckelse ser jag att det inte har hänt mycket de här sista trettio åren! Man

måste ju fråga sig varför. Det svaret borde ni sitta med, ni som sitter här runt omkring mig och ansvariga för stora institutioner.

Min erfarenhet från institutsvärlden är att det där har funnits en ganska jämn könsfördelning. På det institut där jag jobbade hade vi ett tag Sveriges största samling av kvinnliga civilingenjörer. Kvinnor har, tror jag, ett större samhällsengagemang, och det här var civilingenjörer som valde att jobba med miljöforskning. I den typen av forskning ställer man samhällskriterier före inomvetenskapliga eller andra kriterier. Jag kan tycka att det arbetsklimat som vi kunde erbjuda dem i den här miljön var förhållandevis bra, sett ur ett könsperspektiv.

På Naturvårdsverket ställer vår forskningsnämnd krav på att vi ska ha någorlunda jämn könsfördelning när vi delar ut våra pengar. På sikt kan det bli besvärande för universiteten om man inte kan göra någonting åt en situation som inte uppmuntrar kvinnor att forska. Jag vet inte hur våra krav som statlig myndighet att dela ut pengar under någorlunda rimliga villkor med hänsyn till kön, kommer att påverka universiteten. Det är rimligt att anta att även andra forskningsråd kommer att ställa de här villkoren, och frågan är då, vad gör ni på universiteten?

Gabriel Romanus

Jag vill förtydliga mig. Jag menar inte att man ska göra godtyckligheten till en dygd, och jag instämmer naturligtvis i att objektivitet, tydliga kriterier och bedömning fri från kompisskap är eftersträvansvärt att ha, både när man delar ut forskningspengar och när man tillsätter tjänster. Annars vet vi att det kan gå väldigt snett, som med Medicinska forskningsrådet nyligen.

Men vad jag ville säga var bara att om man inser att det finns andra mekanismer som också spelar in när det gäller hela rekryteringsverket, framsållningen, stödet till olika människor etc, så har vi kommit långt. Det betyder att när det rör sig om sökande eller kandidater som är *ungefär* lika bra, så kan man avstå från att fingradera den sista delen, och låta andra skäl spela in, inte vem som är kompis med vem, utan istället vem som exempelvis tillhör underrepresenterat kön. Det är i det ljuset som mina förslag skulle ses.

Joachim Israel

"Jag tror det vore väldigt viktigt att få över medel till de här nya högskolorna, exempelvis göra det möjligt för dem att få professorer och en forskarutbildning utan den här historiskt belastande bakgrunden. Man kunde faktiskt ställa som villkor att till dessa nya tjänster skall kvinnor antingen ha företräde eller vara hälften."

Kanske själva ordet objektivitet är oerhört missbrukat. Men det betyder inte att man vid tillsättningen inte skulle ha fasta och specifika kriterier. Tvärtom, vi formulerar ofta väldigt specificerade kriterier för att redan i förväg utesluta en del människor. Jag känner inte igen att det skulle vara någon särskild svampaktighet i tillsättningsförfarandet.

Eftersom vi har gått in på andra ronden, låt mig då få lägga fram ett konkret förslag. Jag har erfarenhet av universiteten både i Uppsala, där jag var i sex år, och i Lund. Nu har jag erfarenhet av Halmstad. Det som slår mig är att på de gamla universiteten som i Uppsala och i Lund finns det en traditionstyngd historia som försvårar förändringar. Den vilar på ett manligt, auktoritärt och feodalt system där professorerna enligt tysk förebild utgjorde och i viss mån fortfarande utgör en sorts elit, som står över det hela. Det är väldigt svårt att komma till tals med en sådan gammaldags hållning, den är en black om foten.

Min erfarenhet av Halmstad som är en relativt ny högskola är helt annorlunda. Den är i väldig expansion. Där tar man nya och ovanliga grepp och man är öppen för synpunkter. Det finns en entusiasm. Människor vill satsa på någonting. Jag tror det vore väldigt viktigt att få över medel till dessa nya högskolor, exempelvis göra det möjligt för dem att få professorer och en forskarutbildning utan denna historiskt belastande bakgrund. Man kunde faktiskt ställa som villkor att till dessa nya tjänster skall kvinnor antingen ha företräde eller vara hälften.

Avslutningsvis: jag har ett seminarium på magisternivå i Halmstad, där tre fjärdedelar av deltagarna är kvinnor. Igår berättade jag för dem att jag skulle åka hit och frågade dem vad jag skulle säga. Där var det en kvinna som sa: "Det är viktigt att du framför att vi behöver förebilder, för vår självuppfattning är så svag och det är en tradition i det sociologiska genussystemet som vi har accepterat." Alltså, det är viktigt att det kommer fler kvinnor på toppositionerna.

Hans Christian Sørhaug

"Men man måste jobba mer med formen på universitet och högskolor, med hur de organiseras. I alla system som producerar kunskap, som högskolor och universitet, skapas olika, motstridiga logiker."

Jag kan inte hålla med Joachim Israel om att man ska ge upp de stora gamla universiteten därför att de är så fulla av tradition. Men man måste jobba mer med formen på universitet och högskolor, med hur de organiseras. I alla system som producerar kunskap, som högskolor och universitet skapas olika, motstridiga logiker. Jag kan se tre organiserande logiker. Den första är beslutsprocessen baserad på aktivitet i hierarkipositionen. Här är problemet att få syn på den politiska dimensionen i de beslut man är med om att fatta.

Den andra organiserande logiken är den kollegiala processen, som flera har varit inne på här, där man inte tar beslut men där man borde kunna ha en likvärdig diskussion baserad på dialog mellan folk som har kunskap, oavsett om de är professorsutnämnda eller ej. När den fungerar är den det vackraste med universiteten, och den diskussionen är egentligen det enda som kan attrahera studenten. Men här är problemet, som Arne Ardeberg var inne på, att man kan få ändlösa, "akademiska" diskussioner som inte kommer fram till något.

Den tredje logiken är det så kallade broderskapet. Alla dessa strukturer måste man hantera på ett eller annat vis. De ligger på varandra och vid sidan av varandra och är till en del i konflikt med varandra och dels korrumperar de varandra. Dialoger blir fort till dueller där det gäller att vinna osv.

En replik till Mats Furberg. Jag håller med om att analytiskt är skillnaden stor mellan patroner och mentorer, men det som gör det så förvirrande i praktiken är att inte ens personen ifråga vet när han skiftar från patron till mentor. Det här kan man bara komma åt genom att utvidga det offentliga rummet runt handledningssituationen. Man måste ha en diskussion igång som får fler att reflektera över sitt agerande – som antingen mentor eller patron. Eller bägge.

Ebba Witt-Brattström, docent i litteraturvetenskap och särskild utredare, KVINS

"Jag vill understryka att det vi har idag är ett nollsummespel och att alla våra åtgärder måste bygga på att skapa en arena där de manliga akademiska begåvningarna för första gången i historien tvingas pröva sig mot de kvinnliga akademiska begåvningarna. Det är det bästa sättet att höja den vetenskapliga kvaliteten på, och det är dessutom det enda acceptabla i en demokrati som säger sig ha ett utbildningssystem som ska vara lika för alla, oavsett vilket kön de tillhör."

En reflektion från det feministiska perspektivet: begrunda komplikationen i att samma (mans)person som är mentor för män ofta fungerar som patron för kvinnor. Själv har jag exempelvis aldrig stött på en enda mentor men utsatts för många patroner.

Vi har i KVINS faktiskt varit inne på problemet med att kvinnorna uppenbarligen har bättre villkor inom sektorsforskningen. Ju längre man kommer från pingvinbergen, om man får uttrycka sig så vanvördigt om de gamla fina universiteten med sina månghundraåriga kvinno-uteslutartraditioner, desto bättre för kvinnorna. Det är ett faktum att nyare högskolor är intressanta miljöer inte minst i det här perspektivet och Linköping håller kanske, åtminstone delvis, som ett tvärvetenskapligt föredöme när det gäller att ställa vad jag kallar de humanistiska eller samhällsvetenskapliga frågorna och få de tekniska eller naturvetenskapliga svaren.

Nu finns det faktiskt avviserat ett instrument i Jämställdhetspropositionen, som på sikt kan fungera revolutionerande, och det är rekryteringsmålen. KVINS kommer antagligen att föreslå följande: om nyare högskolor kan uppvisa en bättre rekrytering, bra satsningar på kvinnlig kompetens på olika nivåer och en attityd till kvinnliga studenter på grundkursnivå som bådar gott inför framtiden – exempelvis ett genusperspektiv på undervisningen – så ska de kompenseras ekonomiskt för detta. Kanske innebär det att de stora och gamla universiteten får börja göra något åt de problem som Eric Arnberg framhöll (åtminstone) i trettio år varit väl kända och väntat på att åtgärdas. Om de fortsätter vägra att göra annat än halvhjärtade punktinsatser – för specifika jämställdhetsmedel! – så är det inte orimligt att tänka sig att de får lida ekonomiskt. Gånge huva till och hatt från---- Personligen kan jag inte se någon anledning till att vi ska ha en offentligt finansierad utbildning som missgynnar kvinnor på alla nivåer. Och det går inte längre att blunda för att det är så det ligger till, strukturellt och i den akademiska

karriären, samt, för de kvinnliga studenternas del, vad gäller pedagogiken, handledningen och inte minst kursinnehållen.

Inför sista rundan här idag vill jag skruva upp temperaturen lite och få fram fler förslag och synpunkter från er. Jag kan se tre problemkomplex som ni har berört från era perspektiv, som jag nu ska försöka vrida åt mitt perspektiv. Det ena är lite grovt att fråga sig varför kvinnorna inte är där männen vill att de ska vara, nämligen på naturvetenskapliga och tekniska utbildningar. Detta är inte bara ett utbildningspolitiskt dilemma, det är också en jämställdhetspolitisk fråga. Vi måste ställa oss frågan om vi så helt obekymrat ska fortsätta att försöka sparka in kvinnorna på de här utbildningarna där vi vet att kvinnor mår sämre än män, och oftare hoppar av, före eller efter examen.

Det andra problemet är hur man får fram den kritiska massan och den kvinnliga kompetensen på olika nivåer. För att få en rättvisande bild av vilken kompetens som redan finns hos befintliga kvinnor i det akademiska systemet kommer vi förmodligen att föreslå att "professor" blir en kompetenstitel, som docent ungefär, fast snäppet över. Kvinnor ska kunna begära att få sin professorskompetens prövad oavsett om det finns en lärostol ledig. Jag uppfattar nämligen att det finns en föreställning om att kvinnor med högre kompetens knappast existerar, vilket blir ett argument för att man måste odla upp dem från grundstadiet. Det måste man säkert också göra, åtminstone inom ämnen som matematik och fysik, men det gäller också att ta tillvara på dem som redan finns, innan de försvinner ur systemet, vilket ofta är den begåvade (och kritiska) kvinnliga forskarens lott. Det finns en tendens från styrande mäns håll, även inom universitetsvärlden, att inte vilja se de där medelålders kvinnliga (bittra?) docenterna som befolkar den egna korridoren, när det blir tal om att man måste släppa in kvinnor. Hellre ser man framför sig de unga, glada, fräscha och lagom "inkompetenta" studentskor och doktorander som man ska vara faderlig beskyddare till.

Det tredje komplexet är hur vi ska få de akademiska männen att "se", att få en aha-upplevelse som Gösta Tibblin uttryckte saken. Kanske är det vad Hans Christian Sørhaug kallade självkritiken, det svåraste slaget av kritik. Hur får ni och vi, andra män att se strukturerna som de själva är med om att upprätthålla? Vi kommer förmodligen att föreslå att alla lärare – män som kvinnor – som undervisar på högskolan ska gå en obligatorisk fortbildningskurs i genusteori på säg, tre poäng. Den skulle kunna skötas av Centra/Fora för kvinnoforskning som nu finns vid de flesta lärosäten, små som stora i det här landet.

Avslutningsvis vill jag bara kommentera att de flesta av er verkar utgå ifrån att den traditionella jämställdhetspolitiken utan vidare kan tillämpas i nuvarande budgetsituation när det gäller att med hjälp av

extra jämställdhetsmedel bygga ut exempelvis antalet rekryteringstjänster. Det förefaller nästan vara som en förutsättning för att ni ska satsa på kvinnor i stor skala, att ni får rejält betalt för det. Men var har vi den berömda sunda akademiska rivaliteten i vilken "bäste man" vinner? Idag kan mycket väl "bäste man" vara en kvinna och en sak är säker och det är att vi inte kan räkna med extra medel i fortsättningen. Situationen som Lennart Nygren målade upp, där alla manliga disputerade utom en fått forskartjänst på institutionen, medan förhållandet var det motsatta för de kvinnliga disputanderna, är så pass oacceptabel att den inte bör åtgärdas med extra medel för att det ska tillskapas tjänster för kvinnor. Gör man det så belönar man ju ett system som utesluter kvinnor, och som ämnar göra det utan mer än lite klädsam självkritik även i fortsättningen, kan man förmoda. Tills Sveriges regering snällt betalar extra för kvinnor nästa gång.

Jag vill understryka att det vi har idag är ett nollsummespel och att alla våra åtgärder måste bygga på att skapa en arena där de manliga akademiska begåvningarna för första gången i historien tvingas pröva sig mot de kvinnliga akademiska begåvningarna. Det är det bästa sättet att höja den vetenskapliga kvaliteten på, och det är dessutom det enda acceptabla i en demokrati som säger sig ha ett utbildningssystem som ska vara lika för alla, oavsett vilket kön de tillhör.

Carl Tham, utbildningsminister

"Det är spännande att tänka sig vad man kan göra för att dessa nya högskolor ska bli spjutspetsar när det gäller jämställdhet. Hur man ska få dem att utnyttja den kvinnliga forskningspotentialen och låta bli att bygga sig fast i de gamla, mer prestigeladdade strukturerna."

Jag har kommit hit för att lyssna och lära så jag ska inte bli långrandig. Jag ser mycket fram emot den här kommitténs betänkande och är övertygad om att ni liksom jag har fått intressanta tankar under dagen. Jag ska bara peka på några saker som redan planeras.

Till att börja med har jag en reflektion med anledning av vad som sagts om de djupare orsakerna till situationen. Jag känner igen många argument och upplevelser som fanns redan under vårens debatt kring Jämställdhetspropositionen. Det är inget tvivel om att den debatten var kolossalt nyttig för att den innebar inte bara en prövning av olika förslag, utan framförallt en prövning av den akademiska världens

självförståelse och dess föreställning om vad den egentligen representerar och vad man egentligen gör. Jag är övertygad om att denna nyttiga debatt kommer att fortsätta, också från andra utgångspunkter än de som var rådande i våras.

Jag vill gärna ta upp en viktig fråga av generell natur, som flera har varit inne på. Det har att göra med att det är relativt få ungdomar som söker sig till framför allt de tekniska utbildningarna. Och det är framförallt här som de kvinnliga sökandena utgör en mycket låg andel. Det är lite annorlunda i naturvetenskap, men framförallt kan man se att över hälften av eleverna på gymnasieskolans naturvetenskapliga linje är kvinnor. Så det är ingen egentlig brist på kvinnor i själva gymnasieunderlaget.

Däremot handlar det om de tekniska utbildningarnas uppläggning. Från många olika håll har jag hört att de ofta är ganska traditionellt upplagda, också pedagogiskt, med perspektiv som är ganska begränsade, inkörda på det specifika ämnet. Samtidigt finns där mer än på andra håll en manlig miljö bland de studerande. Jag har fått en del brev från kvinnliga teknologer, som har beskrivit hur det är att vara kvinnlig teknolog. Ibland har man också bifogat olika kårtidningar, och jag måste säga att det är beklämmande alster. Jag trodde att den här puerila genren försvann för ungefär fyrtio år sedan, men den verkar vara igång ännu. Det är klart att det sätter ner modet på många, även om jag vill påpeka att det inte är någon extrem avbrottsfrekvens för kvinnor inom de tekniska utbildningarna. Men här finns ett problem, som jag menar har med skolan att göra. Hur ska man där kunna intressera ungdomar för naturvetenskaplig teknik, när det finns brister vad gäller lärarnas intresse för naturvetenskap på grundskolans låg- och mellanstadium? Också lärarutbildningen i matematik har nyligen kritiserats.

När det gäller att få fram flera kvinnliga forskare och professorer inom de tekniska områdena så är det i grunden fråga om att få fram fler kvinnor som söker sig till utbildningarna och fortsätter. Teknikområdet ligger mycket sämre till än naturvetenskap och framförallt medicin. På sitt sätt kan man betrakta medicin som det mest extrema ämnet ur ett jämställdhetspolitiskt perspektiv. Där finns sedan avsevärd tid ett stort rekryteringsunderlag men ändå så har man bara lyckats utnämna 5 % kvinnliga professorer.

Jag vill nämna två saker innan jag slutar. Det första är frågan om det nuvarande tjänstesystemet. Vi ska se över den föråldrade tjänstestrukturen på universiteten. Den är ovanlig i ett europeiskt perspektiv, också när det gäller exempelvis bristen på rörlighet inom det akademiska livet i Sverige och frågan om fördelning av undervisning och forskning mellan de lärare och forskare som finns på universiteten.

Frågan om elitvärderingen av de högsta forskar- och lärartjänsterna, professurerna, kommer också att komma upp. Där har det redan skett en viss uppluckring som i sak har gått mycket långt. Jag har fått vittnesbörder om att professorstillsättning inom vissa institutioner styrts av vederbörandes förmåga att dra till sig sponsorer. Det är inget fel i och för sig att en professor på en teknisk institution har goda kontakter med och kan etablera ett bra samarbete med industrin. Men det måste öppet redovisas om det ska vara ett kriterium att väga in förutom en vetenskaplig grundkompetens. Vi kanske ska ha en bredare meritvärdering där också undervisningsförmågan och produktionen av läromedel räknas in. Vid Open University i England, som är en osedvanligt framgångsrik form för distansundervisning med över 100.000 studerande, är lärarnas främsta uppgift – förutom direktundervisning – att producera läromedel, och det blir man också professor på, att producera bra läromedel. Det kan vara en tänkvärd aspekt i sammanhanget.

Så till de mindre och medelstora högskolorna. Jag håller med om vad som har sagts här om dem, men vill göra er uppmärksamma på att detta i någon mån redan har gjorts. Regeringen föreslog nämligen i statsverkspropositionen i år och riksdagen godkände att de mindre och medelstora högskolorna skulle kunna få fasta forskningsresurser i framtiden, vilket man inte haft möjlighet till tidigare. Vi förutser också att en expansion av det svenska högskolesystemet kommer att ske vid de nya högskolorna.

Det är spännande att tänka sig vad man kan göra för att dessa nya högskolor ska bli spjutspetsar när det gäller jämställdhet. Hur man ska få dem att utnyttja den kvinnliga forskningspotentialen och låta bli att bygga sig fast i de gamla, mer prestigeladdade strukturerna. Det är också viktigt att få de små och medelstora högskolorna att avstå från att kopiera de prestigeladdade universiteten, Lund och Uppsala. De har också mycket att bjuda på, det ska inte förnekas, men det går inte att komma ifrån att det är väldigt vitaliserande med andra strukturer och med andra infallsvinklar. Det är en väldigt intressant idé att använda rekryteringsmålen så att man belönar de högskolor som verkligen är villiga att satsa på jämställdhet.

Allan Gut

"Vi måste alltså skola om de idag verksamma männen. De måste lära sig tänka på ett annat sätt och inte känna sig hotade av kvinnorna. De måste inse hur läget är och det handlar nästan om att uppfostra om hela mänskligheten. Det är ett svårt företag. "

Jag tror att man fortfarande kan göra en hel del inom lagens ramar, så att säga. Jag ska ta upp två exempel. Det ena är en artikel i Uppsala Nya tidning i våras av historikern Ann-Sofie Ohlander. Hon berättade om hur hon – som en parallell till Thamprofessor – hade blivit vad hon kallade "Wikströmdocent" på 80-talet. Hon hade sökt en docenttjänst och hamnat en minimal del under den manlige sökande som fick tjänsten. Hon överklagade, de sakkunniga reviderade och menade i andra vevan, fast med utgångspunkt från exakt samma faktaunderlag, att avståndet mellan henne och den föreslagna mannen i själva verket var större än de från början angivit.

Till slut fick hon tjänsten, genom ingripande av regeringen. För hennes del innebar den här erfarenheten att hon inriktade sin forskning mot kvinnor och barn och startade, tillsammans med kvinnliga kollegor, ett kvinnohistoriskt seminarium som alltjämst blomstrar. Hon drog alltså igång en forskningsinriktning av ett slag som inte fanns där förut. Oavsett om hon var bäst eller nästbäst så gagnades den historiska institutionen av att hon anställdes för hon drog igång en verksamhet som inte fanns.

Mitt andra exempel är från Dagens nyheter i juni. Där finns en bokrecension som behandlar krigsåren 1939–44. Den handlar lite om Väinö Linnas krigsromaner men framförallt om en bok av Eeva Kilpi som behandlar livet bakom fronten, de civilas lott. Tänk er om Peter Englund hade varit tjej. I stället för att beskriva hur männen hade det på slagfälten i Europa hade han (dvs. hon) kanske skrivit mera som Moa Martinson om hur kvinnor och barn lever hemma medan männen är borta. Det är uppenbart att vi behöver bägge könens väldigt olika sätt att skildra livet på.

En ytterligare sak. När man talar om det här med kompetens, åtminstone vad gäller matematikens område, så tycker jag att man har fäst sig så oerhört starkt vid den vetenskapliga skickligheten och glömt allt annat. Man är nästan beredd att anställa en vetenskapligt oerhört skicklig knäppskalle och det gagnas ju inte matematiken av. Man borde t.ex. se mer till pedagogisk skicklighet, dvs. undervisning, produktion av läromedel, förmåga att handleda doktorander. I matematiken är man ofta ung och har inte hunnit med det.

Så det finns andra egenskaper som gör att man är lämplig för tjänsten. Jag kan alltså tänka mig att man faktiskt säger att den där personen visserligen har vetenskapligt i någon mening starkare meritering om man nu kan uttala sig om det, men att den här andre kommer att göra institutionen mest nytta. I näringslivet anställer man ju den som företaget behöver.

Till slut vill jag ta upp frågan "hur ska vi få universiteten till kvinnorna?" Jag menar att verksamheten som den fungerar är kvinnofientlig. Det är ett mansvälde som måste ändras. Vi måste göra om oss. Jag hörde någon gång en kvinnlig doktorand berätta om en professor som hade välkomnat de nya doktoranderna med att säga "och på torsdagar brukar vi bada bastu". Då kände hon sig rätt så utanför. Om det var omedvetet eller medvetet som professorn sa så spelar ingen roll, det är hur som helst en form av mobbing.

Vi måste alltså skola om de idag verksamma männen. De måste lära sig tänka på ett annat sätt och inte känna sig hotade av kvinnorna. De måste inse hur läget är och det handlar nästan om att uppfostra om hela mänskligheten. Det är ett svårt företag. Man måste börja från början och inte ge sonen en skiftnyckel och flickan en degskrapa i sängen när de sover middag.

Sven Lindqvist

"Den allt övervägande bilden är att på det här området finns det en mycket större mängd kvalificerade ansökningar än vad vi någonsin kan hoppas på att kunna ge pengar till. Genusforskningen ses över axeln av alla de stora forskningsråden. Det är här man måste göra en insats, för det är här som möjligheterna att ge kvinnorna chansen finns, chansen att för det första börja doktorera, för det andra att fortsätta att forska efter doktorsexamen och för det tredje att kunna gå vidare med sin forskning."

Jag vill börja med att varna för att införa lämplighets- och nyttokriterier. Vi vet hur det går när man ska hantera sådana. En uppkäftigt person är aldrig "lämplig". Institutionen har aldrig "nytta" av något annat än de välkammade pojkarna som går i professorns fotspår. Jag vill starkt understryka vad Svante Beckman sade om att specifika, hårda kompetenskriterier ger tjejerna den bästa möjligheten att få tjänster.

Jag vill också varna lite mot tanken på att satsa på de små eller nya högskolorna och ge dem mer pengar om de uppfyller de här rekryteringsmålen. Vad man riskerar är att alla kvinnliga forskare kommer att sugas upp i de små högskolorna som på grund av sin litenhet har svårt att generera god forskning därför att det där inte finns tillräckligt av vad man i andra sammanhang har kallat en kritisk massa. Förutsättningarna för att skapa en levande forskningsmiljö där man kan få kritik och synpunkter, föreligger inte.

Resultatet kan alltså bli att alla tjejerna samlades i Halmstad! Fast om alla kom dit skulle det i och för sig bli tillräckligt stort. Men om man pytsar ut de här pengarna på alla möjliga håll i landet? Vi kan ju inte ha universitet i varje buske utan det krävs ändå en viss storlek för att det ska bli ett universitet, för att det ska bli en forskningsmiljö. Risken är att man skapar ett slags Sibirien för kvinnliga forskarbegåvningar, där de aldrig blir i tillfälle att visa vad de verkligen går för.

Jag ser det här från min lilla nisch, nämligen utifrån att jag sitter med i Forskningsrådsnämndens genusforskningsgrupp. Vi skiljer oss från andra forskningsråd på det viset att vi i större utsträckning ger bidrag också till doktorander därför att det är så många kvinnliga sökanden som inte får något stöd på sina institutioner. De har jättebra projekt men skulle aldrig kunna få doktorandstipendium. Dit går en del av våra pengar.

Sedan försöker vi också fånga upp begåvade människor, som just har doktorerat. Den allt övervägande bilden är att på det här området finns det en mycket större mängd kvalificerade ansökningar än vad vi någonsin kan hoppas på att kunna ge pengar till. Genusforskningen ses över axeln av alla de stora forskningsråden. Det är här man måste göra en insats, för det är här som möjligheterna att ge kvinnorna chansen finns, chansen att för det första börja doktorera, för det andra att fortsätta att forska efter doktorsexamen och för det tredje att kunna gå vidare med sin forskning.

Jag föreslår en överföring av pengar från de allmänna forskningsråden till, inte nödvändigtvis FRN:s genusgrupp, men till den institution som ska ha hand om pengarna för genusforskning.

Slutligen känner jag sympati för tanken på att få sin professorskompetens prövad utan att vara i tävling med andra. Många kvinnor i min bekantskapskrets har inte blivit professorer därför att de helt enkelt har haft så dåliga erfarenheter av att delta i professorskonkurrenser och bli, som de anser, skändligt behandlade.

Bo Sundqvist

Jag vill kommentera utbildningsministerns uppgifter vad gäller flickors andel av naturvetenskap som helhet. Vi har nästan hälften flickor på biologiutbildningarna, men i matematik och fysik är det definitivt inte så. Fysik är ett grundämne i teknik- och ingenjörsutbildningarna. Jag hävdar bestämt att frågan hur vi ska lära ut fysik så att vi även får med flickorna, är viktig.

Några andra saker. Det absolut mest kritiska stadiet i forskarkarriären för kvinnor och även för män, för den delen, är det faktum att de år då man bildar familj sammanfaller med de kritiska åren i karriären. Det är de år då man står inför att välja om man över huvudtaget ska fortsätta med forskarutbildning eller om man ska åka utomlands på postdoktoralt stipendium. Här är det viktigt, som redan har nämnts, att det skapas fler forskarassistenttjänster. Vad som däremot inte nämnts är nästa viktiga steg, nämligen att skapa lektorat som kan ge en egen bas inom universitetet, en egen forskargrupp.

Jag tycker att man också ska titta på praktiska åtgärder. Det kan spela väldigt stor roll på en stor arbetsplats hur det lokalt är ordnat med barntillsyn. Om mentorstödet behövs någon period så är det just under den här kritiska perioden, när det stora frånfallet av kvinnor sker.

Slutligen till problemet med professurerna. Där vill jag bara påminna om att det finns en ny titel, biträdande professor, som man förvånande nog är oerhört restriktiv med att använda. Att bli biträdande professor, dvs att få professors namn, har idag blivit svårare än att bli professor. Här finns ett problem. Om man ser på direktiven till den här utredningen så menar jag att man i dem lurar sig själv. Man hänvisar till en rad åtgärder som har skett de senaste 3–4 åren, och sen konstaterar man att trots dessa så finns det bara 7% kvinnliga professorer i landet. Men det tar ju en generation innan åtgärder slår igenom på professorsnivå. Istället kunde man se till att få fler kvinnliga biträdande professorer vid ett stort universitet. Idag utnämns inte fler än mellan 5 och 15 biträdande professorer per år. Kraven är höga, på de flesta universiteten kräver man inte bara professorskompetens utan också att man är en uppskattad lärare, att man har administrativ förmåga, etc.

Jag tycker att man borde diskutera värdet i att ha så få professurer som vi har i dag vid våra universitet. Vulgärargumentet är att om man tar bort exklusiviteten så slutar folk att anstränga sig för att bli professorer. Det tror jag inte på.

Gösta Tibblin

"Det behövs en stor grupp kvinnor som kan hala upp de andra. Jag tycker det vore spännande att satsa på högre tjänster för kvinnor och gärna inom de tunga disciplinerna."

Problemet med att sprida professorskompetens borde vara ganska lätt att åtgärda. Det behövs en stor grupp kvinnor som kan hala upp de andra. Jag tycker det vore spännande att satsa på högre tjänster för kvinnor och gärna inom de tunga disciplinerna. Inom medicinen satsar alla fakulteter nu på molekylärbiologi av någon anledning. Istället skulle man lika gärna satsa på kvinnor.

Jag har tittat på hur ämnena är könsmässigt fördelade när det gäller professurerna i medicin. Om man ser till högstatusämnen som kirurgi och medicin, gynekologi etc. så har vi ingen kvinnlig professor vare sig i gynekologi eller i kirurgi. Vi hade en inom medicin, Nanna Svartz, som var den första kvinnliga professorn över huvud taget inom vårt ämnesområde. Varför är det så viktigt att kvinnorna får de här professurerna? Jo, för att de här stora ämnena befinner sig närmare köttgrytorna och deras företrädare kommer automatiskt in i tjänsteförslagsnämnder, fakultetsnämnder etc, och kan på så sätt utöva makt.

Vi måste titta över läget. Hur går det till vid tjänstetillsättningar idag? Jag har ju en begränsad syn, men jag vet att det som sker idag är klar diskriminering av kvinnliga sökanden. Jag känner exempelvis till ett fall i Lund där fakulteten gör allt för att stoppa en mycket kvalificerad kvinna. Jag måste konstatera att den här församlingen förvisso icke är representativ för de professorer som sitter nu. Jag har mött gänget på Karolinska Institutet, mött mentorerna med dekanus i spetsen och de har ingen aning om situationen. De påstår exempelvis att det aldrig har förekommit könsdiskriminering på KI etc. Man måste ha klart för sig att det är så läget ser ut.

Den sista frågan jag vill ta upp här handlar om varför vi ska ha kvinnor egentligen. Jag tycker att historikern Gunnar Erikssons "Den faustiska människan" borde vara obligatorisk läsning. Den handlar om universitetens utveckling i Europa och hans slutord är att han hoppas på kvinnorna, och varför det? Jo, för att få slut på specialiseringen och fragmentariseringen. Kvinnorna skulle kunna leda återgången till en helhetssyn. Gör vi inte det, menar han, så går vi under.

Curt Karlsson

"Ett av de stora problemen för jämställdhetsforskningen och kvinnoforskningen är att den nästan enbart bedrivs av kvinnor och sysslar med kvinnor. Det här gör att många män inte betraktar detta som någonting man är berörd av."

Jag vill kommentera några av de förslag som Ebba Witt-Brattström kastade ut. När det gäller rekryteringsmålen, som redovisats i jämställdhetspropositionen tror jag att det är en alldeles utmärkt väg för att komma fram. Särskilt om det kombineras med att de som inte uppnår målen drabbas av ekonomiska konsekvenser. Det talas mycket om akademisk frihet, men det finns ingenting som får akademiker att springa så fort som pengar. Då är man beredd att ompröva riktningen av sin frihet, och alldeles frivilligt, om jag får uttrycka mig så, gå åt det håll som pengarna pekar.

Jag delar egentligen inte Sven Lindqvists skepsis mot att de mindre högskolorna får forskningsresurser och professurer. Jag tycker kanske att Sven Lindqvist låter som konsistoriet i Uppsala brukar låta sedan 500 år tillbaka, varje gång det talas om spridning av forskningsresurser.

Rekryteringsmålen kan innebära ett genombrott på nationell nivå. Men då vill jag understryka än en gång att förutsättningen är att friheten vad gäller tjänstetillsättningar kan öka. Man måste från universitets- och fakultetsledningarnas sida kunna bedöma i vilka fall man ska rekrytera på ett traditionellt sätt och i vilka fall man, med tanke på tillgång till möjliga personer att rekrytera, ska ha en riktad rekrytering, som syftar till att rekrytera en kvinna. Idag möjliggör inte regelverket i högskoleförordningen den här typen av planering. En sådan förändring skadar inte på något sätt den akademiska friheten. Den är mycket väl definierad som den är och har inte med saken att göra.

En annan väg, men som inte leder till lika snabba resultat, är att precisera kriterierna. Idag, om man läser tillsättningsärenden, kan man konstatera att det finns ärenden där inga kriterier över huvudtaget redovisas, och det finns ärenden där kriterier redovisas, men helt andra kriterier tillämpas, och det finns ärenden där de sakkunniga tillämpar helt olika kriterier. I och för sig kan det hända att de kommer till samma slutsats, om det är ett lättbedömt ärende.

Trots att vi idag har grundläggande regler i högskoleförordningen så arbetar tjänsteförslagsnämnderna generellt med en avsevärd frihet från förordningens regler och de sakkunniga arbetar relativt frikopplade från nämnderna i övrigt. Att detta inte gynnar kvinnliga sökanden är jag fullständigt övertygad om. Däremot är jag tveksam till att införa en från

tjänstetillsättningarna fristående bedömning av professorskompetens, mest egentligen av arbetsskäl. Jag kan inte se den stora lönsamheten i att sätta professorsstämpel på ett antal personer utan att det blir tal om motsvarande tjänst. Jag tror inte heller att utbildningsministern klarar att begränsa det till kvinnor. Det blir som i Norge där det av rättviseskäl också blev en rättighet för män och då har vi skaffat oss ett stort arbete utan att jag ser poängen i det. Det är ett avsevärt sakkunnigarbete som ska utföras och det är viktigt, tycker jag, att vi inte skapar system och arrangemang som gör att lärare och forskare huvudsakligen sysslar med administrativa uppgifter.

När det gäller biträdande professorer ska jag göra en liten utvikning. Restriktiviteten måste man se utifrån en viss tvehågsenhet från universitets- och fakultetsledningarnas sida beroende på vad man ska ha det här till. Den biträdande professorstiteln växte fram från behovet att kunna pedagogiskt utmärka särskilt förtjänstfulla lärare i högskolan. Det skulle vara ett sätt att visa att även om man inte nådde ända fram till en professorsstol så skulle man i alla fall kunna få en förtjänsttitel. Efter mycket om och men införde regeringen den här möjligheten och då drabbades fakulteter och universitetsledningar landet runt av stora skälvan. Beslutet kunde ju innebära att man titulärbefordrade någon som kanske inte ens var docent och som i varje fall var vetenskapligt mindre meriterad än kollegerna. I Linköping har vi hållit fast vid ursprungspoängen, att biträdande professor ska den kunna bli, som har valt den pedagogiska profilen i sin lärarverksamhet, eller som har haft omfattande ledningsuppdrag i högskolan som dekan eller mångårig prefekt för stora institutioner. Däremot måste det vara svårhanterligt intill meningslöst att satsa på ett stort antal utnämningar av biträdande professorer som ändå går den vetenskapliga banan och befinner sig precis på professorströskeln.

När det gäller tjänstestrukturen delar jag utbildningsministerns uppfattning att den bör ses över. Vi har nu den egenartade ordningen att högskolelagen säger att det ska finnas professorer vid universiteten och därutöver de lärartjänster som högskolan själv bestämmer om inte regeringen förordnar annat. Och sedan förordnar regeringen annat i högskoleförordningen så att man låser tjänstestrukturen för lärartjänster i högskolan precis intill sista millimetern. Det får inte förekomma några andra lärartjänster i högskolan än de som räknas upp i högskoleförordningen. Det är en rätt anmärkningsvärd glidning mellan högskolelagen och högskoleförordningen där.

Något vi inte har diskuterat idag är att mansforskningen är en del av genusforskningen. Vi har talat om kvinnor här hela tiden men det är inte meningsfullt att tala om kvinnor utan att tala om män också. Ett av de

stora problemen för jämställdhetsforskningen och kvinnoforskningen är att den nästan enbart bedrivs av kvinnor och sysslar med kvinnor. Det här gör att många män inte betraktar detta som någonting man är berörd av. Jag tror inte vi kan uppnå den situationen att män i grunden förstår vare sig själva eller kvinnor förrän det finns en mansforskning som ger underlag för sådana reflektioner.

Bristen på mansforskning ger stora problem långt utanför universitet och högskolor, där föreställningar av en ny maskulinitet tar form. Jag tror att mycket av det våld, som vi ser runt omkring oss i samhället, har att göra med att det inte går att åstadkomma en socialisering av unga män till en mer konstruktiv maskulin roll. Därför är det högst nödvändigt att ni tar upp frågor om mansforskningen också i ert betänkande och inte beskriver genusforskningen som enbart kvinnoforskning.

Jag kan känna stor sympati för att ingen ska vara behörig till lärartjänst i högskolan utan att ha genomgått en lärarutbildning, som kanske i första hand innefattar pedagogik, men förvisso även ledarskap och genusfrågor. Såvitt jag vet har Umeå infört något i den vägen. Det kan kanske vara ett exempel att bygga vidare på.

Slutligen vill jag understryka vad Bo Sundqvist varit inne på flera gången, skolfysikens grundläggande betydelse för att intressera kvinnor för högskoleutbildning inom matematik, naturvetenskap, teknik. Första dagen min dotter stötte på fysik i skolan kom hon hem och var fullständigt chockad. Dessförinnan hade hon alltid tyckt det var roligt i skolan, och att nya ämnen var spännande och intressanta. Det är alltså viktigt att man får fram en annan didaktik för fysik- och teknikutbildningen.

Sven Lindqvist

Får jag säga en enda mening om små och stora högskolor. Med små högskolor menar jag inte Umeå, inte Linköping. Jag menar de riktigt små, alltså Gävle/ Sandviken, Karlskrona, Växsjö.

Joachim Israel

Jag måste säga, Sven Lindqvist, att du har fått en helt felaktig bild av hur det är på små högskolor. Jag har aldrig någonsin under hela min akademiska gärning träffat på en sådan vilja till samarbete, till nyskapande, och vilja att skapa en forskningsmiljö. Ett exempel är vårt forskningsprojekt om kvinnorna i politiken. En grupp bestående av

psykologer, pedagoger, sociologer, statsvetare och mediakommunikationforskare, ställde upp som ledningsgrupp. Det skulle aldrig ha hänt i Lund eller Uppsala. Där träffar man aldrig sina kolleger.

I våras föreslog jag att man skulle inrätta två nya kurser, en i vetenskapsteori för humanister och samhällsvetare och en i alternativ ekonomisk teori. Efter ett par veckor inrättades dessa två kurser. Det skaffades resurser och på den ena kursen undervisar en kvinna.

Mats Furberg

"En annan kvinna kom med en bit av sin doktorsavhandling. Jag visste att hon hade blivit illa behandlad tidigare, men jag kunde inte göra på annat sätt än jag brukar göra med uppsatser. Jag gick igenom den väldigt noggrant och kritiserade den oerhört skarpt. Jag sa att den var alldeles grundläggande fel och hon var fullständigt entusiastisk efteråt för detta var första gången någon hade sett henne."

Jag har också märkt att det är otroligt svårt att bli biträdande professor. Vi har vid vår institution åtminstone tre docenter som upprepade gånger har deltagit i professorskonkurrenser och är klart professorskompetenta. Men när jag föreslog att de skulle bli biträdande professorer så icke.

Jag skulle kunna tänka mig att det vore en god idé att kunna få sin professorskompetens prövad, även om jag inser att det skulle innebära att de professorer som nu finns skulle behöva sitta och göra sakkunnigbedömningar. Men det skulle i alla fall hjälpa kvinnor som befordrades till professorer i kvinnoämnen att dessförinnan ha en erkänd och klart etablerad professorskompetens, det skulle bidra till att göra slut på avundets tal om att de visserligen inte var kompetenta men att könet fick uppväga den bristen.

Jag känner mig lite störd över att det läggs ner så mycket energi på att tala om hur vi kan vidga professurerna så att de som ska bedömas inte i första hand ska vara vetenskapligt kompetenta. Jag undrar om det tjänar kvinnorna ett spår om man då kan säga "Ja hon ja, hon har blivit professor men inte för sin vetenskapliga kompetens skull utan på grund av andra skäl". Jag undrar om det inte vore politiskt klokare att ta fram att det för närvarande råder en manlig perspektivdominans, och så ta fram ett kvinnligt perspektiv istället. (Eller perspektiv, ty det finns

naturligtvis inte ett enda kvinnligt perspektiv lika lite som ett enda manligt.)

Så skulle jag vilja gå in lite närmare på hur man får folk att stanna inom exempelvis min disciplin. Filosofi är till stor del ett diskussionsämne och erfarenhetsmässigt är grabbar mycket bättre på att ta ordet än vad kvinnor är. Kvinnor är ofta väldigt rädda överhuvudtaget för att bli synliga vid seminariebordet. De kanske önskar det men de tar sig icke friheterna. Som lärare kan man då på ett enkelt sätt lära sig att titta efter när det börjar tända i ögonen, när det rycker lite grann i munnen – och dela ut ordet då. Efter att jag har börjat göra det har jag fått med fler kvinnor än vad jag hade fått annars.

Jag har frågat en del kvinnor som har blivit kvar i filosofin "Varför blev du kvar?" Det kanske mest intressanta svaret fick jag från Sandra Harding. Hon tittade på mig och sa "Det var du som gjorde att jag stannade i filosofin". Då kom jag på att jag för många år sedan hade henne som elev vid New York University. Alla studerande fick skriva tre uppsatser per termin. Sandra Hardings första uppsats var fullständigt vidrig, den andra gick an och med tredje uppsatsen utmärkte hon sig. Och då sa jag det där "Du ska stanna i filosofin". Och sen glömde jag att jag hade sagt det. Men jag är fullständigt övertygad om att hon inte hade gjort sig på ett seminarium. Hon kunde upptäckas tack vare uppsatsskrivandet.

En annan kvinna kom med en bit av sin doktorsavhandling. Jag visste att hon hade blivit illa behandlad tidigare, men jag kunde inte göra på annat sätt än jag brukar göra med uppsatser. Jag gick igenom den väldigt noggrant och kritiserade den oerhört skarpt. Jag sa att den var alldeles grundläggande fel. Hon var fullständigt entusiastisk för detta var första gången någon hade sett henne som filosof, inte som kvinna och – därmed? – inget att ta på allvar.

Ebba Witt-Brattström

Jag tycker Mats Furberg pekar på två grundläggande, mycket viktiga saker för kvinnliga studenter och doktorander. Det ena är att ta på allvar – för det gör den handledare som noggrant går igenom och kritiserar elevens arbete. De flesta kvinnor upplever inte att de blir tagna på allvar, de blir inte sedda därför att handledarna inte sätter sig in i det de sysslar med, som de borde.

Det andra är att professorn i mungipan sluddrar fram ett "borde inte du fortsätta inom ämnet". Det räcker. De flesta kvinnor får aldrig höra det, oavsett deras grad av begåvning. Kanske vågar de då inte stanna i

det akademiska, när de måste göra det helt på eget bevåg, utan stöd uppifrån. Det kräver ett stort mod eftersom du då är ensam om att bedöma din egen kompetens.

Gösta Tibblin

Får jag bara invända som gammal handledare att det är viktigt att dosera kritiken. Vi har sett alldeles för många som när de kommer för att bli handledda första gången blir avrättade och slutar. Börja gärna med mycket varm entusiasm för att sedan skruva till kritiken ju närmare man kommer disputationen. Men det kan hända att medicinare är känsligare än filosofer.

"På frågan om varför vi ska ha kvinnor i det akademiska livet finns det i min värld ett genant enkelt svar, nämligen "kvalitet". Det är ju så att som det nu är så tar vi in väldigt många mediokra män istället för briljanta kvinnor. Det är helt naturligt."

Arne Ardeberg

Jag ska haka på det Gösta Tibblin sa, att vi inte är särskilt representativa för landets professorer. Jag önskar att jag kunde påvisa att han har fel, men det är svårt att finna de skälen. Jag tror det är viktigt att vi är medvetna om det. Det är lätt att sitta i en sådan här krets och diskutera men vi har hela vår kår att ta med oss. Det finns en väldigt stor seg massa som säger ja, ja och så bromsar de med vänsterfoten i alla fall.

På frågan om varför vi ska ha kvinnor i det akademiska livet finns det i min värld ett genant enkelt svar, nämligen "kvalitet". Det är ju så att som det är nu så tar vi in väldigt många mediokra män istället för briljanta kvinnor. Det är helt naturligt. En liten sak som skulle vitalisera vår verksamhet mycket är att kvinnor är mer benägna att fråga vad de undrar över medan män frågar vad de redan vet. Kvinnor frågar därför att de vill veta och män därför att de vill briljera. Jag tror tyvärr det är så.

Sedan måste jag säga att debatten om små eller stora högskolor här idag är under vattennivån. Om Sven Lindqvist låter som konsistoriet i Uppsala så ska det tolkas som att konsistoriet i Uppsala pratar skit. Jag tror det kan tolkas på ett helt annat sätt. Jag menar att det är väldigt lätt

att sitta här och vara grovt opportunistisk och tala om de små skolorna och ge enstaka exempel på hur fantastiskt det är. Det är svårt för mig som representant för en stor högskola att tala om detta, men jag tycker jag har rätt att säga att vi nog också kan fungera. Det vore väldigt olyckligt om man nu satte högskolorna mot varandra och straffade de stora högskolorna om de nu vill sätta igång och göra något vettigt. Då har ni gjort något väldigt dumt i mina ögon.

Forskarassistenter och lektorat tog Bo Sundqvist upp och det är naturligtvis väldigt viktigt att vi får kvinnliga forskarassistenter som också ska kunna bli lektorer. Mitt i allt elände har vi ju en gynnsam situation för att få fram fler tjänster både på lektorsnivån och på professorsnivån, och det är att vi har en ålderspuckel.

När det gäller att pröva vilka kvinnor som skulle kunna bli professorskompetenta så kan jag inte alls förstå det förslaget. Jag tycker det är ett sätt att brännmärka dem. Varför inte istället inrätta tjänster då, för dessa kvinnor, så att de får en riktig, verklig professur? Jag kan inte se att det är sämre. De allra flesta kvinnor i den positionen skulle tycka mycket bättre om det. Och genom att de som skulle komma ifråga för att pröva en professorskompetens redan har en tjänst så skulle det inte bli dyrare heller att bara omvandla den till en professur.

Slutligen vill jag komma till den av Ebba Witt-Brattström implicerade, obehagliga frågan"vad gör ni om ni inte får mer pengar. Är ni då ändå beredda att göra något?" Det tycker jag nog att vi är och framförallt tycker jag att vi ska vara det.

När det gäller doktorandtjänster har jag redan berättat att vi sedan en tid tillbaka systematiskt sparar pengar för att inrätta doktorandtjänster för flickor och det kommer vi att fortsätta med.

När det gäller forskarassistenter så förbereder vi oss för samma stålbad. Men idag, när verksamheten är åtstramad och vi måste dra ner överhuvudtaget så är det inte lätt. Det vore mycket enklare om vi kunde få ett deltillskott. Men får vi inte det så gör vi det i alla fall, på villkor att det blir en tydlig signal uppifrån på att vi ska göra det. Annars riskerar vi igen ett ganska dumt spel i verksamheten.

Gabriel Romanus

Några praktiska synpunkter: Jag tror inte det är en bra idé att inrätta ett särskilt permanent organ som ska stimulera genus- eller kvinnoforskningen. Då tar man ifrån alla de andra forskningsfinansierade organen ansvaret för att beakta jämställdhetsaspekter. Det fungerar lätt så. Däremot tror jag att man kan ha en tillfällig grupp som delar ut pengar,

samtidigt som man i propositioner eller i andra sammanhang ålägger de andra organen att beakta genusforskningen. Man kan gärna överväga att precisera tjänster och inriktning för kvinnoforskningen.

Lennart Nygren

"Att utbilda universitetslärarna i genusperspektiv tycker jag är en bra idé. I Umeå finns en obligatorisk kurs för nyanställda lärare. Kursen innehåller ett avsnitt om manligt/kvinnligt. Den kan säkert utvecklas, men de som gått den här kursen är väldigt nöjda och tycker den är bra. Umeå utvecklar också en handledarkurs med ett sådant avsnitt för de lärare som har doktorander."

Jag skulle vilja ta tag i en fråga som Carl Tham väckte angående tjänstekonstruktionen. Jag är inte säker på att det var det han menade men det som är ett problem åtminstone vid samhällsvetenskaplig fakultet är den distinkta skillnaden mellan de disputerade som går till forskarassistenttjänster och de som går till lektorat. Den ena gruppen drar så att säga en vinstlott och kan meritera sig ganska fort. Den andra drunknar åtminstone vid vår fakultet väldigt snabbt i undervisning. Om man kunde bryta upp det här gamla mönstret så tror jag vi skulle få en mindre differentierad verksamhet, vilket är bra för kvinnorna i verksamheten. Det var ett långsiktigt förslag.

På kortare sikt så är det riktigt att vi vill ha mer pengar till forskarassistenttjänster för kvinnor. Nu var ni inne på att vi kan göra mycket med de befintliga resurserna. Men vill vi nå en kritisk massa inom rimlig tid så krävs det någon form av resurstillskott.

När det gäller förebilder så låter det som en så galant lösning. Får vi bara in kvinnor så löser sig resten. Jag tror det har viss betydelse, men man ska inte överskatta det. Personligen skulle jag önska lite extra resurser för att kunna adjungera utländska kvinnliga professorer – då slår man nämligen två flugor i en smäll, man internationaliserar samtidigt. Det finns fler att välja på om man går utanför landets gränser, åtminstone i ett ämne som vårt. Jag tror att det finns ganska många som är beredda att ta på sig ett 25–50% åtagande under en femårsperiod, och som alltså kan fungera som forskarhandledare under en period. En lite lösare resurs som både ger förebilder och dessutom ett internationellt perspektiv. Och som kanske inte kostar så mycket.

Att utbilda universitetslärarna i genusperspektiv tycker jag är en bra idé.

Ebba Witt-Brattström

Tiden är ute och vi tackar er alla för att ni har velat komma och ge oss så många goda synpunkter, och utifrån ert perspektiv förklara vad som är bakgrunden till att jämställdheten i högskolan tar så lång tid på sig. Det kan finnas anledning att erinra om att endast 0,1 % av alla forskningsmedel idag går till genusforskning. Det är en förklaring till att det dröjer med att få in ett kompletterande kvinnovetenskapligt perspektiv i kursutbuden.

Jag talade inledningsvis ironiskt om att den utbildningspolitiska retoriken förutsatte att det var "fel" på kvinnorna eftersom de gjorde sämre val och hamnade på "fel" utbildningar. Det förutsätter att man har mannen som norm, och det har vi haft också idag, även om vi har varit mer medvetna om det än man brukar vara i högskolesammanhang.

Den verkliga jämställdheten är vi på väg att uppnå först när vi möts för att på en konferens diskutera problemet med männen och deras "felval". Den konferensen ska heta "Hur får vi männen att komma till psykologi, romanska språk, litteraturvetenskap eller konsthistoria?" När vi har kommit dithän ska det förhoppningsvis inte vara så långt kvar till idealtillståndet – lika många män som kvinnor på samtliga utbildningar!

Kommittédirektiv

Insatser för kvinno- och jämställdhetsforskning

Dir. 1995:8

Beslut vid regeringssammanträde den 26 januari 1995

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare tillkallas för att föreslå åtgärder som främjar kvinno- och jämställdhetsforskning (genusforskning). Utredaren skall särskilt undersöka hur uppgifterna att utreda, skapa opinion och dela ut bidrag för att främja kvinno- och jämställdhetsforskning bäst kan utformas. Utredaren skall förutsättningslöst pröva om syftet kan uppnås genom att redan befintliga myndigheter ges uppdrag eller om det på nationell nivå bör inrättas ett särskilt forskningsstödjande organ med ansvar för ovanstående.

Bakgrund

Forskning och utbildning gynnas av att människor med skilda erfarenheter har ett jämbördigt samarbete. Detta gäller med avseende på t.ex. kön, ålder och social bakgrund.

Vid universitet och högskolor pågår arbetet för att uppnå målet jämställdhet mellan kvinnor och män. Ett flertal centra och fora för kvinnliga forskare och kvinnoforskning verkar för att stärka och utveckla kvinno- och jämställdhetsforskningen och särskilt stödja kvinnliga forskare. Jämställdhetslagen (1991:433) gäller vid universitet och högskolor som arbetsplats. Högskolelagen (1992:1434) har en bestämmelse om att jämställdhet mellan kvinnor och män alltid skall iakttagas.

Forskningsrådsnämnden har ett särskilt uppdrag att stödja och informera om kvinno- och jämställdhetsforskning.

Enskilda forskare kan också främja jämställdhet bl.a. genom val av forskningsämnen eller handledarskap för att stötta forskare av underrepresenterat kön. Forskare går också samman i nätverk som har till uppgift att stötta och stimulera kvinno- och jämställdhetsforskning (genusforskning).

Regering och riksdag har under många år arbetat för att utveckla jämställdhetsarbetet i den högre utbildningen och forskningen samt förbättra villkoren för kvinnliga forskare liksom för kvinno- och jämställdhetsforskning. Särskilda medel har avsatts för dessa ändamål.

Utbildningsdepartementet tillsatte hösten 1992 en arbetsgrupp (U 1992:E) för jämställdhet i högre utbildning och forskning - kallad JÄST-gruppen - som har till uppgift att följa utvecklingen och lämna förslag till åtgärder inom området.

Trots dessa åtgärder är andelen kvinnor i högre forskningsbefattningar fortfarande liten. Endast 7% av landets professorer är kvinnor. Utvecklingen går alltför långsamt.

Det ringa antalet kvinnliga professorer, lektorer och forskar-assistenter innebär att endast en liten del av de totala forskningsmedlen går till kvinnliga forskare. En ännu mindre del går till kvinno- och jämställdhetsforskning (genusforskning).

För att ytterligare främja jämställdhetsarbetet inom grundskola, gymnasieskola, vuxenutbildning, högre utbildning och forskning avser regeringen att i februari 1995 lägga fram en proposition med förslag till åtgärder för ökad jämställdhet i utbildningsväsendet.

Uppdraget

En särskild utredare tillkallas för att föreslå åtgärder som främjar kvinno- och jämställdhetsforskningen i Sverige. Utredaren skall särskilt undersöka hur uppgifterna att utreda, skapa opinion och dela ut bidrag för att främja kvinno- och jämställdhetsforskning bäst kan utformas. Därutöver skall utredaren ge förslag angående stöd till forskare av underrepresenterat kön.

Utredaren skall förutsättningslöst pröva om syftet kan uppnås genom att redan befintliga myndigheter ges uppdrag eller om det på nationell nivå bör inrättas ett särskilt forskningsstödjande organ med ansvar för ovanstående.

Utredaren skall beskriva hur förslagen kompletterar eller utvecklar befintliga resurser och institutioner. Vidare skall utredaren därvid samråda med Forskningsrådsnämnden, centrum och forum för jämställdhet och kvinnoforskning vid universitet och högskolor, Kvinnohistoriska samlingarna vid Göteborgs universitetsbibliotek samt Utbildningsdepartementets arbetsgrupp (U 1992:E) den s.k. JÄST-gruppen.

Utredaren skall överväga om den nya myndigheten för högskolan som föreslås i (SOU 1994:153) Ett nytt högskoleverk kan ha en roll i de uppgifter som utredningen avser. Samråd skall vidare ske med utredningen för uppföljning av 1993-års universitets- och högskolereform (RUT-93).

Utredaren skall göra internationella jämförelser (med i första hand de nordiska länderna) och därvid belysa fördelar och nackdelar med olika organisationsformer för kvinno- och jämställdhetsforskning (genusforskning). Utredaren skall vidare undersöka möjliga former för internationellt samarbete i denna fråga, i första hand med andra europeiska länder.

Utredaren skall kostnadsberäkna förslag till reformer samt föreslå finansiering som innebär att statsbudgeten inte belastas.

Ramar för utredningens arbete

Utredaren skall beakta regeringens direktiv till samtliga kommittéer och särskilda utredare att pröva offentliga åtaganden (dir. 1994:23). Utredaren skall även i tillämpliga delar följa regeringens direktiv om regionalpolitiska konsekvenser (dir. 1992:50) samt angående jämställdhetspolitiska konsekvenser (dir. 1994:124).

Redovisning av uppdraget

Utredaren skall redovisa sitt uppdrag senast den 1 december 1995.

(Utbildningsdepartementet)

Förslag till
Lag om ändring i högskolelagen (1992:1434)

Härigenom föreskrivs att 1 kap. 5 § högskolelagen (1992:1434) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	1 kap.
	5 §
I högskolornas verksamhet skall jämställdhet mellan kvinnor och män alltid iakttas.	I högskolornas verksamhet skall jämställdhet mellan kvinnor och män alltid iakttas *och främjas.*
Högskolorna bör vidare i sin verksamhet främja förståelsen för andra länder och för internationella förhållanden.	Högskolorna bör vidare i sin verksamhet främja förståelsen för andra länder och för internationella förhållanden.

Förslag till
Lag om ändring i högskolelagen (1992:1434)

Härigenom föreskrivs att 1 kap. 9 § högskolelagen (1992:1434) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	1 kap.
	9 §
Den grundläggande högskoleutbildningen skall, utöver kunskaper och färdigheter, ge studenterna förmåga till självständig och kritisk bedömning, förmåga att självständigt lösa problem samt förmåga att följa kunskapsutvecklingen, allt inom det område som utbildningen avser. Utbildningen bör också utveckla studenternas förmåga till informationsutbyte på vetenskaplig nivå.	Den grundläggande högskoleutbildningen skall, utöver kunskaper och färdigheter, ge studenterna förmåga till självständig och kritisk bedömning, förmåga att självständigt lösa problem, *förmåga att förhålla sig könskritiskt i kunskapsinhämtandet* samt förmåga att följa kunskapsutvecklingen, allt inom det område som utbildningen avser. Utbildningen bör också utveckla studenternas förmåga till informationsutbyte på vetenskaplig nivå.
Forskarutbildningen skall, utöver vad som gäller för grundläggande högskoleutbildning, ge de kunskaper och färdigheter som behövs för att självständigt kunna bedriva forskning.	Forskarutbildningen skall, utöver vad som gäller för grundläggande högskoleutbildning, ge de kunskaper och färdigheter som behövs för att självständigt kunna bedriva forskning.

KUNGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1995

Kronologisk förteckning

1. Ett renodlat näringsförbud. N.
2. Arbetsföretag – En ny möjlighet för arbetslösa. A.
3. Grön diesel – miljö- och hälsorisker. Fi.
4. Långtidsutredningen 1995. Fi.
5. Vårdens svåra val.
   Slutbetänkande av Prioriteringsutredningen. S.
6. Muskövarvets framtid. Fö.
7. Obligatoriska arbetsplatskontakter för arbetslösa. A.
8. Pensionsrättigheter och bodelning. Ju.
9. Fullt ekonomiskt arbetsgivaransvar. Fi.
10. Översyn av skattebrottslagen. Fi.
11. Nya konsumentregler. Ju.
12. Mervärdesskatt – Nya tidpunkter för redovisning och betalning. Fi.
13. Analys av Försvarsmaktens ekonomi. Fö.
14. Ny Elmarknad + Bilagedel. N.
15. Könshandeln. S.
16. Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige. S.
17. Homosexuell prostitution. S.
18. Konst i offentlig miljö. Ku.
19. Ett säkrare samhälle. Fö.
20. Utan el stannar Sverige. Fö.
21. Staden på vatten utan vatten. Fö.
22. Radioaktiva ämnen slår ut jordbruk i Skåne. Fö.
23. Brist på elektronikkomponenter. Fö.
24. Gasmoln lamslår Uppsala. Fö.
25. Samordnad och integrerad tågtrafik på Arlandabanan och i Mälardalsregionen. K.
26. Underhållsbidrag och bidragsförskott, Del A och Del B. S.
27. Regional framtid + bilagor. C.
28. Lagen om vissa internationella sanktioner – en översyn. UD.
29. Civilt bruk av försvarets resurser – regelverken, erfarenheter, helikoptrar. Fö.
30. Alkylat och Miljöklassning av bensin. M.
31. Ett vidareutvecklat miljöklassystem i EU. M.
32. IT och verksamhetsförnyelse inom rättsväsendet. Förslag till nya samverkansformer. Ju.
33. Ersättning för ideell skada vid personskada. Ju.
34. Kompetens för strukturomvandling. A.
35. Avgifter inom handikappområdet. S.
36. Förmåner och sanktioner - en samlad redovisning. Fi.
37. Vårt dagliga blad - stöd till svensk dagspress. Ku.
38. Yrkeshögskolan - Kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. U.
39. Some reflections on Swedish Labour Market Policy. A.
    Några utländska forskares syn på svensk arbetsmarknadspolitik. A.
40. Älvsäkerhet. K.
41. Allmän behörighet för högskolestudier. U.
42. Framtidsanpassad Gotlandstrafik. K.
43. Sambandet Redovisning – Beskattning. Ju.
44. Aktiebolagets organisation. Ju.
45. Grundvattenskydd. M.
46. Effektivare styrning och rättssäkerhet i asylprocessen. A.
47. Tvångsmedel enligt 27 och 28 kap. RB samt polislagen. Ju.
48. EG-anpassade körkortsregler. K.
49. Prognoser över statens inkomster och utgifter. Fi.
50. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 1995. M.
51. Elförsörjning i ofred. N.
52. Godtrosförvärv av stöldgods? Ju.
53. Samverkan för fred. Den rättsliga regleringen. Fö.
54. Fastighetsbildning – en gemensam uppgift för stat och kommun. M.
55. Ett samlat verksamhetsansvar för asylärenden. A.
56. Förmåner och sanktioner – utgifter för administration. Fi.
57. Förslag om ett internationellt flygsäkerhetsuniversitet i Norrköping-Linköping. U.
58. Kompetens och kunskapsutveckling – om yrkesroller och arbetsfält inom socialtjänsten. S.
59. Ohälsoförsäkring och samhällsekonomi – olika aspekter på modeller, finansiering och incitament. S.
60. Kvinnofrid. Del A+B. S.
61. Myndighetsutövning vid medborgarkontor. C.
62. Ett renat Skåne. M.
63. Översyn av skattereglerna för stiftelser och ideella föreningar. Fi.
64. Klimatförändringar i trafikpolitiken. K.
65. Näringslivets tvistlösning. Ju.
66. Polisens användning av övervakningskameror vid förundersökning. Ju.
67. Naturgrusskatt, m.m. Fi.
68. IT-kommissionens arbetsprogram 1995-96. SB.
69. Betaltjänster. Fi.
70. Allmänna kommunikationer – för alla? K.
71. Behörighet och Urval. Förslag till nya regler för antagning till Universitet och högskolor. U.
72. Svenska insatser för internationell katastrof- och flyktinghjälp. Kartläggning, analys och förslag. Fö.
73. Ett aktiebolag för service till universitet och högskolor m.m. U.
74. Lägenhetsdata. Fi.
75. Svensk flyktingpolitik i globalt perspektiv. A.
76. Arbete till invandrare. A.

Statens offentliga utredningar 1995

Kronologisk förteckning

77. Röster om EU:s regeringskonferens – hearing med organisationsföreträdare, debattörer och forskare. UD.
78. Den svenska rymdverksamheten. N.
79. Vårdnad, boende och umgänge. JU.
80. EU om regeringskonferensen 1996 – institutionernas rapporter – synpunkter i övriga medlemsländer. UD.
81. Ny rättshjälpslag och andra bestämmelser om rättsligt bistånd. Ju.
82. Finansieringslösningar för Göteborgs- och Dennisöverenskommelserna. K.
83. EU-kandidater – 12 länder som kan bli EU:s nya medlemmar. UD.
84. Kulturpolitikens inriktning. Ku.
84. Kulturpolitikens inriktning – i korthet. Ku.
85. Tjugo års kulturpolitik 1974-1994. Ku.
86. Dokumentation och socialtjänstregister. S.
87. Försäkringsrörelse i förändring 3. Fi.
88. Den brukade mångfalden. Del 1+2. Jo.
89. Svenskar i EU-tjänst. Fi.
90. Kärnavfall och Miljö. M.
91. Ett reformerat straffsystem. Del I-III. Ju.
92. EG:s arbetstidsdirektiv och dess konsekvenser för det svenska regelsystemet. A.
93. Omprövning av statliga åtaganden. Fi.
94. Personalavveckling, utbildning och beskattning. Fi.
95. Hälsodataregister – Vårdregister. S.
96. Jordens klimat förändras. En analys av hotbild och globala åtgärdsstrategier. M.
97. Miljöklassning av snöskotrar. M.
98. 1990-talets bostadsmarknad – en första utvärdering. N.
99. SMHI:s verksamhetsform? K.
100. Hållbar utveckling i landets fjällområden. M.
101. Ett utvidgat EU – möjligheter och problem. Sammanfattning av en hearing i augusti 1995. UD.
102. Medborgarnas EU – frihet och säkerhet? Frågor om unionens tredje pelare inför regeringskonferensen 1996. UD.
103. Föräldrar i självförvaltande skolor. U.
104. Skattereformen 1990-1991. En utvärdering. Fi.
105. Konkurrens i balans. Åtgärder för ökad konkurrensneutralitet vid offentlig prissättning m.m. N.
106. Rapporteringsskyldighet för revisorer i finansiella företag. Fi.
107. Avbytarverksamhetens organisation och finansiering. Jo.
108. Ny ellag. N.
109. Likvärdig utbildning på lika villkor. U.
110. Viljan att veta och viljan att förstå – Kön, makt och den kvinnovetenskapliga utmaningen i högre utbildning. U.

Statens offentliga utredningar 1995

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

IT-kommissionens arbetsprogram 1995-96. [68]

Justitiedepartementet

Pensionsrättigheter och bodelning. [8]
Nya konsumentregler. [11]
IT och verksamhetsförnyelse inom rättsväsendet. Förslag till nya samverkansformer. [32]
Ersättning för ideell skada vid personskada. [33]
Sambandet Redovisning - Beskattning. [43]
Aktiebolagets organisation. [44]
Tvångsmedel enligt 27 och 28 kap. RB samt polislagen. [47]
Godtrosförvärv av stöldgods? [52]
Näringslivets tvistlösning. [65]
Polisens användning av övervakningskameror vid förundersökning. [66]
Vårdnad, boende och umgänge.[79]
Ny rättshjälpslag och andra bestämmelser om rättsligt bistånd. [81]
Ett reformerat straffsystem. Del I-III. [91]

Utrikesdepartementet

Lagen om vissa internationella sanktioner - en översyn. [28]
Röster om EU:s regeringskonferens - hearing med organisationsföreträdare, debattörer och forskare. [77]
EU om regeringskonferensen 1996 - institutionernas rapporter - synpunkter i övriga medlemsländer. [80]
EU-kandidater - 12 länder som kan bli EU:s nya medlemmar. [83]
Ett utvidgat EU - möjligheter och problem. Sammanfattning av en hearing i augusti 1995. [101]
Medborgarnas EU - frihet och säkerhet? Frågor om unionens tredje pelare inför regeringskonferensen 1996. [102]

Försvarsdepartementet

Muskövarvets framtid. [6]
Analys av Försvarsmaktens ekonomi. [13]
Ett säkrare samhälle. [19]
Utan el stannar Sverige. [20]
Staden på vatten utan vatten. [21]
Radioaktiva ämnen slår ut jordbruk i Skåne. [22]
Brist på elektronikkomponenter. [23]
Gasmoln lamslår Uppsala. [24]
Civilt bruk av försvarets resurser - regelverken, erfarenheter, helikoptrar. [29]
Samverkan för fred. Den rättsliga regleringen. [53]
Svenska insatser för internationell katastrof- och flyktinghjälp. Kartläggning, analys och förslag. [72]

Socialdepartementet

Vårdens svåra val.
Slutbetänkande av Prioriteringsutredningen. [5]
Könshandeln. [15]
Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige. [16]
Homosexuell prostitution. [17]
Underhållsbidrag och bidragsförskott, Del A och Del B. [26]
Avgifter inom handikappområdet. [35]
Kompetens och kunskapsutveckling - om yrkesroller och arbetsfält inom socialtjänsten. [58]
Ohälsoförsäkring och samhällsekonomi - olika aspekter på modeller, finansiering och incitament. [59]
Kvinnofrid. Del A+B. [60]
Dokumentation och socialtjänstregister. [86]
Hälsodataregister - Vårdregister. [95]

Kommunikationsdepartementet

Samordnad och integrerad tågtrafik på Arlandabanan och i Mälardalsregionen. [25]
Älvsäkerhet. [40]
Framtidsanpassad Gotlandstrafik. [42]
EG-anpassade körkortsregler. [48]
Klimatförändringar i trafikpolitiken. [64]
Allmänna kommunikationer - för alla? [70]
Finansieringslösningar för Göteborgs- och Dennisöverenskommelserna. [82]
SMHI:s verksamhetsform? [99]

Finansdepartementet

Grön diesel - miljö- och hälsorisker. [3]
Långtidsutredningen 1995. [4]
Fullt ekonomiskt arbetsgivaransvar. [9]
Översyn av skattebrottslagen. [10]
Mervärdesskatt - Nya tidpunkter för redovisning och betalning. [12]
Förmåner och sanktioner - en samlad redovisning. [36]
Prognoser över statens inkomster och utgifter. [49]
Förmåner och sanktioner - utgifter för administration. [56]
Översyn av skattereglerna för stiftelser och ideella föreningar. [63]
Naturgrusskatt, m.m. [67]
Betaltjänster. [69]

Statens offentliga utredningar 1995

Systematisk förteckning

Lägenhetsdata. [74]
Försäkringsrörelse i förändring 3. [87]
Svenskar i EU-tjänst. [89]
Omprövning av statliga åtaganden. [93]
Personalavveckling, utbildning och beskattning. [94]
Skattereformen 1990-1991. En utvärdering. [104]
Rapporteringsskyldighet för revisorer i finansiella företag. [106]

Utbildningsdepartementet

Yrkeshögskolan - Kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. [38]
Allmän behörighet för högskolestudier. [41]
Förslag om ett internationellt flygsäkerhets-universitet i Norrköping-Linköping. [57]
Behörighet och Urval. Förslag till nya regler för antagning till Universitet och högskolor. [71]
Ett aktiebolag för service till universitet och högskolor m.m. [73]
Föräldrar i självförvaltande skolor. [103]
Likvärdig utbildning på lika villkor. [109]
Viljan att veta och viljan att förstå – Kön, makt och den kvinnovetenskapliga utmaningen i högre utbildning. [110]

Jordbruksdepartementet

Den brukade mångfalden. Del 1+2. [88]
Avbytarverksamhetens organisation och finansiering. [107]

Arbetsmarknadsdepartementet

Arbetsföretag – En ny möjlighet för arbetslösa. [2]
Obligatoriska arbetsplatskontakter för arbetslösa. [7]
Kompetens för strukturomvandling. [34]
Some reflections on Swedish Labour Market Policy. [39]
Några utländska forskares syn på svensk arbetsmarknadspolitik. [39]
Effektivare styrning och rättssäkerhet i asylprocessen. [46]
Ett samlat verksamhetsansvar för asylärenden. [55]
Svensk flyktingpolitik i globalt perspektiv. [75]
Arbete till invandrare.[76]
EG:s arbetstidsdirektiv och dess konsekvenser för det svenska regelsystemet. [92]

Kulturdepartementet

Konst i offentlig miljö. [18]
Vårt dagliga blad - Pstöd till svensk dagspress.[37]
Kulturpolitikens inriktning. [84]
Kulturpolitikens inriktning – i korthet. [84]
Tjugo års kulturpolitik 1974-1994. [85]

Näringsdepartementet

Ett renodlat näringsförbud. [1]
Ny Elmarknad + Bilagedel. [14]
Elförsörjning i ofred. [51]
Den svenska Rymdverksamheten. [78]
1990-talets bostadsmarknad – en första utvärdering. [98]
Konkurrens i balans. Åtgärder för ökad konkurrensneutralitet vid offentlig prissättning m. m. [105]
Ny ellag. [108]

Civildepartementet

Regional framtid + bilagor. [27]
Myndighetsutövning vid medborgarkontor. [61]

Miljödepartementet

Alkylat och Miljöklassning av bensin. [30]
Ett vidareutvecklat miljöklassystem i EU. [31]
Grundvattenskydd. [45]
Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 1995. [50]
Fastighetsbildning – en gemensam uppgift för stat och kommun. [54]
Ett renat Skåne. [62]
Kärnavfall och Miljö. [90]
Jordens klimat förändras. En analys av hotbild och globala åtgärdsstrategier. [96]
Miljöklassning av snöskotrar. [97]
Hållbar utveckling i landets fjällområden. [100]